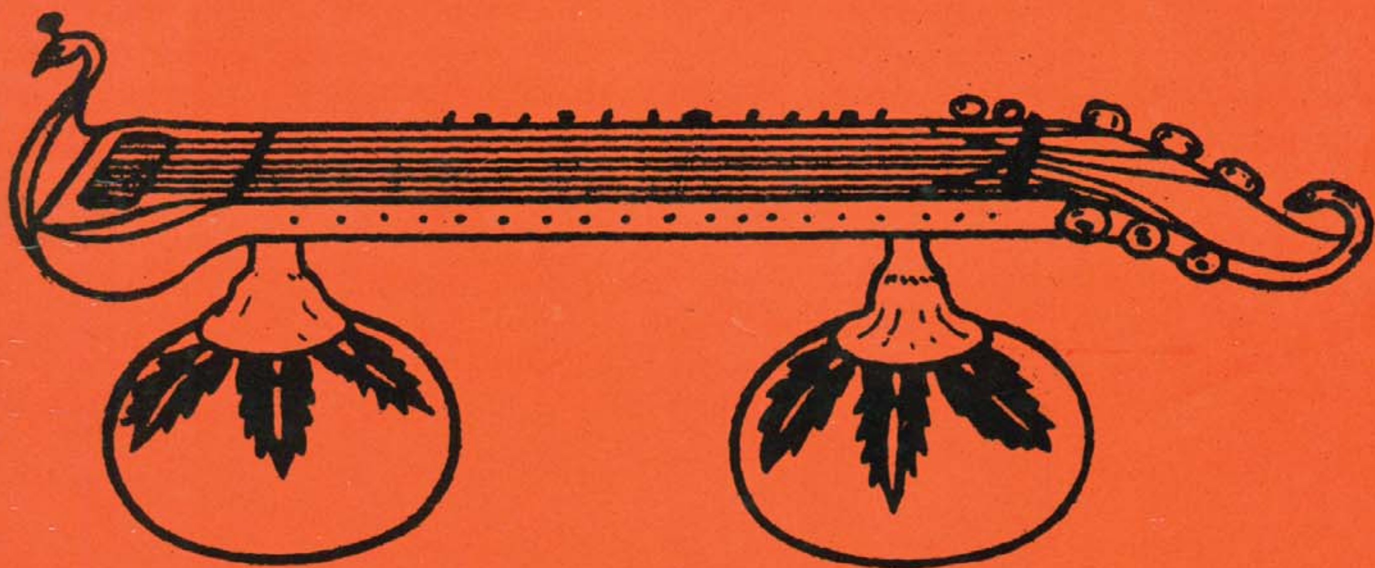
ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ

ਭਾਗ ਚੌਥਾ

ਲੇਖਕ :

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :–

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਿਦਿਆ ਭੰਡਾਰ ਟ੍ਰਸਟ

ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ

ਚੌਥਾ ਭਾਗ

ਕਰਤਾ :

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਿਦਿਆ ਭੰਡਾਰ ਟਰੱਸਟ

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : 1000 - ਸੰਨ 1996
ਦੂਜੀ ਵਾਰ : 1000 - ਸੰਨ 2004

ਭੇਟਾ : 225 ਰੁਪਏ

ਪੁਸਤਕਾਂ ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ :

1. **ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲਾ**
   ਗੁ. ਰਕਾਬ ਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।
2. **ਭਾਈ ਚੱਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ**
   ਮਾਈ ਸੇਵਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
3. **ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼**
   ਮਾਈ ਸੇਵਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
4. **Jas Musical Limited**
   108-A, The Broadway
   South Hall, Middlesex,
   UBI 1QF, U.K.

ਛਾਪਕ : ਗਿਆਨ ਆਫਸੈਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਦਿੱਲੀ

ਸੂਚੀ-ਪੱਤ੍ਰ

ਮੁਖ-ਬੰਧ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ ਦੇ ਚੌਥੇ ਭਾਗ ਦੀ ਮੰਗ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਵਲੋਂ ਕਾਫੀ ਸਮੇਂ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ (ਕੀਰਤਨ) ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਆਧੁਨਿਕ ਠਾਟ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕਈ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਲੇਟ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਜਿਸ ਨੇ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਹਾਰਟ-ਅਟੈਕ ਦੇ ਰੋਗ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਇਆ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ-ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਚੌਥਾ ਭਾਗ ਵੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਾਂ ਇੰਜ ਕਹਿ ਲਵੋ ਕਿ "ਜਿਸ ਕਾ ਕਾਰਜੁ ਤਿਨ ਹੀ ਕੀਆ ਮਾਣਸੁ ਕਿਆ ਵੇਚਾਰਾ ਰਾਮ ॥" ਦੇ ਮਹਾਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਕਾਰਜ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ।

ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਪੂਜਯ ਉਸਤਾਦ ਗਿਆਨੀ ਹਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਇੰਚਾਰਜ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲਾ ਗੁ: ਰਕਾਬ ਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਐਬਟਾਬਾਦ' ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸੰਨ ੧੯੫੬ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਤਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਸੱਦ ਕੇ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰ-ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਨੋਟੇਸ਼ਨ ਕਰਵਾਇਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਭੀ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਨਵੀਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੌਕ ਕਹੋ ਭਾਵੇਂ ਝਸ, ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਉਸੇ ਲਗਨ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ (੧) ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਤੇ ਸ਼ਬਦ)। (੨) ਤਬਲਾ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ ਦੇ ਇਹ ਚਾਰ ਭਾਗ ਵੀ ਪ੍ਰਿੰਟ ਹੋ ਗਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਨਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਾਸਤੇ "ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਿਆ" ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੈ ਜੋ ਅਗਲੇ ਮਹੀਨੇ ਛਪ ਜਾਵੇਗੀ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ ਦੇ ਇਸ ਚੌਥੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਕੁਝ ਐਸੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅਤੇ ਕਠਿਨ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :—ਰਾਗ ਬੈਰਾੜੀ, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮੁਲਤਾਨੀ, ਤੁਖਾਰੀ, ਨਟ ਨਾਰਾਇਣ, ਮਾਰੂ, ਮਾਝ, ਗੌਂਡ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸੁਰ-ਰੂਪ (ਥਿਯੂਰੀ) ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਛਾਣ-ਬੀਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਐਸੇ ਰੂੜੀ-ਵਾਦ ਵਿਚਾਰਕਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਚਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਸੰਬੰਧੀ ਗ੍ਰੰਥ ਅੱਜ ਤਕ ਛਪੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵੀ ਸ਼ਬਕ-ਰੀਤ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੁਰਾਣੀ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਕੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਰੂਪ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਗੀਤ ਇਕ ਕੋਮਲ ਕਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਅੱਜ ਕਾਫੀ ਬਦਲਾਵ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਚਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ

ਸ਼ਬਦੁ-ਗੀਤ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ, ਇਹੋ ਗੱਲ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਹਾਂ, ਮਨ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦੇਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਬੰਦਾ (ਕਲਾਕਾਰ) ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਣੇ ਨੂੰ ਹੀ ਮਹਾਨ ਮੰਨਦਾ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਖ਼ੈਰ !

ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਚਾਲ੍ਹੀ ਸਿਧਾਂਤ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਫੇਰ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ੧ ਤੋਂ ੧੭ ਤਕ 'ਘਰ' ਸੰਬੰਧੀ ਖੁਲਾਸਾ ਅਤੇ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅਖੀਰ 'ਚ ਲਿਖੀ 'ਰਾਗ ਮਾਲਾ' ਦੇ ਸੰਗੀਤ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹਰੇਕ ਰਾਗ ਤੇ ਖੋਜ-ਭਰਿਆ ਲੇਖ, ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ, ਤਾਨਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ੨੭੪ ਸ਼ਬਦ-ਗੀਤਾਂ, ੧੫ ਪੜਤਾਲਾਂ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਗੁਲਦਸਤਾ ਦਰਜ ਹੈ। ਇੰਜ ੪੦ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ੨੯੦ ਮਨੋਹਰ ਸ਼ਬਦ-ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸੁਰ-ਲਿਪੀ 'ਚ ਤਾਲ-ਬਧ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਹਿੱਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਕਰ-ਕਮਲਾਂ ਤਕ ਪੁਚਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਆਸ ਹੈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਜਿਥੇ ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰੇਗੀ, ਉਥੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭੀ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਗੇ, ਜਿਹੜੇ ਅੱਜ-ਕਲ ਸਕੂਲਾਂ-ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਪਾਠ-ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨੋਟ :—ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ੩੧ ਰਾਗ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ ਰਾਗ ਭੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਰਾਗੀ-ਰਬਾਬੀ ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਸ਼ਬਦ-ਗੀਤਾਂ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇੰਜ ੧੦੩ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਠੁਮਰੀਆਂ, ਪੰਜ ਗੁਲਦਸਤੇ, ਉਨੰਜਾ ਪੜਤਾਲਾਂ ਅਤੇ ਨੌਂ ਸੌ ਪਿਝੱਤਰ ਗੀਤਾਂ, ਕੁੱਲ ੧੦੪੫ ਸ਼ਬਦ-ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੱਜਣਾਂ-ਮਿੱਤ੍ਰਾਂ, ਸਭਾ-ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਦਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਅਤੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਸ ਹੈ ਅੱਗੋਂ ਭੀ ਆਪਣਾ ਸਹਿਯੋਗ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਬਾਕੀ।—

ਕਬੀਰ, ਮੇਰਾ ਮੁਝ ਮਹਿ ਕਿਛੁ ਨਹੀ ਜੋ ਕਿਛੁ ਹੈ ਸੋ ਤੇਰਾ ॥
ਤੇਰਾ ਤੁਝ ਕਉ ਸਉਪਤੇ ਕਿਆ ਲਾਗੈ ਮੇਰਾ ॥

ਦਾਸ।
ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲਾ
ਗੁ: ਸ੍ਰੀ ਰਕਾਬ ਗੰਜ,
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-੧੧੦੦੦੧
ਮਾਰਚ, ੧੯੯੬

ਧੰਨਵਾਦ !

ਨਿਊਯਾਰਕ (ਅਮਰੀਕਾ) ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਲਗ-ਭਗ ਡੇਢ ਸੌ ਮੀਲ ਦੂਰ 'ਅਲਬਨੀ' ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਤੇ ਸ਼ਾਇੰਸਦਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸਤਿ-ਸੰਗ ਲਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਚੰਗੇ ਗੁਰਸਿੱਖ, ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰੇ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਜੱਸ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇ, ੧੩-੧੪ ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਤੌਰੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। "ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ" ਦਾ ਇਹ ਚੌਥਾ ਭਾਗ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ: ਜਗਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਾਹਲ, ਡਾ: ਅਜੀਤ ਕੌਰ ਜੀ, ਡਾ: ਸੋਨੀ ਜੀ, ਬੀਬਾ ਨਿਰਮਲ ਉੱਪਲ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਪੁੱਤ੍ਰੀ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਜੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕੋਰਸ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦਿੱਤੀ।

ਦਾਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੂਹ ਸੱਜਣਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਤਹਿ-ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾ ਕੇ ਦਾਸ ਦੀ ਹੌਸਲਾ-ਅਫ਼ਜ਼ਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸਫਲ ਜੀਵਨ

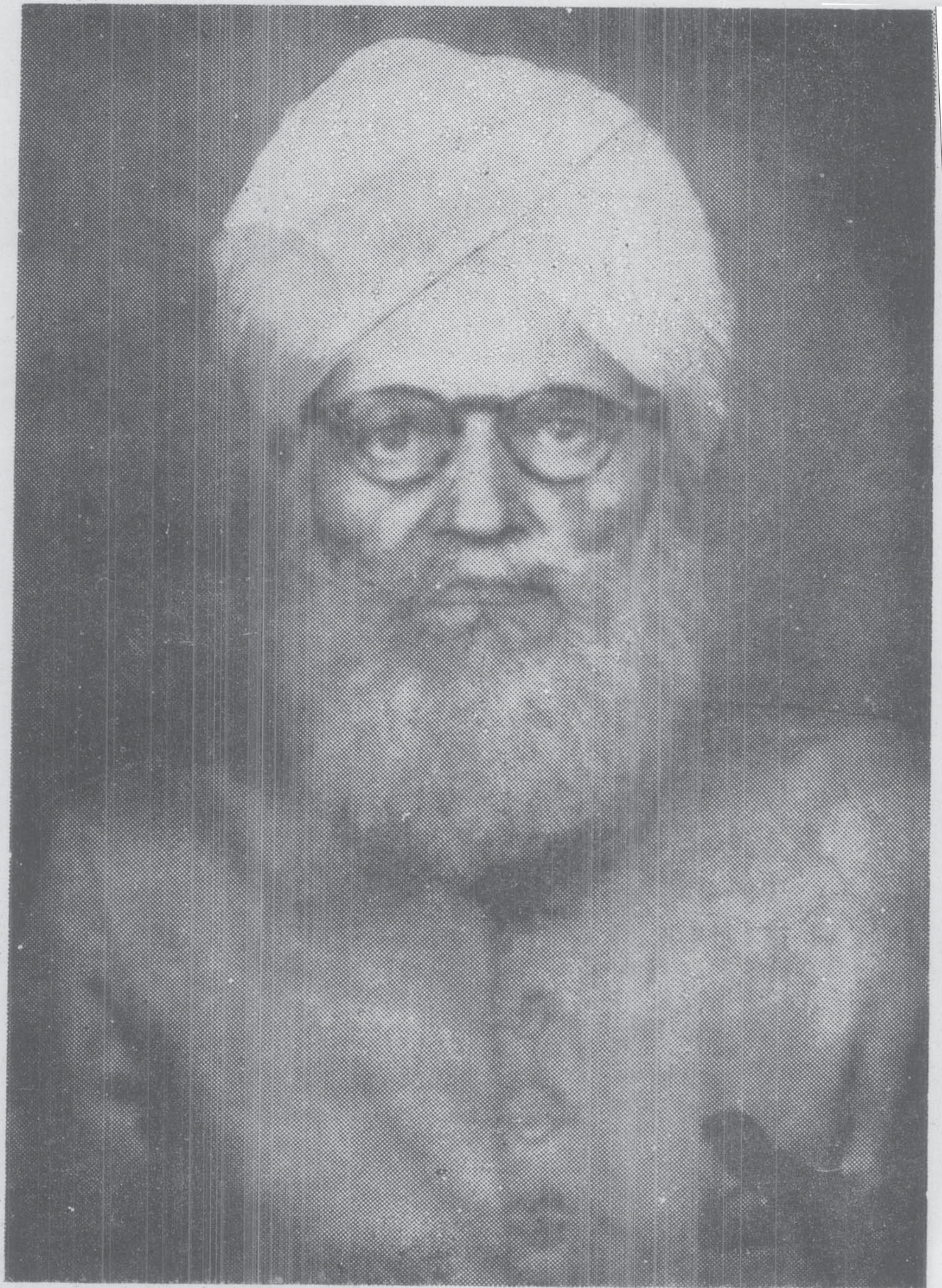
ਪਰਮ ਸਤਿਕਾਰ-ਯੋਗ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰੀਆ ਪੰਡਿਤ ਸ੍ਰੀ ਨੱਥੂ ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਵਡ-ਵਡੇਰੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਚੇਤ ਰਾਮ ਜੀ ਤੇ ਦਾਦਾ ਸ੍ਰੀ ਘਨਈਯਾ ਲਾਲ ਜੀ ਪਿੰਡ ਲੋਹੀਆ, ਤਸੀਲ ਨਕੋਦਰ, ਜ਼ਿਲਾ ਕਪੂਰਥਲਾ ਦੇ ਵਾਸੀ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ ੧੮੯੬ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਲੋਹੀਆ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ, ਆਪ ਜਾਤੀ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਸਨਾਤਨੀ ਪੰਡਿਤ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ ਜੰਮ-ਪਲ ਸਨ। ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਫੁੱਫੜ ਜੀ ਪਾਸ ਪਿੰਡ ਮਹਿਦਪੁਰ ਚਲੇ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀਯ-ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਨਗਰ ਸੇਖਵਾਂ, ਜ਼ਿਲਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਖੀ ਬਾਬਾ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਸਰਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ (ਕੀਰਤਨ) ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਉਪ੍ਰੰਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਜ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਖਯਾਲ ਤੇ ਧਰੁਪਦ-ਗਾਇਨ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਸਿਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗਾਇਕੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ।

ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਵਰਗਵਾਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪ ਜੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਆ ਗਏ। ਇਥੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲ "ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਿਦਿਆਲਾ" ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਮਾਸਟਰ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਆਪ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਲਗ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਕੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀਆਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ। ਇੰਜ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ ਚੰਗੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਤੇ ਧਰੁਪਦ ਗਾਇਕਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਬਹੁਤ ਸੁਰੀਲੇ ਤੇ ਬੁਲੰਦ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ, ਧਰੁਪਦ-ਧਮਾਰ ਗਾਇਨ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਾਸਟਰ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਤਰੰਗੜ, ਜਦੋਂ ਸਾਥ (ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਦੇ ਬੋਲ) ਵਜਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਐਸਾ ਰੰਗ ਬੱਝਦਾ ਕਿ ਮਾਨੋ ਦੇਵਪੁਰੀ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਗਾਇਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਹਰਬੱਲਭ-ਮੇਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਜਣ ਨਾਲ ਖ਼ੂਬ ਮੱਘਦਾ, ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਉ ਗਵਾਲੀਅਰ ਤੇ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ-ਸੰਗੀਤ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਗਾਇਕ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਖਾਸ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਿਖੇ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇਣ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਬਤੀਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਦਾਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨੇੜੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪ ਜੀ ਪਾਸ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਪੂਜ ਉਸਤਾਦ ਗਿਆਨੀ ਹਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਸੰਨ ੧੯੧੯ ਵਿਚ ਹਰੀਪੁਰੋਂ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਆ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਲਈ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੌ-ਸੌ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਰੱਖ ਕੇ ਲੰਗਰ ਚੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਛਕ ਕੇ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੰਨ ੧੯੬੩ ਵਿਚ ਦਾਸ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਭੀ ਆਪ ਜੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਤਾਰ, ਤਬਲਾ, ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਅਖੀਰ "ਜੋ ਆਇਆ ਸੋ ਚਲਸੀ" ਦੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਸੰਨ ੧੯੭੧ ਵਿਚ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀਯ-ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਨਾਦ ਵਿਦਿਆ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਉਸਤਾਦਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਗੈਰ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਅਖੀਰ ਦਮ ਤਕ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਐਸੇ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਦਾਸ-**ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ**

ਸੰਗੀਤਾਚਾਰੀਆ ਪੰਡਿਤ ਨੱਥੂ ਰਾਮ ਜੀ

ਤਰਨ ਤਾਰਨ (ਅੰਮਿਤਸਰ)

ਤਾਲ–ਠੇਕੇ

ਤਾਲ–ਰੂਪਕ (ਮਾਤ੍ਰੇ ੭)

ਤਾਲੀ	⊕	੧	੨
ਠੇਕਾ	ਤੀਂ ਤੀਂ ਨਾ	ਧੀਂ ਨਾ	ਧੀਂ ਨਾ

ਝਪ-ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰੇ ੧੦)

ਤਾਲੀ	×	੨	੦	੩
ਠੇਕਾ	ਧੀਂ ਨਾ	ਧੀਂ ਧੀਂ ਨਾ	ਤਿੰ ਨਾ	ਧੀਂ ਧੀਂ ਨਾ

ਸੂਲਫ਼ਾਕ (ਮਾਤ੍ਰੇ ੧੦)

ਤਾਲੀ	×	੦	੨	੩	੦
ਠੇਕਾ	ਧਾ ਤ੍ਰਿਕੜ	ਧੀਂ ਨਾ	ਕੱਤ ਤੀ	ਧਾ ਧਾ	ਤੀਂ ਨਾ

ਚਾਰ-ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰੇ ੧੨)

ਤਾਲੀ	×	੦	੨	੦	੩	੪
ਠੇਕਾ	ਧਾ ਧਾ	ਧਿੰ ਤਾ	ਕੱਤ ਤਾ	ਧਿੰ ਤਾ	ਤਿਟ ਕਤਾ	ਗਿਦੀ ਗਨ

ਇਕਤਾਲਾ (ਮਾਤ੍ਰੇ ੧੨)

ਤਾਲੀ	×	੦	੨	੦	੩	੪
ਠੇਕਾ	ਧੀਂ ਧੀਂ	ਧਾਗੇ ਤ੍ਰਿਕੜ	ਤੂ ਨਾ	ਕੱਤ ਤਾ	ਧਾਗੇ ਤ੍ਰਿਕੜ	ਧੀ ਧਾਧਾ

ਤਾਲ–ਚੰਚਲ (ਦੀਪਚੰਦੀ) ਮਾਤ੍ਰੇ ੧੪

ਤਾਲੀ	×	੨	੦	੩
ਠੇਕਾ	ਧਾ ਧੀਂ ऽ	ਧਾ ਗੇ ਤੀ ऽ	ਤਾ ਤੀਂ ऽ	ਧਾ ਗੇ ਧੀਂ ऽ

ਆੜਾ-ਚੌਤਾਲਾ (ਮਾਤ੍ਰੇ ੧੪)

ਤਾਲੀ	×	੨	੦	੩	੦	੪	੦
ਠੇਕਾ	ਧਾ ऽਕੜ	ਧੀਂ ਧੀਂ	ਧਾ ਧਾ	ਤਿ ਟ	ਧੀਂ ਧੀਂ	ਧਾ ਧਾਗੇ	ਨੱਧਾ ਤ੍ਰਿਕੜ

ਤਾਲ–ਫਰੋਦਸਤ (ਮਾਤ੍ਰੇ ੧੪)

ਤਾਲੀ	×	੦	੨	੩	੪	੫
ਠੇਕਾ	ਧੀਂ ਧੀਂ	ਧਾਗੇ ਤ੍ਰਿਕੜ	ਤੂੰ ਨਾ	ਕੱਤ ਤੀਂ	ਧਾਤ੍ਰਿ ਕੜਧਿ ਨਗ	ਧਾਤ੍ਰਿ ਕੜਧਿ ਨਗ

ਤਾਲ–ਧਮਾਰ (ਮਾਤ੍ਰੇ ੧੪)

ਤਾਲੀ	×	੨	੦	੩
ਠੇਕਾ	ਕੇ ਧਿ ਟ ਧਿ ਟ	ਧਾ ऽ	ਗੇ ਤਿ ਟ	ਤਿ ਟ ਤਾ ऽ

ਛੋਟੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰੇ ੧੬)

ਤਾਲੀ	×				੨				੦				੩			
ਠੇਕਾ	ਧਾ	ऽਧਿੰ	ऽ	ਧਾ	ਧਾ	ऽਧਿੰ	ऽ	ਤਾ	ਤਾ	ऽਤਿੰ	ऽ	ਧਾ	ਧਾ	ऽਧਿੰ	ऽ	ਧਾ

ਸਵਾਰੀ ਪੰਜਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰੇ ੧੫)

ਤਾਲੀ	×			੨				੩				੪		੫	
ਠੇਕਾ	ਧੀਂ	ऽਤਾ	ऽਕ	ਧੀਂ	ਧੀਂ	ਧਾ	ਧਾ	ਤਿ	ਟ	ਧੀਂ	ਧੀਂ	ਧਾ	ਧਾਗੇ	ਨਧਾ	ਤਿਰਕਿਟ

ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰੇ ੧੬)

ਤਾਲੀ	×				੨				੦				੩			
ਠੇਕਾ	ਧਾ	ਧਿੰ	ਧਿੰ	ਧਾ	ਧਾ	ਧਿੰ	ਧਿੰ	ਧਾ	ਧਾ	ਤਿੰ	ਤਿੰ	ਤਾ	ਤਾ	ਧਿੰ	ਧਿੰ	ਧਾ

ਸੁਰ-ਲਿਪੀ ਚਿੰਨ੍ਹ

ਤਿੰਨ-ਸਪਤ	ਮੰਦ੍ਰ-ਸਪਤਕ	ਮੱਧ-ਸਪਤਕ	ਤਾਰ-ਸਪਤਕ
ਸ਼ੁੱਧ-ਸੁਰ	ਸ਼ ਰ਼ ਗ਼ ਮ਼ ਪ਼ ਧ਼ ਨ਼	ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ	ਸਂ ਰਂ ਗਂ ਮਂ ਪਂ ਧਂ ਨਂ
ਕੋਮਲ-ਤੀਵਰ ਸੁਰ	ਰ੍ਰ ਗ਼ ਮ਼ ਧ੍ਰ ਨ੍ਰ	ਰੁ ਗੁ ਮੰ ਧੁ ਨੁ	ਰੁਂ ਗੁਂ ਮਂ ਧੁਂ ਨੁਂ

ਪ — — —]
ਰੇ ऽ ऽ ऽ] ਪਾ ਸੁਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਤਿੰਨ ਡੈਸ਼ ਹਨ, ਇੰਜ ਪਾ ਦੇ ਚਾਰ ਮਾਤਰੇ ਹੋਏ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿੰਨੇ ਡੈਸ਼ ਕਿਸੇ ਸੁਰ ਨਾਲ ਹੋਣਗੇ ਹੇਠਲਾ ਅੱਖਰ ਉਨ੍ਹੇ ਮਾਤਰੇ ਦਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

×, ੦; ੨-੩—ਇਹ ਜੋੜੀ (ਤਬਲੇ) ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ, ਭਾਵ 'ਸਮ' ਜਿਥੋਂ ਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇ × ਅਤੇ ਖਾਲੀ ੦ ਬਾਕੀ ਦੋ, ਤਿੰਨ, ਚਾਰ, ਇਹ ਤਾਲੀਆਂ ਹਨ।

* * ਸ —]
* * * *] ਦੋ ਮਾਤਰੇ ਚੁਪ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋ ਮਾਤਰੇ ਕੇਵਲ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਣ ਲਈ ਹਨ, ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਰੂਪ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਰ ਮ]
ਗ — ਪ —] ਉਤਲੀ ਸੁਰ ਛੋਹ ਕੇ ਹੇਠਲੀ ਸੁਰ ਵਜਾਓ, ਇਸੇ ਨੂੰ ਕਣ ਆਖਦੇ ਹਨ।

(ਮ)] ਉਤਲੀ ਤੇ ਹੇਠਲੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਵਜਾਓ, ਜਿਵੇਂ ਪਮਗਮ ਜਾਂ ਰਸਨ਼ਸ, ਇਸ ਨੂੰ 'ਗਮਕ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਉਤਲੇ-ਹੇਠਲੇ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਕੇਵਲ ਅੰਸ਼ ਲੈਣੇ ਹਨ, ਸੁਰ ਨਹੀਂ।

ਧਪ, ਮ]
ਆ ऽ ऽ] ਇਕ ਮਾਤਰੇ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗਾਉਣਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਅੱਧੇ ਮਾਤਰੇ ਵਿਚ 'ਧਪ' ਅਤੇ ਅੱਧੇ ਮਾਤਰੇ ਵਿਚ 'ਮ' ਬਾਕੀ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਜਿਹੜਾ ਅੱਖਰ ਹੋਵੇ ਉਸੇ ਨੂੰ ਗਾਓ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ੪੦ ਸਿੱਧਾਂਤ

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਅੱਜ ਮੈਸੂਰ, ਮਦਰਾਸ ਤੇ ਕਰਨਾਟਕ ਨੂੰ ਛੱਡ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਪਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਇਹ ਪੱਧਤੀ ਟਿਕੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੇਠਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਦੇ ਸਾਰ-ਤੱਤ ਨੂੰ ਮਨਨ ਕਰ ਲੈਣ :—

੧. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਦੀ ਨੀਂਵ "ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ" ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਠਾਟ ਮੰਨ ਕੇ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਵ, ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦੇ ਸੁਰ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰ ਸਪਤਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

੨. ਸਾਰੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ—(੧) ਓਡਵ (ਪੰਜ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਰਾਗ), (੨) ਖਾੜਵ (ਛੇ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਰਾਗ), (੩) ਸੰਪੂਰਣ (ਸੱਤ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਰਾਗ)।

੩. ਓਡਵ, ਖਾੜਵ ਤੇ ਸੰਪੂਰਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਸੁਰ ਅਦਲ-ਬਦਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨੌਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜਾਤੀ-ਭੇਦ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। "ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ" ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਹੈ।

੪. ਪੰਜ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਅਤੇ ਸੱਤ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਾ ਕੋਮਲ-ਤੀਵਰ ਮਿਲ ਕੇ (੧੨ ਸੁਰਾਂ) ਦਾ ਠਾਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

੫. ਹਰੇਕ ਰਾਗ ਵਿਚ ਠਾਟ, ਜਾਤੀ, ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ, ਵਾਦੀ-ਸੰਵਾਦੀ, ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਰੰਜਕਤਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

੬. ਵਾਦੀ-ਸੰਵਾਦੀ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਜੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸੰਵਾਦੀ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ, ਅਗਰ ਵਾਦੀ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸੰਵਾਦੀ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ।

੭. ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਰਾਗ ਸਵੇਰੇ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ ਦਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਰਾਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ, ਦੇਸ਼ਕਾਰ ਤੋਂ ਭੂਪਾਲੀ।

੮. ਰਾਗ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਵਿਵਾਦੀ ਜਾਂ ਵਰਜਿਤ ਸੁਰ ਦਾ ਥੋੜਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਭੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

੯. ਹਰੇਕ ਰਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਪੂਰਵ-ਉੱਤਰ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

੧੦. ਇਸ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਰਾਗ ਸਾਧਾਰਣ ਤੌਰ ਤੇ ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ :— (੧) 'ਰੁ-ਧੁ' ਕੋਮਲ ਵਾਲੇ ਰਾਗ, (੨) ਸ਼ੁੱਧ 'ਰ-ਧ' ਵਾਲੇ ਰਾਗ, (੩) 'ਗੁ-ਨੁ' ਕੋਮਲ ਵਾਲੇ

ਰਾਗ। ਸੰਧੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਗ, ਜਿਹੜੇ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਤੇ ਸੂਰਜ ਉਗਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਅਧਿਕਤਰ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਵੇਰੇ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 'ਰ-ਧ' ਵਰਜਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 'ਗ-ਨ' ਦੋਨੋਂ ਵਰਜਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

੧੧. ਇਸ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਸੁਰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਮੱਧ-ਦਰਸ਼ਕ ਸੁਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੧੨. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 'ਗੁ-ਨੁ' ਕੋਮਲ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਅਕਸਰ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੧੩. ਸੰਧੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਬਾਦ ਅਕਸਰ 'ਰ ਗ ਧ ਤੇ ਨ' ਸ਼ੁੱਧ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੧੪. ਖੜਜ, ਮੱਧਮ ਤੇ ਪੰਚਮ ਇਹ ਤਿੰਨ ਸੁਰ ਅਕਸਰ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਮਹੱਤਵ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

੧੫. ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਅਧਿਕਤਰ ਰਾਤ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਦਿਨ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

੧੬. ਸਾ ਮਾ ਤੇ ਪਾ ਇਹ ਸੁਰ ਪੂਰਵਾਂਗ ਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਦੋਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਰਾਗ ਹਰ ਸਮੇਂ (ਸਰਵਕਾਲੀਨ) ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਵਾਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

੧੭. ਮੱਧਮ ਤੇ ਪੰਚਮ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸੁਰ ਇਕ ਸਾਥ ਕਿਸੇ ਭੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਰਜਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਭਾਵ, ਜੇਕਰ ਪੰਚਮ ਵਰਜਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਮੱਧਮ ਮੌਜੂਦ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੇ ਮੱਧਮ ਵਰਜਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਪੰਚਮ ਮੌਜੂਦ ਹੋਵੇਗਾ।

੧੮. ਕਿਸੇ ਭੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਖੜਜ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

੧੯. ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਇਕ ਹੀ ਸੁਰ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪ (ਕੋਮਲ-ਤੀਵਰ) ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਆਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਪਰ ਲਲਿਤ, ਮੀਆਂ ਮਲ੍ਹਾਰ ਆਦਿ ਕੁਝ ਰਾਗ ਇਸ ਨਿਯਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ।

੨੦. ਆਪਣੇ ਨੀਅਤ ਸਮੇਂ ਗਾਉਣ ਨਾਲ ਰਾਗ ਅਧਿਕ ਸੁੰਦਰ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਈ ਵੇਰ ਰਾਗ ਦਰਬਾਰਾਂ ਤੇ ਸਟੇਜਾਂ ਤੇ ਇਹ ਨਿਯਮ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

੨੧. ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਨਾਲ, ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

੨੨. ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ ਲਗਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਸਮਾਨਤਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਅਕਸਰ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

੨੩. ਰਾਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ ਵਾਲੇ ਰਾਗ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਧਾਰਣ ਜਿਹਾ ਨਿਯਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਕੇਵਲ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ। ਨਾਲੇ ਸ਼ੁੱਧ ਮੱਧਮ ਨਾਲੋਂ ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਘਟ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇਗਾ।

੨੪. ਰਾਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਹ ਨਿਯਮ ਭੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ 'ਨ-ਗ' ਸੁਰ ਵੱਕ੍ਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਨਿਖਾਦ ਦੁਰਬਲ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇਗਾ।

੨੫. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚ ਤਾਲ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਰਾਗ ਨੂੰ ਅਧਿਕ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਰਨਾਟਕੀ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤਾਲ ਦੀ ਅਧਿਕ ਮਹੱਤਤਾ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ।

੨੬. ਪੂਰਵ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

੨੭. ਅਕਸਰ ਹਰੇਕ ਠਾਟ ਤੋਂ ਪੂਰਵ ਤੇ ਉੱਤਰ ਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

੨੮. ਗੰਭੀਰ ਪਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਖੜਜ, ਮੱਧਮ ਤੇ ਪੰਚਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਮੰਦ੍ਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕ ਮਹੱਤਵ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਅਧਮ (ਨਿਮਨ-ਕੋਟੀ) ਪਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀ ਮਿਲਦੀ।

੨੯. ਸੰਧੀਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਰੁਣਾ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ, ਸ਼ੁੱਧ 'ਰ ਗ ਧ' ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਤੇ ਹਾਸਯ ਅਤੇ ਕੋਮਲ 'ਗੁ-ਨੁ' ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀਰ, ਰੌਦ੍ਰ ਤੇ ਭਯਾਨਕ ਰਸਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

੩੦. ਇਕ ਠਾਟ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਠਾਟਾਂ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਸਮੇ ਪਰਮੇਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ਕ ਰਾਗ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕਾਫੀ ਠਾਟ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਗਾਉਣਾ।

੩੧. ਸੰਧੀਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਗ ਸੂਰਜ ਉਦੇ ਤੇ ਸੂਰਜ ਅੱਸਤ ਸਮੇਂ ਗਾਏ-ਬਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤੀਵਰ 'ਰ ਗ ਧ' ਵਾਲੇ ਰਾਗ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕੋਮਲ 'ਗੁ-ਨੁ' ਵਾਲੇ ਰਾਗ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੩੨. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ—ਕਾਫੀ ਤੇ ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਦੇ ਰਾਗ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਤੀਵਰ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਭੀ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੩੩. ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸੁਰ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਮ ਅਧਿਕ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਨਾਪ-ਤੋਲ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ ਦੁਰਬਲ-ਪ੍ਰਬਲ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੁਰਬਲ ਦਾ ਭਾਵ ਇਥੇ ਵਰਜਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

੩੪. ਦੋ ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ 'ਟੁਕੜਾ ਜਾਂ ਤਾਨ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਗ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ।

੩੫. ਦੁਪਹਿਰ ੧੨ ਬਜੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅਤੇ ਰਾਤੀਂ ੧੨ ਬਜੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜੋ ਰਾਗ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ 'ਸ ਮ ਪ' ਸੁਰ ਪਰਬਲ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੩੬. ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ 'ਰੇ-ਧਾ' ਯਾ ਤਾਂ ਲਗਦੇ ਨਹੀਂ ਯਾ ਇਹ ਦੁਰਬਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਠੀਕ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 'ਰੇ-ਨੀ' ਸੁਰ ਖੂਬ ਚਮਕਦੇ ਹਨ।

੩੭. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 'ਸ ਮ ਪ' ਇਹ ਸੁਰ ਵਾਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਕਸਰ ਗੰਭੀਰ ਪਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

੩੮. ਸਵੇਰ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੋਮਲ 'ਰੁ-ਧੁ' ਦੀ ਪਰਬਲਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਤੀਵਰ 'ਗ-ਨ' ਅਧਿਕ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

੩੯. "ਨ਼ ਸ ਰੁ ਗ, ਮੱ ਰੁ ਗ, ਜਾਂ ਨ਼ ਰੁ ਗ ਮ, ਗ ਰੁ ਸ" ਇਹ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਸ਼ੀਘਰ ਹੀ ਸੰਧੀਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਤਵ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

੪੦. ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਘਰ ਤੇ ਤਾਲ

(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲਿਖੇ 'ਘਰ' ਸੰਬੰਧੀ ਖ਼ੁਲਾਸਾ)

ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ੀ-ਮੁਨੀ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ਯ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਘਟ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਕਈ ਭੇਦ ਭਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੇਵਲ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਵੀ ਕਈ ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥ ਐਸੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਸੰਕੇਤ (ਚਿੰਨ੍ਹ) ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੇ। ਜਿਵੇਂ—'ਸਾਮਵੇਦ' ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ 'ਸੰਗੀਤ ਰਤਨਾਕਰ' ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਰਾਗਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਉਲੇਖ (ਥਿਊਰੀ) ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਤਿਵੇਂ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਦੁੱਪਦੇ, ਤਿੱਪਦੇ, ਚਉਪਦੇ, ਅਸਟਪਦੀ, ਛੰਦ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਲ ਥਾਂ ਥਾਂ 'ਘਰ' ਸਿਰਲੇਖ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਇਸ ਸੂਖਮ ਭੇਦ ਦੀ ਵੰਡ ਜੋ ਇਕ ਤੋਂ ਸਤਾਰਾਂ ਨੰਬਰ ਤਕ ਗਈ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਅਜੇ ਤਕ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਸਹੀ ਨਿਰਣਯ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਕਿ ਇਹ ਤਾਲਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ ਜਾਂ ਮੂਰਛਨਾ, ਸੁਰ, ਗ੍ਰਹਿ, ਨਿਯਾਸ ਇਤਿਆਦਿ ਰਾਗ ਭੇਦ ਹਨ। ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ (ਠੇਕੇ) ਆਖਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਮੂਰਛਨਾ ਦੇ ਭੇਦ ਅਤੇ ਕੋਈ ਰਾਗ ਦੇ ਅੰਸ਼, ਗ੍ਰਹਿ, ਨਿਯਾਸ, ਅਪਨਿਯਾਸ ਆਦਿ ਦੇ ਸੁਰ-ਸਰਗਮ ਪ੍ਰਸਤਾਰ।

ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਵਿਚਾਰ 'ਘਰਾਂ' ਸੰਬੰਧੀ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਗਿਆਤ ਵਾਸਤੇ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :—

੧. ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਆਪਣੇ (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼) ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਅਨੁਸਾਰ 'ਘਰ' ਦੇ ਦੋ ਅਰਥ ਹਨ—ਇਕ ਤਾਲ, ਦੂਜਾ ਸੁਰ ਤੇ ਮੂਰਛਨਾ ਦੇ ਭੇਦ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਹੀ ਰਾਗ ਦੇ ਸਰਗਮ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ।"

੨. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਡਾ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ (ਬਾਣੀ ਬਿਉਰਾ) ਵਿਚ 'ਘਰ' ਸਿਰਲੇਖ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇੰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ—"ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਜਗਾ ਜਗਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਅਰਥ ਇਸ ਦਾ ਤਾਲ ਹੈ। ਘਰ ਪਦ ਦੇ ਅੱਗੇ ਜੋ ਅੰਗ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਝ ਲਵੋ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਤਾਲ ਵਿਚ ਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਰ, ਤਾਲ, ਲਯ, ਅੰਗ, ਨਯਾਸ, ਗ੍ਰਹਿ ਇਹੋ ਗੱਲਾਂ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸੇ ਲਈ ਜਿਸ ਜਿਸ ਤਾਲ ਵਿਚ ਜੋ ਜੋ ਰਾਗ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵਾ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰੀ ਸੋ ਸੋ ਗਾਉਣੇ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਤਾਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।"

੩. ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਡਾ: ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—"ਕਈ ਦਾਨੇ 'ਘਰ' ਦੇ ਦੋ ਭਾਵ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਲ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸੁਰ ਤੇ ਮੂਰਛਨਾ ਦੇ ਭੇਦ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਹੀ ਰਾਗ ਦੇ ਸਰਗਮ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ।" ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ

"ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਭਾਈ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਘਰਾਂ' ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਤਾਲ ਦੀਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਵ, ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਗੀਤ ਤੇ ਤਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਨਾ ਕਾਲ ਜਿਤਨਾ ਇਕ ਸੁਰ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਵਿਚ ਲਗਦਾ ਹੈ।" ਲਗ-ਭਗ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਖੋਜੀ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪੜ੍ਹਨ-ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਵਿਚਾਰ 'ਘਰਾਂ' ਸੰਬੰਧੀ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਤੋਂ ਇਹੋ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਘਰ' ਦਾ ਅਰਥ ਤਾਲ ਹੈ ਜਾਂ ਸੁਰ-ਸਰਗਮ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਆਦਿ ਦੇ ਭੇਦ। ਪਰ ਸੁਰ, ਅੰਸ਼, ਨਿਆਸ, ਗ੍ਰਹਿ ਮੂਰਛਨਾ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰਤੀਵ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਤੋਂ ਸਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜਾਂ ਜੋੜੀ (ਮ੍ਰਿਦੰਗ) ਦੇ ਤਾਲ ਕਿਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਣਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਦਾ ਬਿਉਰਾ ਕਿਸੇ ਖੋਜੀ ਨੇ ਅਜੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਘਰ ਤਾਲ ਹਨ ਜਾਂ ਸੁਰ-ਸਰਗਮ ਪ੍ਰਸਤਾਰ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਨਾਲੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਹੋਵਗਾ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਰਾਗ ਤੇ ਤਾਲ ਗਾਏ ਬਜਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੀ। ਸੋ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗੀਤਕ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰਾਂਗੇ ਨਹੀਂ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖੇ 'ਘਰਾਂ' ਦੀ ਘੁੰਡੀ ਖੁਲ੍ਹਣੀ ਔਖੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ 'ਘਰਾਂ' ਦੀ ਗੁੱਥੀ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਦੀ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੁ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਸਕੇ :—

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਮੂਰਛਨਾ ਜਾਂ ਸੁਰ-ਸਰਗਮ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੇ ਰਾਗ ਦੇ ਦਸ ਲੱਛਣ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਭਾਵ, ਹਰੇਕ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਸ ਲੱਛਣਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਦਸ ਲੱਛਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਨ—"ਗ੍ਰਹਿ, ਅੰਸ਼, ਨਿਆਸ, ਤਾਰ, ਮੰਦ੍ਰ, ਅਪਨਿਯਾਸ, ਸਨਿਯਾਸ, ਵਿਨਿਯਾਸ, ਅਲਪਤਵ ਤੇ ਬਹੁਤਵ" ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ' ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਂਜ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਸ ਲੱਛਣਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਠਾਟ, ਜਾਤੀ, ਵਾਦੀ, ਸੰਵਾਦੀ, ਅਨੁਵਾਦੀ ਤੇ ਵਿਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ—ਠਾਟ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੈਂਕੜੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਾਗ ਬਣੇ ਅਤੇ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ—ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਭੀ ਗ੍ਰਾਮ ਤੇ ਮੂਰਛਨਾ ਰਾਹੀਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗ੍ਰਾਮ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ : ਖੜਜ ਗ੍ਰਾਮ, ਮੱਧਮ ਗ੍ਰਾਮ ਤੇ ਗੰਧਾਰ ਗ੍ਰਾਮ। ਗ੍ਰਾਮ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਾਧਾਰਣ ਅਰਥ ਹੈ ਪਿੰਡ, ਜਿਵੇਂ—ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਸਹਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਗ੍ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਮੂਰਛਨਾ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਰਾਗ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਰ-ਵਰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗ੍ਰਾਮ ਬਾਈ ਸ਼ੁਰਤੀਆਂ ਤੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਸਤ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਮੂਰਛਨਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉੱਚਾ, ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ, ਉਭਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਆਰੋਹ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਖੜਜ ਆਰੰਭਕ ਸੁਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵੀ ਖੜਜ ਤੇ ਆ ਕੇ ਮੁਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਖੜਜ ਬਾਕੀ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਉਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਮੂਰਛਨਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਅਸਾਂ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਗ੍ਰਾਮ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਗੰਧਾਰ ਗ੍ਰਾਮ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਦੋਵੇਂ ਗ੍ਰਾਮ ਪਰਚਲਿਤ ਸਨ ਅਤੇ ਮੂਰਛਨਾ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਨਿਯਮ ਵਿਚ ਹੀ ਰਾਗ-ਵਰਗ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰੁਤੀ-ਅੰਤਰ, ਗੁਣਾ-ਅੰਤਰ, ਕੰਪਨ-ਸੰਖਿਆ, ਸੁਰ-ਸੰਵਾਦ ਆਦਿ ਠੀਕ-ਠੀਕ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੇ ਰਾਗ ਬਣਾਏ ਗਏ ਜਾਂ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸ਼ੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਮੂਰਛਨਾ ਤੋਂ ਰਾਗ-ਵਰਗ (ਠਾਟ) ਕਿਵੇਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਨਾਦ ਤੋਂ ਸ਼ਰੁਤੀ, ਸ਼ਰੁਤੀ ਤੋਂ ਸੁਰ, ਸੁਰ ਤੋਂ ਸਪਤਕ (ਗ੍ਰਾਮ) ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ-ਵਿਕ੍ਰਿਤ ੧੨ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਸਪਤਕ ਤੋਂ ਗਣਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤੀ (ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ) ਪੱਧਤੀ ਦੇ ੩੨ ਜਾਂ ੩੬ ਅਤੇ ਕਰਨਾਟਕੀ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ੭੨ ਜਨਕ-ਜਨਯ ਠਾਟ (ਮੇਲ) ਬਣਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—ਬਿਲਾਵਲ, ਕਾਫ਼ੀ, ਭੈਰਉ, ਭੈਰਵੀ, ਕਲਿਆਣ, ਪੂਰਵੀ; ਟੋਡੀ ਇਤਿਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਐਸੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਠਾਟਾਂ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੱਤ ਸੁਰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਛੇ ਮੁਖੀ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬਾਕੀ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਿਖਣ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਭੀ ਹੋਰ ਸੀ। ਭਾਵ—ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥ ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਗਾਇਕ-ਵਾਦਕ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਖਦੇ ਕਿ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਜਾਂ ਭੈਰਉ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਫਲਾਂ ਸੁਰ ਕੋਮਲ ਜਾਂ ਤੀਵਰ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਇਹ ਆਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਖੜਜ-ਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਾਂ ਦੂਜੀ ਮੂਰਛਨਾ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਬਤੌਰ ਉਦਾਹਰਣ :—

ਇਕ ਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਸੱਤ ਮੂਰਛਨਾ ਮੰਨੀਆਂ ਹਨ। ਖੜਜ-ਗ੍ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਮੂਰਛਨਾ—ਉੱਤ੍ਰਾਮੰਦ੍ਰਾ, ਰਜਨੀ, ਉੱਤ੍ਰਾਯਤਾ, ਸ਼ੁੱਧ-ਖੜਜ, ਮਸਤਰੀਕ੍ਰਿਤਾ, ਅਸ਼ਵਕ੍ਰਾਂਤਾ ਤੇ ਅਭਿਰੁੱਦਗਤਾ। ਖੜਜ ਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮੂਰਛਨਾ ਦੇ ਸੁਰ "ਸਾ ਰੇ ਗਾ ਮਾ ਪਾ ਧਾ ਨੀ" ਇਹ ਸੱਤ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ (ਤੀਵਰ) ਹਨ। ਅਜ-ਕਲ ਦੀ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ 'ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ' ਜਾਂ ਬਿਲਾਵਲ ਰਾਗ ਕਹਾਂਗੇ। ਇਸੇ ਰਾਗ-ਵਰਗ (ਠਾਟ) ਦੇ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਰਾਗ ਨੂੰ ਭੀ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਕਹਾਂਗੇ। ਪਰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਕੁ ਆਖਦੇ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਖੜਜ ਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮੂਰਛਨਾ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਭਾਵ-ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸੱਤੇ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਦੋਂ ਦੂਜੀ ਮੂਰਛਨਾ 'ਅਭਿਰੁੱਦਗਤਾ' ਰਿਖਭ ਸੁਰ ਨੂੰ ਖੜਜ ਮੰਨ ਕੇ "ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ" ਆਰੋਹ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ 'ਨੀ ਤੇ ਗਾ' ਦੋ ਸੁਰ ਕੋਮਲ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਠਾਟ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਫਿਰ ਗੰਧਾਰ ਤੋਂ ਭੈਰਵੀ, ਮੱਧਮ ਤੋਂ ਕਲਿਆਣ ਠਾਟ ਉਤਪੰਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਵੇਖੋ ਚਿੱਤ੍ਰ :—

ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸੰ-ਪਹਿਲੀ ਮੂਰਛਨਾ ਤੋਂ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ।

×ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸਂ-ਦੂਜੀ ਮੂਰਛਨਾ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਠਾਟ।
× × ਸ ਰੁ ਗੁ ਮ ਪ ਧੁ ਨੁ ਸਂ-ਤੀਜੀ ਮੂ: ਤੋਂ ਭੈਰਵੀ ਠਾਟ।
× × ×ਸ ਰ ਗ ਮਂ ਪ ਧ ਨ-ਇਸ ਚੌਥੀ ਮੂ: ਤੋਂ ਕਲਿਆਣ ਠਾਟ ਬਣਿਆ।

ਇੰਝ ਖੜਜ ਗ੍ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਮੂਰਛਨਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਠਾਟ ਤੇ ਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਬਾਕੀ ਸੁਰ-ਸਰਗਮ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਦਾ ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਦਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ) ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੰਦ੍ਰ, ਮੱਧਯ ਤੇ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਤਕ ਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਰਾਗ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਵਿਖਾਉਣਾ :

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਗ੍ਰਹਿ, ਅੰਸ਼, ਨਿਯਾਸ, ਮੂਰਛਨਾ ਅਤੇ ਸੁਰ-ਸਰਗਮ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਰਾਗ ਨਾਲ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਘਰ' ਸਿਰਲੇਖ ਨਾਲ ਵੀ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਉੱਤਰ—ਇਕ ਸਪਤਕ ਵਿਚ "ਸਾ ਰੇ ਗਾ ਮਾ ਪਾ ਧਾ ਨੀ" ਸੱਤ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ "ਰੁ ਗੁ ਮਂ ਧੁ ਨੁ" ਇਹ ਪੰਜ ਸੁਰ ਵਿਕ੍ਰਿਤ, ਕੁੱਲ ਬਾਰਾਂ ਸੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਗ ਵਿਚ ਘਟੋ-ਘਟ ਪੰਜ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸੱਤ, ਨੌਂ, ਜਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸੁਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਬਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧ ਸੁਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਨਾਲੇ ਗ੍ਰਹਿ, ਅੰਸ਼, ਨਿਯਾਸ ਆਦਿ ਸੁਰ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੰਜ ਇਕ ਤੋ ਚਾਰ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸਤਾਰਾਂ ਤੱਕ ਜਿਹੜੇ 'ਘਰ' ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਹ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨਿਯਮ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਸੋ 'ਘਰਾਂ' ਦਾ ਰਾਗ ਨਾਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ੩੧ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਰਾਗ ਐਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ੧ ਤੋਂ ੧੭ ਤਕ 'ਘਰਾਂ' ਦਾ ਉਲੇਖ ਹੋਵੇ। ਨਾਲੇ ਦਸੋ ਕਿ 'ਘਰ' ਕਿਸ ਨਿਯਮ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਚ 'ਘਰਾਂ' ਦੀ ਘੁੰਡੀ ਛੁਪੀ ਹੈ। ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 'ਆਸਾ' ਰਾਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ੧ ਤੋਂ ੧੭ ਤਕ 'ਘਰ' ਸਿਰਲੇਖ ਨੰਬਰ ਵਾਰ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ੨੬ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਭੀ 'ਘਰਾਂ' ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 'ਘਰਾਂ' ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੈ। ਹਾਂ, ਕਾਨੜਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ੧ ਤੋਂ ੧੨ ਤਕ 'ਘਰਾਂ' ਦਾ ਉਲੇਖ ਹੈ ਬਾਕੀ ਨਟ ਨਾਰਾਇਣ, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ ਤੇ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਚਾਰ ਰਾਗ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 'ਘਰ' ਸਿਰਲੇਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਂਜ 'ਘਰ' ਤਰਤੀਵ-ਵਾਰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :-

ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਪੰਨਾਂ ੧੪ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਉਪਦੇ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤੀਜੇ, ਚਉਥੇ ਅਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਘਰ' ਸਿਰਲੇਖ ਭੀ ਇਕ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋਵੇਗਾ। ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ ੧੪ ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ਪਹਿਲਾ ਘਰੁ ਪਹਿਲਾ। ਫਿਰ ਘਰੁ ਦੂਜਾ, ਤੀਜਾ, ਚਉਥਾ ਤੇ ਘਰੁ ੫। ਉਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਪੰਨਾ ੨੬+ਸ੍ਰੀ ਰਾਗੁ ਮ: ੩ ਘਰੁ ੧, ਮਹਲਾ ੪ ਘਰੁ ੧, ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੧॥ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਰਾਗੁ ਆਸਾ ਜਿਥੇ 'ਘਰਾਂ' ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਕ ਤੋਂ ਸਤਾਰਾਂ ਤਕ ਹੈ :-ਪੰਨਾ ੩੪੭=ਰਾਗੁ ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ

੧ ਸੋਦਰੁ ॥ ਅੱਗੇ ਆਸਾ ਮ: ੧ ਘਰੁ ੨, ੩, ੪ ਤੇ ਘਰੁ ੬ ॥ ਰਾਗ ਆਸਾ ਮ: ੩ ਘਰੁ ੨ ਤੇ ੮ ॥ ਰਾਗੁ ਆਸਾ ਮ: ੪ ਘਰੁ ੨, ੬, ੮ ਤੇ ਰਾਗੁ ਆਸਾਵਰੀ ਮ: ੪ ਘਰੁ ੧੬ ॥ ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ ੩੭੦ =ਰਾਗੁ ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੨, ਘਰੁ ੩, ੫, ੬, ੭, ੮, ੯, ੧੦, ੧੧, ੧੨, ੧੩. ੧੪, ੧੫ ਅਤੇ ਰਾਗੁ ਆਸਾਵਰੀ ਮ: ੫ ਘਰੁ ੧੭ ॥ ਬਾਕੀ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਇਹੋ ਨੀਯਮ ਵਰਤਿਆ ਹੈ । ਭਾਵ, ਹਰੇਕ ਰਾਗ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਘਰੁ ਪਹਿਲਾ ਲਿਖਿਆ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਥੇ ਇਕ ਗਲ ਨੋਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਥਾਂ 'ਘਰ' ਨੰਬਰਵਾਰ ਨਹੀਂ ਲਿਖੇ, ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਾਲ 'ਘਰ' ਵਿਚ ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਏ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਾਲ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਨੰਬਰ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਇਕ ਤੋਂ ਸਤਾਰਾਂ ਤਕ ਜੇ 'ਘਰ' ਸਿਰਲੇਖ ਕੇਵਲ ਰਾਗੁ ਆਸਾ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ੰਕਾ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਖੜਜ-ਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮੂਰਛਨਾ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਠਾਟ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ 'ਆਸਾ' ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਜੇ ਮੂਰਛਨਾ ਬਦਲਾਂਗੇ ਤਾਂ ਠਾਟ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੋ, ਇਹ ਗੱਲ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ 'ਘਰਾਂ' ਦਾ ਗ੍ਰਹਿ, ਅੰਸ਼, ਨਿਯਾਸ, ਮੂਰਛਨਾ ਤੇ ਸੁਰ-ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਆਪ ਦਸੋ ਕਿ 'ਘਰ' ਦਾ ਤਾਲ ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਅਤੇ ੧ ਤੋਂ ੧੭ ਤਕ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਜਾਂ ਤਾਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡਾਂਗੇ। ਭਾਵ, ਵਖੋ ਵੱਖ ਤਾਲ ਕਿਸ ਨਿਯਮ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਜਾਣਗੇ ?

ਉੱਤਰ—ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਐਸਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ (ਰਬਾਬੀ) ਹੰਕਾਰੀ ਹੋ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਨਾ ਆਏ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ "ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ" ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਾਕਾਇਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ (ਕੀਰਤਨ ਟਕਸਾਲ) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਦੁੱਪਦੇ, ਤਿੱਪਦੇ, ਚਉਪਦੇ, ਅਸਟਪਦੀਆਂ, ਛੰਤ ਅਤੇ ਪੜਤਾਲਾਂ 'ਘਰ' ਸਿਰਲਖ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ 'ਟਕਸਾਲ' ਵਿਚ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਏਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਗਾਉਂਦੇ-ਬਜਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਤੋਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਨਾਲ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਦੇ ਤਾਲ ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਕਿੰਨੇ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਤਾਲ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗਾਉਣਾ ਕਿਉਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਣ ਸੀ, ਇਹ ਅੱਗੇ ਦੱਸਾਂਗੇ।

ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਅਕਸਰ 'ਘਰ' ਦਾ ਅਰਥ ਤਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਅਸਾਂ ਪਿਛੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਤੋਂ ਸਤਾਰਾਂ ਤਕ, ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਜਾਂ ਤਾਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਸ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਅਜੇ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ। ਜਿਵੇਂ—ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਡਾ: ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਭਾਈ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਘਰਾਂ' ਨੂੰ ਤਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ

ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।" ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਇਸ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਵੇਰਵਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਮੇਰੇ ਪੂਜ ਉਸਤਾਦ ਗਿਆਨੀ ਹਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਤਾਬਾ ਜੀ ਭੀ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਤਾਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਤਾਰਾਂ 'ਘਰ' ਪੂਰੇ ਕਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਜਿਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਉਹ ਦੱਸਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ. ਉਸ ਤੋਂ ਉਹ ਆਪ ਭੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਹਿਸਾਬ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਵ, ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਦਸ 'ਘਰ' ਤਕ ਤਾਲੀ ਵਿਚ ਵੰਡਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਤਾਰਾਂ ਘਰ ਪੂਰੇ ਕਰਨੇ। ਇਕ ਤੋਂ ਸਤਾਰਾਂ 'ਘਰਾਂ' ਦੀ ਵੰਡ ਉਹ ਇੰਜ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ :—

ਘਰੁ ਪਹਿਲਾ—ਜਿਸ ਤਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਤਾਲੀ ਲਗੇ। ਭਾਵ, ਤਾਲ—ਦਾਦਾਰਾ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੬, ਤਾਲੀ ਇਕ)
ਘਰੁ ਦੂਜਾ—ਜਿਸ ਤਾਲ ਵਿਚ ਦੋ ਤਾਲੀ ਲਗੇ। ਭਾਵ, ਤਾਲ ਰੂਪਕ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੭, ਤਾਲੀ ਦੋ)
ਘਰੁ ਤੀਜਾ—ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਤਾਲੀਆਂ ਲਗਣ। ਤਿੰਨ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੬, ਤਾਲੀ ਤਿੰਨ)
ਘਰੁ ਚਉਥਾ—ਜਿਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਤਾਲੀਆਂ ਲਗਣ। ਚਾਰ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੨, ਤਾਲੀ ਚਾਰ)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੫, ਤਾਲੀ ਪੰਜ), ਖਟਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੮, ਤਾਲੀ ੬), ਮੱਤਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੨੧, ਤਾਲੀ ੭), ਅਸਟਮੰਗਲ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੨੨, ਤਾਲੀ ੮). ਮੋਹਿਨੀ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੨੩, ਤਾਲੀ ੯) ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੨੮, ਤਾਲੀ ੧੦)। ਇਥੋਂ ਤਕ ਦਸ 'ਘਰਾਂ ਨੂੰ "ਤਬਲਾ-ਮ੍ਰਿਦੰਗ" ਦੀਆਂ ਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦੇ ਸਨ। ਪਰ ੧੧ ਤੋਂ ੧੭ ਘਰ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰੇ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ—ਚਾਰ ਤਾਲ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੧ (ਘਰੁ ੧੧), ਇਕਤਾਲਾ ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੨ (ਘਰੁ ੧੨), ਜੈਤਾਲ ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੩ (ਘਰੁ ੧੩), ਧਮਾਰ ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੪ (ਘਰੁ ੧੪), ਚਿੱਤ੍ਰ ਤਾਲ ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੫ (ਘਰੁ ੧੫), ਸਰਸਵਤੀ ਤਾਲ ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੬ (ਘਰੁ ੧੬) ਅਤੇ ਸ਼ਿਖਰ ਤਾਲ ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੭ (ਘਰੁ ੧੭) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਕ ਤੋਂ ਸਤਾਰਾਂ ਤਕ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਕਰਤੇ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਨਿੱਤ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ, ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ 'ਮ੍ਰਿਦੰਗ' ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਤਾਲ ਬਜਾਉਣੇ ਛੱਡ ਦਿਤੇ ਤਾਂ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਤਾਲ-ਠੇਕੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਰ ਗਏ, ਜਾਂ ਇੰਜ ਕਹਿ ਲਵੋ ਤਾਲੀਆਂ ਤੇ ਗਤਾਂ ਭੁਲ-ਭੁਲਾ ਗਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤਾਲ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਘੋਖਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਤੋਂ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਤਾਲ ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ੨੧, ੨੨, ੨੩, ੨੪, ੨੫, ੨੭, ੨੮, ੩੧ ਤੇ ੩੨ ਤਾਲੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਥੇ "ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਸਾਗਰ" ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ 'ਖਟਮੁਖੀ-ਤਾਲ' ਦਾ ਵਰਣਨ ਬਤੌਰੇ ਉਦਾਹਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ :—ਪਹਿਲਾ—ਝਪਤਾਲ (ਮਾ: ੧੦ ਤਾਲੀ ੩) ਦੂਜਾ—ਰੁਪਕਤਾਲ (ਮਾ: ੭ ਤਾਲੀ ੨), ਤੀਜਾ—ਤਿੰਨ ਤਾਲ (ਮਾ: ੧੬ ਤਾਲੀ ੩), ਚੌਥਾ—ਚਾਰਤਾਲ (ਮਾਤਰੇ ੧੨ ਤਾਲੀ ੪), ਪੰਜਵਾਂ—ਪੰਜਤਾਲ (ਮਾਤਰੇ ੧੫ ਤਾਲੀ ੫), ਛੇਵਾਂ—ਖਟਤਾਲ (ਮਾਤਰੇ ੧੮ ਤਾਲੀ ੬)। ਇਹ ੭੮ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਤਾਲ ਬਣਿਆ, ਇਸ ਵਿਚ ੨੩ ਤਾਲੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੰਜ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਤਾਲ ਇਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖੇ

ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਤਾਲ ਮੈਂ (ਤਬਲਾ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਸਾਗਰ) ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ !

ਉਪਰੋਕਤ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਵਾਦਕ ਤੇ ਬਜਣ ਵਾਲੇ ਤਾਲਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਰਾਗ 'ਆਸਾ' ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਇਕ ਤੋਂ ਸਤਾਰਾਂ ਨੰਬਰ ਤਕ 'ਘਰ' ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਤਾਲ ਦੀਆਂ ਤਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ। ਤਾਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਤੋਂ ਸਤਾਰਾਂ ਨੰਬਰ ਤਕ ਤਾਲ (ਠੇਕੇ) ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਣਨਗੇ :—

ਘਰੁ ੧—ਦਾਦਰਾ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੬ ਤਾਲੀ ੧)
ਘਰੁ ੨—ਰੂਪਕ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੭ ਤਾਲੀ ੨)
ਘਰੁ ੩—ਤਿੰਨ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੬ ਤਾਲੀ ੩)
ਘਰੁ ੪—ਚਾਰ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੨ ਤਾਲੀ ੪)
ਘਰੁ ੫—ਪੰਜ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੫ ਤਾਲੀ ੫)
ਘਰੁ ੬—ਖਟ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੮ ਤਾਲੀ ੬)
ਘਰੁ ੭—ਮੱਤ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੨੧ ਤਾਲੀ ੭)
ਘਰੁ ੮—ਅਸਟ ਮੰਗਲ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੨੨ ਤਾਲੀ ੮)
ਘਰੁ ੯—ਮੋਹਿਨੀ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੨੩ ਤਾਲੀ ੯)
ਘਰੁ ੧੦—ਬ੍ਰਹਮ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੨੮ ਤਾਲੀ ੧੦)
ਘਰੁ ੧੧—ਰੁੱਦ੍ਰ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੩੨ ਤਾਲੀ ੧੧)
ਘਰੁ ੧੨—ਵਿਸ਼ਣੂ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੩੬ ਤਾਲੀ ੧੨)
ਘਰੁ ੧੩—ਮੁਚੁਕੁੰਦ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੩੪ ਤਾਲੀ ੧੩)
ਘਰੁ ੧੪—ਮਾਹਾਸ਼ੰਨੀ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੪੨ ਤਾਲੀ ੧੪)
ਘਰੁ ੧੫—ਮਿਸ਼੍ਰ ਬਰਣ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੪੭ ਤਾਲੀ ੧੫)
ਘਰੁ ੧੬—ਕੁੱਲ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੪੨ ਤਾਲੀ ੧੬)
ਘਰੁ ੧੭—ਚਰੱਚਰੀ ਤਾਲ (ਮਾਤ੍ਰਾ ੪੦ ਤਾਲੀ ੧੭)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲਛਮੀ ਤਾਲ, ਮਾਹਾਇੱਛਾ ਤਾਲ, ਸਿੰਹਵਿਕ੍ਰਮ ਤਾਲ, ਖਟਮੁਖੀ ਤਾਲ ਇਤਿਆਦਿ ਤਾਲ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ :—

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਵਜੰਤ੍ਰੀਆਂ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਤਾਲ ਬਜਾਉਣੇ ਕਿਉਂ ਛੱਡ ਦਿਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਗੋਂ ਨਾ ਬਜਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਕੀ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ—ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਸਾਜ਼ ਹੀ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ, ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ, ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਧੁਰਪਦ-ਧਮਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਖਯਾਲ, ਠੁਮਰੀ, ਟੱਪਾ, ਗਜ਼ਲ ਆਦਿ ਗਾਇਕੀ ਵੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਲਈ ਇਕ ਮਧੁਰ ਤੇ ਮੁਲਾਯਮ ਸਾਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਸੋ, ਵਜੰਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਕਰ ਕੇ ਤਬਲਾ ਬਣਾਇਆ। ਉਸੇ ਤਬਲੇ (ਜੋੜੀ) ਨੇ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ, ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਨੂੰ ਖੂੰਡੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਵ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਦੀ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਬਿਲੰਦ

ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਤਬਲੇ ਦੀ ਟੁਨਕ-ਟੁਨਕ ਲੈ ਬੈਠੀ। ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਵਜੰਤ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਬਾਦ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕੇ ਕੀਰਤਨੀਏ, ਚਉਪਦੇ, ਅਸਪਟੀਆਂ ਛੰਤ ਤੇ ਪੜਤਾਲਾਂ ਗਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹ ਭੀ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚ ਨਾ ਸਕੇ। ਉਂਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਫੀ ਸਮੇਂ ਤਕ ਮ੍ਰਿਦੰਗ-ਬਾਜ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ, ਪਰ ਵੱਡੇ ਤਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੀ ਅਗੋਂ ਬਜਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਛੱਡ ਬੈਠੇ। ਜਿਵੇਂ, ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਡੀਆਂ ਲੋਭੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਤੋਂ ਅਨ-ਜਾਣ ਸਭਾ-ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ, ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀਆਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ (ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਭੀ ਅੱਜ-ਕਲ੍ਹ ਆਟੇ ਵਾਲੇ ਧਾਮੇਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸ਼ਿਆਹੀ ਵਾਲੀ ਡੁੱਗੀ ਨਾਲ ਬੇਸਮਝ ਰਾਗੀ "ਗਜ਼ਲ, ਫਿਲਮੀ ਜਾਂ ਮਨ ਘੜਤ" ਟਿਯੂਨਾਂ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਪਏ, ਸਗੋਂ ਫਖਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਿਵੇਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭੀ ਜਦੋਂ ਹੁਨਰ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਘਟ ਗਏ ਤਾਂ ਕਲਾਕਾਰ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਦੇ ਖੁਲੇ ਬੋਲ, ਪ੍ਰਣ, ਤੋੜੇ, ਠੇਕੇ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਰਖਪਾਈ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ। ਸੋ, ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਇਹ ਤਾਲ-ਵਿਦਿਆ ਲੁਪਤ ਹੋ ਗਈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ੧੫ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ 'ਘਰ' ਸਿਰਲੇਖ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ? ਨਾਲੇ "ਏਕ ਸੁਆਨ ਕੈ ਘਰਿ ਗਾਵਣਾ ਜਾਂ ਯਾਨੜੀਏ ਕੈ ਘਰਿ ਗਾਵਣਾ" ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ-ਅਰਥ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਪਿਛੇ ਅਸਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਖਯਾਲ, ਠੁਮਰੀ, ਟੱਪਾ ਤੇ ਗਜ਼ਲ ਗਾਇਕੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਗਤਿ ਕਰਨ ਲਈ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਦੀ ਥਾਂ ਤਬਲਾ ਆ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਖਯਾਲ, ਠੁਮਰੀ ਆਦਿ ਗਾਇਕੀ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਤਾਲਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਘਟ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਤਾਲ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ—ਕਹਿਰਵਾਂ, ਪਸ਼ਤੋ, ਸੂਲਫਾਕ, ਇਕਤਾਲਾ, ਝੂਮਰਾ, ਫਰੋਦਸਤ ਆਦਿ। ਇੰਜ ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਰਦੋ-ਬਾਦਲ ਹੋ ਗਈ, ਨਾਲੇ ਚੰਗੇ ਗਾਇਕ-ਵਾਦਕ ਦੁਪਦੇ, ਚਉਪਦੇ, ਦੋਹੇ, ਛੰਦ ਆਦਿ ਨੂੰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਗਾ ਬਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੰਗੀਤ ਇਕ ਪਰਿਵਰਤਨ-ਸ਼ੀਲ ਕਲਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਵਾਉਣ ਵੇਲੇ 'ਘਰ' ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ। ਬਾਕੀ "ਏਕ ਸੁਆਨ ਕੈ ਘਰਿ ਗਾਵਣਾ" ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ (ਟਿਯੂਨਾ) ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਪਰਕਰਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਭੀ ਕਈ ਐਸੀਆਂ ਤਰਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਰੋਤਾ ਦੱਸ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਦੀ ਤਰਜ਼ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ—ਮਿਰਜ਼ੇ ਦੀ ਤਰਜ਼, ਮਾਹੀਏ ਦੀ ਤਰਜ਼ ਜਾਂ ਹੀਰ ਦੀ ਤਰਜ਼। ਸੋ, ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਖਾਸ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਰਾਗੀ-ਰਬਾਬੀ' ਅਕਸਰ ਗਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਖਾਸ ਨੋਟ—ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਤਾਲ ਨੂੰ 'ਘਰ' ਲਿਖਾਉਣਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਭੀ ਮਹਾਨ ਪੰਡਿਤ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਤਾਲ ਜਿਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਚੱਕ੍ਰ ਲਾ ਕੇ ਮੁੜ ਉਥੇ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਵੇਂ:-ਘਰੋਂ ਚਲ ਕੇ ਬੰਦਾ ਕਦਮ-ਸਦ ਕਦਮ ਜਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਹ ਮੀਲ ਚਲ ਕੇ ਮੁੜ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਲ ਭਾਵੇਂ ਚਾਰ ਮਾਤਾ ਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸੌ, ਡੂਢ ਸੌ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਘੁੰਮ ਕੇ ਉਥੇ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਲਈ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਤਾਲਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲ ਚੱਕ੍ਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। 'ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਸਾਗਰ' ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭੀ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਤਾਲ ਚੱਕ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਸੋ, ਤਾਲ ਨੂੰ 'ਘਰ' ਲਿਖਾਉਣਾ ਭੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਨੂੰ ਇਕ ਅਨੁਪਮ ਦੇਣ ਹੈ।

ਰਾਗਮਾਲਾ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ

ਸੰਗੀਤ ਅਤੀ ਸੂਖਮ ਤੇ ਕੋਮਲ ਕਲਾ ਹੈ। ਨਾਦ-ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਇਸ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਉਸਤਾਦ ਤੋਂ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਸਿੱਖੇ, ਨਾਲੇ ਸੰਗੀਤ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਕੁਝ ਸੁਰ-ਤਾਲ (ਸੰਗੀਤ) ਦੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਐਵੇਂ ਦੋ ਚਾਰ ਸੰਗੀਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਰਾਗੀ-ਰਬਾਬੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕਰਕੇ ਸੰਗੀਤ ਸੰਬੰਧੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਲਿਖਣਾ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਅਯੋਗਤਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਟੀਕਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਰਾਗਮਾਲਾ ਬਾਰੇ ਅਜੀਬੋ-ਗਰੀਬ ਉਥਾਕਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੰਦਾ ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਹੀ ਮਾਰੇਗਾ। ਐਸੀਆਂ ਕਪੋਲ ਗੱਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ-ਸੁਣ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਗੀਤਵੇਤਾ ਹਾਸਾ-ਠੱਠਾ ਕਰਨੋ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਬਤੌਰੇ ਉਦਾਹਰਣ :—

"ਟੀਕਾ ਫਰੀਦਕੋਟ" ਨਾਮ ਹੇਠ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਟੀਕਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਜਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੀ ਬੀੜ ਕਰ ਚੁਕੇ ਤੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਾ ਭੋਗ ਸੁਨਕਰ ੬ ਰਾਗ ੩੦ ਰਾਗਨੀ ੪੮ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸਭ ਪ੍ਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਦਰਸ਼ਨ ਕੋ ਆਏ ਔਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਬੇਨਤੀ ਪੂਰਬ ਬੋਲੇ ਕਿ ਹੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧ ਜੀ ਹਮ ਸਭ ਕੇ ਵਕਤ ਕਾ ਕੈਸੇ ਨਿਰਣੇ ਹੋਗਾ। ਤਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕੋ ਆਗਿਆ ਕਰੀ ਕਿ ਜੈਸੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੇ ਆਦਿ ਮੇਂ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕਾ ਸੂਚੀ-ਪੱਤਰ ਲਿਖਾ ਹੈ ਤਿਸੀ ਭਾਂਤ ਰਾਗੋਂ ਕਾ ਸੂਚੀ-ਪੱਤ੍ਰ ਮੰਗਲ ਰੂਪ ਅੰਤ ਮੇਂ ਲਿਖੋ। ਤਬ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਏਹੀ ਛੇ ਰਾਗ ਔਰ ਤੀਸ ਰਾਗਨੀ ਅਠਤਾਲੀਸ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜੋ ਆਏ ਥੇ ਸੋ ਰਾਗਮਾਲਾ ਰੱਖੀ ਥੀ।" ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਹੋਰ ਵੀ ਸਿੱਖ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਫੁੱਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਸੰਗੀਤ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ "ਰਾਗ ਮਾਲਾ" ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :—

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀਆਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਈ ਅਤੇ 'ਰਾਗ-ਮਾਲਾ' ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਮਤ-ਭੇਦ ਭੀ ਹਨ, ਪਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਈਸਾ ਤੋਂ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਸੁਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਵੇਦ ਮੰਤ੍ਰ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਸੁਰ ਵਧਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਸੱਤ ਸੁਰਾਂ ਤੇ 'ਸਾਮਗਾਨ' ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ' ਦੇ ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦਾ (ਨਾਟਯ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ) ਈਸਾ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ, ਰਾਗ, ਜਾਤੀ, ਅਲੰਕਾਰ, ਮੂਰਛਨਾ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਅਠਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮਤੰਗ ਦਾ (ਬ੍ਰਿਹਦਦੇਸੀ) ਸੰਗੀਤ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਰਾਗ'

ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਪੰਡਿਤ ਨਾਰਦ ਦਾ ਲਿਖਿਆ (ਸੰਗੀਤ ਮਕਰੰਦ) ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਰਾਗ-ਵਰਗ (ਪ੍ਵਾਰ-ਵਰਗ) ਨੂੰ ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਕੇ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਿਆ। ਭਾਵ, ਮਨੁਖ ਰਾਗ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਰਾਗ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਅਗੋਂ ਇਸੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਚਾਰ ਮਤ ਕਾਇਮ ਹੋਏ :—ਸ਼ਿਵ-ਮਤ, ਭਰਤ-ਮਤ, ਕਾਲੀਨਾਥ-ਮਤ ਅਤੇ ਹਨੂਮਾਨ-ਮਤ।

ਪ੍ਵਾਰ-ਵਰਗ (ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ) ਨੂੰ ਹੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਠਾਟ ਜਾਂ ਮੇਲ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ, ਇਕ ਸਪਤਕ ਵਿਚ (ਸ਼ੁੱਧ-ਵਿਕ੍ਰਿਤ) ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਦਵਾਨ ਗਾਇਕ-ਨਾਇਕ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ, ਗੋਪਾਲ ਨਾਇਕ ਅਤੇ ਤਾਨਸੇਨ ਨੇ ਕਈ ਨਵੇਂ ਰਾਗ ਬਣਾਏ ਸਨ, ਤਿਵੇਂ – ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭੀ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਹੁੰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਰਾਗ ਅਪਰਚਲਿਤ ਜਾਂ ਲੁਪਤ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਵੇਂ ਰਾਗ ਉਤਪਨ ਹੋ ਗਏ ਜਿਹੜੇ ਹੁਣ ਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇੱਥੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨੋਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਗ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਹਨ, ਨਾ ਇਹ ਆਪ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਾਇਕ-ਵਾਦਕ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸਨ—ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਅਲੰਕਾਰ ਤੇ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਇੰਜ ਬਯਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਖੜੋਤੇ ਜਾ ਬੈਠ ਕੇ ਗਾ ਬਜਾ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ-ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰੋ ?

ਉੱਤਰ—ਆਪ ਸੱਚ ਆਖਦੇ ਹੋ, ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਐਸਾ ਉਲੇਖ ਹੈ। ਇਕ ਉਰਦੂ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਪੁਸਤਕ (ਕਾਨੂਨੇ ਮੌਸੀਕੀ) ਵਿਚ ਤਾਂ ਛੇ ਰਾਗ ਤੇ ਤ੍ਰੀਹ ਰਾਗਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਮੈਂ ਭੀ ਵੇਖੀਆਂ ਹਨ। ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਦਰਵੀਂ-ਸੋਲਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਯਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਡਿਤ ਦਾਮੋਦਰ ਕ੍ਰਿਤ (ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਣ) ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਰ ਅਧਿਆਇ ਤੇ ਰਾਗ ਅਧਿਆਇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਦੇਵ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਦਾ ਸ੍ਵਰ-ਰੂਪ ਉਹ ਇੰਜ ਬਯਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ :—

"ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮੇਂ ਖੜਜ ਗ੍ਰਿਹ, ਅੰਸ਼ ਔਰ ਨਯਾਸ (ਸੁਰ) ਹੈ। ਯਹ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋ ਕਰ ਸ੍ਵਗੁਣ ਸਮਪੰਨ ਹੈ। ਜਿਸ ਕੀ ਉਮਰ ਅਠਾਰਹ ਵਰਸ਼ ਕੀ ਹੈ। ਕਾਮਦੇਵ ਸਮਾਨ ਜਿਸ ਕੀ ਸੁੰਦਰ ਮੂਰਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਧੀਰ ਹੈ। ਔਰ ਜਿਸ ਨੇ ਅਪਨੇ ਕਾਨੋ ਮੇਂ ਕੋਮਲ ਪਲਵੋਂ ਕੇ ਆਭੂਸ਼ਣ ਪਹਨ ਰੱਖੇ ਹੈਂ ਖੜਜਾਦਿਕ ਜਿਸ ਕੀ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਜਿਸ ਨੇ ਅਰੁਣ ਵਰਣ ਕੇ ਵਸਤ੍ਰ ਧਾਰਣ ਕਿਏਂ ਹੈਂ। ਐਸਾ ਛਤ੍ਰੀਪਾਲ ਮੂਰਤੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਹੈ।" ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਇਹ ਰੂਪ ਸਭ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਹਨ, ਅਸਲੀਅਤ ਇਸ ਵਿਚ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਜਿਹੜੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸ ਸੰਗੀਤ-ਮਤ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਭ ਮਤਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਸੰਗੀਤ ਮਤ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਦੇ ਛੇ ਮੁਖੀ ਰਾਗ ਤਾਂ ਕਈ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੂਬਹੂ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਪਰ ਰਾਗਣੀਆਂ ਤੇ ਪੁੱਤ੍ਰ 'ਹਨੂਮਾਨ-ਮਤ' ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਤ ਸੰਗੀਤ (ਰਾਗ ਦੀਪਕਾ) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਂਜ 'ਹਨੂਮਾਨ-ਮਤ' ਵੀ ਇਕ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦੇ ਭੀ ਚਾਰ ਮਤ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਵਖੋ-ਵੱਖ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਮਤ-ਭੇਦ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਲਿਖਤੀ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ—ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਠਾਟ, ਜਾਤੀ, ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਭੇਦ ਕਾਰਣ ਕੁਝ ਮਤ-ਭੇਦ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗਾਉਣ ਬਜਾਉਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਫਰਕ ਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੁਣ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਕਈ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਦੋ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ—ਕਰਨਾਟਕੀ ਤੇ ਉੱਤਰੀ। ਕਰਨਾਟਕੀ ਸੰਗੀਤ ਕੇਵਲ ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ ਤੇ ਮੈਸੂਰ ਏਰੀਏ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ' ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ, ਬਿਹਾਰ, ਬੰਗਾਲ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਤਾਂ ਉਸਤਾਦ ਦੇ ਸਿਖਾਉਣ ਜਾਂ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਵਿਚ ਸੁਤੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਕੋਈ ਵਖਰਾ ਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਮਤਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ। ਜਿਵੇਂ—ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਬੜੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਇਕ ਵਖਰਾ ਮਤ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਕੇਵਲ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਉਲਥੇ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਉਹ ਆਪ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਐਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖੈਰ, ਮੈਂ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉੱਤਰ-ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਲਗ-ਭਗ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਜੋ ਸਭ ਥਾਂ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਖੋ-ਵਖ ਹਨ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ-ਸੰਗੀਤ, ਭਗਤੀ-ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮੈਂ (ਗੁ: ਸੰ: ਸਾ:) ਦੇ ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਕਈ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਸੂਚੀ-ਪੱਤ੍ਰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਇਸ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਇਹ ਸਵਾਲ ਤੁਸਾਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਰਾਗਣੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪਿਛੇ ਲਿਖ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਛੇ ਰਾਗ, ਤ੍ਰੀਹ ਰਾਗਣੀਆਂ ਤੇ ਅਠਤਾਲੀਹ ਪੁੱਤ੍ਰ, ਕੁਲ ਚੁਰਾਸੀਹ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਇਕੱਤੀਹ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੌਂ ਰਾਗ ਇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ :—(੧) ਮਾਝ (੨) ਬਿਹਾਗੜਾ (੩) ਵਡਹੰਸ (੪) ਜੈਤਸਰੀ (੫) ਰਾਮਕਲੀ (੬) ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ (੭) ਤੁਖਾਰੀ

(੮) ਪ੍ਰਭਾਤੀ (੯) ਜੈਜਾਵੰਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਭਾਵੇਂ ਸੰਗੀਤਕ ਗ੍ਰੰਥ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਭੀ ਇਸ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਸੂਚੀ ਪੱਤ੍ਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਭੀ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ 'ਭਰਤ-ਮਤ' ਦੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਰਾਗ ਜੈਤਸਰੀ, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਵਡਹੰਸ ਤੇ ਮਾਝ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ 'ਹਨੂਮਾਨ ਮਤ' ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਤੁਖਾਰੀ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੋ ਐਸੇ ਰਾਗ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਸ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬਾਕੀ ਮਤਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਅਤੇ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਵਿਚ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਇਕੱਤੀਹ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੌਂ ਰਾਗ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੌਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਵਾਧੂ ਬਾਠ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖਣੇ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ 'ਰਾਗ ਮਾਲਾ' ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸੂਚੀ ਪੱਤ੍ਰ ਨਹੀਂ। ਸਗੋਂ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਹਨੂਮਾਨ ਮਤ' ਦੇ ਰਾਗ-ਵਰਗ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਕੀਰਤਨੀਏ (ਰਾਗੀ-ਰਬਾਬੀ) ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਾਂ ਅਗਵਾਈ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਪਰਵਾਰ-ਪੱਧਤੀ (ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ) ਦੇ ਮਤ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਗੀਤਵੇਤਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਉੱਤਰ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਕੁਝ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਇਹ ਭੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਨੂਮਾਨ ਮਤ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਪਰਵਾਰ ਪੱਧਤੀ (ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ) ਨੂੰ ਤਾਂ ਪੰਦਰਵੀਂ-ਸੋਲਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਕਈ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜਨਜ-ਜਨਕ ਮੇਲ (ਠਾਟ-ਪੱਧਤੀ) ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ—ਪੰਡਿਤ ਲੋਚਨ ਕ੍ਰਿਤ (ਰਾਗ ਤਰੰਗਣੀ) ਵਿਚ ਰਾਗ ਰਾਗਣੀ ਦੇ ਬਖੇੜੇ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਾਰੇ ਰਾਗਾਂ ਬਾਰਾਂ ਜਨਜ-ਜਨਕ ਮੇਲ (ਠਾਟਾਂ) ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਲਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਦੱਖਣ ਏਰੀਏ ਦੇ ਪੰਡਿਤ ਸੋਮਨਾਲ ਕ੍ਰਿਤ (ਰਾਗ ਵਿਬੋਧ) ਵਿਚ ਭੀ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਜਨਕ-ਜਨਜ ਮੇਲ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਕ ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਤਾਂ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਕਮਾਲ ਹੀ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ। ਉਹ ਸੀ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ 'ਪੰਡਿਤ ਵਯੰਕਟ ਮਖੀ', ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਤ (ਚਤੁਰ-ਦੰਡਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾ) ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ੭੨ ਮੇਲ (ਠਾਟ) ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਗਣਿਤ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਕ 'ਠਾਟ' ਤੋਂ ੪੮੪ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ। ਉਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਰਾਗ ਜੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਰਤਾ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਭੀ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਬਣਾ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ। ਇਹ ਹੈ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਸਾਰ-ਤੱਤ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਖੂਹ ਦੇ ਡੱਡੂ ਵਾਂਗ ਉਸੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਗੇੜੇ ਲਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤਕ ਮਤ ਦੂਸਰੇ ਮਤਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਜੋ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਹੈ, ਉਸੇ ਦੀ ਇਹ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਲਿਖੀ ਹੈ।"

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਅੱਜ-ਕਲ੍ਹ ਦੇ ਗਾਇਕ ਵਾਦਕ (ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ) ਕਿਸ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਐਸਾ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਗਾ-ਬਜਾ ਸਕੀਏ ?

ਉੱਤਰ—ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਭੋਗ ਤਾਂ ਸੋਲਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸਨੇਹ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਿਤ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪੁਚਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਉਹ ਸਨ—ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂ ਨਾਰਾਇਣ (ਭਾਤਖੰਡੇ) ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦਿਗੰਬਰ (ਪਲੁਸਕ ਜੀ)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ, ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਜਾ ਕੇ ਗਾਇਕਾਂ ਤੇ ਵਜੰਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ। ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਕਰਵਾਏ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਮਤ-ਭੇਦ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਨਿਰਣਯ ਕਰ ਕੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਠਾਟ ਪੱਧਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਭਾਵ, ਸ੍ਰੀ ਭਾਤਖੰਡੇ ਜੀ ਨੇ ਪੰ: ਵਯੰਕਟ ਮਖੀ ਦੇ ੭੨ ਮੇਲ (ਠਾਟ) ਤੋਂ ਪੂਰਵਾਰਧ ਤੇ ਉਤ੍ਰਾਧ ਜੋ ੩੬ ਠਾਟ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਬਣਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਐਸੇ ਦਸ ਠਾਟਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲਗ-ਭਗ ਉੱਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਇਕ ਐਸੀ ਸੁਰ-ਲਿਪੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਗਾਉਣ-ਬਜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ (ਟਿਊਨ) ਨੂੰ ਤਾਲ-ਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਡਿਤ ਵਿਸ਼ਨੂ 'ਪਲੁਸਕਰ' ਵੀ ਚੰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਗਾਇਕ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੀ ਇਕ ਸੁਰ-ਲਿਪੀ ਬਣਾਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਥੋੜੀ ਔਖੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਉਸ ਨੂੰ ਘਟ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਪਲੁਸਕਰ ਜੀ, ਸੰਤ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਗਾਇਕ ਸਨ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ੩੦ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ੩੨ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰ: ਵਿਨਾਯਕਰਾਵ (ਪਟਵਰਧਨ) ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ (ਰਾਗ ਵਿਗਯਾਨ) ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸੱਤ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੁਰ-ਬੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤੋਂ ਚਾਲ੍ਹੀ-ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਰਦੂ, ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਐਸਾ ਕੋਈ ਵਖਰਾ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਗਾਇਨ (ਕੀਰਤਨ) ਕਰ ਸਕਣ। ਕੇਵਲ ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਚਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਕਾਫੀ ਭਿੰਨਤਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ, ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੇਕ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਣੀਆਂ ਚਾਹੀਆਂ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਐਸੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਠਾਟ ਜਾਤੀ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਤੋੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਸੰਨ ੧੯੫੬ ਤੇ ੫੭ ਵਿਚ ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਐਬਟਾਬਾਦ) ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਤਾਬਾ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਾਇਆ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੱਦਾ-ਪੱਤ੍ਰ ਕਰ ਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ

ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ (ਟਿਯੂਨਾਂ) ਨੂੰ ਤਾਲ-ਬੱਧ ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਦੀ ਡਿਉਟੀ ਮੇਰੀ ਲਾਈ ਗਈ। ਇਹੋ ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ' ਨਾਮ ਹੇਠ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਸੰਨ ੧੯੬੧ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਪੂਜ ਉਸਤਾਦ ਗਿ: ਹਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾ: ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜੱਥਾ ਗੁ: ਸੀਸ ਗੰਜ) ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ (ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰੀਤ ਰਤਨਾਵਲੀ) ਨਾਮ ਹੇਠ ੧੯੭੯ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਪਟਿਆਲਾ) ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿੰਟ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਉਰਦੂ, ਹਿੰਦੀ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਉਲੱਥਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਪੇ ਹਨ। ਆਸ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਨਵੇਂ ਸਿਰੋਂ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਨਗੇ।

ਨੋਟ—ਇਹ ਲੇਖ ਕੇਵਲ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਪੱਖ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 'ਰਾਗ-ਮਾਲਾ' ਕਿਸ ਨੇ ਲਿਖਵਾਈ, ਕਦੋਂ ਦਰਜ ਹੋਈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਣਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਇਸ ਲੇਖ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ।

ਰਾਗ ਬੈਰਾੜੀ

ਵਾਦੀ—ਗ	ਠਾਟ—ਮਾਰਵਾ	ਸਮਾਂ—ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (ਸ਼ਾਮ ਵੇਲਾ)
ਸੰਵਾਦੀ—ਧ	ਜਾਤੀ—ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਗ ਪ, ਸ ਪ ਤੇ ਨ ਪ ਦੀ ਸੁਰ-ਸੰਗਤੀ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਨ਼ ਰੁ, ਗਪ, ਮੱਗ, ਮੱਧ, ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਰੁਂਨਪ, ਪਧਗ, ਮੱਧਮੱਗ, ਪਗ, ਰੁਸ।

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਪ, ਧਗ, ਮੱਧਮੱਗ, ਮੱਰੁਗ, ਪਗ, ਰੁਸ।

ਬੈਰਾੜੀ ਇਕ ਅਸਾਧਾਰਣ ਤੇ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :—ਵੈਰਾਟੀ, ਵਰਾਟੀ, ਵਰਾੜੀ, ਬਰਾਰੀ ਆਦਿ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਡਿਤ ਭਾਵਭੱਟ ਤੇ ਅਹੋਬਲ ਨੇ ਅਠ-ਦਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖੇ ਹਨ :—(੧) ਵਰਾਟੀ, (੨) ਸ਼ੁਧ ਵਰਾਟੀ, (੩) ਤੋੜੀ ਵਰਾਟੀ, (੪) ਨਾਗ ਵਰਾਟੀ, (੫) ਪੁੰਨਾਗ ਵਰਾਟੀ, (੬) ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਰਾਟੀ, (੭) ਸ਼ੋਕ ਵਰਾਟੀ, (੮) ਕਲਿਆਣ ਵਰਾਟੀ, (੯) ਕੁੰਤਲ ਵਰਾਟੀ, (੧੦) ਦ੍ਰਾਵਿੜੀ ਵਰਾਟੀ ਇਤਿਆਦਿ।

ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੇ ਦਸ-ਬਾਰਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਨ, ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਗ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਉਂਜ ਇਹ ਸਰਬ ਸਾਧਾਰਣ ਵਰਗ ਦਾ ਰਾਗ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਕਠਿਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਗਾਇਕ ਹੀ ਗਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਬੈਰਾੜੀ ਮਾਰਵਾ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ-ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (ਸ਼ਾਮ ਵੇਲਾ) ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਖਭ ਕੋਮਲ, ਮੱਧਮ ਤੀਵਰ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਮਾਰਵਾ ਠਾਟ ਦਾ ਬਿਭਾਸ ਤੇ ਬੈਰਾੜੀ ਦੋਵੇਂ ਸਮਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਕ ਰਾਗ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਫਰਕ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :—ਬਿਭਾਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਹੈ। ਪਰ ਬੈਰਾੜੀ ਦਾ ਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਹੈ। ਭਾਵ, ਬਿਭਾਸ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਬੈਰਾੜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਿਭਾਸ ਦਾ ਸਰੂਪ "ਪਗਪ, ਪਧ, ਮੱਧਮੱਗ; ਮੱਧ, ਨ, ਧਨ, ਪ, ਗਪਗ, ਪਪਗਰੁਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਬੈਰਾੜੀ ਦਾ ਸਰੂਪ—"ਨ਼ਰੁਗ, ਮੱਗਪ, ਪਧਗ, ਰੁਂਨਪ, ਧਗ, ਮੱਧਮੱਗ, ਮੱਰੁਗ, ਪਗ, ਰੁਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ। ਭਾਵ, ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ "ਪਧਗ ਤੇ ਰੁਂਨਪ" ਅਤਿਅੰਤ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਣ ਸੁਰ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ 'ਮੱਧਮ ਤੇ ਨਿਖਾਦ'

ਦੁਰਬਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਕਰਨ ਸਮੇਂ "ਸਂ, ਧਪ, ਜਾਂ ਸਂ, ਨਧਪ" ਇੰਜ ਸਰਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ "ਸਂ, ਰੁੰਨਪ, ਪਧਗ" ਇੰਜ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਆਲਾਪ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ੧੩ਵਾਂ ਹੈ। ਦੀਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਆਮ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ "ਸੰਤ ਜਨਾ ਮਿਲਿ ਹਰਿ ਜਸ ਗਾਇਓ ॥" ਇਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

੧. ਸ, ਨ਼ਰੁਗ, ਰੁਗ, ਰੁਸ — ਰੁਨ਼ਪ਼, ਪ਼ਧ਼ਗ਼, ਮ਼ੱਧ਼ਸ — ਨ਼ਰੁਗ, ਮੱਰੁਗ, ਪਗ, ਰੁਸ।

੨. ਨ਼ਰੁਗ, ਮੱਗਪ, ਪਧਗ, ਮੱਗ, ਰੁਗ ਰੁਸ — ਨ਼ਰੁਨ਼ਪ਼, ਪ਼ਧ਼ਗ਼, ਮ਼ੱਧ਼ਮ਼ੱਗ਼, ਮ਼ੱਧ਼ਸ।

੩, ਸਰੁਗ, ਨ਼ਰੁਗ ਮੱਗ, ਮੱਧ, ਮੱਗ. ਮੱਰੁਗ, ਪਗ, ਪਧਗ, ਗਪ. ਮੱਗ, ਪਗ, ਰੁਸ—ਸਪ, ਪਧਗ, ਮੱਧਮੱਗ, ਰੁਗ, ਮੱਗਪਗ, ਗਰੁਸ— ।

੪. ਨ਼ਰੁਗ, ਗਪ, ਪਧਗ, ਮੱਧਮੱਗ, ਮੱਰੁਗ, ਪਗ, ਪਧ, ਨਪ. ਪਧਗ, ਗਪ, ਮੱਪਗ, ਮੱਧ, ਨਪ, ਪਧਪ, ਧਗ, ਨ਼ਰੁਗ, ਮੱਗਪ, ਧਗ, ਮੱਧਮੱਗ, ਮੱਰੁਗ, ਪਗ, ਰੁਸ।

੫. ਸਪ—ਧਗ, ਮੱਧਸਂ —ਰੁੰਨਪ, ਪਧਗ, ਮੱਧਮੱਗ, ਗਪ, ਪਸਂ—ਨਰੁੰਸਂ – ਨਰੁੰਗਂ, ਗਂਰੁੰਸਂ, ਰੁੰਨਪ, ਪਧਪਸਂ—ਨਰੁੰਗਂ, ਮੱਂਰੁੰਗਂ, ਗਂਪਂਗਂ, ਮੱਂਗਂ, ਗਂਰੁੰਸਂ — ਨਰੁੰਸਂ, ਰੁੰਨਪ, ਮੱਧਸਂ — ਨਰੁੰਨਪ, ਪਧਗ, ਰੁਗ, ਗਪ, ਮੱਗ, ਮੱਰੁਗ, ਪਗ, ਰੁਸ—

ਕੁਝ ਤਾਨਾਂ

੧. ਨ਼ਰੁ ਗਗ ਰੁਸ, ਨ਼ਰੁ ਗਮੱ ਗਗ ਰੁਸ ਨ਼ਰੁ ਗਪ ਗਗ ਰੁਸ, ਨ਼ਰੁ ਗਪ ਪਧ ਗਗ ਰੁਸ।

੨. ਗਗ ਰੁਸ ਨ਼ਸ, ਨ਼ਰੁਨ਼ਪ਼ ਮ਼ੱਧ਼ ਮਸ, ਪਧ ਗਗ, ਮੱਧ ਮੱਗ ਰੁਸ, ਮੱਧ ਸਂਸਂ ਰੁੰਨ ਪਪ ਗਪ ਗਗ ਰੁਸ।

੩. ਗਗ ਰੁ,ਗ ਗਰੁ ਸਸ, ਪਪ ਗ,ਪ ਪਗ ਰੁਸ, ਨਨ ਪ,ਨ ਨਪ, ਮੱਧ ਮੱਗ ਰੁਸ, ਗਂਗਂ ਰੁੰ,ਗਂ ਗਂਰੁੰ ਸਂਸਂ ਪਧ ਗਪ ਗਰੁ ਸਸ, ਨ਼ਰੁ ਗਪ ਸਂਰੁੰ ਨਪ, ਮੱਧ ਮੱਗ ਰੁਸ।

੪, ਰੁਗ ਰੁਰੁ ਗਮੱ ਗਗ, ਪਧ ਪਪ, ਸਂਰੁੰ ਸਂਸਂ ਗਂਮੱਂ ਗਂਗਂ ਰੁੰਰੁੰ ਸਂਸਂ ਨਨ ਪਪ ਧਧ ਗਗ ਮੱਗ ਪਪ ਗਗ ਰੁਸ।

੫. ਸਰੁ ਨ਼ਨ਼, ਰੁਗ ਰੁਰੁ, ਗਮੱ ਗਗ, ਪਧ ਪਪ ਧਨ ਧਧ ਸਂਰੁੰ ਸਂਸਂ ਰੁੰਗਂ ਰੁੰਰੁੰ ਗਂਮੱਂ ਗਂਗਂ, ਰੁੰਸਂ, ਰੁੰਗਂ ਰੁੰਰੁੰ ਸਂਨ, ਨਰੁੰ ਨਨ ਪਪ ਪਧ ਪਪ ਮੱਗ, ਗਪ ਗਗ ਰੁਸ।

੧. ਰਾਗ ਬੈਰਾੜੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਪਿ ਮਨ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਨਿਸਤਾਰਾ ॥
ਕੋਟ ਕੋਟੰਤਰ ਕੇ ਪਾਪ ਸਭਿ ਖੋਵੈ ਹਰਿ ਭਵਜਲੁ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਕਾਇਆ ਨਗਰਿ ਬਸਤ ਹਰਿ ਸੁਆਮੀ ਹਰਿ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਨਿਰੰਕਾਰਾ ॥
ਹਰਿ ਨਿਕਟਿ ਬਸਤ ਕਛੁ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵੈ ਹਰਿ ਲਾਧਾ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਾ ॥੧॥
ਹਰਿ ਆਪੇ ਸਾਹੁ ਸਰਾਫੁ ਰਤਨੁ ਹੀਰਾ ਹਰਿ ਆਪਿ ਕੀਆ ਪਾਸਾਰਾ ॥
ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਵਿਹਾਝੇ ਸੋ ਸਾਹੁ ਸਚਾ ਵਣਜਾਰਾ ॥੨॥

(ਬੈਰਾੜੀ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੭੨੦)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			ਸ ਨ਼ ਜ
ਰੁ	ਗ	ਪ	ਮੱ ਰੁ	ਗ	—	—	ਗ	ਮੱ	ਧ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਸ	—
ਪ	ਮ	ऽ	ਨ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ਮ	ਨਾ	ਮ	ਨਿ	ऽਸ	ਤਾ	ऽ	ਰਾ,	ऽ
ਨ਼ ਸ	—	ਸ	ਸ	ਪ	ਪ	ਪ	—	ਧ	ਗ	ਮੱ	ਧ	ਨ	ਧ	ਪ	—
ਕੋ	ऽ	ਟ	ਕੋ	ਟੰ	ਤਰ	ਕੇ	ऽ	ਪਾ	ਪ	ਸ	ਭ	ਖੋ	ऽ	ਵੈ	ऽ
ਧ	ਗ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਨ਼	ਰੁ	ਗ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ	
ਹ	ऽ	ਰਿ	ऽ	ਭ	ਵ	ਜ	ਲ	ਪਾ	ऽ	ਰ	ਉ	ਤਾ	ऽ	ਰਾ	

ਅੰਤਰਾ

ਗ	—	ਮੱ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
ਕਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ਨ	ਗ	ਰ	ਬ	ਸ	ਤ	ਹ	ਰਿ	ਸੁਆ	ऽ	ਮੀ	ऽ
ਨ	ਨ	ਰੁਂ	ਗਂ	ਗਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	—	—	ਰੁਂ	ਨ	ਪ	ਪ
ਨਿ	ਰ	ਭਉ	ऽ	ਨਿ	ਰ	ਵੈ	ਰ	ਨਿ	ਰੰ	ऽ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ਰਾ	ਹਰਿ
ਨ	ਧ	ਪ	ਧ	ਗ	ਗ	ਮੱ	ਧ	ਮੱ	ਗ	ਗ	ਮੱਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਨਿ	ਕ	ਟ	ਬ	ऽਸ	ਤ	ਕ	ਛੁ	ਨ	ਦ	ਰ	ਨऽ	ਆ	ऽ	ਵੈ	ऽ
ਸ ਨ਼	ਰੁ	ਗ	—	ਪ	—	ਪ	—	ਧ	ਗ	ਗ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ	
ਹ	ऽ	ਰਿ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਧਾ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਵੀ	ऽ	ਚਾ	ऽ	ਰਾ	

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਬੈਰਾੜੀ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹਰਿ ਜਨੁ ਰਾਮ ਨਾਮ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ॥
ਜੇ ਕੋਈ ਨਿੰਦ ਕਰੇ ਹਰਿ ਜਨ ਕੀ ਅਪੁਨਾ ਗੁਨ ਨ ਗਵਾਵੈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰੇ ਸੁ ਆਪੇ ਸੁਆਮੀ ਹਰਿ ਆਪੇ ਕਾਰ ਕਮਾਵੈ ॥
ਹਰਿ ਆਪੇ ਹੀ ਮਤਿ ਦੇਵੈ ਸੁਆਮੀ ਹਰਿ ਆਪੇ ਬੋਲਿ ਬੁਲਾਵੈ ।੧॥
ਹਰਿ ਆਪੇ ਪੰਚ ਤਤੁ ਬਿਸਥਾਰਾ ਵਿਚਿ ਧਾਤੂ ਪੰਚ ਆਪਿ ਪਾਵੈ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਲੇ ਆਪੇ ਹਰਿ ਆਪਿ ਝਗਰ ਚੁਕਾਵੈ ॥੨॥

(ਬੈਰਾੜੀ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੭੨੦)

ਅਸਥਾਈ

੧		੨		⊕			੧		੨		⊕			
ਪ	ਪ	ਧ	ਗ	ਪ	—	ਪ	ਮ́	ਧ	ਮ́	ਧ	ਮ́	ਗ	ਗ
ਹ	ਰਿ	ਜ	ਨ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਨਾ	ਮ	ਗੁ	ਨ	ਗਾ	ऽ	ਵੈ
							ਸ						
ਮ́	ਰੁ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਨ਼	ਰੁ	ਗ	ਗਮ́	ਗ	ਰੁ	ਸ
ਜੇ	ऽ	ਕੋ	ਈ	ਨਿ	ऽ	ਦ	ਕ	ਰੇ	ਹ	ਰਿऽ	ਜ	ਨ	ਕੀ
ਧ	ਗ	ਮ́	ਧ	ਨ	ਧ	ਪ	ਧ	ਗ	ਗ	ਗਮ́	ਗ	ਰੁ	ਸ
ਅ	ਪ	ਨਾ	ऽ	ਗੁ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ਗऽ	ਵਾ	ऽ	ਵੈ

ਅੰਤਰਾ

							ਨ						
ਮ́	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	-ਸਂ	ਸਂ	—	ਰੁਂ	—	ਨ	ਪ	ਪ
ਜੋ	ऽ	ਕਿ	ਛੁ	ਕ	ਰੇ	ऽਸੋ	ਆ	ऽ	ਪੇ	ऽ	ਸੁਆ	ऽ	ਮੀ
ਧ	ਗ	ਮ́	ਧ	ਮ́	ਗ	ਗ	ਨ਼	ਰੁ	ਗ	ਗਮ́	ਗ	ਰੁ	ਸ
ਹ	ऽ	ਰਿ	ऽ	ਆ	ऽ	ਪੇ	ਕਾ	ऽ	ਰ	ਕऽ	ਮਾ	ऽ	ਵੈ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੩. ਰਾਗ ਬੈਰਾੜੀ, ਤਾਲ-ਸੂਲਫਾਕ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਜਪਿ ਮਨ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਤ ਧਿਆਇ ॥
ਜੋ ਇਛਹਿ ਸੋਈ ਫਲੁ ਪਾਵਹਿ ਫਿਰਿ ਦੂਖੁ ਨ ਲਾਗੈ ਆਇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਸੋ ਜਪੁ ਸੋ ਤਪੁ ਸਾ ਬ੍ਰਤ ਪੂਜਾ ਜਿਤੁ ਹਰਿ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਲਗਾਇ ॥
ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੋਰ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸਭ ਝੂਠੀ ਇਕ ਖਿਨ ਮਹਿ ਬਿਸਰਿ ਸਭ ਜਾਇ ॥੧॥
ਤੂ ਬੇਅੰਤ ਸਰਬ ਕਲ ਪੂਰਾ ਕਿਛੁ ਕੀਮਤਿ ਕਹੀ ਨ ਜਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਸਰਣਿ ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਹਰਿ ਜੀਉ ਭਾਵੈ ਤਿਵੈ ਛਡਾਇ ॥੨॥

(ਬੈਰਾੜੀ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੭੨੦)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੩		੦	
ਸ ਨ਼	ਰੁ	ਗ	ਗ	ਮੱ	ਧ	ਮੱ	ਗ	—	—
ਜ	ਪ	ਮ	ਨ	ਹ	ਰਿ	ਹ	ਰਿ	ऽ	ऽ
ਮੱ ਰੁ	ਗ	ਪ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	—	—
ਨਾ	ਮ	ਨਿ	ਤ	ਧਿਆ	ऽ	ਇ	ऽ	ऽ	ऽ
ਨ਼	—	ਸ	—	ਰੁ	—	ਸ	—	—	ਸ
ਜੋ	ऽ	ਇ	ऽ	ਛਹਿ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸੋ
ਪ	—	ਪ	ਪ	ਧ	ਨ	ਪ	—	ਪ	ਪ
ਈ	ऽ	ਫ	ਲ	ਪਾ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ	ਫਿ	ਰ
ਮ	ਧ	ਨ	ਧ	ਗ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਦੂ	ਖ	ਨ	ਲਾ	ऽ	ਗੈ	ਆ	ऽ	ਇ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	—
ਸੋ	ऽ	ਜ	ਪ	ਸੋ	ऽ	ਤ	ਪ	ऽ	ऽ
ਨ	—	ਰੁਂ	ਗਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ ऽ	ਸਂ ऽ
ਸਾ	ऽ	ਬ੍ਰ	ਤ	ਪੂ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਜਿ	ਤ
ਨ	ਧਪ	ਧ	ਗ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਹ	ਰਿऽ	ਸਿਉ	ਪ੍ਰੀ	ਤ	ਲ	ਗਾ	ऽ	ਇ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਬੈਰਾੜੀ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸੰਤ ਜਨਾ ਮਿਲਿ ਹਰਿ ਜਸੁ ਗਾਇਓ ॥ ਕੋਟਿ ਜਨਮ ਕੇ ਦੂਖ ਗਵਾਇਓ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜੋ ਚਾਹਤ ਸੋਈ ਮਨਿ ਪਾਇਓ ॥ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਦਿਵਾਇਓ ॥੧॥
ਸਰਬ ਸੂਖ ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਵਡਾਈ ॥ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨਾਨਕ ਮਤਿ ਪਾਈ ॥੨॥

(ਰਾਗੁ ਬੈਰਾੜੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੭੨੦)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਸ									
ਨ਼	ਰੁ	ਗ	—	ਰੁ	ਗ	ਮੱਗ	ਪ	—	ਪ
ਸੰ	ऽ	ਤ	ऽ	ਜ	ਨਾ	ऽऽ	ਮਿ	ऽ	ਲ
					ਮੱ				
ਧ	ਗ	ਗ	—	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	—
ਹ	ਰਿ	ਜ	ऽ	ਸ	ਗਾ	ऽ	ਇਓ	ऽ	ऽ
ਪ	—	ਧ	—	ਧ	ਪ	ਧ	ਨ	ਪ	—
ਕੋ	ऽ	ਟਿ	ऽ	ਜ	ਨ	ਮ	ਕੇ	ऽ	ऽ
					ਮੱ				
ਗ	ਰੁ	ਗ	—	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	—
ਦੂ	ऽ	ਖ	ऽ	ਗ	ਵਾ	ऽ	ਇਓ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

×		੨			੦		੩		
ਪ									
ਮੱ	—	ਧ	—	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	—
ਜੋ	ऽ	ਚਾ	ऽ	ऽ	ਹ	ਤ	ਸੋ	ऽ	ऽ
ਨ	ਰੁਂ	ਗਂ	—	ਪਂ	ਗਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	—
ਈ	ऽ	ਮ	ऽ	ਨ	ਪਾ	ऽ	ਇਓ	ऽ	ऽ
ਰੁਂ	ਨ	ਪ	—	ਮੱ	ਧ	—	ਧ	—	ਮੱਗ
ਕ	ਰ	ਕਿ	ऽ	ਰ	ਪਾ	ऽ	ਹ	ऽ	ਰਿऽ
					ਮੱ				
ਮੱ	ਰੁ	ਗ	—	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	—
ਨਾ	ऽ	ਮ	ऽ	ਦਿ	ਵਾ	ऽ	ਇਓ	ऽ	ऽ

ਨੋਟ :—ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੫. ਰਾਗ ਬੈਰਾੜੀ 'ਪੜਤਾਲ' ਚਾਰਤਾਲ (ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਸੁਨਿ ਮਨ ਅਕਥ ਕਥਾ ਹਰਿ ਨਾਮ ॥
ਰਿਧਿ ਬੁਧਿ ਸਿਧਿ ਸੁਖ ਪਾਵਹਿ ਭਜੁ ਗੁਰਮਤਿ ਹਰਿ ਰਾਮ ਰਾਮ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਨਾਨਾ ਖਿਆਨ ਪੁਰਾਨ ਜਸੁ ਊਤਮ ਖਟ ਦਰਸਨ ਗਾਵਹਿ ਰਾਮ ॥
ਸੰਕਰ ਕ੍ਰੋੜਿ ਤੇਤੀਸ ਧਿਆਇਓ ਨਹੀ ਜਾਨਿਓ ਹਰਿ ਮਰਮਾਮ ॥੧॥
ਸੁਰਿ ਨਰ ਗਣ ਗੰਧ੍ਰਬ ਜਸੁ ਗਾਵਹਿ ਸਭ ਗਾਵਤ ਜੇਤ ਉਪਾਮ ॥
ਨਾਨਕ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੀ ਹਰਿ ਜਿਨ ਕਉ ਤੇ ਸੰਤ ਭਲੇ ਹਰਿ ਰਾਮ ॥੨॥

(ਬੈਰਾੜੀ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੭੧੯)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
								ਮੱ			
								ਪ	ਗ	ਗ	ਪ
								ਸੁ	ਨ	ਮ	ਨ
								ਮੱ			
ਮੱਪ	ਧ	ਗ	ਗਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	ਪ	ਗ	ਗ	ਪ
ਅS	ਕ	ਥ	ਕS	ਥਾ	S	S	S;	ਸੁ	ਨ	ਮ	ਨ
ਮੱਪ	ਧ	ਗ	ਗਮੱ	ਗ	ਰੁ	—	ਗਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਅS	ਕ	ਥ	ਕS	ਥਾ	S	S	ਹਰਿ	ਨਾ	S	ਮ	S
ਨ਼				ਸ							
ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਨ਼	ਰੁ	ਗ	ਰੁ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਸ
ਰਿ	ਧ	ਬੁ	ਧ	ਸਿ	S	ਧ	ਸੁ	ਖ	ਪਾ	S	ਵੈ
									ਮੱ		
ਸ	—	ਸ	ਨ਼ਧ਼	ਨ਼	ਰੁ	ਗ	ਪ	ਗ	ਪ	ਧ	ਧ
ਭ	S	ਜ	ਗੁS	ਰ	S	ਮ	S	ਤ	ਹ	S	ਰਿ
		ਧ	ਸੰ								
ਮੱ	ਧ	ਸੰ	ਮੱ	ਧ	ਪ	—	—				
ਰਾ	S	ਮ	ਰਾ	S	ਮ	S	S				

ਅੰਤਰਾ—ਤਿੰਨਤਾਲ (ਚਾਰਤਾਲ ਦੀ ਚੌਗੁਨ ਲਯ)

੦				੩				×				੨			
*	ਪ	—	"	ਧ	—	ਪ	ਪ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੁੰ	—	ਸੰ	ਸੰ
*	ਨਾ	S	ਨਾ	ਖਿਆ	S	ਨ	ਪੁ	ਰਾ	ਨ	ਜ	ਸ	ਊ	S	ਤ	ਮ

ਸਂ	ਨ	ਰੁਂ	ਗਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	—	ਰੁਂ	ਨ	—	ਪ	—
ਖਟ	ਦਰ	ਸ	ਨ	ਗਾ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮ	ऽ
—	ਮੰ	ਗ	ਗ	ਪ	—	ਪ	ਧ	ਗ	—	ਗ	ਮੰ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ऽ	ਸੰ	ਕ	ਰ	ਕੂੰ	ऽ	ੜ	ਤੇ	ਤੀ	ऽ	ਸ	ਧ	ਆ	ऽ	ਇਓ	ऽ
ਸ	ਪ	—	ਪ	ਧ	ਧ	ਨ	ਪ	ਧ	ਗ	—	ਮੰ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਨਹੀ	ਜਾ	ऽ	ਨਿਓ	ਹ	ਰਿ	ਮ	ਰ	ਮਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮ	ऽ
								×							
—	ਸ	—	ਨ਼	ਰ	—	ਗ	—	(ਮੰ)ਪ	ਧ						
ऽ	ਸੁ	ऽ	ਨ	ਮ	ऽ	ਨ	ऽ	ਅਕਥ ਕ: ਚਾਰਤਾਲ ਅਸ:							

ਅੰਤਰਾ—ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਚਾਰਤਾਲ ਦੀ ਦੁਗੁਨ ਲਯ)

⊖			੧		੨		⊕			੧		੨	
ਪ	ਧ	ਗ	(ਪ)ਮੰ	ਮੰ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—
ਨਾ	ਨ	ਕ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	ਕ	ਰੀ	ਤਿ	ਸ	ਜ	ਨ	ਕੋ	ऽ
ਪ	ਧ	ਗ	(ਪ)ਮੰ	ਮੰ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਨਾ	ਨ	ਕ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	ਕ	ਰੀ	ਤਿ	ਸ	ਜ	ਨ	ਕੋ	ਤੇ
ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	—	ਰੁਂ	ਗਂ	ਰੁਂ	—	—	ਸਂ	—	—	ਸਂ
ਸੰ	ਤ	ਭ	ਲੇ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ਮ	ऽ	ऽ	ਤੇ
ਨ	ਪ	ਪ	ਧ	ਗ	ਮੰ	ਧ	ਮੰ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	—	—
ਸੰ	ਤ	ਭ	ਲੇ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ਮ	ऽ	ऽ	ऽ
							×						
(ਨ਼)ਸ	—	ਸ	ਨ਼	ਰੁ	ਗ	—							
ਸੁ	ऽ	ਨ	ਮ	ऽ	ਨ	ऽ	ਅਕਥ...ਅਸਥਾਈ ਨੂੰ ਚਾਰਤਾਲ ਵਿਚ ਗਾ ਕੇ ਮੁਕਾਮ ਕਰੋ।						

(ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਬੈਰਾੜੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਮਾਲੀਗਉੜਾ

ਵਾਦੀ—ਰੁ	ਠਾਟ—ਮਾਰਵਾ	ਸਮਾ—ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (ਸ਼ਾਮ ਵੇਲਾ)
ਸੰਵਾਦੀ—ਪ	ਜਾਤੀ—ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਦੋਵੇਂ ਧੈਵਤ ਅਤੇ 'ਸ-ਪ ਤੇ ਰੁ-ਪ' ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤੀ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਨਰੁਗ, ਮੱਧੁਪ, ਮੱਧ ਸਂ, ਨਰੁਂਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਨਰੁਂਨਧੁਪ, ਮੱਧ ਮੰਗ, ਮੰਗਰੁ, ਸ।

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਸ, ਨਰੁਨਧੁਪ, ਮੱਗ, ਮੰਗ, ਮੱਧ ਸ, ਰੁਪ, ਮੰਗਰੁ, ਗਰੁਸ।

ਗਉਰਾ, ਮਾਰੂ ਗਉਰਾ ਜਾਂ ਮਾਲੀਗਉਲਾ ਇਕੋ ਰਾਗ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ। ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਵਰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਜਿਵੇਂ :—ਸੰਗੀਤ ਰਤਨਾਕਰ, ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਣ, ਰਾਗ ਵਿਬੋਧ, ਸੁਰ ਮੇਲ ਕਲਾਨਿਧੀ, ਚਤੁਰ ਦੰਡੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਕਾ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਦਾ ਬਿਉਰਾ ਤਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਰਾਗ ਦਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਗੀਕਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਤ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਬੰਸਾਵਲੀ ਵਿਚ ਸਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਭੀ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਜਿਸ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਕਈ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਲਿਖਾਰੀ ਅਜੇ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਰਾਗ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਮਾਰਵਾ ਠਾਟ ਤੋਂ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਣ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰਿਖਭ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (ਸ਼ਾਮ ਵੇਲਾ) ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰੀਆ ਅੰਗ ਦਾ ਇਕ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਭਾਵ, ਪੂਰੀਆ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅੰਗ ਤੋਂ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਰਾਗ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰੀਆ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਧੈਵਤ ਲਾਈਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਅਧਿਕਤਰ ਮੰਦ੍ਰ ਤੇ ਮੱਧ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੀਂਡ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੁਰ, ਦੋਹਾਂ ਧੈਵਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਤੇ 'ਰੁ-ਪ' ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤੀ ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਮਨ ਤੇ ਕੁਝ ਅਜੀਬ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ :—"ਸ, ਨਧਨਰੁ ਸ, ਨਰੁਨਧੁਪ, ਮੱਗ, ਮੱਧਸ, ਰੁਪ, ਮੱਧੁਪ, ਮੱਧ, ਮੰਗ, ਮੱਗ, ਮੱਗਰੁਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਰਾਗ ਦੇ 'ਧੈਵਤ' ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਮਤ-ਭੇਦ ਹਨ। ਕੋਈ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਧੈਵਤ ਲਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕੋਈ ਕੋਮਲ, ਪਰ ਕੇਵਲ ਸ਼ੁੱਧ ਧੈਵਤ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ

ਬੈਰਾੜੀ ਤੇ ਪੂਰਵ-ਕਲਿਆਣ ਤੋਂ ਅਲਗ ਕਰਨਾ ਕਠਿਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਵਲ ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀਆਂ-ਧਨਾਸਰੀ ਅਤੇ ਪੂਰਵੀ-ਗਉੜੀ ਤੋਂ ਵਖ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਰਾਗ ਦਾ 'ਧੈਵਤ' ਨਾ ਸ਼ੁਧ ਹੈ ਨਾ ਕੋਮਲ। ਚਤੁਰ ਗਾਇਕ ਮੀਂਡ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰੋਤੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਕਿ ਇਹ ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਹੈ ਜਾਂ ਸ਼ੁੱਧ, ਵਿਦਵਾਨਜਨ ਇਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਰਾਗ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਆਲਾਪ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ ਮੰਦ੍ਰ-ਮਧ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਰਾਗ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਯੋਗ ਹੈ, ਐਸਾ ਵਿਚਾਰ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾ ਹੈ। ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਮਾਲੀਗਉੜਾ ੨੦ਵੇਂ ਨੰਬਰ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ ਸ
੧. ਸ, ਨ਼ਰੁਸ, ਰੁ ਰੁ ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਰੁSਸ, ਨ਼ਧ਼, ਮੰਧ਼ਮੰਸ—ਨ਼, ਰੁਨ਼ਧੁSਪ, ਮੰਗ਼ਮੰSਗ਼, ਮੰਧ਼ਸ—।

ਸ
੨ ਸ, ਨ਼ਰੁਗ, ਨ਼ਰੁਸ, ਨ਼ਧ਼, ਮੰਧ਼ਨ਼ਰੁ, ਰੁਸ—ਨ਼ਰੁਨ਼ਧੁ, ਪ਼—ਮੰਧ਼ਨ਼, ਰੁਨ਼ਧੁਪ, ਮੰਗ਼, ਮੰਧ਼ਸ—ਧੁਨ਼,

ਰੁਨ਼ਧੁਪ, ਮੰਧੁਪ, ਮੰਗ਼ਮੰSਗ, ਮੰਧ਼ਮੰਸ—।

ਸ
੩, ਨ਼ਰੁਗ, ਮੰਰੁਗ, ਮੰਧੁਮੰਗ, ਮੰਗਰੁਸ, ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਰੁ—ਰੁਨ਼ਧੁSਪ, ਮੰਗ਼ਮੰਨ਼, ਮੰਗ, ਪਮੰਧੁਪ, ਮੰਧ਼ਮੰਸ—

ਰੁਪ, ਮੰਧੁਪ, ਮੰਧਮੰਗ, ਮੰਰੁਗ, ਮੰਪਮੰਧੁਪ, ਮੰਗ, ਰੁਗ, ਮੰਧਮੰਗਰੁ, ਮੰਗਰੁਸ—।

੪. ਸਪ—ਮੰਗਰੁਪ—ਮੰਧੁਪ, ਮੰਗਮੰਗ, ਮੰਨ, ਮੰਗਮੰਗ, ਰੁਪ, ਧੁਪ, ਮੰਪਧੁਮੰਗ, ਰੁਗ, ਮੰਧਮੰਗ, ਮੰਰੁਗ,
ਰੁਪ, ਮੰਧਨ, ਰੁੰਨਧੁਪ, ਮੰਗਮੰSਗ, ਮੰਧਮੰਗਰੁ, ਨ਼ਰੁਸ, ਸਰੁ, ਰੁਪ — ਮੰਪ, ਮੰਧੁਪ, ਨਰੁੰਨਧੁਪ, ਮੰਗ,

ਮਧਸੰ—ਨਰੁੰਸੰ, ਨ, ਰੁੰਨਧੁSਪ, ਮੰਗ, ਮੰਨ, ਮੰਗ, ਮੰਧੁਮੰਗ, ਮੰਰੁਗ, ਮੰਗਰੁਸ।

ਸ ਗ ਮੰ
੫. ਸਨ਼ਰੁਸ, ਰੁ ਰੁਪ—ਮੰਪ, ਨਧੁਨ, ਰੁੰਨਧੁਪ, ਮੰਗ, ਮੰਧਮੰਰੁਗ, ਨ—ਮੰਗ, ਮੰਗਰੁSਸ—ਗ, ਮੰਧਮੰਸੰ—
ਸੰ ਗੰ ਗ ਗ
ਨਰੁੰਸੰ—ਰੁੰ, ਰੁੰਸੰ ਨਧੁੰਨਧੁਨ, ਧੁਪ, ਮੰਧੁਪ, ਮੰਧਮੰਗ, ਪ—ਰੁ ਰੁਪ, ਮੰਗਮੰ, ਧਮੰਗਰੁ, ਨ਼ਰੁਸ—ਨ਼ਰੁਰੁ

ਸ ਗ
ਨ਼ਧੁਧੁਪ, ਮੰਗ਼ਮੰਗ਼, ਮੰਧ਼ਮੰਰੁਸ, ਰੁਗਰੁਰੁ, ਮੰਗਰੁਨ਼ਰੁਸ, ਰੁਪਪ ਮੰਗਰੁਸਸ, ਰੁ ਰੁਪ, ਮੰਗਮੰਗ, ਰੁਗ,

ਗ ਮ
ਮੰਧਮੰਗ ਰੁ ਰੁਸ—ਸਧੁਧੁਪ, ਮੰਧਮੰਗ, ਮੰਧਗ, ਮੰਗਰੁਸ—ਪ, ਨਧਨ, ਰੁੰਨਧੁਪ, ਮੰਗ ਮੰਧਸੰ | ਨਰੁੰਸੰ
ਨਰੁੰਨਧੁਪ, ਮੰਧਮੰਗ, ਮੰਗਰੁਸ।

੧. ਰਾਗ ਮਾਲੀਗਉੜਾ, ਤਿੰਨ ਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਧੰਨਿ ਧੰਨਿ ਓ ਰਾਮ ਬੇਨੁ ਬਾਜੈ ॥ ਮਧੁਰ ਮਧੁਰ ਧੁਨਿ ਅਨਹਤ ਗਾਜੈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਧਨਿ ਧਨਿ ਮੇਘਾ ਰੋਮਾਵਲੀ ॥ ਧਨਿ ਧਨਿ ਕ੍ਰਿਸਨ ਓਢੈ ਕਾਂਬਲੀ ॥੧॥
ਧਨਿ ਧਨਿ ਤੂ ਮਾਤਾ ਦੇਵਕੀ ॥ ਜਿਹ ਗ੍ਰਿਹ ਰਮਈਆ ਕਵਲਾਪਤੀ ॥੨॥
ਧਨਿ ਧਨਿ ਬਨ ਖੰਡ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨਾ ॥ ਜਿਹ ਖੇਲੈ ਸ੍ਰੀ ਨਾਰਾਇਨਾ ॥੩॥
ਬੇਨੁ ਬਜਾਵੈ ਗੋਧਨੁ ਚਰੈ ॥ਨਾਮੇ ਕਾ ਸੁਆਮੀ ਆਨਦ ਕਰੈ ॥੪॥

(ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਭ: ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੯੮੮)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਸਰੁ	ਸ ਨ਼
														ਧੰS	ਨ
ਰੁ	ਗ	ਮੱਧ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਸ ਨ਼	—	ਰੁ	—	ਸ	—	—	—
ਧੰ	ਨ	ਓS	ਰਾ	S	ਮ	ਬੇ	ਨ	ਬਾ	S	S	S	ਜੇ	S,	S	S
ਰੁ	ਰੁ	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਗ	ਮੱਧ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ		
ਮ	ਧੁ	ਰ	ਮ	ਧੁ	ਰ	ਧੁ	ਨਿ	ਅ	ਨ	ਹS	ਤ	ਗਾ	ਜੈ		

ਅੰਤਰਾ

ਧ	ਪ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਨ	ਰੁੰ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮੱ	ਗ
ਧ	ਨ	ਧ	ਨ	ਮੇ	S	ਘਾ	S	ਰੋ	ਮਾ	S	ਵ	ਲੀ	S	S	S
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਰੁੰਨ	ਧੁ	ਪ	ਮੱ	ਗ	ਮੱਧ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ		
ਧ	ਨ	ਧ	ਨ	ਕ੍ਰਿ	Sਸ	ਨ	ਓ	ਢੇ	S	ਕਾਂS	ਬ	ਲੀ	S	ਧੰਨ	ਧੰਨ

ਨੋਟ—ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਪੁਰਾਤਨ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਰਾਮ ਨਾਮ ਰਸਿ ਲਾਗਾ ॥
ਕਮਲ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਭਇਆ ਗੁਰੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਜਪਿਓ ਭ੍ਰਮੁ ਭਉ ਭਾਗਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਭੈ ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਲਾਗੋ ਮੇਰਾ ਹੀਅਰਾ ਮਨੁ ਸੋਇਓ ਗੁਰਮਤਿ ਜਾਗਾ ॥
ਕਿਲਬਿਖ ਖੀਨ ਭਏ ਸਾਂਤਿ ਆਈ ਹਰਿ ਉਰ ਧਾਰਿਓ ਵਡਭਾਗਾ ॥੧॥
ਮਨਮੁਖੁ ਰੰਗੁ ਕਸੁੰਭੁ ਹੈ ਕਚੂਆ ਜਿਉ ਕੁਸਮ ਚਾਰਿ ਦਿਨ ਚਾਗਾ ॥
ਖਿਨ ਮਹਿ ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਪਰਤਾਪੈ ਡੰਡੁ ਧਰਮ ਰਾਇ ਕਾ ਲਾਗਾ ॥੨॥
ਸਤਸੰਗਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸਾਧ ਅਤਿ ਗੂੜੀ ਜਿਉ ਰੰਗੁ ਮਜੀਠ ਬਹੁ ਲਾਗਾ ॥
ਕਾਇਆ ਕਾਪਰੁ ਚੀਰ ਬਹੁ ਫਾਰੇ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਨ ਲਹੈ ਸਭਾਗਾ ॥੩॥
ਹਰਿ ਚਾਰ੍ਹਿਓ ਰੰਗੁ ਮਿਲੈ ਗੁਰੁ ਸੋਭਾ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲੈ ਰਾਂਗਾ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਤਿਨ ਕੇ ਚਰਨ ਪਖਾਰੈ ਜੋ ਹਰਿ ਚਰਨੀ ਜਨੁ ਲਾਗਾ ॥੪॥
(ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਮ: ੪; ਪੰਨਾ ੯੮੫)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਸ															
ਰੁ	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਨ਼	ਧ਼	ਰੁ	ਨ਼	ਪ਼	ਪ਼	ਮ਼'	ਗ਼	ਮ਼'	ਧ਼	ਸ	—
ਮੇ	ਰਾ	ਮ	ਨ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਰ	ਸ	ਲਾ	ऽ	ਗਾ	ऽ
ਨ਼	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਨ਼	ਧ਼	ਨ਼	ਰੁ	ਗ	—	ਗ	ਮ'	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਕ	ਮ	ਲ	ਪ੍ਰ	ਗਾ	ऽ	ਸ	ਭ	ਇਆ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਪਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ
										ਧ					
ਰੁ	ਰੁ	ਪ	ਧ	ਮ'	—	ਧ	ਗ	ਨ	ਨ	ਮ'	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਹ	ਰਿ	ਜ	ਪਿ	ਓ	ऽ	ऽ	ਭ	ਰ	ਮ	ਭਉ	ऽ	ਭਾ	ऽ	ਗਾ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ				ਧ											
ਮ'	—	ਗ	ਗ	ਮ'	ਮ'	ਧ	ਮ'	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਰੁੰ	ਸੰ	—
ਭੈ	ऽ	ਭਾ	ਇ	ਭ	ਗ	ਤ	ਲਾ	ਗੋ	ऽ	ਮੇ	ਰਾ	ਹੀ	ਅ	ਰਾ	ऽ
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਨ	ਰੁੰਨ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮ'	ਧੁ	ਪ	—
ਮ	ਨ	ਸੋ	ऽ	ਇਓ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ਤ	ਜਾ	ऽ	ਗਾ	ऽ
				ਧੁ											
ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਨ	ਮ'	—	ਧ	ਮ'	ਗ	—	ਮ'	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਕਿ	ਲ	ਬਿ	ਖ	ਖੀ	ऽ	ਨ	ਭ	ਏ	ऽ	ਸਾਂ	ਤ	ਆ	ऽ	ਈ	ऽ

ਰੁ	ਰੁ	ਪ	ਪ	ਮੰ	—	ਨ	ਧੁ	ਪ	—	ਮੰਗ	ਮੰ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਹ	ਰਿ	ੳ	ਰ	ਧਾ	ऽ	ਰਿਓ	ऽ	ਵ	ऽ	ਡऽ	ऽ	ਭਾ	ऽ	ਗਾ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੩. ਰਾਗ ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਤਿੰਨ ਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਪਿ ਮਨ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਸੁਖਦਾਤਾ ॥
ਸਤਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਹਰਿ ਸਾਦੁ ਆਇਆ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬ੍ਰਹਮੁ ਪਛਾਤਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਵਡਭਾਗੀ ਗੁਰ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ ਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਤਾ ॥
ਦੁਰਮਤਿ ਮੈਲੁ ਗਈ ਸਭ ਨੀਕਰਿ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਿ ਹਰਿ ਸਰਿ ਨਾਤਾ ॥੧॥
ਧਨੁ ਧਨੁ ਸਾਧ ਜਿਨ੍ਹੀ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਇਆ ਤਿਨ੍ਹ ਪੂਛਉ ਹਰਿ ਕੀ ਬਾਤਾ ॥
ਪਾਇ ਲਗਉ ਨਿਤ ਕਰਉ ਜੁਦਰੀਆ ਹਰਿ ਮੇਲਹੁ ਕਰਮਿ ਬਿਧਾਤਾ ॥੨॥
ਲਿਲਾਟ ਲਿਖੇ ਪਾਇਆ ਗੁਰੁ ਸਾਧੂ ਗੁਰ ਬਚਨੀ ਮਨੁ ਤਨੁ ਰਾਤਾ ॥
ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਆਇ ਮਿਲੇ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਸਭ ਕਿਲਵਿਖ ਪਾਪ ਗਵਾਤਾ ॥੩॥
ਰਾਮ ਰਸਾਇਣੁ ਜਿਨ੍ਹ ਗੁਰਮਤਿ ਪਾਇਆ ਤਿਨ੍ਹ ਕੀ ਊਤਮ ਬਾਤਾ ॥
ਤਿਨ ਕੀ ਪੰਕ ਪਾਈਐ ਵਡਭਾਗੀ ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਚਰਨਿ ਪਰਾਤਾ ॥੪॥

(ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੯੮੪)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਸ ਨ਼
															ਜ
ਧ਼	ਨ਼	ਰੁ	ਸ	ਸ ਨ਼	—	ਧ਼	ਪ਼	—	ਪ਼	ਮੰ਼	ਗ਼	ਮੰ਼	—	ਗ਼	—
ਪ	ਮ	ऽ	ਨ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਸੁ	ਖ	ਦਾ	ऽ	ਤਾ,	ऽ
ਮੰ਼	ਧ਼	ਸ	—	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਨ਼	ਰੁ	ਮੰ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਸ	ਤ	ਸੰ	ऽ	ਗ	ਤ	ਮਿ	ਲ	ਹ	ਰਿ	ਸਾ	ਦ	ਆ	ऽ	ਇਆ	ऽ
ਸ	ਸ	ਰੁ	ਰੁ	ਗ	ਗ	ਮੰ	ਮੰ ਧ	ਮੰ	ਗ	ਰੁ	ਮੰ	ਗ	ਰੁ	ਸ	
ਗੁ	ਰ	ਮੁ	ਖ	ਬ੍ਰ	ਹ	ਮ	ਪ	ਛਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤਾ	

ਅੰਤਰਾ

				ਮੱ											
ਸ	ਸ	ਪ	—	ਪ	—	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਧ	ਨ	ਰੁੰਨ	ਧੁ	—	ਪ	—
ਵ	ਡ	ਭਾ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਦ	ਰ	ਸ	ਨऽ	ਪਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ
ਪ	ਧੁ	ਮੱ	ਗ	ਮੱ	—	ਰੁ	—	ਗ	ਗ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਗੁ	ਰ	ਮਿ	ਲਿ	ਐ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਜਾ	ऽ	ਤਾ	ऽ
ਨ਼				ਧੁ਼				ਪ਼							
ਧੁ਼	ਨ਼	ਰੁ	ਨ਼	ਨ਼	—	ਧੁ਼	ਪ਼	ਮੱ਼	ਪ਼	ਸ	ਸ	ਰੁ	—	ਸ	ਸ
ਦੁ	ਰ	ਮ	ਤ	ਮੈ	ऽ	ਲ	ਗ	ਈ	ऽ	ਸ	ਭ	ਨੀ	ऽ	ਕ	ਰ
ਪ															
ਮੱ	ਧ	ਮੱ	ਗ	ਮੱ	ਰੁ	ਗ	ਗ	ਰੁ	ਰੁ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	
ਧ	ਰਿ	ऽ	ऽ	ਅੰ	ऽ	ਮ੍ਰਿ	ਤ	ਹ	ਰਿ	ਸ	ਰ	ਨਾ	ऽ	ਤਾ	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਛੋਟੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਭੈ ਘਟ ਰਾਮੁ ਬੋਲੈ ਰਾਮਾ ਬੋਲੈ ॥ ਰਾਮ ਬਿਨਾ ਕੋ ਬੋਲੈ ਰੇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਏਕਲ ਮਾਟੀ ਕੁੰਜਰ ਚੀਟੀ ਭਾਜਨ ਹੈ ਬਹੁ ਨਾਨਾ ਰੇ ॥
ਅਸਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਕੀਟ ਪਤੰਗਮ ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਾਮੁ ਸਮਾਨਾ ਰੇ ॥੧॥
ਏਕਲ ਚਿੰਤਾ ਰਾਖੁ ਅਨੰਤਾ ਅਉਰ ਤਜਹੁ ਸਭ ਆਸਾ ਰੇ ॥
ਪ੍ਰਣਵੈ ਨਾਮਾ ਭਏ ਨਿਹਕਾਮਾ ਕੋ ਠਾਕਰੁ ਕੋ ਦਾਸਾ ਰੇ ॥੨॥

(ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਭ: ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੯੮੮)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
											ਨ਼	ਧ਼	ਨ਼	—	ਸ
											ਸ	ਭੈ	ਘ	ऽ	ਟ
ਰੁ	—	—	ਰੁ	ਰੁ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	—	—	ਨ਼	—	ਰੁ	ਨ਼	ਧ਼
ਰਾ	ऽ	ऽ	ਮ	ਬੋ	ऽ	ਲੈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਰਾ	ऽ	ਮਾ	ऽ	ऽ
ਪ਼	—	—	—	ਮੱ਼	ਗ਼	ਮੱ਼	—	ਗ਼	—	—	ਮੱ਼	ਧ਼	ਸ	—	ਸ
ਬੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲੈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ऽ	ਬਿ
ਰੁ	—	ਸ	—	ਗ	ਮੱ	ਧ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ					
ਨਾ	ऽ	ਕੋ	ऽ	ਬੋ	ऽ	ਲੈ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ					

ਅੰਤਰਾ

													ਨ̣		
													ਸ	ਪ	ਪ
													ਏ	ਕ	ਲ
ਪ	ਮੱ	ਧੁ	ਪ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	ਰੁ	ਰੁ	ਰੁ
ਮਾ	ऽ	ਟੀ	ऽ	ਕੁੰ	ऽ	ਜ	ਰ	ਚੀ	ऽ	ਟੀ	ऽ	ऽ,	ਭਾ	ਜ	ਨ
ਸ	—	ਸ	—	ਨ̣	—	ਰੁ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	—	ਸ	ਪ	ਪ	ਪ
ਹੈਂ	ऽ	ਬਹੁ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ਅਸ	ਥਾ	ਵ	ਰ
ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਨ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਨ	ਰੁਂ	ਨ
ਜੰ	ऽ	ਗ	ਮ	ਕੀ	ऽ	ਟ	ਪ	ਤੰ	ऽ	ਗ	ਮ	ਘ	ਟ	ਘ	ਟ
ਧੁ	—	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ					
ਰਾ	ऽ	ਮ	ਸ	ਮਾ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ					

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੫. ਰਾਗ ਮਾਲੀਗਉੜਾ, ਤਾਲ ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਨਿ ਤਨਿ ਬਸਿ ਰਹੇ ਗੋਪਾਲ ॥
ਦੀਨ ਬਾਂਧਵ ਭਗਤਿ ਵਛਲ ਸਦਾ ਸਦਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਆਦਿ ਅੰਤੇ ਮਧਿ ਤੂਹੈ ਪ੍ਰਭ ਬਿਨਾ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥
ਪੂਰਿ ਰਹਿਆ ਸਗਲ ਮੰਡਲ ਏਕੁ ਸੁਆਮੀ ਸੋਇ ॥੧॥
ਕਰਨਿ ਹਰਿ ਜਸੁ ਨੇਤ੍ਰ ਦਰਸਨ ਰਸਨਿ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਉ ॥
ਬਲਿਹਾਰਿ ਜਾਏ ਸਦਾ ਨਾਨਕੁ ਦੇਹੁ ਅਪਣਾ ਨਾਉ ॥੨॥

(ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੯੮੮)

ਅਸਥਾਈ

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
										ਪ	ਪ	ਪ	ਪ
										ਮ	ਨ	ਤ	ਨ
ਮੱ	ਗ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮੱ	ਪ	—	ਪ	ਮੱ	ਧੁ	ਧ	ਪ
ਬ	ਸ	ਰ	ਹੇ	ऽ	ਗੋ	ऽ	ਪਾ	ऽ	ਲ,	ਮ	ਨ	ਤ	ਨ
ਮੱ	ਗ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮੱ	ਪ	—	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਬ	ਸ	ਰ	ਹੇ	ऽ	ਗੋ	ऽ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ

ਨ਼													
ਸ	—	ਸ	ਨ਼	ਧ਼	ਪ਼	ਧ਼ਪ਼	ਮੱ	ਗ਼	ਮੱ	ਸ	—	ਸ	ਸ
ਦੀ	ऽ	ਨ	ਬਾਂ	ऽ	ਧ	ਵऽ	ਭ	ਗ	ਤ	ਵ	ऽ	ਛ	ਲ
ਨ਼	ਰੁ	ਗ	ਮੰ	ਰੁ	ਗ	ਮੰ	ਪ	—	ਪ	ਮੰ	ਧੁ	ਪ	ਪ
ਸ	ਦਾ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	ऽ	ਲ	ਮ	ਨ	ਤ	ਨ

ਅੰਤਰਾ

							ਨ						
ਪ	—	ਪ	ਮੰ	ਗ	ਮੰ	ਧ	ਸਂ	—	ਨ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
ਅ	ऽ	ਦਿ	ਅੰ	ऽ	ਤੇ	ऽ	ਮ	ऽ	ਧ	ਤੂ	ऽ	ਹੈ	ऽ
ਨ	ਰੁਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮੰ	ਪ	ਨ	—	ਧੁ	ਪ	—	ਮੰ	ਗ
ਪ੍ਰ	ਭ	ਬਿ	ਨਾ	ऽ	ਨਾ	ਹੀ	ਕੋ	ऽ	ऽ	ਇ	ऽ	ऽ	ऽ
ਮੱ	—	ਧ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	—	ਮੰ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	ਸ	ਸ
ਪੂ	ऽ	ਰ	ਰ	ऽ	ਹਿਆ	ऽ	ਸ	ਗ	ਲ	ਮੰ	ऽ	ਡ	ਲ
ਨ਼	ਰੁ	ਗ	ਮੱ	ਰੁ	ਗ	ਮੱ	ਪ	—	ਪ				
ਏ	ऽ	ਕ	ਸੁਆ	ऽ	ਮੀ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ਇ	ਮਨ...			

ਨੋਟ—ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਰੀਤ ਅਤੀ ਪੁਰਾਤਨ ਹੈ। —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੬. ਰਾਗ ਮਾਲੀਗਉੜਾ, ਸੂਲਫਾਕ (ਲ:ਭ: ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਮੇਰੋ ਬਾਪੁ ਮਾਧਉ ਤੂ ਧਨੁ ਕੇਸੌ ਸਾਂਵਲੀਓ ਬੀਠੁਲਾਇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਕਰ ਧਰੇ ਚਕ੍ਰ ਬੈਕੁੰਠ ਤੇ ਆਏ ਗਜ ਹਸਤੀ ਕੇ ਪ੍ਰਾਨ ਉਧਾਰੀਅਲੇ ॥
ਦੁਹਸਾਸਨ ਕੀ ਸਭਾ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਅੰਬਰ ਲੇਤ ਉਬਾਰੀਅਲੇ ॥੧॥
ਗੋਤਮ ਨਾਰਿ ਅਹਲਿਆ ਤਾਰੀ ਪਾਵਨ ਕੇਤਕ ਤਾਰੀਅਲੇ ॥
ਐਸਾ ਅਧਮੁ ਅਜਾਤਿ ਨਾਮਦੇਉ ਤਉ ਸਰਨਾਗਤਿ ਆਈਅਲੇ ॥੨॥

(ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਭ: ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੯੮੮)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੩		੦	
ਨ਼									
ਸ	ਸ	ਪ	ਪ	ਮੰ	ਗ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ
ਮੇ	ਰੋ	ਬਾ	ਪ	ਮਾ	ऽ	ਧਉ	ऽ	ऽ	ऽ
ਨ਼	ਧ਼	ਰੁ	ਨ਼	ਧ਼	ਪ਼	ਪ਼	—	ਮੱ	ਗ
ਤੂ	ऽ	ਧ	ਨ	ਕੇ	ऽ	ਸੌ	ऽ	ਸਾਂ	ऽ

ਮੱ਼	ਧ਼	ਮੱ਼	ਸ	—	ਨ਼	ਰੁ	—	ਸ	—
ਵ	ਛੀ	ਓ	ਬੀ	ऽ	ਠ	ਲਾ	ऽ	ਇ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮੱ	ਮੱ	ਨ	ਧ	ਸੰ	—	ਸੰ	—	—	ਸੰ
ਕ	ਰ	ਧ	ਰੇਂ	ਚ	ऽ	ਕੂ	ऽ	ऽ	ਬੈ
ਸੰ	—	ਸੰ	ਨ	ਰੁੰ	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ
ਕੁੰ	ऽ	ਠ	ਤੇ	ਆ	ऽ	ਏ	ऽ	ਗ	ਜ
ਨ	ਨ਼	ਰੁੰ	ਨ	ਧੁ	—	ਪ	—	—	ਪ
ਹ	ऽਸ	ਤੀ	ਕੇ	ਪ੍ਰਾ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ਉ
ਮੱ	ਗ	ਧ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	—	—
ਧਾ	ऽ	ਰੀ	ਅ	ਲੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸ	ਸ	ਨ਼	ਧ਼	ਨ਼	ਰੁ	ਸ	—	—	—
ਦੁ	ਹ	ਸਾ	ऽ	ਸ	ਨ	ਕੀ	ऽ	ऽ	ऽ
ਰੁ	ਰੁ	—	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	—	—
ਸ	ਭਾ	ऽ	ਢੂੰ	ऽ	ਪ	ਤੀ	ऽ	ऽ	ऽ
ਨ਼ ਸ	—	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਧੁ	ਪ	—	—	ਪ
ਅੰ	ऽ	ਬ	ਰ	ਲੇ	ऽ	ਤ	ऽ	ऽ	ਉ
ਮੱ	ਗ	ਧ	ਮੱ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	—	—
ਬਾ	ऽ	ਰੀ	ਅ	ਲੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਸਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਮਾਲੀਗਉੜਾ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਮੁਲਤਾਨੀ

ਵਾਦੀ—ਪ | ਠਾਟ—ਟੋਡੀ | ਸਮਾਂ – ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (੪-੫ ਵਜੇ)
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ | ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ | ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਪਰਮੇਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ਿਕ ਰਾਗ ।

ਆਰੋਹ—ਨ਼ ਸ, ਗੁ ਮੰ ਪ, ਨ ਸਂ ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ, ਮੰ ਗੁ, ਰੁ ਸ ।

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਨ਼ਸ, ਗੁS ਮੰਪ, ਧੁਮੰਪ, ਗੁS ਮੰਗੁ, ਰੁਸ ।

ਮੁਲਤਾਨੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਾਗ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆਂ ਲਗ-ਭਗ ਚਾਰ ਸੌ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਟੋਡੀ ਠਾਟ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਟੋਡੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਗ ਮੁਲਤਾਨੀ ਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (੪-੫ ਵਜੇ) ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ 'ਰੁ-ਗੁ-ਧੁ' ਕੋਮਲ 'ਮੰ-ਨ' ਤੀਵਰ ਅਤੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਰਿਖਭ-ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹਨ ।

ਮੁਲਤਾਨੀ ਸਾਧਾਰਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਮੇਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ਿਕ ਰਾਗ ਭੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਕਿਉਂ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕੋਮਲ 'ਰੇ-ਧਾ' ਭੀ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਰਿਖਭ ਕੋਮਲ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹ ਸੰਧੀ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਵਰਗ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ, ਇਸ ਵਿਚ ਦਿਨ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਦੀ ਅਤੇ ਸੰਧੀ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਮੇਂ ਦੋਨਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ । ਇੰਜ ਇਹ ਟੋਡੀ ਠਾਟ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰਵੀ, ਮਾਰਵਾ ਅਤੇ ਭੈਰਉ ਠਾਟ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਪਰਮੇਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ਿਕ ਰਾਗ ਦੋ ਠਾਟਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਾ ਰਾਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਠਾਟ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਠਾਟ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗੰਧਾਰ ਤੀਵਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਪੂਰਵੀ ਠਾਟ ਦੇ ਸ੍ਰੀ, ਜੇਤਸ੍ਰੀ, ਤ੍ਰਿਵੇਣੀ, ਟੰਕੀ ਆਦਿ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਹੜੇ ਸੰਧਿਆ ਵੇਲੇ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿਚ ਗਾਇਕ ਅਕਸਰ ਆਲਾਪ-ਤਾਨ, ਮੰਦ੍ਰ ਨਿਖਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ—"ਨ਼ਸ, ਗੁSਮੰਪ" ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੰਦ੍ਰ ਨਿਖਾਦ ਤੋਂ ਮੱਧ ਗੰਧਾਰ ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਮੀਂਡ ਰਾਹੀਂ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਆਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ—ਨ਼ਸ ਗੁS ਮੰਪ, ਧੁਮੰਪ, ਗੁ ਮੰS ਗੁ ਰੁਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ । ਇਹ ਟੋਡੀ ਅੰਗ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ "ਨਰੁਗੁ ਮੰਪ, ਮੰਗੁ, ਰੁਗੁਰੁਸ" ਇਹ ਸੁਰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਇੰਜ ਸੁਰ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਇਹ ਮੁਲਤਾਨੀ ਤੋਂ ਟੋਡੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ਇਸ ਵਿਚ ਨ਼ਸ, ਗੁਮੰਪ, ਧੁਮੰਪ, ਗੁ ਮੰਗੁ, ਗੁਰੁਸ" ਇਹ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਆਉਣਗੇ ।

ਆਲਾਪ ਅਤੇ ਤਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਖੜਜ, ਪੰਚਮ ਜਾਂ ਨਿਖਾਦ ਉਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਰੁਣਾ ਤੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦਾ ਰਾਗ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ ਮੰ ਮੰ ਸ ਪ ਮੰ ਸ ਮੰ ਪ
੧. ਨ਼ਸ, ਗੁ, ਮੰਗੁ ਮੰਪ, ਗੁ, ਰੁਸ—ਨ਼ਸ, ਨ਼ਧੁਪ਼, ਮੰਪ਼ਨ਼ਸ—ਗੁ ऽ ਰੁਸ, ਨ਼ਸ ਗੁ ऽ ਮੰਪ; ਨਧੁਪ, ਮੰਪ
ਮੰ
ਗੁ ऽ ਰੁਸ।

ਮੰ ਪ ਸ ਮੱ ਮੱ ਪ ਮੰ ਮੱ
੨. ਨ਼ਸ ਗੁ ऽ ਮੰਪ—(ਪ) ਮੰਗੁ ऽ ਮੰਗੁ ऽ ਰੁਸ—ਨ਼ਸ ਗੁ ऽ ਮੰਪ, ਗੁਮੱਪ, ਮੰਪਧੁਪ, ਗੁ ऽ ਮੰਪ ਗੁ ਰੁਸ—
ਮੱ ਸਂ ਮੱ
ਨ਼ਸ ਗੁਮੱਪ, ਪਨ; ਨ ऽ ਧੁਪ, ਮੰਪਨ, ਪਨਸਂ—ਨ ऽ ਧੁਪ, ਮੰਗੁ ऽ ਮੱਪ ਗੁ ऽ ਰੁਸ।

ਮੱ ਪ ਸਂ ਮੱ
੩. ਨ਼ਸ ऽ ਰੁਸ, ਨ਼ਸਮੱਗੁ ऽ ਮੰਪ, ਮੱਪਧੁਪ, ਧੁਮੱਪ ਗੁ ऽ ਮੰਪਨ, ਨਸਂ—ਨਸਂਨ, ਧੁਪ—ਧੁਮੱਪ (ਪ) ਗੁ ऽ
ਪ ਸਂ ਸਂ ਮੰ ਮੱ
ਮੱਪ, ਮੰਪ ਨ ऽ ਨਸਂ—ਨਧੁਪਮੰਗੁਪ—ਗੁਮੱਪਨ—ਪਨਸਂ—ਸਂਨਧੁਪ, ਮੰਪਨ—ਸਂ—ਨਧੁਪ, ਗੁ ऽ
ਮੱ
ਮੱਪ, ਮੱਗੁ ऽ ਮੱਗੁਮੱਪ ਗੁ ऽ ਰੁਸ।

ਮੰ ਮੱ ਮੱ ਮੰ ਮੰ ਮੰ ਮੱ
੪. ਪ ਗੁ ऽ ਮੱਪਸਂ—ਨਸਂ ऽ ऽ ਨਸਂਰੁਸਂ—ਗੁਮੰਪਨਸਂ ਗੁਂ ऽ ਰੁਸਂ—ਨਸਂਰੁਸਂ, ਨਧੁਪ, ਪ(ਪ) ਗੁ ਮੱਪ ਗੁ ऽ
ਸ ਮੰ ਮੱ ਮੰ ਮੰ ਪ ਮੱ
ਰੁਸ—ਨ਼ਸ ਗੁਮੰਪਨ ऽ ਸਂ—ਪਨਸਂ—ਗੁਮੰਪਨ ऽ ਸਂ—ਗੁਂਰੁਸਂ—ਨਧੁ ऽ ਪ, ਮੱਪਧੁਮੰਪ ਗੁ ऽ ਮੰਪ ਗੁ ऽ
ਮੰ ਮੰ ਮੰ ਮੰ ਸਂ
ਗੁਰੁਸ—ਗੁਮੰਪ ऽ ऽ ਨਸਂ, ਨਧੁਪ, ਗੁਪਮੰਧੁਪਸਂ—ਨਸਂ, ਨਸਂ ਗੁਂ ऽ ਰੁਸਂ ਨਸਂ ऽ ਰੁਸਂ, ਨਧੁਪ (ਪ)
ਮੱਗੁਪ ऽ ਗੁ ऽ ਰੁਸ।

ਮੰ ਸਂ ਮੰ ਮੱ ਮੱ ਮੱ ਨ
੫. ਗੁਮੱਪਸਂ—ਨਸਂ, ਨਸਂ ਗੁਂ ऽ ਰੁਸਂ, ਨਸਂ ਗੁਂਮੰਪਂ ਗੁਂ ऽ ਰੁਸਂ—ਨਸਂ ऽ ऽ ਨ ऽ ਧੁਪ, ਗੁਮੱਪਨ ऽ ऽ ਸਂ, ਸਂ ऽ ऽ
ਮੱ ਮੱ ਮੱ ਮੱ
ਨਧੁਪ, ਗੁਮੰਪ, ਨ ऽ ऽ ਸਂਗੁਂਰੁਸਂ, ਨਧੁਪ, ਪ ऽ ਗੁਮੱਪ ਗੁ ऽ ਰੁਸ—ਨ਼ਸ ਗੁ ऽ ਰੁਸ, ਨ਼ਸ ਗੁ ऽ ਮੱਗੁ
ਮੱ ਮੱ ਮੱ ਮੱ ਮੰ ਮੰ ਮੱ
ਗੁਰੁਸ. ਨ਼ਸ ਗੁਮੱਪਧੁਮੱਪ ਗੁਰੁਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮੰਪਨਧੁਪਮੰਪ ਗੁਰੁਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮੱਪਨਸਂ, ਨਧੁਪਮੱਪ ਗੁਰੁਸ,
ਮੱ ਮੱ
ਨ਼ਸ ਗੁਮੱਪਨਸਂਗੁਂਰੁਸਂਨਧੁਪਮੱਗੁਮੱਪ, (ਪ) ਗੁ ऽ ਰੁਸ।

ਕੁਝ ਤਾਨਾਂ

੧. ਨ਼ਸ ਗੁਮੱ ਪਨ ਸੰਰੂੰ । ਸੰਨ ਧੁਪ ਮੱਗ ਰੁਸ ।

੨. ਨ਼ਸ ਗੁਮੱ ਪਨ ਸੰਗੁ । ਰੁਸੰ, ਗੁਮੱ ਪਨ ਸੰਨ । ਧੁਪ, ਗੁਮੱ ਪਨ ਧੁਪ ।
ਗੁਮੱ ਪਮੱ ਗੁਰੁ ਸ—

੩. ਪਪ ਮੱਪ ਧੁਪ; ਮੱਪ । ਨਨ ਧੁਪ ਮੱਪ, ਨਸੰ । ਨਨ ਧੁਪ ਮੱਪ, ਨਸੰ ।
ਰੁਸੰ ਨਨ ਧੁਪ ਮੱਪ । ਨਸੰ ਗੁਗੁੰ ਰੁਸੰ ਨਨ । ਧੁਪ ਮੱਪ ਮੱਗੁ ਰੁਸ ।

੪. ਗੁਗੁ ਰੁਸ, ਪਪ ਮੱਗੁ । ਰੁਸ, ਨਨ ਧੁਪ ਮੱਗੁ । ਰੁਸ, ਗੁਗੰ ਰੁਸੰ ਨਧੁ ।
ਪਪ ਮੱਗੁ ਰੁਸ ਗੁਗੁ । ਰੁ,ਪ ਪਮੱ, ਨਨ ਧੁਸੰ । ਸੰਨ, ਪਪੰ ਮੱਗੁੰ ਰੁਸੰ ।
ਨਧੁ ਪਮੱ ਗੁਰੁ ਸS ।

੫. ਗੁਮੱ ਪਨ ਪਨ ਧੁਪ । ਮੱਧੁ ਪਮੱ ਗੁਪ ਮੱਗੁ । ਸਗੁ ਰੁਸ, ਪਨ ਸੰਗੁ ।
ਸੰਗੁ ਰੁਸੰ, ਰੁਸੰ ਸੰਰੁ । ਸੰਨ ਪਨ ਧੁਪ ਗੁਪ । ਮੱਗੁ ਸਮੱ ਗੁਰੁ ਨ਼ਗੁ ।
ਰੁਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮੱ ਪਨ । ਸੰਗੁ ਰੁਸੰ ਨਧੁ ਪਮੱ । ਪਧੁ ਮੱਪ ਮੱਗੁ ਰੁਸ ।

੬. ਪਮੱ ਗੁਮੱ ਪਮੱ ਗੁਰੁ । ਸS, ਨ਼ਸ ਗੁਮੱ ਪਮੱ । ਗੁਮੱ ਪਮੱ ਗੁਮੱ ਪਮੱ ।
ਗੁਰੁ ਸS, ਪਮੱ ਗੁਮੱ । ਪS, ਪਮੱ ਗੁਮੱ ਪਨ । ਧੁਪ ਪਧੁ ਪਮੱ ਗੁਮੱ ।
ਪS, ਪਮੱ ਗੁਮੱ ਪਨ । ਧੁਪ ਮੱਪ ਗੁਮੱ ਪS । ਪਮੱ ਗੁਮੱ ਪਨ ਧੁਪ ।
ਪਧੁ ਪਮੱ ਗੁਮੱ ਪਮੱ । ਪਨ ਸੰਨ ਪਨ ਸੰਗੁੰ । ਰੁਸੰ ਨਧੁ ਪਮੱ ਗੁਮੱ ।
ਪS, ਮੱਗੁ ਰੁਸ ਨ਼ਸ ।

੧. ਰਾਗ ਮੁਲਤਾਨੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਚਿਤ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਉ ਨੈਨ ਅਵਲੋਕਨੋ ਸ੍ਰਵਨ ਬਾਨੀ ਸੁਜਸੁ ਪੂਰਿ ਰਾਖਉ ॥
ਮਨੁ ਸੁ ਮਧੁਕਰੁ ਕਰਉ ਚਰਨ ਹਿਰਦੇ ਧਰਉ ਰਸਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਾਮ ਨਾਮ ਭਾਖਉ ॥੧॥
ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਉ ਜਿਨਿ ਘਟੈ ॥
ਮੈ ਤਉ ਮੋਲਿ ਮਹਗੀ ਲਈ ਜੀਅ ਸਟੈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾ ਭਾਉ ਨਹੀ ਊਪਜੈ ਭਾਵ ਬਿਨੁ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਹੋਇ ਤੇਰੀ ॥
ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸੁ ਇਕ ਬੇਨਤੀ ਹਰਿ ਸਿਉ ਪੈਜ ਰਾਖਹੁ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੇਰੀ ॥੫॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਭ: ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੯੪)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਪ	ਧ
														ਮੇ	ਰੀ
				ਮੱ										ਮੱ	
ਮੰ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਸ	ਮੱ	ਮੱ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਮੱ
ਪ੍ਰੀ	ऽ	ਤ	ਗੋ	ਬਿੰ	ਦ	ਜਿ	ਉ	ਜਿ	ਨ	ਘ	ਟੇ	ऽ	ऽ,	ਮੈ	ਤਉ
											ਧੁ			ਮੱ	
ਪ	—	ਨ	ਸੰ	ਰੁੰਨ	ਸੰ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮੱ	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਗੁ	ਪ	ਪ
ਮੋ	ऽ	ਲ	ਮਹ	ਗੀऽ	ऽ	ਲ	ਈ	ਜੀ	ਅ	ऽ	ਸ	ਟੇ	ऽ,	ਮੇ	ਰੀ

ਅੰਤਰਾ

					ਧੁ	ਮੱ									
ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਪ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—
ਚਿ	ਤ	ਸਿ	ਮ	ਰ	ਨ	ਕ	ਰਉ	ਨੈ	ਨ	ਅ	ਵ	ਲੋ	ਕ	ਨੋ	ऽ
												ਮੱ		ਮੱ	
ਨ	ਨ	ਸੰ	ਰੁੰ	ਸੰ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮੱ	ਪ	ਧੁ	ਪ	ਗੁ	—	ਪ	—
ਸ੍ਰ	ਵ	ਨ	ਬਾ	ਨੀ	ਸੁ	ਜ	ਸ	ਪੂ	ऽ	ਰ	ਰਾ	ਖਉ	ऽ	ਮੇਰੀ...	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਮੁਲਤਾਨੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ ਮੁਹਲਤਿ ਮੁਹਤੁ ਨ ਜਾਣਾ ॥
ਨਾਨਕੁ ਬਿਨਵੈ ਤਿਸੈ ਸਰੇਵਹੁ ਜਾ ਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣਾ ॥੧॥
ਅੰਧੇ ਜੀਵਨਾ ਵੀਚਾਰਿ ਦੇਖਿ ਕੇਤੇ ਕੇ ਦਿਨਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਸਾਸੁ ਮਾਸੁ ਸਭੁ ਜੀਉ ਤੁਮਾਰਾ ਤੂ ਮੈ ਖਰਾ ਪਿਆਰਾ ॥
ਨਾਨਕੁ ਸਾਇਰੁ ਏਵ ਕਹਤੁ ਹੈ ਸਚੇ ਪਰਵਦਗਾਰਾ ॥੨॥
ਜੇ ਤੂ ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਹੀ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਕਿਆ ਕੋ ਕਢੈ ਗਹਣਾ ॥
ਨਾਨਕੁ ਬਿਨਵੈ ਸੋ ਕਿਛੁ ਪਾਈਐ ਪੁਰਬਿ ਲਿਖੇ ਕਾ ਲਹਣਾ ॥੩॥
ਨਾਮੁ ਖਸਮ ਕਾ ਚਿਤਿ ਨ ਕੀਆ ਕਪਟੀ ਕਪਟੁ ਕਮਾਣਾ ॥
ਜਮ ਦੁਆਰਿ ਜਾ ਪਕੜਿ ਚਲਾਇਆ ਤਾ ਚਲਦਾ ਪਛੁਤਾਣਾ ॥੪॥
ਜਬ ਲਗੁ ਦੁਨੀਆ ਰਹੀਐ ਨਾਨਕ ਕਿਛੁ ਸੁਣੀਐ ਕਿਛੁ ਕਹੀਐ ॥
ਭਾਲਿ ਰਹੇ ਹਮ ਰਹਣੁ ਨ ਪਾਇਆ ਜੀਵਤਿਆ ਮਰਿ ਰਹੀਐ ॥੫॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੬੬੦)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਪ
															ਮੰ
															ਜੀ
	ਮੰ							ਸ		ਮੰ					ਮੰ
ਪ	ਗੁ	—	ਰੁ	ਸ	—	—	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਗੁ	ਮੰ	ਪ	—	—	ਗੁ
ਵ	ਨਾ	ऽ	ਬਿ	ਚਾ	ऽ	ऽ	ਰ	ਅੰ	ऽ	ਧੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਦੇ
ਮੰ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	—	ਨ	ਪਨ	ਸੰਨ	ਧੁਪ	ਮੱਗੁ	ਰੁਸ	—	—	
ਖ	ਕੇ	ऽ	ਤੇ	ਕੇ	ऽ	ऽ	ਦਿ	ਨਾऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	

ਅੰਤਰਾ

ਮੰ				ਪ		ਮੰ									
ਪ	ਪ	—	ਪ	ਮੰ	ਪ	ਗੁ	ਮੰ	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	—	—
ਹਮ	ਆ	ऽ	ਦ	ਮੀ	ऽ	ਹਾਂ	ऽ	ਇ	ਕ	ऽ	ਦ	ਮੀ	ऽ	ऽ	ऽ
	ਨ			ਗੁੰ											
—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੁੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	—	ਸੰ	ਨ	ਧੁ	ਪ	—	—
ऽ	ਮੁਹ	ਲ	ਤ	ਮੁਹ	ऽ	ਤ	ਨ	ਜ਼ਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ऽ
								ਨ							
—	ਪ	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਗੁੰ	ਰੁੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਪ	—
ऽ	ਨਾ	ਨ	ਕ	ਬਿ	ਨ	ਵੈ	ऽ	ਤਿ	ਸੈ	ऽ	ਸ	ਰੇ	ऽ	ਵਹੁ	ऽ
				ਮੰ				ਨ							ਮੰ
—	ਪ	—	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮੰ	ਪ	ਸੰ	—	ਨ	ਧੁ	ਪਮੱ	ਗੁਰੁ	ਸ	ਪ
ऽ	ਜਾ	ऽ	ਕੇ	ਜੀ	ਅ	ऽ	ਪ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਣਾऽ	ऽऽ	ऽ	ਜੀ
	ਮੰ														
ਪ	ਗੁ	—	ਰੁ												
ਵ	ਨਾ	ऽ	ਬਿ...												

ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਮੁਲਤਾਨੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਗਹਰੀ ਕਰਿ ਕੈ ਨੀਵ ਖੁਦਾਈ ਊਪਰਿ ਮੰਡਪ ਛਾਏ ॥
ਮਾਰਕੰਡੇ ਤੇ ਕੋ ਅਧਿਕਾਈ ਜਿਨਿ ਤ੍ਰਿਣ ਧਰਿ ਮੂੰਡਿ ਬਲਾਏ ॥੧॥
ਹਮਰੋ ਕਰਤਾ ਰਾਮੁ ਸਨੇਹੀ ॥
ਕਾਹੇ ਰੇ ਨਰ ਗਰਬੁ ਕਰਤ ਹਹੁ ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਝੂਠੀ ਦੇਹੀ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕੈਰਉ ਕਰਤੇ ਦੁਰਜੋਧਨ ਸੇ ਭਾਈ ॥
ਬਾਰਹ ਜੋਜਨ ਛਤ੍ਰੁ ਚਲੈ ਥਾ ਦੇਹੀ ਗਿਰਝਨ ਖਾਈ ॥੨॥
ਸਰਬ ਸੋੁਇਨ ਕੀ ਲੰਕਾ ਹੋਤੀ ਰਾਵਨ ਸੇ ਅਧਿਕਾਈ ॥
ਕਹਾ ਭਇਓ ਦਰਿ ਬਾਂਧੇ ਹਾਥੀ ਖਿਨ ਮਹਿ ਭਈ ਪਰਾਈ ॥੩॥
ਦੁਰਬਾਸਾ ਸਿਉ ਕਰਤ ਠਗਉਰੀ ਜਾਦਵ ਏ ਫਲ ਪਾਏ ॥
ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੀ ਜਨ ਅਪੁਨੇ ਊਪਰ ਨਾਮਦੇਉ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਏ ॥੪॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਭ: ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੯੨)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
	ਨ਼	ਮੱ										ਮੱ			
	ਸ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	ਪ	ਪ	—	ਮੱ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	ਗੁ	—	ਰੁ	ਸ
	ਹ	ਮ	ਰੋ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਸ	ਨੇ	ऽ	ਹੀ	ऽ
	ਗੁ			ਸ				ਨ਼	ਮੱ			ਮੱ			
—	ਰੁ	—	ਰੁ	ਨ਼	—	ਸ	ਸ	ਸ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	—
ऽ	ਕਾ	ऽ	ਹੇ	ਰੇ	ऽ	ਨ	ਰ	ਗ	ਰ	ਬ	ਕ	ਰ	ਤ	ਹਹੁ	ऽ
ਸ		ਮੱ													
ਨ਼	ਸ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	—	—	ਪਨ	ਸਂਨ	ਧੁਪ	ਮੱਗੁ
ਬਿ	ਨ	ਸ	ਜਾ	ਇ	ऽ	ਝੂ	ਠੀ	ਦੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹੀऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ
ਰੁਸ															
ऽऽ															

ਅੰਤਰਾ .

						ਮੱ									
	ਪ	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਪ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
	ਗ	ਰ	ਰੀ	ਕ	ਰ	ਕੈ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ਵ	ਖੁ	ਦਾ	ऽ	ਈ	ऽ
	ਨ			ਗੁਂ											
—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਸਂ	—	ਨ	ਧੁ	ਪ	—
ऽ	ਊ	ਪ	ਰ	ਮੰ	ऽ	ਡ	ਪ	ਛਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਏ	ऽ	ऽ	ऽ

								ਮੰ				ਮੰ			
—	ਪ	ਪ	ਪ	ਮੰ	ਧੁ	ਪ	—	ਗੁ	—	ਮੰ	ਪ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	—
ऽ	ਮਾ	ਰ	ਕੰ	ਡੇ	ऽ	ਤੇ	ऽ	ਕੰ	ऽ	ਅ	ਧਿ	ਕਾ	ऽ	ਈ	ऽ
				ਮੰ											
ਸ	ਨ਼	ਸ	ਸ	ਗੁ	ਮੰ	ਪ	ਨ	ਸਂ	—	—	—	ਪਨ	ਸਂਨ	ਧੁਪ	ਮੰਗੁ
ਜਿਨ	ਤ੍ਰਿਣ	ਧ	ਰ	ਮੂੰ	ऽ	ਡ	ਬ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਏऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ

ਰੁਸ
ऽऽ ਹਮਰੋ... ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਮੁਲਤਾਨੀ ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਭਈ ਸਚੁ ਭੋਜਨੁ ਖਾਇਆ ॥ ਮਨਿ ਤਨਿ ਰਸਨਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ॥੧॥
ਜੀਵਨਾ ਹਰਿ ਜੀਵਨਾ ॥ ਜੀਵਨੁ ਹਰਿ ਜਪਿ ਸਾਧਸੰਗਿ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਾਏ ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਕੀਰਤਨੁ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਏ ॥੨॥
ਹਸਤੀ ਰਥ ਅਸੁ ਅਸਵਾਰੀ ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਮਾਰਗੁ ਰਿਦੈ ਨਿਹਾਰੀ ॥੩॥
ਮਨ ਤਨ ਅੰਤਰਿ ਚਰਨ ਧਿਆਇਆ ॥ ਹਰਿ ਸੁਖ ਨਿਧਾਨ ਨਾਨਕ ਦਾਸਿ ਪਾਇਆ ॥੪॥
(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੮੪)

ਅਸਥਾਈ

×			੧		੨		×			੧		੨	
ਮੰ			ਮੰ				ਮੰ			'			
ਪ	—	ਪ	ਗੁ	—	ਮੰ	ਪ	ਗੁ	—	ਰੁ	ਸ	—	—	—
ਜੀ	ऽ	ਵ	ਨਾ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਜੀ	ऽ	ਵ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸ			ਮੰ		ਪ								
ਨ਼	ਸ	ਸ	ਗੁ	ਗੁ	ਮੰ	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਪਨ	ਸਂਨ	ਧੁਪ	ਮੰਗੁ
ਜੀ	ਵ	ਨ	ਹ	ਰਿ	ਜ	ਪ	ਸਾ	ऽ	ਧ	ਸੰऽ	ऽऽ	ਗऽ	ऽऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮੰ					ਮੰ								
ਪ	ਪ	ਪ	ਮੰ	ਪ	ਗੁ	ਮੰ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਤ੍ਰਿਪ	ਤਿ	ਭ	ਈ	ऽ	ਸ	ਚੁ	ਭੋ	ਜ	ਨ	ਖਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ
ਨ													
ਸਂ	ਸਂ	ਗੁਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮੰਗੁ	ਰੁਸ
ਮਨ	ਤ	ਨ	ਰ	ਸ	ਨਾ	ऽ	ਨਾ	ਮ	ਧਿ	ਆ	ऽ	ਇਆ	ऽऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਮੁਲਤਾਨੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਕੋਈ ਬੋਲੈ ਨਿਰਵਾ ਕੋਈ ਬੋਲੈ ਦੂਰਿ ॥ ਜਲ ਕੀ ਮਾਛੁਲੀ ਚਰੈ ਖਜੂਰਿ ॥੧॥
ਕਾਂਇ ਰੇ ਬਕਬਾਦੁ ਲਾਇਓ ॥ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਪਾਇਓ ਤਿਨਹਿ ਛਪਾਇਓ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਪੰਡਿਤੁ ਹੋਇ ਕੈ ਬੇਦੁ ਬਖਾਨੈ ॥ ਮੂਰਖੁ ਨਾਮਦੇਉ ਰਾਮਹਿ ਜਾਨੈ ॥੨॥

(ਟੋਡੀ ਭ: ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੭੧੮)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਮੱ			ਮੱ			ਮੱ					
ਪ	—	ਪ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	ਗੁ	—	ਰੁ	ਸ	—	ਸ
ਕਾਂ	ਙ	ਇ	ਰੇ	ਬ	ਕ	ਬਾ	ਙ	ਦ	ਲਾ	ਙ	ਇਓ
ਸ			ਮੱ								
ਨ਼	ਸ	ਸ	ਗ	ਮੱ	ਪ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਪਨ	ਸਂਨ	ਧੁਪ
ਜਿਨ	ਹ	ਰਿ	ਪਾ	ਙ	ਇਓ	ਤਿ	ਨਹ	ਛ	ਪਾਙ	ਙਙ	ਇਓ

ਅੰਤਰਾ

			ਮੱ								
ਪ	ਪ	—	ਗੁ	—	ਮੱ	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	—	—
ਕੋ	ਈ	ਙ	ਬੋ	ਙ	ਲੈ	ਨਿ	ਰ	ਙ	ਵਾ	ਙ	ਙ
ਸਂ			ਗਂ								
ਨ	ਸਂ	—	ਰੁਂ	—	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	—
ਕੋ	ਈ	ਙ	ਬੋ	ਙ	ਲੈ	ਦੂ	ਙ	ਙ	ਰ	ਙ	ਙ
ਪ	ਪ	—	ਮੱ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	ਮੱ	ਧੁ	ਪ	—	—
ਜ	ਲ	ਙ	ਕੀ	ਙ	ਙ	ਮਾ	ਙ	ਛ	ਰੀ	ਙ	ਙ
ਮੱ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਪਨ	ਸਂਨ	ਧੁਪ	ਮੱਗੁ	ਰੁਸ	ਨ਼ਸ
ਚ	ਰੈ	ਙ	ਙ	ਙ	ਖ	ਜੂਙ	ਙਙ	ਙਙ	ਰਙ	ਙਙ	ਙਙ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਮੁਲਤਾਨੀ, ਪੜਤਾਲ, ਚਾਰਤਾਲ (ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਕਹੂੰ ਦੇਵਤਾਨ ਕੇ ਦਿਵਾਨ ਮੈ ਬਿਰਾਜਮਾਨ,
ਕਹੂੰ ਦਾਨਵਾਨ ਕੋ ਗੁਮਾਨ ਮਤ ਦੇਤ ਹੋ ॥
ਕਹੂੰ ਇੰਦ੍ਰ ਰਾਜਾ ਕੋ ਮਿਲਤ ਇੰਦ੍ਰ ਪਦਵੀ ਸੀ,
ਕਹੂੰ ਇੰਦ੍ਰ ਪਦਵੀ ਛਿਪਾਇ ਛੀਨ ਲੇਤ ਹੋ ॥
ਕਤਹੂੰ ਬਿਚਾਰ ਅਬਿਚਾਰ ਕੋ ਬਿਚਾਰਤ ਹੋ,
ਕਹੂੰ ਨਿਜ ਨਾਰ ਪਰ ਨਾਰ ਕੇ ਨਿਕੇਤ ਹੋ ॥
ਕਹੂੰ ਬੇਦ ਰੀਤ ਕਹੂੰ ਤਾ ਸਿਉ ਬਿਪ੍ਰੀਤ,
ਕਹੂੰ ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਕਹੂੰ ਸੁਰਗੁਨ ਸਮੇਤ ਹੋ ॥੩॥੧੩॥

(ਕਬਿੱਤ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ ਪਾ: ੧੦)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
			ਮੱ			ਮ					
ਪ	ਪ	—	ਗੁ	ਮੰ	ਪ	ਗੁ	—	ਰੁ	ਸ	—	ਸ
ਕ	ਹੂੰ	S	ਦੇ	S	ਵ	ਤਾ	S	ਨ	ਕੇ	S	ਦਿ
ਸ											
ਨ਼	—	ਸ	ਮੱ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	—	ਪ	ਧੁ	ਪ	ਪ
ਵਾ	S	ਨ	ਮੈ	S	ਬਿ	ਰਾ	S	ਜ	ਮਾ	S	ਨ
			ਮੰ					ਸੰ			
ਮੱ	ਪ	—	ਗੁ	—	ਮੱ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ
ਕ	ਹੂੰ	S	ਦਾ	S	ਨ	ਵਾ	S	ਨ	ਕੋ	S	ਗੁ
						ਮੱ					
ਨ	—	ਧੁ	ਪ	—	ਪ	ਗੁ	—	ਰੁ	ਸ	—	—
ਮਾ	S	ਨ	ਮ	S	ਤ	ਦੇ	S	ਤ	ਹੋ	S	S

ਅੰਤਰਾ—ਸੂਲਫਾਕ (ਚਾਰਤਾਲ ਦੀ ਚੋਗੁਨ ਲਯ)

×		੦		੨		੩		੦	
		ਮੱ							
ਪ	ਪ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	ਨ	ਸੰ	—	—	ਸੰ
ਕ	ਹੂੰ	ਇੰ	ਦ੍ਰ	ਰਾ	ਜਾ	ਕੋ	S	S	ਮਿ
ਨ	ਨ	ਸੰ	ਗੁੰ	ਰੁੰ	ਰੁੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	—
ਲ	ਤ	ਇੰ	ਦ੍ਰ	ਪ	ਦ	ਵੀ	ਸੀ	S	S
ਨ	ਨ	ਸੰ	ਰੁੰ	ਸੰ	ਨ	ਧੁ	ਪ	—	ਪ
ਕ	ਹੂੰ	ਇੰ	ਦ੍ਰ	ਪ	ਦ	ਵੀ	S	S	ਛਿ

ਮ॑	ਗੁ	ਮ॑	ਪ	ਮ॑ ਗੁ	ਰੁ	ਸ	—	—	—	
ਪਾ	ਇ	ਛੀ	ਨ	ਲੋ	ਤ	ਹੋ	ऽ	ऽ	ऽ...	ਅਸਥਾਈ ਚਾ:

ਅੰਤਰਾ—ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਚਾਰਤਾਲ ਦੀ ਦੁਗੁਣ ਜਾਂ ਤਿਗੁਣ ਲਯ ਵਿਚ)

×			੧		੨		×			੧		੨	
ਨ਼ ਸ	ਸ	—	ਮ॑	ਗੁ	ਮ॑	ਮ॑	ਪ	—	ਮ॑	ਧੁ	—	ਪ	ਪ
ਕ	ਤ	ऽ	ਹੂੰ	ऽ	ऽ	ਬਿ	ਚਾ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ਅ	ਬਿ
ਮ॑ ਗੁ	ਮ॑	—	ਪ	—	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	—	—	—
ਚਾ	ਰ	ऽ	ਕੇ	ऽ	ऽ	ਬਿ	ਚਾ	ਰ	ਤ	ਹੋ	ऽ	ऽ	ऽ
ਪ	ਪ	—	ਮ॑ ਗੁ	—	ਮ॑	ਪ	ਮ॑ ਗੁ	—	ਰੁ	ਸ	—	ਸ	ਸ
ਕ	ਹੂ	ऽ	ਨਿ	ऽ	ऽ	ਜ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ਪ	ਰ
ਸ ਨ਼	—	ਸ	ਮ॑	ਗੁ	ਮ॑	ਪਂ	ਮ॑ ਗੁ	—	ਰੁ	ਸ	—	—	—
ਨਾ	ऽ	ਰ	ਕੇ	ऽ	ऽ	ਨਿ	ਕੇ	ऽ	ਤ	ਹੋ	ऽ	ऽ	ऽ

ਇਕਤਾਲਾ (ਚਾਰਤਾਲ ਦੀ ਚੌਗੁਣ ਲਯ ਵਿਚ)

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਪ	ਪ	—	ਮ॑ ਗੁ	—	ਮ॑	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਕ	ਹੂੰ	ऽ	ਬੋਂ	ऽ	ਦ	ਰੀ	ऽ	ਤ	ਕ	ਹੂੰ	ऽ
ਨ	ਨ	—	ਸਂ	—	ਗੁਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	—
ਤਾ	ਜਿਉ	ऽ	ਬਿ	ऽ	ਪ	ਰੀ	ऽ	ਤ	ਕ	ਹੂੰ	ऽ
ਪ	ਨ	—	ਸਂ	—	ਰੁਂ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	—
ਤ੍ਰਿ	ਗੁ	ऽ	ਨ	ऽ	ਅ	ਤੀ	ऽ	ਤ	ਕ	ਹੂੰ	ऽ
ਮ॑	ਗੁ	—	ਮ॑	—	ਪ	ਮ॑ ਗੁ	—	ਰੁ	ਸ	—	—
ਸੁਰ	ਗੁ	ऽ	ਨ	ऽ	ਸ	ਮੇ	ऽ	ਤ	ਹੋ	ऽ	ऽ

(ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਮੁਲਤਾਨੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ

ਵਾਦੀ—ਪ | ਠਾਟ—ਮਿਸ਼ਰਿਤ | ਸਮਾਂ—ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (੪-੫ ਵਜੇ)
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ | ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ | ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਨ਼ਸ, ਗੁ ਮੰ ਪ, ਮ ਧ, ਨ਼ਪ, ਨ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਨੁ ਧ ਪ, ਧ ਮੰਪ, ਮਗੁ, ਰ ਸ।

ਸ ਮੰ ਮ ਸ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਨ਼, ਸ, ਗੁ ਮੰਪ, ਮ ਧ, ਨ਼ਪ, ਧਮੰਪ, ਗੁ, ਰ ਸ।

ਤੁਖਾਰੀ ਇਕ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ, ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਜਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਹੀ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਰੂਪ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਆਦਿ ਲਿਖਣੇ ਵੀ ਇਥੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਇੰਜ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ-ਸੰਗੀਤ (ਕੀਰਤਨ) ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਸਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇਗੀ।

(੧) ਜਾਤੀ : ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਰਿਖਭ, ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ, ਸਮਾਂ-ਦਿਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ, ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਹਨ। ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ—ਸ ਰ, ਗ ਮ ਪ, ਧ ਨ ਸਂ। ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ, ਮੰਪ ਧਪ, ਮਗੁ ਰ, ਸ।

(੨) ਜਾਤੀ : ਖਾਡਵ-ਖਾਡਵ, ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ ਤੀਵਰ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਸਮਾਂ-ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ, 'ਰੇ-ਧਾ' ਕੋਮਲ, ਮੱਧਮ ਤੀਵਰ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁਧ ਹਨ। ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ—ਸ ਰੁ ਗ ਮੰ, ਧੁ ਨ ਸਂ। ਸਂ ਨ ਧੁ, ਮੰ ਗ ਰੁ ਸ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਅਸ਼ੁਧ ਹਨ।

(੩) ਜਾਤੀ : ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਰਿਖਭ, ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ, ਸਮਾਂ-ਦਿਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਰੇ-ਧਾ' ਕੋਮਲ, ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ, ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦ ਸ਼ੁਧ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭੈਰਉ, ਟੋਡੀ ਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਦੀ ਛਾਇਆ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ—ਸਰੁ, ਸ ਗੁ ਮੰਪ, ਧੁ ਨ ਸਂ। ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ, ਗਮ-ਰੁ, ਸ।

(੪) ਜਾਤੀ : ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਸਮਾਂ-ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ।

ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ, ਦੋਵੇਂ ਧੈਵਤ, ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ, ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸੁਧ ਹਨ।
ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ—ਸ, ਗ ਮ ਪ, ਨ ਸਂ। ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ, ਪਧੁ ਨੁਧੁ ਪ, ਮਗੁ, ਰ ਸ।

(੫) ਜਾਤੀ : ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਸਮਾਂ-ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ, ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ, ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁਧ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ—ਸ, ਰ ਗ ਮ ਪ, ਧ ਨ ਸਂ। ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ, ਮ ਗੁ ਰ ਸ।

(੬) ਜਾਤੀ : ਖਾੜਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਖੜਜ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ, ਸਮਾਂ-ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ, ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ, ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ।
ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ—ਸ, ਗ ਮ ਪ, ਨੁ ਧ ਪ ਮੰ ਪ, ਨ ਸਂ। ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ, ਮੰਪ-ਗੁ, ਰ ਸ।

(੭) ਜਾਤੀ : ਓੜਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਸਮਾਂ-ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਮੱਧਮ ਤੀਵਰ, ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ :—ਨ਼ ਸ, ਗੁ ਮੰ ਪ, ਨ ਸਂ। ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ, ਮੰ ਗੁ ਰ ਸ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਧੁਵੰਤੀ ਰਾਗ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੈ।

(੮) ਜਾਤੀ – ਓੜਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ —ਪੰਚਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਸਮਾਂ — ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ, ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ :—ਸ, ਨ਼ਸ ਗੁ ਮੰ ਪ, ਮਧ, ਨੁਪ, ਪਨ, ਸਂ। ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ, ਧਮੰਪ, ਗੁਮ, ਗੁ ਰ ਸ।

ਉੱਤੇ ਲਿਖੇ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਸ਼ੰਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਰਾਗ ਦਾ ਕਿਸੇ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਭੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਇਹ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਆਏ? ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਹੀ ਕਾਰਣ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ—ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕੀਰਤਨੀਏ (ਰਾਗੀ-ਰਬਾਬੀ) ਰਾਗ ਦੇ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ, ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਆਦਿ ਸੁਰਾਂ (ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ-ਨਿਯਮ) ਵਲ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣਦੇ ਸਨ। ਬਾਕੀ ਰਾਗ ਦੇ ਨਿਯਮ ਕੀ ਹਨ, ਕਿਹੜੀ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ ਕਿਹੜੀ ਨਹੀਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਝਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੇ। ਐਸਾ ਮੈਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਤੋਂ ਗਲ-ਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ। ਦੂਜਾ—ਪੁਰਾਣੇ ਉਸਤਾਦ (ਵਿਦਿਆ ਗੁਰੂ) ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਤਰਲੇ-ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤ ਸਹੀ ਨਾ ਦੱਸਣੀ, ਕਈ ਵੇਰ ਇਕੋ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤ ਨੂੰ ਥੋੜੇ ਥੋੜੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਸਿਖਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਆਪ ਗਾਉਣਾ ਤਾਂ ਉਸੇ ਰੀਤ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਰ ਹੋਣਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਨਾਲ ਭੀ ਅਕਸਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹਿ ਲਵੋ ਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਆਦਤ ਬਣ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਬਤੌਰ ਉਦਾਹਰਣ :—

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਤਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਸੰਨ ੧੯੫੬ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਆ ਕੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਐਬਟਾਬਾਦ) ਨੂੰ ਨੁਟੇਸ਼ਨ ਕਰਵਾਈਆਂ ਤਾਂ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਪੂਜ ਉਸਤਾਦ ਗਿਆਨੀ ਹਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਭਾਈ ਤਾਬਾ ਜੀ ਤੋਂ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁਝ

ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰ-ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤ "ਘੋਲ ਘੁਮਾਈ ਲਾਲਨਾ" ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ, ਤਾਲ ਤਿੰਨਤਾਲ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਨੁਟੇਸ਼ਨ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਸ਼ੁੱਧ, ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ, ਦੋਵੇਂ ਧੈਵਤ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਭਾਈ ਤਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨੁਟੇਸ਼ਨ ਕਰਾਈ (ਦਾਸ ਨੇ ਕੀਤੀ) ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਥੋੜੇ ਥੋੜੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਲਿਖਾਇਆ ਸੀ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਥੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਏਨਾ ਕੁ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਤੋਂ ਸੱਠ-ਸੱਤਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਗ੍ਰੰਥ ਜਾਂ ਸੰਗੀਤ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਿੰਟ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਧਿਕਤਰ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਇਕੱਤੀ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਕੇਵਲ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਹੀ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਸੱਤ ਤੇ ਅੱਠ ਨੰਬਰ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੇ ਅਸਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ :—

ਨੰ: ੭—ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਮੱਧਮ ਤੀਵਰ, ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਹਨ। ਤੁਖਾਰੀ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਗੁਰਭਾਈ ਪ੍ਰੋ: ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਲਖਨਊ) ਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਇਕ (ਸੁਰਗਵਾਸੀ) ਸ੍ਰੀ ਦਲੀਪ ਚੰਦ੍ਰ ਬੇਦੀ ਨਾਲ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਕੇ ਝਪਤਾਲ ਵਿਚ "ਘੋਲ ਘੁਮਾਈ ਲਾਲਨਾ" ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ (ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਈ, ਇਹ ਸੰਨ ੫੭-੫੮ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਗਿਰਦ ਪ੍ਰਿੰ: ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰਭਾਈ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਾਂ ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਮੱਧ ਖੜਜ ਤੋਂ ਪੰਚਮ ਤਕ, ਮਧੁਵੰਤੀ ਰਾਗ ਹੀ ਪ੍ਰਬਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਤੁਖਾਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਕੇਵਲ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—"ਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮੱਪ, ਮੱਪ, ਗੁਮੱਪ (ਮੰ) ਧਪ ਗੁ, ਰਸ" ਇਹ ਮਧੁਵੰਤੀ ਅਤੇ "ਮੱਪ, ਨੁਧਪ, ਮੱਪਨ, ਸਂ—ਸਂਨੁਧਪ" ਇਹ ਤੁਖਾਰੀ ਦਾ ਅੰਗ ਰਹੇਗਾ।

ਨੰ: ੮—ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ, ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ "ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ" (ਸ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ) "ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਰਤਨਾਵਲੀ" (ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ), "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਰਾਗ ਰਤਨਾਵਲੀ" (ਪ੍ਰੋ: ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ) ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਬੱਧ ਹਨ। ਦਾਸ ਨੇ ਭੀ ਇਸੇ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸੰਗੀਤ ਆਧਾਰਤ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ "ਸ, ਨ਼ਸ ਗੁ ऽ ਮੱਪ, ਮਧ, ਨੁਪ, (ਮੰ)

ਸ
ਧਮੰਪ ਗੁਮ, ਨੁਧਪ—ਗੁ, ਰਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਧੁਰ ਰਾਗ ਹੈ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਕੀਰਤਨੀਏਂ ਭੀ ਅੱਜ-ਕਲ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਮੰ ਮੰ ਮ ਸ ਮ
੧. ਸ, ਨ਼ਸ ਗੁ ੨ਮੰਪ, ਗੁਮ, ਗੁ ਰਸ—ਰਨ਼ਸ, ਨੁਧ਼ਪ਼, ਮੰਪ਼ਨ਼, ਸ—ਗੁਮੰਪ—ਗੁ, ਰਸ।

ਮੰ ਮੰ ਸ ਮੰ
੨. ਨ਼ਸ ਗੁਮੰਪ, ਮਧ, ਨੁਪ, ਗੁਮ, ਨੁਧਪ, ਧਮੰਪ—ਗੁ, ਰਸ, ਸਮ—ਪ, ਮੰਪ ਗੁਮੰਪ, ਧਨੁਧਪ, ਮਧ,
ਮੰ ਮ ਮ
ਨੁਪ, ਪ—ਗੁਮ, ਗੁ, ਰਸ।

ਮੰ ਮੰ ਮੰ
੩. ਨ਼ਸ ਗੁਮੰਪ—ਪਸੰ—ਨੁਧਪ, ਮੰਪ ਗੁਮ—ਨੁਧਪ, ਮੰਪਨ, ਸੰ—ਨੁਧਪ, ਧਮੰਪ, ਗੁਮੰਪ, ਮਧ, ਨੁਧਪ
ਮੰ ਸੰ ਮੰ ਸ
ਮੰਪ, ਗੁਮਪ—ਪਨ, ਸੰ—ਸਰੰ ਨ, ਸੰ—ਨੁਧਪ, ਮਧ, ਨੁਪ ਪ ਗ, ਰਸ।

ਮੰ ਮੰ ਮ ਸੰ
੪. ਸ—ਗੁਮੰਪ, ਧਪ, ਨੁਧਪ, ਗੁਮਪ ਮੰਪ, ਧਮੰਪ, ਮਧ, ਨੁਪ, ਮੰਪਨ,ਸੰ—ਗੁੰ—ਰੰਸੰ—ਨ, ਸੰ—ਪਸੰ
ਮੰ ਮ ਮੰ ਸੰ
ਪਨਸੰ, ਮੰਪ, ਗੁਮਪਨ, ਸੰ—ਨਸੰ ਗੁੰ—ਰੰਸੰ, ਸੰਨੁਧਪ, ਪਮੰਪ, ਗੁਮਪਨ, ਨਸੰ—ਸਰੰ ਨ, ਸੰ—(ਸੰ)
ਮੰ ਸ ਸ
ਨੁਧਪ, ਮੰਪ, ਗੁਮ, ਨੁਧਪ—ਗੁ ਰ, ਨ਼, ਸ—।

ਮੰ ਮੰ ਮੰ ਸੰ ਸੰ ਪ
੫. ਪ—ਮੰਪ, ਧਮੰਪ ਨੁਧਪ, ਮਪ, ਨੁਧਪ, ਪ, ਗੁਮਪਨ, ਸੰ—ਨਸੰ ਗੁੰ—ਰੰ ਨਸੰ—ਪਨ, ਸੰ—ਮੰਪਨ,
ਮੰ ਮੰ
ਸੰ—ਗੁਮਪਨ, ਸੰ—ਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮੰਪ—ਪਸੰ—ਨਸੰ, ਰੰਨਸੰ, ਨੁਧਪ, ਮਧ, ਨੁਪ, ਧਮੰਪ—ਗੁ,
ਸ ਮੰ ਮੰ ਮ ਮੰ ਮੰ
ਰਸ। ਨ਼ਸ ਗੁਰਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮੰਪ ਗੁਰਸ, ਨ਼ਸ, ਗੁਮਪ, ਮੰਪ ਗੁਰਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮੰਪਨੁਧਪ, ਧਮੰਪ ਗੁਮਧ,
ਮ ਸ ਮੰ ਮੰ ਮ ਸ
ਨੁਪ, ਪਸੰ—ਨੁਧਪ, (ਪ) ਗੁ—ਰਸ। ਨ਼ਸ ਗੁਮੰਪ, ਮਧ, ਨੁਪ ਪ ਗੁ—ਰਨ਼, ਸ—।

੧. ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਰੰਗੀਲੇ ਹਮ ਲਾਲਨ ਕੇ ਲਾਲੇ ॥
ਗੁਰਿ ਅਲਖੁ ਲਖਾਇਆ ਅਵਰੁ ਨ ਦੂਜਾ ਭਾਲੇ ॥
ਗੁਰਿ ਅਲਖੁ ਲਖਾਇਆ ਜਾ ਤਿਸੁ ਭਾਇਆ ਜਾ ਪ੍ਰਭਿ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੀ ॥
ਜਗਜੀਵਨੁ ਦਾਤਾ ਪੁਰਖੁ ਬਿਧਾਤਾ ਸਹਜਿ ਮਿਲੇ ਬਨਵਾਰੀ ॥
ਨਦਰਿ ਕਰਹਿ ਤੂ ਤਾਰਹਿ ਤਰੀਐ ਸਚੁ ਦੇਵਹੁ ਦੀਨ ਦਇਆਲਾ ॥
ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕ ਦਾਸਨਿ ਦਾਸਾ ਤੂ ਸਰਬ ਜੀਆ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਾ ॥੧॥

(ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੧੧੨)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਪ
															ਮੇ
	ਮੰ														
—	ਗੁ	—	ਮੰ	ਪ	—	ਪ	ਮ	ਮ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ	ਮੰ	ਪ	—
ऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਲ	ਰੰ	ਗੀ	ऽ	ਲੇ	ਰੰ	ਗੀ	ऽ	ਲੇ,	ऽ
ਪ	ਪ	ਨ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨ	—	ਸੰ	—	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ
ਹ	ਮ	ਲਾ	ऽ	ਲ	ਨ	ਕੇ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਲੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮੇ
	ਮੰ											ਨੁ			
—	ਗੁ	—	ਮੰ	ਪ	—	—	ਮ	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਮ	ਮ
ऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ,	ਗੁ	ਰ	ਅ	ਲ	ਖ	ਲ
				ਮੰ											
ਪ	—	ਪ	—	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਰੰ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	
ਖਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ਅ	ਵ	ਰ	ਨ	ਦੂ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਭਾ	ऽ	ਲੇ ਮੇਰੇ...	

ਅੰਤਰਾ

				ਮੰ		ਮ									
ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	—	ਗੁ	ਮ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	—
ਗੁਰ	ਅਲ	ਖ	ਲ	ਖਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਤਿ	ਸ	ਭਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ
	ਨ							ਸੰ							
—	ਸੰ	ਸੰ	ਗੁੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਨ	—	ਸੰ	—	—	—	—	—
ऽ	ਜਾ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	ऽ	ਧਾ	ऽ	ਰੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
								ਮ					ਸ		
ਪ	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਰ	ਨੁ	ਸ	—
ਜਗ	ਜੀ	ਵ	ਨ	ਦਾ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ਪੁ	ਰ	ਖ	ਬਿ	ਧਾ	ऽ	ਤਾ	ऽ

ਨ਼															
ਸ	ਸ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	—	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	ਪ
ਸ	ਹ	ਜ	ਮਿ	ਲੇ	ऽ	ਬ	ਨ	ਵਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰੀ	ऽ	ऽ,	ਮੇ

ऽ ਰੇ ..ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੨. ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ, ਛੋਟੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਈ ਲਾਲਨਾ ਗੁਰਿ ਮਨੁ ਦੀਨਾ ॥
ਸੁਣਿ ਸਬਦੁ ਤੁਮਾਰਾ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਭੀਨਾ ॥
ਇਹੁ ਮਨੁ ਭੀਨਾ ਜਿਉ ਜਲ ਮੀਨਾ ਲਾਗਾ ਰੰਗੁ ਮੁਰਾਰਾ ॥
ਕੀਮਤਿ ਕਹੀ ਨ ਜਾਈ ਠਾਕੁਰ ਤੇਰਾ ਮਹਲੁ ਅਪਾਰਾ ॥
ਸਗਲ ਗੁਣਾ ਕੇ ਦਾਤੇ ਸੁਆਮੀ ਬਿਨਉ ਸੁਨਹੁ ਇਕ ਦੀਨਾ ॥
ਦੇਹੁ ਦਰਸੁ ਨਾਨਕ ਬਲਿਹਾਰੀ ਜੀਅੜਾ ਬਲਿ ਬਲਿ ਕੀਨਾ ॥੧॥

(ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੧੧੭)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
													ਮੰ		
				ਪ	ਮ	ਪ	ਸੰ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	—	ਗੁ	—	ਮੰ
				ਘੋ	ऽ	ਲ	ਘੁ	ਮਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਲ
ਪ	—	—	—	ਮ	—	ਧ	—	—	—	—	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	ਧ
ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹਾਂ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ऽ	ਨ
ਪ											ਮ				
ਮੰ	—	—	—	—	ਪ	—	—	—	—	—	ਗੁ	ਗੁ	ਰ	—	ਸ
ਦੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ऽ	ਨ
				ਸ							ਮ				
ਰ	—	—	—	ਨ਼	—	ਸ	—	—	—	—	ਗੁ	ਗੁ	ਰ	—	ਸ
ਦੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ऽ	ਨ
														ਮ	
ਰ	—	ਸ	—	—	—	ਪ	ਮ	ਪ	ਸੰ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	ਗੁ	ਮ
ਦੀ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਸੁ	ਣ	ਸ	ਬ	ਦ	ਤੁ	ਮਾ	ऽ	ਰਾ	ਮੇ
ਪ	—	—	—	ਮ	—	ਧ	—	—	—	—	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	ਧ
ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹਾਂ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮੇ	ਰਾ	ਮ	ऽ	ਨ

ਪ											ਮ				
ਮੱ	—	—	—	—	ਪ	—	—	—	—	—	ਗੁ	ਗੁ	ਰ	—	ਸ
ਭੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮੇ	ਰਾ	ਮ	ऽ	ਨ
				ਸ							ਮ				
ਰ	—	—	—	ਨ਼	—	ਸ	—	—	—	—	ਗੁ	ਗੁ	ਰ	—	ਸ
ਭੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮੇ	ਰਾ	ਮ	ऽ	ਨ
ਰ	—	ਸ	—	ਪ	ਮ	ਪ	ਸਂ								
ਭੀ	ऽ	ਨਾ	ऽ,	ਘੱ	ऽ	ਲ	ਘੁ								

ਅੰਤਰਾ—ਇਕਤਾਲਾ (ਤਿੰਨਤਾਲ ਦੀ ਦੁਗੁਨ ਲਯ ਵਿਚ)

×		0		੨		0		੩		੪	
ਨ਼											
ਸ	ਸ	ਗੁ	—	—	ਗੁ	ਮ	—	ਪ	—	—	—
ਇ	ਹੁ	ਸ	ऽ	ऽ	ਨ	ਭੀ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ
ਮ											
ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਪ	—	ਮ	ਗੁ	ਰ	ਸ	—	—	—
ਜਿ	ਉ	ਜ	ऽ	ऽ	ਲ	ਮੀ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸਂ											
ਨ	—	ਨ਼	—	—	—	ਧ	—	ਪ	—	—	ਧ
ਲਾ	ऽ	ਗਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰੰ	ऽ	ਗ	ऽ	ऽ	ਮੁ
ਪ											
ਮੱ	—	ਪ	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ਰਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

ਤਿੰਨਤਾਲ (ਇਕਤਾਲੇ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਲਯ ਵਿਚ)

×				੨				0				੩			
ਪ	—	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
ਕੀ	ऽ	ਮ	ਤ	ਕ	ਹੀ	ऽ	ਨ	ਜਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ਠਾ	ऽ	ਕੁ	ਰ
ਮਂ								ਸਂ							
ਗੁਂ	—	ਗੁਂ	—	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	—	ਸਂ	—	—	—	—	—
ਤੇ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਹ	ਲ	ਅ	ਪਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
								ਪ							
ਨ਼	—	ਨ਼	—	ਧ	ਧ	ਪ	ਧ	ਮੱ	—	ਪ	—	—	—	—	—
ਤੇ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਹ	ਲ	ਅ	ਪਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

ਮ													ਮੱ		
ਗੁ	ਰ	ਸ	—	ਪ	ਮ	ਪ	ਸੰ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	—	ਗੁ	—	ਮੱ
*	*	*	*	ਘੰ	ऽ	ਲ	ਘੁ	ਮਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਲ

ਨਾ... ਅਗੋਂ ਅਸਥਾਈ ਠਾਅ ਵਿਚ ਗਾਓ। ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਦੋਵੇਂ ਤੁਕਾਂ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ, ਇਹ ਭੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਹੈ।

੩. ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਭੋਲਾਵੜੈ ਭੁਲੀ ਭੁਲਿ ਭੁਲਿ ਪਛੋਤਾਣੀ ॥
ਪਿਰਿ ਛੋਡਿਅੜੀ ਸੁਤੀ ਪਿਰ ਕੀ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੀ ॥
ਪਿਰਿ ਛੋਡੀ ਸੁਤੀ ਅਵਗਣਿ ਮੁਤੀ ਤਿਸੁ ਧਨ ਵਿਧਣ ਰਾਤੇ ॥
ਕਾਮਿ ਕ੍ਰੋਧਿ ਅਹੰਕਾਰਿ ਵਿਗੁਤੀ ਹਉਮੈ ਲਗੀ ਤਾਤੇ ॥
ਉਡਰਿ ਹੰਸੁ ਚਲਿਆ ਫਰਮਾਇਆ ਭਸਮੈ ਭਸਮ ਸਮਾਣੀ ॥
ਨਾਨਕ ਸਚੇ ਨਾਮ ਵਿਹੂਣੀ ਭੁਲਿ ਭੁਲਿ ਪਛੋਤਾਣੀ ॥੧॥

(ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੧੧੧)

ਅਸਥਾਈ

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
ਸ			ਮੱ		ਮੱ								
ਨੁ	ਸ	—	ਗੁ	—	ਮੱ	—	ਪ	ਪ	—	—	—	—	—
ਭੋ	ਲਾ	ऽ	ਵ	ऽ	ੜੇ	ऽ	ਭੁ	ਲੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
			ਸੰ				ਪ			ਮ			
ਮ	ਧ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ	ਮੱ	ਪ	—	ਗੁ	ਰ	ਸ	—
ਭੁਲ	ਭੁ	ਲ	ਪ	ऽ	ਛੋ	ऽ	ਤਾ	ਣੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮੱ													
ਪ	ਪ	—	ਪ	ਪ	ਨ	—	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ
ਪਿ	ਰ	ऽ	ਛੋ	ਡਿ	ੜੀ	ऽ	ਸੁ	ਤੀ	ऽ	ਅ	ਵ	ਗ	ਣ
ਸੰ							ਸੰ						
ਨ	ਸੰ	—	—	—	—	—	ਨੁ	ਨੁ	ਨੁ	ਧ	—	ਧ	ਧ
ਮੁ	ਤੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਪਿ	ਰ	ਕੀ	ਸਾ	ऽ	ਰ	ਨ
ਪ			ਮ										
ਮੱ	ਪ	—	ਗੁ	ਰ	ਸ	—							
ਜਾ	ਣੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ							

ਅੰਤਰਾ ਨੰ: ੨–ਤਿੰਨਤਾਲ (ਰੂਪਕ ਦੀ ਦੂਗੁਨ ਲਯ ਵਿਚ)

×				੨				੦				੩			
	ਮੰ														
ਪ	ਗੁ	—	ਮ	ਪ	—	ਨ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	—
ਪਿਰ	ਛੋ	ऽ	ਡੀ	ਸੁ	ऽ	ਤੀ	ऽ	ਅ	ਵ	ਗ	ਣ	ਮੁ	ऽ	ਤੀ	ऽ
	ਮੰ							ਸੰ							
—	ਗੁੰ	ਗੁੰ	ਗੁੰ	ਰੰ	—	ਸੰ	ਰੰ	ਨ	—	ਸੰ	—	—	—	—	—
ऽ	ਤਿਸ	ਧ	ਨ	ਵਿ	ऽ	ਧ	ਣ	ਰਾ	ऽ	ਤੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
ਪ	—	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	—
ਕਾ	ऽ	ਮ	ਕ੍ਰੋ	ऽ	ਧ	ਅ	ਹੰ	ਕਾ	ऽ	ਰ	ਵਿ	ਗੁ	ऽ	ਤੀ	ऽ
	ਸੰ							ਪ							
—	ਨੁ	—	ਨੁ	ਧ	—	ਪ	ਧ	ਮੰ	—	ਪ	—	—	—	—	—
*	ਹਉ	ऽ	ਮੈ	ਲ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ਤੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
	ਸੰ							ਪ				ਮ			
—	ਨੁ	—	ਨੁ	ਧ	—	ਪ	ਧ	ਮੰ	—	ਪ	—	ਗੁ	ਰ	ਸ	—
*	ਹਉ	ऽ	ਮੈ	ਲ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ਤੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

ਭੋਲਾ...ਅਸਥਾਈ। ਦੋਵੇਂ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰਾ ਨੰ: ੨ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਨਿਰਗੁਣੁ ਰਾਖਿ ਲੀਆ ਸੰਤਨ ਕਾ ਸਦਕਾ ॥
ਸਤਿਗੁਰਿ ਢਾਕਿ ਲੀਆ ਮੋਹਿ ਪਾਪੀ ਪੜਦਾ ॥
ਢਾਕਨਹਾਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਹਮਾਰੇ ਜੀਅ ਪ੍ਰਾਨ ਸੁਖਦਾਤੇ ॥
ਅਬਿਨਾਸੀ ਅਬਿਗਤ ਸੁਆਮੀ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਬਿਧਾਤੇ ॥
ਉਸਤਤਿ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਇ ਤੁਮਾਰੀ ਕਉਣੁ ਕਹੈ ਤੂ ਕਦ ਕਾ ॥
ਨਾਨਕ ਦਾਸੁ ਤਾ ਕੈ ਬਲਿਹਾਰੀ ਮਿਲੈ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਨਿਮਕਾ ॥੪॥

(ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੧੧੭)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਸ		ਮੰ	ਪ		ਮ				
ਨੁ	ਸ	ਗੁ	ਮੰ	ਪ	ਗੁ	ਰਸ	ਰ	ਸ	—
ਨਿ	ਰ	ਗੁ	ऽ	ਣ	ਰਾ	ਖਲੀ	ਆ	ऽ	ऽ

					ਸਂ			ਪ	
ਮ	—	ਪਧ	ਧ	ਧ	ਨ੍	ਧਪ	ਧ	ਮੰ	ਪ
ਸੰ	ऽ	ਤऽ	ਨ	ਕਾ	ਸ	ਦऽ	ਕਾ	ऽ	ऽ,
ਪ	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂਨ	ਸਂ	—	—
ਸ	ਤ	ਗੁ	ऽ	ਰ	ਢ	ਕਲੀ	ਆ	ऽ	ऽ
							ਮ		
ਪ	ਸਂ	ਨ੍	ਧ	ਪ	ਮੱਪ	ਧਪ	ਗੁਰ	ਸਨ੍	ਸ
ਮੋ	ਹਿ	ਪਾ	ਪੀ	ऽ	ਪऽ	ੜऽ	ਦਾऽ	ऽऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

		ਮੰ	ਮੰ						
ਪ	ਪਪ	ਪ	ਗੁ	ਮੱ	ਪ	ਨਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਢਾ	ਕਨ	ਹਾ	ऽ	ਰੇ	ਪ੍ਰ	ਭੂਹ	ਮਾ	ऽ	ਰੇ
ਮੰ									
ਗੁ	ਗੁੰ	ਰੰ	ਸਂ	ਸਂਰੰ	ਨ	—	ਸਂ	—	—
ਜੀ	ਅ	ਪ੍ਰਾ	ਨ	ਸੁਖ	ਦਾ	ऽ	ਤੇ	ऽ	ऽ
ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਨਨ	ਸਂ	ਸਂਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਅ	ਬਿ	ਨਾ	ਸੀ	ਅਬਿ	ਗ	ਤਸੁ	ਆ	ऽ	ਮੀ
ਸਂ					ਪ		ਮ		
ਨ੍	ਨ੍ਨ੍	ਧ	ਪ	-ਧ	ਮੱ	ਪ	ਗੁਤ	ਸਨ੍	ਸ
ਪੂ	ਰਨ	ਪੂਰ	ਖ	ऽਬਿ	ਧਾ	ਤੇ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੫. ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਾਜਨ ਦੇਸਿ ਵਿਦੇਸੀਅੜੇ ਸਾਨੇਹੜੇ ਦੇਦੀ ॥
ਸਾਰਿ ਸਮਾਲੇ ਤਿਨ ਸਜਣਾ ਮੁੰਧ ਨੈਣ ਭਰੇਦੀ ॥
ਮੁੰਧ ਨੈਣ ਭਰੇਦੀ ਗੁਣ ਸਾਰੇਦੀ ਕਿਉ ਪ੍ਰਭ ਮਿਲਾ ਪਿਆਰੇ ॥
ਮਾਰਗੁ ਪੰਥੁ ਨ ਜਾਣਉ ਵਿਖੜਾ ਕਿਉ ਪਾਈਐ ਪਿਰੁ ਪਾਰੇ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦੀ ਮਿਲੈ ਵਿਛੁੰਨੀ ਤਨੁ ਮਨੁ ਆਗੈ ਰਾਖੈ ॥
ਨਾਨਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿਰਖੁ ਮਹਾ ਰਸ ਫਲਿਆ ਮਿਲਿ ਪ੍ਰੀਤਮ ਰਸੁ ਚਾਖੈ ॥੩॥

(ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੧੧੧)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਪ	ਸੰਸੰ	ਨ	ਸੰ	-ਸੰ	ਪਨ਼	ਧਪ	ਮਗ਼	ਰਸ	ਨ਼ਸ
ਸਾ	ਜਨ	ਦੇ	ਸ	ऽਵਿ	ਦੇऽ	ਸੀਅ	ੜੇऽ	ऽऽ	ऽऽ
		ਮੰ							
ਨ਼	ਸ	ਗ਼	ਮੰ	ਪ	ਪ	ਨ	ਪਨ	ਸੰਰੰ	ਸੰ
ਸਾ	ऽ	ਨੇ	ਹ	ੜੇ	ਦੇ	ऽ	ਦੀऽ	ऽऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

			ਮੰ						
ਪ	ਪਪ	ਪ	ਗ਼	ਮੰ	ਪ	ਨ	ਸੰ	—	—
ਸਾ	ਰਸ	ਮਾ	ਲੇ	ਤਿਨ	ਸ	ਜ	ਣਾ	ऽ	ऽ
	ਮੰ								
ਸੰ	ਗ਼ੰ	ਰੰ	ਸੰ	-ਰੰ	ਨ	ਸੰ	ਪਨ	ਸੰਰੰ	ਸੰ
ਮੁੰ	ਧ	ਨੇ	ਣ	ऽਭ	ਰੇ	ਦੀ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

ਨੋਟ :—ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਦੋਵੇਂ 'ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ' ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਤਨ ਹਨ, ਇਕ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ, ਦੋਧੇਂ ਧੈਵਤ, ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ, ਰਿਖਭ ਤੀਵਰ ਤੇ ਮੱਧਮ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਬਾਕੀ ਰਿਖਭ-ਧੈਵਤ ਤੀਵਰ ਤੇ ਮੱਧਮ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਤੁਖਾਰੀ ਦੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਨ।

੯. ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਘੋਲ ਘੁਮਾਈ ਲਾਲਨਾ ॥ (ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ ਨੰ: ੨ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
													ਮ		
				ਪ	ਮ	ਪ	ਸੰ	ਨ਼	ਧ	ਪ	—	—	ਗ਼	—	ਮ
				ਘੋ	ऽ	ਲ	ਘੁ	ਮਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਲ
ਪ	—	—	—	—	—	ਪ	—	—	—	—	ਧ਼	ਪ	ਮ	—	ਪ
ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ,	ऽ	ऽ	ਹਾਂ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ऽ	ਨ
ਮ											ਮ				
ਗ	—	ਮ	—	—	—	ਮ	—	ਪਧ	ਪ	—	ਗ਼	ਗ਼	ਰ	—	ਸ
ਦੀ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹਾਂ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ऽ	ਨ

ਰ	—	—	—	ਨ਼	—	ਸ	—	—	—	—	ਗ	ਗ	ਮ	—	ਪ
ਦੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ऽ	ਨ
											ਮ				
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	—	ਗੁ	—	ਰ	—	ਨ਼
ਦੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਦੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
											ਮ				
ਸ	—	—	—	—	—	ਗੁ	—	—	—	ਰ	ਗੁ	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਰ
ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹਾਂ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ऽ	ਨ
											ਮ				
ਨ਼	—	ਸ	—	—	—	ਗ	ਮ	ਪਧ	ਪ	—	ਗੁ	ਗੁ	ਰ	—	ਸ
ਦੀ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹਾਂ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ऽ	ਨ
ਰ	—	ਸ	ਨ	ਸ	—	ਪ	ਮ	ਪ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮਪ	ਗੁ	ਮ
ਦੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ.	ਸੁ	ਣ	ਸ	ਬ	ਦ	ਤੁ	ਮਾ	ऽऽ	ਰਾ	ਮੇ

ਪ —
ਰਾ... ਇਸ ਤੁਕ ਨੂੰ ਭੀ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਗਾਓ।

ਅੰਤਰਾ—ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਤਿੰਨਤਾਲ ਦੀ ਠਾਅ)

×			੧		੨		×			੧		੨	
ਨ਼										ਮ			
ਸ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	—	ਮ	—	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁਪ	ਗੁ	—	ਰ	ਸ
ਇਹੁ	ਮ	ਨ	ਭੀ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਜਿਉ	ऽऽ	ਜਲ	ਮੀ	ऽ	ਨਾ	ऽ
ਨੁ					ਮ					ਮ			
ਧੁ	—	ਧੁ	ਪ	—	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਪ	ਗੁ	—	ਰ	ਸ
ਲਾ	ऽ	ਗਾ	ਵਾ	ऽ	ਵਾ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਗਾ	ਰੰ	ऽ	ਗ	ਮੁ
ਗ	—	—	ਮ	—	—	—							
ਰਾ	ऽ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ							

ਬਾਕੀ ਤਿੰਨੇ ਤੁਕਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾਉਣੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਗੋਂ ਤਿੰਨਤਾਲ ਵਿਚ ਅਸਥਾਈ ਗਾ ਕੇ ਮੁਕਾਅ ਕਰਨਾ ਹੈ।

੭. ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ, ਤਾਲ–ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮੁੰਧ ਇਆਣੀ ਪੇਈਅੜੇ ਕਿਉ ਕਰਿ ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਪਿਖੈ ॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਅਪਨੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਹੁਰੜੈ ਕੰਮ ਸਿਖੈ ॥
ਸਾਹੁਰੜੈ ਕੰਮ ਸਿਖੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਸਦਾ ਧਿਆਏ ॥
ਸਹੀਆ ਵਿਚਿ ਫਿਰੈ ਸੁਹੇਲੀ ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਬਾਹ ਲੁਡਾਏ ॥
ਲੇਖਾ ਧਰਮਰਾਇ ਕੀ ਬਾਕੀ ਜਪਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਕਿਰਖੈ ॥
ਮੁੰਧ ਇਆਣੀ ਪੇਈਅੜੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਪਿਖੈ ॥੧॥

(ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੭੮)

ਅਸਥਾਈ

×			੧		੨		×			੧		੨	
ਨ਼		ਮ											
ਸ	ਮ	ਗਮ	ਪ	—	—	ਧਮ	ਪ	—	ਪਧ	ਪਧਨਸਂ	—	ਨ̱	ਧਪ
ਮੁੰ	ਧ	ऽਇ	ਆ	ऽ	ऽ	ਣੀऽ	ਪਈ	ऽ	ऽਅ	ੜੇऽऽऽ	ऽ	ऽ	ਪਿਆਰੇ
			ਮ										
ਧ	ਮ	ਪਧ̱ਪ	ਗ̱	—	ਰਗ̱	ਸਰ	ਪ	-ਮ	ਗ̱ਰ	ਗ̱	ਸ	—	ਰ
ਪੇ	ऽ	ਈऽਅ,	ੜੇ	ऽ	ਹੋऽ	ਪਿਆਰੇ	ਪੇ	ऽऽ	ਈਅ	ੜੇ	ऽ	ऽ	ਕਿਉ
ਗ̱	ਰ	ਰਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	ਰ	ਗ	ਮ	—	—	—	ਪ	ਮ
ਕ	ਰ	ਹਰਿ	ਦ	ਰ	ਸ	ਨ	ਪਿ	ਖੈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
	ਮ												
ਪ	ਗ̱	ਰ	ਗ̱	ਸ	—	ਸਰ	ਗ	ਮ	—	ਪ	ਮ	ਗ̱	ਰ
ਹਾਂ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰਾਂऽ	ਮਾਂ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
							ਸਂ			ਮ			
ਗ̱	ਸ	ਸਸ	ਮਗ	ਮ	ਪ	ਪਧ	ਨ̱	ਧਮ	ਪਧ,ਪ	ਗ̱	ਗ̱	ਰ	ਸ
ऽ	ऽ	ਹੋਮੈ	ਵਾऽ	ਰੀ	ਜੀ	ਕਿਉ	ਕ	ਰऽ	ਹऽਰਿ	ਦ	ਰ	ਸ	ਨ ਮੁੰਧ...

ਅੰਤਰਾ

ਧ													
ਨ̱	ਨ̱	ਨ̱	ਧ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪਧ	ਪਧਨਸਂ	—	ਨ̱	ਧਪ
ਹਰਿ	ਹ	ਰਿ	ਅ	ਪ	ਨੀ	ऽ	ਕਿ	ਪਾ	ऽਕ	ਰੇऽऽऽ	ऽ	ऽ	ਪਿਆਰੇ

			ਮ										
ਪ	ਮ	ਪਧ,ਪ	ਗੁ	—	ਰਗੁ	ਸਰ	ਪ	ਪਮ	ਗੁਰ	ਗੁ	ਸ	ਸਸ	ਰਰ
ਕਿਰ	ਪਾ	ਪ,ਕ,	ਰੇ	ऽ	ऽऽ	ਪਿਆਰੇ	ਕਿਤ	ਪਾऽ	ऽਕ	ਰੇ	ऽ	ਗੁਰ	ਮੁਖ
ਗੁ	ਗੁ	ਰਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	ਰ	ਗ	ਮ	—	—	—	ਗੁਰ	ਸਨ਼
ਸਾ	ਹੁ	ऽਰ	ੜੈ	ऽ	ਕੰ	ਮ	ਜਿ	ਖੈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ

ਮੁੰਧ ਇਆਣੀ... —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

(ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਨਟ ਤੇ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ

ਵਾਦੀ—ਮ	ਠਾਟ—ਬਿਲਾਵਲ	ਸਮਾਂ—ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ 'ਧਾ-ਗਾ' ਸੁਰ ਵੱਕ੍ਰ ਰਹਿਣਗੇ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਰ ਗ ਮ, ਪ, ਧ ਨ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਨ ਧ ਨ ਪ, ਮ, ਗ ਮ ਰ ਸ।

ਗ

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਸ, ਗ ਮ, ਪ ਗ ਮ, ਰ ਗ ਮ ਪ, ਮ—ਰਸ।

ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ

ਆਰੋਹ—ਸ, ਰ ਸ, ਗ ਮ, ਪ, ਮੱਪ, ਧ ਨ ਸਂ।

ਮ

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨ ਧ ਨ ਪ (ਜਾਂ ਨ ਪ), ਮੱਪ ਗ ਮ, ਰ ਸ।

ਮੁਖ ਅੰਗ—**ਸ ਰ ਸ**, ਗ ਮ, ਪ, ਮੱਪ, ਰ ਗ ਮ ਪ, ਸ ਰ ਸ।

ਨਟ-ਨਾਰਾਇਨ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗ ਹੈ। ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ ਪੱਧਤੀ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਮਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਿਵ ਮਤ, ਕਾਲੀਨਾਥ ਮਤ ਅਤੇ ਰਾਗਾਰਵਣ ਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਛੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਣ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ—ਮਾਲ ਕੌਸ਼ਕ, ਮੇਘ, ਦੀਪਕ, ਹਿੰਡੋਲ ਆਦਿ ਪੁਰਾਤਨ ਛੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰਾਗ ਆਧੁਨਿਕ ਠਾਟ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਦੂਜੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਏ ਤਿਵੇਂ —ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ ਰਾਗ ਦੀ ਥਾਂ ਹੁਣ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਕੇਵਲ ਨਟ ਨੂੰ ਹੀ ਰਾਗਾਂਗ ਰਾਗ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਤੋਂ ਨਟ ਦੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—ਛਾਇਆ ਨਟ, ਨਟ ਬਿਲਾਵਲ, ਨਟ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਨਟ ਹਮੀਰ, ਨਟ ਕੇਦਾਰ, ਆਦਿ। ਤਿਵੇਂ—ਆਧੁਨਿਕ ਠਾਟ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ ਰਾਗ ਭੀ ਨਟ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋ, ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਗ ਨਟ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ :—

ਨਟ ਜਾਂ ਨਾਟ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਭ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਸਤ ਸੁਰ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ 'ਧਾ-ਗਾ' ਵੱਕ੍ਰ ਕਰਕੇ ਲਾਈਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਜਾਤੀ ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਸੁਰ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਮੱਧਮ ਪ੍ਰਬਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੱਧਮ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਆਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿਚ ਇਕ

ਗ

ਨਿਖਾਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ "ਸ, ਗਮ, ਮਪ ਮ, ਪ, ਧਨਸਂ, ਨਧ ਨਪ, ਗਮ, ਰਗ ਮਪ,

ਸ ਰਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ। ਸਗੋਂ "ਸ, ਗਮ, ਰਗਮਪ, ਗਮ" ਪੂਰਵਾਂਗ ਦਾ ਇਹ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਜਿਸ ਰਾਗ ਨਾਲ ਲਾਉਗੇ, ਉਸੇ ਵਿਚ ਨਟ ਅੰਗ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਨਟ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਗ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਕਰਕੇ ਕਈ ਮਿਸ਼ਰ ਰਾਗ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਰਾਗ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ— ਜਾਤੀ ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਹੈ। ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ, ਪੰਚਮ-ਰਿਖਭ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ 'ਪਾ-ਰੇ' ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਛਾਇਆ ਨਟ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨਾ ਕਠਿਨ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਕਈ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਵੀ ਐਸੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮ (ਗੁਰ) ਮੱਧਮ ਸੁਰ ਤੇ ਹੀ ਹੈ। ਸੋ, ਅਸਾਂ ਵੀ ਇਸੇ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਤੀਵਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੇਵਲ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਭੀ ਗਾਇਕ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਚਲਣ "ਸ, ਰਸ,

ਮ

ਗਮ, ਗਮਪ, ਮੱਪ, ਧਪ, ਪ ਸੰ, ਧਨਸੰਰੰਸੰ, ਨਸੰ ਨਧਨਪ, ਜਾਂ ਸੰ-ਧ, ਨੁਪ, ਮੱਪ, ਰਗ ਮਪ, ਗਮ, ਰਸ" ਇੰਜ ਰਹੇਗਾ। ਨਟ ਅਤੇ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ ਦੋਵੇਂ ਸਮਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਕ ਰਾਗ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਨਟ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸ਼ੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਦੇ ਨਾਲ ਮੱਧਮ ਤੀਵਰ ਤੇ ਧੈਵਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਦਾ ਭੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ. ਬਾਕੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਨਟ ਦਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

੧. ਸ, ਗਮ, ਮਪਮ, ਗਮ ਰ, ਸ— ਸਰਸ, ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਪ਼, ਪ਼ਸ—ਸਗ, ਗਮ, ਰਗਮਪਮ, ਗਮਰਸ।

੨. ਸ, ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਪ਼, ਗ਼ਮ਼, ਪ਼, ਧ਼ਪ਼ ਸ—ਸਗਮ, ਗਮ, ਰਗਮਪਮ, ਪਧਪ, ਗਮ, ਰਗਮ, ਪ, ਨਧਨਪ, ਗਮ, ਰਗਮਪ, ਸਰਸ।

੩. ਸਗ, ਗਮ, ਮਪ ਧਪ, ਧਨਸੰ, ਸੰਰੰਸੰ, ਨਧਨਪ, ਪਸੰ—ਸੰਨ, ਨਪ, ਮਪਮ, ਗਮ, ਰਗਮਪਮ, ਗਮਰਸ। ਸਰਗਮ, ਪਗਮ, ਰਗਮ, ਗਰਗਮ, ਪ, ਧਪਸੰ—ਨਧਨਪ, ਮਪਮ, ਗਮਰ, ਸ।

੪. ਸਗ, ਰਗਮ, ਗਰਗਪਮ, ਗਮਪ, ਨਧਨਪ, ਧਨਸੰਰੰਸੰ, ਨਸੰ, ਨਧਨਪ, ਧਪ, ਰਗਮਪ, ਗਮ ਰ-ਸ, ਪ—ਧਪਸੰ—ਸੰਰੰਸੰ, ਸੰਗੰ, ਗੰਮੰਰੰ, ਸੰ—ਸੰਨਸੰ, ਨਧਨਪ, ਮਪਮ, ਗਮ, ਰਗਮਪ, ਸਰਸ।

੫. ਪ—ਪਸੰ— ਸੰਰੰਸੰ, ਗੰਮੰਰੰਸੰ— ਧਨਸੰਰੰਸੰ—ਨਸੰਨਧਨਪ, ਗਮ, ਮਪ, ਪਸੰ—ਸੰਗੰ, ਰੰਗੰਮੰ, ਗੰਮੰਰੰ—ਸੰਰੰਨਸੰ, ਨਧਨਪ, ਧਪ, ਮਪਮ, ਗਮ, ਰਗਮਪ, ਸਰਸ—ਪਸੰ, ਸੰਰੰਸੰ, ਗੰਮੰਰੰਸੰ—ਨਸੰ, ਨਧਨਪ—ਪਧਪ, ਮਪਮ, ਗਮ, ਰਗਮਪ ਗਮ ਰ-ਸ।

ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

੧. ਸਰਸ, ਨ਼ਸਰਸ—ਗਮ, ਰਗਮਪ, ਮੱਪ, ਮਗਮ, ਗਰਗਮ, ਪ—ਮੱਪ, ਮਪਮ, ਗਮਰ-ਸ ।

ਗ ਗ
੨. ਸ, ਗਮ, ਮਰ-ਸ—ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਪ਼, ਮ਼ੱਪ਼ਸ—ਰਗਮਪਮ, ਪ—ਨਧਨਪ, ਮੱਪ, ਗਮ, ਰਗਮਪ, ਸਰਸ –
ਨ਼ਸ, ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਪ਼—ਮ਼ੱਪ਼ਧ਼ਪ਼ਸ—ਨ਼ਪ਼—ਮ਼ੱਪ਼ ਮ਼ਗ਼ਮ਼ ਪ਼ਧ਼ਪ਼ ਮ਼ੱਪ਼ਸ—ਸਰਸ ।

ਸਂ ਗ
੩. ਮਗ, ਗਮ, ਰਗਮ, ਪਮੱਪ, ਧਪ, ਧਨਸਂ—ਧ, ਨੁਪ—ਮੱਪ, ਗਮ, ਰਗਮਪ, ਮਪਗਮ, ਮਰ – ਸ —
ਸਗ, ਰਗਮ, ਪਧਪ, ਮੱਪਸਂ—ਸਂਰਂਸਂ ਨਸਂ, ਧਨਸਂਰਂਸਂ—ਨਧਨਪ, ਮੱਪਧਪ, ਗਮ—ਰਗਮਪਮ,
ਗ
ਮਰ, ਸ— ।

ਪ
੪. ਪ—ਧਪ ਮੱਪ—ਧਸਂ—ਨਧਨਪ, ਪਸਂ—ਸਂਗਂ, ਗਂਮਂਰਂ, ਰਂਸਂ—ਨਸਂਧ, ਨੁਪ, ਮੱਪ, ਮਗਮ, ਰਗ
ਮਪਮ, ਪਮੱਪ, ਧਪਸਂ—ਸਂਰਂਸਂ, ਗਂਮਂਰਂ—ਸਂ, ਨਸਂਰਂਸਂ, ਨਸਂਨਪ—ਮੱਪ, ਰਗਮਪ, ਸਰਸ ।

ਸਂ
੫. ਪਧਪ—ਮੱਪਸਂ—ਰਂਸਂ, ਧਨਸਂਰਂਸਂ—ਪ, ਧਨਸਂ—ਪਧਪਸਂ - ਗਂਮਂ, ਰਂਗਂਮਂਪਂ—ਸਂਰਂਸਂ, ਨਸਂ ਧ,
ਨੁਪ—ਮੱਪ, ਗਮ, ਰਗਮ, ਪਮੱਪ – ਧਪ, ਰਗਮਪ—ਸਰਸ, ਗਮ, ਪ—ਧਪ ਸਂ—ਸਂਰਂਸਂ, ਨਧ
ਗਂ ਨ
ਨਪ—ਮੱਪਸਂ—ਰਂਸਂ, ਗਂਮਂ—ਮਂਰਂ—ਸਂ, ਸਂਧ, ਨੁਪ—ਮੱਪ—ਧਪ—ਮਪਮ, ਗਮ, ਰਗਮਪਮ,
ਗਮਰ, ਸ— ।

੧. ਰਾਗ ਨਟ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਹਉ ਵਾਰਿ ਵਾਰਿ ਜਾਉ ਗੁਰ ਗੋਪਾਲ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮੋਹਿ ਨਿਰਗੁਨ ਤੁਮ ਪੂਰਨ ਦਾਤੇ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਦਇਆਲ ॥੧॥
ਊਠਤ ਬੈਠਤ ਸੋਵਤ ਜਾਗਤ ਜੀਅ ਪ੍ਰਾਨ ਧਨ ਮਾਲ ॥੨॥
ਦਰਸਨ ਪਿਆਸ ਬਹੁਤੁ ਮਨਿ ਮੇਰੈ ਨਾਨਕ ਦਰਸ ਨਿਹਾਲ ॥੩॥

(ਨਟ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੯੮੦)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਨ̣	
														ਸ	—
														ਹਉ	S
								ਗ							
ਗਮ	ਪਧ	ਪ	ਪ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਮ	ਮ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਵਾS	SS	ਰ	ਵਾ	S	ਰ	ਜਾ	ਉ	ਗੁ	ਰ	ਗੋ	ਪਾ	S	ਲ,	ਹਉ	S
ਨ̣												ਗ			
ਸ	—	ਪ̣	ਪ̣	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਰ		
ਵਾ	S	ਰ	ਵਾ	S	ਰ	ਜਾ	ਉ	ਗੁ	ਰ	ਗੋ	ਪਾ	S	ਲ		

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨਧ	ਨ	ਪ
ਮੋ	ਹਿ	ਨਿ	ਰ	ਗੁ	ਨ	ਤੁ	ਮ	ਪੂ	S	ਰ	ਨ	ਦਾ	SS	ਤੇ	S
ਗ															
ਮ	—	ਮ	—	ਰ	ਗ	ਮਪ	ਮਗ	ਮ	—	—	ਗ	ਮ	ਰ		
ਦੀ	S	ਨਾ	S	ਨਾ	S	ਥS	ਦS	ਇਆ	S	S	S	S	ਲ		

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਨਟ, ਛੋਟੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੰਗਿ ਲਾਗੀ ਡੋਰੀ ॥
ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਕਰਿ ਪਰਮ ਗਤਿ ਮੋਰੀ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਅੰਚਲਾ ਗਹਾਇਓ ਜਨ ਅਪੁਨੇ ਕਉ ਮਨੁ ਬੀਧੋ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਖੋਰੀ ॥
ਜਸੁ ਗਾਵਤ ਭਗਤਿ ਰਸੁ ਉਪਜਿਓ ਮਾਇਆ ਕੀ ਜਾਲੀ ਤੋਰੀ ॥੧॥
ਪੂਰਨ ਪੂਰਿ ਰਹੇ ਕਿਰਪਾ ਨਿਧਿ ਆਨ ਨ ਪੇਖਉ ਹੋਰੀ ॥
ਨਾਨਕ ਮੇਲਿ ਲੀਓ ਦਾਸੁ ਅਪੁਨਾ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਕਬਹੂ ਥੋਰੀ ॥੨॥
(ਨਟ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੭੯)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
ਨ															
ਸਂ	—	ਨ	—	ਪ	—	ਮ	—	—	—	ਪ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮਗ
ਚ	S	ਰ	S	S	S	ਨ	S	S	S	ਕ	ਮ	ਲ	ਸਂ	S	ਗS

											ਗ				
ਮ	—	—	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	—	—	—	—	ਮ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ
ਲਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਡੋ	ऽ	ਰੀ	ऽ	ऽ
ਸਂ	—	ਨ	—	ਪ	—	ਪ	ਪ	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ
*	*	*	*	*	*	ਸੁ	ਖ	ਸਾ	ऽ	ऽ	ਗ	ਰ	ਕ	ਰ	ऽ
						ਨ					ਨ				
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—	ਨ	—	ਪ
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਪਰ	ਮ	ਗ	ਤ	ऽ	ਮੇਂ	ऽ	ਰੀ	ऽ	ऽ

ਚਰਨ ..

ਅੰਤਰਾ

						ਪ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਨ
						ਅਂ	ਚ	ਲਾ	ਗਾ	ऽ	ਹਾ	ऽ	ਇਓ	ऽ	ऽ
						ਨ					ਨ				
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—	ਨ	—	ਧ
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜ	ਨ	ਅ	ਪ	ऽ	ਨੇ	ऽ	ਕਉ	ऽ	ऽ
ਨ	ਪ	—	—	—	—	ਪ	—	ਧ	ਨ	—	ਪ	—	ਮ	—	ਗ
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ ,	ਮ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ਬੀ	ऽ	ਧੋ	ऽ	ऽ
						ਗ					ਗ				
ਮ	—	—	—	—	—	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ	—	ਮ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਪ੍ਰੇ	ऽ	ਮ	ਕੀ	ऽ	ਖੋ	ऽ	ਰੀ	ऽ	ऽ

ਸਂ —
ਚ ऽ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। ਇਹ ਇਕ ਅਤੀ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ।

੩. ਰਾਗ ਨਟ, ਪੜਤਾਲ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਕੋਊ ਹੈ ਮੇਰੋ ਸਾਜਨੁ ਮੀਤੁ ॥ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਸੁਨਾਵੈ ਨੀਤ ॥
ਬਿਨਸੈ ਦੁਖੁ ਬਿਪਰੀਤਿ ॥ ਸਭੁ ਅਰਪਉ ਮਨੁ ਤਨੁ ਚੀਤੁ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਆਪਨ ਕੀਤ ॥ ਸੰਗਿ ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਨੁ ਸੀਤ ॥
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਹਰਿ ਜਸੁ ਦੀਤ ॥੧॥ ਹਰਿ ਭਜਿ ਜਨਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਜੀਤ ॥
ਕੋਟਿ ਪਤਿਤ ਹੋਹਿ ਪੁਨੀਤ ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਬਲਿ ਬਲਿ ਕੀਤ ॥੨॥
(ਨਟ ਪੜਤਾਲ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੯੮੦)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਪ	ਧ
														ਕੋ	ਊ
ਪ				ਗ											
ਮ	—	ਮ	ਮ	ਰ	ਗਮ	ਪ	ਮਗ	ਮ	—	—	—	—	ਮ	ਪ	ਧ
ਹੈ	ऽ	ਮੇ	ਰੋ	ऽ	ਸਾ'ऽ	ਜ	ਨऽ	ਮੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ,	ਕੋ	ਊ
ਪ				ਗ											
ਮ	—	ਮ	ਮ	ਰ	ਗਮ	ਪ	ਮਗ	ਮ	—	—	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ
ਹੈ	ऽ	ਮੇ	ਰੋ	ऽ	ਸਾ'ऽ	ਜ	ਨऽ	ਮੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ	ऽ	ਹ	ਰਿ
ਨ਼	—	ਪ਼	ਪ਼	ਸ	—	ਸ	—	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਮ		
ਨਾ'	ऽ	ਮ	ਸੁ	ਠਾ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ	ਕੋਊ...	

ਅੰਤਰਾ—ਤਾਲ ਰੂਪਕ (ਤਿੰਨਤਾਲ ਦੀ ਠਾਅ ਲਯ ਵਿਚ)

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
ਸ	ਸ	ਸ	ਗ	ਗ	ਰ	ਗ	ਮ	—	ਗ	ਮ	—	ਮ	ਮ
ਬਿ	ਨ	ਸੈ	ਦੁ	ਖ	ਬਿ	ਪ	ਟੀ	ऽ	ऽ	ਤ	ऽ	ਸ	ਭ
ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਨ	ਪ	ਪ	ਮ	—	ਗ	ਮ	—	ਮ	—
ਅ	ਰ	ਪਉ	ਮ	ਨ	ਤ	ਨ	ਚੀ	ऽ	ऽ	ਤ	ऽ	ऽ	ऽ
												ਕੋ	ਈ

ਤਿੰਨਤਾਲ (ਰੂਪਕ ਦੀ ਦੁਗੁਨ ਲਯ)

੦				੩				×				੨			
*	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	—	ਪ	ਪ	ਸੰ	—	—	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ
*	ਵਿ	ਰ	ਲਾ	ਆ	ऽ	ਪ	ਨ	ਕੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ	ऽ	ਕੋ	ਈ
*	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	—	ਪ	ਪ	ਸੰ	—	—	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ
*	ਵਿ	ਰ	ਲਾ	ਆ	ऽ	ਪ	ਨ	ਕੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ	ऽ	ਸੰ	ਗ
	ਨ			ਨ				ਨ							
—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਰੇਂ	ਸੰ	—	—	ਨਧ	ਨ	—	ਪ	ਪ
ऽ	ਚਰ	ਨ	ਕ	ਮ	ਲ	ਮ	ਨ	ਸੀ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ਤ	ऽ,	ਕ	ਰ
								ਗ							
—	ਮ	ਗ	ਮ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	—	—	ਗ	ਮ	ਰ	ਪ	ਧ
ऽ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	ਹ	ਰਿ	ਜ	ਸ	ਦੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ	ऽ	ਕੋਊ	ਹੈ

ਅੰਤਰਾ—ਤਾਲ ਦਾਦਰਾ (ਤਿੰਨਤਾਲ ਦੀ ਠਾਅ)

×			੦			×			੦		
ਗ						ਨ					
ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	ਧ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਹਰਿ	ਭ	ਜ	ਜਨ	ਮ	ਪ	ਦਾ	ਰ	ਥ	ਜੀ	ऽ	ਤ
						ਨ					
ਗਂ	—	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨਧ	ਨ	ਪ	ਪ
ਕੋ	ऽ	ਟ	ਪਤਿ	ਤ	ऽ	ਹੋ	ਹਿ	ਪੁऽ	ਨੀ	ऽ	ਤ
			ਗ		ਗ			ਮ			
ਪ	ਪ	ਧਪ	ਮ	—	ਰ	ਗਮ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ
ਨਾ	ਨ	ਕऽ	ਦਾ	ऽ	ਸ	ਬਲਿ	ਬ	ਲਿ	ਕੀ	ऽ	ਤ
ਪ	ਪ	ਧਪ	ਮ	—	ਮ	*	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮਗ
ਨਾ	ਨ	ਕऽ	ਦਾ	ऽ	ਸ	*	ਬ	ਲਿ	ਬ	ऽ	ਲਿऽ

×							
ਮ	—	—	—	—	ਮ	ਪ	ਧ
ਕੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ	ਕੋ	ਉ

—ਅਗੋਂ ਅਸਥਾਈ ਤਿੰਨ: ਵਿਚ ਲਯ ਬਰਾਬਰ।

੪. ਰਾਗ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਾ ਕਉ ਭਈ ਤੁਮਾਰੀ ਧੀਰ ॥
ਜਮ ਕੀ ਤ੍ਰਾਸ ਮਿਟੀ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਨਿਕਸੀ ਹਉਮੈ ਪੀਰ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਤਪਤਿ ਬੁਝਾਨੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਨੀ ਤ੍ਰਿਪਤੇ ਜਿਉ ਬਾਰਿਕ ਖੀਰ ॥
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸਾਜਨ ਸੰਤ ਮੇਰੇ ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਬੀਰ ॥੧॥
ਖੁਲੇ ਭ੍ਰਮ ਭੀਤਿ ਮਿਲੇ ਗੋਪਾਲਾ ਹੀਰੈ ਬੇਧੇ ਹੀਰ ॥
ਬਿਸਮ ਭਏ ਨਾਨਕ ਜਸੁ ਗਾਵਤ ਠਾਕੁਰ ਗੁਨੀ ਗਹੀਰ ॥੨॥

(ਨਟ ਨਰਾਇਣ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੯੭੮)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਸ	—	ਗ	ਮ	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਪ	ਧਨਸਂ	—	ਧਨੁ	ਪ	ਮ	—	ਗ	ਮ
ਜਾ	ऽ	ਕਉ	ऽ	ਭ	ਈ	ऽ	ਤੁ	ਮਾऽऽ	ऽ	ਰੀऽ	ऽ	ਧੀ	ऽ	ऽ	ਰ
				ਗ				ਨ਼							
ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਸ	ਸ	—	ਪ਼	ਪ਼	ਸ	—	ਸ	—
ਜ	ਮ	ਕੀ	ऽ	ਤ੍ਰਾ	ऽ	ਸ	ਮਿ	ਟੀ	ऽ	ਸੁ	ਖ	ਪਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ

ਨ				ਨ				ਨ				ਗ			
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—	ਧਨੁ	ਪ	ਮ	—	ਗ	ਮ
ਨਿ	ਕ	ਸੀ	ऽ	ਹਉ	ऽ	ਮੈ	ऽ	ਪੀ	ऽ	ऽऽ	ਰ	ਪੀ	ऽ	ऽ	ਰ

ਅੰਤਰਾ

								ਨ							
ਪ	ਪ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਧ	ਨ	—	ਪ	—
ਤ	ਪ	ਤ	ਬੁ	ਝਾ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ਅੰ	ऽਮ	ਰਿ	ਤ	ਖਾ	ऽ	ਨੀ	ऽ
ਗਮ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧ	ਨ	ਸੰ	—	ਧਨੁ	ਪ	ਮ	—	ਗ	ਮ
ਤ੍ਰਿ	ਪ	ਤੇ	ऽ	ਜਿਉ	ऽ	ऽ	ऽ	ਬਾ	ऽ	ਰਿऽ	ਕ	ਖੀ	ऽ	ऽ	ਰ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਰਾਮ ਹਉ ਕਿਆ ਜਾਨਾ ਕਿਆ ਭਾਵੈ ॥
ਮਨਿ ਪਿਆਸ ਬਹੁਤੁ ਦਰਸਾਵੈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸੋਈ ਗਿਆਨੀ ਸੋਈ ਜਨੁ ਤੇਰਾ ਜਿਸੁ ਊਪਰਿ ਰੁਚ ਆਵੈ ॥
ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਹੁ ਜਿਸੁ ਪੁਰਖ ਬਿਧਾਤੇ ਸੋ ਸਦਾ ਸਦਾ ਤੁਧੁ ਧਿਆਵੈ ॥੧॥
ਕਵਨ ਜੋਗ ਕਵਨ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨਾ ਕਵਨ ਗੁਨੀ ਰੀਝਾਵੈ ॥
ਸੋਈ ਜਨੁ ਸੋਈ ਨਿਜ ਭਗਤਾ ਜਿਸੁ ਊਪਰਿ ਰੰਗੁ ਲਾਵੈ ॥੨॥
ਸਾਈ ਮਤਿ ਸਾਈ ਬੁਧਿ ਸਿਆਣਪ ਜਿਤੁ ਨਿਮਖ ਨ ਪ੍ਰਭੁ ਬਿਸਰਾਵੈ ॥
ਸੰਤਸੰਗਿ ਲਗਿ ਏਹੁ ਸੁਖੁ ਪਾਇਓ ਹਰਿ ਗੁਨ ਸਦ ਹੀ ਗਾਵੈ ॥੩॥
ਦੇਖਿਓ ਅਚਰਜੁ ਮਹਾ ਮੰਗਲ ਰੂਪ ਕਿਛੁ ਆਨ ਨਹੀ ਦਿਸਟਾਵੈ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਮੋਰਚਾ ਗੁਰਿ ਲਾਹਿਓ ਤਹ ਗਰਭ ਜੋਨਿ ਕਹ ਆਵੈ ॥੪॥

(ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੯੭੮)

ਅਸਥਾਈ

०				੩				×							
	ਰ	ਗ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮਗ	ਮ	—	ਮ	ਸ	ਰ	ਰ	ਸ	—
	ਕਿਆ	ऽ	ਜਾ	ਨਾ	ऽ	ਕਿਆ	ऽऽ	ਭਾ	ऽ	ਵੈ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਹਉ	ऽ
—	ਰ	ਗ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮਗ	ਮ	—	ਮ	ਸ	ਰ	—	ਸ	—
ऽ	ਕਿਆ	ऽ	ਜਾ	ਨਾ	ऽ	ਕਿਆ	ऽऽ	ਭਾ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
—	ਪ	—	ਪ	ਮੰ	—	ਪ	ਪ	ਧਨਸੰ	ਸੰ	ਧਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	—
ऽ	ਮ	ऽ	ਨ	ਪਿਆ	ऽ	ਸ	ਬਹੁ	ऽऽऽ	ਤੁ	ਦऽ	ਰ	ਸਾ	ऽ	ਵੈ	ऽ
—															
ऽ	ਕਿਆ...														

ਅੰਤਰਾ

	ਪ	—	ਪ	ਧ	—	ਪ	ਪ	ਧਨਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
	ਸੋ	ऽ	ਈ	ਗਿਆ	ऽ	ਨੀ	ਸੋ	ਈऽऽ	ऽ	ਜ	ਨ	ਤੇ	ऽ	ਰਾ	ऽ
								ਨ				ਧ			
—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	—	ਨਧ	ਨ	—	ਪ	—
ऽ	ਜਿ	ਸ	ਊ	ਪ	ਰ	ਰੁ	ਚ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ਵੈ	ऽ	ऽ	ऽ
												ਧ			
—	ਗਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਪ	—
ऽ	ਕ੍ਰਿ	ਪਾ	ਕ	ਰਹੁ	ऽ	ਜਿ	ਸ	ਪੁ	ਰ	ਖ	ਬਿ	ਧਾ	ऽ	ਤੇ	ऽ
								ਗ							
ਪ	ਮੱਪ	ਪ	ਪ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	—	ਮ	ਸ	ਰ	ਰ	ਸ	—
ਸੋ	ਸऽ	ਦਾ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ਤੁ	ਧ	ਧਿਆ	ऽ	ਵੈ	ਰਾ	ऽ	ਮ,	ਹਉ	ऽ

— ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ, ਤਾਲ–ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਅਪਨਾ ਜਨੁ ਆਪਹਿ ਆਪਿ ਉਧਾਰਿਓ ॥
ਆਠ ਪਹਰ ਜਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਬਸਿਓ ਮਨ ਤੇ ਨਾਹਿ ਬਿਸਾਰਿਓ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਬਰਨੁ ਚਿਹਨੁ ਨਾਹੀ ਕਿਛੁ ਪੇਖਿਓ ਦਾਸ ਕਾ ਕੁਲੁ ਨ ਬਿਚਾਰਿਓ ॥
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਦੀਓ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ਸਵਾਰਿਓ ॥੧॥
ਮਹਾ ਬਿਖਮੁ ਅਗਨਿ ਕਾ ਸਾਗਰੁ ਤਿਸ ਤੇ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਿਓ ॥
ਪੇਖਿ ਪੇਖਿ ਨਾਨਕ ਬਿਗਸਾਨੋ ਪੁਨਹ ਪੁਨਹ ਬਲਿਹਾਰਿਓ ॥੨॥

(ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੭੯)

ਅਸਥਾਈ

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
										ਮ			
ਸ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮੱ	ਧ	ਪ	ਗ	ਮਪ	ਮਗ	ਰ	—	ਸ	—
ਅਪ	ਨਾ	ਜਨ	ਆ	ऽ	ਪਹਿ	ऽ	ਆ	ਪऽ	ਉऽ	ਧਾ	ऽ	ਰਿਓ	ऽ
ਸ	—	ਸ	ਧ਼ਨ਼	ਨ਼	ਪ਼	ਪ਼	ਸ	ਸ	ਸ	ਰ	ਰ	ਸ	—
ਆ	ऽ	ਠ	ਪਹ	ਰ	ਜ	ਨ	ਕੈ	ਸੰ	ਗਿ	ਬ	ਸਿ	ਓ	ऽ
ਗ													
ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧਨ	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਪ	ਸ	ਰ	ਸ	—
ਮ	ਨ	ऽ	ਤੇ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ਨਾ	ਹਿ	ਬਿ	ਸਾ	ऽ	ਰਿਓ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

			ਪ				ਨ						
ਪ	ਪ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—
ਬ	ਰ	ਨ	ਚਿ	ਹ	ਨ	ऽ	ਨਾ	ਹੀ	ਕਿਛ	ਪੈ	ऽ	ਖਿਓ	ऽ
		ਨ	ਨ										
ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨਧ	ਨ	—	ਪ	—
ਦਾ	ਸ	ਕਾ	ਕੁ	ਲ	ਨ	ਬਿ	ਚਾ	ऽ	ऽऽ	ਰਿਓ	ऽ	ऽ	ऽ
ਮ	ਮ	—	ਮ	ਮ	ਮ	ਗ	ਪ	ਪ	ਪਮੰ	ਧ	ਪ	ਪ	—
ਕ	ਰ	ऽ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	ऽ	ਨਾ	ਮ	ਹਰਿ	ਦੀ	ऽ	ਓ	ऽ
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨਧ	ਨ	ਪ	ਪ	ਮ	—	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਸਹ	ਜ	ਸੁ	ਭਾऽ	ऽ	ਇ	ਸ	ਵਾ	ऽ	ऽ	ਰਿਓ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ, ਸੂਲਫਾਕ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਮੇਰੇ ਮਨ ਜਪਿ ਅਹਿਨਿਸਿ ਨਾਮੁ ਹਰੇ ॥
ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਦੋਖ ਬਹੁ ਕੀਨੇ ਸਭ ਪਰਹਰਿ ਪਾਸਿ ਧਰੇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਹਿ ਆਰਾਧਹਿ ਸੇਵਕ ਭਾਇ ਖਰੇ ॥
ਕਿਲਬਿਖ ਦੋਖ ਗਏ ਸਭ ਨੀਕਰਿ ਜਿਉ ਪਾਨੀ ਮੈਲੁ ਹਰੇ ॥੧॥
ਖਿਨੁ ਖਿਨੁ ਨਰੁ ਨਾਰਾਇਨੁ ਗਾਵਹਿ ਮੁਖਿ ਬੋਲਹਿ ਨਰ ਨਰਹਰੇ ॥
ਪੰਚ ਦੋਖ ਅਸਾਧ ਨਗਰ ਮਹਿ ਇਕੁ ਖਿਨੁ ਪਲੁ ਦੂਰਿ ਕਰੇ ॥੨॥
ਵਡਭਾਗੀ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਹਿ ਹਰਿ ਕੇ ਭਗਤ ਹਰੇ ॥
ਤਿਨ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਦੇਹਿ ਪ੍ਰਭ ਜਾਚਉ ਮੈ ਮੂੜ ਮੁਗਧ ਨਿਸਤਰੇ ॥੩॥
ਕ੍ਰਿਪਾ ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰਿ ਜਗਜੀਵਨ ਰਖਿ ਲੇਵਹੁ ਸਰਨਿ ਪਰੇ ॥
ਨਾਨਕੁ ਜਨੁ ਤੁਮਰੀ ਸਰਨਾਈ ਹਰਿ ਧਾਰੀ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਪਲੇ ॥੪॥
(ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੯੭੫)

ਅਸਥਾਈ

×		०		੨		੩		०	
ਸ	—	ਗ	ਮ	ਪ	ਮੰ	ਧ	ਪ	—	—
ਮੇ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ਮ	ਨ	ਜ	ਪ	ऽ	ऽ
ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—
ਅ	ਹਿ	ਨਿ	ਸ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਹ	ਰੇ	ऽ

ਸ	—	ਪ਼	—	ਸ	—	ਰ	ਸ	—	—
ਕੋ	ऽ	ਟਿ	ऽ	ਕੋ	ऽ	ऽ	ਟਿ	ऽ	ऽ
ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
ਦੇ	ਖ	ਬ	ਹੁ	ਕੀ	ऽ	ਨੇ	ऽ	ਸ	ਭ
ਨ	ਨ	ਪ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—
ਪ	ਰ	ਹ	ਰਿ	ਪਾ	ऽ	ਸ	ਧ	ਰੇ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	—	ਸਂ
ਹ	ਰਿ	ਹ	ਰਿ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ऽ	ऽ	ਜ
ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨਧ	ਨ	ਪ	—	—
ਧਹਿ	ऽ	ਆ	ऽ	ਰਾ	ऽऽ	ਧਹਿ	ऽ	ऽ	ऽ
ਮ́ ਪ	—	ਧ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—
ਸੇ	ऽ	ਵ	ਕ	ਭਾ	ऽ	ਇ	ਖ	ਰੇ	ऽ
ਸ	ਸ	ਗ	ਰ	ਗ	ਮ	ਧ	—	—	ਪ
ਕਿ	ਲ	ਬਿ	ਖ	ਦੋ	ऽ	ਖ	ऽ	ऽ	ਗ
ਧ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਧਨ	—	ਪ	ਪ	ਮ́	ਪ
ਏ	ऽ	ਸ	ਭ	ਨੀऽ	ऽ	ਕ	ਰ	ਜਿ	ਉ
ਗ	ਮ	ਧ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—
ਪਾ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ਮੈ	ऽ	ਲ	ਹ	ਰੇ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੮. ਰਾਗ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ 'ਪੜਤਾਲ', ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਮੇਰੇ ਮਨ ਸੇਵ ਸਫਲ ਹਰਿ ਘਾਲ ॥ ਲੇ ਗੁਰ ਪਗ ਰੇਨ ਰਵਾਲ ॥
ਸਭਿ ਦਾਲਿਦ ਭੰਜਿ ਦੁਖ ਦਾਲ ॥ ਹਰਿ ਹੋ ਹੋ ਹੋ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਰਿ ਕਾ ਗ੍ਰਿਹੁ ਹਰਿ ਆਪਿ ਸਵਾਰਿਓ ਹਰਿ ਰੰਗ ਰੰਗ ਮਹਲ
ਬੇਅੰਤ ਲਾਲ ਲਾਲ ਹਰਿ ਲਾਲ ॥
ਹਰਿ ਆਪਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੀ ਆਪਿ ਗ੍ਰਿਹਿ ਆਇਓ, ਹਮ ਹਰਿ ਕੀ ਗੁਰ ਕੀਈ ਹੈ
ਬਸੀਠੀ, ਹਮ ਹਰਿ ਦੇਖੇ ਭਈ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ॥੧॥
ਹਰਿ ਆਵਤੇ ਕੀ ਖਬਰਿ ਗੁਰਿ ਪਾਈ ਮਨਿ ਤਨਿ ਆਨੰਦੋ ਅਨੰਦ
ਭਏ, ਹਰਿ ਆਵਤੇ ਸੁਨੇ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਹਰਿ ਲਾਲ ॥
ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਮਿਲੇ ਭਏ ਗਲਤਾਨ ਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ॥੨॥
(ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ ਮ: ੪, ਪੜਤਾਲ, ਪੰਨਾ ੯੭੭)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
						ਮ						ਪ			
				ਸ	ਸ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਧ	ਧ	ਪ
				ਮੇ	ਰੇ	ਮ	ਨ	ਸੇ	ऽ	ਵ	ਸ	ਫ	ਲ	ਹ	ਰਿ
ਗ												ਪ			
ਮ	—	ਗ	ਮ	ਸ	ਗਰ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਪ	ਧ	ਪ
ਘਾ	ऽ	ऽ	ਲ,	ਮੇ	ਰੇऽ	ਮ	ਨ	ਸੇ	ऽ	ਵ	ਸ	ਫ	ਲ	ਹ	ਰਿ
ਗ															
ਮ	—	—	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ
ਘਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ਲੇ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਪ	ਗ	ਰੇ	ऽ	ਨ	ਰ
ਨ								ਪ							
ਸਂ	—	—	ਨਧ	ਨ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	—	ਮ	ਮ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ
ਵਾ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ਲ	ऽ	ਸ	ਭ	ਦਾ	ऽ	ਲ	ਦ	ਭੰ	ਜ	ਦੁ	ਖ
ਗ															
ਮ	—	—	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ
ਦਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਹੋ	ऽ	ਹੋ	ਹੋ	ਨ	ਦ	ਰ	ਨਿ
ਨ								ਪ			ਗ				
ਸਂ	—	—	ਨਧ	ਨ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	—	ਮ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮਗ
ਹਾ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ਲ	ऽ,	ਮ	ਨ	ਸੇ	ऽ	ਵ	ਸ	ਫ	ਲ	ਹ	ਰਿऽ
ਮ	—	—													
ਘਾ	ऽ	ऽ...													

ਅੰਤਰਾ—ਇਕਤਾਲਾ (ਤਿੰਨਤਾਲ ਦੀ ਦੁਗੁਨ ਲਯ ਵਿਚ)

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਸ	ਸ	ਸ	ਗ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਪ	ਪ	ਪ
ਹ	ਰਿ	ਕਾ	ਗ੍ਰਿਹੁ	ਹ	ਰਿ	ਆ	ਪ	ਸ	ਵਾ	ਰਿਓ	ਹਰਿ
ਪ	—	ਪ	ਮੱਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਮ	ਗ	ਮਰ	—	ਸ
ਰੰ	ऽ	ਗ	ਰੰऽ	ऽ	ਗ	ਮ	ਹ	ऽ	ਲऽ	ऽ	ਥੇ
ਸ	—	ਸ	ਨ਼	ਪ਼	ਪ਼	ਸ	—	—	ਸ	—	—
ਅੰ	ऽ	ਤ	ਲਾ	ऽ	ਲ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ऽ
						ਮ					
ਪ	—	—	ਮ	—	ਗ	ਰ	—	—	ਸ	—	—
ਹ	ऽ	ऽ	ਰਿ	ऽ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ऽ,
ਪ	ਪ	—	ਧਨਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—
ਹ	ਰਿ	ऽ	ਆऽऽ	ਪ	ਨੀ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	ਕ	ਰੀ	ऽ
					ਸੰ						
ਸੰ	—	ਸੰ	ਧ	ਨ	ਰੰ	ਸੰ	—	ਨਧ	ਨ	ਪ	ਧ
ਆ	ऽ	ਪ	ਗ੍ਰਿ	ਹਿ	ऽ	ਆ	ऽ	ऽऽ	ਇਓ	ਹ	ਮ
ਮ	ਮ	ਮ	—	ਮ	ਗ	ਮਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—	ਸ
ਹ	ਰਿ	ਕੀ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਕੀਈ	ਹੈ	ਬ	ਸੀ	ऽ	ਠੀ
ਸ	ਸ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਪ	ਸੰ	—
ਹ	ਮ	ਹ	ਰਿ	ਦੇ	ऽ	ਖੇ	ਭ	ਈ	ਨਿ	ਹਾ	ऽ
*	ਗੰ	—	ਮੰ	ਰੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਰੰ
*	ਲ	ऽ	ਨਿ	ਹਾ	ऽ	ਲ	ਨਿ	ਹਾ	ऽ	ਲ	ਨਿ

×] ਤਿੰਨਤਾਲ

ਨ								
ਸੰ	—	—	ਨਧ	ਨ	ਪ	ਪ	ਧ	
ਹਾ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ਲ	ऽ	ਮ	ਨ	ਸੇਵ...ਅਸਥਾਈ

ਅੰਤਰਾ—ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਤਿੰਨਤਾਲ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਲਯ ਵਿਚ)

×			੧		੨		×			੧		੨	
												ਮ	ਮ
												ਹ	ਰਿ
ਸ	—	ਸ	ਗ	ਰ	ਗ	ਗ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਗ	ਮ
ਆ	ऽ	ਵ	ਤੇ	ऽ	ਕੀ	ਖ	ਬਰ	ਗੁ	ਰ	ਪਾ	ਈ,	ਮਨ	ਤਨ
ਪ	ਪ	ਪ	ਸਂ	—	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ
ਆ	ਨੰ	ਦੋ	ਆ	ऽ	ਨੰ	ਦ	ਭ	ऽ	ऽ	ਏ	ऽ	ਹ	ਰਿ
ਧ	—	ਮੱ	ਪ	—	ਮ	ਗ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—	ਪ਼	—
ਆ	ऽ	ਵ	ਤੇ	ऽ	ऽ	ਸ	ਨੇ	ऽ	ऽ	ਮੇ	ऽ	ਰੇ	ऽ
ਸ	—	—	ਸ	—	ਰ	ਨ਼	ਸ	—	—	ਸ	—	—	—
ਲਾ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ऽ	ऽ

ਸੂਲਫਾਕ (ਰੂਪਕ ਦੀ ਦਰੁੱਤ ਲਯ ਵਿਚ)

×		੦		੨		੩		੦	
ਪ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—
ਜ	ਨ	ਨਾ	ਨਕ	ਹ	ਰਿ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ऽ
ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨਧ	ਨ	ਪ	ਪ
ਮਿ	ਲੈ	ऽ	ਭ	ਏ	ऽ	ਗਲ	ਤਾ	ऽ	ਨ
ਰ	—	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ
ਹਾ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ਨਿ	ਹਾ	ऽ	ਲ	ਨਿ

×								
ਸਂ	—	—	ਨਧ	ਨ	ਪ	ਪ	ਧ	
ਹਾ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ਲ	ऽ	ਮ	ਨ	ਸੇਵ ਸਫਲ, ਅਸਥਾਈ ਤਿੰਨਤਾਲ...

ਨੋਟ—ਇਹ ਭੀ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਪੜਤਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ ।

(ਰਾਗ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਮਾਰੂ

ਵਾਦੀ—ਗ	ਠਾਟ—ਖਮਾਜ	ਸਮਾਂ—ਦਿਨ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਨ	ਜਾਤੀ—ਓੜਵ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਮੱਧਮ ਸੁਰ ਖੁਲ੍ਹਾ ਰਹੇਗਾ।

ਆਰੋਹ—ਸਗ, ਗਮ, ਪ ਨ, ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨ਼, ਧ ਪ, ਮ ਗ, ਰ ਸ।

ਮ

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਸ ਗ, ਗਮ, ਪ ਧਨ, ਧਪ ਨ, ਸਂ-ਨ਼, ਧਪ, ਪਧਪਮ, ਪ ਗ, ਰਸ।

ਮਾਰੂ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਰਾਗ ਮਾਰੂ' ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸੇ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਕਰਤਾ ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਵਿਚ ਮਾਰਵਾ ਜਾਂ ਮਾਰਵਿਕਾ ਰਾਗ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।" ਪਰ ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਨੂੰ ਮਾਰਵਾ ਕਹਿਣਾ ਜਾਂ ਸਮਝਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਐਸਾ ਸਰੂਪ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਧੈਵਤ ਲਗਦਾ ਹੋਵੇ। ਸਗੋਂ ਕਈ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰ ਮਾਲਵ, ਮਾਰਵਾ ਤੇ ਮਾਰੂ ਨੂੰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰਾਗ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੋਂ 'ਮਾਰੂ' ਦਾ ਸਰੂਪ ਖਮਾਜ, ਬਿਲਾਵਲ ਤੇ ਪੂਰਵੀ ਠਾਟ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਮਾਰਵਾ ਠਾਟ ਦਾ 'ਮਾਰਵਾ' ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਜ-ਕਲ ਅਕਸਰ ਗਾਇਆ-ਬਜਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤਾਂ (ਟਿਊਨਾਂ) ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਏਂ (ਰਾਗੀ-ਰਬਾਬੀ) ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਗਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਾਲ-ਬੱਧ ਸੁਰ-ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦਾ ਹਨ, ਉਹ ਲਗ-ਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਦੇ ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਸਾਂ ਇਥੇ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਦਾ ਠਾਟ ਖਮਾਜ, ਜਾਤੀ ਓੜਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਸੰਵਾਦੀ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ 'ਰੇ-ਧਾ' ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ, ਪਰ ਅਕਸਰ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਦੇ ਨਾਲ ਥੋੜਾ ਧੈਵਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਗਾਇਕ ਨਿਖਾਦ ਦੀ ਥਾਂ ਧੈਵਤ ਲਾ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਤਾਰ ਖੜਜ ਤੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਐਸਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਅਧਿਕਤਰ ਮੱਧ ਅਤੇ ਰਾਤ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਲਾਪ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਗ ਹੈ, ਤਾਨ-ਪਲਟੇ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਵੈਰਾਗਮਈ ਰੂਪ ਭਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਭਾਗ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਰਾਗ ਦਾ ਅੰਗ ਦਿਖਾਉਣ ਨਾਲ

ਮਂ

'ਮਾਰੂ ਕਾਫੀ' ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ "ਪ ਨ, ਸਂ—ਸਰਂ, ਗਂ, ਰਂਸਂ ਨ਼ਧ ਨਸਂ—ਨ਼, ਧਪ, ਪਧ ਮਪ

ਮਗ, ਰਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਬਾਕੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੁੱਧਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਸਮੇਂ ਅਕਸਰ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। "ਸੁਨ ਕੇ ਸੁਧ ਨ ਰਹੈ ਕਾਇਰ ਕੋ, ਜਬ ਬਾਜੇ ਧੁਨ ਮਾਰੂ ॥" ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਮਿਰਤਕ ਸੰਸਕਾਰ ਸਮੇਂ ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਰ
੧. ਸ — ਨ਼ਸਗ, ਗਮਗ — ਸ, ਸਨ਼—ਧ਼ਪ਼ ਨ਼, ਸ — ਸਗ, ਗਮਪ, ਮਪਮਗ, ਰਸ।

੨. ਨ਼ਸ, ਸਗ, ਮ—ਗਮਪ, ਪਧ ਮਪ, ਮਗ, ਸਗ, ਮ—ਮਪਧ ਮਪਮਗ – ਸ, ਗਮ – ਗਮਗ—ਸ,

ਨ਼ਸਗਮਪ, ਪਧਮ, ਪਗ, ਗਮ —ਗ— ਸ।

ਧ
੩, ਗਮਪਨ—ਧਪ, ਧਨ, ਸਂ — ਨ – ਧਪ, ਪਧ ਮਪ ਮਗ, ਸਗ, ਗਮ, ਪਨ,—ਪਨ, ਸਂ —ਨਸਂਨ—

ਧਪ ਧਮਪਸਂ—ਪਧ ਮਪਮਗ — ਸ।

ਸਂ ਧ
੪. ਗਮਪ, ਧਨ, ਧਪ—ਨ, ਸਂ – ਸਂਰਂ ਨ—ਧਪ, ਧਮਪਨ, ਸਂ—ਨ, ਧਪ ਪਧਮ, ਪਗ, ਗਮ—ਗ,

ਧ ਧ ਧ
ਰਸ —ਗਮ—ਪ, ਧਨ, ਧਪ ਨ, ਸਂ—ਸਂਰਂਨ, ਧਪ—ਨ, ਸਂ—ਨ—ਧਪ, ਪਧ ਮਪ ਮਗ, ਗਮ —

ਗ—ਸ।

੫. ਪਨ, ਸਂ—ਨਸਂਨ, ਧਪ, ਧਨ—ਨਸਂ, ਸਂਰਂਨਸਂਨ—ਧਪ, ਪਮਪਨ, ਸਂ—ਨ, ਧਪ, ਧਮਪਮਗ—ਨ,

ਧਪ — ਨਸਂ, ਨਸਂਨਧ, ਪਧਮਪਮ, ਗਮ, ਸਗ, 'ਗਮ, ਪਨ, ਨਸਂ ਸਂਰਂਨਸਂ, ਪਧਮਪਮਗ — ਨ, ਧਪ,

ਧ
ਨਸਂ —ਨਸਂਨ, ਧਪ, ਮਪਮਗ — ਸ।

ਮਾਰੂ ਕਾਫੀ ਦਾ ਸੁਰ ਰੂਪ

੧. ਸਗ, ਗਮ, ਪਨ, ਧਨਸਂ, ਨਧ, ਨਸਂ—ਸਂਰਂ ਨਸਂ ਨਪ, ਨਸਂ ਨ, ਧਪ, ਪਧ ਮਪ ਮਗ—ਰਸ।

ਮਂ ਧ
੨. ਗਮਪ, ਪਨ, ਨਸਂ—ਸਂਰਂ ਗਂ, ਰਂਸਂ—ਨਧ, ਨਸਂ, ਪਧ ਮਪ ਮਗ, ਰਸ, ਸਗ, ਗਮ, ਮਪ, ਪਨ, ਧਪ, ਨ, ਸਂ—ਰਂਸਂ—ਸਂਰਂ, ਰਂਗਂ ਸਂਰਂ ਨਸਂ ਨਧ ਨਸਂ—ਨ, ਧਪ—ਪਧਮ, ਪਗ, ਗਮ, ਗ—ਰਸ। ਕੇਵਲ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਦਾ ਅੰਗ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਮਾਰੂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਰਹੇਗਾ।

੧. ਰਾਗ ਮਾਰੂ, ਛੋਟੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਸਦਾ ਸੁਖਦਾਈ ॥
ਜਾ ਕਉ ਸਿਮਰਿ ਅਜਾਮਲੁ ਉਧਰਿਓ ਗਨਿਕਾ ਹੂ ਗਤਿ ਪਾਈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਪੰਚਾਲੀ ਕਉ ਰਾਜ ਸਭਾ ਮਹਿ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸੁਧਿ ਆਈ ॥
ਤਾ ਕੋ ਦੂਖੁ ਹਰਿਓ ਕਰੁਣਾ ਮੈ ਅਪਨੀ ਪੈਜ ਬਢਾਈ ॥ ੧ ॥
ਜਿਹ ਨਰ ਜਸੁ ਕਿਰਪਾ ਨਿਧਿ ਗਾਇਓ ਤਾ ਕਉ ਭਇਓ ਸਹਾਈ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਮੈ ਇਹੀ ਭਰੋਸੈ ਗਹੀ ਆਨਿ ਸਰਨਾਈ ॥ ੨ ॥

(ਮਾਰੂ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੧੦੦੮)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
											ਪਧ	ਮ	ਪ	—	ਧ
											ਹS	ਰਿ	ਕੋ	S	S
ਨ						ਧ									
ਸਂ	—	—	—	—	ਸਂ	ਨ̱	—	ਧ	ਪ	—	ਪ	ਧ	ਪ	—	ਮ
ਨਾ	S	S	S	S	ਮ	ਨਾ	S	ਮ	S	S	ਸ	ਦਾ	ਸੁ	S	ਖ
ਮਪ	ਮ	ਗ	—	—	—	ਨ	—	ਸਂ	—	ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	—	ਮ
ਦਾS	S	ਈ	S	S	S	ਨਾ	S	ਮ	S	S	ਸ	ਦਾ	ਸੁ	S	ਖ
						ਰ									
ਮਪ	ਮ	ਗ	—	—	—	ਸ	—	ਗ	—	ਮ	ਪ	ਪ	ਪਨ	—	ਨ
ਦਾS	S	ਈ	S	S	S	ਨਾ	S	ਮ	S	S	ਸ	ਦਾ	ਸੁS	S	ਖ
ਸਂ						ਧ						ਪ			
ਨ	ਸਂ	—	—	—	—	ਨ̱	—	ਧ	ਪ	—	ਪਧ	ਮ	ਪ	—	ਧ
ਦਾ	ਈ	S	S	S	S	S	S	S	S	S,	ਹS	ਰਿ	ਕੋ	S	S

ਅੰਤਰਾ

						ਨ	—	ਨ	—	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	ਰਂ
						ਜਾ	S	ਕਉ	S	S	ਸਿ	ਮ	ਰ	S	S
ਨ											ਧ				
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	—	ਪ	ਪ	ਧਨ	—	—
S	S	S	S	S	S	ਅ	ਜਾ	ਮ	ਲ	S	ਉ	ਧ	ਰਿਓ	S	S
ਨ						ਧ									
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਨ̱	ਨ̱	ਧ	—	—	ਨ	—	ਸਂ	—	ਰਂ
S	S	S	S	S	S	ਗ	ਨਿ	ਕਾ	S	S	ਹੂ	S	ਗ	S	ਤਿ

ਸੰ						ਧ										
ਨ	ਸੰ	—	—	—	—	ਨ਼	—	ਧ	ਪ	—						
ਧਾ	ਈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹਰਿ					

ਅੰਤਰਾ ਦੂਜਾ

						ਸ	—	ਗ	—	—	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਮੰ	
						ਪੰ	ऽ	ਚਾ	ऽ	ऽ	ਲੀ	ऽ	ਕਉ	ऽ	ऽ	
ਪ	—	—	—	—	—	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਮ	ਗ	ਮ	ਧ	—	ਮੰ	
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਜ	ऽ	ਸ	ਭਾ	ऽ	ਮੈ	ऽ	ऽ	
ਪ	—	—	—	—	—	ਨ	—	ਸੰ	—	—	ਪ	ਧ	ਪ	—	ਮ	
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ਮ	ਸੁ	ऽ	ਧ	
ਪ	ਮ	ਗ	—	—	—	ਨ	—	ਨ	—	ਸੰ	ਧ	ਨ	ਸੰ	—	ਰੰ	
ਆ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ਕਉ	ऽ	ऽ	ਦੂ	ਂ	ਖ	ऽ	ऽ	
ਨ											ਧ					
ਸੰ	—	—	—	—	—	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	—	ਪ	—	ਧਨ	—	—	
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹ	ਰਿਓ	ਕ	ਰ	ऽ	ਣਾ	ऽ	ਮੈऽ	ऽ	ऽ	
ਨ						ਧ										
ਸੰ	—	—	—	—	—	ਨ਼	ਨ਼	ਧ	—	—	ਨ	—	ਸੰ	—	ਰੰ	
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਅ	ਪ	ਨੀ	ऽ	ऽ	ਪੈ	ऽ	ਜ	ऽ	ਬ	
ਸੰ						ਧ										
ਨ	ਸੰ	—	—	—	—	ਨ਼	—	ਧ	ਪ	—						
ਦਾ	ਈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹਰਿ ਕੋ...					

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਦੂਜੇ ਅਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਕਾਫੀ, ਛੋਟੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਾਨ ਮੋਹ ਅਰੁ ਲੋਭ ਵਿਕਾਰਾ ਬੀਓ ਚੀਤਿ ਨ ਘਾਲਿਓ ॥
ਨਾਮ ਰਤਨੁ ਗੁਣਾ ਹਰਿ ਬਣਜੇ ਲਾਦਿ ਵਖਰੁ ਲੈ ਚਾਲਿਓ ॥ ੧ ॥
ਸੇਵਕ ਕੀ ਓੜਕਿ ਨਿਭਹੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥
ਜੀਵਤ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵਿਓ ਅਪਨਾ ਚਲਤੇ ਰਾਖਿਓ ਚੀਤਿ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜੈਸੀ ਆਗਿਆ ਕੀਨੀ ਠਾਕੁਰਿ ਤਿਸ ਤੇ ਮੁਖੁ ਨਹੀ ਮੋਰਿਓ ॥
ਸਹਜੁ ਅਨੰਦੁ ਰਖਿਓ ਗ੍ਰਿਹ ਭੀਤਰਿ ਉਠਿ ਉਆਹੂ ਕਉ ਦਉਰਿਓ ॥ ੨ ॥
ਆਗਿਆ ਮਹਿ ਭੂਖ ਸੋਈ ਕਰਿ ਸੂਖਾ ਸੋਗ ਹਰਖ ਨਹੀ ਜਾਨਿਓ ॥
ਜੋ ਜੋ ਹੁਕਮੁ ਭਇਓ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਸੋ ਮਾਥੈ ਲੇ ਮਾਨਿਓ ॥ ੩ ॥
ਭਇਓ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਠਾਕੁਰੁ ਸੇਵਕ ਕਉ ਸਵਰੇ ਹਲਤ ਪਲਾਤਾ ॥
ਧੰਨੁ ਸੇਵਕੁ ਸਫਲੁ ਓਹੁ ਆਇਆ ਜਿਨਿ ਨਾਨਕ ਖਸਮੁ ਪਛਾਤਾ ॥ ੪ ॥

(ਮਾਰੂ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੦੦)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
						ਸ	—	ਗ	ਮ	—	ਪ	ਪ	ਨ	—	—
						ਓ	ऽ	ੜ	ਕ	ऽ	ਨਿ	ਭ	ਹੀ	ऽ	ऽ
ਨ						ਨ						ਪ			
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਸਂ	—	ਨੁਧ	ਪ	—	ਧ	ਮ	ਪ	—	ਧ
ਪ੍ਰੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਪ੍ਰੀ	ऽ	ਤऽ	ਸੇ	ऽ	ਵ	ਕ	ਕੀ	ऽ	ऽ
ਨ															
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਗ	ਰ	ਗ	—	ਰ
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਓ	ऽ	ੜ	ਕ	ऽ	ਨਿ	ਭ	ਹੀ	ऽ	ऽ
ਗ‿ਸ		—	—	—	ਸ										
ਪ੍ਰੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ										

ਅੰਤਰਾ

						ਨ									
						ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਨ
						ਜੀ	ऽ	ਵ	ਤ	ऽ	ਸਾ	ऽ	ਹਿ	ऽ	ऽ
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਨ	—	ਧ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਨ	—	ਧਨ
ਬ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸੇ	—	ਵਿ	ਓ	ऽ	ਅ	ਪ	ਨਾ	ऽ	ऽऽ

						ਧ									
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਨ਼	ਨ਼	ਧ	—	—	ਨ	—	ਸਂ	—	ਰਂ
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਚ	ਲ	ਤੇ	ऽ	ऽ	ਗਾ	ऽ	ਖਿਓ	ऽ	ऽ
ਨ						ਨ						ਪ			
ਸਂ	—	—	—	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਨ਼ਧ	ਧ	—	ਧ	ਮ	ਪ	—	ਧ
ਚੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ	ਚੀ	ऽ	ਤऽ	ਸੇ	ऽ	ਵ	ਕ	ਕੀ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ ਦੂਜਾ

						ਨ									
						ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਨ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਨ
						ਮਾ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ਮੋ	ਹ	ਅ	ऽ	ऽ
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਨ	—	ਧ	ਪ	ਪ	ਨ	—	ਨ	—	ਧਨ
ਰ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲੋ	ऽ	ਭ	ऽ	ਵਿ	ਕਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ऽऽ
ਨ						ਧ									
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਨ਼	—	ਧ	ਪ	—	ਨ	—	ਸਂ	—	ਰਂ
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਬੀ	ऽ	ਓ	ऽ	ऽ	ਚੀ	ऽ	ਤੁ	ऽ	ਨ
ਸਂ															
ਨ	—	ਸਂ	—	—	—	ਸਂ	—	ਰਂ	—	—	ਗਂ	ਰਂ	ਗਂ	—	ਸਂ
ਘਾ	ऽ	ਲਿਓ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ऽ	ऽ	ਰ	ਤ	ਨ	ऽ	ऽ
	ਮਂ														
ਰਂ	ਗੁਂ	—	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਧਪ	ਪ	ਪ	ਧਨ	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਣਾ	ਹ	ਰਿ	ऽऽ	ਬ	ਣ	ਜੇऽ	ऽ	ऽ
						ਧ									
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਨ਼	—	ਧ	—	ਧ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਰਂ
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਦ	ऽ	ਵ	ਖ	ਰ	ਲੋ	ऽ	ਧ
ਸਂ						ਧ						ਪ			
ਨ	ਸਂ	—	—	—	—	ਨ਼	—	ਧ	ਪ	—	ਧ	ਮ	ਪ	—	ਧ
ਚਾ	ਲਿਓ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਚਾ	ऽ	ਲਿਓ	ਸੇ	ऽ	ਵ	ਕ	ਕੀ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਦੂਜੇ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ।

੩. ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਕਾਫੀ, ਤਾਲ-ਚੰਚਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਕਰਣੀ ਕਾਗਦੁ ਮਨੁ ਮਸਵਾਣੀ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਦੁਇ ਲੇਖ ਪਏ ॥
ਜਿਉ ਜਿਉ ਕਿਰਤੁ ਚਲਾਏ ਤਿਉ ਚਲੀਐ ਤਉ ਗੁਣ ਨਾਹੀ ਅੰਤੁ ਹਰੇ ॥੧॥
ਚਿਤ ਚੇਤਸਿ ਕੀ ਨਹੀ ਬਾਵਰਿਆ ॥
ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਤੇਰੇ ਗੁਣ ਗਲਿਆ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜਾਲੀ ਰੈਨਿ ਜਾਲੁ ਦਿਨੁ ਹੂਆ ਜੇਤੀ ਘੜੀ ਫਾਹੀ ਤੇਤੀ ॥
ਰਸਿ ਰਸਿ ਚੋਗ ਚੁਗਹਿ ਨਿਤ ਫਾਸਹਿ ਛੂਟਸਿ ਮੂੜੇ ਕਵਨ ਗੁਣੀ ॥ ੨ ॥
ਕਾਇਆ ਆਰਣੁ ਮਨੁ ਵਿਚਿ ਲੋਹਾ ਪੰਚ ਅਗਨਿ ਤਿਤੁ ਲਾਗਿ ਰਹੀ ॥
ਕੋਇਲੇ ਪਾਪ ਪੜੇ ਤਿਸੁ ਊਪਰਿ ਮਨੁ ਜਲਿਆ ਸੰਨੀ ਚਿੰਤ ਭਈ ॥ ੩ ॥
ਭਇਆ ਮਨੂਰੁ ਕੰਚਨੁ ਫਿਰਿ ਹੋਵੈ ਜੇ ਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਤਿਨੇਹਾ ॥
ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਓਹੁ ਦੇਵੈ ਤਉ ਨਾਨਕ ਤ੍ਰਿਸਟਸਿ ਦੇਹਾ ॥ ੪ ॥
(ਮਾਰੂ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੯੯੦)

ਅਸਥਾਈ

×			੨				੦				੩			
			ਨ਼											
		ਸ	ਸ	—	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਮ	ਧ	ਪ	—	—	
		ਚਿਤ	ਚੇ	ऽ	ਤ	ਸ	ਕੀ	ऽ	ऽ	ਨ	ਹੀ	ऽ	ऽ	
—	—	—	ਪ	—	ਪ	ਧ	ਨ	—	—	ਸਂ	—	—	—	
ऽ	ऽ	ऽ	ਬਾ	ऽ	ਵ	ਰਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	
—	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨੁ	—	—	ਧ	—	—	ਪ	
ऽ	ऽ	ਹਰਿ	ਬਿ	ਸ	ਰ	ਤऽ	ਤੇ	ऽ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ऽ	
—	—	—	ਪ	ਧ	ਪ	ਪ	ਮ	—	—	ਗ	—	—	—	
ऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਣ	ਗ	ਲਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	

ਰ ਸ ਸ
ऽ ऽ ਚਿਤ...

ਅੰਤਰਾ

			ਪ	ਪ	ਧਨ	—	ਨ	—	—	ਨ	ਨ	—	—
			ਕ	ਰ	ਣੀऽ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ऽ	ਗ	ਦ	ऽ	ऽ
ਧਪ	—	—	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	—
ऽऽ	ऽ	ऽ	ਮ	ਨ	ਮ	ਸ	ਵਾ	ऽ	ऽ	ਣੀ	ऽ	ऽ	ऽ

—	—	—	ਸੰ	ਸੰ	—	ਰੰਸੰ	ਨੁ	—	—	ਧ	ਧ	—	ਪ
ऽ	ऽ	ऽ	ਬੂ	ਰਾ	ऽ	ਭऽ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ਦੂ	ਇ	ऽ	ऽ
—	—	—	ਮ	—	ਮ	ਪ	ਧਨ	—	—	ਸੰ	—	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਲੈ	ऽ	ਖ	ਪ	ਏऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
											ਮੰ		
—	—	—	ਪ	—	ਰੰ	—	ਰੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਗੁੰ	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਜਿਉ	ऽ	ਜਿਉ	ऽ	ਕਿ	ਰ	ऽ	ਤ	ऽ	ऽ	ऽ
			ਨ										
ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਨ	ਧਪ	—	ਧ	ਨ	—	ਸੰ	—	—	—
ऽ	ऽ	ਚ	ਲੇ	ऽ	ਤਿਉ	ऽ	ਚ	ਲੀ	ऽ	ਐ	ऽ	ऽ	ऽ
—	—	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਰੰਸੰ	ਨੁ	—	—	ਧ	—	—	ਪ
ऽ	ऽ	ऽ	ਤਉ	ऽ	ਗੁ	ਣऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ਹੀ	ऽ	ऽ	ऽ
							ਪ						
—	—	—	ਪ	—	ਪ	ਧ	ਮ	—	—	ਗ	—	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਅੰ	ऽ	ਤ	ਹ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

ਰ ਸ ਸ
ऽ ऽ ਚਿਤ ਚੇਤਸ... ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਮਾਰੂ, ਤਾਲ–ਚੰਚਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਖੁਲਿਆ ਕਰਮੁ ਕ੍ਰਿਪਾ ਭਈ ਠਾਕੁਰ ਕੀਰਤਨੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਗਾਈ ॥
ਸ੍ਰਮੁ ਥਾਕਾ ਪਾਏ ਬਿਸ੍ਰਾਮਾ ਮਿਟਿ ਗਈ ਸਗਲੀ ਧਾਈ ॥੧॥
ਅਬ ਮੋਹਿ ਜੀਵਨ ਪਦਵੀ ਪਾਈ ॥
ਚੀਤਿ ਆਇਓ ਮਨਿ ਪੁਰਖੁ ਬਿਧਾਤਾ ਸੰਤਨ ਕੀ ਸਰਣਾਈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਨਿਵਾਰੇ ਨਿਵਰੇ ਸਗਲ ਬੈਰਾਈ ॥
ਸਦ ਹਜੂਰਿ ਹਾਜਰੁ ਹੈ ਨਾਜਰੁ ਕਤਹਿ ਨ ਭਇਓ ਦੂਰਾਈ ॥ ੨ ॥
ਸੁਖ ਸੀਤਲ ਸਰਧਾ ਸਭ ਪੂਰੀ ਹੋਏ ਸੰਤ ਸਹਾਈ ॥
ਪਾਵਨ ਪਤਿਤ ਕੀਏ ਖਿਨ ਭੀਤਰਿ ਮਹਿਮਾ ਕਥਨੁ ਨ ਜਾਈ ॥ ੩ ॥
ਨਿਰਭਉ ਭਏ ਸਗਲ ਭੈ ਖੋਏ ਗੋਬਿਦ ਚਰਣ ਓਟਾਈ ॥
ਨਾਨਕੁ ਜਸੁ ਗਾਵੈ ਠਾਕੁਰ ਕਾ ਰੈਣਿ ਦਿਨਸੁ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥੪॥

(ਮਾਰੂ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੦੦)

ਅਸਥਾਈ

×			੨				੦			੩			
			ਨ਼							ਗ			
			ਸ	—	ਗ	ਗ	ਗ	ਮ	—	ਮ	—	—	—
			ਜੀ	ऽ	ਵ	ਨ	ਪ	ਦ	ऽ	ਵੀ	ऽ	ऽ	ऽ
											ਨ		
—	—	—	ਪ	ਧ	ਮ	—	ਪ	ਧ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਧਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ਅ	ਬ	ऽ	ਮੋ	ਹਿ	ऽ	ऽ
			ਧ										
ਨ਼	—	—	ਨ਼	—	ਨ਼	ਨ਼	ਧ	ਨ਼	—	ਧ	—	ਪ	ਮ
ऽ	ऽ	ऽ	ਜੀ	ऽ	ਵ	ਨ	ਪ	ਦ	ऽ	ਵੀ	ऽ	ऽ	ऽ
ਗ	ਮ	—	—	—	—	—	ਗ	—	—	ਰਸ	—	—	—
ਪਾ	ਈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ
—	—	—											
ऽ	ऽ	ऽ											

ਅੰਤਰਾ

			ਪ	—	ਧਨ	ਨ	ਨ	—	—	ਨ	ਸਂ	—	—
			ਚੀ	ऽ	ਤऽ	ਆ	ਇਓ	ऽ	ऽ	ਮ	ਨ	ऽ	ऽ
					ਧ								
—	—	—	ਨ	ਨ	ਪ	ਪ	ਧਨ	—	—	ਸਂ	—	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਪੁ	ਰ	ਖ	ਬਿ	ਧਾऽ	ऽ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ऽ	ऽ
—	—	—	ਨ਼	—	ਨ਼	ਨ਼	ਧ	—	—	ਪ	ਮ	ਮ	ਮ
ऽ	ऽ	ऽ	ਸੰ	ऽ	ਤ	ਨ	ਕੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸ	ਰ
			ਗ										
ਗ	ਮ	—	ਸ	—	ਗ	ਗ							
ਣਾ	ਈ	ऽ	ਜੀ	ऽ	ਵ	ਨ...							

ਅੰਤਰਾ ਦੂਜਾ

										ਗ			
			ਸ	ਸ	ਗ	—	ਗ	ਮ	—	ਮ	—	—	—
			ਖੁ	ਲਿ	ਆ	ऽ	ਕ	ਰ	ऽ	ਮ	ऽ	ऽ	ऽ
—	—	ਮ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ	ਗ	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	—
ऽ	ऽ	ਕ੍ਰਿ	ਪਾ	ऽ	ਭ	ਈ	ਠਾ	ऽ	ऽ	ਕੁ	ਰ	ऽ	ऽ

			ਧ										
—	—	—	ਨ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਧ	ਧ	—	ਪ	—	ਮ	—
S	S	S	ਕੀ	ਰ	ਛ	ਨ	ਹ	ਰਿ	S	ਹ	S	ਰਿ	S
		ਮ	ਪ										
ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਧਨ	—	—	ਸਂ	—	—	—
ਗਾ	ਈ	S	ਸੂ	ਮ	ਥਾ	S	ਕਾS	S	S	S	S	S	S
			ਨ		ਧ								
—	—	—	ਧ	ਨ	ਪ	ਪ	ਧ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	—
S	S	S	ਪਾ	ਏ	ਬਿ	ਸ	ਰਾ	S	S	ਮਾ	S	S	S
			ਧ										
—	—	—	ਨ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਧ	ਨ਼	—	ਧ	—	ਪ	ਮ
S	S	S	ਮਿ	ਟ	ਗ	ਈ	ਸ	ਗ	S	ਲੀ	S	S	S
ਗ	ਮ	—	—	—	—	—	ਗ	—	—	ਰਸ	—	—	—
ਧਾ	ਈ	S	S	S	S	S	S	S	S	SS	S	S	S
—	—	—											
S	S	S	ਜੀਵਨ ਪਦਵੀ... ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਦੂਜੇ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।										

੫. ਰਾਗ ਮਾਰੂ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਮ ਲਯ)

ਮੂਲ ਖਰੀਦੀ ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਸਭਾਗਾ ॥
ਗੁਰ ਕੀ ਬਚਨੀ ਹਾਟਿ ਬਿਕਾਨਾ ਜਿਤੁ ਲਾਇਆ ਤਿਤੁ ਲਾਗਾ ॥ ੧ ॥
ਤੇਰੇ ਲਾਲੇ ਕਿਆ ਚਤੁਰਾਈ ॥
ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਰਣਾ ਜਾਈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮਾ ਲਾਲੀ ਪਿਉ ਲਾਲਾ ਮੇਰਾ ਹਉ ਲਾਲੇ ਕਾ ਜਾਇਆ ॥
ਲਾਲੀ ਨਾਚੈ ਲਾਲਾ ਗਾਵੈ ਭਗਤਿ ਕਰਉ ਤੇਰੀ ਰਾਇਆ ॥ ੨ ॥
ਪੀਅਹਿ ਤ ਪਾਣੀ ਆਣੀ ਮੀਰਾ ਖਾਹਿ ਤ ਪੀਸਣ ਜਾਉ ॥
ਪਖਾ ਫੇਰੀ ਪੈਰ ਮਲੋਵਾ ਜਪਤ ਰਹਾ ਤੇਰਾ ਨਾਉ ॥ ੩ ॥
ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਨਾਨਕੁ ਲਾਲਾ ਬਖਸਿਹਿ ਤੁਧੁ ਵਡਿਆਈ ॥
ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਦਇਆਪਤਿ ਦਾਤਾ ਤੁਧੁ ਵਿਣੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਈ ॥ ੪ ॥

(ਮਾਰੂ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੯੯੧)

ਅਸਥਾਈ

×			੧		੨		×			੧		੨	
ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧਨ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ
ਲਾ	ऽ	ਲੇ	ਕਿਆ	ऽ	ਚऽ	ਝ	ਰਾ	ਈ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤੇ	ਰੇ
ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧਨ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ
ਲਾ	ऽ	ਲੇ	ਕਿਆ	ऽ	ਚऽ	ਝ	ਰਾ	ਈ	ऽ	ਸਾ	ਹਿ	ਬ	ਕਾ
ਮੱ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮ	—	ਪਮ	ਗ	—	ਰਸ	ਸ
ਹੁਕ	ਮ	ਨ	ਕ	ਰ	ਣਾ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ऽऽ	ਈ	ऽ	ਤੇऽ	ਰੇ

ਅੰਤਰਾ

ਨ	ਨ	ਨ	ਧਪ	—	ਧਨ	—	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	
ਮੁ	ਲ	ਖ	ਗੀऽ	ऽ	ਦੀऽ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਲਾ	ਗੋ	ऽ	ਛਾ	ऽ	
ਪ	—	ਧ	ਸਂ	—	ਨੁ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ	ਮ	—	ਗ	—	
ਮੇ	ऽ	ਰਾ	ਨਾ	ऽ	ਉ	ਸ	ਭਾ	ऽ	ऽ	ਗਾ	ऽ	ऽ	ऽ	
ਪ	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਮੱ	ਪ	—	ਧੁ	ਧੁ	ਨ	ਧੁ	—	ਪ	—	
ਗੁ	ਰ	ਕੀ	ਬ	ਚ	ਨੀ	ऽ	ਹਾ	ਟ	ਬਿ	ਕਾ	ऽ	ਨਾ	ऽ	
							ਪ							
ਨ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਪ	ਧ	ਮ	—	—	ਗ	—	ਰਸ	ਸ	
ਜਿ	ਤ	ਲਾ	ਇਆ	ऽ	ਤਿ	ਤ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ਗਾ	ऽ	ਤੇऽ	ਰੇ	ਲਾ...

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ, ਦੋਵੇਂ ਧੈਵਤ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਇਆ ਹੈ।

(ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਤਾਲ ਸੂਲਫਾਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਿਲਿ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਪਿੰਡੁ ਕਮਾਇਆ ॥ ਤਿਨਿ ਕਰਤੈ ਲੇਖੁ ਲਿਖਾਇਆ ॥
ਲਿਖੁ ਦਾਤਿ ਜੋਤਿ ਵਡਿਆਈ ॥ ਮਿਲਿ ਮਾਇਆ ਸੁਰਤਿ ਗਵਾਈ ॥੧॥
ਮੂਰਖ ਮਨ ਕਾਹੇ ਕਰਸਹਿ ਮਾਣਾ ॥ ਉਠਿ ਚਲਣਾ ਖਸਮੈ ਭਾਣਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਤਜਿ ਸਾਦ ਸਹਜ ਸੁਖੁ ਹੋਈ ॥ ਘਰ ਛਡਣੇ ਰਹੈ ਨ ਕੋਈ ॥
ਕਿਛੁ ਖਾਜੈ ਕਿਛੁ ਧਰਿ ਜਾਈਐ ॥ ਜੇ ਬਾਹੁੜਿ ਦੁਨੀਆ ਆਈਐ ॥੨॥
ਸਜੁ ਕਾਇਆ ਪਟੁ ਹਢਾਏ ॥ ਫੁਰਮਾਇਸਿ ਬਹੁਤੁ ਚਲਾਏ ॥
ਕਰਿ ਸੇਜ ਸੁਖਾਲੀ ਸੋਵੈ ॥ ਹਥੀ ਪਉਦੀ ਕਾਹੇ ਰੋਵੈ ॥੩॥
ਘਰ ਘੁੰਮਣਵਾਣੀ ਭਾਈ ॥ ਪਾਪ ਪਥਰ ਤਰਣੁ ਨ ਜਾਈ ॥
ਭਉ ਬੇੜਾ ਜੀਉ ਚੜਾਉ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਦੇਵੈ ਕਾਹੂ ॥੪॥

(ਮਾਰੂ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੯੮੯)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੩		੦	
ਨ਼									
ਸ	—	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਧ	ਪ	ਪ	ਧ
ਮੂ	S	ਰ	ਖ	ਮ	ਨ	S	S	ਕਾ	ਹੇ
ਮ	ਮ	ਪ	ਧ	ਨ	—	ਸਂ	—	—	—
ਕ	ਰ	ਸਹਿ	S	ਮਾ	S	ਣਾ	S	S	S
ਧ									
ਨੁ	—	ਨੁ	—	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	—
ਉ	S	ਠ	S	ਚ	ਲ	ਣਾ	S	S	S
ਮ									
ਗ	ਗ	ਮ	—	ਗ	—	ਰਸ	—	—	—
ਖ	ਸ	ਮੈ	S	ਭਾ	S	ਣਾ	SS	S	S

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਧ	ਧਨ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਮਿ	ਲ	SS	S	ਮਾ	S	ਤ	ਪਿ	ਤਾ	S
		ਧ							
ਧ	ਨ	ਪ	ਪ	ਧਨ	—	ਸਂ	—	—	—
ਪਿੰ	S	ਡ	ਕ	ਮਾ	S	ਇਆ	S	S	S

ਧ	ਨੁ	—	—	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	—
ਤਿ	ਨ	ऽ	ऽ	ਕ	ਰ	ਤੇ	ऽ	ऽ	ऽ
				ਪ				ਰ	
ਪ	—	ਪ	ਧ	ਮ	—	ਗ	—	ਸ	—
ਲੇ	ऽ	ਖ	.ਲਿ	ਖਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਮਾਰੂ, ਸਵਾਰੀ ਪੰਜ ਤਾਲ (ਲਗ-ਭਗ ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਸਖੀ ਸਹੇਲੀ ਗਰਬਿ ਗਹੇਲੀ ॥ ਸੁਣਿ ਸਹ ਕੀ ਇਕ ਬਾਤ ਸੁਹੇਲੀ ॥੧॥
ਜੋ ਮੈ ਬੇਦਨ ਸਾ ਕਿਸੁ ਆਖਾ ਮਾਈ ॥
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਜੀਉ ਨ ਰਹੈ ਕੈਸੇ ਰਾਖਾ ਮਾਈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਉ ਦੋਹਾਗਣਿ ਖਰੀ ਰੰਞਾਣੀ ॥ ਗਇਆ ਸੁ ਜੋਬਨੁ ਧਨ ਪਛੁਤਾਣੀ ॥੨॥
ਤੂ ਦਾਨਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਿਰਿ ਮੇਰਾ ॥ ਖਿਜਮਤਿ ਕਰੀ ਜਨੁ ਬੰਦਾ ਤੇਰਾ ॥੩॥
ਭਣਤਿ ਨਾਨਕੁ ਅੰਦੇਸਾ ਏਹੀ ॥ ਬਿਨੁ ਦਰਸਨ ਕੈਸੇ ਰਵਉ ਸਨੇਹੀ ॥੪॥

(ਮਾਰੂ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੯੯੦)

ਅਸਥਾਈ

×			੨				੩				੪		੫	
												ਸ	ਨ਼ਧ਼	ਨ਼
												ਜੋ	ऽऽ	ਮੈ
			ਨ਼											
ਸ	—	—	ਸ	—	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਗ	ਮ	ਗ	ਰਸ	—	ਸ
ਬੇ	ऽ	ऽ	ਬੇ	ऽ	ਦ	ਨ	ਸਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਕਿऽ	ऽ	ਸ
ਗ	—	ਮ	ਪ	—	—	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਨੁਧ	ਪਮ	ਗਰ	ਸ	—	—
ਆ	ऽ	ऽ	ਖਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮਾ	ਈ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ,	ऽ	ऽ	ऽ
ਸਂ	ਸਂ	—	ਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	—	ਪ	—	ਧ
ਹ	ਰਿ	ऽ	ਬਿ	ਨ	ਜੀ	ਉ	ਨ	ਰ	ਹੈ	ऽ	ऽ	ਕੈ	ऽ	ਸੇ
							ਸਂ							
ਨ	—	—	ਸਂ	—	—	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	ਨੁਧ	ਪਮ	ਗਰ			
ਰਾ	ऽ	ऽ	ਖਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮਾ	ਈ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ			

ਅੰਤਰਾ

```
                                                        ਪ  | ਪ    ਪ
                                                        ਸ  | ਖੀ   ਸ

                                  ਸਂ
ਧਨ  —   ਧ  | ਨ   ਸ   ਸਂ  ਸਂ | ਰਂ  ਨ   —   ਸਂ | —   ਨੁ | ਧ    ਪ
ਹੇऽ  ऽ   ਲੀ | ऽ   ਗ   ਰ   ਬ  | ਗ   ਹੇ  ऽ   ਲੀ | ऽ   ਸੁ | ਣ    ਸਹ

        ਪ                              ਰ
ਪ   ਧ   ਮ  | ਮ   ਗ   ਗ   ਮ  | ਗ   —   ਸ   —  | —   ਸ  | ਨੁਧੁ  ਨੁ
ਕੀ  ऽ   ਇ  | ਕ   ਬਾ  ਤ   ਸੁ | ਹੇ  ऽ   ਲੀ  ऽ  | ऽ   ਜੋ | ऽऽ   ਮੈ

ਸ   —   —  |
ਬੇ  ऽ   ऽ  |
```

ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਇਹ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਹੈ)

(ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤ)

ਰਾਗ ਮਾਝ

ਵਾਦੀ—ਰ | ਠਾਟ ਖਮਾਜ | ਸਮਾਂ—ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ (ਨੌਂ-ਦਸ ਵਜੇ)
ਸੰਵਾਦੀ—ਪ | ਜਾਤੀ=ਓੜਵ-ਸੰਪੂਰਣ | ਵਿਸ਼ੇਸ਼—'ਰ-ਪ ਤੇ ਗੁ-ਸ' ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤੀ।

ਆਰੋਹ—ਸ ਰ, ਮ ਪ, ਨ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨੁ ਧ ਪ, ਮਪ ਗਮ, ਰਪ, ਗੁਰ, ਗੁ-ਸ।

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਰ, ਮਪ, ਪਧ ਮਪ ਗਮ, ਰਪ—ਗੁਰ, ਗੁਸ, ਰਨੁ, ਸ।

ਮਾਝ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤਿਕ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਜਾਂ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦਰਜ ਰਾਗ-ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ ਪੱਧਤੀ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ 'ਭਰਤ ਮਤ' ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਘ ਰਾਗ ਦੀ ਨੂੰਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਸੰਗੀਤ ਕਰਤਾ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹਨ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਰਾਗ ਪ੍ਰਾਂਤਿਕ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੀਆਂ 'ਧੁਨਾਂ' ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧੁਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਨਿਯਮ ਬੱਧ ਕਰ ਕੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਾਂਤਿਕ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ—ਮੁਲਤਾਨ ਤੋਂ ਮੁਲਤਾਨੀ, ਕਲਿੰਗ ਤੋਂ ਕਾਲਿੰਗੜਾ, ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਬੰਗਾਲ ਭੈਰਉ, ਸੌਰਾਸ਼ਟਰ ਤੋਂ ਸੋਰਠ. ਤਿਲੰਗਾਨਾ ਤੋਂ ਤਿਲੰਗ ਇਤਿਆਦਿ ਰਾਗ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਝੇ (ਪੰਜਾਬ) ਦੀ ਲੋਕ 'ਧੁਨ' ਤੋਂ ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਇਕੱਤੀਹ ਰਾਗ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਗ-ਭਗ ਅੱਧੇ ਰਾਗ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੇ ਗਾਉਣਾ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸੇ ਦਾ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਹੈ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਗੀਤ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਥਿਉਰੀ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ "ਹਿੰਮਤ ਮਰਦਾਂ, ਮਦਦੇ ਖ਼ੁਦਾ" ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮਾਝ ਰਾਗ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਤੋਂ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਓੜਵ ਜਾਂ ਖਾੜਵ ਸੰਪੂਰਣ. ਵਾਦੀ ਰਿਖਭ, ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ 'ਗਾ-ਧਾ' ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ, ਪਰ ਕਈ ਗਾਇਕ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਭੀ ਗੰਧਾਰ ਸੁਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ ਰਹੇਗਾ। ਭਾਵ, ਮੱਧਮ ਤੇ ਥੋੜਾ ਠਹਿਰ ਕੇ ਫਿਰ "ਰਪ—ਗੁਰ, ਗੁਸ" ਇਹ ਸੁਰ ਲਾ ਕੇ

ਮ
ਖੜਜ ਤੇ ਆਈ ਦਾ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ "ਪਧ ਮਪ ਗਮ, ਰਪ—ਗੁਰ, ਗੁ ਸ" ਇਹ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਹੀ ਮਾਝ ਦੇ
ਮ
ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ "ਸ, ਰ, ਮਪ, ਨ, ਸਂ—ਸਂ, ਨ਼ਧਪ, ਮਪ ਗਮ, ਰਪ—
ਮ ਸ ਸ ਮ
ਗੁਰ, ਗੁਸ, ਰ ਨ਼, ਸ, ਜਾਂ ਨ਼, ਸਰਗ, ਮਪ, ਨ—ਸਂ, ਸਂ ਨ਼ਧਪ, ਪਧ ਮਪ ਗਮ, ਰਪ—ਗੁਰ, ਗੁਸ"
ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ । ਇਸ ਵਿਚ ਸੋਰਠ, ਖਮਾਜ ਤੇ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਆਦਿ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਅੰਗ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ,
ਮ
ਪਰ "ਰਪ ਗੁਰ, ਗੁਸ" ਸੁਰ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਬਾਕੀ ਰਾਗ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਇਕ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਾਦੀ ਰਾਗ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਅਧਿਕਤਰ ਮੱਧ ਤੇ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਵੀ ਇਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਹ ਨਿਰੋਲ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਤੇ ਮਧੁਰ ਰਾਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਮੁੜ (ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ) ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਮ ਮ ਸ ਮ ਮ
੧. ਸ—ਰ, ਮ ਪ, ਗਮ, ਰਪ—ਗੁਰ, ਗੁਸ—ਰਨ਼ਸ—ਨ਼ਸਰ, ਰਮਪ, ਧਮਪਗਮ, ਰਪ ਗੁਰਸ ।

ਮ ਮ ਮ ਮ ਮ
੨. ਸਰਨ਼, ਸ—ਰਮਪ, ਮਪ ਗਮ ਰਪ, ਗੁਰ, ਗੁਸਰਨ਼—ਸ, ਰ—ਮਪ, ਪਧ ਮਪ, ਰਮਪ, ਰਪ, ਗੁਰ,

ਮ ਮ
੩. ਰਮਪ, ਮਪਨ, ਸਂ—ਨ਼ਧਪ, ਧਮਪ ਗਮ, ਰਮਪਨ, ਸਂ—ਪਧਮਪਨ, ਸਂ—ਨ਼ਧਪ, ਮਪ ਗਮ, ਰਪ
ਮ ਮ
ਗੁਰ ਗੁਸ—ਮਪਨ, ਸਂ—ਸਰਂਨ, ਸਂ—ਨ਼ਧਪ, ਨਸਂ, ਨ਼ਧਪ, ਧਮਪ ਗਮ, ਰਪ—ਗੁਰ—ਗੁਸ ।

ਮ ਮ
੪. ਸ—ਰਮਪਨ, ਨਸਂ—ਨਸਰਂ, ਨ਼ਧਪ, ਧਮਪਨ, ਸਂ—ਨਸਂ, ਪਨਸਂ, ਮਪਨ, ਸਂ—ਰਮਪਨ, ਸਂ—ਸਰਂ,
ਸਂ ਮ ਸ
ਨਸਂ—ਨ਼ਧਪ, ਪਧ ਮਪ ਗਮ, ਰਪ ਗੁਰ, ਗੁ—ਸਰਨ਼—ਸ, ਮਪਨ, ਸਂ—ਨਸਰਂ, ਗੁਸਂ—ਨਸਂ,
ਮ ਮ
ਨ਼ਧਪ ਧਮਪਗਮ, ਰਮਪ, ਮਪਨ, ਨਸਂ—ਨ਼ਧਪ, ਮਪ ਗਮ, ਰਪ ਗੁਰ ਗੁਸ ।

ਮ ਮਂ ਮਂ
੫. ਮਪਨ, ਸਂ—ਨਸਰਂ, ਨਸਂਨ਼ਧਪ, ਧਮਪਗਮ, ਰਪ ਗੁਰ, ਮਪਨ, ਸਂ—ਰਮਂਪਂ—ਰਪਂ ਗੁਰਂ, ਗੁਸਂ—
ਮ ਮ ਮ
ਸਰਂਨਸਂ, ਨ਼ਧਪ, ਧਮਪਗਮ, ਰਮਪਨਸਂ, ਨਸਂ ਪਨਸਂ, ਮਪਨਸਂ—ਰਮਪਨਸਂ, ਸ—ਰਰ ਮਮ ਪਪ ਨਨ
ਮ ਸ
ਸਂ—ਨਸਂ, ਸਰਂ ਨਸਂ ਪਧ ਮਪ ਗਮ, ਰਪ ਗੁਰ, ਗੁਸ—ਰਨ਼ਸ—।

ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਸੁਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ :—

ਮ
੧. ਸ—ਸਰਗ, ਮਪ, ਪਧ ਮਪ ਗਮ, ਰਪ ਗੁਰ, ਗੁ—ਸਰਨ਼, ਸ—

ਮ ਮ ਮ
੨. ਸਗ, ਮਪ, ਰਮਪ, ਧਮਪਗਮ, ਰਪ ਗੁਰ, ਗੁਸ –ਸਰਗ, ਗਮ, ਮਪ, ਪਧ ਮਪ ਗਮ, ਰਪ ਗੁਰ, ਗੁਸ—

ਮ
੩. ਗਮਪਨ –ਸੰ—ਨ਼ੁਧਪ, ਧਮਪ ਗਮ, ਰਪ ਗੁਰ, ਗੁ–ਸ, ਸਰਨ਼, ਸ—

ਨੋਟ—ਮਾਂਝ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਕਦੇ ਸੋਰਠ ਕਦੇ ਖਮਾਜ ਆਦਿ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਰਾਗ ਹਨ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਆਰੋਹ ਜਾਂ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

੧. ਰਾਗ ਮਾਝ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਭ ਕਿਛੁ ਘਰ ਮਹਿ ਬਾਹਰਿ ਨਾਹੀ ॥ ਬਾਹਰਿ ਟੋਲੈ ਸੋ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਹੀ ॥
ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਜਿਨੀ ਅੰਤਰਿ ਪਾਇਆ ਸੋ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਸੁਹੇਲਾ ਜੀਉ ॥੧॥
ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ ਵਰਸੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰਾ ॥ ਮਨੁ ਪੀਵੈ ਸੁਨਿ ਸਬਦੁ ਬੀਚਾਰਾ ॥
ਅਨਦ ਬਿਨੋਦ ਕਰੇ ਦਿਨ ਰਾਤੀ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਰਿ ਕੇਲਾ ਜੀਉ ॥੨॥
ਜਨਮ ਜਨਮ ਕਾ ਵਿਛੁੜਿਆ ਮਿਲਿਆ ॥ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਸੂਕਾ ਹਰਿਆ ॥
ਸੁਮਤਿ ਪਾਏ ਨਾਮੁ ਧਿਆਏ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਏ ਮੇਲਾ ਜੀਉ ॥੩॥
ਜਲ ਤਰੰਗੁ ਜਿਉ ਜਲਹਿ ਸਮਾਇਆ ॥ ਤਿਉ ਜੋਤੀ ਸੰਗਿ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਇਆ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭ੍ਰਮ ਕਟੇ ਕਿਵਾੜਾ ਬਹੁੜਿ ਨ ਹੋਈਐ ਜਉਲਾ ਜੀਉ ॥੪॥

(ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੨)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਸੰ								ਮ				ਮ			
ਨ	ਸੰ	ਨੁਧ	ਪਮ	ਮਪ	ਧਪ	ਮਗ	ਮ	ਰ	—	ਪ	ਪ	ਗੁਰ	ਗੁ	ਸ	—
ਝਿ	ਮ	ਝਿऽ	ਮऽ	ਵਾऽ	ਰऽ	ਸੈऽ	ऽ	ਅੰ	ऽ	ਮ੍ਰਿ	ਤ	ਧਾऽ	ऽ	ਰਾ	ऽ
ਨ਼		ਮ													
ਸ	ਸ	ਰ	ਮ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਪਨ	ਸੰਰੰ	ਸੰਨੁ	ਧਪ
ਮ	ਨ	ਪੀ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ਸੁ	ਨ	ਸ	ਬ	ਦ	ਬੀ	ਚਾऽ	ऽऽ	ਰਾऽ	ऽऽ,
ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	—	ਸੰ	—
ਅ	ਨ	ਦ	ਬਿ	ਨੋ	ऽ	ਦ	ਕ	ਰੇ	ऽ	ਦਿ	ਨ	ਰਾ	ऽ	ਤੀ	ऽ
				ਸੰ											
ਸੰ	ਰੰ	—	ਰੰ	ਨ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨੁਧ	ਪ	ਪ	ਮ	ਮਪ	ਧਪ	ਮਗੁ	ਰਸ
ਸ	ਦਾ	ऽ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਕੇऽ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਜੀऽ	ऽऽ	ਉऽ	ऽऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨ	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	—	ਸੰ	—
ਸ	ਭ	ਕਿ	ਛੁ	ਘ	ਰ	ਮਹਿ	ऽ	ਬਾ	ऽ	ਹ	ਰ	ਨਾ	ऽ	ਹੀ	ऽ
					ਮੰ							ਸੰ			
ਪ	ਰੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਗੁੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨ	—	ਸੰ	—
ਬਾ	ऽ	ਹ	ਰ	ਟੋ	ऽ	ਲੈ	ਸੋ	ਭ	ਰ	ਮ	ਭੁ	ਲਾ	ऽ	ਹੀ	ऽ

ਨ								ਪ		ਮ					
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਧ	ਪ	ਪ	ਧ	—	ਗ	ਮ	ਰ	ਗ਼	ਸ	ਸ
ਗੁ	ਰ	ਪ	ਰ	ਸਾ	ਦੀ	ਜਿ	ਨੀ	ਅੰ	ऽ	ਤ	ਰ	ਪਾ	ऽ	ਇਆ	ਸੋ
ਮ															
ਰ	—	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਪਨ	ਸਂਰਂ	ਸਂਨ਼	ਧਪ
ਅੰ	ऽ	ਤ	ਰ	ਬਾ	ਹ	ਰ	ਸੁ	ਹੇ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਜੀऽ	ऽऽ	ਉऽऽ	ऽऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਮਾਝ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਧੁ ਸੂਦਨ ਮੇਰੇ ਮਨ ਤਨ ਪ੍ਰਾਨਾ ॥ ਹਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਦੂਜਾ ਅਵਰੁ ਨ ਜਾਨਾ ॥
ਕੋਈ ਸਜਣੁ ਸੰਤੁ ਮਿਲੈ ਵਡਭਾਗੀ ਮੈ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਪਿਆਰਾ ਦਸੈ ਜੀਉ ॥੧॥
ਮਨੁ ਤਨੁ ਖੋਜੀ ਭਾਲਿ ਭਾਲਾਈ ॥ ਕਿਉ ਪਿਆਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮਿਲੈ ਮੇਰੀ ਮਾਈ ॥
ਮਿਲਿ ਸਤਸੰਗਤਿ ਖੋਜੁ ਦਸਾਈ ਵਿਚਿ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਵਸੈ ਜੀਉ ॥੨॥
ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਰਖਵਾਲਾ ॥ ਹਮ ਬਾਰਿਕ ਦੀਨ ਕਰਹੁ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਾ ॥
ਮੇਰਾ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਗੁਰੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਗੁਰ ਜਲ ਮਿਲਿ ਕਮਲੁ ਵਿਗਸੈ ਜੀਉ ॥੩॥
ਮੈ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਦੇਖੇ ਨੀਦ ਨ ਆਵੈ ॥ ਮੇਰੇ ਮਨ ਤਨਿ ਵੇਦਨ ਗੁਰ ਬਿਰਹੁ ਲਗਾਵੈ ॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਦਇਆ ਕਰਹੁ ਗੁਰੁ ਮੇਲਹੁ ਜਨ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਰਹਸੈ ਜੀਉ ॥੪॥

(ਮਾਝ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੯੪)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
											ਮ				
											ਰ	ਰ	ਮ	—	ਪ
											ਮ	ਧੁ	ਸੂ	ऽ	ऽ
ਸਂ															
ਨ	—	ਸਂ	—	—	—	ਪ	ਧ	ਮ	ਗ	ਮ	ਰ	ਰ	ਪ	—	ਪ
ਦ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮੇ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ਮ	ਨ	ਤ	ऽ	ਨ
ਮ															
ਗ਼	—	ਰ	—	—	ਗ਼	ਸ	—	—	—	—	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਰ
ਪ੍ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਹਉ	ਹ	ਰਿ	ਬਿ	ਨ
				ਮ											
ਨ	—	ਸ	—	ਰ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਨ
ਦੂ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਅ	ਵ	ਰ	ਨ	ਜਾ	ਨਾ	ਕੋ	ਈ	ऽ	ਸ	ਜ	ਣ

				ਸੰ											
ਸੰ	—	ਸੰ	ਰੰ	ਨ਼	—	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਮ	—	ਮ	ਰ	ਪ	ਪ
ਸੰ	ऽ	ਤ	ਮਿ	ਲੈ	ऽ	ਵ	ਡ	ਭਾ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ਮੋ	ਹਰਿ	ਪ੍ਰ	ਭ
ਮ															
ਗੁ	—	ਰ	—	ਗੁ	—	ਰ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ					
ਪਿਆ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਦ	ऽ	ਸੈ	ऽ	ਜੀ	ऽ	ਉ					

ਅੰਤਰਾ

								ਪ	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਨ	—
								ਹਉ	ਮਨ	ਤ	ਨ	ਖੋ	ऽ	ਜੀ	ऽ
												ਮੰ			
ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਰੰ	—	ਪੰ	ਗੁੰ	—	ਰੰ	ਰੰ
ਭਾ	ऽ	ਲ	ਭ	ਲਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ਕਿਉ	ਪਿਆ	ऽ	ਰਾ	ਪ੍ਰੀ	ऽ	ਤ	ਮ
				ਸੰ								ਸੰ			
ਰੰ	ਗੁੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨ	—	ਸੰ	—	—	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨ਼	—	ਧ	ਪ
ਮਿ	ਲੈ	ਮੇ	ਰੀ	ਮਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ	ਮਿਲ	ਸ	ਤ	ਸੰ	ऽ	ਗ	ਤ
				ਮ								ਮ			
ਪ	—	ਪ	ਧ	ਗ	—	ਮ	—	ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਰ	ਰ
ਖੋ	ऽ	ਜ	ਦ	ਸਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ਵਿਚ	ਸੰ	ਗ	ਤ	ਹ	ਰਿ	ਪ੍ਰ	ਭ
ਗੁ	—	ਰ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—	—	—	—					
ਵ	ऽ	ਸੈ	ऽ	ਜੀ	ऽ	ਉ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ					

ਨੋਟ :—ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

ਝ. ਰਾਗ ਮਾਝ, ਕਹਿਰਵਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਿਥੈ ਨਾਮੁ ਜਪੀਐ ਪ੍ਰਭ ਪਿਆਰੇ ॥ ਸੇ ਅਸਥਲ ਸੋਇਨ ਚਉਬਾਰੇ ॥
ਜਿਥੈ ਨਾਮੁ ਨ ਜਪੀਐ ਮੇਰੇ ਗੋਇਦਾ ਸੇਈ ਨਗਰ ਉਜਾੜੀ ਜੀਉ ॥੧॥
ਹਰਿ ਰੁਖੀ ਰੋਟੀ ਖਾਇ ਸਮਾਲੇ ॥ ਹਰਿ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੇ ॥
ਖਾਇ ਖਾਇ ਕਰੇ ਬਦਫੈਲੀ ਜਾਣੁ ਵਿਸੂ ਕੀ ਵਾੜੀ ਜੀਉ ॥੨॥
ਸੰਤਾ ਸੇਤੀ ਰੰਗੁ ਨ ਲਾਏ ॥ ਸਾਕਤ ਸੰਗਿ ਵਿਕਰਮ ਕਮਾਏ ॥
ਦੁਲਭ ਦੇਹ ਖੋਈ ਅਗਿਆਨੀ ਜੜ ਅਪੁਣੀ ਆਪਿ ਉਪਾੜੀ ਜੀਉ ॥੩॥
ਤੇਰੀ ਸਰਣਿ ਮੇਰੇ ਦੀਨ ਦਇਆਲਾ ॥ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਮੇਰੇ ਗੁਰ ਗੋਪਾਲਾ ॥
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਨਾਨਕੁ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਰਾਖਹੁ ਸਰਮ ਅਸਾੜੀ ਜੀਉ ॥੪॥

(ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੫)

ਅਸਥਾਈ

×				੦				×				੦			
														ਸ	ਰ
														ਜਿ	ਥੈ
				ਮ				ਸ							
ਰ	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਰ	ਨ਼	—	ਸ	—	—	—	ਸ	—
ਨਾ	ਮ	ਜ	ਪੀ	ਐ	ऽ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਪਿਆ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸੇ	ऽ
ਮ										ਮ					
ਰ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮਪ	ਧਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਗੁ	ਸ	ਰ
ਅ	ऽਸ	ਥ	ਲ	ਸੋ	ਇ	ਨ	ਚਉ	ਬਾऽ	ऽऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ऽ,	ऽ	ऽ
—	ਮ	ਮ	—	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—
ऽ	ਜਿ	ਥੈ	ऽ	ਨਾ	ਮ	ऽ	ਨ	ਜਪ	ਐ	ਮੇ	ਰੇ	ਗੋ	ਇ	ਦਾ	ऽ
	ਨ											ਮ			
—	ਸਂ	—	ਰਂਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	ਮਪ	ਧਪ	ਗੁ	ਰ		
ऽ	ਸੇ	ऽ	ਈऽ	ਨ	ਗ	ਰ	ਉ	ਜਾ	ऽ	ੜੀऽ	ऽऽ	ਜੀ	ਉ	ਜਿਥੈ..	

ਅੰਤਰਾ

	ਮ													ਮ	
ਸ	ਰ	ਮ	—	ਪ	—	ਪ	—	—	ਪ	ਧ	ਮ	ਮਪ	ਧਪ	ਗੁਰ	ਗੁ
ਹਰਿ	ਰੂ	ਖੀ	ऽ	ਰੋ	ऽ	ਟੀ	ऽ	ऽ	ਖਾ	ਇ	ਸ	ਮਾऽ	ऽऽ	ਲੇऽ	ऽ
	ਮ													ਮ	
ਸ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਪ	ਪ	—	ਪ	ਪ	ਮ	ਮਪ	ਧਪ	ਗੁਰ	ਗੁ
ਹਰਿ	ਅੰ	ਤ	ਰ	ਬਾ	ऽ	ਹ	ਰ	ऽ	ਨਦ	ਰ	ਨਿ	ਹਾऽ	ऽऽ	ਲੇऽ	ऽ

ਸ	ਮ	—	ਮ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਸਂ	—
ऽ	ਖਾ	ऽ	ਇ	ਖਾ	ऽ	ਇ	ਕ	ਰੇ	ऽ	ਬ	ਦ	ਫੈ	ऽ	ਲੀ	ऽ
				ਸਂ				⌐‾‾‾	‾‾‾¬			ਮ			
—	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	ਧ	ਮ	ਮਪ	ਧਪ	ਗੁ	ਰ		
ऽ	ਜਾ	ਣ	ਵਿ	ਸੂ	ऽ	ਕੀ	ऽ	ਵਾ	ऽ	ਡੀऽ	ऽऽ	ਜੀ	ਉ	ਜਿਥੈ...	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੪. ਰਾਗ ਮਾਝ, ਤਾਲ–ਆੜਾ ਚੌਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਗੁਰੁ ਦਾਤਾ ਗੁਰੁ ਹਿਵੈ ਘਰੁ ਗੁਰੁ ਦੀਪਕੁ ਤਿਹ ਲੋਇ ॥
ਅਮਰ ਪਦਾਰਥੁ ਨਾਨਕਾ ਮਨਿ ਮਾਨੀਐ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥੧॥

(ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੩੭)

ਅਸਥਾਈ

੩		੦		੪		੦		×		੨		੦	
	ਮ											ਪ	
	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਨੁ	ਧਪ	–ਧ	ਮ	ਗੁਰ
	ਗੁ	ਰ	ਦਾ	ਤਾ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਹਿ	ਵੈ	ऽऽ	ऽऽ	ਘ	ਰऽ
		ਸ			ਮ			⏜	⏜			ਸ	
ਗੁਸ	—	ਨੁ	ਸ	ਰਪ	ਗੁ	ਗੁਰ	ਰ	ਗੁ	ਸ	—	ਰ	ਨੁ	ਸ
ऽऽ,	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਦੀऽ	ਪ	ਕਤਿ	ਹ	ਲੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇ

—
ऽ

ਅੰਤਰਾ

	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂਨ	ਸਂ	—	—
	ਅਮ	ਰ	ਪ	ਦਾ	ऽ	ਰ	ਥ	ਨਾ	ऽ	ऽਨ	ਕਾ	ऽ	ऽ
				⏜	⏜			ਮ					
—	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ	ਮ	ਰ	ਪ	ਗੁ	—	ਰ	ਗੁਸ	ਰਨੁ	ਸ
ऽ	ਮ	ਨ	ਮਾ	ਨੀਐ	ऽ	ਸੁ	ਖ	ਹੋ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਇ

—
ऽ ਗੁਰ... ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਵੀ ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।

੫. ਰਾਗ ਮਾਝ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਵਸਤ੍ਰ ਪਖਾਲਿ ਪਖਾਲੇ ਕਾਇਆ ਆਪੇ ਸੰਜਮਿ ਹੋਵੈ ॥
ਅੰਤਰਿ ਮੈਲੁ ਲਗੀ ਨਹੀ ਜਾਣੈ ਬਾਹਰਹੁ ਮਲਿ ਮਲਿ ਧੋਵੈ ॥
ਅੰਧਾ ਭੂਲਿ ਪਇਆ ਜਮ ਜਾਲੇ ॥
ਵਸਤੁ ਪਰਾਈ ਅਪੁਨੀ ਕਰਿ ਜਾਨੈ ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਦੁਖੁ ਘਾਲੇ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਉਮੈ ਤੁਟੈ ਤਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵੈ ॥
ਨਾਮ ਜਪੇ ਨਾਮੋ ਆਰਾਧੇ ਨਾਮੇ ਸੁਖਿ ਸਮਾਵੈ ॥੨॥

(ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੩੯)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
											ਰਮ	ਰ	ਮ	—	ਪ
											ਅੰS	S	ਧਾ	S	S
ਸੰ								ਮ							
ਨ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨੁਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਰ	ਸ	ਸ	ਸ	—	ਰ
ਭੂ	S	ਲ	ਪ	ਇਆ	S	ਜ	ਮ	ਜਾ	S	ਲੇ,	ਵ	Sਸ	ਤ	S	ਪ
ਸ															
ਨ਼	—	—	—	—	ਸ	—	—	—	—	—	ਸ	ਸ	ਸ	—	ਰ
ਰਾ	S	S	S	S	ਈ	S	S	S	S	S	ਅਪ	ਨੀ	ਕ	S	ਰ
ਗ	—	—	—	—	ਮ	—	—	—	—	—	ਰ	ਪ	ਮ	—	ਪ
ਜਾ	S	S	S	S	ਣੈ	S	S	S	S	S	ਹਉ	S	ਮੈ	S	S
ਮ								ਸ							
ਗੁ	ਗੁ	ਰ	ਰ	ਗੁ	ਸ	—	ਰ	ਨ਼	ਸ	—					
ਵਿ	ਚ	ਦੁ	ਖ	ਘਾ	S	S	S	ਲੇ	S	S					

ਅੰਤਰਾ

	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	—	ਨ	—	ਸੰ	—
	ਵਸ	ਤੁ	ਪ	ਖਾ	S	ਲ	ਪ	ਖਾ	S	ਲੇ	S	ਕਾ	S	ਇਆ	S
				ਮੰ								ਧੰ			
—	ਰੰ	—	ਪੰ	ਗੁੰ	—	ਰੰ	ਰੰ	ਗੁੰ	ਸੰ	—	ਰੰ	ਨ	—	ਸੰ	—
S	ਆ	S	ਪੇ	ਸੰ	S	ਜ	ਮ	ਹੋ	S	S	S	ਵੈ	S	S	S
								ਮ				ਮ			
—	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰਸੰ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ	ਗ	—	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਸ	—
S	ਅੰ	ਤ	ਰS	ਮੈ	S	ਲ	ਲ	ਗੀ	S	ਨ	ਹੀ	ਜਾ	S	ਣੈ	S

				ਮ						
—	ਰ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਰ	ਰ	ਗੁ	ਸ	ਸ
ऽ	ਬਾ	ਹ	ਰਹੁ	ਮ	ਲ	ਮ	ਲ	ਧੋ	ऽ	ਵੈ ਅੰਧਾ...

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੂਰ ਜਜਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਮਾਝ, ਤਾਲ-ਦਾਦਰਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸੇਵੀ ਸਤਿਗੁਰੁ ਆਪਣਾ ਹਰਿ ਸਿਮਰੀ ਦਿਨ ਸਭਿ ਰੈਣ ॥
ਆਪੁ ਤਿਆਗਿ ਸਰਣੀ ਪਵਾਂ ਮੁਖਿ ਬੋਲੀ ਮਿਠੜੇ ਵੈਣ ॥
ਜਨਮ ਜਨਮ ਕਾ ਵਿਛੁੜਿਆ ਹਰਿ ਮੇਲਹੁ ਸਜਣੁ ਸੈਣ ॥
ਜੋ ਜੀਅ ਹਰਿ ਤੇ ਵਿਛੁੜੇ ਸੇ ਸੁਖਿ ਨ ਵਸਨਿ ਭੈਣ ॥
ਹਰਿ ਪਿਰ ਬਿਨੁ ਚੈਨੁ ਨ ਪਾਈਐ ਖੋਜਿ ਡਿਠੇ ਸਭਿ ਗੈਣ ॥
ਆਪ ਕਮਾਣੈ ਵਿਛੁੜੀ ਦੋਸੁ ਨ ਕਾਹੂ ਦੇਣ ॥
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਰਾਖਿ ਲੇਹੁ ਹੋਰੁ ਨਾਹੀ ਕਰਣ ਕਰੇਣ ॥
ਹਰਿ ਤੁਧੁ ਵਿਣੁ ਖਾਕੂ ਰੂਲਣਾ ਕਹੀਐ ਕਿਥੈ ਵੈਣ ॥
ਨਾਨਕ ਕੀ ਬੇਨੰਤੀਆ ਹਰਿ ਸੁਰਜਨੁ ਦੇਖਾ ਨੈਣ ॥

(ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੬)

ਅਸਥਾਈ

×			o			×			o		
ਨ			ਸਂ								
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂਰਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪਧ	—	-ਪ	ਮਗੁ	ਰਗੁ	ਸਸ
ਸੇ	ਵੀ	ऽऽ	ਸਤਿ	ਗੁ	ਰ	ਆऽ	ऽ	ऽਪ	ਣਾऽ	ऽऽ	ਹਰਿ
			ਮ								
ਰਪ	ਮ	ਪ	ਗੁਰ	ਸ	ਸ	ਰ	ਗ	—	ਮ	ਪ	—
ਸਿਮ	ਰੀ	ऽ	ਦਿਨ	ਸ	ਭ	ਰੈ	ऽ	ऽ	ਣ	ऽ	ऽ
			ਮ								
ਰਪ	ਮ	ਪ	ਗੁਰ	ਸ	ਨ਼	ਸ	—	ਨ਼	ਸ	—	—
ਸਿਮ	ਰੀ	ऽ	ਦਿਨ	ਸ	ਭ	ਰੈ	ऽ	ऽ	ਣ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ											
ਮ	—	ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂਨ	ਸਂ	—	-ਨ	ਸਂ	—	ਨਸਂ
ਆ	ऽ	ਪ	ਤਿਆ	ਗ	ਸਰ	ਣੀ	ऽ	ऽਪ	ਵਾਂ	ऽ	ਮੁਖ
					ਸਂ						
ਰਂ	ਗੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	—	—	ਨੁਧ	ਪ	—
ਬੋ	ਲੀ	ऽ	ਮਿ	ਠੇ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ऽ	ਣऽ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੭. ਰਾਗ ਮਾਝ, ਤਾਲ-ਦਾਦਰਾ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਲੋਚੈ ਗੁਰ ਦਰਸਨ ਤਾਈ ॥ ਬਿਲਪ ਕਰੇ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਕੀ ਨਿਆਈ ॥
ਤ੍ਰਿਖਾ ਨ ਉਤਰੈ ਸਾਂਤਿ ਨ ਆਵੈ ਬਿਨੁ ਦਰਸਨ ਸੰਤ ਪਿਆਰੇ ਜੀਉ ॥੧॥
ਹਉ ਘੋਲੀ ਜੀਉ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਈ ਗੁਰ ਦਰਸਨ ਸੰਤ ਪਿਆਰੇ ਜੀਉ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਤੇਰਾ ਮੁਖੁ ਸੁਹਾਵਾ ਜੀਉ ਸਹਜ ਧੁਨਿ ਬਾਣੀ ॥ ਚਿਰੁ ਹੋਆ ਦੇਖੇ ਸਾਰਿੰਗ ਪਾਣੀ ॥
ਧੰਨ ਸੁ ਦੇਸੁ ਜਹਾ ਤੂੰ ਵਸਿਆ ਮੇਰੇ ਸਜਣ ਮੀਤ ਮੁਰਾਰੇ ਜੀਉ ॥੨॥
ਹਉ ਘੋਲੀ ਹਉ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਈ ਗੁਰ ਸਜਣ ਮੀਤ ਮੁਰਾਰੇ ਜੀਉ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਇਕ ਘੜੀ ਨ ਮਿਲਤੇ ਤਾ ਕਲਿਜੁਗੁ ਹੋਤਾ ॥
ਹੁਣਿ ਕਦਿ ਮਿਲੀਐ ਪ੍ਰਿਅ ਤੁਧੁ ਭਗਵੰਤਾ ॥
ਮੋਹਿ ਰੈਣਿ ਨ ਵਿਹਾਵੈ ਨੀਦ ਨ ਆਵੈ ਬਿਨੁ ਦੇਖੇ ਗੁਰ ਦਰਬਾਰੇ ਜੀਉ ॥੩॥
ਹਉ ਘੋਲੀ ਜੀਉ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਈ ਤਿਸੁ ਸਚੇ ਗੁਰ ਦਰਬਾਰੇ ਜੀਉ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਭਾਗੁ ਹੋਆ ਗੁਰਿ ਸੰਤੁ ਮਿਲਾਇਆ ॥ ਪ੍ਰਭੁ ਅਬਿਨਾਸੀ ਘਰ ਮਹਿ ਪਾਇਆ ॥
ਸੇਵ ਕਰੀ ਪਲੁ ਚਸਾ ਨ ਵਿਛੁੜਾ ਜਨ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਤੁਮਾਰੇ ਜੀਉ ॥੪॥
ਹਉ ਘੋਲੀ ਜੀਉ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਈ ਜਨ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਤੁਮਾਰੇ ਜੀਉ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

(ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੯੬)

ਅਸਥਾਈ

×			੦			×			੦		
ਨ਼								ਪ			
ਸ	—	ਸਰ	ਗ	ਮ	ਮ	ਪਧ	ਪਧ	ਮਮ	ਗੁਰ	ਰਗ਼	ਸ
ਹਉ	ऽ	ਘੋऽ	ਲੀ	ਜੀ	ਉ	ਘੋऽ	ਲऽ	ऽਘੁ	ਮਾऽ	ਈऽ	ऽ
ਨ								ਪ			
ਸ	—	ਸਰ	ਗ	ਮ	ਮ	ਪਧ	ਪਧ	ਮਮ	ਗੁਰ	ਰਗ਼	ਸਸ
ਹਉ	ऽ	ਘੋऽ	ਲੀ	ਜੀ	ਉ	ਘੋऽ	ਲऽ	ऽਘੁ	ਮਾऽ	ਈऽ	ਗੁਰ
ਨ਼			ਸਂ								
ਸਂ	ਸਂ	-ਰਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪਧ	ਧ	-ਪ	ਮਗ਼	ਰਗ਼	ਰਸ
ਦਰ	ਸ	ऽਨ	ਸੰ	ਤ	ਪਿ	ਆऽ	ਰੇ	ऽऽ	ਜੀऽ	ਉऽ	ऽऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ											
ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	ਨ	ਨਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	—
ਮੇਰਾ	ਮ	ਨ	ਲੋ	ਚੈ	ਗੁਰ	ਦਰ	ਸ	ਨ	ਤਾ	ਈ	ऽ
ਬਿਲ	ਪ	ਕ	ਰੇ	ऽ	ਚਾऽ	ਤ੍ਰਿਕ	ਕੀ	ऽ	ਨਿਆ	ਈ	ऽ

					ਸੰ						
ਰੰ	ਗੁੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰਸੰ	ਨ਼ਧ	ਪ	ਪ
ਤ੍ਰਿਖਾ	ऽ	ਨ	ਉਤ	ਰੈ	ऽ	ਸਾਂ	ਤ	ऽਨ	ਆऽ	ਵੈ	ਬਿਨ
			ਸੰ								
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰਰੰ	ਨ਼	ਧ	ਪ	ਪਧ	ਧ	-ਪ	ਮਗੁ	ਰਗੁ	ਰਸ
ਦਰ	ਸ	ऽਨ	ਸੰ	ਤ	ਪਿ	ਆऽ	ਰੇ	ऽऽ	ਜੀऽ	ਉऽ	ऽऽ

ਨੋਟ—ਰਹਾਉ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਅਸਥਾਈ ਤੇ ਲਾਓ, ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰੇ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਗਾਉਣਾ ਹੈ।

੮. ਰਾਗ ਮਾਝ, ਤਾਲ–ਚੰਚਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਮੈ ਹਰਿ ਮਨਿ ਭਾਇਆ ॥ ਵਡਭਾਗੀ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ॥
ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਹਰਿ ਨਾਮ ਸਿਧਿ ਪਾਈ ਕੋ ਵਿਰਲਾ ਗੁਰਮਤਿ ਚਲੈ ਜੀਉ ॥੧॥
ਮੈ ਹਰਿ ਹਰਿ ਖਰਚੁ ਲਇਆ ਬੰਨਿ ਪਲੈ ॥ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਾਣ ਸਖਾਈ ਸਦਾ ਨਾਲਿ ਚਲੈ ॥
ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ਹਰਿ ਨਿਹਚਲੁ ਹਰਿ ਧਨੁ ਪਲੈ ਜੀਉ ॥੨॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਸਜਣੁ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਰਾਇਆ ॥
ਕੋਈ ਆਣਿ ਮਿਲਾਵੈ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਣ ਜੀਵਾਇਆ ॥
ਹਉ ਰਹਿ ਨ ਸਕਾ ਬਿਨੁ ਦੇਖੇ ਪ੍ਰੀਤਮਾ ਮੈ ਨੀਰੁ ਵਹੇ ਵਹਿ ਚਲੈ ਜੀਉ ॥੩॥
ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਤ੍ਰੁ ਮੇਰਾ ਬਾਲ ਸਖਾਈ ॥ ਹਉ ਰਹਿ ਨ ਸਕਾ ਬਿਨੁ ਦੇਖੇ ਮੇਰੀ ਮਾਈ ॥
ਹਰਿ ਜੀਉ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਹੁ ਗੁਰੁ ਮੇਲਹੁ ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਧਨੁ ਪਲੈ ਜੀਉ ॥੪॥

(ਮਾਝ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੯੪)

ਅਸਥਾਈ ਤੇ ਅੰਤਰਾ

×			੨				੦			੩			
			ਸ	ਸ	ਸ	ਰ	ਗ	—	ਗ	ਮ	—	—	—
			ਹ	ਰਿ	ਹ	ਰਿ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਮੈ	ऽ	ऽ	ऽ
							ਮ						
—	—	—	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	—	ਗੁ	ਰ	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਮ	ਨ	ਭਾ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ
							ਸ						
ਗੁ	ਸ	—	ਸ	ਸ	ਸ	ਰ	ਨ਼	—	—	ਧ਼	ਧ਼	ਪ਼	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਵ	ਡ	ਭਾ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ऽ	ऽ
—	—	—	ਮ਼	—	ਮ	ਪ਼	ਨ਼	—	—	ਸ	—	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਧਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ

			ਮ										
—	—	—	ਰ	ਗ	ਮ	—	ਪ	—	—	—	—	—	—
਽	਽	਽	ਗੁ	ਰ	ਪੂ	਽	ਰੇ	਽	਽	਽	਽	਽	਽
—	—	ਪ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨ	—	—	ਸੰ	—	—	—
਽	਽	ਹਰਿ	ਨਾ	ਮ	ਸਿ	ਧ	ਪਾ	਽	਽	ਈ	਽	਽	਽
—	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰਸੰ	ਨੁਧ	ਪ	ਧ	ਮ	ਗ	ਮ	—
਽	਽	ਕੋ	ਵਿ	ਰ	ਲਾ	਽਽	ਗੁ਽	ਰ	਽	ਮ	ਤ	਽	਽
							ਮ						
ਗੁ	ਰ	—	ਰ	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਰ	—	ਗੁ	ਸ	—	—
਽	਽	਽	ਚ	਽	ਲੈ	਽	ਜੀ	਽	਽	ਉ	਽	਽	਽
—	—	—											
਽	਽	਽											

ਨੋਟ—ਕੁਝ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਐਸੀਆਂ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਥਾਈ-ਅੰਤਰੇ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੋ, ਇਹ ਭੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੀਤ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਉਣੀਆਂ ਹਨ।

(ਮਾਝ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ

ਵਾਦੀ—ਧੁ	ਠਾਟ—ਭੈਰਵੀ	ਸਮਾਂ—ਦਿਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਗੁ	ਜਾਤੀ—ਓਡਵ—ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਧੁ-ਮ ਤੇ ਪ ਗੁ ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤਿ।

ਨ
ਆਰੋਹ—ਸ, ਰੁ ਮ ਪ ਧੁ, ਸਂ।

ਮ ਗੁ ਗੁ
ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਨੁਧੁ, ਪ, ਧੁ ਮ, ਪ ਗੁ, ਰੁ ਰੁ ਸ।

ਪ ਨੁ ਮ ਗੁ ਗੁ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਮ ਪ ਨੁ ਧੁ—ਪ, ਧੁਮਪ ਗੁ, ਰੁ ਰੁ, ਸ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ ਦੇ 'ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ' ਵਿਚ ਆਸਾਵਰੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਤੋਂ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਲਿਖੇ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਹਰੇਕ ਰਾਗ ਵਿਚ ਥੋੜਾ-ਬਹੁਤ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਸਾਵਰੀ ਰਾਗ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਭੀ ਕੁਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ, ਆਸਾਵਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਇਸ ਦੇ 'ਰੇ-ਧਾ' ਕੋਮਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ 'ਨੀ-ਗਾ' ਸੁਰ ਵੀ ਕੋਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਇੰਜ ਇਹ ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ ਤੋਂ ਭੈਰਉ ਅਤੇ ਭੈਰਉ ਤੋਂ ਭੈਰਵੀ ਠਾਟ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਆਸਾਵਰੀ ਦਾ ਇਹੋ ਸੁਰ-ਰੂਪ ਸੰਗੀਤ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਆਸਾਵਰੀ ਰਾਗ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਅਜ-ਕਲ ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਦੋ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ—(੧) ਕੋਮਲ ਰਿਖਭ ਦੀ ਆਸਾਵਰੀ ਅਤੇ (੨) ਤੀਵਰ ਰਿਖਭ ਦੀ ਆਸਾਵਰੀ। ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਆਗਰਾ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਧੁਰਪਦੀਏ ਜਾਂ ਧੁਰਪਦ ਅੰਗ ਨਾਲ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਰਾਮਪੁਰ ਦੇ ਗਾਇਕ ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ ਗਾਉਣਾ ਹੀ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਖਯਾਲ ਗਾਇਕ ਅਕਸਰ ਤੀਵਰ ਰਿਖਭ ਵਾਲੀ ਆਸਾਵਰੀ ਗਾਉਂਦੇ-ਬਜਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਂਜ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਕੋਮਲ ਜਾਂ ਤੀਵਰ 'ਰਿਖਭ' ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਜਾਤੀ, ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਤੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਰਿਖਭ ਪ੍ਰਾਣ ਸੁਰ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਟੋਡੀ (ਖਿਲਾਸਖਾਨੀ) ਅੰਗ ਭੀ ਦਿਖਾਈ

ਨੁ. ਮ ਗੁ ਗੁ
ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—"ਸ, ਰੁਗੁਰੁ ਨੁਧੁ, ਧੁ ਸ, ਸਂ ਰੁਨੁਧੁ, ਮਪ ਗੁ, ਰੁ ਰੁਸ" ਪਰ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਇਹ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਪਰਕ੍ਰਿਤੀ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਭਗਤੀ ਰਸ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਗਾਇਕ ਤੇ ਵਾਦਕ ਅਧਿਕਤਰ ਬਿਲੰਬਿਤ ਜਾਂ ਮੱਧਮ ਲਯ ਵਿਚ ਹੀ ਗਾਇਨ-ਵਾਦਨ ਕਰਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਤੇਜ਼ ਲਯ ਵਿਚ ਤਾਨ-ਪਲਟੇ ਲਾਉਣੇ ਰਾਗ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਭਰਿਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਨੋਟ – ਇਸ ਦਾ ਸੁਰ-ਰੂਪ (ਆਲਾਪ) ਆਸਾਵਰੀ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਰਿਖਭ ਕੋਮਲ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਥੇ ਵੱਖਰਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ।

ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਤਾਨਾਂ (ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਨੰ: ੩)

ਅਸਥਾਈ

	੩	×	੨	੦
੧.	* ਘੁੰ ਘ ਰੂ	ਵਾ ऽ ਜੇ ऽ	ਸਰੁ ਮਪ ਧੁਧੁ ਮਪ	ਨੁਨੁ ਧੁਪ ਮਗੁ ਰੁਸ
੨.	* · · ·	ਸਰੁ ਮਪ ਧੁਧੁ ਮਪ	ਨੁਨੁ ਧੁਪ ਮਪ ਸੰਨੁ	ਧੁਪ ਮਪ ਮਗੁ ਰੁਸ
੩.	* ਰੁਮ ਪਮ ਗੁਰੁ,	ਮਪ ਨੁਧੁ ਪਮ, ਪਧੁ	ਸੰਨੁ ਧੁਪ, ਰੁੰਗੁੰ ਰੁੰਸੰ	ਨੁਧੁ ਮਪ ਮਗੁ ਰੁਸ
੪.	* · · ·	ਰੁਰੁ ਸਨੁ ਧੁਪ, ਧੁਧੁ	ਪਮ ਗੁਰੁ, ਸੰਸੰ ਨੁਧੁ	ਪਮ, ਰੁੰਰੁੰ ਸੰਨੁ ਧੁਪ
	ਮਗੁ ਰੁਸ, ਰੁਮ ਗੁਰੁ,	ਮਧੁ ਪਮ, ਧੁਸੰ ਨੁਧੁ	ਸੰਗੁੰ ਰੁੰਸੰ, ਰੁੰਮੰ ਗੁੰਰੁੰ	ਸੰਨੁ ਧੁਪ ਮਗੁ ਰੁਸ
੫.	ਸਰੁ ਮਪ ਧੁਧੁ ਮਪ	ਗੁ, ਰੁਮ ਪਨੁ ਧੁਧੁ	ਮਪ ਗੁ, ਰੁਮ ਪਧੁ	ਸੰਨੁ ਧੁਧੁ ਮਪ ਗੁ,
	ਰੁਮ ਪਧੁ ਸੰਰੁੰ ਸੰਨੁ	ਧੁਧੁ ਮਪ ਗੁ, ਰੁਮ	ਪਧੁ ਸੰਰੁੰ ਗੁੰਰੁੰ ਸੰਨੁ	ਧੁਧੁ ਮਪ ਮਗੁ ਰੁਸ
੬.	· · · ·	· · · ·	· · · ·	ਰੁਰੁ ਸ,ਰੁ ਰੁਸ, ਰੁਰੁ
	ਸਨੁ ਧੁਪ, ਧੁਧੁ ਪ,ਧੁ	ਧੁਪ, ਧੁਧੁ ਪਮ ਗੁਰੁ,	ਰੁੰਰੁੰ ਸੰ,ਰੁੰ ਰੁੰਸੰ, ਰੁੰਰੁੰ	ਸੰਨੁ ਧੁਪ ਮਪ ਮਗੁ
	ਰੁਸ, ਰੁਮ ਪਪ, ਮਪ	ਧੁਧੁ, ਪਧੁ ਸੰਸੰ, ਧੁਸੰ	ਰੁੰਰੁੰ ਸੰਰੁੰ ਗੁੰਗੁੰ ਰੁੰਸੰ	ਨੁਧੁ ਮਪ ਮਗੁ ਰੁਸ

ਅੰਤਰਾ

੧.	ਏ ऽ ਕ ਤੂ	ऽ ऽ ਹੋ ਰ	ਸੰਨੁ ਧੁਪ ਮਗੁ ਰੁਸ	ਰੁਮ ਪਧੁ ਮਪ ਧੁਸੰ
੨.	· · · ·	ਪਧੁ ਸੰਰੁੰ ਗੁੰਰੁੰ ਸੰਨੁ	ਧੁਪ ਮਗੁ ਰੁਸ, ਰੁਮ	ਪਨੁ ਧੁਪ ਮਪ ਧੁਸੰ
੩.	ਰੁੰਰੁੰ ਸੰਨੁ ਧੁਪ, ਸੰਸੰ	ਨੁਧੁ ਪਮ, ਨੁਨੁ ਧੁਪ	ਮਗੁ, ਧੁਧੁ ਪਮ ਗੁਰੁ,	ਸਰੁ ਮਪ ਨੁਨੁ ਧੁਪ.
੪.	· · · ·	· · · ·	ਸੰਰੁੰ ਗੁੰਰੁੰ ਸੰਨੁ ਧੁਪ,	ਨੁਸੰ ਰੁੰਸੰ ਨੁਧੁ ਪਮ,
	ਪਧੁ ਨੁਧੁ ਪਮ ਗੁਰੁ,	ਮਪ ਧੁਪ ਮਗੁ ਰੁਸ,	ਸਰੁ ਗੁਰੁ, ਰੁਮ ਪਮ,	ਮਪ ਧੁਪ, ਪਧੁ ਨੁਧੁ,
੫.	ਧੁਧੁ ਪ,ਧੁ ਧੁਪ, ਧੁਧੁ	ਪਮ ਗੁਰੁ ਸ, ਸੰਸੰ	ਨੁ,ਸੰ ਸੰਨੁ, ਸੰਸੰ ਨੁਧੁ	ਪਮ ਗੁਰੁ ਸ, ਗੁੰਗੁੰ
	ਰੁੰਗੁੰ ਗੁੰਰੁੰ, ਗੁੰਗੁੰ ਰੁੰਸੰ	ਨੁਧੁ ਪਮ ਗੁਰੁ ਸ,	ਰੁਮ ਪਧੁ ਸੰ, ਰਮ	ਪਧੁ ਸੰ, ਰੁਮ ਪਧੁ
੬.	ਗੁੰਰੁੰ ਗੁੰਰੁੰ ਸੰਨੁ, ਰੁੰਸੰ	ਰੁੰਸੰ ਨੁਧੁ, ਸੰਨੁ ਸੰਨੁ	ਧੁਪ, ਨੁਧੁ ਨੁਧੁ ਪਮ,	ਧੁਪ ਧੁਪ ਮਗੁ, ਪਮ
	ਪਮ ਗੁਰੁ; ਮਗੁ ਮਗੁ	ਰੁਸ, ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਸਨੁ,	ਸਰੁ ਰੁ,ਰੁ ਮਮ, ਮਪ	ਪ,ਪ ਧੁਧੁ ਧੁਸੰ ਸੰऽ

੧. ਰਾਗ ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਾਰੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਾਈ ਮੋਰੋ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਰਾਮੁ ਬਤਾਵਹੁ ਰੀ ਮਾਈ ॥
ਹਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਖਿਨੁ ਪਲੁ ਰਹਿ ਨ ਸਕਉ ਜੈਸੇ ਕਰਹਲੁ ਬੇਲਿ ਰੀਝਾਈ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਮਰਾ ਮਨੁ ਬੈਰਾਗੁ ਬਿਰਕਤੁ ਭਇਓ ਹਰਿ ਦਰਸਨ ਮੀਤ ਕੈ ਤਾਈ ॥
ਜੈਸੇ ਅਲ ਕਮਲਾ ਬਿਨੁ ਰਹਿ ਨ ਸਕੈ ਤੈਸੇ ਮੋਹਿ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਰਹਨੁ ਨ ਜਾਈ ॥੧॥
ਰਾਖੁ ਸਰਣਿ ਜਗਦੀਸੁਰ ਪਿਆਰੇ ਮੋਹਿ ਸਰਧਾ ਪੂਰ ਹਰਿ ਗੁਸਾਈ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਕੈ ਮਨਿ ਅਨਦੁ ਹੋਤ ਹੈ ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਨਿਮਖ ਦਿਖਾਈ ॥੨॥

(ਆਸਾਵਰੀ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੩੬੯)

ਅਸਥਾਈ

੨				੦				੩				×			
ਪ				ਮ				ਸ				ਨ̱			
ਧ̱	ਮ	ਪਧ̱	ਮਪ	ਗ̱	—	ਰ̱	ਸ	ਰ̱	ਮ	ਪ	ਸਂ	ਧ̱	—	ਪ	ਪ
ਮਾ	ਈ	ਮੋऽ	ਰੋऽ	ਪ੍ਰੀ	ऽ	ਤ	ਮ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਬ	ਤਾ	ऽ	ਵਹੁ	ਰੀ,
ਪ										ਮ		ਮ		ਮ	
ਧ̱	ਮ	ਪ	ਪ	ਧ̱	ਧ̱ਨ̱	ਧ̱	ਪ	ਧ̱	ਮ	ਧ̱	ਪ	ਗ̱	ਗ̱	ਗ̱	ਗ̱
ਮਾ	ਈ	*	ਹਉ	ਹ	ਰਿऽ	ਬਿ	ਨ	ਖਿ	ਨ	ਪ	ਲ	ਰ	ਹਿ	ਨ	ਸ
ਗ̱												ਨ̱			
ਰ̱	—	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਗ̱ਂ	ਗ̱ਂ	ਰ̱ਂ	—	ਸਂ	ਰ̱ਂ	ਧ̱	—	ਪ	—
ਕਉ	ऽ	ਜੈ	ਸੇ	ਕ	ਰ	ਹ	ਲ	ਬੇ	ऽ	ਲ	ਰੀ	ਝਾ	ऽ	ਈ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

੦				੩				×				੨			
ਪ				ਨ̱		ਨ̱									
ਮ	ਮ	ਪ	—	ਧ̱	ਧ̱	ਧ̱	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸ
ਹ	ਮ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਨ	ਬੈ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਗ	ਬਿਰ	ਕ	ਤ	ਭ	ਇਓ
ਨ̱		ਨ̱						ਸਂ						ਨ	
ਧ̱	—	ਧ̱	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਗ̱ਂ	—	ਰ̱ਂ	ਰ̱ਂ	ਸਂ	—	ਧ̱	ਪ
ਹ	ऽ	ਰਿ	ऽ	ਦ	ਰ	ਸ	ਨ	ਮੀ	ऽ	ਤ	ਕ	ਤਾ	ऽ	ਈ	ऽ
						ਪ		ਮ		ਮ		ਗ̱	ਗ̱		
ਪਧ̱	ਪਧ̱ਨ	ਧ̱	ਪ	ਪਧ̱	ਮ	ਧ̱	ਪ	ਗ̱	ਗ̱	ਗ̱	ਗ̱	ਰ̱	ਰ̱	ਸ	ਸਸ
ਜੈऽ	ਸੇऽऽ	ਅ	ਲਿ	ਕਮ	ਲਾ	ਬਿ	ਨ	ਰ	ਹਿ	ਨ	ਸ	ਕੈ	ਤੈ	ਸੇ	ਮੋਹਿ
								ਨ̱				ਪ			
ਸ	ਸ	ਗ̱ਂ	ਗ̱ਂ	ਰ̱ਂ	ਰ̱ਂ	ਸਂ	ਰ̱ਂ	ਧ̱	—	ਪ	—	ਧ̱	ਮ	ਪਧ̱	ਮਪ
ਹ	ਰਿ	ਬਿ	ਨ	ਰ	ਹ	ਨ	ਨ	ਜਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ਮਾ	ਈ	ਮੋऽ	ਰੋऽ...

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਲਾਲ ਚੋਲਨਾ ਤੈ ਤਨਿ ਸੋਹਿਆ ॥ ਸੁਰਿਜਨ ਭਾਨੀ ਤਾਂ ਮਨੁ ਮੋਹਿਆ ॥੧॥
ਕਵਨ ਬਨੀ ਰੀ ਤੇਰੀ ਲਾਲੀ ॥ ਕਵਨ ਰੰਗਿ ਤੂੰ ਭਈ ਗੁਲਾਲੀ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਤੁਮ ਹੀ ਸੁੰਦਰਿ ਤੁਮਹਿ ਸੁਹਾਗੁ ॥ ਤੁਮ ਘਰਿ ਲਾਲਨੁ ਤੁਮ ਘਰਿ ਭਾਗੁ ॥੨॥
ਤੂੰ ਸਤਵੰਤੀ ਤੂੰ ਪਰਧਾਨਿ ॥ ਤੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਭਾਨੀ ਤੁਹੀ ਸੁਰ ਗਿਆਨਿ ॥੩॥
ਪ੍ਰੀਤਮ ਭਾਨੀ ਤਾਂ ਰੰਗਿ ਗੁਲਾਲ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਭ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨਿਹਾਲ ॥੪॥

(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੩੮੪)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਸ
															ਕ
ਸ			ਮ	ਨੁ						ਪ		ਮ			
ਰੁ	ਮ	ਪ	ਪ	ਧੁ	—	ਪ	—	ਧੁ	ਮ	ਧੁ	ਪ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	—
ਵ	ਨ	ऽ	ਬ	ਨੀ	ऽ	ਰੀ	ऽ	ਤੇ	ऽ	ਰੀ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਲੀ,	ऽ
ਨੁ̣			ਨੁ̣					ਸ				ਮ			
ਧੁ̣	ਧੁ̣	ਪ̣	ਧੁ̣	ਸ	ਸ	ਸ	—	ਰੁ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	
ਕ	ਵ	ਨ	ਰੰ	ऽ	ਗ	ਤੂੰ	ऽ	ਭ	ਈ	ऽ	ਗ	ਲਾ	ऽ	ਲੀ	

ਅੰਤਰਾ

ਪ		ਨੁ						ਨੁ							
ਮ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਧੁ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—
ਲਾ	ऽ	ਲ	ਚੋ	ऽ	ਲ	ਨਾ	ऽ	ਤੈ	ऽ	ਤ	ਕ	ਸੋ	ਹਿ	ਆ	ऽ
				ਨੁ						ਪ		ਮ			
ਰੁਂ	ਗੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਧੁ	—	ਪ	—	ਧੁ	ਮ	ਧੁ	ਪ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	
ਸੁ	ਰ	ਜ	ਨ	ਭਾ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ਮ	ਨ	ਮੋ	ਹਿ	ਆ	ਕ...

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੀ ਤਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ॥ ਜਾਂ ਪੰਚ ਰਾਸੀ ਤਾਂ ਤੀਰਥ ਵਾਸੀ ॥੧॥
ਘੂੰਘਰੂ ਵਾਜੈ ਜੇ ਮਨੁ ਲਾਗੈ ॥ ਤਉ ਜਮੁ ਕਹਾ ਕਰੇ ਮੋ ਸਉ ਆਗੈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਆਸ ਨਿਰਾਸੀ ਤਉ ਸੰਨਿਆਸੀ ॥ ਜਾਂ ਜਤੁ ਜੋਗੀ ਤਾਂ ਕਾਇਆ ਭੋਗੀ ॥੨॥
ਦਇਆ ਦਿਗੰਬਰੁ ਦੇਹ ਬੀਚਾਰੀ ॥ ਆਪਿ ਮਰੈ ਅਵਰਾ ਨਹ ਮਾਰੀ ॥੩॥
ਏਕ ਤੂ ਹੋਰਿ ਵੇਸ ਬਹੁਤੇਰੇ ॥ ਨਾਨਕੁ ਜਾਣੈ ਚੋਜ ਨ ਤੇਰੇ ॥੪॥

(ਆਸਾ ਮ: ੧. ਪੰਨਾ ੩੫੬)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
	ਪ			ਨੁ								ਮ			
—	ਮ	ਪ	ਸਂ	ਧੁ	—	ਪ	—	ਧੁ	ਮ	ਪਧੁ	ਮਪ	ਗੁ	—	ਰੁ	ਸ
ऽ	ਘੂੰ	ਘ	ਰੂ	ਵਾ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ਜੇ	ऽ	ਮਨ	ਨऽ	ਲਾ	ऽ	ਗੈ	ऽ
ਨੁ.								ਰੁ				ਪ			
ਧੁ.	—	ਪ.	ਧੁ.	ਸ	ਸ	ਰੁ	ਸ	ਮ	—	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਗੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂਨੁ
ਤਉ	ऽ	ਜ	ਮ	ਕ	ਹਾ	ऽ	ਕ	ਰੇਂ	ऽ	ਮੋ	ਸਉ	ਆ	ऽ	ਗੈ	ऽऽ
ਧੁਪ															
ऽऽ		ਘੂੰ	...												

ਅੰਤਰਾ

ਪ		ਨੁ	ਨੁ					ਨੁ				ਰੁਂ			
ਮ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਗੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—
ਵਿ	ऽ	ਦਿਆ	ਵੀ	ਚਾ	ऽ	ਰੀ	ਤਾਂ	ਪ	ਰ	ਉ	ਪ	ਕਾ	ऽ	ਰੀ	ऽ
ਪ								ਮ							
ਮ	—	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਪਧੁ	ਮਪ	ਗੁ	—	ਰੁ	ਸ	ਰੁ	ਮ	ਪ	—
ਜਾ	ऽ	ਪੰ	ਚ	ਰਾ	ऽ	ਸੀऽ	ਤਾਂऽ	ਤੀ	ऽ	ਰ	ਥ	ਬਾ	ऽ	ਸੀ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ, ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਫੁਰਮਾਨੁ ਤੇਰਾ ਸਿਰੈ ਊਪਰਿ ਫਿਰਿ ਨ ਕਰਤ ਬੀਚਾਰੁ ॥
ਤੁਹੀ ਦਰੀਆ ਤੁਹੀ ਕਰੀਆ ਤੁਝੈ ਤੇ ਨਿਸਤਾਰ ॥ ੧ ॥
ਬੰਦੇ ਬੰਦਗੀ ਇਕਤੀਆਰ ॥
ਸਾਹਿਬੁ ਰੋਸੁ ਧਰਉ ਕਿ ਪਿਆਰੁ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਆਧਾਰੁ ਮੇਰਾ ਜਿਉ ਫੂਲੁ ਜਈ ਹੈ ਨਾਰਿ ॥
ਕਹਿ ਕਬੀਰੁ ਗੁਲਾਮੁ ਘਰ ਕਾ ਜੀਆਇ ਭਾਵੈ ਮਾਰਿ ॥ ੨ ॥

(ਗਉੜੀ ਭ: ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੩੩੮)

ਅਸਥਾਈ

੧		੨		⊕			੧		੨		⊕		
											ਨ॒		
ਪਧ॒	ਮ	ਪ	ਧ॒	ਸਂ	—	ਸਂ	ਰ॒ਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ॒	—	ਪ
ਬੰऽ	ऽ	ਦੇ	ऽ	ਬੰ	ऽ	ਦ	ਗੀ	ऽ	ਇਕ	ਤੀ	ਆ	ऽ	ਰ
				ਨ॒			ਮ			ਮ	ਗ॒	ਗ॒	
ਪਧ॒	ਮ	ਪ	ਨ॒	ਧ॒	ਧ॒	ਪ	ਗ॒	—	—	ਗ॒	ਰ॒	ਰ॒	ਸ
ਸਾऽ	ऽ	ਹਿ	ਬ	ਰੋ	ਸ	ਧ	ਰਉ	ऽ	ऽ	ਕਿ	ਪਿਆ	ऽ	ਰ

ਅੰਤਰਾ

				ਪ			ਨ॒						
				ਮ	ਮ	ਪ	ਧ॒	—	ਪ	ਧ॒	ਸਂ	ਸਂ	—
				ਫੁਰ	ਮਾ	ਨ	ਤੇ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਸਿ	ਰੈ	ऽ
				ਨ॒			ਨ॒						
ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ॒	ਧ॒	ਧ॒	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰ॒ਂ	—	—
ਊ	ऽ	ਪ	ਰ	ਫਿ	ਰ	ਨ	ਕ	ਰ	ਤ	ਬੀ	ਚਾ	ऽ	ऽ
				ਰ॒ਂ									
ਸਂ	—	—	—	ਗ॒ਂ	ਗ॒ਂ	—	ਰ॒ਂ	ਰ॒ਂ	ਸਂ	—	ਨ॒	ਸਂ	ਰ॒ਂਸਂ
ਰ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤੁ	ਹੀ	ऽ	ਦ	ਰੀ	ਆ	ऽ	ਤੂ	ਹੀ	ऽऽ
ਨ॒							ਨ॒				ਮ		
ਧ॒	ਧ॒	ਪ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਧ॒	—	ਪ	ਧ॒	ਗ॒	ਰ॒	ਸ
ਕ	ਰੀ	ਆ	ऽ	ਤੁ	ਝੈ	ऽ	ਤੇ	ऽ	ਨਿ	ऽਸ	ਤਾ	ऽ	ਰ

ਬੰਦੇ... —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ, ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਦੇਵਤਿਆ ਦਰਸਨ ਕੈ ਤਾਈ ਦੂਖ ਭੂਖ ਤੀਰਥ ਕੀਏ ॥
ਜੋਗੀ ਜਤੀ ਜੁਗਤਿ ਮਹਿ ਰਹਤੇ ਕਰਿ ਕਰਿ ਭਗਵੇ ਭੇਖ ਭਏ ॥ ੧ ॥
ਤਉ ਕਾਰਣਿ ਸਾਹਿਬਾ ਰੰਗ ਰਤੇ ॥
ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਅਨੇਕਾ ਰੂਪ ਅਨੰਤਾ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਹੀ ਤੇਰੇ ਗੁਣ ਕੇਤੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਦਰ ਘਰ ਮਹਲਾ ਹਸਤੀ ਘੋੜੇ ਛੋਡਿ ਵਿਲਾਇਤਿ ਦੇਸ ਗਏ ॥
ਪੀਰ ਪੇਕਾਂਬਰ ਸਾਲਿਕ ਸਾਦਿਕ ਛੋਡੀ ਦੁਨੀਆ ਥਾਇ ਪਏ ॥ ੨ ॥
ਸਾਦ ਸਹਸ ਸੁਖ ਰਸ ਕਸ ਤਜੀਅਲੇ ਕਾਪੜ ਛੋੜੇ ਚਮੜ ਲੀਏ ॥
ਦੁਖੀਏ ਦਰਦ ਵੰਦ ਦਰਿ ਤੇਰੈ ਨਾਮਿ ਰਤੇ ਦਰਵੇਸ ਭਏ ॥ ੩ ॥
ਖਲੜੀ ਖਪਰੀ ਲਕੜੀ ਚਮੜੀ ਸਿਖਾ ਸੂਤੁ ਧੋਤੀ ਕੀਨੀ ॥
ਤੂੰ ਸਾਹਿਬ ਹਉ ਸਾਂਗੀ ਤੇਰਾ ਪ੍ਰਣਵੈ ਨਾਨਕ ਜਾਤਿ ਕੈਸੀ ॥ ੪ ॥

(ਆਸਾ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੩੫੮)

ਅਸਥਾਈ

⊕			੧		੨					੧		੨	
							ਨੁ			ਮ			
ਸ	—	ਰੁ	ਮ	ਮ	ਪ	ਮਪ	ਧੁ	—	ਮਪ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	—
ਤਉ	S	ਕਾ	ਰ	ਣ	ਸਾ	Sਹਿ	ਬਾ	S	ਰੰਗ	ਰ	S	ਤੇ	S
							ਨੁ			ਮ			
ਸ	—	ਰੁ	ਮ	ਮ	ਪ	ਮਪ	ਧੁ	—	ਮਪ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	ਸਰੁ
ਤਉ	S	ਕਾ	ਰ	ਣ	ਸਾ	Sਹਿ	ਬਾ	S	ਰੰਗ	ਰ	S	ਤੇ	ਤੇਰੇ
ਨੁ.		ਨੁ.								ਨੁ			
ਧੁ.	ਧੁ.	ਧੁ.	ਸ	—	ਸ	—	ਰੁ	ਮ	ਪ	ਧੁ	—	ਪ	—
ਨਾ	ਮ	ਅ	ਨੈ	S	ਕਾ	S	ਰੂ	ਪ	ਅ	ਨੰ	S	ਤਾ	S
ਪ			ਨੁ				ਪ			ਮ			
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	—
ਕਹ	ਣ	ਨ	ਜਾ	ਈ	ਤੇ	ਰੇ	ਗੁ	ਣ	ਕੇ	ਤੇ	S	S	S

ਅੰਤਰਾ

ਪ			ਨੁ		ਨੁ								
ਮ	ਪ	ਪ	ਧੁ	—	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਦੇ	ਵ	ਤਿ	ਆ	,	ਦ	ਰ	ਸ	ਨ	ਕੈ	ਤਾ	S	ਈ	S

ਨੁ													
ਧੁ	—	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਦੂ	ऽ	ਖ	ਭੂ	ऽ	ਖ	ऽ	ਤੀ	ਰ	ਥ	ਕੀ	ऽ	ਏ	ऽ
ਨੁ							ਮ		ਮ	ਗੁ			
ਧੁ	—	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	—
ਜੋ	ऽ	ਗੀ	ਜ	ਤੀ	ऽ	ਜੂ	ਗ	ਤ	ਮਹਿ	ਰ	ਹ	ਤੇ	ऽ
							ਨੁ			ਮ			
ਸ	ਗੁਂ	ਗੁਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	—
ਕਰ	ਕ	ਰ	ਤ	ਗ	ਵੇ	ऽ	ਭੇ	ਖ	ਭ	ਏ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ, ਝਪਤਾਲ (ਬੈਠਵੀਂ ਲਯ)

ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਾਨਕ ਬਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ,
ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਆਜ ਮੋਰੇ ਆਏ ਹੈਂ ॥
ਪਰਮ ਦਯਾਲ ਲਾਲ ਲੋਚਨ ਬਿਸਾਲ,
ਮੁਖ ਬਚਨ ਰਸਾਲ ਮਧੁ ਮਧੁਰ ਪੀਆਏ ਹੈਂ ॥
ਸੋਭਤ ਮਿਹਜਾਸਨ ਬਿਲਾਸਨ ਦੈ ਅੰਕਮਾਲ,
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਬਿਸ਼ਮ ਹ੍ਵੈ ਸਹਜ ਸਮਾਏ ਹੈਂ ॥
ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਸਬਦ ਸੁਨਿ ਅਖੀਆਂ ਉਘਰ ਗਈ,
ਭਈ ਜਲ ਮੀਨ ਗਤਿ ਬਿਰਹ ਜਗਾਏ ਹੈਂ ॥ ੨੦੫ ॥

(ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਨੁ					ਮ		ਗੁ		
ਧੁ	ਧੁ	ਪ	—	ਧੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਰੁ	—	ਸ
ਸੁ	ਪ	ਨ	ऽ	ਚ	ਰਿ	ਤ੍ਰ	ਚਿ	ऽ	ਤ੍ਰ
	ਰੁ				ਨੁ.		ਨੁ.		
ਰੁ	ਗੁ	ਰੁ	—	ਸ	ਸ	ਸ	ਧੁ.	—	ਪ.
ਬਾ	ਨ	ਕ	ऽ	ਬ	ਨੇ	ਬ	ਚਿ	ऽ	ਤ੍ਰ
ਪ.		ਨੁ.							
ਮ.	ਪ.	ਧੁ.	—	ਧੁ.	ਸ	ਸ	ਰੁ	—	ਸ
ਪਾ	ਵ	ਨ	ऽ	ਵਿ	ਵਿ	ਤ੍ਰ	ਮਿ	ऽ	ਤ੍ਰ

	ਨੁ				ਮ		ਗੁ		
ਸ	ਧੁ	ਪ	ਧੁਮ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਰੁ	—	ਸ
ਅ	ਜ	ਮੋ	ss	ਰੇ	ਆ	ਏ	ਹੈਂ	s	s

ਅੰਤਰਾ

ਪ		ਨੁ	ਨੁ	ਨੁ	ਧੁ				
ਮ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਪ	ਰ	ਮ	s	ਦ	ਯਾ	ਲ	ਲਾ	s	ਲ
	ਰੁਂ	ਗੁਂ					ਨੁ		
ਰੁ	ਗੁਂ	ਰੁ	—	ਸਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਧੁ	—	ਪ
ਲੱ	ਚ	ਨ	s	ਕਿ	ਸਾ	ਲ	ਮੁ	s	ਖ
					ਨੁ		ਨੁ		
ਪ	ਪ	ਗੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧੁ	—	ਪ
ਬ	ਚ	ਨ	s	ਰ	ਸਾ	ਲ	ਮ	s	ਧੁ
					ਮ		ਗੁ		
ਪਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	ਪਮ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਰੁ	—	ਸ
ਮs	ਧੁ	ਰ	ss	ਪੀ	ਆ	ਏ	ਹੈ	s	s

ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ਜਾਂ ਅਗੋਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤਿੰਨਤਾਲ ਆਦਿ ਤਾਲ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਰਸ ਆਵੇਗਾ।

੭. ਰਾਗ ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ, ਤਾਲ–ਧਮਾਰ (ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਸਜਣ ਮੈਡਾ ਚਾਈਆ ਹਭ ਕਹੀ ਦਾ ਮਿਤੁ ॥
ਹਭੇ ਜਾਣਨਿ ਆਪਣਾ ਕਹੀ ਨ ਠਾਹੇ ਚਿਤੁ ॥ ੭ ॥

(ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਡਖਣੇ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੯੬)

ਅਸਥਾਈ

0			੩				×					੨	
ਸ						ਮ	ਨੁ			ਨੁ			
ਰੁ	ਮ	—	ਪ	—	—	ਪ	ਧੁ	—	—	ਧੁ	—	ਪ	—
ਸ	s	s	ਜ	s	s	ਣ	ਮੈਂ	s	s	ਡਾ	s	s	s
							ਮ			ਗੁ			
ਧੁ	ਮ	—	ਪ	—	—	ਧੁ	ਗੁ	—	—	ਰੁ	—	ਸ	—
ਚਾ	s	s	s	s	s	ਈ	ਆ	s	s	s	s	s	s

	ਨੁ.						ਸ	ਮ		ਗੁ			
ਸਰੁ	ਧੁ	ਪਧੁ	ਸ	—	ਰੁ	ਸ	ਧੁ	ਗੁ	—	ਰੁ	—	ਸ	—
ਹऽ	ਭ	ऽਕ	ਹੀ	ऽ	ਦਾ	ऽ	ਮੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ			ਨੁ		ਨੁ								
ਮ	ਪ	—ਪ	ਧੁ	—	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂਨੁ	ਸਂ.	—	—	—
ਹ	ऽ	ऽਭੇ	ਜਾ	ऽ	ਣ	ਨ	ਆ	ऽ	ऽਪ	ਣਾ	ऽ	ऽ	ऽ
ਨੁ			ਗੁਂ				ਨੁ	ਮ		ਗੁ			
ਧੁ	ਧੁ	ਗੁਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—	ਧੁ	ਗੁ	—	ਰੁ	—	ਸ	—
ਕ	ਹੀ	ऽਨ	ਠਾ	ऽ	ਹੇ	ऽ	ਚਿ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ	ऽ

੮. ਰਾਗ ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ ਤਾਲ-ਧਮਾਰ (ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਮਾਈ ਮੋਰੋ ਪ੍ਰੀਤਮ ਰਾਮ ਬਤਾਵਹੁ ਰੀ ਮਾਈ ॥

(ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ ਨੰਬਰ ੧ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।)

ਅਸਥਾਈ

x					੨		੦			੩			
												ਨੁ	
										ਸਂ	ਸਂ	ਧੁਪ,ਮ	ਪ
										ਮਾ	ਈ	ਮੋऽऽ	ਰੋ
ਨੁ					ਮ								
ਧੁ	—	—	ਪ	—	ਗੁ	—	ਰੁ	ਮ	—	ਸ	ਰੁ	ਮ	ਪ
ਪ੍ਰੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ	ਮ	ऽ,	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਬ
ਨੁ							ਮ			ਸ			
ਧੁ	—	—	ਪ	ਪਧੁਨੁ	ਧੁ	ਪ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	ਸਂ	ਸਂ		
ਤਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽऽ	ਵਹੁ	ਰੀ	ਮਾ	ऽ	ਈ,	ਮਾ	ਈ...		

ਅੰਤਰਾ

					ਨੁ								
		ਪਧੁ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂਨੁ
		ਹਉ	ਹ	ਰਿ	ਬਿ	ਨ	ਖਿ	ਨ	ऽ	ਪ	ऽ	ਲ	ऽऽ
							ਨੁ			ਨੁ		ਨੁ	
ਸਂ	—	—	ਰੁਂ	ਗੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	—	ਧੁ	—	ਧੁ	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ਹਿ	ਨ	ਸ	ਕਉ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

ਪ	—	ਪ	ਪਧੁ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	—	—	ਰੁਂ	ਗੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ
ਜੈ	ऽ	ਸੇ	ਕऽ	ਰ	ਹ	ਲ	ਬੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲ	ਗੀ
ਨੁ				ਪ	ਮ					ਸ			
ਧੁ	—	ਪ	—	ਧੁ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	—	—	ਸ	ਸਂ		
ਤ	ऽ	ਈ	ऽ	ਰੀ	ਮਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ	ਮਾ	ਈ...		

ਧਮਾਰ ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਠਾਅ ਦੁਗੁਨ, ਤਿਗੁਨ ਆਦਿ ਲਯ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਤਿਹਾਈ ਲਾ ਕੇ ਗੁਰ (ਸਮ) ਤੇ ਆਉਣਾ ਹੀ ਧੁਰਪਦ-ਧਮਾਰ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹੋ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨਿਯਮ ਹੈ।

(ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ

ਵਾਦੀ—ਮ | ਠਾਟ—ਭੈਰਉ | ਸ਼ਮਾਂ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ (ਸਵੇਰੇ)
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ | ਜਾਤੀ—ਸੰਪੂਰਨ | ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਰਿਖਭ ਅੰਦੋਲਿਤ ਅਤੇ 'ਮ ਰ' ਸੁਰ ਸੰਗਤਿ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਰੁ ਗ ਮ, ਪ ਧ ਨੁ ਸਂ।

ਅਤਰੋਹ—ਸਂ, ਨੁ ਧ ਪ ਮ, ਗ ਰੁ ਸ।

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਗਮਰੁ ऽ ਰੁ ਸ, ਨੁਧਨੁਰੁ ऽ ਰੁ ਸ।

ਆਹੀਰ ਭੈਰਉ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਗ ਹੈ। ਅੱਜ-ਕਲ੍ਹ ਇਸ ਦਾ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਭੀ ਭੈਰਉ ਦੀ ਥਾਂ ਅਧਿਕਤਰ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਗਾਉਂਦੇ ਸੁਣੀਦੇ ਹਨ। ਉਂਜ ਭੈਰਉ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਨਿਰਾਲਾ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਰੇ-ਨੀ' ਕੋਮਲ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਭੈਰਉ ਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਖਮਾਜ ਜਾਂ ਕਾਫੀ ਅੰਗ ਰਹੇਗਾ। ਪਰ ਭੈਰਉ ਅੰਗ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਸ ਦਾ ਹਰੇਕ ਆਲਾਪ ਭੈਰਉ ਵਾਂਗ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਇਸ ਵਿਚ 'ਮ ਰੁ' ਦੀ ਸੰਗਤੀ ਅਤੇ ਰਿਖਭ ਤੇ ਅੰਦੋਲਿਤ ਭੈਰਉ ਅੰਗ ਦਾ ਹੀ ਸੂਚਕ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਐਸਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ, ਅਹੀਰ ਤੇ ਭੈਰਉ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਐਸਾ ਸਮਝਣਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਆਹੇਰੀ, ਆਹੀਰੀ ਜਾਂ ਅਭੀਰੀ ਨਾਮ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ 'ਗੁ ਧੁ ਨੁ' ਕੋਮਲ ਹਨ। ਸੋ, ਉਸ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਜਿਸ ਰਾਗ ਵਿਚ 'ਧੈਵਤ' ਤੀਵਰ 'ਨਿਖਾਦ' ਕੋਮਲ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸੇ ਨਾਲ 'ਅਹੀਰ' ਲਕਬ ਜੁੜ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਅਹੀਰ ਟੋਡੀ, ਅਹੀਰ ਲਲਿਤ ਆਦਿ ਨਵੇਂ ਰਾਗ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ 'ਮੱਧਮ' ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਇਹ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ 'ਪੰਚਮ' ਅਲਪ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਕਈ ਵੇਰ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਰਿਖਭ ਤੇ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ

ਗ ਗ ਗ
''ਗਮ ਰੁ ऽ ਰੁ ਸ, ਨੁਧਨੁਰੁ ऽ ਗਮ – ਰੁ ऽ ਰੁ ਸ'' ਬਾਰ ਬਾਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਰਿਖਭ ਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਖਾਸ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ, ਭੈਰਉ, ਖਮਾਜ, ਕਾਫੀ, ਅਨੰਦ-ਭੈਰਉ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਆਦਿ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਲਈ 'ਰੁ-ਨ' ਸੁਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਗ ਗ ਗ
੧. ਸ, ਗਮ ਰੁ—ਰੁ ਸ, ਨੁਸ, ਧੁਨੁਰੁ—ਸ, ਨੁਸ ਨੁਧ, ਨੁਧਨੁਰੁ—ਗਮ—ਰੁ, ਰੁ ਸ ।

ਗ ਗ ਗ
੨. ਸ, ਸਰੁਗ, ਗਮ ਰੁ, ਗਮ – ਮਪਗਮ—ਰੁ – ਨੁਧਨੁਰੁ—ਸ, ਗਮ—ਗਮਪਗਮ ਰੁ—ਰੁਸ, ਨੁਸਨੁਧ,

ਧ ਗ ਗ
ਪਮ, ਨੁਧ, ਨੁਰੁ—ਗਮ ਰੁ, ਰੁ ਸ ।

ਗ ਗ ਗ ਪ ਗ
੩. ਗਮ. ਗਮਪਮ, (ਮ) ਰੁ—ਗਮਰੁ—ਗਮਪਗਮਰੁ, ਰੁਸ—ਸਮ—ਰੁਗਮਪ—ਮ—ਧਪਮ, ਮਰੁ—

ਗ ਗ
ਨੁਧਨੁਰੁ—ਸ, ਮਧ, ਨੁਧਪਮ, ਮਪਧਨੁਧਪਮ (ਮ) ਰੁ—ਰੁ ਸ ।

ਗ ਗ ਗ
੪. ਗਮਧ, ਧਨੁਧਪਮ, ਪਮਗਮਰੁ—ਰੁਸ, ਨੁਸਧਨੁਰੁ— ਗਮ ਰੁ, ਰੁਸ, ਗਮਪ, ਗਮਧਪ, ਮਪਧ, ਨੁਧਪਮ,

ਗ ਪ ਗ
ਗਮਪਗਮ. ਮਧ ਧਨੁਧਪਮ, ਮਪਗਮ, (ਮ) ਰੁ—ਰੁ ਸ, ਗਮ, ਗਮ ਧਪਮ ਗਮਪਗਮਰੁ ਰੁਗਮਪ

ਗ
ਗਮ—ਰੁ, ਰੁ ਸ ।

ਗਂ
੫. ਗਮਧ—ਨੁ, ਧਨੁਰੁਂ, ਸਂ—ਨੁਸਂਨੁਧਪਮ, ਧਨੁਰੁਂ—ਰੁਂਸਂ, ਨੁਸਂਧਨੁਰਂ—ਸਂ, ਨੁS ਧS ਪS ਮ, (ਮ)

ਗ ਗ ਸ ਗਂ
ਰੁ – ਰੁ ਨੁ—ਧਪਮ, ਧ.| ਨੁਧਨੁਰੁ -- ਸ, ਮਪਧਨੁ—ਨੁਧਨੁਰੁਂ – ਸਂ, ਗਂਮਂਰੁਂ – ਰੁਂਸਂ,—ਧਨੁਸਂ—

ਨੁਸਂਨੁਧ, ਨੁਧਪਮ, ਧਪ ਨੁਧ ਸਂਨੁ ਰੁਂਸਂ—ਨੁਧ, ਪਮ, ਪਗਮਰੁ—ਸ, ਨੁਸਧਨੁਰੁ—ਸ— ।

ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਤਾਨਾ (ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਨੰ: ੧)

ਅਸਥਾਈ

	੦	੩	×	੨
੧.	* ਤੂ ऽ ਚਉ	ਸ ऽ ਜ ਣ	ਗਮ ਪਧ ਨੁਸਂ ਰੁਂਸਂ	ਨੁਧ ਪਮ ਗਰੁ ਸ
੨.	* • • •	ਮਪ ਧਪ, ਮਪ ਧਨੁ	ਧਪ, ਮਪ ਧਨੁ ਸਂਰੁਂ	ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਗ ਰੁਸ
੩	ਸਰੁ ਗਮ ਪਧ ਨੁਸਂ	ਗਂਮਂ ਗਂਰੁਂ ਸਂਨੁ ਧਪ	ਧਨੁ ਸਂਰੁਂ ਸਂਨੁ ਧਪ	ਨੁਨੁ ਧਪ ਮਗ ਰੁਸ
੪	* • • • ਨੁਧ ਨੁਸਂ ਨੁ.ਸਂ ਰੁਂਸਂ,	• • • • ਰੁਂਗਂ ਰੁਂ,ਨੁ ਸਂਨੁ, ਧਨੁ	ਸਰੁ ਸ.ਰੁ ਗਰੁ, ਗਮ ਧ,ਪ ਧਪ ਮਪ ਮ,ਗ	ਗ,ਮ ਪਮ, ਪਧ ਪ,ਧ ਮਗ. ਰੁਗ ਰੁ,ਸ ਰੁਸ
੫	ਸਰੁ ਗਗ ਰੁਸ, ਰੁਗ ਸਂਸਂ ਨੁਧ, ਨੁਸਂ ਰੁਂਰੁਂ	ਮਮ ਗਰੁ, ਗਮ ਪਪ ਸਂਨੁ; ਸਂਰੁਂ ਗਂਗਂ ਰੁਂਸਂ,	ਮਗ, ਮਪ ਧਧ ਪਮ. ਰੁਂਰੁਂ ਸਂਸਂ ਨੁਨੁ ਧਧ	ਪਧ ਨੁਨੁ ਧਪ, ਧਨੁ ਪਪ ਮਮ ਗਗ ਰੁਸ
੬.	* • • • ਨੁਸ ਧਨੁ ਸਰੁ ਗਮ ਸਰੁ ਗਮ ਪਧ ਨੁਸਂ	• • ਨੁਸ ਧਨੁ ਪਧ ਪਮ ਰੁਰੁ ਸਸ ਨੁਧ ਪਮ ਰੁਰੁ ਸਸ	ਸਰੁ ਗਮ ਰੁਰੁ ਸਸ ਗਮ ਪਧ ਨੁਧ ਪਮ ਗਮ ਪਧ ਨੁਸਂ ਰੁਂਰੁਂ	ਗਮ ਪਪ ਰੁਰੁ ਸऽ, ਰੁਰੁ ਸऽ, ਨੁਸ ਧਨੁ ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਗ ਰੁਸ

ਅੰਤਰਾ

੧.	* ਨੈ ਣ ਮ	ਹਿੰ ऽ ਜੇ ऽ	ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਗ ਰੁਸ	ਗਮ ਪਧ ਨੁਸਂ ਰੁਂਸਂ
੨.	* • • •	ਰੁਂਰੁਂ ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਗ	ਰੁਸ, ਨੁਸ ਧਨੁ ਰੁਸ	ਗਮ ਪਧ ਨੁਸਂ ਰੁਂਸਂ
੩.	ਸਂਰੁਂ ਗਂਮਂ ਗਂਰੁਂ ਸਂਰੁਂ	ਨੁਸਂ ਧਨੁ ਸਂਰਂ ਸਂਨੁ	ਧਪ ਨੁਨੁ ਧਪ ਮਗ	ਰੁਸ, ਗਮ ਧਨ ਸਂ–
੪.	* • • • ਮਪ ਧਪ, ਗਮ ਪਮ, ਜਂ ਨੈ ਣ ਮ...	• • • • ਰਗ ਮਗ, ਸਰੁ ਗਰੁ,	ਸਂਰੁਂ ਗਂਰੁਂ ਨੁਸਂ ਰੁਂਸਂ, ਗਮ ਧਨੁ ਸਂ, ਗਮ	ਧਨੁ ਸਂਨ, ਪਧ ਨੁਧ, ਧਨੁ ਸਂ, ਗਮ ਧਨੁ
੫	ਰੁਂਰੁਂ ਸਂ,ਰੁਂ ਰੁਸਂ ਨੁਸਂ, ਸਰੁ ਸਸ, ਰੁਗ ਰੁਰੁ,	ਧਧ ਪ,ਧ ਧਪ ਮਪ, ਗਮ ਗਗ, ਮਪ ਮਮ	ਗਮ ਮ,ਗ ਮਮ ਰੁਗ, ਪਧ ਪਪ, ਧਨੁ ਧਧ,	ਰੁਰੁ ਗੁਰੁ ਰੁਸ ਨੁਸ, ਨੁਸਂ ਨੁਨੁ, ਸਂਰੁਂ ਸਂਸਂ
੬	ਸਂਰੁਂ ਗਂਗਂ ਰੁਂਸਂ, ਨਸਂ ਪਪ ਮਗ, ਰੁਗ ਮਮ ਸਂ, ਨੈ ਣ ਮ	ਰੁਂਰੁਂ ਸਂਨੁ, ਧਨੁ ਸਂਸਂ ਗਰੁ, ਸਰੁ ਗਗ ਰੁਸ. ਹਿੰ ऽ ਜੇ...	ਨੁਧ. ਪਧ ਨੁਨੁ ਧਪ. ਗਮ ਧਨੁ ਸਂ ਗਮ	ਮਪ ਧਧ ਪਮ, ਗਮ ਧਨੁ ਸਂ, ਗਮ ਧਨੁ

੧. ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਤੂ ਚਉ ਸਜਣ ਮੈਡਿਆ ਡੇਈ ਸਿਸੁ ਉਤਾਰਿ ॥
ਨੈਣ ਮਹਿੰਜੇ ਤਰਸਦੇ ਕਦਿ ਪਸੀ ਦੀਦਾਰੁ ॥ ੧ ॥

(ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਡਖਣੇ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੯੪)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
				ਗ		ਨ਼.		ਗ							
—	ਗਮ	ਪ	ਮ	ਰੁ	ਸ	ਧ਼	ਨੁ	ਰੁ	—	—	ਰੁ.	ਸ	—	—	—
ऽ	ਤੂऽ	ऽ	ਚਉ	ਸ	ऽ	ਜ	ਣ	ਮੈ	ऽ	ऽ	ਡਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ
	ਸ			ਪ				ਸਂ							
—	ਮ	—	ਮ	ਧ	—	ਪ	ਧ	ਨੁ	—	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ
ऽ,	ਡੇ	ऽ	ਈ	ਸਿ	ऽ	ਸ	ਉ	ਤਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

	ਗ			ਧ								ਗਂ			
	ਮ	ਮ	ਮ	ਨੁ	—	ਧ਼	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਨੁਸਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
	ਨੈ	ਣ	ਮ	ਹਿਂ	ऽ	ਜੇ	ऽ	ਤ	ਰ	ऽ	ਸऽ	ਦੇ	ऽ	ऽ	ऽ
	ਨੁ							ਸਂ							
—	ਧ	ਧ	ਧ	ਧ	—	ਪ	ਧ	ਨੁ	—	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ
ऽ	ਕ	ਦ	ਪ	ਸੀ	ऽ	ਦੀ	ऽ	ਦਾ	ऽ	)	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ਸ

੨. ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਕੋਊ ਹਰਿ ਸਮਾਨਿ ਨਹੀ ਰਾਜਾ ॥
ਏ ਭੂਪਤਿ ਸਭ ਦਿਵਸ ਚਾਰਿ ਕੇ ਝੂਠੇ ਕਰਤ ਦਿਵਾਜਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਤੇਰੋ ਜਨੁ ਹੋਇ ਸੋਇ ਕਤ ਡੋਲੈ ਤੀਨਿ ਭਵਨ ਪਰ ਛਾਜਾ ॥
ਹਾਥੁ ਪਸਾਰਿ ਸਕੈ ਕੋ ਜਨ ਕਉ ਬੋਲਿ ਸਕੈ ਨ ਅੰਦਾਜਾ ॥ ੧ ॥
ਚੇਤਿ ਅਚੇਤ ਮੂੜ ਮਨ ਮੇਰੇ ਬਾਜੇ ਅਨਹਦ ਬਾਜਾ ॥
ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਸੰਸਾ ਭ੍ਰਮੁ ਚੂਕੋ ਧ੍ਰੂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨਿਵਾਜਾ ॥ ੨ ॥

(ਬਿਲਾਵਲੁ ਭ: ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੮੫੬)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਮ						ਨ਼.		ਗ							
ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਰੁ	—	—	—	ਸ	—	—	—
ਕਉ	ਹ	ਰਿ	ਸ	ਮਾ	ਨ	ਨ	ਹੀ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ऽ	ऽ
	ਸ							ਗ				ਗ			
—	ਨ਼	—	ਧ਼	ਸ	ਸ	ਸ	ਰੁ	ਮ	ਮ	ਮ	(ਮ)	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	—
*	ਏ	ऽ	ਭੂ	ਪ	ਤ	ਸ	ਭ	ਦਿ	ਵ	ਸ	ਚਾ	ऽ	ਰ	ਕੇ	ऽ
	ਗ——							ਸਂ							
—	ਮ	ਧ	ਧ	ਧ	ਧ	ਪ	ਧ	ਨੁ	—	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ
*	ਝੂ	ऽ	ਠੇ	ਕ	ਰ	ਤ	ਦਿ	ਵਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

	ਗ			ਧ								ਗਂ			
	ਮ	ਮ	ਮ	ਨੁ	—	ਧ	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
	ਤੇਰੋ	ਜ	ਨ	ਹੋ	ऽ	ਇ	ਸੋ	ऽ	ਇ	ਕ	ਤ	ਤੋ	ऽ	ਲੈ	ऽ
	ਨੁ							ਸਂ							
—	ਧ	ਧ	ਧ	ਧ	ਧ	ਪ	ਧ	ਨੁ	—	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ
ऽ,	ਤੀ	ਨ	ਭ	ਵ	ਨ	ਪ	ਰ	ਛਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮੇਰੀ ਸੰਗਤਿ ਪੋਚ ਸੋਚ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ॥
ਮੇਰਾ ਕਰਮੁ ਕੁਟਿਲਤਾ ਜਨਮੁ ਕੁਭਾਂਤੀ ॥ ੧ ॥
ਰਾਮ ਗੁਸਈਆ ਜੀਅ ਕੇ ਜੀਵਨਾ ॥
ਮੋਹਿ ਨ ਬਿਸਾਰਹੁ ਮੈ ਜਨੁ ਤੇਰਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮੇਰੀ ਹਰਹੁ ਬਿਪਤਿ ਜਨ ਕਰਹੁ ਸੁਭਾਈ ॥
ਚਰਣ ਨ ਛਾਡਉ ਸਰੀਰ ਕਲ ਜਾਈ ॥ ੨ ॥
ਕਹੁ ਰਵਿਦਾਸ ਪਰਉ ਤੇਰੀ ਸਾਭਾ ॥
ਬੇਗਿ ਮਿਲਹੁ ਜਨ ਕਰਿ ਨ ਬਿਲਾਂਬਾ ॥ ੩ ॥

(ਗਉੜੀ ਭ: ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੩੪੫)

ਅਸਥਾਈ

0				3				×				2			
			ਪ		ਪ			ਗ							
			ਧ	ਧ	ਮ	ਪ	ਮ	ਮ	—	—	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ
			ਮੋ	ਹਿ	ਨਾ	S	ਬਿ	ਸਾ	S	S	ਰਹੁ	ਮੈ	S	ਜ	ਠ
ਗ					ਸ			ਗ				ਗ			
ਰੁ	—	ਸ	ਸ	—	ਨ਼	—	ਧ਼ਨ਼	ਰੁ	—	ਸ	—	ਮ	—	ਗਮ	ਪਮ
ਤੇ	S	ਰਾ,	ਰਾ	S	ਮ	S	ਗੁS	ਸਈ	S	ਆ	S	ਜੀਅ	S	ਕੇS	SS
ਗ															
ਰੁ	ਰੁ	ਸ													
ਜੀ	ਵ	ਨਾ													

ਅੰਤਰਾ

			ਗ		ਧ		ਧ								
			ਮ	ਮ	ਨ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਸਂ	—	—	—	ਨ਼	ਰੁਂ	ਸਂ	—
			ਮੇ	ਰੀ	ਙ਼	ਗ	ਤ	ਪੋ	S	S	S	S	S	ਚ	S
									ਗਂ						
—	—	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਰੁਂ	ਸਰੁਂ	ਮਂ	—	ਗਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
S	S	S	ਸੋ	ਚ	ਦਿ	S	ਨ	ਰਾS	S	S	S	ਤੀ	S	S	S
			ਨ਼					ਸਂ				ਧ		ਪ	
ਸਂ	ਸਂ	—	ਧ	ਧ	ਧ	ਪ	ਧ	ਨ਼	ਨ਼	—	—	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ
ਮੇ	ਰਾ	S	ਕ	ਰ	ਮ	S	ਕੁ	ਟਿ	ਲ	S	S	ਤਾ	S	S	S
ਗ											ਪ				
ਮ	—	—	ਗ	ਗ	ਮ	—	ਪ	ਧ	—	—	ਮ	ਪ	—	ਮ	ਗ
S	S	S	ਜ	ਨ	ਮ	S	ਕੁ	ਭਾ	S	S	S	ਤੀ	S	S	S
ਰੁ	ਸ	—													
S	S	S	ਮੋਹਿ ਨਾ...												

ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਰੈਣਿ ਦਿਨਸੁ ਪਰਭਾਤਿ ਤੂਹੈ ਹੀ ਗਾਵਣਾ ॥
ਜੀਅ ਜੰਤ ਸਰਬਤ ਨਾਉ ਤੇਰਾ ਧਿਆਵਣਾ ॥
ਤੂ ਦਾਤਾ ਦਾਤਾਰੁ ਤੇਰਾ ਦਿਤਾ ਖਾਵਣਾ ॥
ਭਗਤ ਜਨਾ ਕੈ ਸੰਗਿ ਪਾਪ ਗਵਾਵਣਾ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰੈ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਵਣਾ ॥ ੨੫ ॥

(ਸੋਰਠ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੬੫੨)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
													ਨ਼	ਧ਼	ਨ਼
													ਤੂ	ऽ	ਦਾ
ਰੁ	-ਸ	—	ਰੁ	ਮ	-ਧ	ਪ	ਨੁ	ਧ	—	—	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ	—
ਤਾ	ऽਤੂ	ऽ	ਦਾ	ਤਾ	ऽਤੂ	ऽ	ਦਾ	ਤਾ	ऽ	ऽ	ਦਾ	ਤਾ	ऽ	ਰ	ऽ
—	—	—	ਗ	ਗ	ਮ	ਪ	—	(ਗ)ਮ	—	—	ਗ	ਰੁਸ			
ऽ	ऽ	ऽ	ਤੇ	ਰਾ	ਦਿ	ਤਾ	ऽ	ਖਾ	ऽ	ऽ	ਵ	ਣਾऽ			

ਅੰਤਰਾ

੦				੩				×				੨			
	ਮ	ਨੁ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	—	—	—	ਸਂ	ਸਂ	—
	ਰੈ	ਣ	ਦਿ	ਨ	ਸ	ਪ	ਰ	ਭਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ	ਰੈ	ऽ
ਨੁ	—	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਸਂ	—	ਰੁਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਗਂਮਂ	—
ਣ	ऽ	ਦਿ	ਨ	ਸ	ਪ	ऽ	ਰ	ਭਾ	ऽ	ਤ	ਤੂ	ਹੈ	ऽ	ਹੀऽ	ऽ
—	(ਗਂ)ਰੁਂ	—	ਰੁਂ	ਸਂ	—	—	—	—	ਧ	ਧ	ਧ	—	ਪ	ਧ	ਸਂ
ऽ	ਗਾ	ऽ	ਵ	ਣਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜੀ	ਅ	ਜੰ	ऽ	ਤ	ਸ	ਰ
ਨੁ	—	—	ਧ	(ਪ)ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	(ਮ)ਗਰੁ	—	ਰੁ	ਸ			
ਬ	ऽ	ऽ	ਤ	ਨਾ	ਮ	ਤੇ	ਰਾ	ऽ	ਧਿਆ	ऽ	ਵ	ਣਾ	ਤੂ...		

ਨੋਟ—ਬਾਕੀ ਦੋਵੇਂ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਉਣੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਥੋੜੀ ਟੇਢੀ ਪਰ ਸੁੰਦਰ ਰੀਤ ਹੈ।

੫. ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ, ਛੋਟੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਖੂਬੁ ਖੂਬੁ ਖੂਬੁ ਖੂਬੁ, ਖੂਬੁ ਤੇਰੋ ਨਾਮੁ ॥
ਝੂਠੁ ਝੂਠੁ ਝੂਠੁ ਝੂਠੁ ਦੁਨੀ ਗੁਮਾਨੁ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਨਗਜ ਤੇਰੇ ਬੰਦੇ ਦੀਦਾਰੁ ਅਪਾਰੁ ॥
ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਸਭ ਦੁਨੀਆ ਛਾਰੁ ॥ ੧ ॥
ਅਚਰਜੁ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਤੇਰੇ ਕਦਮ ਸਲਾਹ ॥
ਗਨੀਵ ਤੇਰੀ ਸਿਫਤਿ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ॥ ੨ ॥
ਨੀਧਰਿਆ ਧਰ ਪਨਹ ਖੁਦਾਇ ॥
ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਦਿਨੁ ਰੈਣਿ ਧਿਆਇ ॥ ੩ ॥
ਨਾਨਕ ਕਉ ਖੁਦਿ ਖਸਮ ਮਿਹਰਵਾਨ ॥
ਅਲਹੁ ਨ ਵਿਸਰੈ ਦਿਲ ਜੀਅ ਪਰਾਨ ॥ ੪ ॥ (ਭੈਰਉ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੧੩੮)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਸ
															ਖੂ
(ਕਣ)		ਨ਼..		ਗ											
ਸ	ਸ	ਧ	ਨ਼	ਰੁ	—	—	—	ਰੁਸ	ਰੁ	ਸ	—	—	—	—	ਸ
ਬ	ਖੂ	ऽ	ਬ	ਖੂ	ऽ	ऽ	ऽ	ਬऽ	ਖੂ	ਬ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਖੂ
(ਕਣ)	ਗ											ਗ			
ਸ	ਮ	—	ਗ	ਮ	—	—	—	—	ਮ	ਪ	ਮ	ਰੁ	—	ਸ	ਸ
ਬ	ਤੇ	ऽ	ਰੋ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮ	ਤੇ	ਰੋ	ਨਾ	ऽ	ਮ,	ਝੂ
(ਕਣ)				ਗ											
ਸ	ਮ	—	ਮ	ਮ	—	—	—	ਗ	ਪ	ਮ	—	—	—	—	ਧ
ਠ	ਝੂ	ऽ	ਠ	ਝੂ	ऽ	ऽ	ऽ	ਠ	ਝੂ	ਠ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਦੂ
(ਕਣ)				ਸਂ										ਗ	
ਧ	—	ਪ	ਧ	ਨ਼	—	—	—	ਧ	--	ਪ	—	ਮ	—	ਰੁ	
ਨੀ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਮਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	

ਅੰਤਰਾ

															ਮ
															ਨ
ਗਮ	ਧਨ	—	ਧ	ਸਂ	—	—	—	ਨ਼	ਰੁਂ	ਸਂ	—	—	—	—	ਸਂ
ਗਜ	ਤੇ	ऽ	ਰੇ	ਬੰ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਦੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਦੀ

				ਗਂ											
ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ਼	ਰੂਂ	—	—	—	—	—	—	—	ਸਂ	—	—	ਸਂ
ਦਾ	ਰ	ऽ	ਅ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ,	ਨਾ
				ਸਂ											
—	ਸਂ	—	ਰੂਂ	ਨ਼	—	—	—	ਧ	—	ਪ	ਪ	ਮ	—	—	ਗ
ऽ	ਮ	ऽ	ਬਿ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸ	ਭ	ऽ	ऽ	ऽ	ਦੁ
							ਪ								
ਗ	ਮ	—	ਪ	ਪਧ	—	—	ਮ	ਪ	—	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	
ਨੀ	ਆ	ऽ	ऽ	ਛਾऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ ਖੂਬ...	

ਨੋਟ—ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਗੀਤ ਨੂੰ ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗੀ ਭਾਈ ਸਾ: ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੀ ਸੁੰਦਰ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਹੈ।

੬. ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਗਲੀ ਰੈਣਿ ਸੋਵਤ ਗਲਿ ਫਾਹੀ ਦਿਨਸੁ ਜੰਜਾਲਿ ਗਵਾਇਆ ॥
ਖਿਨੁ ਪਲੁ ਘੜੀ ਨਹੀ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਨਿਆ ਜਿਨਿ ਇਹੁ ਜਗਤੁ ਉਪਾਇਆ ॥ ੧ ॥
ਮਨ ਰੇ ਕਿਉ ਛੂਟਸਿ ਦੁਖੁ ਭਾਰੀ ॥
ਕਿਆ ਲੇ ਆਵਸਿ ਕਿਆ ਲੇ ਜਾਵਸਿ ਰਾਮ ਜਪਹੁ ਗੁਣਕਾਰੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਊਂਧਉ ਕਵਲੁ ਮਨਮੁਖ ਮਤਿ ਹੋਛੀ ਮਨਿ ਅੰਧੈ ਸਿਰਿ ਧੰਧਾ ॥
ਕਾਲੁ ਬਿਕਾਲੁ ਸਦਾ ਸਿਰਿ ਤੇਰੈ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਗਲਿ ਫੰਧਾ ॥ ੨ ॥
ਡਗਰੀ ਚਾਲ ਨੇਤ੍ਰ ਫੁਨਿ ਅੰਧੁਲੇ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਨਹੀ ਭਾਈ ॥
ਸਾਸਤ੍ਰ ਬੇਦ ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਹੈ ਮਾਇਆ ਅੰਧੁ ਲਉ ਧੰਧੁ ਕਮਾਈ ॥
ਖੋਇਓ ਮੂਲੁ ਲਾਭੁ ਕਹ ਪਾਵਸਿ ਦੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੇ ॥
ਸਬਦੁ ਬੀਚਰਿ ਰਾਮ ਰਸੁ ਚਾਖਿਆ ਨਾਨਕ ਸਾਚਿ ਪਤੀਣੇ ॥ ੪ ॥

(ਭੈਰਉ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੧੨੬)

ਅਸਥਾਈ

੧		੨		×			੧		੨		×		
				ਸਂ			ਗ				ਗ		
ਮ	ਮ	ਧ	ਪਧ	ਨ਼	—	ਧਪ	ਮ	ਮ	—	ਪਮ	ਰੁ	—	ਸ
ਮ	ਨ	ਰੇ	ऽऽ	ਕਿਉ	ऽ	ਛੂऽ	ਟ	ਸ	ऽ	ਦੁਖ	ਭਾ	ऽ	ਰੀ
				ਸਂ			ਗ				ਗ		
ਮ	ਮ	ਧ	ਪਧ	ਨ਼	—	ਧਪ	ਮ	ਮ	—	ਪਮ	ਰੁ	—	—
ਮ	ਨ	ਰੇ	ऽऽ	ਕਿਉ	ऽ	ਛੂऽ	ਟ	ਸ	ऽ	ਦੁਖ	ਭਾ	ऽ	ऽ

				ਸ							ਗ		
ਸ	—	—	—	ਨ਼	—	ਨ਼ਧ਼	ਸ	—	ਸ	ਰ	ਮ	—	ਮ
ਰੀ	S	S	S,	ਕਿਆ	S	ਲੇS	ਆ	S	ਵ	ਸ	ਕਿਆ	S	ਲੇ
ਗ				ਗ	ਪ								ਪ
ਰ	—	ਸ	ਸ	ਮ	ਧ	ਧ	ਨ਼ਧ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਨ਼ਧ	ਪਧ	ਮ
ਜਾ	S	ਵ	ਸ	ਰਾ	ਮ	ਜ	ਪਹੁ	S	ਗੁ	ਣ	ਕਾSS	S	ਰੀ

ਅੰਤਰਾ

				ਗ			ਧ						
				ਮ	ਮ	ਮ	ਨ਼	—	ਧ	ਨ਼	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂਨ਼
				ਸ	ਗ	ਲੀ	ਰੈ	S	ਣ	ਸੋ	ਵ	ਤ	ਗਲ
											ਗਂ		
ਰਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਗਂ	—	ਮਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	—
ਫਾ	S	ਹੀ	S	ਦਿਨ	ਸ	ਜੰ	ਜਾ	S	ਲ	ਗ	ਵਾ	S	S
							ਸਂ				ਗ		
ਸਂ	—	—	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂਰਂ	ਨ਼	ਨ਼	ਧ	ਪ	ਮ	ਮ	ਪਮ
ਇਆ	S	S	S,	ਖਿਨ	ਪ	ਲS	ਘ	ੜੀ	S	ਨ	ਹੀ	ਪ੍ਰ	ਭS
ਗ							ਪ						ਪ
ਰ	—	ਸ	—	ਸ	ਮ	ਮ	ਧ	ਧ	ਨ਼	ਸਂ	ਨ਼ਧ	ਪਧ	ਮ
ਜਾ	S	ਨਿਆ	S	ਜਿਨ	ਇ	ਹੁ	ਜ	ਗ	ਤ	ਉ	ਪਾS	SS	ਇਆ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸ੍ਵਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਤੁਝ ਤੇ ਬਾਹਰਿ ਕਿਛੂ ਨ ਹੋਇ ॥ ਤੂ ਕਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖਹਿ ਜਾਣਹਿ ਸੋਇ ॥੧॥
ਕਿਆ ਕਹੀਐ ਕਿਛੁ ਕਹੀ ਨ ਜਾਇ ॥ ਜੋ ਕਿਛੁ ਅਹੈ ਸਭ ਤੇਰੀ ਰਜਾਇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰਣਾ ਸੁ ਤੇਰੈ ਪਾਸਿ ॥ ਕਿਸੁ ਆਗੈ ਕੀਚੈ ਅਰਦਾਸਿ ॥੨॥
ਆਖਣੁ ਸੁਨਣਾ ਤੇਰੀ ਬਾਣੀ ॥ ਤੂ ਆਪੇ ਜਾਣਹਿ ਸਰਬ ਵਿਡਾਣੀ ॥੩॥
ਕਰੇ ਕਰਾਏ ਜਾਣੈ ਆਪਿ ॥ ਨਾਨਕ ਦੇਖੈ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪਿ ॥੪॥

(ਭੈਰਉ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੧੨੫)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਸ						ਗ			ਗ		
ਨ਼	—	ਨ਼ਧ਼	ਸ	ਸ	ਰ	ਮ	ਮ	ਮ	ਰ	—	ਸ
ਕਿਆ	S	ਕਹੀ	ਐ	ਕਿ	ਛ	ਕ	ਹੀ	ਨ	ਜਾ	S	ਇ

						ਪ					
ਸ	ਗ	ਗ	ਮ	ਮ	ਮ	ਧ	ਧ	ਪ	ਮਗ	ਰੁ	ਸ
ਜੋ	ਕਿ	ਛ	ਅਹੈ	ਸ	ਭ	ਤੇ	ਗੀ	ਰ	ਜਾS	S	ਇ

ਅੰਤਰਾ

ਗ			ਧ								
ਮ	ਮ	ਮ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਰੁਂ	ਸਂ
ਤੁ	ਝ	ਤੇ	ਬਾ	ਹ	ਰ	ਕਿ	ਛੂ	ਨ	ਹੋ	ਇ	ਤੂ
									ਗ		
ਨੁ	ਧ	ਪੁ	ਮ	—	ਮ	ਗ	ਮ	ਪਮ	ਰੁ	—	ਸ
ਕਰ	ਕ	ਰ	ਦੇ	S	ਖਹਿ	ਜਾ	S	ਣਹਿ	ਸੋ	S	ਇ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੮. ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਜੀਵਉ ਨਾਮੁ ਸੁਨੀ ॥
ਜਉ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ ਭਏ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਤਬ ਮੇਰੀ ਆਸ ਪੁਨੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਪੀਰ ਗਈ ਬਾਧੀ ਮਨਿ ਧੀਰਾ ਮੋਹਿਓ ਅਨਦ ਧੁਨੀ ॥
ਉਪਜਿਓ ਚਾਉ ਮਿਲਨ ਪ੍ਰਭ ਪ੍ਰੀਤਮ ਰਹਨੁ ਨ ਜਾਇ ਖਿਨੀ ॥ ੧ ॥
ਅਨਿਕ ਭਗਤ ਅਨਿਕ ਜਨ ਤਾਰੇ ਸਿਮਰਹਿ ਅਨਿਕ ਮੁਨੀ ॥
ਅੰਧੁਲੇ ਟਿਕ ਨਿਰਧਨ ਧਨੁ ਪਾਇਓ ਪ੍ਰਭ ਨਾਨਕ ਅਨਿਕ ਗੁਨੀ ॥ ੨ ॥

(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੨੯)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
						ਮ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮਗ	ਮ
						ਜੀ	S	ਵਉ	ਨਾ	ਮS	ਮੁ
									ਨੁ.		
ਪ	—	—	ਮਗ	ਰੁਸ	—	ਸ	ਸਰੁ	ਰੁਸ	ਧ.ਨੁ	ਸ	-ਰੁ
ਣੀ	S	S	SS	SS	S	ਜਉ	ਸੁS	ਪ੍ਰS	ਸੰS	ਨ	Sਭ
ਮ	ਪ						ਗ		ਧ		
ਗ	ਮ	ਮਗ	ਰੁ	ਸ	—	ਸ	ਮ	ਮ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ
ਏ	S	ਗੁਰ	ਪੂ	ਰੇ	S,	ਤਬ	ਮੇ	ਰੀ	ਆ	ਸ	ਪੁ
ਸੰਰੁ	ਸੰਨੁ	ਧਪ	ਮਗ	ਰੁਸ	—						
ਣੀS	SS	SS	SS	SS	S						

ਅੰਤਰਾ

				ਧ							
			ਮ	ਨ੍ਹ	ਧਨ੍ਹ	ਸੰ	—	—	ਨ੍ਹਸੰ	ਰੁ	—
			ਪੀ	ਰ	ਗS	ਈ	S	S	SS	S	S
ਸੰ	—	—	ਸ	ਸੰ	ਸਰੁ	ਗੰ	—	—	ਰੁ	—	—
S	S	S	ਬਾ	ਧੀ	ਮਨ	ਧੀ	S	S	S	S	S
				ਧ							
ਸੰ	—	—	ਮ	ਨ੍ਹ	ਧਨ੍ਹ	ਸੰ	ਸ਼ੰ	—	ਸੰ	ਨ੍ਹ	ਸੰ
ਰਾ	S	S,	ਮੋ	S	ਹਿਓ	ਅ	ਨ	S	ਦ	S	ਧੁ
ਸਰੁ	ਸਨ੍ਹ	ਧਪ	ਮਗ	ਰੁਸ	—						
ਨੀS	SS	SS	SS	SS	S						

ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੯. ਰਾਗ ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਵਰਤ ਨ ਰਹਉ ਨ ਮਹ ਰਮਦਾਨਾ ॥ ਤਿਸੁ ਸੇਵੀ ਜੋ ਰਖੈ ਨਿਦਾਨਾ ॥ ੧ ॥
ਏਕੁ ਗੁਸਾਈ ਅਲਹੁ ਮੇਰਾ ॥ ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਦੁਹਾਂ ਨਿਬੇਰਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਉ ਨ ਤੀਰਥ ਪੂਜਾ ॥ ਏਕੋ ਸੇਵੀ ਅਵਰੁ ਨ ਦੂਜਾ ॥ ੨ ॥
ਪੂਜਾ ਕਰਉ ਨ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਉ ॥ ਏਕ ਨਿਰੰਕਾਰ ਲੇ ਰਿਦੈ ਨਮਸਕਾਰਉ ॥ ੩ ॥
ਨਾ ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ॥ ਅਲਹ ਰਾਮ ਕੇ ਪਿੰਡੁ ਪਰਾਨ ॥ ੪ ॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਇਹੁ ਕੀਆ ਵਖਾਨਾ ॥ ਗੁਰ ਪੀਰ ਮਿਲਿ ਖੁਦਿ ਖਸਮੁ ਪਛਾਨਾ ॥ ੫ ॥

ਅਸਥਾਈ (ਭੈਰਉ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੧੩੬)

X		੨			੦		੩		
ਗ		ਗੁ	ਗੁ			ਨ੍ਹ.			
ਮ	ਮਮ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਧ੍ਨ੍ਹ	ਰੁ	—	ਸ
ਏ	ਕਗੁ	ਸਾਂ	S	ਈ	ਅ	ਲਹੁ	ਮੇ	S	ਰਾ
ਸ	ਗ	ਮ	ਮ	ਮ	ਪਧ	ਪਮ	ਪਮ	ਗਰੁ	ਸ
ਹਿੰ	ਦੂ	ਤੁ	ਰ	ਕ	ਦੁਹਾਂ	Sਨਿ	ਬੇS	SS	ਰਾ

ਅੰਤਰਾ

						ਨ੍ਹ	ਗੰ		
ਮਮ	ਧਨ੍ਹ	ਸੰ	ਸੰ	-ਸੰ	ਸੰ	ਧਨ੍ਹ	ਰੁੰ	—	ਸੰ
ਵਰ	ਤਨ	ਰ	ਹਉ	Sਨ	ਮਹ	ਰਮ	ਦਾ	S	ਨਾ
		ਸੰ		ਪ			ਗ	ਗ	
ਸੰ	ਸਰੁ	ਨ੍ਹ	ਧ	ਮ	ਮਮ	ਪਮ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ
ਤਿਸ	ਸੇS	ਵੀ	S	ਜੋ	ਰਖੈ	Sਨਿ	ਦਾ	S	ਨਾ

ਨੋਟ—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ਜਾਂ ਅਗੋਂ ਨੰ: ੭ ਇਕਤਾਲੇ ਦੀ ਟਿਊਨ ਤੇ ਗਾ ਕੇ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ । (ਸੂਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਅਹੀਰ ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

ਵਾਦੀ—ਪ	ਠਾਟ—ਭੈਰਉ	ਸਮਾਂ—ਰਾਤ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ)
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਵਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—'ਮੱਪਧੁਨੁਧੁਪ' ਇੰਜ ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਤੇ ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਗ, ਮਪ, ਧੁ ਨ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨ ਧੁ ਪ, ਮੱਪਧੁਨੁਧੁਪ, ਗਮਰੁ, ਸ।

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਧੁਪ, ਮੱਪ, ਧੁਨੁਧੁਪਗ, ਮਰੁ, ਸ।

ਰਾਮਕਲੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਇਸ ਦੇ ਰਾਮਕ੍ਰਿਤੀ, ਰਾਮਕ੍ਰਿਯਾ, ਰਾਮਗਿਰੀ, ਰਾਮਕਿਰੀ, ਰਾਮਕੇਲੀ ਅਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਨਾਮਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਹੈ। ਉਥੇ ਇਸ ਦੇ ਰਾਗ ਸਰੂਪ ਸੰਬੰਧੀ ਭੀ ਕੁਝ ਮਤ-ਭੇਦ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—ਕੋਈ ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਕੋਈ ਸੰਪੂਰਣ, ਕੋਈ ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਕੋਈ ਦੋ ਗੰਧਾਰ, ਦੋ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਕੋਈ ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਲਾ ਕੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਭੈਰਉ ਠਾਟ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਰੂਪ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣਗੇ :—

(੧) ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਮੱਧਮ-ਨਿਖਾਦ ਵਰਜਿਤ, ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਧੈਵਤ, ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਖਭ ਅਤੇ ਸੁਰ-ਰੂਪ "ਧੁਧੁਪ, ਧੁਪ, ਮਗਰੁਰੁਸ, ਸਰੁਸ, ਗਪਧੁਧੁਪ, ਧੁਸਂਰੁਸਂ, ਧੁਨਧੁਧੁਪ, ਗਮਰੁਰੁਸ, ਪਪਧੁਧੁਸਂ—ਸਰੁਸਂ, ਸਂਨਧੁਨਧੁਰੁਸਂ, ਧੁਨਧੁਧੁਪ, ਮਪਗਮ ਰੁਰੁਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ 'ਬਿਭਾਸ' ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ 'ਭੈਰਉ' ਅੰਗ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇਗਾ। ਰਾਮਕਲੀ ਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਅੱਜ-ਕਲ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

(੨) ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਣ-ਸੰਪੂਰਣ ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਸੁਰ-ਰੂਪ "ਨੁਸ, ਗ, ਮਪ, ਧੁਪ,
ਨ
ਨਧੁਪ, ਗਮਰੁਰੁਸ, ਨੁਸਰੁਸ, ਗਮਪ, ਧੁਪ, ਧੁਨਸਂ, ਸਂਨਧੁਨਧੁਪ, ਗਮ, ਧੁਪ ਮਗਮ, ਰੁਰੁਸ" ਇੰਜ ਰਹੇਗਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਪੰਚਮ ਪ੍ਰਬਲ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਖੁਲ੍ਹਾ ਰਹੇਗਾ। ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਭੈਰਉ ਅਤੇ ਕਾਲਿੰਗੜਾ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਗਾਉਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

(੩) ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਖਭ ਦੋ ਗੰਧਾਰ ਜਾਂ ਦੋ ਗੰਧਾਰ ਦੋ ਨਿਖਾਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸੁਰ-ਰੂਪ "ਸ, ਗਮਪ, ਪਪਗੁ, ਸ, ਰੁਗ, ਮ—ਧੁਧੁਪ, ਧੁਨਧੁਪ. ਗਮਧੁਧੁ, ਪਪਧੁਮ, ਪਗੁ —ਪ, ਰੁਰੁਸ, ਜਾਂ ਨੁਸਰੁਸ, ਗਮਪ, ਗਮਧੁਪ, ਧੁਨੁਧੁਪ, ਪਗੁ, ਪ, ਗੁਰੁਰੁਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ

ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਮਲ 'ਗਾ–ਨੀ' ਗੌਣ ਰਹਿਣਗੇ। ਭਾਵ, ਇਸ ਵਿਚ ਭੈਰਉ ਅੰਗ ਪ੍ਰਬਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਮਨੋਰੰਜਨ ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਹ ਟੋਡੀ ਦਾ ਹੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਮਕਲੀ-ਟੋਡੀ ਜਾਂ ਉਤਰੀ-ਰਾਮਕਲੀ ਆਖਦੇ ਹਨ।

(੪) ਜਾਤੀ ਵਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਤੇ ਦੋ ਨਿਖਾਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇਸ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਦਾ ਇਹੋ ਸਰੂਪ ਅੱਜ-ਕਲ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਸਾਂ ਇਥੇ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਰਾਮਕਲੀ ਭੈਰਉ ਠਾਟ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ) ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ ਤੇ ਦੋ ਨਿਖਾਦ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਦੇ ਵਕ੍ਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ—"ਨ਼ਸ, ਗਮਪ ਧੁਪ, ਮੱਪ ਧੁਨੁਧੁਪ, ਸੰਨਧੁਨੁਧੁਪ, ਗਮਰੁऽਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਤੇ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਪੁਛੋ ਤਾਂ "ਮੱਪਧੁਨੁਧੁਪ, ਗਮਰੁऽਸ", ਰਾਮਕਲੀ ਦੀ ਇਹੋ ਰਾਗ ਵਾਚਕ ਤਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਛੋਟੀ ਜੇਹੀ ਤਾਨ ਨਾਲ ਇਹ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਮਕਲੀ ਤੇ ਭੈਰਉ ਦੋਵੇਂ ਸਮਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਕ ਰਾਗ ਹਨ, ਪਰ ਭੈਰਉ ਵਿਚ 'ਧਾ-ਰੇ' ਵਾਦੀ-ਸੰਵਾਦੀ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਿਤ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿਚ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸੁਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਅੰਦੋਲਿਤ ਹਨ, ਨਾਲੇ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ-ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ-ਖਰਜ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭੈਰਉ ਦਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਮੰਦ੍ਰ ਤੇ ਮੱਧਜ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਮੱਧਯ ਤੇ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਅਧਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਦਾ

ਗ ਮ ਨੁ ਨ
ਚਲਣ—"ਸ, ਰੁ, ਸ—ਗਮਪ, ਧੁਪ, ਮੱਪ, ਗਮ ਧੁ, ਪ – ਮੱਪਧੁਨੁਧੁਪ, ਮੱਪਗਮਰੁऽ ਸ, ਮਪ ਧੁ, ਨਸਂ, ਸੰਨਧੁਨੁਧੁਪ, ਮੱਪ, ਧੁਨੁਧੁਪਗਮਰੁऽ ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰਾਮਕਲੀ ਜਿਥੇ ਇਕ ਭਗਤੀ-ਰਸ ਰਾਗ ਹੈ ਉਥੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਦੇ ਵਿਯੋਗ ਪੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਧ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰਾ ਰਾਗ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਭੀ ਸੱਚੇ ਯੋਗ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸਿੱਧ ਚਰਚਾ (ਸਿੱਧ ਗੋਸ਼ਟਿ) ਇਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਰਾਗ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ਅਠਾਰਵਾਂ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਨ਼ ਸ ਮ ਗ
੧. ਨ਼ਸ (ਸ) ਧ਼ੁਸ, ਸ ਰੁਸ, ਗ, ਮ ਰੁ ऽ ਸ—ਸ, ਗਮਪ, ਮਪਧੁ ऽ ਪ, ਮੱਪਧੁਨੁਧੁਪ, ਗਮਪ, ਗਮ

ਗਰੁ ऽ ਸ— ।

ਨੁ ਨੁ ਨੁ
੨. ਸਮ, (ਮ) ਗਪ ऽ, ਮੱਪ ਧੁ ऽ ਪ, ਨਧੁਪਮੱਪਗਮਗਰੁ ऽ ਸ—ਗਮਪਗਮ ਧੁ ऽ ਪ, ਧੁਨੁਧੁਪ, ਮੱਪਗਮ ਧੁ ऽ ਪ,

ਗਮਪਗਮਗਪ. ਮੱਪਧੁਪ, ਧੁਨੁਧੁਪਮੱਪ, ਗਮਗਰੁ ऽ ਸ — ।

ਨੁ ਨੁ
੩. ਸਗਮਪਧੁ ऽ ਮੱਪ, ਨੁ ਧੁ ऽ ਪ, ਮੱਪਧੁਨੁਧੁਪ, ਪ ऽ ਗ, ਮਪ ਧੁ ऽ ਪ, ਧੁਨੁਧੁਪ, ਨਸਂਧੁਨੁਧੁਪ, ਮੱਪਗਮਧੁ ऽ ਪ,

ਗ ਨੁ ਨੁ
ਗਮ ਰੁ ऽ ਸ, ਮਪ ਧੁ ऽ ਸ, ਧੁਨਸਂ, ਨਸਂਰੁਸਂ, ਰੁਸਂਨਸਂਧੁਨੁਧੁਪ, ਮਪ ਧੁ ऽ ਸਂ, ਨਸਂ, ਧੁਨੁਧੁਪ, ਮੱਪਧੁਨੁਧੁਪ,

ਮੱਪਗਮਰੁ ऽ ਸ— ।

ਨੁ ਨ ਨ
੪. ਮਪ ਧੁ ऽ ਸਂ, ਸਂਰੁਂ ऽ ਸਂ, ਗਂਮਂਰੁਂ ऽ ਸਂ, ਨਸਂਰੁਂਸਂ ਧੁ ऽ ਨਸਂ, ਗਂਮਂਰੁਂ ऽ ਸਂ, ਨਸਂ, ਧੁਨਧੁਨੁਧੁਪ, ਮੱਪਧੁਨੁਧੁਪ ਗਮ

ਨੁ ਨੁ ਨੁ
ਧੁ ऽ ਪ, ਮੱਪਗਮਗਰੁ ऽ ਸ—ਮਪ ਧੁ ऽ ਨਸਂ —ਨਸਂਰੁਂਸਂਧੁਨੁਧੁਪ, ਮੱਪ, ਗਮਧੁ ऽ ਪ, ਮਪ ਧੁ ऽ ਸਂ, ਗਂਮਂਗਂ

ਨ
ਰੁਂ ऽ ਸਂ ਸਂਗਂਮਂਪਂ, ਮੱਪਂਗਂਮਂਗਂਰੁਂ ऽ ਸਂ, ਧੁਨਸਂਰੁਂ ऽ ਸਂ, ਧੁਨਸਂਰੁਂਸਂ, ਨਸਂ, ਧੁਨੁਧੁਪ, ਮੱਪਗਮ, ਪਗਮਰੁ ऽ ਸ ।

ਨੁ ਨੁ ਨੁ ਨੁ
੫. ਸ, ਨ਼ਸਗਮਪਗਮਧੁ ऽ ਪ, ਸ ਧੁ ऽ ਪ ਧੁ ऽ ਧੁ ऽ ਸਂ—ਨਸਂ, ਸਂਰੁਂਸਂ, ਗਂਮਂਰੁਂ ऽ ਸਂ, ਗਂਮਂਪਂਗਂਮਂ ऽ ਰੁਂ

ਸਂ— । ਸਂਨਧੁਨੁਧੁਪ, ਮੱਪਧੁਨੁਧੁਪਗਮਰੁ ऽ ਸ— । ਸਰੁਸ, ਗਮਗਰੁਸ, ਗਮਪਗਮਗਰੁ ऽ ਸ, ਨ਼ਸ

ਨ
ਗਮਪਮੱਪਧੁਪਗਮਰੁਰੁਸ, ਗਮਧੁਪ, ਮੱਪਧੁਨੁਧੁਪਗਮਗਰੁਸ,, ਗਮਪਧੁ, ਸਂਨਧੁਨੁਧੁਪਮੱਪ ਗਮਗਰੁਸ, ਗਮ

ਨ
ਪਧੁਸਂ, ਨਸਂਰੁਂਸਂ ਧੁਨੁਧੁਪਮੱਪਗਮਰੁ ऽ ਸ, ਮਪ ਧੁਨਸਂ, ਸਂਰੁਂਗਂਮਂਗਂਰੁਂਸਂਨਧੁਨੁਧੁਪ, ਮੱਪਧੁਨੁਧੁਪਗਮਪਗ

ਮਰੁ ऽ ਸ— ।

ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਤਾਨਾਂ (ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਨੰ: ੧)

ਅਸਥਾਈ

	੦	੩	×	੨
੧	ਗੋS SS ਬਿੰS ਦ	ਹ ਮ ਐ S	ਮੱਪ ਧੁਨੁ ਧੁਪ ਮੱਪ	ਧੁਪ ਗਮ ਗਰੁ ਸ
੨.	• • • •	ਮੱਪ ਧੁਨ ਸੰਨ ਧੁਪ	ਮੱਪ ਧੁਨੁ ਧੁਪ ਮੱਪ	ਧੁਪ ਗਮ ਗਰੁ ਸ
੩.	ਮੱਪ ਧੁਨ ਸੰਨ ਧੁਪ,	ਧੁਨ ਸੰਰੁ ਸੰਨ ਧੁਪ	ਮੱਪ ਧੁਨੁ ਧੁਪ ਮੱਪ	ਗਮ ਪਪ ਮਗ ਰੁਸ
੪.	• • • • ਸੰਨ ਧੁਪ, ਧੁਨ ਸੰਰੁੰ	• • • • ਸੰਨ ਧੁਪੰ, ਧੁਨ ਸੰਰੁੰ	ਮੱਪ ਗਮ ਧੁਪ, ਮੱਪ ਗੰਗੰ ਰੁੰਸੰ ਧੁਨੁ ਧੁਪ	ਧੁਨੁ ਧੁਪ, ਮੱਪ ਧੁਨ ਮੱਪ ਧੁਪ ਗਮ ਰੁਸ
੫	• • • • ਗਮ ਪਪ ਮਗ ਰੁਸ ਧੁਪ ਮੱਪ ਧੁਪ ਮਗ	• • • • ਨ਼ਸ ਗਮ ਪਧੁ ਮੱਪ ਰੁਸ, ਨ਼ਸ ਗਮ ਪਧੁ	• • • • ਧੁਪ ਮਗ ਰੁਸ, ਨ਼ਸ ਨਸੰ ਰੁੰਸੰ ਧੁਨੁ ਧੁਪ	ਨ਼ਸ ਗਗ ਰੁਸ, ਨ਼ਸ ਗਮ ਪਧੁ ਨਸੰ ਧੁਨੁ ਮੱਪ ਧੁਪ ਮਗ ਰੁਸ
੬	• • • • ਸੰਨ ਧੁਪ ਮਗ ਰੁਸ, ਗੰਗੰ ਰੁੰਸੰ, ਰੁੰਰੁੰ ਸੰਨ,	ਮੱਪ ਧੁਪ, ਮੱਪ ਧੁਨੁ ਨ਼ਸ ਗਮ, ਰੁਗ ਮਪ, ਸੰਸੰ ਨਧੁ, ਨੁਨੁ ਧੁਪ,	ਧੁਪ, ਮੱਪ ਧੁਨ ਸੰਨ ਗਮ ਪਧੁ, ਮੱਪ ਧੁਨ, ਧੁਧੁ ਪਮੱ ਪਪ ਮਗ,	ਧੁਪ, ਮੱਪ ਧੁਨ ਸੰਰੁੰ ਪਧੁ ਨਸੰ, ਧੁਨ ਸੰਰੁੰ ਮਮ ਗਰੁ, ਗਗ ਰੁਸ

ਅੰਤਰਾ

੧.	ਦੀ S ਨ ਦ	ਇਆ S ਲ ਕ੍ਰਿ	ਸੰਰੁੰ ਸੰਨ ਧੁਪ ਮੱਪ	ਗਮ ਪਧੁ ਨਸੰ ਰੁੰਸੰ
੨.	• • • •	ਸੰਰੁੰ ਸੰਨ ਧੁਪ ਮੱਪ	ਧੁਨੁ ਧੁਪ ਮਗ ਰੁਸ,	ਨ਼ਸ ਗਮ ਪਧੁ ਨਸੰ
੩.	ਨਸੰ ਗੰਗੰ ਰੁੰਸੰ, ਨਸੰ	ਰੁੰਰੁੰ ਸੰਨ ਧੁਪ, ਮੱਪ	ਧੁਨ ਸੰਨ ਧੁਪ ਮੱਪ	ਗਮ ਪਧੁ ਨਸੰ ਰੁੰਸੰ
੪.	• • • • ਧੁਪ ਧੁਪ ਮਪ ਮਗ	• • • • ਮਗ ਰੁਸ, ਰੁਗ ਰੁ,ਗ	• • • • ਮਗ, ਮਪ ਮ,ਪ ਧੁਪ,	ਸੰਰੁੰ ਸੰਨ ਸੰਨ, ਧੁਨੁ ਧੁਨੁ ਧੁ,ਨ ਸੰਨ ਸੰS
੫	• • • • ਸੰS ਸੰਨ ਧੁਪ ਮੱਪ	• • • • ਗਮ ਪਧੁ ਸੰS, ਸੰਨ	ਸੰਨ ਧੁਪ ਧੁਨ ਸੰS, ਧੁਪ ਮੱਪ ਗਮ ਗਰੁ	ਸੰਨ ਧੁਪ ਮੱਪ ਧੁਨ ਸੰS, ਗਮ ਪਧੁ ਨਸੰ
੬.	ਨਸੰ ਧੁਨ ਸੰਨ ਧੁਪ, ਮੱਪ ਗਮ ਗਰੁ ਨ਼ਸ,	ਮੱਪ ਧੁਨ ਸੰਰੁੰ ਨਸੰ ਸਰੁ ਰੁ,ਰੁ ਗਗ, ਗਮ	ਗੰਰੁੰ ਨਸੰ, ਸੰਰੁੰ ਨਸੰ ਮ,ਮ ਪਪ, ਪਧੁ ਧੁ,ਧੁ	ਧੁਨੁ ਧੁਪ ਮੱਪ ਧੁਪ ਨਨ, ਨਸੰ ਸੰਸੰ ਰੁੰਸੰ

੧. ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ, ਤਿਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਕਵਨ ਕਾਜ ਸਿਰਜੇ ਜਗ ਭੀਤਰਿ ਜਨਮਿ ਕਵਨ ਫਲੁ ਪਾਇਆ ॥
ਭਵ ਨਿਧਿ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਚਿੰਤਾਮਨਿ ਇਕ ਨਿਮਖ ਨ ਇਹੁ ਮਨੁ ਲਾਇਆ ॥੧॥
ਗੋਬਿੰਦ ਹਮ ਐਸੇ ਅਪਰਾਧੀ ॥
ਜਿਨਿ ਪ੍ਰਭਿ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਥਾ ਦੀਆ ਤਿਨ ਕੀ ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਸਾਧੀ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਪਰ ਧਨ ਪਰ ਤਨ ਪਰ ਤੀ ਨਿੰਦਾ ਪਰ ਅਪਬਾਦੁ ਨ ਛੂਟੈ ॥
ਆਵਾ ਗਵਨੁ ਹੋਤੁ ਹੈ ਫੁਨਿ ਫੁਨਿ ਇਹੁ ਪਰਸੰਗੁ ਨ ਤੂਟੈ ॥੨॥
ਜਿਹ ਘਰਿ ਕਥਾ ਹੋਤ ਹਰਿ ਸੰਤਨ ਇਕ ਨਿਮਖ ਨ ਕੀਨੋ ਮੈ ਫੇਰਾ ॥
ਲੰਪਟ ਚੋਰ ਦੂਤ ਮਤਵਾਰੇ ਤਿਨ ਸੰਗਿ ਸਦਾ ਬਸੇਰਾ ॥੩॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਮਾਇਆ ਮਦ ਮਸਤਰ ਏ ਸੰਪੈ ਮੋ ਮਾਹੀ ॥
ਦਇਆ ਧਰਮੁ ਅਰੁ ਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਏ ਸੁਪਨੰਤਰਿ ਨਾਹੀ ॥੪॥
ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਦਮੋਦਰ ਭਗਤਿ ਵਛਲ ਭੈ ਹਾਰੀ ॥
ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਭੀਰ ਜਨ ਰਾਖਹੁ ਹਰਿ ਸੇਵਾ ਕਰਉ ਤੁਮਾਰੀ ॥੫॥

(ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੯੭੦-੭੧)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
				ਮ́		ਮ				ਮ		ਗ			
ਗਮ	ਮਨੁ	ਧੁਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਗ	ਮ,ਪਮ	ਗੁ	—	ਸ	—
ਗੋS	SS	ਬਿੰS	ਦ	ਹ	ਮ	ਐ	S	ਸੇ	S	S	ਅ,ਪS	ਰਾ	S	ਧੀ	S
								ਨ਼							
ਰੁ	ਰੁ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	—	ਸ	—	ਧ਼ੁ	ਧ਼ੁ	ਸ	—	ਰੁ	—	ਸ	—
ਜਿ	ਨ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਜੀ	S	ਉ	S	ਪਿੰ	ਡ	ਥਾ	S	ਦੀ	S	ਆ	S
ਸ		ਗ													
ਨ਼	ਸ	ਮ	ਮਗ	ਪ	—	ਪ	ਪ	ਪ	ਪਮ́	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ	—	ਪ	—
ਤਿ	ਨ	ਕੀ	SS	ਭਾ	S	ਉ	ਭ	ਗ	ਤS	ਨ	ਹੀS	ਸਾ	S	ਧੀ	S

ਅੰਤਰਾ

੩				×				੨				੦			
				ਨ											
ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ
ਕ	ਵ	ਨ	ਕਾ	S	ਜ	ਸਿ	ਰ	ਜੇ	S	ਜ	ਗ	ਭੀ	S	ਤ	ਰ
ਨ												ਸਂ			
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	—	—	—	ਨ	ਸਂਨ	ਧੁ	ਪ
ਜ	ਨ	ਮ	ਕ	ਵ	ਨ	ਫ	ਲ	ਪਾ	S	S	S	S	SS	ਇਆ	S

								ਮ				ਗ			
ਪ	ਪਮ॑	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਗ	ਗ	ਮ	ਪਮ	ਰੁ	—	ਸ	ਸ
ਭ	ਵऽ	ਨਿ	ਧਿऽ	ਤ	ਰ	ਨ	ਤਾ	ਰ	ਨ	ਚਿ	ऽऽ	ਤਾ	ऽ	ਮ	ਨਿ

ਨ਼															
ਸ	ਗਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਧੁਨੁ	ਧੁ	—	ਪ	—	ਗਮ	ਮਨੁ	ਧੁਪ	ਪ
ਇਕ	ਨਿਮ	ਖ	ਨ	ਇ	ਹੁ	ਮ	ਨऽ	ਲਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ਗੋऽ	ऽऽ	ਬਿੰऽ	ਦ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਤੇਰੀ ਸਰਣਿ ਪੂਰੇ ਗੁਰਦੇਵ ॥ ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਦੂਜਾ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥
ਤੂ ਸਮਰਥੁ ਪੂਰਨ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ॥ ਸੋ ਧਿਆਏ ਪੂਰਾ ਜਿਸੁ ਕਰਮੁ ॥੧॥
ਤਰਣ ਤਾਰਣ ਪ੍ਰਭ ਤੇਰੋ ਨਾਉ ॥
ਏਕਾ ਸਰਣਿ ਗਹੀ ਮਨ ਮੇਰੈ ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਦੂਜਾ ਨਾਰੀ ਠਾਉ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜਪਿ ਜਪਿ ਜੀਵਾ ਤੇਰਾ ਨਾਉ ॥ ਆਗੈ ਦਰਗਹ ਪਾਵਉ ਠਾਉ ॥
ਦੂਖੁ ਅੰਧੇਰਾ ਮਨ ਤੇ ਜਾਇ ॥ ਦੁਰਮਤਿ ਬਿਨਸੈ ਰਾਚੈ ਹਰਿ ਨਾਇ ॥੨॥
ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਿਉ ਲਾਗੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਕੀ ਨਿਰਮਲ ਰੀਤਿ ॥
ਭਉ ਭਾਗਾ ਨਿਰਭਉ ਮਨਿ ਬਸੈ ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਰਸਨਾ ਨਿਤ ਜਪੈ ॥੩॥
ਕੋਟ ਜਨਮ ਕੇ ਕਾਟੇ ਫਾਹੇ ॥ ਪਾਇਆ ਲਾਭੁ ਸਚਾ ਧਨੁ ਲਾਹੇ ॥
ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਅਖੁਟ ਭੰਡਾਰ ॥ ਨਾਨਕ ਭਗਤ ਸੋਹਹਿ ਹਰਿ ਦੁਆਰ ॥੪॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੯੩)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਮ						ਪ									
ਗਮ	ਨੁ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਮ	ਪ	(ਪ)	—	ਮ	—	(ਮ)	—	ਮ	ਗ
ਤऽ	ਰ	ਣ	ਤਾਂ	ਰ	ਣ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਤੇ	ऽ	ਰੋ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਉ	ऽ
ਗ						ਗ		ਗ				ਗ			
ਮ	ਗ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਰੁ	ਮ	ਪ	ਮ॑	ਗ	ਮ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਏ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ਸ	ਰ	ਣ	ਗ	ਹੀ	ऽ	ਮ	ਨ	ਮੇ	ऽ	ਰੈ	ऽ
ਸ		ਮ				ਮ॑									
ਨ	ਸ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਪ	—	ਪਧੁ	ਨਸਂ	ਸਂਰੁਂ	ਸਂਨ	ਧੁਨੁ	ਧੁਪ	ਮਗ	ਮ
ਤੁ	ਧ	ਬਿ	ਨ	ਦੂ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਨਾऽ	ऽऽ	ਹੀऽ	ऽऽ	ਠਾऽ	ऽऽ	ਉऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ				ਨ								ਸਂ			
ਪ	—	ਪ	—	ਧੁ	ਧੁ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਤੇ	ऽ	ਰੀ	ऽ	ਸ	ਰ	ਣ	ਪੂ	ਰੇ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਦੇ	ऽ	ਵ	ऽ
ਸਂ				ਗਂ								ਨ			
ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—	ਨਸਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	ਧੁ	—	ਪ	—
ਤੁ	ਧ	ਬਿ	ਨ	ਦੂ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਨਾऽ	ऽ	ਹੀ	ऽ	ਕੋ	ऽ	ਇ	ऽ
ਨ				ਨ								ਗ			
ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	ਪ	ਮ	ਗ	ਮ	(ਮ)	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	—
ਤੂ	ऽ	ਸ	ਮ	ਰ	ऽ	ਥ	ਪੂ	ਰ	ਨ	ਪਾ	ਰ	ਬ੍ਰ	ਹ	ਮ	ऽ
ਸ		ਮ													
ਨ਼	ਸ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਪ	ਧੁ	ਪਧੁ	ਨਸਂ	ਸਂਰੁਂ	ਸਂਨ	ਧੁਨੁ	ਧੁਪ	ਮਗ	ਮ
ਸੋ	ऽ	ਧਿਆ	ऽ	ਏ	ऽ	ਪੂ	ऽ	ਰਾऽ	ऽऽ	ਜਿऽ	ਸऽ	ਕऽ	ਰऽ	ਮ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੩. ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜੇਵਡ ਭਾਗ ਹੋਵਹਿ ਵਡ ਮੇਰੇ ਜਨ ਮਿਲਦਿਆ ਢਿਲ ਨ ਲਾਈਐ ॥
ਹਰਿ ਜਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੁੰਟ ਸਰ ਨੀਕੇ ਵਡਭਾਗੀ ਤਿਤੁ ਨਵਾਈਐ ॥੧॥
ਰਾਮ ਮੋ ਕਉ ਹਰਿ ਜਨ ਕਾਰੈ ਲਾਈਐ ॥
ਹਉ ਪਾਨੀ ਪਖਾ ਪੀਸਉ ਸੰਤ ਆਗੈ ਪਗ ਮਲਿ ਮਲਿ ਧੂਰਿ ਮੁਖਿ ਲਾਈਐ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਰਿ ਜਨ ਵਡੇ ਵਡੇ ਵਡ ਊਚੇ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਈ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਜੇਵਡੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਈ ਮਿਲਿ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਧਿਆਈਐ ॥੨॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਣਿ ਪਰੇ ਤਿਨ ਪਾਇਆ ਮੇਰੇ ਠਾਕੁਰ ਲਾਜ ਰਖਾਈਐ ॥
ਇਕਿ ਅਪਣੈ ਸੁਆਇ ਆਇ ਬਹਹਿ ਗੁਰ ਆਗੈ ਜਿਉ ਬਗੁਲ ਸਮਾਧਿ ਲਗਾਈਐ ॥੩॥
ਬਗੁਲਾ ਕਾਗ ਨੀਚ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਜਾਇ ਕਰੰਗ ਬਿਖੂ ਮੁਖਿ ਲਾਈਐ ॥
ਨਾਨਕ ਮੇਲਿ ਮੇਲਿ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਸੰਗਤਿ ਹੰਸੁ ਕਰਾਈਐ ॥੪॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੮੮੧)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
												ਮ			
												ਗ	ਮ	ਪ	ਪ
												ਰਾ	ਮ	ਮੋ	ਕਉ
ਨੁ				ਮ				ਗ				ਮ			
ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਗ	—	ਮ	ਧਮ	ਰੁ	-ਰੁ	ਸ	—	ਗ	ਮ	ਪ	ਪ
ਹ	ਰਿ	ਜ	ਨ	ਕਾ	ऽ	ਰੈ	ऽऽ	ਲਾ	ऽਈ	ਐ	ऽ	ਰਾ	ਮ	ਮੋ	ਕਉ
				ਮ				ਗ							
ਮੱਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ	ਪ	ਗ	—	ਮ	(ਮ)	ਰੁ	-ਰੁ	ਸ	—	—	—	—	—
ਹऽ	ਰਿऽ	ਜ	ਨ	ਕਾ	ऽ	ਰੈ	ऽ	ਲਾ	ऽਈ	ਐ	ऽ	*	*	*	*
								ਨ							
ਨੁਸ	ਰੁ	—	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਸ	—	ਧੁ	—	ਸ	ਸ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਹਉ	ਪਾ	ऽ	ਣੀ	ਪ	ਖਾ	ਪੀ	ऽ	ਸਉ	ऽ	ਸੰ	ਤ	ਆ	ऽ	ਗੈ	ऽ
ਸਰੁ	ਗਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਪਮੱ	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ	-ਧੁ	ਪ	—				
ਪਗ	ਮਲ	ਮ	ਲ	ਧੂ	ਰऽ	ਮੁ	ਖऽ	ਲਾ	ऽਈ	ਐ	ऽ	ਰਾਮ...			

ਅੰਤਰਾ

ਪ				ਨ											
ਮ	—	ਪ	ਪ	ਧੁ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਰੁੰ	ਸੰ	—
ਜੇ	ऽ	ਵ	ਡ	ਭਾ	ऽ	ਗ	ਹੋ	ਵਹਿ	ऽ	ਵ	ਡ	ਮੇ	ऽ	ਰੇ	ऽ
	ਨ											ਨ		ਨ	
ਸੰ	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਨ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਰੁੰ	—	—	-ਰੁੰ	ਸੰ	—	ਧੁ	ਪ
ਜਨ	ਮਿ	ਲ	ਦਿਆ	ਦਿ	ऽ	ਲ	ਨ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ऽਈ	ਐ	ऽ	ऽ	ऽ
								ਮ				ਗ			
ਪ	ਮੱ	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ	—	ਪ	ਪ	ਗ	ਗ	ਮ	ਗਮ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਹ	ਰਿ	ਜ	ਨऽ	ਅੰ	ऽ	ਮ੍ਰ	ਤ	ਕੁੰ	ਟ	ਸ	ਰऽ	ਨੀ	ऽ	ਕੇ	ऽ
												ਮ			
ਸ	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	-ਧੁ	ਪ	—	ਗ	ਮ	ਪ	ਪ
ਵਡ	ਭਾ	ऽ	ਗੀ	ਤਿ	ऽ	ਤ	ਨਾ	ਵਾ	ऽਈਂ	ਐ	ऽ	ਰਾ	ਮ	ਮੋ	ਕਉ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਾਧੋ ਕਉਨ ਜੁਗਤਿ ਅਬ ਕੀਜੈ ॥
ਜਾ ਤੇ ਦੁਰਮਤਿ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ ਰਾਮ ਭਗਤਿ ਮਨਿ ਭੀਜੈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮਨੁ ਮਾਇਆ ਮਹਿ ਉਰਝਿ ਰਹਿਓ ਹੈ ਬੂਝੈ ਨਹ ਕਛੁ ਗਿਆਨਾ ॥
ਕਉਨੁ ਨਾਮੁ ਜਗੁ ਜਾ ਕੈ ਸਿਮਰੈ ਪਾਵੈ ਪਦੁ ਨਿਰਬਾਨਾ ॥੧॥
ਭਏ ਦਇਆਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸੰਤ ਜਨ ਤਬ ਇਹ ਬਾਤ ਬਤਾਈ ॥
ਸਰਬ ਧਰਮ ਮਾਨੋ ਤਿਹ ਕੀਏ ਜਿਹ ਪ੍ਰਭ ਕੀਰਤਿ ਗਾਈ ॥੨॥
ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਨਰੁ ਨਿਸਿ ਬਾਸੁਰ ਮਹਿ, ਨਿਮਖ ਏਕ ਉਰਿਧਾਰੈ ॥
ਜਮ ਕੋ ਤ੍ਰਾਸ ਮਿਟੈ ਨਾਨਕ ਤਿਹ, ਅਪਨੋ ਜਨਮ ਸਵਾਰੈ ॥੩॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੯੦੨)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
														ਪ	
														ਗ	ਮ
														ਸਾ	ਧੋ
ਪ	—	ਪ	ਪ	ਪ	ਮੰ	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ	—	ਪ	—	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ
ਕਉ	ऽ	ਨ	ਜੁ	ਗ	ਤ	ਅ	ਬऽ	ਕੀ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ऽ	ऽ,	ऽ	ऽ
ਗ	—	ਮ	ਰੁ	ਗ	ਪ	ਮ	ਮ	ਗ	ਗ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਸ	—
ਜਾ	ऽ	ਤੇ	ऽ	ਦੁ	ਰ	ਮ	ਤ	ਸ	ਗ	ਲ	ਬਿ	ਨਾ	ऽ	ਸੈ	ऽ
								ਨ							
ਗ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਸੰ	ਸੰ	ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	ਪ	—	—		
ਰਾ	ऽ	ਮ	ਭ	ਗ	ਤ	ਮ	ਨ	ਭੀ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ऽ	ऽ		

ਅੰਤਰਾ

	ਗ			ਨ		ਨ		ਨ							
*	ਮ	ਮ	ਮ	ਧੁ	—	ਧੁ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	—
*	ਮ	ਨ	ਮਾ	ਇਆ	ऽ	ਮਹਿ	ऽ	ਉ	ਰ	ਝ	ਰ	ਹਿਓ	ऽ	ਹੈ	ऽ
								ਨ							
*	ਨ	—	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧੁ	—	ਰੁੰ	—	ਸੰ	—	—	—
*	ਬੂ	ऽ	ਝੈ	ਨ	ਹ	ਕ	ਛ	ਗਿਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ
*	ਸੰ	ਸੰ	ਰੁੰ	ਸੰ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮ	—	ਮ	ਪ	ਗ	ਗ	ਮ	—
*	ਕਉ	ਨ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਜ	ਗ	ਜਾ	ऽ	ਕੈ	ऽ	ਸਿ	ਮ	ਰੈ	ऽ

									ਨ						ਪ	
*	ਪ	—	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਸੰ	ਸੰ		ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	ਪ	—	—	ਗ	ਮ
*	ਪਾ	ऽ	ਵੈ	ਪ	ਦ	ਨਿ	ਰ		ਬਾ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਸਾ	ਧੋ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੫. ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਚਾਰਿ ਪੁਕਾਰਹਿ ਨਾ ਤੂ ਮਾਨਹਿ ॥ ਖਟੁ ਭੀ ਏਕਾ ਬਾਤ ਵਖਾਨਹਿ ॥
ਦਸ ਅਸਟੀ ਮਿਲਿ ਏਕੋ ਕਹਿਆ ॥ ਤਾ ਭੀ ਜੋਗੀ ਭੇਦੁ ਨ ਲਹਿਆ ॥੧॥
ਕਿੰਕੁਰੀ ਅਨੂਪ ਵਾਜੈ ॥ ਜੋਗੀਆ ਮਤਵਾਰੋ ਰੇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਪ੍ਰਥਮੇ ਵਸਿਆ ਸਤ ਕਾ ਖੇੜਾ ॥ ਤ੍ਰਿਤੀਏ ਮਹਿ ਕਿਛੁ ਭਇਆ ਦੁਤੇੜਾ ॥
ਦੁਤੀਆ ਅਰਧੋ ਅਰਧ ਸਮਾਇਆ ॥ ਏਕੁ ਰਹਿਆ ਤਾ ਏਕੁ ਦਿਖਾਇਆ ॥੨॥
ਏਕੈ ਸੂਤਿ ਪਰੋਏ ਮਣੀਏ ॥ ਗਾਠੀ ਭਿਨਿ ਭਿਨਿ ਭਿਨਿ ਭਿਨਿ ਤਣੀਏ ॥
ਫਿਰਤੀ ਮਾਲਾ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਭਾਇ ॥ ਖਿੰਚਿਆ ਸੂਤੁ ਤ ਆਈ ਥਾਇ ॥੩॥
ਚਹੁ ਮਹਿ ਏਕੈ ਮਟੁ ਹੈ ਕੀਆ ॥ ਤਹ ਬਿਖੜੇ ਥਾਨ ਅਨਿਕ ਖਿੜਕੀਆ ॥
ਖੋਜਤ ਖੋਜਤ ਦੁਆਰੇ ਆਇਆ ॥ ਤਾ ਨਾਨਕ ਜੋਗੀ ਮਹਲੁ ਘਰੁ ਪਾਇਆ ॥੪॥
ਇਉ ਕਿੰਕੁਰੀ ਅਨੂਪ ਵਾਜੈ ॥ ਸੁਣਿ ਜੋਗੀ ਕੈ ਮਨਿ ਮੀਠੀ ਲਾਗੈ ॥੧॥ਰਹਾਉ ਦੂਜਾ॥
(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੮੬)

ਅਸਥਾਈ

0				੩				×				੨			
	ਸ							ਨੁ				ਪ			
*	ਪ	ਰੁ	ਸ	ਸਰੁ	ਗ	—	ਮ	ਧੁ	—	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਮ	ਪ	—
*	ਕਿੰ	ऽ	ਕੁ	ਰੀऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਅ	ऽ	ਨੂ	ਪ	ਵਾ	ऽ	ਜੈ	ऽ
ਪ		ਨੁ						ਪ							
ਗ	ਮ	ਧੁ	—	ਪ	—	ਧੁ	ਪ	ਮ	—	ਪ	—	—	ਮਪ	ਗਮ	ਗ
ਜੋ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ਆ	ऽ	ਮ	ਤ	ਵਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰੋऽ	ऽऽ	ਰੇ

ਅੰਤਰਾ

				ਨ								ਸੰ			
ਪ	—	ਪ	ਪ	ਧੁ	—	ਨ	—	ਸੰ	—	ਸੰ	—	ਨ	—	ਸੰ	—
ਚਾ	ऽ	ਰ	ਪੁ	ਕਾ	ऽ	ਰਹਿ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਤੂ	ऽ	ਮਾ	ऽ	ਨਹਿ	ऽ
ਨ		ਨ										ਗੰ			
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	—	ਨ	—	ਸੰ	—	ਰੁੰ	—	ਗੰ	ਮੰ	ਰੁੰ	—	ਸੰ	—
ਖ	ਟ	ਭੀ	ऽ	ਏ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ਬਾ	ऽ	ਤ	ਬ	ਖਾ	ऽ	ਨਹਿ	ऽ
ਸੰ				ਨ				ਮ				ਗ			
ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	ਪ	ਗ	—	ਮ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਦ	ऽਸ	ਅ	ऽਸ	ਟੀ	ऽ	ਮਿ	ਲ	ਏ	ऽ	ਕੋ	ऽ	ਕਹਿ	ऽ	ਆ	ऽ

ਸ		ਮ						ਸਂ		ਨ					
ਨ਼	ਸ	ਗ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਨ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	—	ਪ	—
ਤਾ	ऽ	ਭੀ	ऽ	ਜੋ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ਭੇ	ऽ	ਦ	ਨ	ਲ਼ਹਿ	ऽ	ਆ	ऽ

ਨੋਟ—ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਦੂਜੀ ਬੰਦਿਸ ਨੰ: ੬ ।

੬. ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
											ਮ				
*	ਪਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	ਪ	—	ਧੁਪ	ਧੁਪ	ਮ	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	—	ਮ	ਮ
*	ਕਿੱऽ	ऽ	ਕੁ	ਰੀ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ	ਅ	ਨੂ	ਪ	ਵਾ	ऽ	ਜੈ	ऽ
									ਗ						
—	ਗ	—	ਰੁ	ਗ	—	ਮ	—	ਪਮ	ਰੁ	—	ਰੁ	ਸ	—	—	—
ऽ	ਜੋ	ऽ	ਗੀ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮਤ	ਵਾ	ऽ	ਰੋ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

				ਮ											
	ਸ	ਸ	ਰੁ	ਗ	—	ਮ	—	—	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਮ	ਪ	ਮ	—
	ਚਾ	ਰ	ਪੁ	ਕਾ	ऽ	ਰਹਿ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਤੂ	ਮਾ	ऽ	ਨਹਿ	ऽ
	ਮ														
—	ਗ	ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਪ	—	—	ਮ'	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ	—	ਪ	—
ऽ	ਖ	ਟ	ਭੀ	ਏ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ऽ	ਬਾ	ਤ	ਬऽ	ਖਾ	ऽ	ਨਹਿ	ऽ
				ਨ											
—	ਮ	ਮ	ਪ	ਧੁ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਨ	—	ਸਂ	—
ऽ	ਦਸ	ਅ	ऽਸ	ਈ	ऽ	ਮਿ	ਲ	ਏ	ऽ	ਕੋ	ऽ	ਕਹਿ	ऽ	ਆ	ऽ
—	ਰੁਂ	—	ਰੁਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਨ	—	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	—	ਪ	—
ऽ	ਤਾ	ऽ	ਭੀ	ਜੋ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ਭੇ	ऽ	ਦ	ਨ	ਲ਼ਹਿ	ऽ	ਆ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਰੇ ਮਨ ਓਟ ਲੇਹੁ ਹਰਿ ਨਾਮਾ ॥
ਜਾ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਦੁਰਮਤਿ ਨਾਸੈ ਪਾਵਹਿ ਪਦੁ ਨਿਰਬਾਨਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਬਡਭਾਗੀ ਤਿਹ ਜਨ ਕਉ ਜਾਨਹੁ ਜੋ ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ॥
ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਪਾਪ ਖੋਇ ਕੈ ਫੁਨਿ ਬੈਕੁੰਠਿ ਸਿਧਾਵੈ ॥੧॥
ਅਜਾਮਲ ਕਉ ਅੰਤ ਕਾਲ ਮਹਿ ਨਰਾਇਨ ਸੁਧ ਆਈ ॥
ਜਾਂ ਗਤਿ ਕਉ ਜੋਗੀਸੁਰ ਬਾਛਤ ਸੋ ਗਤਿ ਛਿਨ ਮਹਿ ਪਾਈ ॥੨॥
ਨਾਹਿਨ ਗੁਨੁ ਨਾਹਿਨ ਕਛੁ ਬਿਦਿਆ ਧਰਮੁ ਕਉਨੁ ਗਜਿ ਕੀਨਾ ॥
ਨਾਨਕ ਬਿਰਦੁ ਰਾਮ ਕਾ ਦੇਖਹੁ ਅਭੈ ਦਾਨੁ ਤਿਹ ਦੀਨਾ ॥੩॥
(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੯੦੧)

ਅਸਥਾਈ

o				੩				×				੨			
*	ਸ	ਮ	ਮ	ਮ	—	ਮ	ਗ	ਮ	—	ਪ	—	ਪ	ਮੰ	ਪ	ਧੁਨੁ
*	ਓ	ਟ	ਲੇ	ਹੁ	S	ਹ	ਰਿ	ਨਾ	S	ਮਾ	S	ਰੇ	S	ਮ	ਨS
ਧੁ	ਪ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਪ	ਮ	ਗ	ਮ	—	ਪ	—	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ
ਓ	S	ਟ	ਲੇ	ਹੁ	S	ਹ	ਰਿ	ਨਾ	S	ਮਾ	S	S	S	S	S
	ਸ			ਨ਼								ਗ			
—	ਰੁ	—	ਸ	ਧੁ਼	ਧੁ਼	ਸ	ਸ	ਰੁ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਰੁ	—	ਸ	—
S,	ਜਾ	S	ਕੈ	ਸਿ	ਮ	ਰ	ਨ	ਦੂ	ਰ	ਮ	ਤ	ਨਾ	S	ਸੈ	S
—	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	—	ਪ	—	—	—	ਮਗ	ਰੁਸ
S	ਪਾ	S	ਵਹਿ	ਪ	ਦ	ਨਿ	ਰ	ਬਾ	S	ਨਾ	S	S	S	SS	SS

ਅੰਤਰਾ

				ਨ											
—	ਪ	ਪ	ਪ	ਧੁ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਨ	—	ਸਂ	—
S	ਬ	ਡ	ਭਾ	ਗੀ	S	ਤਿ	ਹ	ਜ	ਨ	ਕਉ	S	ਜਾ	S	ਨਹੁ	S
	ਨ														
—	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂਨ	ਧੁ	ਪ
S	ਜੋ	ਹ	ਰਿ	ਕੇ	S	ਗੁ	ਨ	ਗਾ	S	S	S	ਵੈ	SS	S	S
												ਗ			
—	ਮੰ	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	—	ਮ	ਗ	ਮ	ਮ	ਰੁ	—	ਸ	—
S	ਜਨ	ਮ	ਜS	ਨ	ਮ	ਕੇ	S	ਪਾ	S	ਪ	ਖੋ	ਇ	S	ਕੈ	S

—	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	—	ਪ	—	—	—	ਮਗ	ਰੁਸ
ऽ	ਵ੍ਹ	ਨ	ਬੈ	ਕੂੰ	ऽ	ਠ	ਸਿ	ਧਾ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੮. ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਮੇਰਾ ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਜਪਿ ਸਦਾ ਸੁਹੇਲੇ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੇ ਰੋਗ ਕੂਰਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਏਕੁ ਅਰਾਧਹੁ ਸਾਚਾ ਸੋਇ ॥ ਜਾ ਕੀ ਸਰਨਿ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥੧॥
ਨੀਦ ਸੁਹੇਲੀ ਨਾਮ ਕੀ ਲਾਗੀ ਭੂਖ ॥ ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਬਿਨਸੇ ਸਭ ਦੂਖ ॥੨॥
ਸਹਜਿ ਅਨੰਦ ਕਰਹੁ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ॥ ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਸਭ ਚਿੰਤ ਮਿਟਾਈ ॥੩॥
ਆਠ ਪਹਰ ਪ੍ਰਭ ਕਾ ਜਪੁ ਜਾਪਿ ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਖਾ ਹੋਆ ਆਪਿ ॥੪॥
(ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੯੦੧)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
			ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	—	ਧੁ	ਪ	ਧੁ
			ਗੁ	ਰ	ਪੂ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ਮੇ	ऽ	ਰਾ
ਨ ਸਂ	ਸਂ	—	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਪ	—	ਮੱ	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ
ਗੁ	ਰ	ऽ	ऽ	ऽ	ਪੂ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ
ਪ	—	—	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਮ	—	ਪ	ਗ	—	ਮ
ऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਪੂ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ਮੇ	ऽ	ਰਾ
ਪ	ਪ	—	ਮਗ	ਰੁ	ਸ	ਸ	—	ਰੁ	ਗ	ਮਗ	ਰੁ
ਗੁ	ਰ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ਪੂ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ
ਸ	—	—									
ऽ	ऽ	ऽ									

ਅੰਤਰਾ

			ਪ	—	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸ਼ਂ	ਸਂ	ਨ
			ਰਾ	ऽ	ਮ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਜ	ਪ	ऽ
ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਸਂਰੁਂ	ਗਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	ਨ
ऽ	ऽ	ऽ	ਸ	ਦਾ	ਸੁ	ਹੇऽ	ऽ	ऽ	ਲੇ	ऽ	ऽ
ਧੁ	ਪ	—	ਧੁਪ	ਮਗ	ਮ	ਪ	—	—	ਧੁ	ਪ	ਧੁ
ऽ	ऽ	ऽ	ਸਗ	ਲऽ	ਬਿ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ਸੇ	ऽ	ऽ

ਸਂ	—	—	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਪ	—	ਮੰ	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ
ਰੇ	ऽ	ऽ	ਗ	ऽ	ਕੂ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ
ਪ	—	—	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਮ	—	ਪ	ਗ	—	ਮ
ऽ	ऽ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਪੂ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ਮੇ	ऽ	ਰਾ...

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੯. ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਰੂਪ ਰੰਗ ਸੁਗੰਧ ਭੋਗ ਤਿਆਗਿ ਚਲੇ ਮਾਇਆ ਛਲੇ ਕਨਿਕ ਕਾਮਿਨੀ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਭੰਡਾਰ ਦਰਬ ਅਰਬ ਖਰਬ ਪੇਖਿ ਲੀਲਾ ਮਨੁ ਸਧਾਰੈ ॥ ਨਹ ਸੰਗਿ ਗਾਮਨੀ ॥੧॥
ਸੁਤ ਕਲਤ੍ਰ ਭ੍ਰਾਤ ਮੀਤ ਉਰਝਿ ਪਰਿਓ ਭਰਮਿ ਮੋਹਿਓ ਇਹ ਬਿਖਰ ਛਾਮਨੀ ॥
ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਰਨ ਨਾਨਕ ਸੁਖੁ ਸੰਤ ਭਾਵਨੀ ॥੨॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫. ਪੰਨਾ ੯੦੧)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
						ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧੁ
						ਕ	ਨਿ	ਕ	ਕਾ	ऽ	ਮ
ਸਂ	—	—	ਨ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਮੰ	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ
ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਛ	ਲੇ	ਕ	ਨਿ	ਕ	ਕਾ	ऽऽ	ਮ
						ਨ					
ਪ	—	—	—	ਮਗ	ਮ	ਧੁ	—	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਧੁ
ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ਰੂ	ऽ	ਪ	ਰੰ	ਗ	ਸੁ
ਪ			ਮ								
ਮ	—	ਪ	ਗ	—	ਮ	ਗ	—	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਪ
ਗੰ	ऽ	ਧ	ਭੋ	ऽ	ਗ	ਤਿਆ	ऽ	ਗ	ਚ	ਲੇ	ऽ
ਮ	ਗ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	—						
ਮਾ	ऽ	ਇਆ	ਛ	ਲੇ	ऽ						

ਅੰਤਰਾ

									ਨ		
					ਪ	ਮ	—	ਮ	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ
					ਭੰ	ਡਾ	ऽ	ਰ	ਦ	ਰ	ਬ
ਨ											
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਅ	ਰ	ਬ	ਖ	ਰ	ਬ	ਪੇ	ऽ	ਖ	ਲੀ	ऽ	ਲਾ

ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧੁ
ਮ	ਨ	ਸ	ਧਾ	ਰੈ	ਨਹ	ਸੰ	ऽ	ਗ	ਗਾ	ऽ	ਮ
ਸਂ	—	—	ਨ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਮਂ	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ
ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਛ	ਲੇ	ਕ	ਨਿ	ਕ	ਕਾ	ऽऽ	ਮ
						ਨ					
ਪ	—	—	—	ਮਗ	ਮ	ਧੁ	—	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਧੁ
ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ਰੂ	ऽ	ਧ	ਰੰ	ਗ	ਸੁ...

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੧੦. ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਜਪਿ ਗੋਬਿੰਦੁ ਗੋਪਾਲ ਲਾਲ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿ ਤੂ ਜੀਵਹਿ ਫਿਰਿ ਨ ਖਾਈ ਮਹਾ ਕਾਲੁ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਕੋਟਿ ਜਨਮ ਭ੍ਰਮਿ ਭ੍ਰਮਿ ਆਇਓ ॥ ਬਡੈ ਭਾਗਿ ਸਾਧ ਸੰਗੁ ਪਾਇਓ ॥੧॥
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਨਾਹੀ ਉਧਾਰੁ ॥ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਏਹੁ ਬੀਚਾਰੁ ॥੨॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੮੫)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
									ਮਂ		
			ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	—	ਪ	—	ਧੁ
			ਜ	ਪ	ਗੋ	ਬਿੰ	ऽ	ऽ	ਦ	ऽ	ਗੋ
ਸਂ	—	—	—	ਨ	ਧੁ	ਪ	—	ਮਂ	ਪ	ਧੁ	ਨੁਧੁ
ਪਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ऽऽ
ਪ	—	—	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	—	—	ਮ	ਪ	ਮ
ऽ	ऽ	ऽ	ਜ	ਪ	ਗੋ	ਬਿੰ	ऽ	ऽ	ਦ	ऽ	ਗੋ
									ਮ		
ਗ	—	—	—	ਰੁ	ਸ	ਸ	—	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਰੁ
ਪਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ऽ
ਸ	—	—									
ऽ	ऽ	ऽ									

ਅੰਤਰਾ

			ਨ ਸੰ	—	ਸੰ	ਨ	—	—	ਸੰ	—	ਰੁੰ
			ਗਾ	ऽ	ਮ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ਮ	ऽ	ऽ
ਸੰ	—	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	—	—	ਸੰ	—	ਰੁੰ
ऽ	ऽ	ऽ	ਸਿ	ਮਰ	ਤੂ	ਜੀ	ऽ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ	ऽ
ਸੰ	ਨ	ਧੁਪ	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	—	ਪ	—	ਧੁ
ऽ	ऽ	ऽऽ	ਫਿ	ਰ	ਨ	ਖਾ	ऽ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ
ਸੰ	ਸੰ	—	ਨ	ਧੁ	—	ਪ	—	ਮੱ	ਪ	ਧੁ	ਨਧੁ
ਮ	ਹਾਂ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ऽऽ
ਪ	—	—	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਮ	—	—	ਮ	ਪ	ਮ
ऽ	ऽ	ऽ	ਜ	ਪ	ਗੋ	ਬਿ	ऽ	ऽ	ਦ	ऽ	ਗੋ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

ਨੋਟ :—ਉਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਸ ਵਖੋ-ਵਖ ਹੈ।

੧੧. ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ 'ਪੜਤਾਲ', ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਤਰਵਰੁ ਏਕੁ ਅਨੰਤ ਡਾਰ ਸਾਖਾ ਪੁਹਪ ਪਤ੍ਰ ਰਸ ਭਰੀਆ ॥
ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਬਾੜੀ ਹੈ ਰੇ ਤਿਨਿ ਹਰਿ ਪੂਰੈ ਕਰੀਆ ॥੧॥
ਜਾਨੀ ਜਾਨੀ ਰੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਕੀ ਕਹਾਨੀ ॥
ਅੰਤਰਿ ਜੋਤਿ ਰਾਮ ਪਰਗਾਸਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਿਰਲੈ ਜਾਨੀ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਭਵਰ ਏਕੁ ਪੁਹਪ ਰਸ ਬੀਧਾ ਬਾਰਹ ਲੇ ਉਰ ਧਰਿਆ ॥
ਸੋਰਹ ਮਧੇ ਪਵਨੁ ਝਕੋਰਿਆ ਆਕਾਸੇ ਫਰੁ ਫਰਿਆ ॥੨॥
ਸਹਜ ਸੁੰਨਿ ਇਕੁ ਬਿਰਵਾ ਉਪਜਿਆ ਧਰਤੀ ਜਲਹਰੁ ਸੋਖਿਆ ॥
ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਹਉ ਤਾ ਕਾ ਸੇਵਕੁ ਜਿਨਿ ਇਹੁ ਬਿਰਵਾ ਦੇਖਿਆ ॥੩॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਭ: ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੯੭੦)

ਅਸਥਾਈ

×		0		2		0		3		4	
							ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧੁ
							ਜਾ	ਨੀ	ਜਾ	ऽ	ਨੀ
ਸੰ	—	—	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਪ	—	ਮੰ	ਪ	—	ਧੁਨ
ਰੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰਾ	ਜਾ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਕੀ	ऽ	ਕऽ

ਧੁ	—	ਪ	—	ਧੁ	ਪ	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧੁ
ਹਾ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਜਾ	ਨੀ	ਜਾ	ऽ	ਨੀ
								ਮ			
ਸਂ	—	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਪ	ਗ	ਗ	ਮ	ਗ
ਅਂ	ऽ	ਤ	ਰ	ਜੇ	ऽ	ਤ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਪ	ਰ
ਰੁ	—	ਸ	—	ਗ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਰੁਂ
ਗਾ	ऽ	ਸਿਆ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਮੁ	ਖ	ਵਿ	ਰ	ਲੈ	ऽ
ਸਂ	—	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮ					
ਜਾ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜਾ	ਨੀ...			

ਅੰਤਰਾ—ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਇਕਤਾਲੇ ਦੀ ਠਾਅ ਲਯ)

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
			ਨ										
ਮ	ਪ	-ਪ	ਧੁ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਤਰ	ਵ	ऽਰ	ਏ	ऽ	ਕ	ਅ	ਨੰ	ਤ	ਡਾਰ	ਸਾ	ऽ	ਖਾ	ऽ
ਨ													
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਗਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
ਪੁਹ	ਪ	ਪ	ऽ	ਤ੍ਰ	ਰ	ਸ	ਭ	ਰਿ	ऽ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ
ਨ										ਮ			
ਸਂ	ਸਂ	-ਰੁਂ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮ	—	ਪ	ਗ	—	ਮ	—
ਇਹ	ਅਂ	ऽਮ	ਰਿ	ਤ	ਕੀ	ऽ	ਬਾ	ऽ	ਜ਼ੀ	ਹੈ	ऽ	ਰੇ	ऽ
ਪ	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	-ਰੁਂ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁ
ਤਿਨ	ਹ	ਰਿ	ਪੂ	ऽ	ਰੇ	ऽऽ	ਕ	ਰਿ	ऽ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ
							×						
ਸ	—	—	ਗ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਸਂ						
ऽ	ऽ	ऽ	ਜਾ	ਨੀ	ਜਾ	ਨੀ	ਰੇ...	ਇਕਤਾਲਾ ਅਸਥਾਈ...					

ਤਾਲ—ਸੂਲਫਾਕ (ਇਕਤਾਲੇ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਲਯ)

×		੦		੨		੩		੦	
ਪ		ਨ		ਨ					
ਮ	ਮ	ਧੁ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	—	ਸਂ
ਭ	ਵ	ਰ	ऽ	ਏ	ऽ	ਕ	ऽ	ऽ	ਪੁ
ਨ	ਨ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ
ਹ	ਪ	ਰ	ਸ	ਬੀ	ऽ	ਧਾ	ऽ	ऽ	ऽ,

ਪ	—	ਪ	ਧੁ	ਮ	ਪ	ਮ	—	ਮ	ਮ	
ਬਾ	S	ਰ	ਹ	ਲੇ	S	S	S	ਉ	ਠ	
		ਪ		ਗ						
ਗ	ਗ	ਮ	—	ਰੁ	—	ਸ	—	—	—	
ਧ	ਰਿ	S	S	ਆ	S	S	S	S	S	
ਨ										
ਧੁ	—	ਸ	ਸ	ਰੁ	—	ਸ	—	—	—	
ਸੋ	S	ਰ	ਹ	ਮ	S	ਧੇ	S	S	S	
				ਗ						
ਗ	ਗ	ਮ	ਮ	ਰੁ	—	ਸ	—	—	—	
ਪ	ਵ	ਨ	ਝ	ਕੋ	S	ਰਿਆ	S	S	S	
ਮ	—	ਪ	ਧੁ	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	—	
ਆ	S	ਕਾ	S	ਸੇ	S	ਫ	ਰ	S	S	
					ਮ					
ਨ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧੁਪ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧੁ	
ਫ	ਰਿ	ਆ	S	SS	ਜਾ	ਨੀ	ਜਾ	S	ਨੀ	ਰੇ... ਇਕਤਾਲਾ ਅਸਥਾਈ...

ਤਿੰਨਤਾਲ (ਇਕਤਾਲੇ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਲਯ)

੦				੩				×				੨			
				ਨ											
ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਸ	ਹ	ਜ	ਅ	ਨੰ	ਦ	ਇ	ਕ	ਬਿ	ਰ	ਵਾ	S	ਉ	ਪ	ਜਿਆ	S
ਨ															
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	—	—	—	ਸਂ	—	—	—
ਧ	ਰ	ਤੀ	S	ਜ	ਲ	ਹ	ਰ	ਸੋ	S	S	S	ਖਿਆ	S	S	S
ਨ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਪ	—	ਪ	ਮੰ	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ	—	ਪ	ਪ
ਕ	ਹਿ	S	ਕ	ਬੀ	ਰ	ਹਉ	S	ਤਾ	S	ਕਾ	SS	ਸੇ	S	ਵ	ਕ
*	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ
*	ਜਿ	ਨ	ਇਹੁ	ਬਿ	ਰ	ਵਾ	S	ਦੇ	S	S	S	ਖਿਆ	S	S	S
								×							
ਸ	—	—	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧੁ	ਸਂ							
S	S	S	ਜਾ	ਨੀ	ਜਾ	S	ਨੀ	ਰੇ... ਇਕਤਾਲਾ :—ਅਸਥਾਈ ਗਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ							

ਮੁਕਾਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕ:)

੧੨. ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ 'ਪੜਤਾਲ' ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਨਰ ਨਰਹ ਨਮਸਕਾਰੰ ॥ ਜਲਨ ਥਲਨ ਬਸੁਧ ਗਗਨ ਏਕ ਏਕੰਕਾਰੰ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਰਨ ਧਰਨ ਪੁਨ ਪੁਨਹ ਕਰਨ ਨਹ ਗਿਰਹ ਨਿਰੰਹਾਰੰ ॥੧॥
ਗੰਭੀਰ ਧੀਰ ਨਾਮ ਹੀਰ ਊਚ ਮੂਚ ਅਪਾਰੰ ॥
ਕਰਨ ਕੇਲ ਗੁਣ ਅਮੋਲ ਨਾਨਕ ਬਲਿਹਾਰੰ ॥੨॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੯੦੧)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
								ਸ	ਸ	ਮ	—	—	ਮ	ਗ	ਮ
								ਨ	ਰਹ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ਮ	ਸ
ਪ	—	—	ਮੱ	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ
ਕਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰੰ	ऽऽ	ਨ	ਰ	ਨ	ਰਹ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ਮ	ਮ
ਪ	—	—	ਮੱ	ਪ	—	—	—	—	ਗ	ਗ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਗ	ਪ
ਕਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰੰ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜ	ਲ	ਨ	ਥ	ਲ	ਨ	ਬ
ਗ				ਗ											
ਮ	—	—	ਪਮ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	—	—	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧੁ	ਰੁੰ
ਸੁ	ऽ	ऽ	ਧऽ	ਗ	ਗ	ਨ	ऽ	ऽ	ਏ	ऽ	ਕ	ਏ	ऽ	ਕੰ	ऽ
ਸੰ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਧੁਨੁ	ਧੁ	ਪ	ਪਮ							
ਕਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰੰ	ऽऽ	ਨ	ਰ	ਨਰਹ...							

ਅੰਤਰਾ–ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਤਿੰਨਤਾਲ ਦੀ ਠਾਅ ਲਯ ਵਿਚ)

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
ਸ	ਸ	ਮ	ਮ	—	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਮੱ	ਪ	—	ਪ	—
ਹ	ਰ	ਨ	ਧ	ऽ	ਰ	ਨ	ਪੁ	ऽ	ਨ	ਪੁ	ऽ	ਨਹ	ऽ
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਧੁ	—	ਨ	ਸੰ,ਰੁੰਸੰ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਪ
ਕ	ਰ	ਨ	ਨਹ	ऽ	ਗਿ	ਰਹ	ऽ	ਨਿ	ਰੰ,ऽऽ	ਹਾ	ऽ	ਰੰ	ਗੰ
			ਨ										
ਮ	—	ਮ	ਧੁ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	—	—	ਸੰ
ਭੀ	ऽ	ਰ	ਧੀ	ऽ	ऽ	ਰ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਹੀ	ऽ	ऽ	ਰ
										ਨ			
ਨ	—	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਰੁੰਸੰ	ਧੁ	—	ਪ	—
ਊ	ऽ	ਚ	ਮੂ	ऽ	ਚ	ਅ	ਪਾ	ऽ	ऽऽ	ਰੰ	ऽ	ऽ	ऽ

ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ |	ਸਂ	ਨ |	ਧੁ	ਧੁ |	ਪ	ਪ	ਪ |	ਮ	ਗ |	ਮ	ਮ
ਕ	ਰ	ਨ |	ਕੇ	S |	S	ਲ |	ਗੁ	ਣ	ਅ |	ਮੋਂ	S |	S	ਲ

× ਤਿੰਨਤਾਲ...ਅਸਥਾਈ

ਸ	—	— |	ਸਂ	ਨ |	ਧੁ	ਧੁ |	ਪ	—	—	ਮੱ |	ਪ	ਧੁਨੁ	
ਨਾ	S	S |	ਨ	ਕ |	ਬ	ਲਿ |	ਹਾ	S	S	S |	ਰੰ	SS	ਨਰ...

ਨੋਟ—ਪੜਤਾਲ, ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਰਖੋ, ਕਿ ਬਾਕੀ ਤਾਲਾਂ ਅਸਥਾਈ ਦੀ ਲਯ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਣ।

(ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ

ਵਾਦੀ—ਮ ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਠਾਟ—ਭੈਰਉ ਜਾਤੀ—ਸੰਪੂਰਣ-ਸੰਪੂਰਣ	ਸਮਾਂ—ਰਾਤ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼—'ਰਿਖਭ-ਧੈਵਤ ਅਤੀ ਕੋਮਲ।

ਆਰੋਹ—ਨ਼ ਰੁ ਗ ਮ ਮੇਂ, ਗਮ, ਪਧੁ, ਨ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨ, ਧੁ ਪ ਮ, ਗ ਰੁ, ਗਮਮੇਂ, ਗਮ, ਗ ਰੁ ਸ।

ਨ਼ ਮ ਨ

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਸ, ਧੁ, ਨ਼ਸ, ਗ ਮ, ਧੁ, ਪਮ, ਗਮ ਗਰੁ, ਨ਼ਰੁ ਗਮਮੇਂ, ਗਮ—।

ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਨੋਹਰ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਪਰ ਅਜ-ਕਲ ਇਹ ਬਹੁਤ ਘਟ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰਭਾਵਤੀ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਤ ਨੂੰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰਾਗ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ, ਕੋਈ ਭੈਰਉ ਠਾਟ ਦੇ ਬਿਭਾਸ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਲਾ ਕੇ ਗਾਉਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਮਾਰਵਾ ਜਾਂ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦੇ ਬਿਭਾਸ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਐਸੇ ਸੰਗੀਤ ਵੇਤਾ ਭੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਨੂੰ 'ਪ੍ਰਭਾਤ-ਭੈਰਉ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭਾਤ-ਬਿਭਾਸ' ਦੀ ਸੰਗਜ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਡੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਭਾਵਤੀ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭਾਤ ਇਕੋ ਰਾਗ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਵਿਹੰਗ, ਬਿਹੰਗਰਾ ਬਿਹਾਗੜਾ ਅਤੇ ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ, ਦੇਵਗੰਧਾਰ, ਗੰਧਾਰ ਇਕ ਰਾਗ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ—ਪ੍ਰਭਾਵਤੀ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਤ ਭੀ ਇਕੋ ਹੀ ਰਾਗ ਹੈ। ਹਾਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਭਾਤ-ਭੈਰਉ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭਾਤ-ਬਿਭਾਸ ਦੀ ਸੰਗਜ਼ਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਕ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਰਾਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਭੈਰਉ, ਕਾਲਿੰਗੜਾ ਲਲਿਤ ਆਦਿ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਸੰਯੁਕਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭੈਰਉ ਅੰਗ ਪ੍ਰਬਲ ਕਰਨ ਨਾਲ 'ਪ੍ਰਭਾਤ-ਭੈਰਉ' ਅਤੇ ਬਿਭਾਸ ਅੰਗ ਪ੍ਰਬਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਤ-ਬਿਭਾਸ (ਬਿਭਾਸ-ਪ੍ਰਭਾਤੀ) ਰਾਗ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਭੈਰਉ, ਮਾਰਵਾ ਜਾਂ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦੇ ਬਿਭਾਸ ਦੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਲਾ ਕੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਕਦਾ-ਚਿੱਤ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ।

ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦਾ ਠਾਟ ਭੈਰਉ, ਜਾਤੀ-ਸੰਪੂਰਣ. ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ) ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਇਕ ਮਨੋਹਰ ਰਾਗ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸਾਡੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਕੋਈ ਇੱਕਾ-ਦੁੱਕਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲਾਲ 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਲਾਉਣ ਸਮੇਂ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਹੈ, ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸੁਤੰਤਰ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਰੂਪ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਵਿਚ ਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਭੈਰਉ, ਕਾਲਿੰਗੜਾ

ਅਤੇ ਲਲਿਤ ਆਦਿ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਰੰਗਤ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ : "ਸਰੁਗਮ, ਪਧੁਪ, ਮ ਗ ਰੁ, ਗਮ,

ਮ ਨ

ਗ ਰੁ ਸ, ਕਾਲਿੰਗੜਾ। ਸ, ਨ਼ ਰੁ ਗ ਮ ਮੇਂ ਗ ਮ, ਗਰੁਸ ਲਲਿਤ ਅਤੇ 'ਮਪ ਧੁ, ਨਸਂ, ਨਸਂ ਰੁਂਸਂ ਨਧੁ, ਪ, ਮਪਗਮਧੁ, ਪਮਗਰੁ, ਸ" ਇੰਜ ਭੈਰਉ ਅੰਗ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਮੱਧਮ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਣ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸ਼ੁੱਧ ਮੱਧਮ ਤੇ ਨਿਆਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਰਾਗ ਵਧੇਰੇ ਸੁੰਦਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੇਵਲ ਲਲਿਤ ਅੰਗ ਤੋਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ

ਨ਼

ਚਲਣ 'ਨ਼ਸ, ਧੁ, ਨ਼ਸ ਨ਼ਰੁਗਮ, ਗਮਧੁਪ, ਮਪਗਮ, ਗਰੁ, ਸਰੁਗਮਮੇਂ, ਗਮ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਭਗਤੀਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਖਯਾਲ, ਭਜਨ ਗਜ਼ਲ ਗੀਤ ਹੀ ਅਧਿਕ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਗ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ਤ੍ਰੀਹਵਾਂ ਹੈ।

ਨੋਟ :—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ ਦੇ ਆਰੋਹ ਜਾਂ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਬਿਭਾਸ ਅੰਗ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਤੀ-

ਮ ਨ

ਬਿਭਾਸ ਰਾਗ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ :—'ਸ, ਨ਼ਧੁ਼ ਸ, ਗਮ, ਪਧੁਮਪਗਮ, ਧੁ, ਨਸਂ, ਨਧੁ ਪਗ, ਪਧੁਪ, ਗਪਗਰੁਸ ਜਾਂ ਸ, ਗਪਧੁ, ਪ, ਗਪਧੁਸਂ, ਨਸਂ, ਨਧੁ, ਪਧੁਮਪਮ, ਗਰੁ,

ਗ

ਸਰੁਗਮਮੇਂ, ਮ," ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਭਾਤੀ-ਬਿਭਾਸ ਬਣੇਗਾ। ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਭਾਤੀ-ਬਿਭਾਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

੧. ਸ, ਨ਼ਸ ਨ਼ਧੁ਼, ਨ਼ਸ, ਸਨ਼ਰੁਸ, ਨ਼ਧੁ਼, ਪ਼, ਮ਼ਪ਼ਧੁ਼, ਨ਼ਸ, ਸਰੁਗਮ-ਗਮਗਰੁ, ਸਰੁਨ਼ਸ ਨ਼ਧੁ਼, ਪ਼ ਮ਼ਪ਼ਧੁ਼, ਨ਼ਧੁ਼, ਨ਼ਸ।

੨. ਸ – ਨ਼ਰੁਗਮਮੇਂ, ਗਮ, ਧੁਪ, ਮਧੁਪ, ਗਮਪਧੁਪਮ, ਗਮ, ਗਰੁ, ਸਰੁਗਮ, ਗਮਪਧੁਪਮਗ ਰੁਗਮਮੇਂ,

ਗ

ਗਮਗ, ਮਗਰੁਸ, ਗਮਧੁਪ, ਨਧੁਪ, ਮਪਗ, ਰੁਗਰੁਸ, ਨ਼ਰੁਗਮਮੇਂ ਮ—।

ਨ਼ ਨ

੩. ਗਮਪਧੁ, ਮਪਧੁ, ਪਧੁਮਮੇਂਮ, ਗਮਗਰੁ, ਸ—ਧੁ਼ ਨ਼ਸ, ਗਮਪਧੁ, ਮਪ ਧੁ, ਪਧੁਮਪਮ, ਗਮ, ਗਮਧੁਪ,

ਨ

ਨਧੁਪ, ਧੁਮਪਗਮ, ਗਰੁ, ਗਮਰੁ, ਸ—ਸਰੁਗਮਮੇਂ, ਧੁਮੇਂਮ, ਗਮਧੁਪ, ਮਪ ਧੁ—ਨਸਂ—ਨਸਂ ਨਧੁ,

ਨ ਨ
ਧੁਧੁਪਪਮ, ਮਪਧੁਪਮਗਮ, ਗਰੁ, ਨ਼ਰੁਗਮ, ਗਮਮ॑ਮ, ਗਮਗਰੁਸ, ਗਮ ਧੁ, ਨਸਂ—(ਸਂ) ਧੁ—ਪ,
ਨ
ਮਪ ਧੁ, ਨਸਂ, ਨਸਂਰੁਂਨਸਂ ਨਧੁ, ਪ, ਪਧੁਮਪਗਮ, ਗਰੁ, ਗਮ, ਮਪ, ਪਧੁ, ਧੁਸਂ—ਸਂਨਧੁ, ਨਧੁਪ,
ਧੁਪਮ, ਗਮਗਰੁ ਸ— ।

ਨ
੪. ਨ਼ਸਗਮ, ਗਮਪਧੁ, ਸਂ—ਸਂਰੁਂਸਂ, ਧੁ, ਨਸਂ—ਨਸਂਰੁਂਸਂ ਨਧੁ, ਪਧੁਮ, ਗਮਧੁਪ, ਧੁਮਪਗ, ਮਰੁ,
ਸਰੁਗਮਪਧੁ, ਨਧੁਪ, ਧੁਪਮਮ॑ਗਮ, ਰੁਗਮ, ਨ਼ਰੁਗਮਮ॑ਮ, ਧੁਪ, ਮਪਧੁਨਸਂ—ਸਂਰੁਂਨ ਸਂਧੁਨਸਂਨਧੁਪ,
ਨ
ਮਪਧੁਮਪਮ, ਮਗਰੁਸ, ਨ਼ਸ, ਗਮ, ਪਧੁ, ਨਸਂ—ਸਂਰੁਂ, ਰੁਂਗਂ, ਮਂਗਂਰੁਂਸਂ, ਨਸਂਰੁਂਸਂਧੁ, ਮਪ ਧੁ, ਨਸਂ
ਨ ਗ
(ਸਂ) ਧੁ, ਪਮਗਮ, ਗਰੁ, ਸਰੁਗਮਮੱ, ਮ, ਗਰੁਸ ।

ਨ ਨ ਨ ਨ ਗ
੫. ਗਮ ਧੁ ਧੁ ਸਂ—ਨਰੁਂਸਂ—ਨਰੁਂਗਂ ਮਂਗਂਰੁਂਸਂ—ਸਂਰੁਂਨਸਂ ਧੁ ਧੁ ਪਮ, ਮੱਧੁਮੱਮਗ, ਰੁਗਮਪ ਗਮ ਰੁ, ਸ
ਨ ਨ
—ਗਮਪਧੁ, ਧੁ, ਨਸਂ—ਧੁਨਸਂਰੁਂ—ਗ਼ਰੁਂ, ਗਂਮਂਗਂਰੁਂ, ਸਂਰੁਂਨਸਂਨਧੁ, ਪਧੁਮਪਗਮ, ਗਮਧੁਪਮ,
ਨ ਨ ਨ ਨ
ਗਮਗਰੁ, ਗਰੁਸ—ਮਪ ਧੁ ਧੁਨਸਂ—(ਸਂ) ਧੁ ਧੁਸਂ—ਗਂਮਂ, ਗਂਮਂਗਂਰੁਂ, ਸਂਰੁਂਗਂਮਂਗਂਰੁਂਸਂ, ਸਂਨਧੁਪ,
ਨਧੁਪਮ, ਧੁਪਮਗ, ਪਮਗਰੁ, ਮਗਰੁਸ, ਨ਼ਰੁਗਮਮੱ— ।

ਸਰੁਗਰੁ ਸ, ਸਰੁਗਮਗਰੁਸ, ਸਰੁਗਮਪਮਗਰੁਸ, ਸਰੁਗਮਪਧੁਪਮਗਰੁਸ, ਸਰੁਗਮਪਧੁਨਧੁਪਮਗਰੁਸ,
ਸਰੁਗਮਪਧੁਨਸਂ, ਨਧੁਪਗਮਰੁਸ, ਸਰੁਗਮਪਧੁਨਸਂਰੁਂਸਂਨਧੁਪਮਗਰੁਸ, ਸਰੁਗਮਮ॑—ਮੱਧੁਮੱ,
ਗਮਗਰੁਸ—ਨ਼ਰੁਗਮਮ॑, ਗਮ, ਰੁਗਮ, ਨ਼ਰੁਗਮਮੱ, ਧੁਪਮਪਗਮਗਰੁਸ, ਨ਼ਰੁਗਮਮ॑— ।

ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਤਾਨਾ (ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਨੰ: ੧)

ਅਸਥਾਈ

	੦	੩	×	੨
੧.	ਗੁ ਰ ਸ ਮਾ	਽ ਨ ਤੀ ਽	ਸਰੁ ਗਮ ਪਧੁ ਨਸੰ	ਸੰਨ ਧੁਪ ਮਗ ਰੁਸ
੨.	* . . .	ਗਮ ਪਧੁ ਨਸੰ ਰੁੰਸੰ	ਨਧੁ ਪਧੁ ਮਪ ਗਮ	ਮੱਮ ਗਮ ਗਰੁ ਨ਼ਸ
੩.	ਗਮ ਪਧੁ ਮਪ ਗਮ,	ਪਧੁ ਨਸੰ ਰੁੰਸੰ ਨਸੰ,	ਨਧੁ ਪਧੁ ਮਪ ਗਮ	ਗਰੁ ਨ਼ਰੁ ਗਮ ਮੱਮ
੪.	* . . .	. . . .	ਰੁਰੁ ਸ,ਰੁ ਰੁਸ ਨ਼ਸ,	ਮਮ ਗ,ਮ ਮਗ ਰੁਗ,
	ਧੁਧੁ ਪ,ਧੁ ਧੁਪ ਮਪ	ਰੁੰਰੁੰ ਸੰ,ਰੁੰ ਰੁੰਸੰ ਨਸੰ,	ਸੰਰੁੰ ਨਸੰ ਧੁਨ ਪਧੁ	ਮਪ ਗਮ ਰੁਗ ਮਮੰ
੫	ਗਰੁ ਸਨ਼, ਮਗ ਰੁਸ,	ਪਮ ਗਰੁ, ਧੁਪ ਮਗ,	ਨਧੁ ਪਮ, ਸੰਨ ਧੁਪ,	ਰੁੰਸੰ ਨਧੁ, ਗੰਰੁੰ ਗੰਮੰ
	ਰੁੰਸ ਰੁੰਰੁੰ, ਸੰਨ ਸੰਸੰ,	ਨਧੁ ਨਨ, ਧੁਪ ਧੁਧੁ,	ਪਮ ਪਪ, ਮਗ ਮਮ,	ਗਰੁ ਗਗ, ਰੁਗ ਮਮੰ
੬.	. . . .	. . . .	ਸਰੁ ਗਗ ਰੁਸ, ਰੁਗ	ਮਮ ਗਰੁ, ਗਮ ਪਪ
	ਮਗ, ਮਪ ਧੁਧੁ ਪਮ.	ਪਧੁ ਨਨ ਧੁਪ, ਧੁਨ	ਸੰਸੰ ਨਧੁ, ਨਸੰ ਰੁੰਰੁੰ	ਸੰਨ, ਸੰਰੁੰ ਗੰਗੰ ਰੁੰਸੰ
	ਨਸੰ ਰੁੰਸੰ, ਧੁਨ ਸੰਨ,	ਪਧੁ ਨਧੁ, ਮਪ ਧੁਪ,	ਗਮ ਪਮ, ਰੁਗ ਮਗ,	ਸਰੁ ਗਰੁ ਨ਼ਰੁ ਗਮ

ਅੰਤਰਾ

੧	ਗੁ ਰ ਮੁ ਖ	ਜੀ ਅ ਽ ਽	ਸੰਨ ਧੁਪ ਮਗ ਰੁਸ	ਗਮ ਪਧੁ ਨਸੰ ਰੁੰਸੰ
੨.	* . . .	ਸੰਰੁੰ ਸੰਨ ਧੁਪ ਮਪ	ਨਨ ਧੁਪ ਮਗ ਰੁਸ	ਨ਼ਰੁ, ਗਮ ਪਧੁ ਨਸੰ
੩.	ਗਮ ਪਧੁ ਨਸੰ ਰੁੰਸੰ,	ਗੰਗੰ ਰੁੰਸੰ ਨਧੁ ਪਮ,	ਸੰਨ ਧੁਪ ਮਗ ਰੁਸ	ਨ਼ਰੁ ਗਮ ਮੱਮ ਗਮ
੪	. . . .	. . . .	ਗਮ ਮੱਗ ਮਮੱ ਗਮ,	ਧੁਧੁ ਪਪ ਮਗ ਰੁਸ
	ਨਸੰ ਰੁੰਨ ਸੰਰੁੰ ਨਸੰ	ਰੁੰਰੁੰ ਸੰਨ ਧੁਪ, ਨਨ	ਧੁਪ ਮਗ, ਧੁਧੁ ਪਮ	ਗਰੁ, ਨ਼ਰੁ ਗਮ ਮੱਮ
੫	ਨਨ ਸੰਰੁੰ ਗੰਗੰ ਰੁੰਸੰ,	ਰੁੰਰੁੰ ਸੰਨ, ਸੰਸੰ ਨਧੁ,	ਨਨ ਧੁਪ, ਧੁਧੁ ਪਮ,	ਪਪ ਮਗ, ਮਮ ਗਰੁ,
	ਸਰੁ ਨ਼ਸ ਰੁਗ ਰੁਰੁ,	ਗਮ ਗਗ, ਮਮੱ ਮਮ,	ਪਧੁ ਪਪ, ਧੁਨ ਧੁਧੁ,	ਨਸੰ ਨਨ, ਸੰਰੁੰ ਸੰਸੰ
੬	. . . .	ਗੰਗੰ ਰੁੰ,ਗੰ ਗੰਰੁੰ ਗੰਗੰ	ਰੁੰਸੰ ਨਧੁ, ਰੁੰਰੁੰ ਸੰਰੁੰ	ਰੁੰਸੰ ਰੁੰਰੁੰ ਸੰਨ ਧੁਪ,
	ਨਨ ਧੁ,ਨ ਨਧੁ ਨਨ	ਧੁਪ ਮਗ, ਧੁਧੁ ਪ,ਧੁ	ਧੁਪ ਧੁਧੁ ਪਮ ਗਰੁ,	ਮਮ ਗ,ਮ ਮਗ ਮਮ
	ਗਰੁ ਸਨ਼, ਸਰੁ ਗਰੁ,	ਰੁਗ ਮਗੰ, ਗਮ ਮੱਮ,	ਮਪ ਧੁਪ, ਪਧੁ ਨਧੁ,	ਧੁਨ ਸੰਨ, ਨਸੰ ਰੁੰਸੰ

੧. ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨੀਰੁ ਗਿਆਨਿ ਮਨ ਮਜਨੁ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸੰਗਿ ਗਹੇ ॥
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਜਵਾਹਰ ਮਾਣਕ ਸੇਵੇ ਸਿਖੁ ਸੋੁ ਖੋਜਿ ਲਹੈ ॥੧॥
ਗੁਰ ਸਮਾਨਿ ਤੀਰਥੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥ ਸਰੁ ਸੰਤੋਖੁ ਤਾਸੁ ਗੁਰੁ ਹੋਇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਗੁਰੁ ਦਰੀਆਉ ਸਦਾ ਜਲੁ ਨਿਰਮਲੁ ਮਿਲਿਆ ਦੁਰਮਤਿ ਮੈਲੁ ਹਰੈ ॥
ਸਤਿਗੁਰਿ ਪਾਇਐ ਪੂਰਾ ਨਾਵਣੁ ਪਸੂ ਪਰੇਤਹੁ ਦੇਵ ਕਰੈ ॥੨॥
ਰਤਾ ਸਚਿ ਨਾਮਿ ਤਲ ਹੀਅਲੁ ਸੋ ਗੁਰੁ ਪਰਮਲੁ ਕਹੀਐ ॥
ਜਾ ਕੀ ਵਾਸੁ ਬਨਾਪਤਿ ਸਉਰੈ ਤਾਸੁ ਚਰਣ ਲਿਵ ਰਹੀਐ ॥੩॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਜੀਅ ਪ੍ਰਾਨ ਉਪਜਹਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਿਵ ਘਰਿ ਜਾਈਐ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਨਕ ਸਚਿ ਸਮਾਈਐ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਿਜ ਪਦੁ ਪਾਈਐ ॥੪॥

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੩੨੮)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਮ			ਗ					ਨ਼							
ਗ	ਮ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਧੁ਼	ਧੁ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਸ	—	ਸ	—
ਗੁ	ਰ	ਸ	ਮਾ	਽	ਨ	ਤੀ	਽	ਰ	ਥ	ਨ	ਹੀ	ਕੋ	਽	ਇ	਽
ਮ										ਗ					
ਗ	ਮ	ਮ	ਧੁ	ਪ	—	ਮ	ਮ	ਗ	ਗ	ਰੁ	ਰੁ	ਗ	—	ਮ	ਮੱ
ਸ	ਰ	ਸੰ	਽	ਤੋ	਽	ਖ	ਤਾ	਽	ਸ	ਗੁ	ਰ	ਹੋ	਽	ਇ	਽

ਅੰਤਰਾ

ਪ				ਨ											
ਮੱ	ਮ	ਮ	ਮ	ਧੁ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ
ਅ	਽ਮ	ਰਿ	ਤ	ਨੀ	਽	ਰ	ਗਿ	ਆ	ਨ	ਮ	ਨ	ਮ	਽	ਜ	ਨ
ਨ												ਨ			
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਰੁੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਧੁ	ਪ	ਮ	ਮੱ
ਅ	ਠ	ਸ	ਠ	ਤੀ	਽	ਰ	ਥ	ਸੰ	਽	ਗ	ਗ	ਹੇ	਽	਽	਽
ਗ															
ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਧੁ	—	ਪ	ਮ	ਗ	—	ਮ	ਮ
ਗੁ	ਰ	ਉ	ਪ	ਦੇ	਽	ਸ	ਜ	ਵਾ	਽	ਹ	ਰ	ਮਾ	਽	ਣ	ਕ
				ਨ							ਗ				
ਪ	ਧੁ	ਸੰ	—	ਧੁ	ਪ	ਮ	—	ਗ	—	ਮ	ਰੁ	ਗ	—	ਮ	ਮੱ
ਸੇ	਽	ਵੇ	਽	ਸਿ	ਖ	ਸੋ	਽	ਖੋ	਽	ਜ	ਲ	ਹੈ	਽	਽	਽

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਮ ਲਯ)

ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਬਿਕਾਰੀ ਬੰਧਨਿ ਬਾਂਧੈ ਹਉ ਤਿਸ ਕੈ ਬਲਿ ਜਾਈ ॥
ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਕੀ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ ਭੂਲਾ ਫਿਰੈ ਅਜਾਈ ॥੧॥
ਬੋਲਹੁ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾਰ ॥ ਫੁਨਿ ਬਹੁੜਿ ਨ ਆਵਣ ਵਾਰ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਊਚਾ ਤੇ ਫੁਨਿ ਨੀਚੁ ਕਰਤੁ ਹੈ ਨੀਚ ਕਰੈ ਸੁਲਤਾਨੁ ॥
ਜਿਨੀ ਜਾਣੁ ਸੁਜਾਣਿਆ ਜਗਿ ਤੇ ਪੂਰੇ ਪਰਵਾਣੁ ॥੨॥
ਤਾ ਕਉ ਸਮਝਾਵਣ ਜਾਈਐ ਜੇ ਕੋ ਭੂਲਾ ਹੋਈ ॥
ਆਪੇ ਖੇਲ ਕਰੇ ਸਭ ਕਰਤਾ ਐਸਾ ਬੂਝੈ ਕੋਈ ॥੩॥
ਨਾਉ ਪ੍ਰਭਾਤੈ ਸਬਦਿ ਧਿਆਈਐ ਛੋਡਹੁ ਦੁਨੀ ਪਰੀਤਾ ॥
ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕ ਦਾਸਨਿ ਦਾਸਾ ਜਗਿ ਹਾਰਿਆ ਤਿਨਿ ਜੀਤਾ ॥੪॥

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੩੨੯)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਗਮਪ	ਮ
														ਬੋSS	ਲਹੁ
ਗ															
ਰੁ	—	ਸ	ਸ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਮ	ਮੱ	ਮ	—	—	—	—	—
ਸ	S	ਚ	ਨਾ	S	ਮ	ਕ	ਰ	ਤਾ	S	ਰ	S	S	S,	S	S
ਗ															
ਮ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਨ	—	ਸਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	-ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮ	—		
ਫੁਨ	ਬਹੁ	ੜ	ਨ	ਆ	S	ਵ	ਣ	ਵਾ	SS	ਰ	S	S	S		

ਅੰਤਰਾ

ਪ												ਨ			
ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	ਧੁ	—	ਨ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਦਿ	Sਸ	ਟ	ਬਿ	ਕਾ	S	ਰੀ	S	ਬੰ	S	ਧ	ਨ	ਬਾਂ	S	ਧੈ	S
ਨ															
ਧੁ	—	ਧੁ	ਧੁ	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	—	—	—	ਸਂ	—	—	—
ਹਉ	S	ਤਿ	ਸ	ਕੈ	S	ਬ	ਲ	ਜਾ	S	S	S	ਈ	S	S	S
ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂਰੁਂ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮ	—	ਮਮੇਂ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਗ	—
ਪਾ	S	ਪ	ਪੁੰS	S	ਨ	ਕੀ	S	ਸਾ	S	ਰS	S	ਜਾ	S	ਣੈ	S
ਮ	—	ਪ	ਧੁ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	-ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮ	—		
ਭੂ	S	ਲਾ	S	ਫਿ	ਰੈ	S	ਅ	ਜਾ	SS	ਈ	S	S	S ਬੋਲਹੁ...		

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਪਰਭਾਤੇ ਪ੍ਰਭ ਨਾਮੁ ਜਪਿ ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਣ ਧਿਆਇ ॥
ਜਨਮ ਮਰਣ ਮਲੁ ਉਤਰੈ ਸਚੇ ਕੇ ਗੁਣ ਗਾਇ ॥੧॥੧੬॥
(ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਡਖਣੇ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੯੯)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
				ਗ								ਧੁ			
	ਗਮ	ਪ	ਮ	ਗੁ	—	ਸ	ਗੁ	ਗ	—	ਮ	ਮ	ਮੱ	ਧੁ	ਮੰ	ਮ
	ਪऽ	ਰ	ਭਾ	ਤੇ	ऽ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ਮ	ਜ	ऽ	ਪ	ऽ
				ਨ											
—	ਮ	ਗ	ਮ	ਧੁ	ਧੁ	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	—	—	ਧੁਨ	ਸੰਨ	ਧੁਪ	ਮਗ
ऽ	ਗੁ	ਰ	ਕੇ	ਚ	ਰ	ਣ	ਧਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਇऽ	ऽऽ

ਗੁਸ
ऽऽ

ਅੰਤਰਾ

	ਪ			ਨ											
	ਮ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	—	ਨ	ਸੰ	—	—	—
	ਜਨ	ਮ	ਮ	ਰ	ਣ	ਮ	ਲ	ਉ	ऽ	ऽ	ਤ	ਰੈ	ऽ	ऽ	ऽ
	ਨ														
—	ਧੁ	—	ਧੁ	ਨ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਗੁੰ	—	ਸੰ	—	ਧੁਨ	ਸੰਨ	ਧੁਪ	ਮਗ
ऽ	ਸ	ऽ	ਚੇ	ਕੇ	ऽ	ਗੁ	ਣ	ਗਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਇऽ	ऽऽ

ਗੁਸ
ऽऽ ਪਰ... (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ-ਬਿਲਾਸ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਰਸਕਿ ਰਸਕਿ ਗੁਨ ਗਾਵਹ ਗੁਰਮਤਿ ਲਿਵ ਉਨਮਨਿ ਨਾਮਿ ਲਗਾਨ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਰਸੁ ਪੀਆ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਹਮ ਨਾਮ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਨ ॥੧॥
ਹਮਰੇ ਜਗਜੀਵਨ ਹਰਿ ਪ੍ਰਾਨ ॥
ਹਰਿ ਊਤਮੁ ਰਿਦ ਅੰਤਰਿ ਭਾਇਓ ਗੁਰਿ ਮੰਤੁ ਦੀਓ ਹਰਿ ਕਾਨ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਆਵਹੁ ਸੰਤ ਮਿਲਹੁ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਮਿਲਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਵਖਾਨ ॥
ਕਿਤੁ ਬਿਧਿ ਕਿਉ ਪਾਈਐ ਪ੍ਰਭੁ ਅਪੁਨਾ ਮੋ ਕਉ ਕਰਹੁ ਉਪਦੇਸੁ ਹਰਿ ਦਾਨ ॥੨॥
ਸਤਸੰਗਤਿ ਮਹਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਵਸਿਆ ਮਿਲਿ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਗੁਨ ਜਾਨ ॥
ਵਡੈ ਭਾਗਿ ਸਤਸੰਗਤਿ ਪਾਈ ਗੁਰੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪਰਸਿ ਭਗਵਾਨ ॥੩॥
ਗੁਨ ਗਾਵਹ ਪ੍ਰਭ ਅਗਮ ਠਾਕੁਰ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਇ ਰਹੇ ਹੈਰਾਨ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਉ ਗੁਰਿ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੀ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਦੀਓ ਖਿਨ ਦਾਨ ॥੪॥

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੧੩੩੫)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
								ਨ਼							
ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮਮੱ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਧ਼ੁ	ਧ਼ੁ	ਨ਼	ਨ਼	ਸ	ਰੁ	ਸ	—
ਹ	ਮ	ਰੇ	ऽऽ	ਜ	ਗ	ਜੀ	ऽ	ਵ	ਨ	ਹ	ਰਿ	ਪ੍ਰਾ	ऽ	ਨ	ऽ
ਨ਼								ਨ਼							
ਸ	ਸ	ਸ	—	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਧ਼ੁ	—	ਪ਼	ਧ਼ੁ	ਸ	—	ਸ	—
ਹ	ਰਿ	ਊ	ऽ	ਤ	ਮ	ਰਿ	ਦ	ਅੰ	ऽ	ਤ	ਰ	ਭਾ	ऽ	ਇਓ	ऽ
ਮ						ਨ		ਪ							
ਗ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਧੁ	ਪ	ਗ	—	ਪ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਗੁ	ਰ	ऽ	ऽ	ਮੰ	ऽ	ਤ	ਦੀ	ਓ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਕਾ	ऽ	ਨ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ				ਨ											
ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਰ	ਸ	ਕ	ਰ	ਸ	ਕ	ਗੁ	ਨ	ਗਾ	ऽ	ਵਹ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ਤ
ਨ											ਗਂ	ਗਂ			
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਰੁਂ	—	ਰੁਂ	ਮਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
ਲਿ	ਵ	ਉ	ਨ	ਮ	ऽ	ਨ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਲ	ਗਾ	ऽ	ਨ	ऽ
								ਪ							
ਨ	—	ਸਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਗ	—	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਅੰ	ऽ	ਮ੍ਰਿ	ਤ	ਰ	ਸ	ਪੀ	ऽ	ਆ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਬ	ਦੀ	ऽ

ਮ		ਪ										ਗ			
ਗ	ਮ	ਧੁ	—	ਪ	—	ਮ	ਮੰਮ	ਗ	—	ਪ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਹ	ਮ	S	S	ਨਾ	S	ਮ	ਵਿS	ਟਹੁ	S	ਕੁ	ਰ	ਥਾ	S	ਨ	S

— ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦਾਦਰਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸੰਤਾ ਕੀ ਰੇਣੁ ਸਾਧ ਜਨ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਤਰੁ ਤਾਰੀ ॥
ਕਹਾ ਕਰੈ ਬਪੁਰਾ ਜਮੁ ਡਰ ਪੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਿਦੈ ਮੁਰਾਰੀ ॥੧॥
ਜਲਿ ਜਾਉ ਜੀਵਨੁ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ॥
ਹਰਿ ਜਪਿ ਜਾਪੁ ਜਪਉ ਜਪਮਾਲੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਵੈ ਸਾਦੁ ਮਨਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਸਾਚੁ ਸੁਖੁ ਜਾ ਕਉ ਕਿਆ ਤਿਸੁ ਉਪਮਾ ਕਹੀਐ ॥
ਲਾਲ ਜਵੇਹਰ ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਖੋਜਤ ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਹੀਐ ॥੨॥
ਚੀਨੈ ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਧਨੁ ਸਾਚੌ ਏਕ ਸਬਦਿ ਲਿਵ ਲਾਵੈ ॥
ਨਿਰਾਲੰਬੁ ਨਿਰਹਾਰ ਨਿਹਕੇਵਲੁ ਨਿਰਭਉ ਤਾੜੀ ਲਾਵੈ ॥੩॥
ਸਾਇਰ ਸਪਤ ਭਰੇ ਜਲ ਨਿਰਮਲਿ ਉਲਟੀ ਨਾਵ ਤਰਾਵੈ ॥
ਬਾਹਰਿ ਜਾਤੌ ਠਾਕਿ ਰਹਾਵੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਹਜਿ ਸਮਾਵੈ ॥੪॥
ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਸੋ ਦਾਸੁ ਉਦਾਸੀ ਜਿਨਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਪੁ ਪਛਾਨਿਆ ॥
ਨਾਨਕੁ ਕਹੈ ਅਵਰੁ ਨਹੀ ਦੂਜਾ ਸਾਚ ਸਬਦਿ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ॥੫॥

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੩੩੨)

ਅਸਥਾਈ

×			०			×			०		
											ਸਰੁ ਜਲ
ਗ	—	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਮੰਮ	ਗ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	—	—
ਜਾ	S	ਉ	ਜੀ	ਵ	ਨੁ	ਨਾ	ਮ	Sਬਿ	ਨਾ	S,	S
ਨ਼						ਮ					
ਧ਼	ਧ਼	ਧ਼	ਨ਼	ਸ	ਸ	ਗ	ਮ	ਮ	ਮ́	ਮ	—
ਹਰਿ	ਜ	Sਪ	ਜਾ	ਪ	ਜ	ਪਉ	ਜ	ਪ	ਮਾ	ਲੀ	S
						ਨ					
ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਧੁ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁਸ	
ਗੁਰ	ਮੁ	ਖ	ਆ	ਵੈ	S	ਸਾ	ਦ	Sਮ	ਨਾ	SS	

ਅੰਤਰਾ

ਨ			ਨ			ਨ					
ਧ॒	ਧ॒	ਧ॒	ਧ॒	ਪ	ਧ॒	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਸੰ	ਤਾ	ਕੀ	ਰੈ	ਣ	ਸਾ	ऽਧ	ਜ	ਨ	ਸੰ	ਗ	ਤ
ਨ											
ਧ॒	ਧ॒	ਧ॒	ਨ	ਸਂ	ਨਸਂ	ਰੁਂ	—	—	ਸਂ	—	—
ਹ	ਰਿ	ਕੀ	ਰ	ਤ	ਤਰ	ਤਾ	ऽ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ऽ
ਨ											
ਧ॒	ਧ॒	ਪ	ਮ	—	ਮਮੱ	ਗ	ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਮ
ਕ	ਹਾ	ਕ	ਰੈ	ऽ	ਬਪ	ਰਾ	ਜ	ਮ	ਡ	ਰ	ਪੈ
ਪ						ਨ					
ਧ॒	ਪ	ਧ॒	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ॒	ਪ	ਮ	ਗ	ਰੁਸ	ਸਰੁ
ਗੁਰ	ਮੁ	ਖ	ਰਿ	ਦੈ	ਮੁ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ਗੀ	ऽऽ,	ਜਲ...

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦਾਦਰਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਜੁਗੋ ਜੁਗੁ ਤਾ ਕਾ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਨਿਆ ॥
ਸਰਬ ਨਿਰੰਤਰਿ ਰਾਮੁ ਰਹਿਆ ਰਵਿ ਐਸਾ ਰੂਪੁ ਬਖਾਨਿਆ ॥੧॥
ਗੋਬਿੰਦੁ ਗਾਜੈ ਸਬਦਿ ਬਾਜੈ ॥ ਆਨਦ ਰੂਪੀ ਮੇਰੋ ਰਾਮਈਆ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਬਾਵਨ ਬੀਖੂ ਬਾਨੈ ਬੀਖੇ ਬਾਸੁ ਤੇ ਸੁਖ ਲਾਗਿਲਾ ॥
ਸਰਬੈ ਆਦਿ ਪਰਮਲਾਦਿ ਕਾਸਟ ਚੰਦਨੁ ਭੈਇਲਾ ॥੨॥
ਤੁਮ੍ ਚੇ ਪਾਰਸੁ ਹਮ ਚੇ ਲੋਹਾ ਸੰਗੇ ਕੰਚਨੁ ਭੈਇਲਾ ॥
ਤੂ ਦਇਆਲੁ ਰਤਨੁ ਲਾਲੁ ਨਾਮਾ ਸਾਚਿ ਸਮਾਇਲਾ ॥੩॥
(ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੫੧)

ਅਸਥਾਈ

×			o			×			o		
			ਗ			ਨ਼					
ਗ	ਮ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	ਧ਼॒	ਧ਼॒	ਨ਼	ਸ	—	ਸ
ਗੋ	ਬਿੰ	ਦ	ਗਾ	ऽ	ਜੈ	ਸ	ਬ	ਦ	ਬਾ	ऽ	ਜੈ
ਗ	ਮ	ਧ॒	ਪ	ਮ	ਮਪ	ਗ	—	ਗਰੁ	ਗ	ਮ	ਮੱ
ਆ	ਨ	ਦ	ਰੂ	ਪੀ	ਮੇਰੋ	ਰਾ	ऽ	ਮਈ	ਆ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

			ਨ								
ਮ	ਪ	-ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਨਨ	ਸਂ	ਸਂ	-ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਆ	ਦ	ਸਜੁ	ਗਾ	ਦ	ਸਜੁ	ਗਾ	ਦ	ਸਜੁ	ਗੋ	ਜੁ	ਗ
ਨ									ਨ		
ਧੁ	—	ਧੁ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	ਧੁ	ਪ	—
ਤਾ	ਸ	ਕਾ	ਅਂ	ਤ	ਨ	ਜਾ	ਸ	ਸ	ਨਿਆ	ਸ	ਸ
ਮ	ਮ	-ਮੱ	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਪ	ਮ	—	ਪਧੁ
ਸਰ	ਬ	ਸਨਿ	ਰੰ	ਤ	ਰ	ਰਾ	ਮ	ਸਰ	ਹਿਆ	ਸ	ਰਵਿ
ਸਂ	—	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮਪ	ਗ	—	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਮੱ
ਐ	ਸ	ਸਾ	ਰੂ	ਪ	ਬਸ	ਖਾ	ਸ	ਸ	ਨਿਆ	ਸ	ਸ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੭. ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੈ ਪੜਿ ਪੜਿ ਪਾਵੈ ਮਾਨੁ ॥
ਆਪਾ ਮਧੇ ਆਪੁ ਪਰਗਾਸਿਆ ਪਾਇਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮੁ ॥੧॥
ਕਰਤਾ ਤੂ ਮੇਰਾ ਜਜਮਾਨੁ ॥
ਇਕ ਦਖਿਣਾ ਹਉ ਤੈ ਪਹਿ ਮਾਗਉ ਦੇਹਿ ਆਪਣਾ ਨਾਮੁ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਪੰਚ ਤਸਕਰ ਧਾਵਤ ਰਾਖੇ ਚੂਕਾ ਮਨਿ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥
ਦਿਸਟਿ ਬਿਕਾਰੀ ਦੁਰਮਤਿ ਭਾਗੀ ਐਸਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੁ ॥੨॥
ਜਤੁ ਸਤੁ ਚਾਵਲ ਦਇਆ ਕਣਕ ਕਰਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪਾਤੀ ਧਾਨੁ ॥
ਦੂਧੁ ਕਰਮ ਸੰਤੋਖੁ ਘੀਉ ਕਰਿ ਐਸਾ ਮਾਂਗਉ ਦਾਨੁ ॥੩॥
ਖਿਮਾ ਧੀਰਜੁ ਕਰਿ ਗਊ ਲਵੇਰੀ ਸਹਜੇ ਬਛਰਾ ਖੀਰੁ ਪੀਐ ॥
ਸਿਫਤਿ ਸਰਮ ਕਾ ਕਪੜਾ ਮਾਂਗਉ ਹਰਿ ਗੁਣ ਨਾਨਕ ਰਵਤੁ ਰਹੈ ॥੪॥

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੩੨੯)

ਅਸਥਾਈ

×			੧		੨		×			੧		੨	
										ਗ	ਗ	ਮ	—
										ਕ	ਰ	ਤਾ	ਸ
ਗ			ਨ										
ਰੁ	—	ਸ	ਧੁ	—	ਨ਼	ਨ਼	ਸ	—	ਸ	ਗ	ਗ	ਮ	—
ਤੂ	ਸ	ਮੇ	ਰਾ	ਸ	ਜ	ਜ	ਮਾ	ਸ	ਨ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ਸ

ਗ			ਨ਼										
ਰ̱	—	ਸ	ਧ਼̱	—	ਨ਼	ਨ਼	ਸ	—	ਰ̱	ਸ	—	—	—
ਤੂ	ऽ	ਮੇ	ਰਾ	ऽ	ਜ	ਜ	ਮਾ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸ	ਸ	ਰ̱	ਗ	—	ਮ	—	ਧ̱	—	ਧ̱	ਪ	—	ਮ	—
ਇਕ	ਦ	ਖ	ਣਾ	ऽ	ਹਉ	ऽ	ਤੈ	ऽ	ਪਹਿ	ਮਾਂ	ऽ	ਗਉ	ऽ
			ਨ							ਗ			
ਪ	ਧ̱	ਸਂ	ਧ̱	ਪ	ਮ	—	ਗ	ਰ̱ਗ	ਮਮੱ	ਮ	—	ਗ	ਮ
ਦੇ	ਹਿ	ऽ	ਆ	ਪ	ਣਾ	ऽ	ਨਾ	ऽऽ	ऽऽ	ਮ	ऽ,	ਕਰ	ਤਾ.. ਤੂ

ਅੰਤਰਾ

ਪ			ਨ										
ਮ	ਮ	ਮ	ਧ̱	—	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਗੁਰ	ਪ	ਰ	ਸਾ	ऽ	ਦੀ	ऽ	ਵਿ	ਦਿਆ	ऽਵੀ	ਚਾ	ऽ	ਰੈ	ऽ
ਨ													
ਧ̱	ਧ̱	ਧ̱	ਨ	—	ਸਂ	—	ਸਂਰ̱ਂ	ਗਂ	ਰ̱ਂ	ਸਂ	—	—	—
ਪੜਿ	ਪ	ੜਿ	ਪਾ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ਮਾऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ
			ਨ							ਪ			
ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ̱	—	ਧ̱	—	ਪ	ਪ	ਪਧ̱	ਮ	—	ਮ	—
ਆ	ऽ	ਪਾ	ਮ	ऽ	ਧੇ	ऽ	ਆ	ਪ	ਪਰ	ਗਾ	ऽ	ਸਿਆ	ऽ
			ਨ							ਗ			
ਪ	ਧ̱	ਸਂ	ਧ̱	ਪ	ਮ	ਮ	ਗ	ਰ̱ਗ	ਮਮੱ	ਮ	—	ਗ	ਮ
ਪਾ	ऽ	ਇਆ	ਅੰ	ऽ	ਮ੍ਰਿ	ਤ	ਨਾ	ऽऽ	ऽऽ	ਮ	ऽ	ਕਰ	ਤਾ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੮. ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮਧਜ ਲਯ)

ਅਵਰ ਨ ਦੂਜਾ ਠਾਉ ॥ ਨਾ ਹੀ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਨਾਉ ॥
ਸਰਬ ਸਿਧਿ ਕਲਿਆਨ ॥ ਪੂਰਨ ਹੋਹਿ ਸਗਲ ਕਾਮ ॥੧॥
ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਜਪੀਐ ਨੀਤ ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਅਹੰਕਾਰੁ ਬਿਨਸੈ ਲਗੈ ਏਕੈ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਨਾਮਿ ਲਾਗੈ ਦੂਖੁ ਭਾਗੈ ਸਰਨਿ ਪਾਲਨ ਜੋਗੁ ॥
ਸਤਿਗੁਰੁ ਭੇਟੈ ਜਮੁ ਨ ਤੇਟੈ ਜਿਸੁ ਧੁਰਿ ਹੋਵੈ ਸੰਜੋਗੁ ॥੨॥
ਰੈਨਿ ਦਿਨਸੁ ਧਿਆਇ ਹਰਿ ਹਰਿ ਤਜਹੁ ਮਨ ਕੇ ਭਰਮ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਮਿਲੈ ਜਿਸਹਿ ਪੂਰਨ ਕਰਮ ॥੩॥
ਜਨਮ ਜਨਮ ਬਿਖਾਦ ਬਿਨਸੇ ਰਾਖਿ ਲੀਨੇ ਆਪਿ ॥
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਮੀਤ ਭਾਈ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਾਪਿ ॥੪॥

ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੪੧)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
								ਨ਼			
ਗ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਸ	ਸ
ਹ	ਰਿ	ਕੋ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਜ	ਪੀ	ਐ	ਨੀ	ऽ	ਤ
ਗ	—	ਗ	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਪ	ਮ	ਗ	ਮ
ਕਾ	ऽ	ਮ	ਕ੍ਰੋ	ਧ	ਅਹੰ	ਕਾ	ऽ	ਰ	ਬਿ	ਨ	ਸੈ
ਨ						ਗ		ਗ			
ਧੁ	ਧੁ	—	ਪ	ਮ	ਮੱ	ਮ	—	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਮੱ
ਲ	ਗੈ	ऽ	ਏ	ऽ	ਕੈ	ਪ੍ਰੀ	ऽ	ऽ	ਤ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ			ਨ								
ਮ	ਮ	ਮ	ਧੁ	—	ਪਧੁ	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	—	—
ਅਵ	ਰ	ਨ	ਦੂ	ऽ	ਜਾऽ	ਠਾ	ऽ	ऽ	ਉ	ऽ	ऽ
ਨ									ਨ		
ਧੁ	—	ਧੁ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	ਧੁ	—	ਪ
ਨਾ	ऽ	ਹੀ	ਬਿਨ	ਹ	ਰਿ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ਉ	ऽ	ऽ
ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਪ	ਮ	—	ਗ
ਸ	ਰ	ਬ	ਸਿ	ਧ	ਕਲਿ	ਆਂ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ

ਨ								ਗ			
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਮ	ਮੱ	ਮ	ਮ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਮੱ
ਪੂ	ਰ	ਨ	ਹੋ	਽	ਹਿ	ਸ	ਗ	ਲ	ਕਾ	਽	ਮ.

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੬. ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਝਪਤਾਲ (ਬੈਠਵੀਂ ਲਯ)

ਦ੍ਰਿਗਨ ਮੈ ਦੇਖਤ ਹੌ ਦ੍ਰਿਗ ਹੂੰ ਜੋ ਦੇਖਿਓ ਚਾਹੈ, ਪਰਮ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਸੁੰਦਰ ਦਿਖਾਈਐ ॥
ਸ੍ਰਵਨ ਮੈ ਸੁਨਤ ਜੁ ਸ੍ਰਵਨ ਹੂੰ ਸੁਨਿਓ ਚਾਹੈ, ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁਇ ਸੁਨਾਈਐ ॥
ਰਸਨਾ ਮੈ ਰਟਤ ਜੁ ਰਸਨਾ ਹੂੰ ਰਸੇ ਚਾਹੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚੁਆਇ ਕੈ ਚਖਾਈਐ ॥
ਮਨ ਮਹਿ ਬਸਹੁ ਮਲਿ ਮਯਾ ਕੀਜੈ ਮਹਾਰਾਜ,ਧਾਵਤ ਬਰਜ ਉਨਮਨ ਲਿਵ ਲਾਈਐ॥੬੨੨॥
(ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਸਥਾਈ

×		२			०		३		
					ਗ				
ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਮੱ	ਮ	—	ਗ	ਰੁ	ਸ
ਮ	ਨ	ਮਹਿ	਽	ਬ	ਸਹੁ	਽	ਮ	਽	ਲਿ
ਨ਼		ਨ਼							
ਸ	ਸ	ਧ਼ੁ	—	ਨ਼	ਸ	ਰੁ	ਸ	—	ਸ
ਮ	ਯਾ	ਕੀ	਽	ਜੈ	ਮ	ਹਾ	ਰਾ	਽	ਜ
		ਨ							
ਗ	ਮ	ਧੁ	—	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—
ਧਾ	ਵ	ਤ	਽	ਬ	ਰ	ਜ	ਉ	ਨ	਽
ਨ									
ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਮ	ਮੱ	ਮ	ਗਰੁ	ਗ	ਰੁ	ਸ
ਮ	ਨ	ਲਿ	਽	ਵ	ਲਾ	ਈ਽	ਐ	਽	਽

ਅੰਤਰਾ

ਪ		ਨ					·		
ਮ	ਪ	ਧੁ	—	ਧੁ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਦ੍ਰਿ	ਗ	ਨ	਽	ਮੈ	ਦੇ	ਖ	ਤ	਽	ਹੌ
					ਨ		ਨ		
ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਰੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧੁ	—	ਪ
ਦ੍ਰਿ	ਗ	ਹੂੰ	਽	ਜੋ	ਦੇ	ਖਿਓ	ਚਾ	਽	ਹੈ

ਮ	ਮ	ਮ	ਗ	ਮ	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਮ	ਮ
ਪ	ਰ	ਮ	ऽ	ਅ	ਨੂ	ਪ	ਰੂ	ऽ	ਪ
ਨ									
ਸਂ	ਨ	ਧੁਪ	ਮ	ਮੱ	ਮ	ਗਰੁ	ਗ	ਰੁ	ਸ
ਸੁੰ	ਦ	ਰऽ	ऽ	ਦਿ	ਖਾ	ਈऽ	ਐ	ऽ	ऽ

ਨੋਟ :—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ਜਾਂ ਅੱਗੇ 'ਸੂਲਫਾਕ' ਵਿਚ ਲਿਖੀ (ਟਿਯੂਨ) ਉਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਸਕਦੇ ਹੋ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੧੦. ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਸੂਲਫਾਕ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੩		੦	
ਨ						ਗ			
ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਮ	ਮੱ	ਮ	ਮ	—	—
ਮ	ਨ	ਮਹਿ	ਬ	ਸਹੁ	ऽ	ਮ	ਲਿ	ऽ	ऽ
ਗ	ਰੁ	ਗ	ਮ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	—	ਸ
ਮ	ਯਾ	ਕੀ	ਜੈ	ਮ	ਹਾ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ਜ
ਸ	ਸ	ਗ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਪ	ਪ	—	ਧੁ
ਧਾ	ਵ	ਤ	ਬ	ਰ	ਜ	ਉ	ਨ	ऽ	ऽ
ਨ	ਨ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ
ਮ	ਨ	ਲਿ	ਵ	ਲਾ	ਈ	ਐ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ		ਨ							
ਮ	ਮ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	—	ਸਂ
ਦ੍ਰਿ	ਗ	ਨ	ਮੈ	ਦੇ	ਖ	ਤ	ऽ	ऽ	ਹੌ
ਨ									
ਧੁ	ਧੁ	ਨ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	—
ਦ੍ਰਿ	ਗ	ਹੂੰ	ਜੋ	ਦੇ	ਖਿਓ	ਚਾ	ਹੈ	ऽ	ऽ
ਨ	ਨ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ
ਪ	ਰ	ਮ	ਅ	ਨੂ	ऽ	ਪ	ਰੂ	ऽ	ਪ
ਮ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	ਨ	ਧੁ	ਪ	ਮ	—
ਸੁੰ	ਦ	ਰ	ਦਿ	ਖਾ	ਈ	ਐ	ऽ	ऽ	ऽ

(ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੧੧. ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ, ਪੜਤਾਲ, ਚਾਰਤਾਲ (ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਰਮ ਰਾਮ ਰਾਮ ਰਾਮ ਜਾਪ ॥
ਕਲਿ ਕਲੇਸ ਲੋਭ ਮੋਹ ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਅਹੰ ਤਾਪ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਆਪੁ ਤਿਆਗਿ ਸੰਤ ਚਰਨ ਲਾਗਿ ਮਨ ਪਵਿਤੁ ਜਾਹਿ ਪਾਪ ॥੧॥
ਨਾਨਕ ਬਾਰਿਕ ਕਛੂ ਨ ਜਾਨੈ ਰਾਖਨ ਕਉ ਪ੍ਰਭੁ ਮਾਈ ਬਾਪ ॥੨॥
(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੪੧)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
											ਸਸ
											ਰਮ
ਨ						ਪ					
ਧੁ	—	ਧੁ	ਪ	—	ਧੁ	ਮ	—	ਮੱ	ਮ	ਗਰੁ	ਸਸ
ਰ	ऽ	ਮ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਜਾ	ਪऽ,	ਰਮ
ਨ						ਪ					
ਧੁ	—	ਧੁ	ਪ	—	ਧੁ	ਮ	—	ਮੱ	ਮ	ਗਰੁ	ਸ
ਰਾ	ऽ	ਮ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਜਾ	ऽऽ	ਪ
ਨ਼											
ਧੁ਼	ਧੁ਼	ਧੁ਼	ਨ਼	ਸ	ਸ	ਰੁ	—	ਰੁ	ਸ	ਸ	—
ਕ	ਲ	ਕ	ਲੇ	ऽ	ਸ	ਲੋਂ	ऽ	ਭ	ਮੋ	ਹ	ऽ
ਗ	ਮ	ਧੁ	ਪ	ਧੁਮ	ਮ	ਗ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁਸ	ਸਸ
ਬਿ	ਨ	ਸ	ਜਾ	ऽऽ	ਇ	ਅ	ਹੰ	ऽ	ਤਾ	ऽਪ,	ਰਮ

ਅੰਤਰਾ–ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਚਾਰਤਾਲ ਦੀ ਤਿਗੁਨ ਲਯ)

×			੧		੨		×			੧		੨	
			ਨ										
ਮ	—	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	—	—	ਸਂ
ਆ	ऽ	ਪ	ਤਿਆ	ਗ	ਸੰ	ਤ	ਚ	ਰ	ਨ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ਗ
ਨ					ਨ		ਪ						
ਧੁ	ਧੁ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	ਧੁ	ਪ	ਗ	—	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਨ਼ਸ
ਮ	ਨ	ਪ	ਵਿ	ऽ	ऽ	ਤ	ਜਾ	ऽ	ਹਿ	ਪਾ	ऽ	ਪ,	ਰਮ...

ਅੰਤਰਾ–ਸੂਲਫਾਕ (ਚਾਰਤਾਲ ਦੀ ਚੌਗੁਨ ਲਯ ਵਿਚ)

×		੦		੨		੩		੦	
ਮ	—	ਪ	ਧ॒	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	—
ਨਾ	S	ਨ	ਕ	ਬਾ	S	ਰਿ	ਕ	S	S
ਨ									
ਧ॒	ਧ॒	ਸਂ	ਸਂ	ਰੂੰ	—	ਸਂ	—	—	—
ਕਿ	ਛੂ	S	ਨ	ਜਾ	S	ਨੈ	S	S	S
				ਨ਼					
ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ॒	—	ਪ	—	ਪ	ਧ॒
ਗਾ	S	ਖ	ਨ	ਕਉ	S	S	S	ਪ੍ਰ	ਭ
ਪ									
ਗ	—	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਨ਼	ਸ
ਮਾ	S	ਈ	S	ਬਾ	S	S	ਪ,	ਰ	ਸ...

ਅਸਥਾਈ ਚਾਰਤਾਲ...

ਨੋਟ :—ਅੰਤਰੇ ਦੀਆ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਵਾਰ ਗਾ ਕੇ ਅਸਥਾਈ ਤੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

(ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ

ਵਾਦੀ—ਧੁ	ਠਾਟ—ਭੈਰਉ	ਸਮਾਂ—ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ
ਸੰਵਾਦੀ—ਰੁ	ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਓਡਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—'ਧੁ-ਪ, ਤੇ ਗਪ' ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤਿ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਰੁ, ਗ ਪ ਧੁ, ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਧੁ, ਪ, ਗ ਰੁ, ਸ।

ਪ ਪ ਪ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਧੁ ਧੁ ਪ, ਗਪ ਗਰੁ, ਸ—ਧ ਧੁ, ਪ—।

ਬਿਭਾਸ ਭੈਰਉ ਠਾਟ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਓਡਵ, ਵਾਦੀ ਧੈਵਤ, ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਖਭ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਉਦਯ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਰੂਪ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :—ਮਾਰਵੇ ਠਾਟ ਦਾ ਬਿਭਾਸ, ਪੂਰਵੀ, ਭੈਰਉ ਅਤੇ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦਾ ਬਿਭਾਸ, ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਅਧਿਕ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੈਰਉ ਠਾਟ ਦਾ ਬਿਭਾਸ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਸਵੇਰੇ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਇਕ ਨਿਰਾਲਾ ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਪੂਰਣ ਚਲਨ ਲਗ-ਭਗ ਦੇਸ਼ਕਾਰ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਦੇਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਬਿਭਾਸ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਜੋ ਬਿਭਾਸ ਸਾਡੇ ਰਬਾਬੀ (ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ) ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੇਸ਼ਕਾਰ ਰਾਗ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਂਜ ਭੈਰਉ ਠਾਟ ਦੇ ਬਿਭਾਸ ਵਿਚ ਭੀ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਕਈ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ, ਭੈਰਉ ਠਾਟ ਦੇ ਬਿਭਾਸ ਵਿਚ 'ਰੁ-ਧੁ' ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦੇ ਬਿਭਾਸ ਵਿਚ 'ਰ-ਧ' ਤੀਵਰ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬਿਭਾਸ ਅਧਿਕਤਰ ਮੱਧਜ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਹੀ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਮੰਦ੍ਰ' ਸਪਤਕ ਅਤੇ 'ਤਾਰ' ਸਪਤਕ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਮੰਦ੍ਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ 'ਧੁ-ਪ ਤੇ ਗ ਪ' ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤ ਬੜੀ ਮਨੋਹਰ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ, ਧੈਵਤ ਉਤੇ ਥੋੜਾ ਠਹਿਰ ਕੇ ਫਿਰ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਭਾਸ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਬਰਾਬਰ ਚਮਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਸੁਰ ਭੈਰਉ ਵਾਂਗ ਅੰਦੋਲਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਗ-ਪ' ਦੀ ਸੰਗਤੀ ਭੀ ਅਤੀ ਮਧੁਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—

ਪ
'ਧੁ ਧੁ, ਪ, ਗਪ ਧੁਪ, ਗਪ ਗ ਰੁ, ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਬਾਰਬਾਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦੇ ਬਿਭਾਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਓੜਵ-ਖਾੜਵ, ਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਹੈ। ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਇਕੋ ਹੈ। ਬਿਭਾਸ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਹੀ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਏਂ ਇਸੇ ਬਿਭਾਸ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦੇ ਇਸ ਬਿਭਾਸ ਵਿਚ ਭੀ 'ਧ–ਗ', 'ਪ–ਧ' ਸੁਰ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਮਨੋਹਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—ਸਂ, ਨਧ–ਪ, ਧ ਗ, ਪ ਧ—ਪ, ਗ ਪ ਗ, ਰਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ। ਇਸ ਦਾ ਆਰੋਹ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਰਿਖਭ ਅਤੇ ਕਈ ਵੇਰ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ

ਨ ਨ

"ਸ, ਗਪ, ਧ—ਨਧ–ਪ, ਧ ਗ, ਪ ਧ ਸਂ—ਨਧ, ਪ, ਧ ਗ, ਪ ਧ ਪ ਗ ਪ ਗ, ਰ ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦਾ ਬਿਭਾਸ ਅਤੀ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਮਨੋਹਰ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਗਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਲ-ਬੱਧ ਸੁਰ-ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਨੁਟੇਸ਼ਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਭੈਰਉ ਠਾਟ)

ਪ

੧. ਸ, ਸਧੁ, ਸਰੁਸ, ਗਪਧੁ, ਧੁਪ, ਗਪਗਰੁ, ਸ—ਸਧੁ, ਪ—ਧੁਸ—ਸਰੁਗਪ, ਗਰੁ, ਸ।

ਪ ਪ ਪ ਪ ਪ

੨. ਸਗ, ਗਪ, ਗਪਗਰੁ, ਸ—ਗਪਧੁ—ਪਧੁਪ, ਗਪ—ਪਗਰੁ, ਗਪ, ਗਰੁਸ, ਗਪਧੁ—ਪ, ਗਪਧੁਧੁਪ—

ਪ

ਧੁ ਗਪ ਗਰੁ, ਸ—।

ਪ ਪ

੩. ਸਰੁਗ, ਪਗਪ, ਗਪਧੁ, ਪ—ਗਪਧੁ, ਸਂ—ਸਂਧੁ, ਪ—ਧੁਧੁਪ, ਗਪਧੁਪ, ਗਪਗਰੁ, ਸ—ਧੁਧੁਪ, ਧੁਸਂ

ਪ

ਸਂਧੁਪ—ਧੁਸਂਰੁਂਸਂ—ਧੁਧੁਪ, ਗਪਧੁ ਗਪਗਰੁ ਸ—।

ਸਂ ਪ

੪. ਸਰੁਗਪਧੁਸਂ—ਧੁ, ਸਂ—ਧੁਸਂਰੁਂ—ਗਂਰੁਂਸਂਧੁਪ—ਰੁਂਸਂ, ਰੁਂਸਂਧੁ, ਪਧੁਧੁਸਂ—ਸਂਰੁਂਸਂਧੁਪ, ਗਪਧੁਸਂ—ਧੁਸਂਰੁਂ,

ਪ

ਗਂਰੁਂਸਂ ਸਂਰੁਂਸਂਧੁ, ਪਧੁਸਂਰੁਂਸਂ—ਸਂਰੁਂਗਂਰੁਂਸਂ—ਧੁਸਂਰੁਂਸਂਧੁਪ, ਪਧੁਸਂ—ਧੁਸਂਧੁਪ, ਪਧੁਪਗਪ, ਗਪਗਰੁ, ਸ—।

ਧੁ ਸਂ

੫. ਸਧੁਧੁਪ, ਗਪ, ਪਧੁਧੁਪਧੁਗਪ—ਸਂ, ਸਂਧੁਸਂਰੁਂਸਂ—ਸਂ, ਧੁਸਂਰੁਂ, ਰੁਂਗਂਰੁਂਸਂਧੁ, ਰੁਂਸਂਰੁਂ ਧੁਸਂ ਸਂਰੁਂਗਂ, ਰੁਂਗਂਰੁਂਸਂ,

ਪ

ਸਂਰੁਂਸਂਧੁ, ਧੁਸਂਧੁਪ, ਪਧੁਪਗ, ਗਪਗਰੁ, ਸ—ਸਰੁਗਪਗਰੁਸ, ਸਗਪਧੁਧੁਪ, ਗਰੁਸ, ਗਪਧੁਸਂਧੁਧੁਪਗਰੁਸ,

ਪ ਪ ਪ

ਗਪਧੁਸਂਰੁਂਸਂਧੁਪਗਰੁਸ—ਧੁਧੁਪ, ਗਪਧੁ, ਗਪਧੁਪਗਰੁ, ਸ—।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ)

                    ਨ਼   ਨ
੧. ਸ—ਸਗਪਧ, ਪ, ਗਪਗ, ਰਸ—ਧ਼ਨ਼—ਧ਼, ਸ—ਸਰਗਪ, ਧਗਪਧ—ਪਗ, ਰਸ— ।

    ਪ   ਨ
੨. ਸਗ, ਗਪਧ, ਪ, ਨਧ, ਨਪ, ਧਗ, ਪਧ, ਪਗ, ਰਸ—ਸਰਗਪਧ, ਪ—ਨਧ, ਪ—ਧਗਪ ਧ, ਸੰ—
ਨ
ਧਨ—ਧ, ਨਪ—ਗ, ਰਸ— ।

                                        ਨ   ਨ
੩. ਸਗਪਧਸੰ—ਨਧ, ਨਪ, ਧਗ, ਪਧਸੰ—ਨਧ, ਰੰਸੰ, ਨਧਨਪਧਗਪਧ—ਸੰ—ਸੰਰੰਸੰ, (ਸੰ) ਧ—ਰੰਸੰ,
    ਧ   ਪ ਧ ਨ ਰੰ
ਨਧਨ ਪ—ਗਪਧਨਧਪਗਪਗ, ਰਸ—ਗ, ਪ, ਧ, ਸੰ—ਨਧਨ, ਧਪਧ, ਪਗਪਧ, ਨਧਪਗ,
ਰਸ— ।

            ਨ ਨ   ਨ
੪. ਸ, ਗ, ਪ, ਧ, ਸੰ—ਧਨਪ, ਧਸੰ—ਸੰਰੰਗੰ, ਰੰਸੰ, ਸੰਰੰਨਸੰਧਨਪਧਗਪਧ, ਸੰ—ਧਸੰਰੰਗੰ, ਰੰਸੰਨਧ,
                                  ਨ   ਨ   ਨ
ਨਪ, ਧਗਪਧਸੰ—ਧਸੰਰੰਗੰ, ਰੰਸੰ—ਸੰਨਧਨਪਧਗਪ ਧ—ਪਗ, ਰਸ—ਸਰਗਪਧ, ਨਪ ਧ, ਸੰ—
    ਧ
ਨਧਨ ਪ, ਗਪਧਗਪਗਰਸ— ।

ਪ ਧ ਨ   ਨ
੫ ਗ, ਪ, ਧ, ਸੰ—ਨਧਪ, ਧਪਗ, ਪਗਰਸ—ਸਰਗਪਧ, ਸੰ—ਸੰਰੰਸੰ, ਸੰਰੰਗੰ ਰੰਸੰ, ਰੰਸੰਨ, ਧਨਧ,
                                                        ਨ
ਨਧਪ, ਧਪਗ, ਪਗਰਗਰਸ—ਸਗ, ਗਪ, ਪਧ, ਧਨਧ, ਧਗ, ਪਧਸੰ—ਸੰ ਧ, ਰੰਸੰ—ਨਧਨਪਧ
  ਨ ਨ   ਨ   ਨ
ਗਪ ਧ, ਧਸੰ—ਸੰਰੰਗੰਰੰਸੰਨਧਪਧਗਪ ਧ, ਸੰ—ਨਧਨਪ, ਧਗ, ਗਪਗਰਸ—ਸਰਗਪ ਧ, ਪ, ਗ,
ਰਸ— ।

ਬਿਭਾਸ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਤਾਨਾਂ (ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਨੰ: ੩)

ਅਸਥਾਈ

	੦				੩				×				੨			
੧.	•	ਗੋ	ਬਿੰ	ਦ	ਗਾ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ਸਰੁ	ਗਪ	ਧੁਪ	ਧੁਸਂ	ਧੁਪ	ਗਪ	ਗਰੁ	ਸऽ
੨.	•	•	•	•	ਸਰੁ	ਗਪ	ਧੁਪ	ਧੁਸਂ	ਰੁਂਸਂ	ਧੁਸਂ	ਧੁਪ	ਗਪ	ਧੁਧੁ	ਗਪ	ਗਰੁ	ਸऽ
੩.	ਪਪ	ਗਪ	ਗਰੁ	ਸऽ,	ਧੁਧੁ	ਪਪ	ਗਪ	ਗਰੁ	ਸऽ,	ਸਂਸਂ	ਧੁਸਂ	ਧੁਪ	ਗਪ	ਧੁਪ	ਗਰੁ	ਸऽ
੪	•	•	•	•	•	•	•	•	ਧੁਧੁ	ਪ,ਧੁ	ਧੁਪ	ਧੁਧੁ	ਪਪ	ਗਪ	ਗਰੁ	ਸऽ
	ਰੁਂਰੁਂ	ਸਂ,ਰੁਂ	ਰੁਂਸਂ	ਰੁਂਰੁਂ	ਸਂਸਂ	ਧੁਸਂ	ਧੁਪ	ਗਪ	ਗਰੁ	ਸऽ	ਗਪ	ਧੁਸਂ	ਧੁਪ	ਗਪ	ਗਰੁ	ਸऽ
੫.	•	•	•	•	*	•	•	•	•	•	•	•	ਗਪ	ਧੁ,ਪ	ਧੁਸਂ,	ਧੁਸਂ
	ਰੁਂ,ਸਂ	ਰੁਂਗਂ	ਰੁਂਸਂ	ਧੁਪ	ਗਰੁ	ਸਰੁ,	ਰੁਰੁ	ਸਰੁ	ਗਗ	ਰੁਸ,	ਪਪ	ਗਪ	ਧੁਧੁ	ਪਗ,	ਧੁਧੁ	ਪਧੁ
	ਸਂਸਂ	ਧੁਪ,	ਰੁਂਰੁਂ	ਸਂਰੁਂ	ਗਂਗਂ	ਰੁਂਸਂ,	ਰੁਂਰੁਂ	ਸਂਧੁ,	ਸਂਸਂ	ਧੁਪ,	ਧੁਧੁ	ਪਗ,	ਪਪ	ਗਰੁ,	ਗਗ	ਰੁਸ
੬	•	•	•	•	•	•	•	•	ਪऽ	ਗਪ	ਗਰੁ	ਸऽ,	ਧੁऽ	ਪਧੁ	ਗਪ	ਗਰੁ
	ਸऽ	ਸਂऽ	ਧੁਸਂ	ਧੁਪ	ਗਪ	ਗਰੁ	ਸऽ,	ਰੁਂऽ	ਸਂਰੁਂ	ਧੁਸਂ	ਧੁਪ	ਗਪ,	ਗਰੁ	ਸऽ,	ਗਂऽ	ਰੁਂਗਂ
	ਰੁਂਸਂ	ਧੁਪ	ਗਪ	ਗਰੁ	ਸऽ,	ਸਰੁ	ਗਰੁ,	ਗਪ	ਧੁਪ,	ਧੁਸਂ	ਰੁਂਸਂ,	ਧੁਸਂ	ਧੁਪ	ਗਪ	ਗਰੁ	ਸऽ

ਅੰਤਰਾ

੧.		ਤੁ	ਮ	ਚੇ	ਪਾ	ऽ	ਰ	ਸ	ਸਂਸਂ	ਧੁਸਂ	ਧੁਪ	ਗਰੁ	ਸਸ	ਗਪ	ਪਧੁ	ਧੁਸਂ
੨.	*	•	•	•	ਸਂਰੁਂ	ਗਂਰੁਂ	ਸਂਸਂ	ਧੁਸਂ	ਧੁਪ	ਗਪ	ਗਰੁ	ਸਸ	ਸਰੁ	ਗਪ	ਧੁਪ	ਧੁਸਂ
੩.	ਰੁਂਗਂ	ਸਂਰੁਂ	ਧੁਸਂ	ਪਧੁ	ਗਪ	ਰੁਗ	ਸਰੁ	ਧੁਸ,	ਸਗ	ਗਪ	ਪਧੁ	ਧੁਸਂ	ਸਂਰੁਂ	ਰੁਂਗਂ	ਰੁਂਸਂ	ਧੁਸਂ
੪.	*	•	•	•	•	•	•		ਗਂਗਂ	ਰੁਂਸਂ,	ਰੁਂਰੁਂ	ਸਂਧੁ,	ਸਂਸਂ	ਧੁਪ,	ਧੁਧੁ	ਪਗ
	ਪਪ	ਗਰੁ,	ਗਗ	ਰੁਸ,	ਸਰੁ	ਗਗ,	ਰੁਗ	ਪਪ,	ਗਪ	ਧੁਧੁ,	ਪਧੁ	ਸਂਸਂ,	ਧੁਸਂ	ਰੁਂਰੁਂ	ਸਂਰੁਂ	ਧੁਸਂ
੫.	*	•	•	•	•	•	•	•	ਧੁਧੁ	ਪ,ਧੁ	ਧੁਪ	ਗਪ	ਧੁਧੁ	ਪਪ	ਗਗ	ਰੁਸ
	ਸਂਸਂ	ਧੁ,ਸਂ	ਸਂਧੁ	ਸਂਸਂ	ਧੁਧੁ	ਪਪ	ਗਗ	ਰੁਸ,	ਰੁਂਰੁਂ	ਸਂ,ਰੁਂ	ਰੁਂਸਂ	ਰੁਂਰੁਂ	ਸਂਸਂ	ਧੁਧੁ	ਪਪ	ਗਗ
	ਰੁਸ,	ਸਰੁ	ਗਗ,	ਰੁਗ	ਪਪ,	ਗਪ	ਧੁਧੁ,	ਪਧੁ	ਸਂਸਂ,	ਧੁਸਂ	ਰੁਂਰੁਂ	ਸਂਰੁਂ	ਗਂਗਂ	ਰੁਂਸਂ	ਧੁਸਂ	ਪਧੁ
੬.	'	•	•	•		'	•	•	ਸਂਧੁ	ਸਂਸਂ,	ਧੁਪ	ਧੁਧੁ,	ਪਗ	ਪਪ,	ਗਰੁ	ਸਸ,
	ਗਂਰੁਂ	ਗਂਗਂ	ਰੁਂਧੁ	ਸਂਸਂ,	ਧੁਪ	ਧੁਧੁ,	ਪਗ	ਪਪ	ਗਰੁ	ਸਸ,	ਪਂਗਂ	ਪਂਪਂ	ਗਂਰੁਂ	ਸਂਸਂ,	ਰੁਂਧੁ	ਸਂਸਂ,
	ਧੁਪ	ਧੁਧੁ	ਪਗ	ਪਪ	ਗਰੁ,	ਗਪ	ਧੁਸਂ	ਪਧੁ	ਸਂऽ,	ਗਪ	ਧੁਸਂ	ਪਧੁ	ਸਂऽ,	ਗਪ	ਧੁਸਂ	ਪਧੁ
	ਸਂऽ,	ਤੁ	ਮ	ਚੇ	ਪਾ	ऽ	ਰ	ਸ...								

੧. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਰੁ ਉਪਾਇਆ ਕੁਦਰਤਿ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ ॥
ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭੁ ਜਗੁ ਉਪਜਿਆ ਕਉਨ ਭਲੇ ਕੋ ਮੰਦੇ ॥੧॥
ਲੋਗਾ ਭਰਮਿ ਨ ਭੂਲਹੁ ਭਾਈ ॥
ਖਾਲਿਕੁ ਖਲਕ ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਾਲਿਕੁ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਸ੍ਰਬ ਠਾਂਈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਮਾਟੀ ਏਕ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤਿ ਕਰਿ ਸਾਜੀ ਸਾਜਨਹਾਰੈ ॥
ਨਾ ਕਛੁ ਪੋਚ ਮਾਟੀ ਕੇ ਭਾਂਡੇ ਨਾ ਕਛੁ ਪੋਚ ਕੁੰਭਾਰੈ ॥੨॥
ਸਭ ਮਹਿ ਸਚਾ ਏਕੋ ਸੋਈ ਤਿਸ ਕਾ ਕੀਆ ਸਭੁ ਕਛੁ ਹੋਈ ॥
ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਨੈ ਸੁ ਏਕੋ ਜਾਨੈ ਬੰਦਾ ਕਹੀਐ ਸੋਈ ॥੩॥
ਅਲਹੁ ਅਲਖੁ ਨ ਜਾਈ ਲਖਿਆ ਗੁਰਿ ਗੁੜੁ ਦੀਨਾ ਮੀਠਾ ॥
ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਮੇਰੀ ਸੰਕਾ ਨਾਸੀ ਸਰਬ ਨਿਰੰਜਨੁ ਡੀਠਾ ॥੪॥

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਭ. ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੪੯-੫੦)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
—	ਪ	ਗ	(ਪ)ਧੁ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਰੁ	—	ਸ	—	ਸਰੁ	ਗ	ਰੁ	ਸ
ऽ	ਲੋ	ਗਾ	ऽ	ਭ	ਰ	ਮ	ਨ	ਭੂ	ऽ	ਲਹੁ	ऽ	ਭਾऽ	ऽ	ਈ	ऽ
—	(ਪ)ਗ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਪ	ਪ	ਗ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਸ
ऽ,	ਖ	ਲਿ	ਕ	ਖ	ਲ	ਕ	ਖ	ਲ	ਕ	ਮਹਿ	ऽ	ਖਾ	ऽ	ਲਿ	ਕ
ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਪਧੁ	ਸ	ਧੁ	ਪ	ਗਪ	ਧੁਪ	ਗਰੁ	ਸ
ਪੂ	ऽ	ਰ	ਰ	ਹਿਓ	ऽ	ਸੂ	ਬ	ਠਾऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਈ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

	(ਪ)ਗ	ਗ	ਗ	ਪ	—	ਧੁ	ਪਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
	ਅ	ਵ	ਲ	ਅ	ऽ	ਲਹ	ऽऽ	ਨੂ	ऽ	ਰ	ਉ	ਪਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	—	—	ਗਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
ਕੁ	ਦ	ਰ	ਤ	ਕੇ	ऽ	ਸ	ਭ	ਬੰ	ऽ	ऽ	ऽ	ਦੇ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	—	ਪ	ਗ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਏ	ऽ	ਕ	ਨੂ	ऽ	ਰ	ਤੇ	ऽ	ਸ	ਭ	ਜ	ਗ	ਉ	ਪ	ਜਿਆ	ऽ

ਪ															
ਗ	—	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਰੁਂ	ਸਂ	ਪਧੁ	ਸਂ	ਧੁ	ਪ	ਗਪ	ਧੁਪ	ਗਰੁ	ਸ
ਕਉ	ऽ	ਨ	ਭ	ਲੇ	ऽ	ਕੋ	ऽ	ਮੰऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਦੇऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ

—	
ऽ	ਲੋਗਾ...

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੨. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਰਨ ਜੀਵਨ ਕੀ ਸੰਕਾ ਨਾਸੀ ॥ ਆਪਨ ਰੰਗਿ ਸਹਜ ਪਰਗਾਸੀ ॥੧॥
ਪ੍ਰਗਟੀ ਜੋਤਿ ਮਿਟਿਆ ਅੰਧਿਆਰਾ॥ ਰਾਮ ਰਤਨੁ ਪਾਇਆ ਕਰਤ ਬੀਚਾਰਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜਹ ਅਨੰਦੁ ਦੁਖੁ ਦੂਰਿ ਪਇਆਨਾ ॥ ਮਨੁ ਮਾਨਕੁ ਲਿਵ ਤਤੁ ਲੁਕਾਨਾ ॥੨॥
ਜੋ ਕਿਛੁ ਹੋਆ ਸੁ ਤੇਰਾ ਭਾਣਾ ॥ ਜੋ ਇਵ ਬੂਝੈ ਸੁ ਸਹਜਿ ਸਮਾਣਾ ॥੩॥
ਕਹਤੁ ਕਬੀਰੁ ਕਿਲਬਿਖ ਗਏ ਖੀਣਾ ॥ ਮਨੁ ਭਇਆ ਜਗਜੀਵਨ ਲੀਣਾ ॥੪॥

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਭ: ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੪੯)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
				ਸਂ											
ਪ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਧੁ	—	ਪ	ਪਧੁ	ਪ.	ਗ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਪ੍ਰ	ਗ	ਟੀ	ऽ	ਜੋ	ऽ	ਤ	ਮਿਟਿ	ਆ	ऽ	ਅੰ	ਧਿ	ਆ	ऽ	ਰਾ	ऽ
ਸ								ਪ							
ਰੁ	—	ਰੁ	ਗ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਗ	ਗ	ਪ	ਧੁ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
ਰਾ	ऽ	ਮ	ਰ	ਤ	ਨ	ਪਾ	ਇਆ	ਕ	ਰ	ਤ	ਬੀ	ਚਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ															
ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਰੁਂ	—	ਰੁਂ	ਗਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
ਮ	ਰ	ਨ	ਜੀ	ਵ	ਨ	ਕੀ	ऽ	ਸੰ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਸੀ	ऽ
								ਪ							
ਸਂ	—	ਰੁਂ	ਸਂ	ਧੁ	—	ਪ	ਧੁ	ਗ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਆ	ऽ	ਪ	ਨ	ਰੰ	ऽ	ਗ	ਸ	ਹ	ਜ	ਪ	ਰ	ਗਾ	ऽ	ਸੀ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੩. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਮ ਲਯ)

ਗੋਬਿੰਦੁ ਗਾਜੈ ਸਬਦਿ ਬਾਜੈ ॥

ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ ਪਿਛੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਨੰ: ੬ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
—	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਧੁ	ਪ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ऽ	ਗੋ	ਬਿੰ	ਦ	ਗਾ	ऽ	ਜੈ	ऽ	*	ਸ	ਬ	ਦ	ਬਾ	ऽ	ਜੈ	ऽ
									ਪ						
—	ਰੁ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	—	ਗ	—	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ऽ	ਆ	ਨ	ਦ	ਰੂ	ਪੀ	ਮੇ	ਰੋ	*	ਰਾ	ऽ	ਮਈ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

	ਪ														
	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	—	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
	ਆ	ਦ	ਜੁ	ਗਾ	ऽ	ਦ	ਜੁ	ਗਾ	ऽ	ਦ	ਜੁ	ਗੋ	ऽ	ਜੁ	ਗ
—	ਧੁ	—	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	—	—	—	ਸਂ	—	—	—
ऽ	ਤਾ	ऽ	ਕਾ	ਅੰ	ऽ	ਤ	ਨ	ਜਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨਿਆ	ऽ	ऽ	ऽ
	ਸਂ							ਪ							
—	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	—	ਪ	ਧੁ	ਗ	—	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	ਸ
ऽ	ਸਰ	ਬ	ਨਿ	ਰੰ	ऽ	ਤ	ਰ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਰ	ਹਿਆ	ऽ	ਰ	ਵਿ
—	ਗ	—	ਗ	ਪ	—	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	—	—	—	ਧੁ	ਪ	ਗ	ਰੁ
ऽ	ਐ	ऽ	ਸਾ	ਰੂ	ऽ	ਪ	ਬ	ਖਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨਿਆ	ऽ	ऽ	ऽ

ਸ
ऽ ਗੋਬਿੰਦ... —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੪. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਤਨਿ ਚੰਦਨੁ ਮਸਤਕਿ ਪਾਤੀ ॥ ਰਿਦ ਅੰਤਰਿ ਕਰ ਤਲ ਕਾਤੀ ॥
ਠਗ ਦਿਸਟਿ ਬਗਾ ਲਿਵ ਲਾਗਾ ॥ ਦੇਖਿ ਬੈਸਨੋ ਪ੍ਰਾਨ ਮੁਖ ਭਾਗਾ ॥੧॥
ਕਲਿ ਭਗਵਤ ਬੰਦ ਚਿਰਾਂਮੰ ॥ ਕ੍ਰੂਰ ਦਿਸਟਿ ਰਤਾ ਨਿਸਿ ਬਾਦੰ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਨਿਤਪ੍ਰਤਿ ਇਸਨਾਨੁ ਸਰੀਰੰ ॥ ਦੁਇ ਧੋਤੀ ਕਰਮ ਮੁਖਿ ਖੀਰੰ ॥
ਰਿਦੈ ਛੁਰੀ ਸੰਧਿਆਨੀ ॥ ਪਰ ਦਰਬੁ ਹਿਰਨ ਕੀ ਬਾਨੀ ॥੨॥
ਸਿਲ ਪੂਜਸਿ ਚਕ੍ਰ ਗਣੇਸੰ ॥ ਨਿਸਿ ਜਾਗਸਿ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਵੇਸੰ ॥
ਪਗ ਨਾਚਸਿ ਚਿਤੁ ਅਕਰਮੰ ॥ ਏ ਲੰਪਟ ਨਾਚ ਅਧਰਮੰ ॥੩॥
ਮ੍ਰਿਗ ਆਸਣ ਤੁਲਸੀ ਮਾਲਾ ॥ ਕਰ ਊਜਲ ਤਿਲਕ ਕਪਾਲਾ ॥
ਰਿਦੈ ਕੂੜੁ ਕੰਠਿ ਰੁਦ੍ਰਾਖੰ ॥ ਰੇ ਲੰਪਟ ਕ੍ਰਿਸਨੁ ਅਭਾਖੰ ॥੪॥
ਜਿਨਿ ਆਤਮ ਤਤੁ ਨ ਚੀਨ੍ਹਿਆ ॥ ਸਭ ਫੋਕਟ ਧਰਮ ਅਬੀਨਿਆ ॥
ਕਹੁ ਬੇਣੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਧਿਆਵੈ ॥ ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਟ ਨ ਪਾਵੈ ॥

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਭ: ਬੇਣੀ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੫੧)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
														ਸ	ਸ
														ਕ	ਲ
ਸ								ਪ							
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	—	ਪ	ਧੁ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	ਸ	ਸ
ਭ	ਗ	ਵ	ਤ	ਬੰ	S	ਦ	ਚਿ	ਰਾ	S	ਮੰ	S	S	S,	ਕਰੂ	ਰ
ਰੁ	ਰੁ	ਰੁ	ਰੁ	ਰੁੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਧੁ	—	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ		
ਦਿ	Sਸ	ਟ	ਰ	ਤਾ	S	ਨਿ	ਸਿ	ਬਾ	S	ਦੰ	S	S	S	ਕਲ...	

ਅੰਤਰਾ

														ਪ	ਪ
														ਤ	ਨ
ਗ	—	ਗ	ਗ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਸੰ	—	ਸੰ	—	—	—	ਸੰ	ਸੰ
ਚੰ	S	ਦ	ਨ	ਮ	Sਸ	ਤ	ਕ	ਪਾ	S	ਤੀ	S	S	S,	ਰਿ	ਦ
ਧੁ	—	ਧੁ	ਧੁ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੁੰ	ਗੰ	ਰੁੰ	ਸੰ	—	—	—	ਸੰ	ਸੰ
ਅੰ	S	ਤ	ਰ	ਕ	ਰ	ਤ	ਲ	ਕਾ	S	ਤੀ	S	S	S	ਠ	ਗ
ਧੁ	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਪ	—	ਪ	ਧੁ	ਪ	ਗ	ਪ	ਧੁ	—	—	ਪ	ਧੁ
ਦਿ	Sਸ	ਟ	ਬ	ਗਾ	S	ਲਿ	ਵ	ਲਾ	S	ਗਾ	S	S	S	ਦੇ	ਖ

ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧੁ	—	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	
ਬੈ	ਸ	ਨੋ	ऽ	ਪ੍ਰਾ	ਨ	ਮੁ	ਖ	ਭਾ	ऽ	ਗਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਕਲ...

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਕਰਤਾ ਤੂ ਮੇਰਾ ਜਜਮਾਨੁ ॥

ਇਸ ਸਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ ਪਿਛੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਨੰ: ੭ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਅਸਥਾਈ

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
					ਪ		ਪ						
			ਪ	ਧੁ	ਗ	ਪ	ਧੁ	—	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
			ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ	ਤੂ	ऽ	ਮੇ	ਰਾ	ऽ	ਜ	ਜ
					ਪ		ਪ						
ਧੁ	—	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਗ	ਪ	ਧੁ	—	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
ਮਾ	ऽ	ਨ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ	ਤੂ	ऽ	ਮੇ	ਰਾ	ऽ	ਜ	ਜ
							ਪ						
ਧੁ	—	—	ਪ	—	—	—	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	—	ਪ	ਧੁ
ਮਾ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਕ	ਦ	ਖ	ਣਾ	ऽ	ਹਉ	ऽ
ਪ													
ਗ	—	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਗਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—
ਤੈ	ऽ	ਪਹਿ	ਮਾਂ	ऽ	ਗਉ	ऽ	ਦੇ	ਹਿ	ऽ	ਅ	ਪ	ਣਾ	ऽ
ਸਂ													
ਧੁ	—	ਧੁ											
ਨਾ	ऽ	ਮ	ਕਰਤਾ...										

ਅੰਤਰਾ

ਪ													
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਪ	—	ਧੁ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਗੁਰ	ਪ	ਰ	ਸਾ	ऽ	ਦੀ	ऽ	ਵਿ	ਦਿਆ	ਵੀ	ਚਾ	ऽ	ਰੈ	ऽ
ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਧੁ	—	ਰੁਂ	ਸਂ	—	—	—
ਪੜਿ	ਪ	ੜਿ	ਪਾ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ਮਾ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸਂ							ਪ						
ਧੁ	—	ਧੁ	ਪ	—	ਪ	—	ਗ	ਗ	ਗਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਆ	ऽ	ਪਾ	ਮ	ऽ	ਧੇ	ऽ	ਆ	ਪ	ਪਰ	ਗਾ	ऽ	ਸਿਆ	ऽ

												ਪ	
ਰੁ	ਗ	ਗ	ਪ	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਪ	ਧੁ	ਗ	ਪ
ਪਾ	ऽ	ਇਆ	ਅੰ	ऽਮ	ਰਿ	ਤ	ਨਾ	ऽ	ਮ,	ਕ	ਰ	ਤਾ...	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ, ਇਕਤਾਲਾ- (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਮਨ ਕੀ ਬਿਰਥਾ ਮਨੁ ਹੀ ਜਾਨੈ ਕੈ ਬੂਝਲ ਆਗੈ ਕਹੀਐ ॥
ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਰਾਮੁ ਰਵਾਂਈ ਮੈ ਡਰੁ ਕੈਸੇ ਚਹੀਐ ॥੧॥
ਬੇਧੀਅਲੇ ਗੋਪਾਲ ਗੋੁਸਾਈ ॥
ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਰਵਿਆ ਸਰਬ ਠਾਂਈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਮਾਨੈ ਹਾਟੁ ਮਾਨੈ ਪਾਟੁ ਮਾਨੈ ਹੈ ਪਾਸਾਰੀ ॥
ਮਾਨੈ ਬਾਸੈ ਨਾਨਾ ਭੇਦੀ ਭਰਮਤੁ ਹੈ ਸੰਸਾਰੀ ॥੨॥
ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਏਹੁ ਮਨੁ ਰਾਤਾ ਦੁਬਿਧਾ ਸਹਜਿ ਸਮਾਣੀ ॥
ਸਭੋ ਹੁਕਮੁ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਆਪੇ ਨਿਰਭਉ ਸਮਤੁ ਬੀਚਾਰੀ ॥੩॥
ਜੋ ਜਨ ਜਾਨਿ ਭਜਹਿ ਪੁਰਖੋਤਮੁ ਤਾ ਚੀ ਅਬਿਗਤੁ ਬਾਣੀ ॥
ਨਾਮਾ ਕਹੈ ਜਗਜੀਵਨੁ ਪਾਇਆ ਹਿਰਦੈ ਅਲਖ ਬਿਡਾਣੀ ॥੪॥

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਭ: ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੫੦)

ਅਸਥਾਈ

×		०		੨		०		੩		੪	
ਪ	ਧੁ	ਪ	ਗ	—	ਰੁ	ਸ	ਸ	ਰੁ	ਸ	—	ਸ
ਬੇ	ਧੀ	ਅ	ਲੇ	ऽ	ਗੋ	ਪਾ	ਲ	ਗੋ	ਸਾਂ	ऽ	ਈ
ਪ											
ਗ	ਗ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧੁ	—	ਪ
ਮੇ	ਰਾ	ਪ੍ਰਭ	ਰ	ਵਿ	ਆ	ਸ	ਰ	ਬੇ	ਠਾ	ऽ	ਈ

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਗ	ਗ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਮ	ਨ	ਕੀ	ਬਿ	ਰ	ਥਾ	ਮ	ਨ	ਹੀ	ਜਾ	ਨੈ	ਕੈ
ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂਰੁਂ	ਗਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਧੁ	—	ਪ
ਬੂ	ਝ	ਲ	ਆ	ऽ	ਗੈ	ਕ	ਹੀ	ऽ	ਐ	ऽ	ऽ
ਗਂ	ਗਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਧੁ	ਧੁ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਅ	ਤ	ਰ	ਜਾ	ऽ	ਮੀ	ਰਾ	ਮ	ਰ	ਵਾਂ	ऽ	ਈ

ਧ਼											
ਪ	ਪ	ਧ਼	ਸਂ	—	ਧ਼	ਪ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰ਼	ਸ
ਮੈ	ਤ	ਰ	ਕੈ	ऽ	ਸੇ	ਚ	ਹੀ	ऽ	ਐ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਕੁਪੀਨ ਮਾਤ੍ਰ ਦਈ ਜਉ ਮੁਨੀਸਰਹਿ, ਤਾਤੇ ਸਭਾ ਮਧਿ ਬਹਿਓ ਬਸਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜੀ ॥
ਤਨਕ ਤੰਦੁਲ ਜਗਦੀਸਹਿ ਦਏ ਸੁਦਾਮਾ, ਤਾਂਤੇ ਪਾਏ ਚਤੁਰ ਪਦਾਰਥ ਅਥਾਹ ਜੀ ॥
ਦੁਖਿਤ ਗਜਿੰਦ ਅਰਬਿੰਦ ਗਹਿ ਭੇਟ ਰਾਖੈ, ਤਾਕੈ ਕਾਜੈ ਚਕ੍ਰਪਾਨਿ ਆਨਿ ਗ੍ਰਸੈ ਗ੍ਰਾਹ ਜੀ ॥
ਕਹਾ ਕੋਊ ਕਰੈ ਕਛੁ ਹੋਤੁ ਨ ਕਾਹੂ ਕੇ ਕੀਏ, ਜਾਕੀ ਪ੍ਰਭ ਮਾਨਿ ਲੇਹਿ ਸਭੈ ਸੁਖ ਤਾਹਿ ਜੀ ॥
(ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਨੰਬਰ ੪੩੫)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਪ					ਪ				
ਧ਼	ਧ਼	ਪ	ਧ਼	ਪ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰ਼	ਸ
ਦ੍ਰੋ	ਪ	ਤੀ	ऽ	ਕੁ	ਪੀ	ਨ	ਮਾ	ऽ	ਤ੍ਰ
					ਪ				
ਸ	ਸ	ਰ਼	—	ਸ	ਗ	ਪ	ਧ਼	—	—
ਦ	ਈ	ਜੀਉ	ऽ	ਮੁ	ਨੀ	ਸ	ਰਹਿ	ऽ	ऽ
ਪ	ਗ	ਪ	ਧ਼	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰ਼ਂ	ਸਂ	—
ਤਾ	ਤੇ	ਸ	ਭਾ	ऽ	ਮ	ਧਿ	ਬ	ਹਿਓ	ऽ
					ਪ				
ਧ਼	ਰ਼ਂ	ਸਂ	ਧ਼	ਪ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰ਼	ਸ
ਬ	ਸ	ਨ	ऽ	ਪ੍ਰ	ਵਾ	ਹ	ਜੀ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਗ	ਪ	ਧ਼	ਧ਼	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਤ	ਨ	ਕ	ऽ	ਤੰ	ਦੁ	ਲ	ਜ	ऽ	ਗ
ਰ਼ਂ	—	ਸਂ	ਗਂ	ਰ਼ਂ	ਸਂ	ਰ਼ਂਰ਼ਂ	ਸਂ	ਧ਼	ਪ
ਦੀ	ऽ	ਸਹਿ	ऽ	ऽ	ਦ	ਏਸੁ	ਦਾ	ऽ	ਮਾ
ਪ	ਧ਼	ਗ	ਪ	ਧ਼	ਸਂ	ਸਂ	ਰ਼ਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਤਾਂ	ਤੇ	ਪਾ	ऽ	ਏ	ਚ	ਤੁ	ਰ	ऽ	ਪ

ਧੁ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਪ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ
ਦਾ	ਰ	ਥ	ऽ	ਅ	ਥਾ	ਹ	ਜੀ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ, ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਚਲੰਤ ਟਿਯੂਨ ਤੇ ਭੀ ਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ।

੯. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ, ਤਾਲ-ਧਮਾਰ (ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪੰਤਿਆ ਕਛੁ ਨ ਕਹੈ ਜਮਕਾਲੁ ॥
ਨਾਨਕ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸੁਖੀ ਹੋਇ ਅੰਤੇ ਮਿਲੈ ਗੋਪਾਲੁ ॥

(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੪੫੭)

ਅਸਥਾਈ

੦			੩				×					੨	
						ਪ				ਪ			
ਪ	ਪ	-ਗ	ਪ	—	ਧੁ	ਗ	ਪ	—	ਧੁ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਕਛ	ਨ	ऽਕ	ਹੈ	ऽ	ਜ	ਮ	ਕਾ	ऽ	ਲ	ਪਿਆ	ऽ	ਰੇ	ऽ
ਸਸ	ਰੁ	-ਰੁ	ਸ	—	ਸ	-ਰੁ	ਗ	—	ਪ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਹਰਿ	ਹ	ऽਰਿ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ऽਜ	ਪੰ	ऽ	ਤਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ													
ਗ	ਗ	-ਗ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਪਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
ਨਾ	ਨ	ऽਕ	ਮ	ਨ	ਤ	ਨऽ	ਸੁ	ਖੀ	ऽ	ਹੋ	ऽ	ਇ	ऽ
										ਪ			
ਰੁਂ	—	ਗਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਗ	ਰੁ	ਸ	—
ਅੰ	ऽ	ਤੇ	ਮਿ	ਲੈ	ऽ	ਗੋ	ਪਾ	ऽ	ਲ	ਪਿਆ	ऽ	ਰੇ	ऽ

ਨੋਟ :—ਧਮਾਰ ਦੀ ਦੁਗੁਨ, ਤਿਗੁਨ ਆਦਿ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਤਿਹਾਈ ਲਾ ਕੇ ਮੁਕਾਅ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤ ਹੈ ।

੯. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ (ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ), ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਅੰਤਰਿ ਦੇਖਿ ਸਬਦਿ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ਅਵਰ ਨ ਰਾਂਗਨਹਾਰਾ ॥
ਅਹਿਨਿਸਿ ਜੀਆ ਦੇਖਿ ਸਮਾਲੇ ਤਿਸ ਹੀ ਕੀ ਸਰਕਾਰਾ ॥੧॥

ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਰਾਂਗਿ ਘਣੌ ਅਤਿ ਰੂੜੌ ॥
ਦੀਨ ਦਇਆਲੁ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮਨਮੋਹਨੁ ਅਤਿ ਰਸ ਲਾਲ ਸਗੂੜੌ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

ਊਪਰਿ ਕੂਪੁ ਗਗਨ ਪਨਿਹਾਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਵਣਹਾਰਾ ॥
ਜਿਸ ਕੀ ਰਚਨਾ ਸੋ ਬਿਧਿ ਜਾਣੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਗਿਆਨੁ ਵੀਚਾਰਾ ॥੨॥

ਪਸਰੀ ਕਿਰਣਿ ਰਸਿ ਕਮਲ ਬਿਗਾਸੇ ਸਸਿ ਘਰਿ ਸੂਰੁ ਸਮਾਇਆ ॥
ਕਾਲੁ ਬਿਧੂੰਸਿ ਮਨਸਾ ਮਨਿ ਮਾਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਇਆ ॥੩॥

ਅਤਿ ਰਸਿ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲੇ ਰਾਤੀ ਦੂਜਾ ਰੰਗੁ ਨ ਕੋਈ ॥
ਨਾਨਕ ਰਸਨਿ ਰਸਾਏ ਰਾਤੇ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਸੋਈ ॥੪॥

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੩੩੧)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
		ਪ		ਨ											
	ਪ	ਗ	ਪਪ	ਧ	—	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਨ	ਧ
	ਮੇ	ਰਾ	ਪ੍ਰਭੁ	ਰਾਂ	ऽ	ਗ	ਘ	ਣੌ	ऽ	ਅ	ਤਿ	ਰੂ	ऽ	ੜੌ	ऽ
		ਪ		ਨ											
ਪ	ਧ	ਗ	ਪ	ਧ	—	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਨ	ਧ
ऽ	ਮੇ	ਰਾ	ਪ੍ਰਭੁ	ਰਾਂ	ऽ	ਗ	ਘ	ਣੌ	ऽ	ਅ	ਤਿ	ਰੂ	ऽ	ੜੌ	ऽ
ਪ	—	—	—	—	ਗ	ਗ	ਰ	ਗ	ਧ	ਪ	ਪ	ਗ	ਰ	ਗ	ਰ
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਦੀ	ਨ	ਦ	ਇਆ	ऽ	ਲ	ਪ੍ਰੀ	ਤ	ਮ	ਮ	ਨ
ਸ	—	ਸ	ਸ	—	ਗ	ਪ	ਪ	ਧ	—	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਨ	ਧ
ਮੋ	ऽ	ਹ	ਨ	ऽ,	ਅਤਿ	ਰ	ਸ	ਲਾ	ऽ	ਲ	ਸ	ਗੂ	ऽ	ੜੌ	ऽ
		ਪ													
ਪ	ਧ	ਗ													
ऽ	ਮੇ	ਰਾ...													

ਅੰਤਰਾ

												ਨ			
				*	ਪ	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਰਂ
				*	ਅੰ	ਤ	ਰ	ਦੇ	ऽ	ਖ	ਸ	ਬ	ਦ	ਮ	ਨ
ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	—	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	—	—
ਮਾ	ऽ	ਨਿਆ	ऽ	ऽ	ਅਵ	ਰ	ਨ	ਰਾ	ऽ	ਗ	ਨ	ਹਾ	ऽ	ऽ	ऽ
												ਨ			
ਨ	ਧ	ਨ	ਧ	—	ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	ਗ	ਪ	—	ਧ	—	ਧ	ਪ
ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਅਹਿ	ਨਿ	ਸਿ	ਜੀ	ऽ	ਆ	ऽ	ਦੇ	ऽ	ਖ	ਸ
ਗ	ਰ	ਸ	—	—	ਗ	ਪ	ਪ	ਧ	—	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਨ	ਧ
ਮਾ	ऽ	ਲੇ	ऽ	ऽ	ਤਿ	ਸ	ਹੀ	ਕੀ	ऽ	ਸ	ਰ	ਕਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ

		ਪ	
ਪ	ਧ	ਗ	ਪ
ऽ	ਮੇ	ਰਾ	ਪ੍ਰਭ...

ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੧੦. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ (ਬਿ: ਠਾਟ), ਛੋਟੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹੇ ਰਵਿ ਹੇ ਸਸਿ ਹੇ ਕਰੁਣਾ ਨਿਧ, ਮੇਰੀ ਅਬੈ ਬਿਨਤੀ ਸੁਨ ਲੀਜੈ ॥
ਔਰ ਨ ਮਾਂਗਤ ਹਉ ਤੁਮ ਤੇ ਕਛੁ, ਚਾਹਤ ਹੌਂ ਚਿਤ ਮੈ ਸੋਈ ਕੀਜੈ ॥
ਸ਼ਸਤ੍ਰਨ ਸੋਂ ਅਤਿ ਹੀ ਰਣ ਭੀਤਰ, ਜੂਝ ਮਰੋਂ ਤਉ ਸਾਚ ਪਤੀਜੈ ॥
ਸੰਤ ਸਹਾਇ ਸਦਾ ਜਗ ਮਾਇ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ ਸਯਾਮ ਇਹੈ ਬਰ ਦੀਜੈ ॥੧੯੦੦॥੪੪੬॥

(ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ, ਸਵੈਯਾ ਪਾ: ੧੦)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
						ਪ	—	ਧ	ਗ	—	ਪ	ਪ	ਧ	—	ਪ
						ਮੇ	ऽ	ਰੀ	ऽ	ऽ	ਅ	ਬੈ	ਬਿ	ऽ	ਨ
ਸਂ											ਨ				
ਨ	ਧ	—	—	—	—	ਧ	ਪ	ਪ	ਧ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਨ	ਧ
ਤੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜੀ	ऽ	ਸੁ	ਨ	ऽ	ਲੀ	ਜੈ	ਮ	ਹਾ	ऽ
ਨ															
ਧ	ਨ	—	—	ਧ	ਪ	ਗ	—	ਗ	ਗ	—	ਗ	ਰ	ਗ	ਧ	ਪ
ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜ,	ਹੇ	ऽ	ਰ	ਵਿ	ऽ	ਹੇ	ऽ	ਸ	ऽ	ऽ

ਧ	—	—	—	—	—	ਪ	—	ਪ	ਪ	—	ਗ	—	ਗ	—	ਰ
ਜਿ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹੇ	ऽ	ਕ	ਰੂ	ऽ	ਣਾ	ऽ	ਨਿ	ऽ	ऽ
ਸ	—	—	—	—	—										
ਧ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ										

ਅੰਤਰਾ

						ਪ	—	ਪ	ਧ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਨਧ
						ਅੰ	ऽ	ਰ	ਨ	ऽ	ਮਾ	ऽ	ਗ	ऽ	ऽऽ
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਰਂ	—	ਗਂ	ਰਂ	ਗਂ	—	ਰਂ
ਤ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹਉ	ऽ	ਤੁ	ਮ	ऽ	ਤੇ	ऽ	ਕ	ऽ	ऽ
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਪ	—	ਧ	ਗ	—	ਪ	—	ਧ	—	ਪ
ਛੁ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਚਾ	ऽ	ਹ	ਤ	ऽ	ਹੋਂ	ऽ	ਚਿ	ऽ	ਤ
ਸਂ ਨ	ਧ	—	—	—	—	ਧ	ਪ	ਪ	ਧ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਨ	ਧ
ਮੈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ	ਕੀ	ਜੈ	ਮ	ਹਾ	ऽ
ਨ ਧ	ਨ	—	—	ਧ	ਪ	ਗ	—	ਗ	—						
ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜ,	ਹੋ	ऽ	ਰਵਿ...							

ਨੋਟ :—ਇਹ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੀਤ (ਟਿਊਨ) ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।

੧੧. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ (ਬਿ: ਠਾਟ), ਸੂਲਫਾਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਧਯਾਨ ਲਗਾਇ ਠਗਿਓ ਸਬ ਲੋਗਨ, ਸੀਸ ਜਟਾ ਨਖ ਹਾਥ ਬਢਾਏ ॥
ਲਾਇ ਬਿਭੂਤਿ ਫਿਰਯੋ ਮੁਖ ਊਪਰਿ, ਦੇਵ ਅਦੇਵ ਸਬੈ ਡਹਕਾਏ ॥
ਲੋਭ ਕੇ ਲਾਗੇ ਫਿਰਯੋ ਘਰ ਹੀ ਘਰ, ਜੋਗ ਕੇ ਨਯਾਸ ਸਬੈ ਬਿਸਰਾਏ ॥
ਲਾਜ ਗਈ ਕਛੁ ਕਾਜੁ ਸਰਯੋ ਨਹਿ, ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਭ ਪਾਨ ਨ ਪਾਏ ॥੧੭॥
(੩੩ ਸਵੈਯੇ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦)

ਅਸਥਾਈ

×		0		੨		੩		0	
ਪ ਗ	—	ਪ	ਪ	ਨ	ਧ	ਧ	—	—	ਧ
ਧਯਾ		ਨ	ਲ	ਗਾ	ऽ	ਇ	ऽ	ऽ	ਠ
ਨ ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਨ	ਨ	ਧ	—
ਗਿਓ	ऽ	ਸ	ਬ	ਲੋ	ऽ	ਗ	ਨ	ऽ	ऽ,

ਪ									
ਗ	—	ਗ	ਰ	ਗ	ਧ	ਪ	ਪ	—	—
ਸੀ	ऽ	ਸ	ਜ	ਟਾ	ऽ	ਨ	ਖ	ऽ	ऽ
ਗ	—	ਗ	ਰ	ਗ	ਰ	ਸ	—	—	—
ਹਾ	ऽ	ਥ	ਬ	ਢਾ	ऽ	ਏ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ	—	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	—	ਸਂ
ਲਾ	ऽ	ਇ	ਬਿ	ਭੂ	ऽ	ਤ	ऽ	ऽ	ਫਿ
ਨ									
ਧ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਰਜੋ	ऽ	ਮੁ	ਖ	ਉ	ऽ	ਪ	ਰ	ऽ	ऽ
ਪ	—	ਧ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨ	ਧ	—	ਧ
ਦੇ	ऽ	ਵ	ਅ	ਦੈ	ऽ	ਵ	ऽ	ऽ	ਸ
ਪ									
ਗ	—	ਗ	ਰ	ਗ	ਰ	ਸ	—	—	—
ਬੈ	ऽ	ਡ	ਹ	ਕਾ	ऽ	ਏ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੧੨. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ (ਬਿ: ਠਾਟ), ਤਾਲ-ਦਾਦਰਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਕਹਹੁ ਮਤ ਝੂਠੇ ਝੂਠਾ ਜੋ ਨ ਬਿਚਾਰੈ ॥
ਜਉ ਸਭ ਮਹਿ ਏਕੁ ਖੁਦਾਇ ਕਹਤ ਹਉ ਤਉ ਕਿਉ ਮੁਰਗੀ ਮਾਰੈ ॥੧॥
ਮੁਲਾਂ ਕਹਹੁ ਨਿਆਉ ਖੁਦਾਈ ॥ ਤੇਰੇ ਮਨ ਕਾ ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਪਕਰਿ ਜੀਉ ਆਨਿਆ ਦੇਹ ਬਿਨਾਸੀ ਮਾਟੀ ਕਉ ਬਿਸਮਿਲਿ ਕੀਆ ॥
ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਅਨਾਹਤ ਲਾਗੀ ਕਹੁ ਹਲਾਲੁ ਕਿਆ ਕੀਆ ॥੨॥
ਕਿਆ ਉਜੂ ਪਾਕੁ ਕੀਆ ਮੂਹੁ ਧੋਇਆ ਕਿਆ ਮਸੀਤਿ ਸਿਰੁ ਲਾਇਆ ॥
ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹੁ ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇਆ ॥੩॥
ਤੂੰ ਨਾਪਾਕੁ ਪਾਕੁ ਨਹੀ ਸੂਝਿਆ ਤਿਸ ਕਾ ਮਰਮੁ ਨ ਜਾਨਿਆ ॥
ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਭਿਸਤਿ ਤੇ ਚੂਕਾ ਦੋਜਕ ਸਿਉ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ॥੪॥

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਭ: ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੫੦)

ਅਸਥਾਈ

×			०			×			०		
									ਧਨ	ਪ	ਧ
									ਮੁऽ	ਲਾਂ	ऽ
ਧ											
ਸਂ	ਸਂ	-ਸਂ	ਨਧ	ਨ	ਧਪ	ਨਧ	ਧ	—	—	—	—
ਕ	ਹਹੁ	ऽਨਿ	ਆऽ	ਉ	ऽਖੁ	ਦਾऽ	ਈ	ऽ,	ऽ	ऽ	ऽ
						ਪ					
ਪ	ਪ	ਗ	ਪਨ	ਧ	—	ਗ	ਗ	-ਰ	ਸ	ਸ	—
ਤੇ	ਰੇ	ऽ	ਮਨ	ਕਾ	ऽ	ਭਰ	ਮ	ऽਨ	ਜਾ	ਈ	ऽ
ਗ	ਪ	-ਪ	ਧ	ਧ	-ਪ	ਨਧ	ਧ	—			
ਕ	ਹਹੂ	ऽਨਿ	ਆ	ਉ	ऽਖੁ	ਦਾऽ	ਈ	ऽ	ਮੁਲਾਂ...		

ਅੰਤਰਾ

						ਨ					
ਪ	ਧ	-ਧ	ਸਂ	ਸਂ	-ਸਂ	ਧ	ਸਂ	-ਸਂ	ਰਂਗਂ	ਰਂ	—
ਬੇ	ਦ	ऽਕ	ਤੇ	ਬ	ऽਕ	ਹਹੁ	ਮ	ऽਤ	ਝੂऽ	ਠੇ	ऽ
ਸਂ	ਸਂ	—	ਨਧ	ਨ	ਧਪ	ਨਧ	ਧ	—	—	—	ਪ
ਝੂ	ਠਾ	ऽ	ਜੋਂऽ	ऽ	ਨਬਿ	ਚਾऽ	ਰੈ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜਉ
ਗ	ਗ	ਰ	ਗਧ	ਪ	-ਪ	ਪਗ	ਗ	-ਰ	ਸਰ	ਸ	—
ਸ	ਭ	ਮਹਿ	ਏऽ	ਕ	ऽਖੁ	ਦਾऽ	ਇ	ऽਕ	ਹਤ	ਹਉ	ऽ
ਗ	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਧਪ	ਨਧ	ਧ	—	ਧਨ	ਪ	ਧ
ਤਉ	ऽ	ਕਿਉ	ਮੁ	ਰ	ਗੀऽ	ਮਾऽ	ਰੈ	ऽ	ਮੁऽ	ਲਾ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੧੩. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ, (ਬਿ: ਠਾਟ), ਪੜਤਾਲ, ਚਾਰਤਾਲ (ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਰਮ ਰਾਮ ਰਾਮ ਰਾਮ ਜਾਪ ॥

ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ, ਪਿਛੇ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਨੰ: ੧੧ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
											ਪ ਗਪ ਰਮ
ਨਧ	—	ਧ	ਨ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	ਨਧ	ਨ	ਧਧ	ਪ ਗਪ
ਰਾS	S	ਮ	ਰਾ	S	ਮ	ਰਾ	S	ਮS	ਜਾ	Sਪ,	ਰਮ
ਨਧ	—	ਧ	ਨ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	ਨਧ	ਨ	ਧ	ਪ
ਰਾS	S	ਮ	ਰਾ	S	ਮ	ਰਾ	S	ਮS	ਜਾ	S	ਪ
ਗ	ਗ	ਰ	ਗ	ਧ	ਪ	ਗ	—	ਰ	ਸ	ਸ	—
ਕ	ਲ	ਕ	ਲੇ	S	ਸ	ਲੋਂ	S	ਭ	ਮੋਂ	ਹ	S
ਸ	ਸ	ਰ	ਗ	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	-ਪ	ਨ	ਧਧ	
ਬਿ	ਨ	ਸ	ਜਾ	S	ਇ	ਅ	ਹੰ	SS	ਤਾ	Sਪ	ਰਮ...

ਤਾਲ–ਸੂਲਫਾਕ (ਚਾਰਤਾਲ ਦੀ ਚੌਗੁਨ ਲਯ ਵਿਚ)

×		੦		੨		੩		੦		
ਪ	—	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	
ਆ	S	S	ਪ	ਤਿਆ	S	ਗ	S	ਸਿੰ	ਤ	
ਧ	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	—	
ਚ	ਰ	S	ਨ	ਲਾ	S	ਗ	S	S	S	
ਪ ਗ	—	ਪ	ਪ	ਨ	ਧ	ਧ	—	—	—	
ਮ	S	ਨ	ਪ	ਵਿ	S	ਤ	S	S	S	
ਗ	ਰ	ਗ	ਪ	ਗ	ਰ	ਸ	—	ਗ	ਪ	
ਜਾ	S	ਹਿ	S	ਪਾ	S	ਪ	S	ਰ	ਮ	ਰਾਮ ..ਅਸਥਾਈ ਚਾਰ...

ਅੰਤਰਾ–ਰੂਪਕ (ਚਾਰਤਾਲ ਦੀ ਦੁਗਨਲਯ ਵਿਚ)

×			੧		੨		×			੧		੨	
ਧ	ਧ	–ਧ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਗੰਰੰ	ਸੰ	—	ਨ	ਧ
ਨਾ	ਨ	ऽਕ	ਬ੍ਰਾ	ऽ	ਰਿ	ਕ	ਕ	ਛੂ	ऽਨ	ਜਾ	ऽ	ਨੈ	ऽ
ਪ										ਪ			
ਧ	ਪ	–ਰੰ	ਸੰ	—	ਨ	ਧ	ਨ	ਪ	ਧ	ਗ	ਰ	ਸ	ਗਪ
ਰਾ	ਖ	ऽਨ	ਕਉ	ऽ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਮਾ	ऽ	ਈ	ਬਾ	ऽ	ਪ	ਰਮ ...

(ਪੜਤਾਲ ਦੀ ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੧੪. ਰਾਗ ਬਿਭਾਸ (ਬਿ: ਠਾਟ), ਪੜਤਾਲ, ਛੋਟੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਪਿ ਮਨ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨ ॥ ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਪਾਵਹਿ ਮਾਨ ॥
ਜਿਨਿ ਜਪਿਆ ਤੇ ਪਾਰਿ ਪਰਾਨਿ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਸੁਨਿ ਮਨ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਕਰਿ ਧਿਆਨੁ ॥
ਸੁਨਿ ਮਨ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਅਠਸਠਿ ਮਜਾਨੁ ॥
ਸੁਨਿ ਮਨ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਵਹਿ ਮਾਨੁ ॥੧॥
ਜਪਿ ਮਨ ਪਰਮੇਸੁਰੁ ਪਰਧਾਨੁ ॥
ਖਿਨ ਖੋਵੈ ਪਾਪ ਕੋਟਾਨ ॥
ਮਿਲੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਗਵਾਨ ॥੨॥ (ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੧੩੩੭)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
											ਨ	ਸੰ	ਨ	—	ਧ
											ਜ	ਪ	ਮ	ऽ	ਨ
ਧ	ਨ	ਨ	ਧ	ਪ	—	ਪ	—	ਧ	ਗ	—	ਪ	—	ਧ	—	ਪ
ਹ	ऽ	ਰਿ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹ	ऽ	ਰਿ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ऽ	ਨਿ
ਨ															
ਧ	—	—	—	—	—	ਧ	ਨ	ਪ	ਧ	—	ਨ	ਸੰ	ਨ	—	ਧ
ਧਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਜ	ਪ	ਮ	ऽ	ਨ
ਧ	ਨ	ਨ	ਧ	ਪ	—	ਪ	—	ਧ	ਗ	—	ਪ	—	ਧ	—	ਪ
ਹ	ऽ	ਰਿ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹ	ऽ	ਰਿ	ऽ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ऽ	ਨਿ

ਨ															
ਧ	—	—	ਪ	ਗ	ਰ	ਸ	ਸ	—	ਗ	ਪ	ਪ	ਧ	—	ਧ	ਰਂ
ਧਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ਹ	ਤਿ	ऽ	ਦ	ਰ	ਗਹਿ	ਪਾ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ
ਸਂ	—	—	—	ਨ	ਧ	ਧ	ਨ	ਪ	ਧ	—					
ਮਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ ਜਪ...					

ਅੰਤਰਾ ਪਹਿਲਾ

															ਨ
						ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	—	ਸਂ	—	ਧ
						ਜਿ	ਨ	ਜ	ਪਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ਤੇ	ऽ	ऽ
ਸਂ	—	—	—	—	—	ਧ	—	ਸਂ	—	ਰਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਪਾ	ऽ	ਰ	ऽ	ਪ	ਰਾ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ
		ਸਂ													
ਸਂ	ਰਂ	ਨ	—	ਧ	—	ਧ	ਧ	ਧ	—	ਧ	ਧ	ਪ	ਧ	—	ਰਂ
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸੁ	ਨਿ	ਮ	ऽ	ਨ	ਹ	ਰਿ	ਹ	ऽ	ਰਿ
ਸਂ	‑ਸਂ	ਨ	ਧ	ਧ	ਨ	ਪ	—	ਧ	—	—					
ਨ·	ऽਮ	ਕ	ਰ	ਧਿਆ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ ਜਪ...					

ਅੰਤਰਾ ਦੂਜਾ, ਇਕਤਾਲਾ (ਤਿੰਨਤਾਲ ਦੀ ਦੁਗਨ ਲਯ ਵਿਚ)

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਪ	—	ਪ	ਪ	—	ਪ	ਪ	—	ਗ	ਪ	ਧ	ਧ
ਸੁ	ऽ	ਨ	ਮ	ऽ	ਨ	ਹ	ऽ	ਰਿ	ਕੀ	ਰ	ਤ
ਧ	ਧ	ਪ	ਪ	ਗ	ਰ	ਗ	—	ਰ	ਸ	—	—
ਅ	ਠ	ਸ	ਠ	ਮ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ
ਪ	—	ਪ	ਪ	—	ਗ	ਪ	ਪ	—	ਧ	—	ਰਂ
ਸੁ	ऽ	ਨ	ਮ	ऽ	ਨ	ਗੁ	ਰ	ऽ	ਮੁ	ऽ	ਖ
ਸਂ	—	—	—	ਨ	ਧ	ਨ	ਧ	ਨ	ਪ	—	—
ਪਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ	ਮਾ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ
ਪ	—	ਪ	ਧ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	—
ਜ	ऽ	ਪ	ਮ	ऽ	ਨ	ਪ	ਨ	ਭ	ਮੇ	ऽ	ऽ
ਸਂ									ਸਂ		ਧ
ਧ	—	ਧ	ਸਂ	—	ਰਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਨ
ਸ	ऽ	ਰ	ਪ	ऽ	ਰ	ਧਾ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ਖਿਨ

ਧ	—	—	ਧ	—	—	ਧ	—	ਪ	ਧ	—	ਰੰ
ਖੋ	ऽ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ऽ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ਪ	ऽ	ਕੋ
ਸੰ	—	—	—	ਨ	ਧ	ਨ	—	ਧ	—	ਪ ਗ	ਪ
ਟਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮਿ	ਲ
ਧ	—	—	ਧ	—	ਧ	ਧ	—	ਪ	ਧ	—	ਰੰ
ਨਾ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ਕ	ਹ	ऽ	ਰਿ	ਭ	ऽ	ਗ
ਸੰ	—	—	—	ਨ	ਧ	ਨ	—	ਧ	—	ਪ ਗ	ਪ
ਵਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮਿ	ਲ
ਧ	—	—	ਧ	—	ਧ	ਧ	—	ਪ	ਧ	—	ਰੰ
ਨਾ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ਕ	ਹ	ऽ	ਰਿ	ਭ	ऽ	ਗ ਅਗੋਂ →

ਤਿੰਨਤਾਲ (ਅਸਥਾਈ ਬਰਾਬਰ ਲਯ ਵਿਚ)

×															
ਸੰ	—	—	—	ਨ	ਧ	ਧ	ਨ	ਪ	ਧ	—	ਨ	ਸੰ	ਨ	—	ਧ
ਵਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜ	ਪ	ਮ	ऽ	ਨ

ਨੋਟ—ਇਹ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਪੁਰਾਤਨ 'ਪੜਤਾਲ' ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਗਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਤਰੁੱਟੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ. ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੰਤਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਤੁਕ 'ਰਹਾਉ' ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਤੁਕ 'ਪਹਿਲੇ ਪਦੇ' ਦੀ ਲਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੂਜੇ ਅੰਤਰੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਗਾਇਆ ਹੈ। ਉਂਜ ਇਹ 'ਪੜਤਾਲ' ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦੇ ਬਿਭਾਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਮਨੋਹਰ ਹੈ।

(ਬਿਭਾਸ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਗੌਂਡ

ਵਾਦੀ—ਮ	ਠਾਟ—ਬਿਲਾਵਲ	ਸਮਾਂ—ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਵੱਕ੍ਰ ਰਹਿਣਗੇ।

ਆਰੋਹ—ਸ ਗ, ਰ ਮ, ਗ ਪ, ਨ ਧ ਨ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨ ਧ ਨ ਪ, ਮ—ਗ ਰ ਸ।

ਗ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਸ ਗ ਰ ਮ, ਗ ਪ ਮ, ਗ ਰ ਸ।

ਪੁਰਾਤਨ ਜਾਂ ਮੱਧ ਕਾਲ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਤਾਂ ਲਗ-ਭਗ ਗੌਣ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕਈ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਹੁਣ ਦੂਜੇ ਰਾਗ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ—ਆਸਾਵਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਜੌਨਪੁਰੀ, ਸੋਰਠ ਦੀ ਥਾਂ ਦੇਸ, ਧਨਾਸਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਭੀਮਪਲਾਸੀ, ਕਾਨੜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨੜਾ, ਬੈਰਾੜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਪੂਰਵ ਕਲਿਆਨ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਟ ਨਾਰਾਇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਛਾਇਆ ਨਟ, ਨਟ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਨਟ ਹਮੀਰ, ਨਟ ਬਿਹਾਗ। ਸੁਧ ਮਲ੍ਹਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਮੀਆਂ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਮੇਘ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਸੂਰ ਮਲ੍ਹਾਰ ਆਦਿ। ਇਹੋ ਹਾਲ ਗੌਂਡ ਰਾਗ ਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਗੌਂਡ ਦਾ ਅਸਲ ਰੂਪ ਤਾਂ ਛੁਪ ਗਿਆ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ ਗੌਂਡ-ਮਲ੍ਹਾਰ ਤੇ ਗੌਂਡ-ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ।

ਉੱਤੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੌਂਡ ਰਾਗ ਦੀ ਗਣਨਾ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਪਾਰਿਜਾਤ, ਸ਼ਦਰੰਗ ਚੰਦ੍ਰੋਦਯ, ਰਾਗ ਵਿਬੋਧ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਸਾਰਾਮ੍ਰਿਤ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਗੌਂਡ ਵਿਚ ਸਭ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਮੰਨੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤਾਂ (ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਰਾਗੀ-ਰਬਾਬੀ) ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਗਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਸੁਧ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਾਂ, ਗੌਂਡ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੰਡਿਤ ਵਿਸ਼ਣੂ ਨਾਰਾਇਣ ਭਾਤਖੰਡੇ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਮਿਕ-ਪੁਸਤਕ ਮਾਲਿਕਾ" ਭਾਗ ਛੇਵਾਂ ਦੇ ਪੰਨਾ ੩੩੯ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਉਲੇਖ ਇੰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ—"ਗੌੜ ਕਾਫੀ ਥਾਟ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਅਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ੍ਵਰੂਪ ਹੈ। ਪੂਰਵਾਂਗ ਮੇਂ ਕਾਨੜਾ ਵ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਮੇ ਮਲ੍ਹਾਰ ਐਸੇ ਸੰਯੋਗ ਸੇ ਇਸ ਰਾਗ ਕਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਬਨਤਾ ਹੈ, ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਣ ਹੈ।" ਅੱਗੇ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਸਾਧਾਰਣ ਚਲਣ "ਸ, ਮਰਸ,

ਮ
ਨੁਸ, ਗੁ. ਮਰਪ, ਧਪ, ਪਗੁ, ਸਰਪ, ਮਪਧਰਸਂ, ਧਨੁਪ, ਮਪ ਗੁ, ਮਰਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਗੌਂਡ ਰਾਗ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਗਾਉਂਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗਾਇਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ

ਗ

ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਇਸ ਦੀ ਚੀਜ਼ (ਬੰਦਿਸ਼) ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋਵੇ। ਪੂਰਵਾਂਗ ਦੇ "ਸਗ, ਰਮ, ਗਪ, ਮ—ਗਰਸ" ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਗੌਂਡ ਦਾ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੰਗ ਤੇ ਮਲ੍ਹਾਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸੁਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮਲ੍ਹਾਰ ਤੋਂ ਗੌਂਡ ਮਲ੍ਹਾਰ ਅਤੇ ਸਾਰੰਗ ਤੋਂ ਗੌਂਡ ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੌਂਡ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ, ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਬੜਾ ਮਧੁਰ, ਅਕਰਸ਼ਿਕ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਰਾਗ ਹੈ,

ਸ

ਇਸ ਦਾ ਚਲਨ "ਸ, ਸਰ, ਨ਼ਸ ਗਰ ਮ—ਗਰਸ, ਸਮ, ਗਪ, ਨਧਨਸਂ—ਨਧ ਨਪ, ਮਪਮ, ਗਰਮ, ਗਰਸ"

ਨ ਗ

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ। ਇਸੇ ਵਿਚ "ਸ, ਨ਼ਸ ਗਰ ਮਗ ਮਪ, ਨਧ, ਨਸਂ—ਸਂ ਧ, ਨ਼ਪ, ਮ—ਗਰਸ" ਇਹ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਗੌਂਡ ਬਿਲਾਵਲ ਰਾਗ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਅਤੇ ਗੌਂਡ ਬਿਲਾਵਲ ਜਾਂ ਬਿਲਾਵਲ ਅਧਿਕਤਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਗੁਣੀ-ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ-ਜਨ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ" ਵਿਚ ਦਰਜ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਲੋਂ ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਗਾਇਨ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਫਲਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲੇਗੀ, ਐਸੀ ਆਸ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।

ਨੋਟ :—ਵੱਕ੍ਰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਤਾਨਾਂ ਲਾਉਣੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹਨ, ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸਪਾਟ ਤਾਨਾਂ ਐਸੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਤਾਨ-ਬਾਜ਼ੀ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗਾਇਕ ਐਸੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

੧. ਸ—ਰਸ, ਗਰਸ, ਗਰਮ ਧ਼ਨ਼ਪ, ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਸ—ਨ਼ਸ ਗਰ ਮਗ, ਪਮ, ਗਰ, ਗਰਸ—।

੨. ਸਰਨ਼ਸ, ਸਗਰਮ, ਮਪਮ, ਗਮ ਗਰਸ—ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਪ, ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਸ—ਸਗਰਮ ਗਪ—ਮਗਮ, ਗਰਗਰਸ—।

੩. ਸਰ ਸਗ ਰਮ ਗਪ, ਮਗਰ, ਗਰਸ—ਸਮ—ਗਪ, ਨਧਨਸਂ—ਧਨ ਪਧ ਮਪਮ, ਗਰਮਗ, ਪਮ, ਗਰਮਗ, ਗਰਸ—ਮ, ਗਮਪ, ਨਧਨਸਂ—ਸਂਰਂਨਸਂ—ਨਧਨਪ—ਮਪਮ, ਗਰਗਰਸ—।

੪. ਸਗ ਰਮ ਗਪ, ਮਪਨ, ਨਧਨਸਂਰਂਸਂ—ਨਧ ਨਪ ਧਮ ਪਗਮ, ਮਪ, ਪਨ ਧਨਸਂ—ਸਂਰਂਸਂ—ਸਂਗਂਰਂਮਂ—ਗਂਰਂਸਂ, ਨਸਂ ਨਧਨਪ, ਮਪਮ, ਗਮ, ਗਰ ਮਗ ਪਮ, ਗਰ ਗਰਸ—ਸਰਗਮ, ਗਮਪ, ਧਨਧਰਂਸਂ—ਸਂਨ ਧਨ ਪਧ ਮਪ ਗਮ, ਗਰਸ—।

੫ ਪ—ਪਨ, ਧਨਪਸਂ—ਸਂਰਂਸਂ, ਨਸਂ ਗਂਰਂ ਮਂਗਂ ਪਂਮਂ ਗਂਰਂ ਗਂਰਂਸਂ—ਸਂਨ ਧਨਸਂ, ਸਂਨਰਂਸਂ—ਨਧਨਪ, ਮਪਮਗ, ਰਗਰਮ, ਗਰਗਰਸ—ਸਰਸ ਗਮਗ, ਮਪਮ, ਨਧਨਸਂ—ਗਂਰਂ ਮਂਗਂ ਪਂਮਂ, ਗਂਰਂਸਂ—ਨਸਂ ਧਨ ਪਧ ਮਪ ਗਮ, ਮਪ, ਪਨ, ਧਸਂ, ਸਂਨਸਂ ਨਧਨ, ਪਧਪ ਮਪਮ, ਗਰ ਮਗ ਪਮ, ਗਰ ਗਰਸ—।

੧. ਰਾਗ ਗੋਂਡ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜੀਅ ਪ੍ਰਾਨ ਕੀਏ ਜਿਨਿ ਸਾਜਿ ॥ ਮਾਟੀ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਰਖੀ ਨਿਵਾਜਿ ॥
ਬਰਤਨ ਕਉ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਭੋਜਨ ਭੋਗਾਇ ॥ ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਤਜਿ ਮੂੜੇ ਕਤ ਜਾਇ ॥੧॥
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਲਾਗਉ ਸੇਵ ॥ ਗੁਰ ਤੇ ਸੁਝੈ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਵ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜਿਨਿ ਕੀਏ ਰੰਗ ਅਨਿਕ ਪਰਕਾਰ ॥ ਓਪਤਿ ਪਰਲਉ ਨਿਮਖ ਮਝਾਰ ॥
ਜਾ ਕੀ ਗਤਿ ਮਿਤਿ ਕਹੀ ਨ ਜਾਇ ॥ ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਮਨ ਮੇਰੇ ਸਦਾ ਧਿਆਇ ॥੨॥
ਆਇ ਨ ਜਾਵੈ ਨਿਹਚਲੁ ਧਨੀ ॥ ਬੇਅੰਤ ਗੁਨਾ ਤਾ ਕੇ ਕੇਤਕ ਗਨੀ ॥
ਲਾਲ ਨਾਮ ਜਾ ਕੈ ਭਰੇ ਭੰਡਾਰ ॥ ਸਗਲ ਘਟਾ ਦੇਵੈ ਆਧਾਰ ॥੩॥
ਸਤਿ ਪੁਰਖੁ ਜਾ ਕੋ ਹੈ ਨਾਉ ॥ ਮਿਟਹਿ ਕੋਟਿ ਅਘ ਨਿਮਖ ਜਸੁ ਗਾਉ ॥
ਬਾਲ ਸਖਾਈ ਭਗਤਨ ਕੋ ਮੀਤ ॥ ਪ੍ਰਾਨ ਅਧਾਰ ਨਾਨਕ ਹਿਤ ਚੀਤ ॥੪॥

(ਰਾਗੁ ਗੋਂਡ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੬੨)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਪ	ਪ
														ਪਾ	ਰ
				ਸ				ਗ							
ਮ	ਮ	ਗ	ਰ	ਨ਼	ਸ	ਗ	ਰ	ਮ	—	ਗ	—	—	—	ਪ	ਪ
ਬ੍ਰਹ	ਮ	ਕੀ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਗਉ	ऽ	ਸੇ	ऽ	ਵ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਪਾ	ਰ
				ਸ				ਗ							
ਮ	ਮ	ਗ	ਰ	ਨ਼	ਸ	ਗ	ਰ	ਮ	—	ਗ	—	ਰ	ਸ	—	—
ਬ੍ਰਹ	ਮ	ਕੀ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਗਉ	ऽ	ਸੇ	ऽ	ਵ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
ਮ										ਨ				ਪ	
ਗ	ਮ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	ਧ	ਨ	ਪ	ਪ	ਗ	ਪ
ਗੁ	ਰ	ਤੇ	ऽ	ਸੁ	ਝੈ	ऽ	ਨਿ	ਰੰ	ऽ	ਜ	ਨ	ਦੇ	ਵ,	ਪਾ	ਰ

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਪ	—	—	ਧਨ	—	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
ਜੀ	ਅ	ऽ	ऽ	ਪ੍ਰਾऽ	ऽ	ਨ	ਕੀ	ਏ	ऽ	ਜਿ	ਨ	ਸਾ	ऽ	ਜ	ऽ
ਨ				ਗਂ											
ਸਂ	—	ਗਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਮਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਨ	ਰਂ	ਸਂ	—
ਮਾ	ऽ	ਟੀ	ऽ	ਮ	ਹਿ	ਜੋ	ਤ	ਰ	ਖੀ	ऽ	ਨਿ	ਵਾ	ऽ	ਜ	ऽ
ਨ															
ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਨ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ	—
ਬਰ	ਤ	ਨ	ਕਉ	ਸ	ਭ	ਕਿ	ਛ	ਭੋ	ਜ	ਨ	ਭੋ	ਗਾ	ऽ	ਇ	ऽ

ਨ੍		ਮ												ਪ	
ਸ	—	ਗ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨ	ਧਨ	ਸਂ	—	ਨਧ	ਨ	ਪ	ਪ	ਗ	ਪ
ਸੋ	S	ਪ੍ਰ	ਭ	ਤ	ਜ	ਮੂ	SS	ੜੇ	S	ਕS	ਤ	ਜਾ	ਇ,	ਪਾ	ਰ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੨. ਰਾਗ ਗੋਂਡ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮੋਹਿ ਲਾਗਤੀ ਤਾਲਾਬੇਲੀ ॥ ਬਛਰੇ ਬਿਨੁ ਗਾਇ ਅਕੇਲੀ ॥੧॥
ਪਾਨੀਆ ਬਿਨੁ ਮੀਨੁ ਤਲਫੈ ॥ ਐਸੇ ਰਾਮ ਨਾਮਾ ਬਿਨੁ ਬਾਪੁਰੋ ਨਾਮਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜੈਸੇ ਗਾਇ ਕਾ ਬਾਛਾ ਛੂਟਲਾ ॥ ਥਨ ਚੋਖਤਾ ਮਾਖਨੁ ਘੂਟਲਾ ॥੨॥
ਨਾਮਦੇਉ ਨਾਰਾਇਨੁ ਪਾਇਆ ॥ ਗੁਰੁ ਭੇਟਤ ਅਲਖੁ ਲਖਾਇਆ ॥੩॥
ਜੈਸੇ ਬਿਖੈ ਹੇਤ ਪਰ ਨਾਰੀ ॥ ਐਸੇ ਨਾਮੇ ਪ੍ਰੀਤਿ ਮੁਰਾਰੀ ॥੪॥
ਜੈਸੇ ਤਾਪਤੇ ਨਿਰਮਲ ਘਾਮਾ ॥ ਤੈਸੇ ਰਾਮ ਨਾਮਾ ਬਿਨੁ ਬਾਪੁਰੋ ਨਾਮਾ ॥੫॥
(ਰਾਗੁ ਗੋਂਡ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੮੭੪)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਗ	
														ਪ	ਮ
														ਪਾ	ਨੀ
				ਸ				ਗ							
ਗ	ਰ	ਸ	ਰ	ਨ੍	ਸ	ਗ	ਰ	ਮ	ਮ	ਗ	—	ਰ	ਸ	ਨ੍ਸ	ਸ
ਆ	S	ਬਿ	ਨ	ਮੀ	S	S	ਨ	ਤ	ਲ	ਫੈ	S	S	S,	ਐS	ਸੇ
ਮ	ਮ	ਮ	ਗ	ਪ	ਪ	ਨ	ਧਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਨਸਂ	ਧਨ	ਪ	—	ਗਪ	ਮ
ਰਾ	ਮ	ਨਾ	ਮਾ	ਬਿ	ਨ	ਬਾ	ਪੁਰੋ	ਨਾ	S	ਮਾS	SS	S	S,	ਪਾ	ਨੀ

ਅੰਤਰਾ

														ਮ	ਗ
														ਮੋ	ਹਿ
ਮ	ਪ	ਪ	—	ਨ	—	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	—	—	ਸਂ	ਸਂ
ਲਾ	ਗ	ਤੀ	S	ਤਾ	S	ਲਾ	S	ਬੇ	S	ਲੀ	S	S	S	ਬ	ਛ
				ਨ											
ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਪ	ਧ	ਗ	ਪ	ਮ	—	ਗ	ਰ		
ਰੇ	S	ਬਿ	ਨ	ਗਾ	S	ਇ	ਅ	ਕੇ	S	ਲੀ	S	S	S	ਪਾਨੀ...	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਗੋਂਡ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮੋ ਕਉ ਤਾਰਿ ਲੇ ਰਾਮਾ ਤਾਰਿ ਲੇ ॥
ਮੈ ਅਜਾਨੁ ਜਨੁ ਤਰਿਬੇ ਨ ਜਾਨਉ ਬਾਪ ਬੀਠੁਲਾ ਬਾਹ ਦੇ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਨਰ ਤੇ ਸੁਰ ਹੋਇ ਜਾਤ ਨਿਮਖ ਮੈ ਸਤਿਗੁਰ ਬੁਧਿ ਸਿਖਲਾਈ ॥
ਨਰ ਤੇ ਉਪਜਿ ਸੁਰਗ ਕਉ ਜੀਤਿਓ ਸੋ ਅਵਖਧ ਮੈ ਪਾਈ ॥੧॥
ਜਹਾ ਜਹਾ ਧੂਅ ਨਾਰਦੁ ਟੇਕੇ ਨੈਕੁ ਟਿਕਾਵਹੁ ਮੋਹਿ ॥
ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਅਵਿਲੰਬਿ ਬਹੁਤੁ ਜਨ ਉਧਰੇ ਨਾਮੇ ਕੀ ਨਿਜ ਮਤਿ ਏਹ ॥੨॥

(ਰਾਗੁ ਗੋਂਡ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੮੭੩)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਨ	ਧ	ਨ	ਪ	—	ਧਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਨਰਂ	ਸਂ
ਰਾ	ऽ	ਮਾ	ऽ	ऽ	ਮੋऽ	ऽ	ਕਉ	ਤਾ	ऽ	ऽ	ਰ	ਲੇ	ऽ	ऽऽ	ऽ
ਨ	ਧ	ਨ	ਪ	—	ਧਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਨਧ	ਨ	ਪ	—
ਰਾ	ऽ	ਮਾ	ऽ	ऽ	ਮੋऽ	ऽ	ਕਉ	ਤਾ	ऽ	ऽ	ਰ	ਲੇऽ	ऽ	ऽ	ऽ
								ਮ							
—	ਮ	ਗ	ਮ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਗ	ਗ	ਮ	ਮ	ਗਰ	ਗਰ	ਸ	—
ऽ	ਮੈ	ऽ	ਅ	ਜਾ	ਨ	ਜ	ਨ	ਤ	ਰ	ਬੇ	ਨ	ਜਾऽ	ऽऽ	ਨਉ	ऽ
	ਗ							ਨ							
—	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	—	ਨ	ਧਨ	ਧ	ਨਰਂ	ਸਂ
ऽ	ਬਾ	ऽ	ਪ	ਬੀ	ऽ	ਠ	ਲਾ	ਬਾਂਹ	ऽ	ऽ	ऽ	ਦੇऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

														ਪ	ਪ
														ਨ	ਰ
														ਨ	
ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	—	—	—	—	—	ਸਂ	—
ਤੇ	ऽ	ऽ	ਸੁ	ਰ	ਹੋ	ऽ	ऽ	ਇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜਾ	ऽ
ਗਂ	—	ਮਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	—	—	—	—	—	ਨ	ਨ
ਤ	ਤੇ	ਨਿ	ਮ	ਖ	ਮੈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਸ	ਤਿ
								ਸਂ							
ਧ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਰਂ	ਨ	—	ਸਂ	—	ਨ	ਧ	ਨਰਂ	ਸਂ
ਗੁ	ਰ	ऽ	ਬੁ	ਧਿ	ਸਿ	ऽ	ਖ	ਲਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ

ਨੋਟ—ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤ ਵੀ ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।

੪. ਰਾਗ ਗੋਂਡ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹਰਿ ਦਰਸਨ ਕਉ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਬਹੁ ਤਪਤੈ ਜਿਉ ਤ੍ਰਿਖਾਵੰਤੁ ਬਿਨੁ ਨੀਰ ॥੧॥
ਮੇਰੈ ਮਨਿ ਪ੍ਰੇਮੁ ਲਗੋ ਹਰਿ ਤੀਰ ॥
ਹਮਰੀ ਬੇਦਨ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਨੈ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਤਰ ਕੀ ਪੀਰ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮੇਰੇ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਕੀ ਕੋਈ ਬਾਤ ਸੁਨਾਵੈ ਸੋ ਭਾਈ ਸੋ ਮੇਰਾ ਬੀਰ ॥੨॥
ਮਿਲੁ ਮਿਲੁ ਸਖੀ ਗੁਣ ਕਹੁ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਲੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਮਤਿ ਧੀਰ ॥੩॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਕੀ ਹਰਿ ਆਸ ਪੁਜਾਵਹੁ ਹਰਿ ਦਰਸਨਿ ਸਾਂਤਿ ਸਰੀਰ ॥੪॥

(ਰਾਗੁ ਗੋਂਡ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੮੬੧)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
											ਮ	ਗਰ	ਗ	ਰਸ	ਸ
											ਮੇ	ਰੈऽ	ऽ	ਮऽ	ਨ
				ਮ											
ਰਗ	ਰ	ਗਮ	ਗ	ਪ	—	ਨ	ਧਨ	ਸੰ	—	ਨਧ	ਪ	ਮਗ	ਰਗ	ਰਸ	ਸ
ਪ੍ਰੇऽ	ऽ	ਮऽ	ਲ	ਗੋ	ऽ	ਹ	ਰਿऽ	ਤੀ	ऽ	ਰऽ,	ਮੇ	ਰੈऽ	ऽऽ	ਮऽ	ਨ
				ਮ								ਨ			
ਰਗ	ਰ	ਗਮ	ਗ	ਪ	—	ਨ	ਧਨ	ਸੰ	—	—	—	ਧ	ਨ	ਪ	—
ਪ੍ਰੇऽ	ऽ	ਮऽ	ਲ	ਗੋ	ऽ	ਹ	ਰਿऽ	ਤੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ	ऽ
—	ਮ	ਮ	ਮ	ਗਰ	ਗਰ	ਸ	ਸ	—	ਨ਼	ਧ਼	ਨ਼	ਸ	—	ਸ	—
ऽ	ਹ	ਮ	ਰੀ	ਬੇऽ	ऽऽ	ਦ	ਨ	ऽ	ਹਰਿ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਜਾ	ऽ	ਨੈ	ऽ
ਸ	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨ	ਧਨ	ਸੰ	—	ਨਧ਼	ਪ	ਮਗ	ਰਗ	ਰਸ	ਸ
ਮੇਰੇ	ਮ	ਨ	ਅੰ	ਤ	ਰ	ਕੀ	ऽऽ	ਪੀ	ऽ	ਰऽ,	ਮੇ	ਰੈऽ	ऽऽ	ਮऽ	ਨ

ਅੰਤਰਾ

*	ਨ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਗੰ	ਰੰ	ਗੰਮੰ	ਘੰ	ਰੰ	ਸੰ	—
*	ਹ	ਰਿ	ਦਰ	ਸਨ	ਕਉ	ਮੇ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਨ	ਬਹੁ	ਤ	ਪ	ਤੈ	ऽ
ਸੰ	ਨ	ਧ	ਨ	ਪ	ਪ	ਨ	ਧਨ	ਸੰ	—	ਨਧ	ਪ	ਮਗ	ਰਗ	ਰਸ	ਸ
ਜਿਉ	ਤ੍ਰਿ	ਖਾ	ਵੰ	ऽ	ਤ	ਬਿ	ਨऽ	ਨੀ	ऽ	ਰऽ,	ਮੇ	ਰੈऽ	ऽऽ	ਮऽ	ਨ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਗੋਂਡ, ਤਾਲ–ਕਹਿਰਵਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਗੁਰ ਕੀ ਮੂਰਤਿ ਮਨ ਮਹਿ ਧਿਆਨੁ ॥ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਮੰਤ੍ਰੁ ਮਨੁ ਮਾਨ ॥
ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਨ ਰਿਦੈ ਲੈ ਧਾਰਉ ॥ ਗੁਰੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਸਦਾ ਨਮਸਕਾਰਉ ॥੧॥
ਮਤ ਕੋ ਭਰਮਿ ਭੁਲੈ ਸੰਸਾਰਿ ॥ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਕੋਇ ਨ ਉਤਰਸਿ ਪਾਰਿ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਭੂਲੇ ਕਉ ਗੁਰਿ ਮਾਰਗਿ ਪਾਇਆ ॥ ਅਵਰ ਤਿਆਗਿ ਹਰਿ ਭਗਤੀ ਲਾਇਆ ॥
ਜਨਮ ਮਰਨ ਕੀ ਤ੍ਰਾਸ ਮਿਟਾਈ ॥ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਕੀ ਬੇਅੰਤ ਵਡਾਈ ॥੨॥
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਊਰਧ ਕਮਲ ਬਿਗਾਸ ॥ ਅੰਧਕਾਰ ਮਹਿ ਭਇਆ ਪ੍ਰਗਾਸ ॥
ਜਿਨਿ ਕੀਆ ਸੋ ਗੁਰ ਤੇ ਜਾਨਿਆ ॥ ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਮੁਗਧ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ॥੩॥
ਗੁਰੁ ਕਰਤਾ ਗੁਰੁ ਕਰਣੈ ਜੋਗੁ ॥ ਗੁਰੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਹੈ ਭੀ ਹੋਗੁ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭਿ ਇਹੈ ਜਨਾਈ ॥ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਈਐ ਭਾਈ ॥੪॥

(ਰਾਗੁ ਗੋਂਡ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੬੪)

ਅਸਥਾਈ

×				○				×				○			
		ਰਂ		ਨ		ਧ		ਪ							
ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਧ	ਨ	ਪ	ਧ	ਮ	ਗ	ਪ	—	ਨ	ਧਨ	ਸਂ	—
ਮ	ਤ	ਕੋ	ऽ	ਭ	ਰ	ਮ	ਭੁ	ਲੈ	ऽ	ਸੰ	ऽ	ਸਾ	ऽऽ	ਰ	ऽ
		ਰਂ		ਨ		ਧ		ਪ							
ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਧ	ਨ	ਪ	ਧ	ਮ	ਗ	ਪ	—	ਨ	ਧਨ	ਪ	—
ਮ	ਤ	ਕੋ	ऽ	ਭ	ਰ	ਮ	ਭੁ	ਲੈ	ऽ	ਸੰ	ऽ	ਸਾ	ऽऽ	ਰ	ऽ
ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਗਰ	ਗ	ਰਸ	ਸ	ਮ	ਗ	ਪ	ਪ	ਨ	ਧਨ	ਸਂ	—
ਗੁ	ਰ	ਬਿ	ਨ	ਕੋऽ	ऽ	ਇऽ	ਨ	ਉ	ਤ	ਰ	ਸ	ਪਾ	ऽऽ	ਰ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਗ	ਪ	—	ਨ	ਧ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਨ	—	ਸਂ	—
ਗੁ	ਰ	ਕੀ	ऽ	ਮੂ	ऽ	ਰ	ਤ	ਮ	ਨ	ਮਹਿ	ऽ	ਧਿਆ	ऽ	ਨ	ऽ
ਨ															
ਸਂ	ਸਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਮਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਰਂ	ਸਂ	—
ਗੁ	ਰ	ਕੈ	ऽ	ਸ	ਬ	ਦ	ਮੰ	ऽ	ਤ੍ਰ	ਮ	ਨ	ਮਾ	ऽ	ਨ	ऽ
ਨ	ਨ	ਪ	—	ਧ	ਧ	ਮ	ਮ	ਗ	—	ਪ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ	—
ਗੁ	ਰ	ਕੇ	ऽ	ਚ	ਰ	ਨ	ਰਿ	ਦੈ	ऽ	ਲੈ	ऽ	ਧਾ	ऽ	ਰਉ	ऽ
ਸ	ਸ	ਮ	ਗ	ਮ	ਮ	ਮ	ਗ	ਪ	—	ਨ	ਧਨ	ਸਂ	ਨਰਂ	ਸਂ	—
ਗੁ	ਰ	ਪਾ	ਰ	ਬ੍ਰ	ਹ	ਮ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ਨਮ	ਸऽ	ਕਾ	ऽऽ	ਰਉ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਗੋਂਡ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੁ ਕਰਿ ਮਨ ਮੋਰ ॥ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਮੈ ਨਾਹੀ ਹੋਰ ॥
ਗੁਰ ਕੀ ਟੇਕ ਰਹਹੁ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ॥ ਜਾ ਕੀ ਕੋਇ ਨ ਮੇਟੈ ਦਾਤਿ ॥੧॥
ਗੁਰੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਏਕੋ ਜਾਣੁ ॥ ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਸੋ ਪਰਵਾਣੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਗੁਰ ਚਰਣੀ ਜਾ ਕਾ ਮਨੁ ਲਾਗੈ ॥ ਦੂਖੁ ਦਰਦੁ ਭ੍ਰਮੁ ਤਾ ਕਾ ਭਾਗੈ ॥
ਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਪਾਏ ਮਾਨੁ ॥ ਗੁਰ ਊਪਰਿ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨੁ ॥੨॥
ਗੁਰ ਕਾ ਦਰਸਨੁ ਦੇਖਿ ਨਿਹਾਲ ॥ ਗੁਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੀ ਪੂਰਨ ਘਾਲ ॥
ਗੁਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕਉ ਦੁਖੁ ਨ ਬਿਆਪੈ ॥ ਗੁਰ ਕਾ ਸੇਵਕੁ ਦਹ ਦਿਸਿ ਜਾਪੈ ॥੩॥
ਗੁਰ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਕਥਨੁ ਨ ਜਾਇ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਗੁਰੁ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਾ ਕੇ ਪੂਰੇ ਭਾਗ ॥ ਗੁਰ ਚਰਣੀ ਤਾ ਕਾ ਮਨੁ ਲਾਗ ॥੪॥

(ਰਾਗੁ ਗੋਂਡ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੬੪)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਨ	ਧ	ਨ	ਪ	ਪ	ਪ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਗੁ	ਰ	ਪਰ	ਮੇ	ਸ	ਰ	ਏ	ऽ	ਕੋ	ਜਾ	ऽ	ਣ
ਨ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ
ਗੁ	ਰ	ਪਰ	ਮੇ	ਸ	ਰ	ਏ	ऽ	ਕੋ	ਜਾ	ऽ	ਣ
ਸ	ਗ	ਰ	ਮ	ਗ	—	ਮ	ਪ	ਨ	ਧਨ	ਸਂਰਂ	ਸਂ
ਜੋ	ਤਿ	ਸ	ਭਾ	ਵੈ	ऽ	ਸੋ	ਪ	ਰ	ਵਾऽ	ऽऽ	ਣ.

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਗੁ	ਰੂ	ਗੁ	ਰੂ	ਗੁ	ਰ	ਕਰ	ਮ	ਨ	ਮੋ	ऽ	ਰ
ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਗਂ	ਰਂ	ਗਂਮਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ
ਗੁ	ਰੂ	ਬਿ	ਨਾ	ਮੈ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਹੀऽ	ਹੋ	ऽ	ਰ
ਸਂ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	ਮ	ਪ	ਗ	ਗ	ਮ	—	ਮ
ਗੁ	ਰ	ਕੀ	ਟੇ	ਕ	ਰ	ਹਹੁ	ਦਿ	ਨ	ਰਾ	ऽ	ਤ
ਗ	ਰ	ਸ	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਧਨ	ਸਂਰਂ	ਸਂ
ਜਾ	ਕੀ	ऽ	ਕੋ	ਇ	ਨ	ਮੇ	ऽ	ਟੈ	ਦਾ	ऽऽ	ਤ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਗੋਂਡ-ਬਿਲਾਵਲ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਮ ਲਯ)

ਨਰੂ ਮਰੈ ਨਰੁ ਕਾਮਿ ਨ ਆਵੈ ॥ ਪਸੂ ਮਰੈ ਦਸ ਕਾਜ ਸਵਾਰੈ ॥੧॥
ਅਪਨੇ ਕਰਮ ਕੀ ਗਤਿ ਮੈ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ॥ ਮੈ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਬਾਬਾ ਰੇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਾਡ ਜਲੇ ਜੈਸੇ ਲਕਰੀ ਕਾ ਤੂਲਾ ॥ ਕੇਸ ਜਲੇ ਜੈਸੇ ਘਾਸ ਕਾ ਪੂਲਾ ॥੨॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਤਬ ਹੀ ਨਰੁ ਜਾਗੈ ॥ ਜਮ ਕਾ ਡੰਡੁ ਮੂੰਡ ਮਹਿ ਲਾਗੈ ॥੩॥
(ਰਾਗੁ ਗੋਂਡ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੮੭੦)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਪ	ਧ	ਮ	—	ਗ	ਪ	ਧਪ	ਮ	ਗ	ਮ
ਅ	ਪ	ਨੇ	ऽ	ਕ	ਰ	ਮऽ	ਕੀ	ਗ	ਤ
ਗ	ਰ	ਗ	ਮ	—	ਗ	ਰ	ਸ	—	—
ਮੈ	ऽ	ਕਿਆ	ऽ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਨਉ	ऽ	ऽ
ਨ਼ ਸ	—	ਗ	ਰ	ਮ	ਗ	ਪ	ਮ	—	—
ਮੈ	ऽ	ਕਿਆ	ऽ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਨਉ	ऽ	ऽ
ਪ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਪ	—	—
ਬਾ	ऽ	ਬਾ	ऽ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਮ	ਪ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਨ	ਰੂ	ऽ	ऽ	ਮ	ਰੈ	ऽ	ਨ	ਰ	ऽ
ਸਂ	ਨ	ਸਂ	—	ਰਂ	ਸਂ ਧ	ਨ਼	ਧ	ਪ	—
ਕਾ	ऽ	ਮ	ऽ	ਨ	ਆ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ऽ
ਨ	ਨ	ਪ	—	ਧ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ	ਮ
ਪ	ਸੂ	ऽ	ऽ	ਮ	ਰੈ	ऽ	ਦ	ਸ	ऽ
ਗ	ਰ	ਗ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ	—	—
ਕਾ	ऽ	ਜ	ऽ	ਸ	ਵਾ	ऽ	ਰੈ	ऽ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੮. ਰਾਗ ਗੋਂਡ, 'ਪੜਤਾਲ' ਝਪਤਾਲ (ਲਗ-ਭਗ ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਸਭੁ ਕਰਤਾ ਸਭੁ ਭੁਗਤਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸੁਨਤੋ ਕਰਤਾ ਪੇਖਤ ਕਰਤਾ ॥ ਅਦ੍ਰਿਸਟੋ ਕਰਤਾ ਦ੍ਰਿਸਟੋ ਕਰਤਾ ॥
ਓਪਤਿ ਕਰਤਾ ਪਰਲਉ ਕਰਤਾ ॥ ਬਿਆਪਤ ਕਰਤਾ ਅਲਿਪਤੋ ਕਰਤਾ ॥੧॥
ਬਕਤੋ ਕਰਤਾ ਬੂਝਤ ਕਰਤਾ ॥ ਆਵਤੁ ਕਰਤਾ ਜਾਤੁ ਭੀ ਕਰਤਾ ॥
ਨਿਰਗੁਨ ਕਰਤਾ ਸਰਗੁਨ ਕਰਤਾ ॥ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨਾਨਕ ਸਮਦ੍ਰਿਸਟਾ ॥

(ਰਾਗੁ ਗੋਂਡ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੬੨)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਸਂ					ਪ				
ਨ	ਸਂ	ਨਧ	ਨ	ਪ	ਗ	ਮ	ਗਰ	ਗਰ	ਸ
ਸ	ਭ	ਕऽ	ਰ	ਤਾ	ਸ	ਭ	ਭੁऽ	ਗऽ	ਤਾ
ਸ	ਗ	ਰ	ਮ	ਗ	ਪ	ਨ	ਧਨ	ਸਂਰਂ	ਸਂ
ਸ	ਭ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ਸ	ਭ	ਭੁऽ	ਗऽ	ਤਾ

ਅੰਤਰਾ–ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਝਪਤਾਲ ਦੀ ਦੁਗੁਨ)

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
ਪ	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਸੁ	ਨ	ਤੋ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ	ਪੇ	ਖ	ਤ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ
ਪ	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਸੁ	ਨ	ਤੋ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ	ਪੇ	ਖ	ਤ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ਅ
							ਸਂ			ਨ			
ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਪ	—
ਦ੍ਰਿ	ऽਸ	ਟੋ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ	ਦ੍ਰਿ	ऽਸ	ਟੋ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ
ਮ	ਮ	ਗ	ਪ	ਮ	ਮ	—	ਗ	ਰ	ਰ	ਗ	ਰ	ਸ	—
ਓ	ਪ	ਤ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ	ਪ	ਰ	ਲਉ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ
ਮ	ਮ	ਗ	ਪ	ਪ	ਨ	ਧ	ਸਂ	-ਸਂ	ਨ	ਧ	ਨ	ਪ	—
ਬਿਆ	ਪ	ਤ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ਅ	ਲਿ	ऽਪ	ਤੋ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ

ਅਸਥਾਈ...

ਦੂਜਾ ਅੰਤਰਾ—ਤਿੰਨਤਾਲ (ਝਪ ਦੀ ਚੌਗੁਨ ਲਯ)

×				੨				੦				੩			
*	ਪ	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
*	ਬ	ਕ	ਭੌ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ	ਬੂ	ऽ	ਝ	ਤ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ
*	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਗਂ	ਰਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
*	ਆ	ਵ	ਡ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਤ	ਭੀ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ
*	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਮ	—	ਗ	ਗ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ	—
*	ਨਿਰ	ਗੁ	ਨ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ	ਸ	ਰ	ਗੁ	ਨ	ਕ	ਰ	ਤਾ	ऽ
												ਨ			
ਮ	ਮ	ਗ	ਪ	—	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨਂ	ਧ	ਨ	ਪ	—
ਗੁ	ਰ	ਪ੍ਰ	ਸਾ	ऽ	ਦ	ਨਾ	ऽ	ਨ	ਕ	ਸ	ऽਮ	ਦ੍ਰਿ	ऽਸ	ਟਾ	ऽ

×
ਨ ਸਂ
ਸ ਭ ਕਰਤਾ...

ਨੋਟ—ਅਸਥਾਈ ਵਿਚ ਠਾਅ, ਦੁਗੁਨ, ਤਿਗੁਨ ਆਦਿ ਲਯ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਤਿਹਾਈ ਲਾ ਕੇ ਮੁਕਾਅ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਰਸ ਆਵੇਗਾ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਗੋਂਡ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ-ਟੋਡੀ

ਵਾਦੀ—ਧੁ	ਠਾਟ—ਭੈਰਵੀ	ਸਮਾਂ—ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਗੁ	ਜਾਤੀ—ਖਾੜਵ-ਖਾੜਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—'ਧੁ—ਮ ਤੇ ਰੁ—ਨੁ' ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤੀ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਰੁ ਗ, ਪ ਧੁ, ਨੁ ਧੁ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਰੁਂ ਨੁ ਧੁ, ਮ ਗੁ, ਰੁ ਗੁ ਰੁ ਸ।

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਧੁ—ਮ ਗੁ, ਰੁਗੁ—ਰੁਨੁ ਧੁ, ਸ।

ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ-ਟੋਡੀ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸੰਗੀਤ ਸਮਰਾਟ ਤਾਨਸੇਨ ਦੇ ਸਪੁੱਤ੍ਰ ਬਿਲਾਸ ਖਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਰਾਗ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਭੀ ਐਸਾ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਦੰਤ ਕਥਾ ਭੀ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤਾਨਸੇਨ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬਿਲਾਸ ਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਗਾ ਕੇ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਲਈ ਤਾਨਸੇਨ ਨੂੰ ਜਿੰਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਵਧ ਗਈ।

ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ ਭੈਰਵੀ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ, ਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਮਤ-ਭੇਦ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—ਕੋਈ ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਣ, ਕੋਈ ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਕੋਈ ਖਾੜਵ-ਸੰਪੂਰਣ ਅਤੇ ਕੋਈ ਖਾੜਵ-ਖਾੜਵ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਾਤੀ ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਭੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵ, ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ 'ਮ ਪ ਧੁ ਅਤੇ ਧੁ ਪ ਮ' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ, ਸਗੋਂ "ਗੁ ਪ ਧੁ, ਅਤੇ ਧੁ ਮ ਗੁ" ਇੰਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਭੈਰਵੀ ਰਾਗ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਬਾਕੀ ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਮੱਧਮ-ਨਿਖਾਦ ਵਰਜਿਤ ਕਰਕੇ ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮਤ ਵਿਚਾਰਨ-ਯੋਗ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਅਕਸਰ 'ਰੁ ਨੁ ਸ ਰੁ ਗੁ' ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਰੋਹ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਭੀ "ਰੁਂ ਨੁ ਧੁ, ਪ ਧੁ ਨੁ ਧੁ ਮ ਗੁ, ਰੁ ਗੁ ਰੁਸ" ਇੰਜ ਧੈਵਤ ਸੁਰ ਤੇ ਥੋੜਾ ਰੁਕ ਕੇ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਲਗਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਭੀ ਆਰੋਹ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੋ, ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅਵਰੋਹ ਨੂੰ ਭੀ ਸੰਪੂਰਣ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਸਾਰ-ਤੱਤ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਖਾੜਵ-ਖਾੜਵ ਮੰਨਣਾ ਅਧਿਕ ਨਿਆਇ-ਯੁਕਤ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਹ ਇਕ ਕਠਿਨ ਰਾਗ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ ਅਤਿਅੰਤ ਮਧੁਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੀਂਡ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਧਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ—ਰੰ ਨ ਧ, ਨ ਧ ਮ, ਗ ਰ ਗ, ਰ ਨ ਧ ਸ" ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਇਸ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਮੀਂਡ ਰਾਹੀਂ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਤੱਤਕਾਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ ਦਿਨ ਦਾ ਰਾਗ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ "ਸ, ਰਨਸਰਗ, ਰਗਰਨਧ, ਸ—ਸਰਗ, ਪਧ, ਨਧਮਗ, ਰਨਧ, ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸੁਰ ਤਾਂ ਭੈਰਵੀ ਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗਾਇਆ ਇਹ ਟੋਡੀ ਅੰਗ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭੈਰਵੀ, ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ, ਭੁਪਾਲ ਟੋਡੀ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਰਾਗ ਹਨ, ਪਰ ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ-ਟੋਡੀ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿਵੇਕਲਾ, ਅਤਿਮਧੁਰ, ਆਲਾਪ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਗਾਉਂਦੇ-ਬਜਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

੧. ਸ, ਰਨਧ, ਸ—ਸਰਗ, ਰਗਰਨਧ, ਨਧਸ—ਸਰਗ, ਮਗਰਸ, ਰਨਧ, ਸ।

੨. ਸ ਧ—ਪ, ਨਧ—ਸ, ਸਰਗ, ਰਗ, ਮਗਰਨਧ, ਨਧਸ—ਰਨਸਰਗ ਪਧ ਨਧਮਗ, ਮਗਰ, ਰਨਧ—ਸ।

੩. ਸਰਗ, ਰਗਮਗਰਗਪ, ਧਮਗ, ਰਗ, ਰਗਰਸ—ਰਨਧ ਧਨਧ—ਸ, ਰਨਧ—ਗ, ਰਗਰਸ, ਸਰ, ਰਗ, ਗਪ, ਪਧ, ਨਧਮਗਰਗ, ਰਨਧ, ਧ ਧਸ—ਸਰਗਪ, ਪਧ, ਨਧਸਂ—ਰਂਨਧ, ਨਧਮਗ, ਮਗਰਸ, ਰਨਧ, ਨਧਸ—।

੪. ਸਰਗ, ਰਗਪਧ ਧਮਗਪ, ਧਨਧ, ਧਮਗ, ਪਧਨਧ, ਨਧਸਂ—ਸਂਰਂਗਂ, ਰਂਗਂਰਂਸਂ, ਰਂਨਧਸਂ—ਸਂਰਂ, ਰਂਨ, ਨਧ, ਧਮ, ਮਗ, ਗਰ, ਰਸ, ਰਨਧਸਰਗ, ਪਧ, ਧਨਧਸਂ—ਰਂਨਧ, ਨਧਸਂ—ਸਂਰਂ ਨਸਂ ਧਨ ਪਧ ਨਧਮਗਰ, ਰਗਰਸ—।

ਪ ਗ

੫. ਧੁਮਗੁਪ, ਸਰਗੁਪ, ਧੁਮਗੁ, ਮਗੁਰੁ, ਰੁਗੁਰੁਸ—ਪਧੁ, ਧੁਨੁ, ਨੁਧੁਸਂ, ਨੁਸਂਰੁਂਨੁਧੁਸਂ—ਰੁਂਨੁਧੁ—ਗੁਂ

ਗੁਂ ਗੁਂ ਨੁ ਨੁ ਗੁ

ਰੁਂਗੁਂਸਂ, ਸਂਰੁਂਗੁਂ, ਰੁਂਗੁਂਰੁਂਨੁਧੁ, ਧੁ ਧੁਸਂ—ਰੁਂਨੁਧੁਮਗੁ, ਰੁਗੁਪਧੁਸਂ—ਰੁਂਨੁਧੁਮਗੁ, ਪਧੁਨੁਧੁ, ਨੁਧੁਸਂ—ਸਂਰੁਂਗੁਂ,

ਗੁ ਗੁ ਧੁ ਗੁ

ਰੁਂਗੁਂਰੁਂਸਂ—ਰੁਂਨੁਧੁਸਂ—ਸਂਰੁਂਨੁਧੁ, ਨੁਧੁਮਗੁ, ਰੁਗੁਰੁ, ਰੁਗੁਪਧੁ, ਨੁਧੁਮਗੁਰੁ, ਰੁਗੁਰੁਨੁਧੁ—ਸ।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਗੁਗੁ ਰੁਗੁ ਰੁਸ, ਧੁਧੁ। ਮਗੁ ਰੁਗੁ ਰੁਸ, ਪਪ। ਧੁਨੁ ਧੁਮ ਗੁਗੁ ਰੁਗੁ। ਰੁਸ ਰੁਨੁ ਧੁਧੁ ਸS।

੨. ਸਰੁ ਨੁਧੁ ਸਰੁ ਗੁਰੁ। ਸਰੁ ਨੁਧੁ ਸਰੁ ਗੁਪ। ਧੁਧੁ ਮਗੁ ਰੁਸ ਸਰੁ। ਨੁਧੁ ਸਰੁ ਗੁਪ ਧੁਧੁ।

ਨੁਧੁ ਸਂS ਸਂਰੁਂ ਨੁਧੁ। ਮਗੁ ਰੁਸ ਨੁਧੁ ਸS।

੩. ਸਰੁ ਗੁਰੁ, ਸਰੁ ਗੁਪ। ਧੁਮ ਗੁਰੁ ਸਰੁ ਗੁਪ। ਧੁਨੁ ਧੁਮ ਗੁਰੁ ਸਰੁ। ਗੁਪ ਧੁਧੁ ਸਂਰੁਂ ਨੁਧੁ।
ਮਗੁ ਰੁਸ ਗੁਪ ਧੁਧੁ। ਨੁਧੁ ਸਂਰੁਂ ਗੁਂਰੁਂ ਸਂਰੁਂ। ਨੁਧੁ ਮਗੁ ਰੁਗੁ ਰੁਸ।

੪. ਸਰੁ ਰੁ,ਰੁ ਗੁਗੁ, ਗੁਪ। ਪ,ਪ ਧੁਧੁ, ਧੁਨੁ ਨੁ,ਸਂ। ਸਂਸਂ, ਸਂਰੁਂ ਰੁਂ,ਰੁਂ ਗੁਂਗੁਂ। ਗੁਂਰੁਂ ਰੁਂ,ਰੁਂ ਸਂਸਂ, ਰੁਂਨੁ।
ਨੁ,ਨੁ ਧੁਧੁ, ਧੁਮ ਮ,ਮ। ਗੁਗੁ, ਗੁਰੁ ਰੁ,ਰੁ ਸਸ।

੫. ਸਰੁ ਗੁਰੁ, ਸਰੁ ਗੁਮ। ਗੁਰੁ, ਸਰੁ ਗੁਪ ਧੁਮ। ਗੁਰੁ, ਸਰੁ ਗੁਪ ਧੁਸਂ। ਰੁਂਨੁ ਧੁਮ ਗੁਰੁ, ਸਰੁ।
ਗੁਪ ਧੁਸਂ ਰੁਂਗੁਂ ਰੁਂਨੁ। ਧੁਮ ਗੁਰੁ ਨੁਧੁ ਸS।

੬. ਸਰੁ ਗੁਪ ਧੁਨੁ ਨੁ,ਧੁ। ਨੁਨੁ ਧੁਮ ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ। ਸS ਸਰੁ ਗੁਪ ਧੁਸਂ। ਸਂ,ਧੁ ਸਂਸਂ ਨੁਧੁ ਮਗੁ।
ਰੁਗੁ ਰੁਸ, ਸਰੁ ਗੁਪ। ਧੁਸਂ ਰੁਂਰੁਂ, ਸਂਰੁਂ ਰੁਂ,ਸਂ। ਰੁਂਰੁਂ ਸਂਨੁ ਧੁਮ ਗੁਰੁ। ਗੁਗੁ ਰੁਸ, ਸਰੁ ਗੁਪ।
ਧੁਸਂ ਰੁਂਗੁਂ ਗੁਂ,ਰੁਂ ਗੁਂਗੁਂ। ਰੁਂਨੁ ਧੁਮ ਗੁਰੁ ਸS।

੧. ਰਾਗ ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ-ਟੋਡੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਾਈ ਚਰਨ ਗੁਰ ਮੀਠੇ ॥
ਵਡੈ ਭਾਗਿ ਦੇਵੈ ਪਰਮੇਸਰੁ ਕੋਟਿ ਫਲਾ ਦਰਸਨ ਗੁਰ ਡੀਠੇ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਅਚੁਤ ਅਬਿਨਾਸੀ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਬਿਨਸੇ ਮਦ ਢੀਠੇ ॥
ਅਸਥਿਰ ਭਏ ਸਾਚ ਰੰਗਿ ਰਾਤੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਬਾਹੁਰਿ ਨਹੀ ਪੀਠੇ ॥ ੧ ॥
ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਰੰਗ ਰਸ ਜੇਤੇ ਸੰਤ ਦਇਆਲ ਜਾਨੇ ਸਭ ਝੂਠੇ ॥
ਨਾਮ ਰਤਨੁ ਪਾਇਓ ਜਨ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਬਿਹੂਨ ਚਲੇ ਸਭਿ ਮੂਠੇ ॥ ੨ ॥

(ਟੋਡੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੭੧੭)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
	ਰੁ											ਗੁ			
—	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	ਰੁ	ਨੁ̣	ਸ	ਰੁ	ਗੁ	—	—	ਮ	ਰੁ	—	ਸ	—
ऽ	ਮਾ	ਈ	ਚ	ਰ	ਨ	ਗੁ	ਰ	ਮੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਠੀ	ऽ
	ਰੁ											ਗੁ			
—	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	ਰੁ	ਨੁ̣	ਸ	ਰੁ	ਗੁ	—	—	ਮ	ਰੁ	—	ਸ	—
ऽ	ਮਾ	ਈ	ਚ	ਰ	ਨ	ਗੁ	ਰ	ਮੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਠੇ	ऽ
ਨੁ̣								ਗੁ				ਗੁ			
ਧੁ̣	ਧੁ̣	ਨੁ̣	ਧੁ̣	ਸ	ਸ	ਸ	—	ਰੁ	—	ਰੁ	ਗੁ	ਰੁ	—	ਸ	ਸ
ਵ	ਡੈ	ऽ	ਭਾ	ऽ	ਗ	ਦੇ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ਪ	ਰ	ਮੇ	ऽ	ਸ	ਰ
ਰੁ				ਨੁ								ਗੁ			
ਗੁ	—	ਪ	ਪ	ਧੁ	—	ਧੁਨੁ	ਧੁ	ਮ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਕੋ	ऽ	ਟ	ਫ	ਲਾ	ऽ	ਦऽ	ਰ	ਸ	ਨ	ਗੁ	ਰ	ਡੀ	ऽ	ਠੇ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

				ਨੁ								ਗੁਂ			
ਪ	ਪ	ਪ	—	ਧੁ	ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
ਗੁ	ਨ	ਗਾ	ऽ	ਵ	ਤ	ऽ	ਅ	ਚੁ	ਤ	ਅ	ਬਿ	ਨਾ	ऽ	ਸੀ	ऽ
ਨੁ												ਗ			
ਧੁ	—	ਗੁਂ	ਗੁਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਨੁ	ਧੁ	ਮ	ਗੁ	ਰੁ	ਗੁ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਕਾ	ऽ	ਮ	ਕ੍ਰੋ	ऽ	ਧ	ਬਿ	ਨ	ਸੇ	ऽ	ਮ	ਦ	ਢੀ	ऽ	ਠੇ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ-ਟੋਡੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਠਾਅ ਲਯ ਵਿਚ)

ਰਸਨਾ ਗੁਣ ਗੋਪਾਲ ਨਿਧਿ ਗਾਇਣ ॥
ਸਾਂਤਿ ਸਹਜੁ ਰਹਸੁ ਮਨਿ ਉਪਜਿਓ ਸਗਲੇ ਦੂਖ ਪਲਾਇਣ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜੋ ਮਾਗਹਿ ਸੋਈ ਸੋਈ ਪਾਵਹਿ ਸੇਵਿ ਹਰਿ ਕੇ ਚਰਣ ਰਸਾਇਣ ॥
ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਹਹੂ ਤੇ ਛੂਟਹਿ ਭਵਜਲੁ ਜਗਤੁ ਤਰਾਇਣ ॥ ੧ ॥
ਖੋਜਤ ਖੋਜਤ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰਿਓ ਦਾਸ ਗੋਵਿੰਦ ਪਰਾਇਣ ॥
ਅਬਿਨਾਸੀ ਖੇਮ ਚਾਹਹਿ ਜੇ ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਸਿਮਰਿ ਨਾਰਾਇਣ ॥ ੨ ॥

(ਟੋਡੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੭੧੩-੧੪)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
ਸ		ਨ̣̲.										ਗ̲			
ਨ̣̲	ਸ	ਧ̣̲	ਨ̣̲ਧ̣̲	ਸ	—	ਸ	ਰ̲	ਗ̲	ਪ	ਧ̲	ਮ	ਰ̲	—	ਸ	ਸਰ̲
ਰ	ਸ	ਨਾ	ऽऽ	ਗੁ	ऽ	ਣ	ਗੋਂ	ਪਾ	ਲ	ਨਿ	ਧ	ਗਾ	ऽ	ਇ	ਣऽ,
												ਗ̲			
ਸ	—	ਸ	ਰ̲	ਗ̲	ਪ	ਧ̲	ਨ̲	ਧ̲	ਮ	ਗ̲	ਮ	ਰ̲	ਰ̲	ਸ	—
ਸਾਂ	ऽ	ਤ	ਸ	ਹ	ऽ	ਜ	ਰ	ਹ	ਸ	ਮ	ਨ	ਉ	ਪ	ਜਿਓ	ऽ
								ਨ̲				ਗ̲			
ਧ̲	ਮ	ਧ̲	ਨ̲ਧ̲	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਧ̲	ਮ	ਗ̲	ਮ	ਰ̲	—	ਸ	ਸਰ̲
ਸ	ਗ	ਲੇ	ऽऽ	ਦੂ	ऽ	ਖ	ऽ	ਦੂ	ऽ	ਖ	ਪ	ਲਾ	ऽ	ਇ	ਣऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ												ਗ̲ਂ			
ਧ̲	ਮ	ਧ̲	ਨ̲ਧ̲	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰ̲ਂ	—	ਸਂ	—
ਜੋ	ऽ	ਮਾ	ऽऽ	ਗਹਿ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ਈ	ऽ	ਸੋ	ਈ	ਪਾ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ
								ਰ̲				ਗ̲			
ਸਂ	ਰ̲ਂ	ਨ̲	ਧ̲	ਮ	ਗ̲	ਰ̲	ਸ	ਗ̲	ਪ	ਧ̲	ਮ	ਰ̲	—	ਸ	ਸਰ̲
ਸੇ	ऽ	ऽ	ਵ	ਹ	ਰਿ	ਕੇ	ऽ	ਚ	ਰ	ਣ	ਰ	ਸਾ	ऽ	ਇ	ਣऽ

ਨੋਟ—ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਗੀਤ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਬੈਠਵੀਂ ਲਯ ਵਿਚ ਹੀ ਗਾਉਣਾ ਯੋਗ ਰਹੇਗਾ ।

੩. ਰਾਗ ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ–ਟੋਡੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਾਗਉ ਦਾਨੁ ਠਾਕੁਰ ਨਾਮ ॥
ਅਵਰੁ ਕਛੂ ਮੇਰੈ ਸੰਗਿ ਨ ਚਾਲੈ ਮਿਲੈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਗੁਣ ਗਾਮ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਰਾਜੁ ਮਾਲੁ ਅਨੇਕ ਰੋਗ ਰਸ ਸਗਲ ਤਰਵਰ ਕੀ ਛਾਮ ॥
ਧਾਇ ਧਾਇ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਕਉ ਧਾਵੈ ਸਗਲ ਨਿਰਾਰਥ ਕਾਮ ॥ ੧ ॥
ਬਿਨੁ ਗੋਵਿੰਦ ਅਵਰੁ ਜੇ ਚਾਹਉ ਦੀਸੈ ਸਗਲ ਬਾਤ ਹੈ ਖਾਮ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੰਤ ਰੇਨ ਮਾਗਉ ਮੇਰੋ ਮਨੁ ਪਾਵੈ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ॥ ੨ ॥

(ਟੋਡੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੭੧੩)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
				ਪ				ਮ							
ਸਰ੍	ਨ਼੍	ਸ	ਰ੍	ਧ੍	—	—	ਧ੍	ਗ੍	ਰ੍	ਰ੍	ਗ੍	ਰ੍	ਸ	—	ਸ
ਮਾऽ	ऽ	ਗਉ	ऽ	ਦਾ	ऽ	ऽ	ਨ	ਠਾ	ऽ	ਕੁ	ਰ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ਮ
ਸ			ਨ਼੍.	´				ਗ੍				ਗ੍			
ਰ੍	ਨ਼੍	ਧ਼੍	ਧ਼੍	ਸ	—	ਸ	ਸ	ਰ੍	—	ਗ੍	ਮ	ਰ੍	—	ਸ	—
ਅ	ਵ	ਰ	ਕ	ਛੂ	ऽ	ਮੇ	ਰੈ	ਸੰ	ऽ	ਗ	ਨ	ਚਾ	ऽ	ਲੈ	ऽ
				ਨ੍				ਨ੍				ਗ੍			
ਸ	ਰ੍	ਗ੍	ਪ	ਧ੍	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ੍	—	ਮ	ਗ੍	ਰ੍	—	ਸ	ਸ
ਮਿ	ਲੈ	ऽ	ਕ੍ਰਿ	ਪਾ	ऽ	ਗੁ	ਣ	ਗਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮ

ਅੰਤਰਾ

ਪ												ਗ੍ਂ			
ਧ੍	ਮ	ਧ੍	ਨ੍ਧ੍	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰ੍ਂ	ਰ੍ਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਰਾ	ऽ	ਜ	ਮਾऽ	ऽ	ऽ	ਲ	ਅ	ਨੇ	ऽ	ਕ	ਭੋ	ऽ	ਗ	ਰ	ਸ
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂਗ੍ਂ	ਰ੍ਂ	ਰ੍ਂ	ਸਂ	—	ਰ੍ਂ	ਨ੍	ਧ੍	ਮ	ਗ੍	ਰ੍	ਸ	ਸ
ਸ	ਗ	ਲ	ਤਰ	ਵ	ਰ	ਕੀ	ऽ	ਛਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ-ਟੋਡੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਨੀਕੇ ਗੁਣ ਗਾਉ ਮਿਟ ਹੀ ਰੋਗ ॥
ਮੁਖ ਊਜਲ ਮਨੁ ਨਿਰਮਲ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇਰੋ ਰਹੈ ਈਹਾ ਊਹਾ ਲੋਗੁ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਚਰਨ ਪਖਾਰਿ ਕਰਉ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਮਨਹਿ ਚਰਾਵਉ ਭੋਗ ॥
ਛੋਡਿ ਆਪਤੁ ਬਾਦੁ ਅਹੰਕਾਰਾ ਮਾਨੁ ਸੋਈ ਜੋ ਹੋਗੁ ॥ ੧ ॥
ਸੰਤ ਟਹਲ ਸੋਈ ਹੈ ਲਾਗਾ ਜਿਸੁ ਮਸਤਕਿ ਲਿਖਿਆ ਲਿਖੋਗੁ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਏਕ ਬਿਨੁ ਦੂਜਾ ਅਵਰੁ ਨ ਕਰਣੈ ਜੋਗੁ ॥ ੨ ॥

(ਟੋਡੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੭੧੩)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
				ਨੁ											
ਗੁ	ਗੁ	ਪ	ਪ	ਧੁ	—	ਨੁ	ਧੁ	ਮ	ਗੁ	ਰੁ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	—	ਰੁ
ਨੀ	ਕੇ	ਗੁ	ਣ	ਗਾ	ऽ	ऽ	ਉ	ਮਿ	ਟ	ਹੀ	ऽ	ਰੋ	ऽ	ऽ	ਗ
				ਗੁ				ਨੁ.							
ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	ਰੁ	ਧੁ.	ਧੁ.	ਨੁ.	ਧੁ.	ਸ	ਸ	ਸ	—
ਮੁ	ਖ	ਊ	ऽ	ਜ	ਲ	ਮ	ਨ	ਨਿ	ਰ	ਮ	ਲ	ਹੋ	ਈ	ਹੈ	ऽ
				ਨੁ				ਨੁ				ਗੁ			
ਸਰੁ	ਗੁ	ਪ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਧੁ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਰੁ	ਸ	—	ਰੁ
ਤੇऽ	ਰੋ	ਰ	ਹੈ	ਈ	ਹਾ	ऽ	ऽ	ਊ	ਹਾਂ	ऽ	ऽ	ਲੋ	ऽ	ऽ	ਗ

ਅੰਤਰਾ

		ਨੁ													
ਪ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
ਚ	ਰ	ਨ	ਪ	ਖਾ	ऽ	ਰ	ਕ	ਰਉ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਸੇ	ऽ	ਵਾ	ऽ
ਨੁ								ਗੁਂ				ਗੁਂ			
ਧੁ	ਧੁ	—	ਧੁ	ਗੁਂ	—	ਗੁਂ	—	ਰੁਂ	—	—	ਗੁਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
ਮ	ਨਹਿ	ऽ	ਚ	ਰਾ	ऽ	ਵਉ	ऽ	ਭੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗ	ऽ
												ਗ			
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਨੁ	ਧੁ	—	ਨੁ	ਧੁ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਛੋ	ਡ	ਆ	ऽ	ਪ	ਤ	ऽ	ਬਾ	ऽ	ਦ	ਅ	ਹੰ	ਕਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ
								ਨੁ				ਗੁ			
ਸ	ਰੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਪ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਧੁ	—	ਮ	ਗੁ	ਰੁ	—	ਸ	ਰੁ
ਮਾ	ऽ	ਨ	ਸੋ	ਈ	ऽ	ਜੋ	ऽ	ਹੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ–ਟੋਡੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਚਲੰਤ ਲਯ ਵਿਚ)

ਰੂੜੋ ਮਨੁ ਹਰਿ ਰੰਗੋ ਲੋੜੈ ॥
ਗਾਲੀ ਹਰਿ ਨੀਹੁ ਨ ਹੋਇ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਹਉ ਢੂਢੇਦੀ ਦਰਸਨ ਕਾਰਣਿ ਬੀਥੀ ਬੀਥੀ ਪੇਖਾ ॥
ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਭਰਮੁ ਗਵਾਇਆ ਹੇ ॥ ੧ ॥
ਇਹ ਬੁਧਿ ਪਾਈ ਮੈ ਸਾਧੂ ਕੰਨਹੁ ਲੇਖੁ ਲਿਖਿਓ ਧੁਰਿ ਮਾਥੈ ॥
ਇਹ ਬਿਧਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਨੈਣ ਅਲੋਇ ॥ ੨ ॥

(ਟੋਡੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੭੧੫)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਧ̲ਨ̲
															ਰੂ̲S
ਧ̲ਮ	ਗ̲ਰ̲	ਸ	ਰ̲	ਗ̲	ਗ̲	ਪ	—	ਧ̲	—	ਧ̲	ਨ̲	ਧ̲ਮ	ਗ̲ਰ̲	ਸ	—
SS	ੜੋS	ਮ	ਨ	ਹ	ਰਿ	ਰੰ	S	ਗੋ	S	ਲੋ	S	ੜੈS	SS	S,	S
												ਗ̲			
ਰ̲	ਨ̲̣	ਧ̲̣	—	ਸ	—	ਸ	—	ਰ̲	—	ਗ̲	ਮ	ਰ̲	—	ਸ	
ਗਾ	S	ਲੀ	S	ਹ	S	ਰਿ	S	ਨੀ	S	ਹੁ	ਨ	ਹੋ	S	ਇ	

ਅੰਤਰਾ

		ਨ̲										ਗ̲ੰ			
ਪ	—	ਧ̲	—	ਸੰ	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰ̲ੰ	—	ਸੰ	ਸੰ
ਹਉ	S	ਢੂ	S	ਢੇ	S	ਦੀ	S	ਦ	ਰ	ਸ	ਨ	ਕਾ	S	ਰ	ਣ
ਨ̲								ਗ̲ੰ							
ਧ̲	—	ਧ̲	—	ਗ̲ੰ	—	ਗ̲ੰ	—	ਰ̲ੰ	—	—	ਗ̲ੰ	ਰ̲ੰ	—	ਸੰ	—
ਬੀ	S	ਥੀ	S	ਬੀ	S	ਥੀ	S	ਪੇ	S	S	S	ਖਾ	S	S	S
				ਮ											
ਰ̲ੰ	ਨ̲	ਧ̲	ਮ	ਗ̲	ਗ̲	ਸ	ਰ̲	ਗ̲	ਪ	ਧ̲	—	ਨ̲ਧ̲	ਮਗ̲	ਰ̲ਸ	
ਗੁ	ਰ	ਮਿ	ਲ	ਭ	ਰ	ਮ	ਗ	ਵਾ	S	ਇਆ	S	ਹੇS	SS	SS	ਰੂ...

—ਬਾਂਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ–ਟੋਡੀ, ਰੂਪਕ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਐਸੋ ਗੁਨੁ ਮੇਰੋ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਕੀਨ ॥
ਪੰਚ ਦੋਖ ਅਰੁ ਅਹੰ ਰੋਗ ਇਹ ਤਨ ਤੇ ਸਗਲ ਦੂਰਿ ਕੀਨ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਬੰਧਨ ਤੋਰਿ ਛੋਰਿ ਬਿਖਿਆ ਤੇ ਗੁਰ ਕੋ ਸਬਦੁ ਮੇਰੈ ਹੀਅਰੈ ਦੀਨ ॥
ਰੂਪੁ ਅਨਰੂਪ ਮੋਰੋ ਕਛੁ ਨ ਬੀਚਾਇਓ ਪ੍ਰੇਮ ਗਹਿਓ ਮੋਹਿ ਹਰਿ ਰੰਗ ਭੀਨ ॥੧॥
ਪੇਖਿਓ ਲਾਲਨੁ ਪਾਟ ਬੀਚ ਖੋਏ ਅਨਦ ਚਿਤਾ ਹਰਖੇ ਪਤੀਨ ॥
ਤਿਸ ਹੀ ਗ੍ਰਿਹੁ ਸੋਈ ਪ੍ਰਭੁ ਨਾਨਕ ਸੋ ਠਾਕੁਰੁ ਤਿਸ ਹੀ ਕੋ ਧੀਨ ॥ ੨ ॥

(ਟੋਡੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੭੧੬)

ਅਸਥਾਈ

×			੧		੨		×			੧		੨	
										ਗੁ			
ਸ	—	ਰੁ	ਨੁ̣	ਧੁ̣	ਸ	ਸ	ਰੁ	ਰੁ	ਰੁਗੁ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਐ	ऽ	ਸੋ	ਗੁ	ਨ	ਮੇ	ਰੋ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਜੀऽ	ਕੀ	ऽ	ਨ	ऽ
										ਗੁ			
ਸ	—	ਰੁ	ਗੁ	—	ਮ	—	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁਮ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਪੰ	ऽ	ਚ	ਦੋ	ऽ	ਖ	ऽ	ਅ	ਰ	ਅਹੰ	ਰੋ	ऽ	ਗ	ऽ
	ਨੁ				ਨੁ					ਗੁ			
ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਧੁ	ਮ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁਮ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਇਹ	ਤ	ਨ	ਤੇ	ऽ	ऽ	ਸ	ਗ	ਲ	ਦੂਰ	ਕੀ	ऽ	ਨ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

×			੧		੨		×			੧		੨	
ਨੁ			ਨੁ							ਗੁਂ			
ਧੁ	ਪ	ਪ	ਧੁ	—	ਨੁ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	[illegible]ਸਂ	ਰੁਂ	—	ਸਂ	—
ਬੰ	ਧ	ਨ	ਤੋ	ऽ	ਰ	ऽ	ਛੋ	ਰ	ਬਿਖਿ	ਆ	ऽ	ਤੇ	ऽ
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਗੁਰ	ਕੋ	ਸ	ਬ	ਦ	ਮੇ	ਰੈ	ਹੀ	ਅ	ਰੈ	ਦੀ	ऽ	ਨ	ऽ
			ਗੁਂ										
ਗੁਂ	ਗੁਂ	ਗੁਂਮਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੁਂ	ਨੁ	ਧੁ	ਮ	ਗੁ	—
ਰੂ	ਪ	ਅਨ	ਰੂ	ਪ	ਮੋ	ਰੋ	ਕਛ	ਨ	ਬਿ	ਚਾ	ऽ	ਰਿਓ	ऽ
			ਨੁ							ਗੁ			
ਗੁ	ਪ	ਪ	ਧੁ	—	ਨੁ	ਧੁ	ਮਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਰੁ	—	ਸ	—
ਪ੍ਰੇ	ਮ	ਗ	ਹਿਓ	ऽ	ਮੋ	ਹਿ	ਹਰਿ	ਰੰ	ਗ	ਭੀ	ऽ	ਨ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੭. ਰਾਗ ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ–ਟੋਡੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਕਉਨ ਕੋ ਕਲੰਕ ਰਹਿਓ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਲੇਤ ਹੀ ॥
ਪਤਿਤ ਪਵਿਤ ਭਏ ਰਾਮੁ ਕਹਤ ਹੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਰਾਮ ਸੰਗਿ ਨਾਮਦੇਵ ਜਨ ਕਉ ਪ੍ਰਤਗਿਆ ਆਈ ॥
ਏਕਾਦਸੀ ਬ੍ਰਤੁ ਰਹੈ ਕਾਹੇ ਕਉ ਤੀਰਥ ਜਾਈਂ ॥
ਭਨਤਿ ਨਾਮਦੇਉ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਸੁਮਤਿ ਭਏ ॥
ਗੁਰਮਤਿ ਰਾਮੁ ਕਹਿ ਕੋ ਕੋ ਨ ਬੈਕੁੰਠਿ ਗਏ ॥ ੨ ॥

(ਟੋਡੀ ਭ: ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੭੧੮)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਪ						ਗੁ					
ਧੁ	—	ਧੁ	ਮ	ਗੁ	ਗੁ	ਰੁ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	ਸ	—
ਕਉ	S	ਨ	ਕੋ	S	ਕ	ਲੰ	S	ਕ	ਰ	ਹਿਓ	S
ਰੁ	ਨੁ	ਸ	ਰੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਨੁਧੁ	ਮਗੁ	ਰੁਸ
ਰਾ	S	ਮ	ਨਾ	S	ਮ	ਲੇ	S	ਤ	ਹੀS	SS	SS
ਸਂ	ਰੁਂ	—	ਨੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਪ	ਤਿ	S	ਤ	S	ਪ	ਵਿ	ਤ	S	ਭ	ਏ	S
ਸਂ	ਰੁਂ	ਨੁ	ਧੁ	ਮ	ਗੁ	ਗੁਰੁ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	—	—
ਰਾ	S	S	ਮ	S	ਕ	ਹS	ਤ	S	ਹੀ	S	S

ਅੰਤਰਾ

			ਨੁ								
ਪ	—	ਪ	ਧੁ	—	ਧੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਰਾ	S	ਮ	ਸੰ	S	ਗ	ਨਾ	S	ਮ	ਦੇ	S	ਵ
ਨੁ	ਧੁ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਰੁਂ	ਰੁਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਜ	ਨ	S	ਕਉ	S	ਪ੍ਰ	ਤ	ਗਿਆ	S	ਆ	ਈ	S
ਨੁ						ਗੁਂ					
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਗੁਂ	—	—	ਰੁਂ	ਗੁਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	—	—
ਏ	ਕਾ	ਦ	ਸੀ	S	S	ਬ੍ਰ	ਤ	ਰ	ਹੈ	S	S
						ਗੁ					
ਸਂ	ਰੁਂ	ਨੁ	ਧੁ	ਮ	ਗੁ	ਰੁ	ਗੁ	ਰੁ	ਸ	—	—
ਕਾ	ਹੇ	S	ਕਉ	S	ਤੀ	ਰ	ਥ	ਜਾ	ਈ	S	S

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ-ਟੋਡੀ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਪੂਛਤ ਪਥਿਕ ਤਿਹ ਮਾਰਗਿ ਨ ਧਰੈ ਪਗਿ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੈ ਦੇਸ ਕੈਸੇ ਬਾਤਨ ਸੇ ਜਾਈਐ ॥
ਪੂਛਤ ਹੈ ਬੈਦ ਖਾਤ ਔਖਧਿ ਨ ਸੰਜਮ ਸੈ, ਕੈਸੇ ਮਿਟੈ ਰੋਗ ਸੁਖ ਸਹਜਿ ਸਮਾਈਐ ॥
ਪੂਛਤ ਸੁਹਾਗਨਿ,ਹੈਂ ਕਰਮਿ ਦੁਹਾਗਨਿ ਕੈ, ਰਿਦੈ ਬਿਭਚਾਰ ਕਤ ਸਿਹਜਾ ਬੁਲਾਈਐ ॥
ਗਾਇ ਸੁਨੈ ਆਂਖੇ ਮੀਚੈ ਪਾਈਐ ਨ ਪਰਮ ਪਦੁ,ਗੁਰੁ ਉਪਦੇਸ ਗਹਿ ਜੌ ਲੌ ਨ ਕਮਾਈਐ ॥

(ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ) ੪੩੯ ॥

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩			
ਸ										
ਰੁ	ਨੁ	ਸ	—	ਰੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਰੁ	ਗੁ	ਗੁ	
ਪ੍ਰੀ	ਤ	ਮ	ऽ	ਕੈ	ਦੇ	ਸ	ਕੈ	ऽ	ਸੇ	
							ਗੁ			
ਪ	ਧੁ	ਮ	ਗੁ	ਰੁ	ਗੁ	-ਮ	ਰੁ	—	ਸ	
ਬਾ	ਤ	ਨ	ऽ	ਸੇ	ਜਾ	ऽਈ	ਐ	ऽ	ऽ	
ਰੁ	ਨੁ	ਧੁ	—	ਗੁ	ਰੁ	ਗੁ	ਮ	ਗੁ	ਪ	
ਪੂ	ਛ	ਤ	ऽ	ਪ	ਥਿ	ਕ	ਤਿਹ	ऽ	ऽ	
ਧੁ	ਮ	ਗੁ	ਰੁ	ਗੁ	ਮ	ਗੁ	ਰੁ	—	ਸ	
ਮਾ	ਰ	ਗ	ऽ	ਨ	ਧ	ਰੈ	ਪ	ऽ	ਗ	ਪ੍ਰੀਤ...

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਧੁ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਰੁੰ	ਨੁ	ਸੰ	—	ਸੰ	
ਪੂ	ਛ	ਤ	ऽ	ਹੈ	ਬੈ	ਦ	ਖਾ	ऽ	ਤ	
ਨੁ							ਨੁ			
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਰੁੰ	ਨੁ	ਸੰ	ਧੁ	—	ਪ	
ਔ	ਖ	ਧਿ	ऽ	ਨ	ਸੰ	ਜਮ	ਸੈ	ऽ	ऽ	
ਨੁ		ਨੁ								
ਧੁ	ਧੁ	ਧੁ	ਗੁੰ	ਰੁੰ	ਸੰ	ਰੁੰ	ਨੁ	ਧੁ	ਧੁ	
ਕੈ	ਸੇ	ਮਿ	ਟੈ	ऽ	ਰੋ	ਗ	ਸੁ	ऽ	ਖ	
							ਗੁ			
ਨੁ	ਧੁ	ਮ	ਗੁ	ਰੁ	ਗੁ	-ਮ	ਰੁ	—	ਸ	
ਸ	ਹ	ਜ	ऽ	ਸ	ਮਾ	ऽਈ	ਐ	ऽ	ऽ	— ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

(ਬਿਲਾਸਖਾਨੀ-ਟੋਡੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਦੇਸੀ-ਟੋਡੀ

ਵਾਦੀ—ਪ	ਠਾਟ—ਆਸਾਵਰੀ	ਸਮਾਂ—ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਰ	ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—"ਪ—ਰ ਤੇ ਸੰ—ਪ" ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤੀ ਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵੱਕ੍ਰ ਰਹੇਗਾ ।

ਮ
ਆਰੋਹ—ਸ, ਰ, ਮ ਪ, ਧ ਮ ਪ ਸੰ ।

ਪ ਸ
ਅਵਰੋਹ—ਸੰ, ਪ ਧ ਮ ਪ, ਰ ਗੁ, ਸ ਰ ਨ਼ੁ ਸ ।

ਮ ਪ ਸ ਸ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਰ ਮ ਪ, ਰ ਗੁ ਸ ਰ ਨ਼ੁ ਨ਼ੁ ਸ ।

ਦੇਸੀ ਜਾਂ ਦੇਸੀ-ਟੋਡੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਰਾਗ ਹੈ । ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਵਿਵਰਣ ਇਸ ਦਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਆਧੁਨਿਕ ਦੇਸੀ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ । ਭਾਵ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇਸੀ ਰਾਗ ਦਾ ਜੋ ਰੂਪ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ-ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਅਤੇ 'ਰੇ ਮਾ ਧਾ' ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਦੇ ਨਾਲ ਥੋੜਾ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਭੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਰਾਗ ਦੇਸੀ-ਟੋਡੀ ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਟ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਖਭ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਘੱਟ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ-ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਅਵਰੋਹ ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਧੈਵਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਸ਼ੁੱਧ ਧੈਵਤ ਅਧਿਕ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲਾਈਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇਕ ਖਾਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ—"ਪ, ਧੁਪ,

ਪ ਮ ਸ ਸ
ਸੰ—ਪਧੁ ਮਪ, ਰਮਪ, ਧੁਮਪ, ਗੁ ਰ ਨ਼ੁ ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਰਾਗ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ "ਸੰ, ਨੁ ਧ ਪ ।" ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਦਾ ਸਾਥ-ਸਾਥ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਸਾਵਰੀ ਦੀ ਛਾਇਆ ਆਵੇਗੀ । ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਵਰਜਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵੱਕ੍ਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਕੇਵਲ ਆਲਾਪ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਮ ਪ ਸ ਸ
ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ "ਸ, ਰਮਪ, ਰਮਪ, ਧਮਪ, ਸੰ—ਪਧਮਪ, ਰਗੁ, ਸਰ ਨ਼ੁ ਨ਼ੁ ਸ" ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਦਾ ਵੱਕ੍ਰ ਰੂਪ ਹੀ ਦੇਸੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਆਰੋਹ "ਸ ਰ ਮ ਪ, ਨੂ ਜਾਂ (ਨ) ਸੰ"
ਸੰ ਨੂ ਪ ਪ
ਦੇਸੀ ਦਾ ਨਾਂ ਕੁਝ ਸਵਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ "ਨੂ ਸੰ—ਪ ਧ ਮ ਪ,
ਸ
ਅਤੇ ਰ ਗੁ, ਸ ਰ, ਨ਼ ਸ" ਇਹ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਦੇਸੀ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਲਾਪ ਅਤੇ ਤਾਨ-ਪਲਟੇ ਅਕਸਰ ਰਿਖਭ ਮੱਧਮ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਜ-ਕਲ ਦੇਸੀ ਰਾਗ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ—ਕੋਈ ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਧੈਵਤ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਕੇਵਲ ਸ਼ੁਧ ਧੈਵਤ ਲਾ ਕੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਸਿਰਫ ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਦੋਵੇਂ ਧੈਵਤ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਲਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਉਤਰੀ ਦੇਸੀ' ਰਾਗ ਭੀ ਇਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਰਿਖਭ ਤੀਵਰ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੇਸੀ ਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਕੋਮਲ ਆਸਾਵਰੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਘਟ ਹੀ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਦੇਸੀ-ਟੋਡੀ ਵਿਚ ਧੁਰਪਦ, ਖਯਾਲ, ਤਰਾਨੇ ਆਦਿ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਨਾਮੀ ਗਾਇਕ ਬਹੁਤ ਉੱਤਮ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਅਧਿਕਤਰ ਮੱਧ ਤੇ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੰਦ੍ਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਤੇ ਮੱਧ ਸਪਤਕ ਦੇ ਆਰੋਹ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਮਲ 'ਨੀ' ਤੇ ਤਾਰ ਖੜਜ ਦੇ ਨਾਲ ਅਲਪ ਸ਼ੁੱਧ 'ਨੀ' ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਾਰ ਖੜਜ ਤੋਂ ਮੀਂਡ ਰਾਹੀਂ ਪੰਚਮ ਤੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦਾ ਰੂਪ ਨਿਖਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਅਤੇ ਸੁਰਤੀ ਮਧੁਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ ਸ ਸ ਮ ਪ
੧. ਸ, ਰ ਨ਼ ਨ਼ਸ—ਸਰ ਗੁ, ਰਗੁਸਰਨ਼ਸ—ਪ਼ ਧ਼ਮ਼ਪ਼ਸ।

ਰ ਸ ਮ ਪ ਪ ਪ ਸ ਸ ਮ ਪ ਮ ਰ ਸ ਸ
੨. ਸ ਨ਼ ਨ਼ਸ—ਸ ਰ ਮਪ—ਧਮਪ, ਰਗੁਸਰਨ਼ ਨ਼ਸ—ਰਮਪ, ਰਮਪ, ਧੁਮਪ ਗੁ, ਰਗੁ ਸਰ, ਨ਼ ਨ਼ਸ—

ਮ ਪ ਧੁ ਨੁ ਮ ਰ ਸ ਸ ਮ ਧ ਧ
੩. ਸ ਰ ਮਪ ਮਪ, ਧਪ, ਰਮਪ—ਮਪ, ਧਪ, ਮਪਧ ਗੁ, ਸਰ—ਨ਼ ਨ਼ਸ—ਰਮਪ—ਮ ਪਸੰ—ਪ,
ਧ ਪ ਰ ਸ ਸ
ਧਪ ਮਪ ਰਗੁ ਸਰ, ਨ਼ ਨ਼ਸ—।

    ਮ   ਪਪ   ਧ   ਰੰ ਸੰ   ਪ ਪ ਰ ਸਸ   ਮ ਪ ਧਧ
੪. ਸ ਰਮਪ, ਧ ਮਪ, ਰਮਪ ਮਪਸੰ—ਨ਼ ਨ਼ਸੰ—ਪਧ ਮਪ ਰਗੁ ਸਰ ਨ਼ ਨ਼ਸ—ਸ ਰ ਮਪ, ਮ ਪਸੰ—

ਸੰ ਸੰ   ਮੰ   ਰੰ   ਸੰ ਸੰ   ਮ   ਪ   ਸ
ਰੰ ਨਸੰ—ਸੰਰੰ ਗੁੰਰੰਗੁੰ ਸੰਰੰ ਨ਼ ਨ਼ਸੰ—ਸੰਪਧਪ ਪ, ਰਮਪਧੁਪ,ਧੁ ਮਪਰਗੁਸਰ ਨ਼ਸ— ।

ਪ   ਰੰ ਸੰ   ਮੰ ਮੰ   ਰੰ   ਸੰ   ਮੰ   ਸੰ
੫, ਧਮਪਸੰ—ਨ਼ ਨ਼ਸੰ—ਰੰ ਗੁ, ਗੁੰਰੰਗੁੰਸੰ—ਰੰ ਨਸੰ— ਸੰਰੰਪੰ ਗੁੰਰੰਗੁੰਸੰਰੰਸੰ—ਸੰਰੰਨਸੰ ਪਧਮਪ ਰਗੁ

ਸਸ   ਮ   ਰ ਰ   ਧ ਧ ਸੰ—   ਪ ਪ   ਪ ਮ   ਰ
ਸਰ ਨ਼ ਨ਼ਸ—ਰਮਪਰਮਪਰ—ਗੁ ਸ—ਧਪ, ਮ ਪ ਨਸੰ ਪ—ਧ ਮਪ, ਰਮਪ, ਧੁਪ ਗੁ, ਰਗੁ ਸਰ

ਸਸ
ਨ਼ ਨ਼ਸ— ।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਰਮ ਪਧ ਮਪ ਰਗੁ । ਸਰ ਨ਼ਸ, ਰਮ ਪਧ । ਮਪ ਸੰਰੰ ਨਸੰ ਪਧ । ਮਪ ਰਗੁ ਸਰ ਨ਼ਸ ।

੨, ਪਧ ਮਪ ਸੰਸੰ ਪਧ । ਮਪ ਰਗੁ ਸਰ ਨ਼ਸ । ਪਧ ਮਪ ਸੰਰੰ ਨ਼ਸੰ । ਰੰਗੁੰ ਸੰਰੰ ਨ਼ਸੰ ਪਧ ।
ਮਪ ਰਗੁ ਸਰ ਨ਼ਸ ।

੩. ਸਸ ਮਰ ਪਮ ਧਪ । ਮਪ ਸੰਨ ਸੰਸੰ ਪਪ । ਮਪ ਰਗੁ ਸਰ ਨ਼ਸ । ਸਸ ਮਰ ਪਮ ਧਪ ।

੪. ਸਰ ਰ,ਰ ਮਮ, ਮਪ । ਪ,ਪ ਧਧ, ਧਮ, ਮ,ਪ । ਸੰਸੰ, ਸੰਰੰ ਰੰ,ਗੁੰ ਗੁੰਸੰ । ਰੰਰੰ ਨ਼,ਸੰ ਸੰਪ, ਧਧ ।
ਮਪ ਪ,ਰ ਗੁਗੁ ਸ,ਰ । ਰਨ਼ ਸਸ

੫, ਸਰ ਮਪ ਧਧ ਪਧ । ਧ,ਮ ਪਪ ਰਗੁ ਗੁ,ਸ । ਰਰ ਨ਼ਸ ਸऽ ਸਰ । ਮਪ ਸੰਸੰ ਨ਼ਸੰ ਸੰਨ਼ ।

ਸੰਸੰ ਪਧ ਧ,ਮ ਪਪ । ਰਗੁ ਗੁ,ਸ ਰਰ ਨ਼ਸ । ਸऽ ਸਰ ਮਪ ਸੰऽ । ਨ਼ਸੰ ਸਰ ਮਪ ਸੰऽ ।

ਨ਼ਸੰ ਸਰ ਮਪ ਸੰऽ ।

੬. ਸਸ ਰਰ ਪਪ ਰਗੁ । ਸਰ ਨ਼ਸ, ਸਸ ਰਰ । ਪਪ ਧਧ ਮਪ ਸੰਸੰ । ਪਪ ਧਧ ਮਪ ਰਗੁ ।

ਸਰ ਨ਼ਸ ਸਸ ਰਰ । ਪਪ ਧਧ ਮਪ ਸੰਸੰ । ਰੰਰੰ ਗੁੰਗੁੰ ਸੰਸੰ ਰੰਰੰ । ਨ਼ਨ਼ ਸੰਸੰ ਪਪ ਧਧ ।

ਮਪ ਰਗੁ ਸਰ ਨ਼ਸ ।

੧. ਰਾਗ ਦੇਸੀ-ਟੋਡੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਨਸਾ ਪੂਰਨ ਸਰਨਾ ਜੋਗ ॥ ਜੋ ਕਰਿ ਪਾਇਆ ਸੋਈ ਹੋਗੁ ॥
ਹਰਨ ਭਰਨ ਜਾਕਾ ਨੇਤ੍ਰ ਫੋਰੁ ॥ ਤਿਸ ਕਾ ਮੰਤ੍ਰ ਨ ਜਾਨੈ ਹੋਰੁ ॥
ਅਨਦ ਰੂਪ ਮੰਗਲ ਸਦ ਜਾ ਕੈ ॥ ਸਰਬ ਥੋਕ ਸੁਨੀਅਹਿ ਘਰਿ ਤਾ ਕੈ ॥
ਰਾਜ ਮਹਿ ਰਾਜੁ ਜੋਗ ਮਹਿ ਜੋਗੀ ॥ ਤਪ ਮਹਿ ਤਪੀਸਰੁ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਮਹਿ ਭੋਗੀ ॥
ਧਿਆਇ ਧਿਆਇ ਭਗਤਹ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ॥
ਨਾਨਕ ਤਿਸੁ ਪੁਰਖ ਕਾ ਕਿਨੈ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ ॥੨॥

(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੨੯੪)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
			ਮ												ਸ
			ਗੁ	—	ਰ	—	ਸ	ਰ	—	—	—	ਗੁ	ਸ	ਰ	ਨੁ
			ਰਾ	ऽ	ਜ	ऽ	ਮਹਿ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
			ਮ												
ਸ	—	—	ਰ	—	ਮ	—	ਰਮ	ਪ	—	—	—	—	ਮ	ਮਪ	ਧਪ
ਜ	ऽ	ऽ,	ਜੋ	ऽ	ਗ	ऽ	ਮਹਿ	ਜੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ
ਮ		ਰ	ਪ		ਧ								ਸਂ		
ਗੁ	—	ਸ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਪ	ਸਂ	—	—	—	—	ਨ	ਸਂ	—
ਗੀ	ऽ	ऽ,	ਤ	ਪ	ਮਹਿ	ऽ	ਤ	ਪੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸ	ਰ	ऽ
								ਨੁ							
—	—	—	ਰਂ	ਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	—	ਪ	—	ਮ	ਮਧ	ਧਪ
ऽ	ऽ	ऽ	ਗ੍ਰਿਹ	ऽਸ	ਤ	ऽ	ਮਹਿ	ਭੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ
ਮ		ਰ													
ਗੁ	—	ਸ													
ਗੀ	ऽ	ऽ													

ਅੰਤਰਾ

	ਪ			ਧ				ਨ							
	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—
	ਮ	ਨ	ਸਾ	ਪੂ	ऽ	ਰ	ਨ	ਸ	ਰ	ਨਾ	ऽ	ਜੋ	ऽ	ਗ	ऽ
								ਨ							
—	ਸਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਪ	ਪ	ਮ	ਮਪ	ਧਪ
ऽ	ਜੋ	ਕ	ਰ	ਪਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ਈ	ऽ	ਹੋ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ

ਮ		ਰ	
ਗੁ	—	ਸ	
ਗ	ऽ	ऽ	ਰਾਜ...

ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਬੈਠਵੀਂ ਲਯ ਵਿਚ ਛੋਟੀ ਤਿੰਨਤਾਲ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਲਯ ਵਧਾਅ ਕੇ ਤਿੰਨਤਾਲ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਰਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

੨. ਰਾਗ ਦੇਸੀ–ਟੋਡੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਸੰਤਨ ਅਵਰ ਨ ਕਾਹੂ ਜਾਨੀ ॥
ਬੇਪਰਵਾਹ ਸਦਾ ਰੰਗਿ ਹਰਿ ਕੈ ਜਾ ਕੋ ਪਾਖੁ ਸੁਆਮੀ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਊਚ ਸਮਾਨਾ ਠਾਕੁਰ ਤੇਰੋ ਅਵਰ ਨ ਕਾਹੂ ਤਾਨੀ ॥
ਐਸੋ ਅਮਰੁ ਮਿਲਿਓ ਭਗਤਨ ਕਉ ਰਾਚਿ ਰਹੇ ਰੰਗਿ ਗਿਆਨੀ ॥੧॥
ਰੋਗ ਸੋਗ ਦੁਖ ਜਰਾ ਮਰਾ ਹਰਿ ਜਨਹਿ ਨਹੀ ਨਿਕਟਾਨੀ ॥
ਨਿਰਭਉ ਹੋਇ ਰਹੇ ਲਿਵ ਏਕੈ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਮਨੁ ਮਾਨੀ ॥੨॥

(ਟੋਡੀ ਮ: ੫, ਪੰਨ ੭੧੧)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
	ਮ			ਮ				ਧ				ਧ		ਮ	
	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਰ	ਮ	ਪ	ਮ	ਪ	—	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਗੁ	—
	ਸੰ	ਤ	ਨ	ਅ	ਵ	ਰ	ਨ	ਕਾ	ऽ	ਹੂ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਨੀ	ऽ
	ਗੁ		ਰ		ਸ					ਪ					
ਰਸ	ਰ	ਗੁ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	ਸ	ਪ਼	—	ਧ਼	ਮ਼	ਪ਼	ਸ	ਸ	—
ऽऽ,	ਬੇ	ਪ	ਰ	ਵਾ	ਹ	ऽ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ਰੰ	ਗ	ਹ	ਰਿ	ਕੈ	ऽ
	ਮ														
—	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਰ	ਗੁ	ਸ	ਰ
ऽ	ਜਾ	ऽ	ਕੋ	ਪਾ	ऽ	ਖ	ਸੁ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮੀ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

	ਪ			ਧ				ਨ							
	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਸੰ	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	—
	ਊ	ਚ	ਸ	ਮਾ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਠਾ	ऽ	ਕੁ	ਰ	ਤੇ	ऽ	ਰੋ	ऽ
										ਸੰ	ਸੰ				
—	ਸੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਗੁੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ	—	ਨ਼	ਨ਼	ਸੰ	—	—	—
ऽ	ਅਵ	ਰ	ਨ	ਕਾ	ऽ	ਹੂ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ

	ਸਂ					ਧ		ਮ					ਸ		
—	ਨ	—	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਪ	ਪਧ	ਗੁ	—	ਰ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—
S	ਐ	S	ਸੋ	ਅ	ਮ	ਰ	ਮਿਲਿ	ਓ	S	ਭ	ਗ	ਤ	ਨ	ਕਉ	S
	ਮ														
—	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਰ	ਗੁ	ਸ	ਰ
S	ਰਾ	ਚ	ਰ	ਹੇ	S	ਰੰ	ਗ	ਗਿਆ	S	S	S	ਨੀ	S	S	S

—
S ਸੰਤਨ... ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸ੍ਵਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਦੇਸੀ-ਟੋਡੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਿਸੁ ਨੀਚ ਕਉ ਕੋਈ ਨ ਜਾਨੈ ॥ ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਉਹੁ ਚਹੁ ਕੁੰਟ ਮਾਨੈ ॥੧॥
ਦਰਸਨੁ ਮਾਗਉ ਦੇਹਿ ਪਿਆਰੇ ॥ ਤੁਮਰੀ ਸੇਵਾ ਕਉਨ ਕਉਨ ਨ ਤਾਰੇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜਾ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ ਕੋਈ ॥ ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਉਆ ਕੇ ਚਰਨ ਮਲਿ ਧੋਈ ॥੨॥
ਜੋ ਪ੍ਰਾਨੀ ਕਾਹੂ ਨ ਆਵਤ ਕਾਮ ॥ ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤਾ ਕੋ ਜਪੀਐ ਨਾਮ ॥੩॥
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਮਨ ਸੋਵਤ ਜਾਗੇ ॥ ਤਬ ਪ੍ਰਭ ਨਾਨਕ ਮੀਠੇ ਲਾਗੇ ॥੪॥

(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੩੮੬)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਮ
															ਰ
															ਦ
ਪ	ਧ			ਮ							ਰ				ਮ
ਮ	ਪ	ਧ	ਪ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	ਰਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—	ਸ	ਰ
ਰ	ਸ	S	ਨ	ਮਾ	S	ਗਉ	S	ਦੇ	ਹਿS	S	ਪਿ	ਆ	S	ਰੇ,	ਤੁ
	ਧ									ਪ		ਮ		ਰ	
ਮ	ਪ	—	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਰਗੁ	ਸ	
ਮ	ਰੀ	S	ਸੇ	ਵਾ	S	ਕਉ	ਨ	ਕ	S	ਨ	ਨ	ਤਾ	SS	ਰੇ	

ਅੰਤਰਾ

ਧ		ਧ							ਮਂ				ਸਂ		
ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਰਂ	ਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ਼	ਸਂ	—
ਜਿ	ਸ	S	ਨੀ	S	ਚ	ਕਉ	S	ਕੋS	S	ਈ	ਨ	ਜਾ	S	ਨੈ	S

				ਧ		ਪ		ਮ				ਮ		ਰ
ਪ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਰ	ਮ	ਪਧ	ਪ	ਗੁ	ਰਗੁ	ਸ
ਨਾ	ऽ	ਮ	ਜ	ਪ	ਤ	ਉ	ਹੁ	ਚਹੁ	ऽ	ਕੁੰऽ	ਟ	ਮਾ	ऽऽ	ਨੈ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੪. ਰਾਗ ਦੇਸੀ-ਟੋਡੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਅਨਾਥ ਨਾਥ ਪ੍ਰਭ ਹਮਾਰੇ ॥ ਸਰਨਿ ਆਇਓ ਰਾਖਨਹਾਰੇ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸਰਬ ਪਾਖ ਰਾਖੁ ਮੁਰਾਰੇ ॥ ਆਗੈ ਪਾਛੈ ਅੰਤੀ ਵਾਰੇ ॥੧॥
ਜਬ ਚਿਤਵਉ ਤਬ ਤੁਹਾਰੇ ॥ ਉਨ ਸਮ੍ਹਾਰਿ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਸਧਾਰੇ ॥੨॥
ਸੁਨਿ ਗਾਵਉ ਗੁਰ ਬਚਨਾਰੇ ॥ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ ਸਾਧ ਦਰਬਾਰੇ ॥੩॥
ਮਨ ਮਹਿ ਰਾਖਉ ਏਕ ਅਸਾਰੇ ॥ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਮੇਰੇ ਕਰਨੈਹਾਰੇ ॥੪॥

(ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੫੩੩)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
	ਸ	ਰ		ਮ				ਧ						ਮ	
	ਰ	ਨ਼	ਸ	ਰ	ਮ	ਪ	—	ਪ	ਪ	—	ਪਧ	ਮ	ਪ	ਗੁ	—
	ਅ	ਨਾ	ਥ	ਨਾ	ऽ	ਥ	ऽ	ਪ੍ਰ	ਭ	ऽ	ਹऽ	ਮਾ	ऽ	ਰੇ	ऽ
								ਨ਼						ਮ	
ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਧ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮਪ	ਧਪ	ਗੁ	—
ऽ,	ਸ	ਰ	ਨ	ਆ	ऽ	ਇਓ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਖ	ਨ	ਹਾऽ	ऽऽ	ਰੇ	ऽ

ਰਸ ਅऽ
ऽऽ

ਅੰਤਰਾ

	ਪ							ਨ							
	ਮ	ਪ	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਸਂ	—
	ਸ	ਰ	ਬ	ਪਾ	ऽ	ਖ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਖ	ਮੁ	ਰਾ	ऽ	ਰੇ	ऽ
					ਸਂ							ਮ			
—	ਰਂ	ਗੁਂ	ਰਂਸਂ	ਰਂ	ਨ਼	ਸਂ	—	ਪ	—	ਪਧ	ਪ	ਗੁ	—	ਰ	ਸ
ऽ	ਆ	ऽ	ਗੈऽ	ਪਾ	ऽ	ਛੈ	ऽ	ਅੰ	ऽ	ਤੀऽ	ऽ	ਵਾ	ऽ	ਰੇ	ऽ

—
ऽ ਅਨਾਥ... ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੫. ਰਾਗ ਦੇਸੀ-ਟੋਡੀ, ਤਾਲ-ਸੂਲਫਾਕ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਮਾਟੀ ਕੋ ਪੁਤਰਾ ਕੈਸੇ ਨਚਤੁ ਹੈ ॥
ਦੇਖੈ ਦੇਖੈ ਸੁਨੈ ਬੋਲੈ ਦਉਰਿਓ ਫਿਰਤੁ ਹੈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜਬ ਕਛੁ ਪਾਵੈ ਤਬ ਗਰਬੁ ਕਰਤੁ ਹੈ ॥ ਮਾਇਆ ਗਈ ਤਬ ਰੋਵਨੁ ਲਗਤੁ ਹੈ ॥੧॥
ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਰਸ ਕਸਹਿ ਲੁਭਾਨਾ ॥ ਬਿਨਸਿ ਗਇਆ ਜਾਇ ਕਹੂੰ ਸਮਾਨਾ ॥੨॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਜੀ ਜਗੁ ਭਾਈ ॥ ਬਾਜੀਗਰ ਸਉ ਮੋਹਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਨਿ ਆਈ ॥੩॥

(ਆਸਾ, ਸ੍ਰੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੪੮੭)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੩		੦	
ਮ									
ਗੁ	—	ਰ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—	—	—
ਮਾ	ऽ	ਟੀ	ਕੋ	ਪੁ	ਤ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ
				ਮ					
ਰ	ਮ	ਪਧ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	—	ਰ	ਸ	ਰ
ਕੈ	ऽ	ਸੇऽ	ਨ	ਚ	ਤ	ऽ	ਹੈ	ऽ	ऽ
ਸਂ				ਸਂ			ਪ		
ਨ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ਼	ਸਂ	—	ਧ	ਪ	ਪ
ਦੇ	ਖੈ	ਦੇ	ਖੈ	ਸੁ	ਨੈ	ऽ	ਬੋ	ऽ	ਲੈ
							ਮ		
ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਮਪ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰਸ	ਰ
ਦਉ	ਰਿ	ਓ	ਫਿ	ਰऽ	ਤ	ऽ	ਹੈ	ऽऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ				ਨ					
ਪ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ
ਜ	ਬ	ਕ	ਛ	ਪਾ	ਵੈ	ऽ	ਤ	ਬ	ऽ
ਮਂ			ਸਂ	ਸਂ					
ਗੁਂ	ਗੁਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਨ਼	ਸਂ	—	ਪ	—	—
ਗ	ਰ	ਬ	ਕ	ਰ	ਤ	ऽ	ਹੈ	ऽ	ऽ
ਸਂ				ਸਂ			ਪ		
ਨ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਨ਼	ਸਂ	—	ਧ	ਪ	—
ਮਾ	ऽ	ਇਆ	ਗ	ਈ	ऽ	ऽ	ਤ	ਬ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਪਮ	ਗੁਰ	ਸਰ
ਰੋ	ਵ	ਨ	ਲ	ਗ	ਤ	S	ਹੈS	,SS	SS

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਦੇਸੀ-ਟੋਡੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਤਨੁ ਰੈਨੀ ਮਨੁ ਪੁਨ ਰਪਿ ਕਰਿ ਹਉ ਪਾਚਉ ਤਤ ਬਰਾਤੀ ॥
ਰਾਮ ਰਾਇ ਸਿਉ ਭਾਵਰਿ ਲੈਹਉ ਆਤਮ ਤਿਹ ਰੰਗਿ ਰਾਤੀ ॥੧॥
ਗਾਉ ਗਾਉ ਰੀ ਦੁਲਹਨੀ ਮੰਗਲਚਾਰਾ ॥
ਮੇਰੇ ਗ੍ਰਿਹ ਆਏ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਭਤਾਰਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਨਾਭਿ ਕਮਲ ਮਹਿ ਬੇਦੀ ਰਚਿ ਲੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਉਚਾਰਾ ॥
ਰਾਮ ਰਾਇ ਸੋ ਦੂਲਹੁ ਪਾਇਓ ਅਸ ਬਡਭਾਗ ਹਮਾਰਾ ॥੨॥
ਸੁਰਿ ਨਰ ਮੁਨਿ ਜਨ ਕਉਤਕ ਆਏ ਕੋਟਿ ਤੇਤੀਸ ਉਜਾਨਾ ॥
ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਮੋਹਿ ਬਿਆਹਿ ਚਲੇ ਹੈ ਪੁਰਖ ਏਕ ਭਗਵਾਨਾ ॥੩॥

(ਆਸਾ, ਸ੍ਰੀ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੪੮੨)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
										ਸ	ਰ
										ਜੀ	ਮੇ
ਮ ਗੁ	—	ਰ	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—	ਸ	ਸ
ਰੇ	S	S	S	ਗ੍ਰਿ	ਹ	ਆ	S	ਏ	S	ਰਾ	ਜਾ
ਰ	ਮ	—	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	ਰਸ	ਸ
ਲਾ	S	S	ਮ	S	ਭ	ਤਾ	S	S	ਰ,	ਰਾS	ਜਾ
ਸੰ ਨ	—	—	ਸੰ	—	ਰੰ	ਸੰ	ਨ਼	ਧ	ਪ	ਪ	ਪ
ਰਾ	S	S	ਮ	S	ਭ	ਤਾ	S	S	S	ਰਾ	ਜਾ'
ਪ	ਮ	—	ਧ	ਪ	ਮ	ਗੁ	—	ਰ	ਗੁ	ਰਸ	ਰ
ਰਾ	S	S	S	ਮ	ਭ	ਤਾ	S	S	S	ਰS	ਮੇ

ਅੰਤਰਾ

ਮ											
ਪ	—	ਪ	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	—	—	—	—	ਰਂ
ਗਾ	ऽ	ਉ	ਗਾ	ऽ	ਉ	ਰੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਦੂ
	ਮਂ					ਸਂ					
ਸਰਂ	ਗੁਂ	ਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨੁ	ਸਂ	—	ਪ	—	—
ਲऽ	ਹ	ਨੀ	ਮਂ	ਗ	ਲ	ਚਾ	ऽ	ਤ	ਰਾ	ऽ	ऽ,
ਸਂ											
ਨ	—	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ	ਪ
ਮੇ	ऽ	ਰੇ	ਗ੍ਰਿ	ਹ	ऽ	ਆ	ऽ	ਏ	ऽ	ਰਾ	ਜਾ
ਪ	ਮ	—	ਧ	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਰ	—	ਗੁ	ਰਸ	ਰ
ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮ	ਭ	ਤਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰऽ	ਮੇ ..

ਨੋਟ :—ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੭. ਰਾਗ ਦੇਸੀ-ਟੋਡੀ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਜ)

ਪ੍ਰੇਮ ਪਟੋਲਾ ਤੈ ਸਹਿ ਦਿਤਾ ਢਕਣ ਕੂਪਤਿ ਮੇਰੀ ॥
ਦਾਨਾ ਬੀਨਾ ਸਾਈ ਮੈਡਾ ਨਾਨਕ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਾ ਤੇਰੀ ॥੧॥
(ਗੂਜਰੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੫੨੦)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਮ			ਰ		ਮ	ਪ			
ਗੁ	ਰਸ	ਰ	ਨੁ	ਸ	ਰ	ਮ	ਪਮ	ਪਧ	ਪ
ਪ੍ਰੇ	ਮਪ	ਟੋ	ऽ	ਲਾ	ਤੈ	ਸਹਿ	ਦਿऽ	ऽऽ	ਤਾ
ਨ		ਨੁ							
ਸਂ	ਸਰਂ	ਸਂ	—	ਪਪ	ਪਧ	ਮਪ	ਰਗੁ	ਸਰ	ਨੁਸ
ਢ	ਕਣ	ਕੂ	ऽ	ਪਤਿ	ਮੇऽ	ऽऽ	ਰੀऽ	ऽऽ	ऽऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ					ਰਂ			ਸਂ	
ਮ	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਗੁਂ	ਰਂਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਸਂ
ਦਾ	ਨਾ	ਬੀ	ऽ	ਨਾ	ਸਾ	ਈऽ	ਮੈ	ऽ	ਡਾ
ਨ									
ਸਂ	ਸਂਸਂ	ਪਧ	ਪ	ਪ	ਰ	ਮ	ਰਮ	ਪਧ	ਪ
ਨਾ	ਨਕ	ਸਾऽ	ਰ	ਨ	ਜਾ	ਣਾ	ਤੇऽ	ऽऽ	ਈ

(ਦੇਸੀ-ਟੋਡੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ

ਵਾਦੀ—ਰ	ਠਾਟ—ਕਾਫੀ	ਸਮਾਂ—ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਪ	ਜਾਤੀ—ਓੜਵ-ਖਾਡਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ।

ਮ
ਆਰੋਹ—ਸ, ਰ, ਮੱਪ, ਨ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਨ ਧਪ, ਮ ਰ, ਸ।

ਸ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਰ ਮ ਰ, ਮੱਪ, ਧਪ, ਮਰ ਨ਼, ਪ਼—ਨ਼ਧ਼ ਸਨ਼ ਰਸ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ 'ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ' ਨਾਮ ਯੁਕਤੀ ਸੰਗਤ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ ਤੋਂ ਐਸੇ ਸਾਰੰਗ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਸਾਰੰਗ ਦੇ ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ। ਪਰ ਸਾਰੰਗ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਦ ਦੂਜੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਮਿਸ਼ਰ ਕੋਟੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ ਤਾਂ ਭੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ ਕਹਿਣਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨੀ ਸਾਰੰਗ' ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ ਕਹਿਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੀਕ ਤੇ ਯੁਕਤੀ ਸੰਗਤਿ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਰਾਗ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਮੁੱਖ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਮੁੱਖ ਰਾਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ—ਮਧਮਾਦ ਸਾਰੰਗ, ਸਾਮੰਤ ਸਾਰੰਗ, ਲੰਕਦਹਨ ਸਾਰੰਗ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਜਯੰਤ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਚਰਜੂ ਮਲ੍ਹਾਰ ਇਤਿਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਐਸੇ ਰਾਗ ਭੀ ਹਨ ਜੋ ਮੁਖ ਰਾਗ ਵਿਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਜਿਸ ਰਾਗ ਨਾਮ ਤੋਂ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਕਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਪਹਿਲਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਖ ਰਾਗ ਦਾ ਬਾਦ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ—ਗੌਂਡ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਨਟ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਨਟ ਬਿਹਾਗ, ਪੂਰਵ-ਕਲਿਆਨ, ਕਾਫੀ ਕਾਨੜਾ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਬਿਹਾਗ, ਕਲਿਆਨ ਤੇ ਕਾਨੜਾ ਮੁੱਖ ਰਾਗ ਹਨ ਅਤੇ ਗੌਂਡ, ਨਟ, ਪੂਰੀਆ ਤੇ ਕਾਫੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ ਦੀ ਥਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਲਿਆਨ-ਸਾਰੰਗ ਜਾਂ ਕਾਮੋਦ-ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ ਕਹਿਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਯੁਕਤੀ ਸੰਗਤਿ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਕਾਮੋਦ ਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਕਲਿਆਨ ਦੀ ਛਾਇਆ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਜਿਹੜੇ ਵਿਚਾਰ 'ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ' ਸੰਬੰਧੀ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਹਨ ਇਹ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਪੁਰਾਤਨ ਰਾਗ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਰ-ਰੂਪ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ 'ਸ਼ੁੱਧ' ਲਕਬ ਅਜੇ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ—ਸ਼ੁੱਧ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਸ਼ੁੱਧ ਕਲਿਆਨ, ਸ਼ੁੱਧ ਵਰਾਟੀ, ਸ਼ੁੱਧ ਨਾਟ,

ਸ਼ੁੱਧ ਆਸਾਵਰੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ 'ਸਾਰੰਗ' ਰਾਗ ਨੂੰ 'ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ' ਭੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਨੂੰ 'ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨੀ ਸਾਰੰਗ' ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜੋ ਇਕ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ 'ਸ਼ੁੱਧ ਸਾਰੰਗ' ਹੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਭਾਵ, ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਹੈ, ਸਰੂਪ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਹੈ, ਪਰ ਰੂਪ ਇਸ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ ਦਾ ਠਾਟ ਕਾਫੀ, ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਖਾਡਵ, ਵਾਦੀ ਰਿਖਭ, ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ (੧੨ ਵਜੇ) ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ 'ਗਾ-ਧਾ' ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਅਲਪ ਤੇ ਗੰਧਾਰ ਵਰਜਿਤ ਰਹੇਗਾ। ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੇਵਲ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਖਾਦ ਤੀਵਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਭੀ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੇਵਲ ਸਾਰੰਗ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—"ਸ, ਨ਼ ਪ, ਰ ਮ ਰ, ਜਾਂ ਨ, ਧਪ, ਮੱਪ, ਨ਼ੂਪ ਮਰ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰਿਖਭ, ਪੰਚਮ ਤੇ ਮੰਦ੍ਰ ਸਪਤਕ ਦਾ ਨਿਖਾਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਰਿਖਭ ਸੁਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ "ਸ, ਰਮਰ, ਰਮੱਪ, ਰਮਰ, ਮੱਪ ਧਪ, ਮਰ" ਪੰਚਮ ਦਾ

ਮ   ਸ ਮ   ਧ਼
ਪ੍ਰਯੋਗ ਰਮੱਪ, ਧਮੱਪ, (ਪ) ਰਮਰ, ਮੱਪ, ਮਰ, ਨ਼ਸ ਰਮੱਪ, ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਰਮਰ ਨ਼ਸਨ਼, ਪ਼—ਨ਼ਧ਼

ਸ   ਮ   ਪ   ਸ
ਸਨ਼ ਰਸ, ਰਮਰ ਨ਼, ਸ ਰਮੱਪ, ਪਨ—ਧਪ, ਮੱਪ, ਨ਼ੂਪ ਮਰ, ਨ਼ਸਨ਼" ਇੰਜ ਮੰਦ੍ਰ ਸਪਤਕ ਦੇ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਤੇ ਨਯਾਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ ਖਿਲ ਉਠਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਯਾਮ ਕਲਿਆਨ, ਨੂਰ-ਸਾਰੰਗ ਤੇ ਕਾਮੋਦ ਇਸ ਦੇ ਸਮਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਕ ਰਾਗ ਹਨ, ਪਰ ਤਾਂ ਭੀ ਇਹ ਰਾਗ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਂਜ ਐਸੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਗੁਰੂ (ਉਸਤਾਦ) ਤੋਂ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ   ਸ   ਧ਼
੧. ਸ, ਰਸਨ਼, ਨ਼ਸ—ਸਰਮਰ, ਨ਼ਸਨ਼—ਪ਼, ਪ਼ਨ਼ ਨ਼ਸ—ਨ਼ਸਰਮਰ, ਸਰਨ਼ਸ—।

ਮ   ਮ   ਪ   ਮ   ਧ਼
੨. ਰਮੱਪ, ਮੱਪਧਪ, ਰਮਰ, ਨ਼ਸਨ਼—ਪ਼, ਨ਼ਧ਼ ਸਨ਼ਰਸ—ਰਮੱਪ—ਨ਼ੂਪ, ਰਮਰ, ਸਨ਼ ਨ਼ਸ—ਸਰਮਰ,

ਧ਼
ਰਸਨ਼ ਧ਼ਪ਼, ਪ਼ਨ਼ ਨ਼ਸ—।

ਮ   ਮਪ   ਮ   ਸ   ਧ਼   ਰ   ਮ   ਪ
੩. ਰਮਰ, ਰ ਮੱਪ—ਰਮਰ, ਰਸਨ਼, ਨ਼ਸ—ਮਰ, ਮੱਪ, ਪਧਮੱਪ ਰਮਰ, ਮੱਪ—ਪਧਪ, ਨ—ਧਪ, ਮੱਪ

ਪ   ਮ   ਸਨ਼ ਧ਼
ਨ਼ੂਮਪ ਰਮਰ, ਰ ਸਨ਼ ਨ਼ਸ—ਨ਼ਸਰਮਰ, ਮੱਪ, ਪਰਮਰ, ਸਨ਼, ਧ਼ਪ਼, ਨ਼ਧ਼ ਸਨ਼ ਰਸ—।

ਮ ਧ ਮ ਮ
੪. ਰਮੱਪ—ਧਪ, ਨ—ਮੱਪ ਰਮਰ, ਨ਼ਸ ਰਮੱਪਨ, ਧਪ, ਮੱਪ (ਪ) ਮਰ ਸਨ਼, ਨ਼ਸਰਸ—ਰਮੱਪਨ,
ਪ ਮ ਧ ਨ
ਨਸਂ—ਨਸਂਰਂਸਂ, ਨ਼ਪ, ਰਮਰ, ਸ ਰਮੱਪ—ਪਨ ਨਸਂ—ਸਂਰਂਸਂ—ਰਂਮਂਰਂਨ, ਨਸਂ, ਸਂਨ, ਧਪ, ਧਮੱਪ
ਸ
ਰਮਰ, ਮੱਪਨ, ਨਸਂ, ਰਂਨਸਂਨ, ਧਪ, ਮੱਪਧਪਮਰ, ਨ਼ਸ— ।

ਪ ਧ ਪ
੫. ਮੱਪਨ, ਨਸਂ, ਪਨਸਂਰਂਸਂ, ਰਂਨ, ਨਸਂਰਂਮਂਰਂ, ਮਂਰਂਨ, ਸਂਰਂਮੱਪਂ, ਮਂਰਂ, ਰਂਨਸਂ, ਸਂਨ, ਮੱਪ, ਨ਼ਪ, ਰਮਰਸਨ਼,
ਧ਼ ਮ ਪ ਮ ਸ ਮ ਪ
ਨ਼ਸ—ਰਮੱਪਨਸਂ—ਨਸਂ, ਮੱਪਨਸਂ, ਰਮੱਪਨਸਂ, ਨ਼ਸ ਰਮੱਪਨਸਂ, ਰਂਮਂਰਂਸਂ, ਰਂਨਸਂਨ, ਧਪ, ਮੱਪਨਸਂ,
ਪ ਸ ਮ ਧ ਮਂ ਪ ਮ ਸ
ਨ਼ਪਮਰ, ਨ਼ਸ ਰਮੱਪਨ, ਨਸਂ—ਰਂਮੱਪਂ, ਰਂਮਂਰਂਸਂਨ, ਨਸਂ, ਨ਼ਪ ਰਮਰ, ਨ਼ਸਨ਼, ਨ਼ਸ— ।

੧. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਰਸਨਾ ਜਪਤੀ ਤੂਹੀ ਤੂਹੀ ॥
ਮਾਤ ਗਰਭ ਤੁਮ ਹੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਮ੍ਰਿਤ ਮੰਡਲ ਇਕ ਤੁਹੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਤੁਮ ਹੀ ਪਿਤਾ ਤੁਮ ਹੀ ਫੁਨਿ ਮਾਤਾ ਤੁਮਹਿ ਮੀਤ ਹਿਤ ਭ੍ਰਾਤਾ ॥
ਤੁਮ ਪਰਵਾਰ ਤੁਮਹਿ ਆਧਾਰਾ ਤੁਮਹਿ ਜੀਅ ਪ੍ਰਾਨਦਾਤਾ ॥ ੧ ॥
ਤੁਮਹਿ ਖਜੀਨਾ ਤੁਮਹਿ ਜਰੀਨਾ ਤੁਮ ਹੀ ਮਾਣਿਕ ਲਾਲਾ ॥
ਤੁਮਹਿ ਪਾਰਜਾਤ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਏ ਤਉ ਨਾਨਕ ਮਏ ਨਿਹਾਲਾ ॥ ੨ ॥

(ਸਾਰੰਗ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੧੫)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
		ਸ													ਰ ਮ ਰ
ਰ	ਰ	ਨ਼	ਸ	ਨ਼	—	ਧ਼ਪ਼	—	ਨ਼	ਧ਼	ਸ	ਨ਼	ਰ	ਸ	—	—
ਸ	ਨਾ	ਜ	ਪ	ਤੀ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ਤੂ	ऽ	ਹੀ	ऽ	ਤੂ	ਹੀ	ऽ,	ऽ
ਮ		ਪ										ਮ			
ਰ	—	ਮੱ	ਮੱ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮੱਪ	ਧ	ਪ	ਪ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ
ਮਾ	ऽ	ਤ	ਗ	ਰ	ਭ	ਤੁ	ਮ	ਹੀऽ	ऽ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਪਾ	ऽ	ਲ	ਕ

ਮੰ						ਨ						ਪ			
ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਪ	ਨ਼	ਪ	—	ਮ	ਰ	ਸ	
ਮ੍ਰਿ	ਤ	S	ਮੰ	ਡ	ਲ	ਇ	ਕ	ਤੂ	S	ਹੀ	S	ਤੂ	ਹੀ	S	

ਅੰਤਰਾ

ਮੱ															
ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—
ਤੁ	ਮਹਿ	S	ਪਿ	ਤਾ	S	ਤੁ	ਮ	ਹੀ	S	ਫੁ	ਨ	ਮਾ	S	ਤਾ	S
ਨ	ਸੰ	ਰੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਪ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਮਰ	ਸਨ਼	ਸ	
ਤੁ	ਮਹਿ	S	ਮੀ	S	ਤ	ਹਿ	ਤ	ਭ੍ਰਾ	S	S	S	ਤ੍ਰਾS	SS	S	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਅਬ ਮੋਰੋ ਠਾਕੁਰ ਸਿਉ ਮਨੁ ਮਾਨਾ ॥
ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਦਇਆਲ ਭਏ ਹੈ ਇਹੁ ਛੇਦਿਓ ਦੁਸਟੁ ਬਿਗਾਨਾ ॥
ਤੁਮ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਤੁਮਹਿ ਸਿਆਨੇ ਤੁਮ ਹੀ ਸੁਘਰ ਸੁਜਾਨਾ ॥
ਸਗਨ ਜੋਗ ਅਰੁ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਇਕ ਨਿਮਖ ਨ ਕੀਮਤਿ ਜਾਨਾਂ ॥੧॥
ਤੁਮ ਹੀ ਨਾਇਕ ਤੁਮਹਿ ਛਤ੍ਰਪਤਿ ਤੁਮ ਪੂਰਿ ਰਹੇ ਭਗਵਾਨਾ ॥
ਪਾਵਉ ਦਾਨੁ ਸੰਤ ਸੇਵਾ ਹਰਿ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨਾ ॥ ੨ ॥

(ਸਾਰੰਗ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੧੦)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
						ਸ									
	ਰਮੱ	ਪਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਨ਼	ਸ	ਨ਼	—	ਧ਼ਪ਼	ਪ਼	ਨ਼ਧ਼	ਸਨ਼	ਰਸ	ਸ
	ਅS	ਬS	ਮੋ	ਰੋ	ਠਾ	ਕੁ	ਰ	ਸਿਉ	S	SS	ਮਨ	ਮਾS	SS	SS	ਨਾ
			ਸ					ਪ							
—	ਰਮ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—	ਮ	ਰ	ਮੱ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ	—
S	ਸਾS	ਧ	ਕ੍ਰਿ	ਪਾ	S	ਲ	ਦ	ਇਆ	S	ਲ	ਭ	ਏ	S	ਹੈ	S
	ਮ														
ਸ	ਰ	ਮੱ	ਪ	ਨ	ਸੰਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧਨ	ਸੰਨ	ਧਪ	ਮੱਪ	ਰਮੱ	ਪਧ	ਪਮ	ਰਸ
ਇਹੁ	ਛੇ	S	ਦਿਓ	ਦੁ	Sਸ	ਟ	ਬਿ	ਗਾS	SS	SS	SS	ਨਾS	SS	SS	SS
ਨ਼ਸ															
SS															

ਅੰਤਰਾ

	ਪ					ਪ		ਨ							
	ਨ̣	ਪ	ਮ	ਰ	—	ਮੰ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
	ਤੁ	ਮ	ਹੀ	ਸੁੰ	ऽ	ਦ	ਰ	ਤੁ	ਮਹਿ	ऽ	ਸਿ	ਆ	ऽ	ਨੇ	ऽ
	ਨ														
—	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧਨ	ਸਂਨ	ਧਪ	ਮੰਪ	ਰਮੰ	ਪਧ	ਪਮ	ਰਸ
ऽ	ਤੁ	ਮ	ਹੀ	ਸੁ	ਘ	ਰ	ਸੁ	ਜਾऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਨਾऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ

ਨ̣ਸ
ऽऽ ਅਬ... ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੩. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਨ ਕਰਿ ਕਬਹੂ ਨ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਇਓ ॥
ਬਿਖਿਆਸਕਤ ਰਹਿਓ ਨਿਸਿ ਬਾਸੁਰ ਕੀਨੋ ਅਪਨੋ ਭਾਇਓ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਸੁਨਿਓ ਨਹਿ ਕਾਨਨਿ ਪਰ ਦਾਰਾ ਲਪਟਾਇਓ ॥
ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਕਾਰਨਿ ਬਹੁ ਧਾਵਤ ਸਮਝਿਓ ਨਹ ਸਮਝਾਇਓ ॥ ੧ ॥
ਕਹਾ ਕਹਉ ਮੈ ਅਪਨੀ ਕਰਨੀ ਜਿਹ ਬਿਧਿ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਓ ॥
ਕਹਿ ਨਾਨਕ ਸਭ ਅਉਗਨ ਮੋ ਮਹਿ ਰਾਖਿ ਲੇਹੁ ਸਰਨਾਇਓ ॥ ੨ ॥

(ਸਾਰੰਗ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੧੨੩੧-੩੨)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
											ਮ				ਸ
											ਰ	ਮ	ਰ	—	ਨ̣
											ਮ	ਨ	ਕ	ऽ	ਰ
				ਮ								ਮ			
ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਰ	ਮੰ	ਪਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ	—	ਰ	ਮੰ	ਪ	ਨ
ਕ	ਬ	ਹੂ	ਨ	ਹ	ਰਿ	ਗੁऽ	ਨ	ਗਾ	ऽ	ਇਓ,	ऽ	ਬਿ	ਖਿ	ਆ	ऽ
		ਧ										ਮ			
ਨ	ਨ	ਪ	ਪ	ਮੰ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ	ਰ	ਮੰ	ਪ	ਨ
ਸ	ਕ	ਤ	ਰ	ਹਿਓ	ऽ	ਨਿ	ਸ	ਬਾ	ऽ	ਸੁ	ਰ	ਕੀ	ऽ	ਨੋ	ऽ
						ਪ									
ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨ	—	ਮੰ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ					
ਅ	ਪ	ਨੋ	ऽ	ਭਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਓ					

ਅੰਤਰਾ

		ਪ					ਧ								
ਮ	ਰ	ਮ´	ਮ´	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਗੁ	ਰ	ਉ	ਪ	ਦੇ	ऽ	ਸ	ਸੁ	ਨਿਓ	ऽ	ਨਹਿ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ਨ	ਨ
				ਧ											
ਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨ	—	ਪ	—	ਮ´ਪ	ਧਪ	ਮ	ਰ	ਸ					
ਪ	ਰऽ	ਦਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਲऽ	ਪऽ	ਟਾ	ऽ	ਇਓ	ਮਨ ਕ...				

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੪. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਤ ਜਨਾ ਕੀ ਹਮ ਧੂਰਿ ॥
ਮਿਲਿ ਸਤਸੰਗਤਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਇਆ ਆਤਮ ਰਾਮੁ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰਿ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੰਤੁ ਮਿਲੈ ਸਾਂਝਿ ਪਾਈਐ ਕਿਲਵਿਖ ਦੁਖ ਕਾਟੇ ਸਭਿ ਦੂਰਿ ॥
ਆਤਮ ਜੋਤਿ ਭਈ ਪਰਫੂਲਿਤ ਪੁਰਖ ਨਿਰੰਜਨੁ ਦੇਖਿਆ ਹਜੂਰਿ ॥ ੧ ॥
ਵਡੈ ਭਾਗਿ ਸਤਸੰਗਤਿ ਪਾਈ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰਿ ॥
ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਮਜਨੁ ਕੀਆ ਸਤਸੰਗਤਿ ਪਗ ਨਾਏ ਧੂਰਿ ॥ ੨ ॥
ਦੁਰਮਤਿ ਬਿਕਾਰ ਮਲੀਨ ਮਤਿ ਹੋਛੀ ਹਿਰਦਾ ਕੁਸੁਧੁ ਲਾਗਾ ਮੋਹ ਕੂਰੁ ॥
ਬਿਨੁ ਕਰਮਾ ਕਿਉ ਸੰਗਤਿ ਪਾਈਐ ਹਉਮੈ ਬਿਆਪਿ ਰਹਿਆ ਮਨੁ ਝੂਰਿ ॥੩॥
ਹੋਹੁ ਦਇਆਲ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ ਹਰਿ ਜੀ ਮਾਗਉ ਸਤਸੰਗਤਿ ਪਗ ਧੂਰਿ ॥
ਨਾਨਕ ਸੰਤੁ ਮਿਲੈ ਹਰਿ ਪਾਈਐ ਜਨੁ ਹਰਿ ਭੇਟਿਆ ਰਾਮੁ ਹਜੂਰਿ ॥੪॥

(ਸਾਰੰਗ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੧੧੯੮)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
				ਰ		ਸ									
ਰਮ´	ਪਧ	ਪ	—	ਮ	ਰ	ਨ਼	ਸ	ਨ਼	ਨ਼	ਧ਼ਪ਼	ਪ਼	ਨ਼ਧ਼	ਸਨ਼	ਰ	ਸ
ਹऽ	ਰਿऽ	ਕੇ	ऽ	ਸੰ	ऽ	ਤ	ਜ	ਨਾ	ਕੀ	ਹऽ	ਮ	ਧੂऽ	ऽऽ	ऽ	ਰ
	ਧ਼							ਰ		ਪ					
ਨ਼	ਨ਼	ਧ਼ਪ਼	ਪ਼	ਸ	—	ਸ	ਸ	ਮ	ਰ	ਮ´	ਮ´	ਪ	—	ਪ	—
ਮਿ	ਲ	ਸऽ	ਤ	ਸੰ	ऽ	ਗ	ਤ	ਪਰ	ਮ	ਪ	ਦ	ਪਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ
						ਧ				ਪ				ਸ	
ਪ	—	ਨ	ਸਂ	ਨ	—	ਪ	ਪ	ਮ´	ਪ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਰ	ਨ਼	ਸ
ਆ	ऽ	ਤ	ਮ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਰ	ਹਿਆ	ऽ	ਭ	ਰ	ਪੂ	ऽ	ऽ	ਰ

ਅੰਤਰਾ

		ਪ					ਧ								
ਮ	ਰ	ਮੱ	ਮੱ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
ਸ	ਤਿ	ਗੁ	ਰ	ਸੰ	ऽ	ਤ	ਮਿ	ਲੈ	ऽ	ਸਾਂ	ਤ	ਪਾ	ਈ	ਐ	ऽ
								ਨ						ਧ	
ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਪ	ਪ
ਕਿ	ਲ	ਵਿ	ਖ	ਦੁ	ਖ	ਕਾ	ऽ	ਟੇ	ऽ	ਸ	ਭ	ਦੂ	ऽ	ऽ	ਰ
										ਪ					
ਮੱ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਨ	—	ਧਪ	ਪ	ਮੱ	ਪ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ
ਆ	ऽ	ਤ	ਮ	ਜੋ	ऽ	ਤऽ	ਭ	ਈ	ऽ	ਪ	ਰ	ਫੂ	ऽ	ਲਿ	ਤ
				ਪ						ਧ					
ਨ਼	ਸ	ਮ	ਰ	ਮੱ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਨ	ਮੱ	ਪ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ
ਪ਼	ਰ	ਖ	ਨਿ	ਰੰ	ऽ	ਜ	ਨ	ਦੇ	ਖਿਆ	ऽ	ਹ	ਜੂ	ऽ	ऽ	ਰ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹਰਿ ਜਨ ਰਾਮ ਰਾਮ ਰਾਮ ਧਿਆਂਏ ॥
ਏਕ ਪਲਕ ਸੁਖ ਸਾਧ ਸਮਾਗਮ ਕੋਟਿ ਬੈਕੁੰਠਹ ਪਾਂਏ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਦੁਲਭ ਦੇਹ ਜਪਿ ਹੋਤ ਪੁਨੀਤਾ ਜਮ ਕੀ ਤ੍ਰਾਸ ਨਿਵਾਰੈ ॥
ਮਹਾ ਪਤਿਤ ਕੇ ਪਾਤਿਕ ਉਤਰਹਿ ਹਰਿ ਨਾਮਾ ਉਰਿ ਧਾਰੈ ॥ ੧ ॥
ਜੋ ਜੋ ਸੁਨੈ ਰਾਮ ਜਸੁ ਨਿਰਮਲ ਤਾ ਕਾ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਖੁ ਨਾਸਾ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਪਾਈਐ ਵਡਭਾਗੀਂ ਮਨ ਤਨ ਹੋਇ ਬਿਗਾਸਾ ॥ ੨ ॥

(ਸਾਰੰਗ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੦੮)

ਅਸਥਾਈ

੧		੨		⊕			੧		੨		⊕		
ਮ		ਰ				ਧ਼							
ਰ	ਮ	ਨ਼	ਸ	ਨ਼	—	ਪ਼	ਨ਼	ਧ਼	ਸ	ਨ਼	ਰ	ਸ	ਸ
ਹ	ਰਿ	ਜ	ਨ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਰਾਂ	ਮ	ਰਾ	ਮ	ਧਿਆਂ	ऽ	ਏ
ਮ		ਪ											
ਰ	—	ਮੱ	ਮੱ	ਪ	ਪ	ਪਪ	ਮੱ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ
ਏ	ऽ	ਕ	ਪ	ਲ	ਕ	ਸੁਖ	ਸਾ	ऽ	ਧ	ਸ	ਮਾ	ਗ	ਮ

ਮੱ ਪ ਕੋ	— ऽ	ਨ ਟਿ	ਸਂ ਬੈ	ਰਂ ਕੂੰ	ਸਂ ऽ	— ऽ	ਪ ਨ਼ ਠਹ	ਪ ऽ	— ऽ	(ਪ) ऽ	ਮ ਪਾਂ	ਰ ऽ	ਸ ਏ

ਅੰਤਰਾ

				ਮ ਦੂ	ਰ ਲ	ਰ ਭ	ਪ ਮੱ ਦੇ	ਮੱ ਹ	ਪ ਜ਼	ਪ ਪ	ਨ ਹੋ	ਸਂ ਤ	ਸਂ ਪ੍ਰ
ਸਂ ਨੀ	— ऽ	ਸਂ ਤਾ	— ऽ	ਰਂ ਜ	ਰਂ ਮ	ਮਂ ਕੀ	ਰਂ ਤ੍ਰਾ	— ऽ	ਸਂ ਸ	ਸਂ ਨਿ	ਨ ਵਾ	ਸਂ ऽ	ਰਂਸਂ ऽऽ
ਨ਼ ਰੈ	ਪ ऽ	— ऽ	— ऽ	ਮੱ ਮ	ਪ ਹਾ	ਪ ਪ	ਪ ਨ਼ ਤਿ	ਪ ਤ	ਪ ਕੇ	— ऽ	ਰ ਪਾ	ਮ ਤਿ	ਰ ਕ
ਸ ਉ	ਸ ਤ	ਸ ਰਹਿ	— ऽ	ਰ ਹ	ਮੱ ਰਿ	ਪ ਨਾਂ	ਨ ਮਾ	— ऽ	ਧ ਮੱ ਉ	ਪ ਰਿ	ਮ ਧਾ	ਰ ऽ	ਸ ਰੈ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਨੈਨਹੁ ਦੇਖਿਓ ਚਲਤੁ ਤਮਾਸਾ ॥
ਸਭਹੂ ਦੂਰਿ ਸਭਹੂ ਤੇ ਨੇਰੈ ਅਗਮ ਅਗਮ ਘਟ ਵਾਸਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਅਭੂਲੁ ਨ ਭੂਲੈ ਲਿਖਿਓ ਨ ਚਲਾਵੈ ਮਤਾ ਨ ਕਰੈ ਪਚਾਸਾ ॥
ਖਿਨ ਮਹਿ ਸਾਜਿ ਸਵਾਰਿ ਬਿਨਾਹੈ ਭਗਤਿ ਵਛਲ ਗੁਣ ਤਾਸਾ ॥ ੧ ॥
ਅੰਧ ਕੂਪ ਮਹਿ ਦੀਪਕੁ ਬਲਿਓ ਗੁਰਿ ਰਿਦੈ ਕੀਓ ਪਰਗਾਸਾ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਦਰਸੁ ਪੇਖਿ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਸਭ ਪੂਰਨ ਹੋਈ ਆਸਾ ॥ ੨ ॥
(ਸਾਰੰਗ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੧੧)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਰ ਮ ਨੈ	ਰ ऽ	ਸ ਨਹੁ	ਨ਼ ਦੇ	ਸ ਖਿਓ	— ऽ	ਨ਼ ਚਲ	ਧ਼ਪ਼ ਤऽ	ਪ਼ ਤ	ਨ਼ਧ਼ ਮਾऽ	ਸ ऽ	ਨ਼ ਸਾ
ਰ ਸਭ	ਸ ਹੂ	— ऽ	ਮ ਦੂ	ਰ ਰ	ਰ ਸਭ	ਮ ਹੂ	ਪ ਤੇ	— ऽ	ਧ ਨੇ	ਪ ਰੈ	— ऽ

									ਰ		
ਨ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧਪ	ਪ	ਮੱਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ
ਅ	ਗ	ਮ	ਅ	ਗS	ਮ	ਘS	ਟ	S	ਵਾ	S	ਸਾ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਰ	ਰ	ਮੰ	ਪ	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਅਭੂ	ਲ	ਨ	ਭੂ	ਲੈ	ਲਿਖਿ	ੳ	ਨ	ਚ	ਲਾ	ਵੈ	S
									ਪ		
ਰਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਪ
ਮ	ੜਾ	S	ਨ	S	ਕ	ਰੈ	S	ਪ	ਚਾ	S	ਸਾ
ਮੱ	ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	ਪ	ਰਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਸ	—
ਖਿ	ਨ	ਮਹਿ	ਸਾ	ਜ	ਸ	ਵਾS	ਰ	ਬਿ	ਨਾ	ਹੈ	S
ਮ						ਧ					
ਰ	ਮੱ	ਪ	ਸਂ	ਨ	ਨ	ਮੰ	ਪ	—	ਮ	ਰ	ਸ
ਭ	ਗ	ਤ	ਵ	ਛ	ਲ	ਗੁ	ਣ	S	ਤਾ	S	ਸਾ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ, ਆੜਾ ਚੌਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹਰਿ ਜੀਉ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜਾਨ ॥
ਕਰਤ ਬੁਰਾਈ ਮਾਨੁਖ ਤੇ ਛਪਾਈ ਸਾਖੀ ਭੂਤ ਪਵਾਨ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਬੈਸਨੌ ਨਾਮੁ ਕਰਤ ਖਟ ਕਰਮਾ ਅੰਤਰਿ ਲੋਭ ਜੂਠਾਨ ॥
ਸੰਤ ਸਭਾ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਤੇ ਡੂਬੇ ਸਭ ਅਗਿਆਨ ॥ ੧ ॥
ਕਰਹਿ ਸੋਮ ਪਾਕੁ ਹਿਰਹਿ ਪਰ ਦਰਬਾ ਅੰਤਰਿ ਝੂਠ ਗੁਮਾਨ ॥
ਸਾਸਤ੍ਰ ਬੇਦ ਕੀ ਬਿਧਿ ਨਹੀ ਜਾਣਹਿ ਬਿਆਪੇ ਮਨ ਕੈ ਮਾਨ ॥ ੨ ॥
ਸੰਧਿਆ ਕਾਲ ਕਰਹਿ ਸਭਿ ਵਰਤਾ ਜਿਉ ਸਫਰੀ ਦੰਫਾਨ ॥
ਪ੍ਰਭੂ ਭੁਲਾਏ ਊਝੜਿ ਪਾਏ ਨਿਹਫਲ ਸਭਿ ਕਰਮਾਨ ॥ ੩ ॥
ਸੋ ਗਿਆਨੀ ਸੋ ਬੈਸਨੌ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਿਸੁ ਕਰੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਭਗਵਾਨ ॥
ਓਨਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਇਆ ਉਧਰਿਆ ਸਗਲ ਬਿਸ੍ਵਾਨ ॥ ੪ ॥
ਕਿਆ ਹਮ ਕਥਹ ਕਿਛੁ ਕਥ ਨਹੀ ਜਾਣਹ ਪ੍ਰਭ ਭਾਵੈ ਤਿਵੈ ਬੋੁਲਾਨ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਧੂਰਿ ਇਕ ਮਾਂਗਉ ਜਨ ਨਾਨਕ ਪਇਓ ਸਰਾਨ ॥ ੫ ॥

(ਸਾਰੰਗ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੦੨)

ਅਸਥਾਈ

x		੨		੦		੩		੦		੪		੦	
			ਰ	ਮੱ	ਪ	ਨ	ਸੱਨ	ਧਪ	ਪਧ	ਮੱਪ	ਰਮ	ਰਸ	ਨ਼ਸ
			ਹ	ਰਿ	ਜੀ	ਉ	ਅੰS	SS	ਤS	ਰS	ਜਾS	SS	ਮੀS
ਮ ਰ	—	ਸ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸਰ	ਸ	ਨ਼	ਨ਼	ਧ਼ ਪ਼	ਪ਼	ਨ਼	ਨ਼
ਜਾ	S	ਨ,	ਕ	ਰ	ਤ	ਬੂS	ਰਾ	ਈ	ਮਾ	ਨੁ	ਖ	ਤੇ	ਛ
ਸ	ਸ	—	ਮ	ਰ	ਮੱ	ਪ	ਨ	ਸੰ	—	ਨ਼	ਪ	—	(ਪ)
ਪਾ	ਈ	S	ਸਾ	S	ਖੀ	S	ਬੂ	S	S	ਤ	S	S	ਪ
ਮ	ਰ	ਸ											
ਵਾ	S	ਨ											

ਅੰਤਰਾ

			ਪਧ	ਮੱਪ	ਮ	ਰ	ਮੱ	ਪ	ਪ	ਮੱ ਪ	ਪ	ਨ	ਨ
			ਬੈS	ਸS	ਨੌ	S	ਨਾ	ਮ	ਕ	ਰ	ਤ	ਖ	ਟ
ਸ	ਸੰ	ਸੰ	ਪ	—	ਨ	ਸੰ	ਰੰ	—	—	ਸੰ	—	—	ਰੰਸੰ
ਕ	ਰ	ਮਾ,	ਅੰ	S	ਤ	ਰ	ਲੋ	S	S	ਭ	S	S	ਜੂS
ਨ਼	ਪ	ਪ	ਨ ਸੰ	—	ਮੰ ਰੰ	ਰੰ	ਮੱ	ਪੰ	ਪੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ
ਨਾ	S	ਨ	ਸੰ	S	ਤ	ਸ	ਭਾ	S	ਕੀ	ਨਿੰ	S	ਦਾ	S
ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	—	ਧਪ	—	ਨ	ਸੰ	—	ਨ਼	ਪ	—	(ਪ)
ਕ	ਰ	ਤੇ,	ਬੂ	S	ਬੇS	S	ਸ	S	S	ਭ	S	S	ਅ
ਮ	ਰ	ਸ											
ਗਿਆ	S	ਨ	ਹਰਿ ਜੀਉ...										

ਨੋਟ—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ਜਾਂ ਅਗੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨਤਾਲ ਵਿਚ "ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਤ ਜਨਾ ਕੀ ਹਮ ਧੂਰਿ ॥" ਨੰ: ੪ ਵਾਲੀ ਟਿਯੂਨ ਤੇ ਵੀ ਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।

੮. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ (ਗੁਲਦਸਤਾ), ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਮਨਿ ਬਿਰਾਗੈਗੀ ॥ ਖੋਜਤੀ ਦਰਸਾਰ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸਾਧੂ ਸੰਤਨ ਸੇਵਿ ਕੈ ਪ੍ਰਿਉ ਹੀਅਰੈ ਧਿਆਇਓ ॥
ਅਨੰਦ ਰੂਪੀ ਪੇਖਿ ਕੈ ਹਉ ਮਹਲੁ ਪਾਵਉਗੀ ॥ ੧ ॥
ਕਾਮ ਕਰੀ ਸਭਿ ਤਿਆਗਿ ਕੈ ਹਉ ਸਰਣਿ ਪਰਉਗੀ ॥
ਨਾਨਕ ਸੁਆਮੀ ਗਰਿ ਮਿਲੇ ਹਉ ਗੁਰ ਮਨਾਵਉਗੀ ॥ ੨ ॥

(ਸਾਰੰਗ ਮ: ੫, ਪੜਤਾਲ ਪੰਨਾ ੧੨੩੦)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਮ						ਮ					
ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਰ	—	ਰਮੇਂ	ਪਧ	ਪ	—
ਮ	ਨ	ਬਿ	ਰਾ	ऽ	ਗੈ	ਗੀ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ
ਪ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਪ	ਮੱਪ	ਧ	ਪ	ਰਮ	ਰਸ	ਨ਼ਸ
ਖੋ	ऽ	ਜ	ਤੀ	ਦ	ਰ	ਸਾऽ	ऽ	ऽ	ਰऽ	ऽऽ	ऽऽ

ਰਾਗ ਮਧਮਾਦ-ਸਾਰੰਗ ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਇਕਤਾਲੇ ਦੀ ਠਾਅ:)

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
ਨ਼	ਪ	ਪ	ਨ਼	—	ਨ਼	ਪਨ਼	ਸ	—	ਨ਼	ਸਰ	ਸ	—	—
ਸਾ	ऽ	ਧੂ	ਸੰ	ऽ	ਤ	ਨऽ	ਸੇ	ऽ	ਵਿ	ਕੈऽ	ऽ	ऽ	ऽ
								ਪ					
ਮ	ਰ	—	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਮ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਪ੍ਰਿ	ਉ	ऽ	ਹੀ	ਅ	ਰੈ	ऽ	ਧਿਆ	ऽ	ऽ	ਇਓ	ऽ	ऽ	ऽ

ਸਾਮੰਤ-ਸਾਰੰਗ

ਮ	ਰ	ਰ	ਮ	—	ਪ	—	ਪ	ਨ਼	ਧ	ਪ	—	ਪ	—
ਆ	ਨੰ	ਦ	ਰੂ	ऽ	ਪੀ	ऽ	ਪੇ	ऽ	ਖ	ਕੈ	ऽ	ਹਉ	ऽ

ਵਡਹੰਸ-ਸਾਰੰਗ

			ਧ				ਗ			ਗ			
ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਪ	ਮਪ	ਧਪ	ਮ	—	—	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਮ	ਹ	ਲ	ਪਾ	ऽ	ਵਉ	ऽऽ	ਗੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅਗੋਂ ਅਸਥਾਈ...

ਅੰਤਰਾ ਦੂਜਾ—ਰਾਗ ਮੀਆਂ-ਸਾਰੰਗ, ਚਾਰਤਾਲ (ਇਕਤਾਲੇ ਦੀ ਬਿਲੰਬਿਤ)

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਮ	ਪ	-ਪ	ਨੁਧ	ਨੁਧ	ਨਨ	ਸਂ	—	-ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਕਾ	ਮ	ऽਕ	ਰੀऽ	ऽऽ	ਸਭ	ਤਿਆ	ऽ	ऽਗ	ਕੈ	ऽ	ਹਉ
			ਨੁ								
ਰੰਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	—	—
ਸऽ	ਰ	ਣ	ਪ	ਰਉ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

ਰਾਗ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨੀ-ਸਾਰੰਗ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਇਕਤਾਲੇ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਲਯ)

×				੨				੦				੩			
	ਨ							ਮ							
*	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਰ	ਰ	—	ਰ	ਸ	—	—	—
*	ਨਾ	ਨ	ਕ	ਸੁਆ	ऽ	ਮੀ	ऽ	ਗ	ਰ	ऽ	ਮਿ	ਲੇ	ऽ	ऽ	ऽ

ਰਾਗ ਲੰਕਦਹਿਨ-ਸਾਰੰਗ

								ਮ							
ਸ	ਰ	ਮ	ਮ	ਸਂ	—	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	—	—	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਹਉ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ਨਾ	ऽ	ਵਉ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

ਨੋਟ—ਅਸਥਾਈ ਤੇ ਆਉਣ ਸਮੇਂ ਇਕਤਾਲੇ ਦੀ ਲਯ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਭਾਵ, ਇਕਤਾਲੇ ਦੀ ਲਯ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਬਾਕੀ ਤਾਲਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

(ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਸ਼ੁੱਧ-ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਗੋਰਖ-ਕਲਿਆਨ

ਵਾਦੀ—ਮ	ਠਾਟ - ਖਮਾਜ	ਸਮਾਂ— ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਖਾਡਵ-ਖਾਡਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਅਲਪ ਤੇ ਮੰਦ੍ਰ ਸਪਤਕ ਦੇ ਨਿਖਾਦ ਤੇ ਠਹਿਰਾਓ।

ਮ
ਆਰੋਹ—ਸ, ਰ ਮ, ਪਧ, ਨ੍ਹਧ ਸਂ,

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨ੍ਹ ਧਪ ਮ ਰ ਸ।

ਮ ਪ ਮ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਰ ਮ ਧ—ਮ, ਰਮਰਸਨ੍ਹ, ਨ੍ਹਧ੍ਹ ਸ।

ਗੋਰਖ-ਕਲਿਆਨ ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਦਾ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਖਾਡਵ-ਖਾਡਵ ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗੰਧਾਰ ਵਰਜਿਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਪੰਚਮ ਦੋਵੇਂ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਕਰਕੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਖਾਡਵ-ਖਾਡਵ, ਓਡਵ-ਖਾਡਵ ਅਤੇ ਓਡਵ-ਓਡਵ ਮੰਨਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਪਰ ਅਧਿਕਤਰ ਗੁਣੀ-ਜਨ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗੰਧਾਰ ਵਰਜਿਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਗਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਂਜ ਇਸ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਕ਼ਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਨੂੰ ਅਲਪ ਜਾਂ ਮੀਂਡ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਗੋਰਖ-ਕਲਿਅਨ ਦਾ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਰਾਗ ਨਾਰਾਇਣੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੋਰਖ-ਕਲਿਆਨ ਵਿਚ ਮੰਦ੍ਰ ਸਪਤਕ ਦਾ ਨਿਖਾਦ ਇਕ ਐਸਾ ਸੁਰ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਬਿਸਰਾਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਬਾਕੀ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਭੀ ਇਹੋ ਸੁਰ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਕਲਿਆਨ ਅੰਗ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਪਰ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਲਈ ਜੇ ਮੰਦ੍ਰ ਸਪਤਕ ਦੇ ਨਿਖਾਦ ਨੂੰ ਖੜਜ ਮੰਨ ਕੇ ਸੁਰ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਲਿਆਨ

ਮ ਪ
ਅੰਗ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ—"ਰਮ, ਧ, ਪਮ ਰਮਰਸਨ੍ਹ ਧ੍ਹਪ੍ਹ, ਮ੍ਹਪ੍ਹਧ੍ਹਸ, ਰਮ, ਰਧ੍ਹਸਨ੍ਹ", ਹੁਣ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਨੂੰ ਖੜਜ ਮੰਨ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਵਜਾਉਗੇ ਤਾਂ ਮੱਧਮ ਸੁਰ ਪੰਚਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ,

ਪ ਧ
ਧੈਵਤ ਨਿਖਾਦ, ਰਿਸ਼ਭ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਖੜਜ ਰਿਸ਼ਭ ਦੀ ਥਾਂ ਲਏਗਾ ਤਾਂ :—"ਗਪ, ਨ, ਧਪ, ਗਪਗਰਸ, ਨ੍ਹ।, ਪ੍ਹਧ੍ਹਨ੍ਹਰ, ਗਪਗ ਨ੍ਹਰਸ" ਇਂਜ ਕਲਿਆਨ ਰਾਗ ਦਾ ਰੂਪ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇਗਾ। ਸੋ, ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ

ਮੰਦ੍ਰ ਸਪਤਕ ਦਾ ਨਿਖਾਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਨੰਬਰ ੨ ਤੇ ੩ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਦਾ ਸਮ (ਗੁਰ) ਭੀ ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਤੇ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਘੁੰਡੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਉਸਤਾਦ ਨੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਗੋਰਖ-ਕਲਿਆਨ ਰਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਹ ਰਾਗ ਅਤਿਅੰਤ ਧੀਰ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਗਮਕ-ਮੀਂਡ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ, ਇਹ ਆਪਣੇ ਸੁਤੰਤਰ-ਸਰੂਪ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਆਏ ਸਭੀ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਅਤੇ ਮਧੁਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ "ਸਰਮ,

ਮ ਸ ਮ ਮ ਪ ਪ ਮ
ਰਮਰਸਨ਼, ਨ਼ਧ਼ਸ—ਧ਼ਸਰਮ, ਰਸਨ਼, ਰਨ਼ਧ਼, ਧ਼ਸ, ਰਮਧ, ਨ਼ਧ—ਮ, ਰਸ, ਧ ਸੰ—ਨ਼ਧ ਮ, ਰਮਰਸਨ਼,

ਨ਼ਧ਼ਸ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਲਪ ਜਾਂ ਮੀਂਡ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਚ ਨਾਰਾਇਣੀ ਰਾਗ ਦੀ ਛਾਇਆ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗੀ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ
੧. ਸ—ਰਸ, ਰਮ, ਰਮਰਸਨ਼, ਨ਼ਧ਼ਸ, ਧ਼ਸਰਨ਼, ਨ਼ਧ਼, ਮ਼ਪ਼ਧ਼ਸ—।

ਮ ਸ ਪ ਮ
੨. ਰਮ, ਰਮਰਸ, ਰਨ਼, ਨ਼ਧ਼, ਨ਼ਧ਼ਸ—ਸਰਮ ਰਮਧ ਮ, ਰਮ, ਰਸਨ਼ ਨ਼ਧ਼ਸ—ਧ਼ਸਰਮ, ਰਮ ਧ,

ਮ ਸ
ਨ਼ਧ—ਮ, ਰਮ, ਰਮਰਸ, ਰਨ਼, ਨ਼ਧ਼ਸ—।

ਪ ਪ ਮ ਮ ਮ
੩. ਮਧਨ਼ਧ ਮ, ਮਪਧਸੰ—ਨ਼ਧ ਮ, ਰਮ, ਰਮਰਸਨ਼, ਧ਼ਸਰਮ, ਮਧ ਨ਼ਧਮ, ਰਮਧ, ਨ਼ਧਸੰ—ਰੰਨ਼, ਨ਼ਧ

ਪ ਮ ਮ ਮ
ਮ, ਰਮ, ਪਧਮ, ਰਮਰਸ, ਰਮਰਸਨ਼, ਨ਼ਧ਼ਸ—।

ਮ ਮ ਪ ਮ
੪. ਮਪਧ, ਨ਼ਧਸੰ—ਧਸੰਰੰਸੰ, ਸੰਨ਼ਧਮ, ਰਮ, ਰਮ ਧ, ਧਸੰ—ਰਸੰਨ਼, ਸੰਨ਼ਧ, ਨ਼ਧਮ, ਰਮ—ਮਪਧਸੰ—

ਸਂ ਮਂ ਮ ਰ ਮ
ਰਂ ਨੁ, ਨੁਧਮ, ਮਪਧਸਂ—ਰਂਮਂਰਂਸਂ, ਸਂਨੁਧਮ, ਗਮਗਸ, ਸਨ਼, ਧ਼ਸਰ, ਗਸ, ਧ਼ਸਨ਼, ਧ਼ਸਗਮ, ਗਮਧ,

ਪ ਮ
ਨੁਧਸਂ, ਸਂਨੁਧ ਮ, ਗਮਰਸ— ।

ਪ ਮਂ ਮਂ
੫ ਮ—ਧਸਂ—ਸਂਨੁਧਸਂ—ਰਂਸਂਨੁ, ਧਮ, ਮਪਧਸਂ—ਰਂਮਂਰਂਸਂਨੁ, ਨੁਧਸਂ—ਧਸਂਰਂਮਂ, ਰਂਮਂਰਂਸਂ—ਰਂਸਂਨੁ,

ਮ ਨੁ. ਮ ਪ ਮਂ
ਸਂਨੁਧ, ਨੁਧਮ, ਧਪਮ, ਗਮਗਸਨ਼, ਧ਼ਸ—ਗਮ ਧ, ਨੁਧਸਂ, ਧਸਂਗਂਸਂ, ਰਂਮਂਰਂਸਂ—ਸਂਰਂਮਂਰਂਨੁ ਨੁਧਸਂ—

ਰ ਮ
ਨੁਧ, ਮਧ ਨੁਧਮਗਮ, ਮਗਸਨ਼, ਨ਼ੁਧ਼, ਧ਼ਸਗਮ, ਗਮਗਸਨ਼ ਨ਼ੁਧ਼ਸ— ।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਸਰ ਮਪ ਧਸਂ ਰਂਸਂ, ਨੁਧ ਪਮ ਗਮ ਰਸ ।

੨. ਸਰ ਮਪ ਧਨੁ ਧਸਂ, ਰਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਸਂਸਂ, ਨੁਧ ਪਮ ਗਸ ਧ਼ਸ ।

੩. ਸਰ ਮਰ ਮਮ ਗਸ, ਗਮ ਪਮ ਧਧ ਪਮ, ਧਸਂ ਰਂਸਂ ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ, ਧਸਂ ਨੁਧ ਪਮ ਗਸ ।

੪. ਸਰ ਮਮ ਗਸ, ਗਮ ਪਧ ਮਮ ਗਸ, ਗਮ ਪਧ ਨੁਧ ਮਮ ਗਸ, ਗਮ ਪਧ ਸਂਸਂ ਨੁਧ ਮਮ ਗਸ, ਗਮ ਪਧ ਸਂਰਂ ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਮਮ ਗਸ ਨ਼ੁਧ਼ ਸS ।

੫. ਮਮ ਰ,ਮ ਮਰ ਸਸ, ਧਧ ਮ,ਧ ਧਮ ਗਮ, ਨੁਨੁ ਧ,ਨੁ ਨੁਧ ਮਧ, ਸਂਸਂ ਨੁ,ਸਂ ਸਂਨੁ ਧਸਂ, ਮਂਮਂ ਰਂ,ਮਂ ਮਂਰਂ ਸਂਸਂ, ਰਂਰਂ ਸਂਸਂ ਨੁਨੁ ਧਧ ਮਮ ਰਰ ਸਸ ਧ਼ਸ ।

੬. ਧ਼ਸ ਗਸ ਸਰ ਸਨ਼, ਸਰ ਮਰ ਗਮ ਗਸ, ਗਮ ਪਮ ਮਪ ਮਰ, ਮਧ ਨੁਧ ਧਨੁ ਧਮ, ਧਸਂ ਰਂਸਂ ਸਂਰਂ ਸਂਨੁ, ਸਂਗਂ ਮਂਰਂ ਗਂਮਂ ਰਂਸਂ, ਸਂਰਂ ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਰ, ਮਧ ਪਮ ਗਸ ਧ਼ਸ ।

੧. ਰਾਗ ਗੋਰਖ–ਕਲਿਆਨ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮੇਰੇ ਲਾਲਨ ਕੀ ਸੋਭਾ ॥
ਸਦ ਨਵਤਨ ਮਨ ਰੰਗੀ ਸੋਭਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਬ੍ਰਹਮ ਮਹੇਸ ਸਿਧਿ ਮੁਨਿ ਇੰਦ੍ਰਾ ਭਗਤਿ ਦਾਨੁ ਜਸੁ ਮੰਗੀ ॥ ੧ ॥
ਜੋਗ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸੇਖ ਨਾਗੇ ਸਗਲ ਜਪਹਿ ਤਰੰਗੀ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੰਤਨ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਸਦ ਸੰਗੀ ॥ ੨ ॥

(ਕਲਿਆਨ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੨੨)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
											ਪ ਧ	—	ਪ ਮ	—	ਰ
											ਮੇ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ
ਮ	—	ਮ	ਮ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਸ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ ਨ਼
ਲਾ	ऽ	ਲ	ਨ	ਕੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ਭਾ	ਸ	ਦ	ਨ	ऽ	ਵ
ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਰ ਮ	—	ਪਧ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਧਪ	ਧ'	ਪ ਮ	—	ਰ
ਤ	ਨ	ਮ	ਨ	ਰੰ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ਸੋ	ਭਾ	ऽ	ਮੇऽ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—
ਬ੍ਰ	ਹ	ਮ	ਮ	ਹੇ	ऽ	ਸ	ਰ	ਸਿ	ਧ	ਮੁ	ਨਿ	ਇੰ	ऽ	ਦ੍ਰਾ	ऽ
ਧ ਸਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਧ	ਪ ਮ	ਮ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ					
ਭ	ਗ	ਤ	ਦਾ	ऽ	ਨ	ਜ	ਸ	ਮੰ	ऽ	ਗੀ..., ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।					

ਨੋਟ :—ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਹੈ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੨. ਰਾਗ ਗੋਰਖ-ਕਲਿਆਨ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਜਾਚਿਕੁ ਨਾਮੁ ਜਾਚੈ ਜਾਚੈ ॥
ਸਰਬ ਧਾਰ ਸਰਬ ਕੇ ਨਾਇਕ ਸੁਖ ਸਮੂਹ ਕੇ ਦਾਤੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਕੇਤੀ ਕੇਤੀ ਮਾਂਗਨਿ ਮਾਗੈ ਭਾਵਨੀਆ ਸੋ ਪਾਈਐ ॥ ੧ ॥
ਸਫਲ ਸਫਲ ਸਫਲ ਦਰਸੁ ਰੇ ਪਰਸਿ ਪਰਸਿ ਗੁਨ ਗਾਈਐ ॥
ਨਾਨਕ ਤਤ ਤਤ ਸਿਉ ਮਿਲੀਐ ਹੀਰੈ ਹੀਰੁ ਬਿਧਾਈਐ ॥ ੨ ॥

(ਕਲਿਆਨ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੨੧)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
											ਮ (ਕਣ)				
											ਰ	ਮ	ਰ	ਸਨ਼	ਸ
											ਜਾ	ऽ	ਚ	ऽऽ	ਕ
											ਮ (ਕਣ)				
ਨ਼	—	—	ਨ਼	ਸ	—	ਰ	ਮ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸਨ਼	ਸ
ਨਾ	ऽ	ऽ	ਮ	ਜਾ	ऽ	ਚੈ	ऽ	ਜਾ	ਚੈ	ऽ,	ਜਾ	ऽ	ਚ	ऽऽ	ਕ
ਮ (ਕਣ)				ਪ (ਕਣ)				ਮ (ਕਣ)							
ਰ	ਰ	ਮ	—	ਧ	ਪ	⌒ਪ	ਮ	ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਨ਼
ਸ	ਰ	ਬ	ऽ	ਧਾ	ऽ	ਰ	ਸ	ਰ	ਬ	ਕੇ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਇ	ਕ
				ਪ (ਕਣ)						ਪ (ਕਣ)	ਮ (ਕਣ)				
ਸ	ਰ	ਮ	ਮ	ਧ	—	ਧ	ਸਂ	ਨ਼	ਧ	ਮ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸਨ਼	ਸ
ਸੁ	ਖ	ऽ	ਸ	ਮੂਹ	ऽ	ਕੇ	ऽ	ਦਾ	ਤੇ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਚ	ऽऽ	ਕ

ਅੰਤਰਾ

		ਪ (ਕਣ)													
ਮ	—	ਧ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਰਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਧ	ਸਂ	—
ਕੇ	ऽ	ਤੀ	ऽ	ਕੇ	ऽ	ਤੀ	ऽ	ਮਾਂ	ऽ	ਗ	ਨ	ਮਾ	ऽ	ਗੈ	ऽ
ਮਂ (ਕਣ)						ਪ (ਕਣ)									
ਗਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਧ	ਮ	ਪ	ਮ	ਮ	ਮ					
ਭਾ	ऽ	ਵ	ਨੀ	ਆ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ਪਾ	ऽਈ	ਐ	ਜਾਚਕ...				

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੩. ਰਾਗ ਗੌਰਖ-ਕਲਿਆਨ, ਤ੍ਰਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹਮਾਰੈ ਏਹ ਕਿਰਪਾ ਕੀਜੈ ॥
ਅਲਿ ਮਕਰੰਦਿ ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਿਉ ਮਨੁ ਫੇਰਿ ਫੇਰਿ ਰੀਝੈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਆਨ ਜਲਾ ਸਿਉ ਕਾਜੁ ਨ ਕਛੂਐ ਹਰਿ ਬੂੰਦ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਕਉ ਦੀਜੈ ॥ ੧ ॥
ਬਿਨੁ ਮਿਲਬੇ ਨਾਹੀ ਸੰਤੋਖਾ ਪੇਖਿ ਦਰਸਨੁ ਨਾਨਕੁ ਜੀਜੈ ॥ ੨ ॥

(ਕਲਿਆਨ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੨੧)

ਅਸਥਾਈ

0				੩				×				੨			
		ਧ		ਪ				ਸ							
		ਨੁ	ਧ	ਮ	ਰ	ਸ	(ਸ)	ਨੁ	—	—	ਧੁ	ਸ	—	—	ਰ
		ਹ	ਮਾ	ਰੈ	ਏਹ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਕੀ	ऽ	ऽ	ऽ
		ਸਂ												ਸ	
ਮ	—	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਮ	—	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨੁ	ਨੁ
ਜੈ	ऽ,	ਅ	ਲਿ	ਮ	ਕ	ਰੰ	ऽ	ਦ	ऽ	ਚ	ਰ	ਨ	ਕ	ਮ	ਲ
ਸ															
ਨੁ	—	ਧੁ	ਸ	ਧੁ	ਸ	ਰ	ਸ	ਰ	ਮ	ਰ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਨੁ
ਸਿਉ	ऽ	ਮ	ऽ	ਨ	ਫੇ	ऽ	ਰ	ਫੇ	ऽ	ਰ	ਰੀ	ऽ	ऽ	ਝੈ	ऽ
ਧ	—														
ऽ	ऽ														

ਅੰਤਰਾ

ਨੁ				ਪ											
ਧ	—	ਨੁ	ਧ	ਮ	—	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	—
ਆ	ऽ	ਨ	ਜ	ਲਾ	ऽ	ਸਿਉ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ਜ	ਨ	ਕ	ਛੂ	ਐ	ऽ
								ਪ							
ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਮ	ਮ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ	—
ਹ	ऽ	ਰਿ	ऽ	ਬੂੰ	ऽ	ਦ	ਚਾ	ਤ੍ਰਿ	ਕ	ਕਉ	ऽ	ਦੀ	ऽ	ਜੈ	ऽ
—	—														
ऽ	ऽ	ਹਮਾਰੈ...													

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੩. ਰਾਗ ਗੌਰਖ-ਕਲਿਆਨ, ਤ੍ਰਿੰਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਜਣੁ ਮੈਡਾ ਚਾਈਆ ਹਭ ਕਹੀਦਾ ਮਿਤੁ ॥
ਹਭੇ ਜਾਣਨਿ ਆਪਣਾ ਕਹੀ ਨ ਠਾਹੇ ਚਿਤੁ ॥ ੨ ॥

(ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਡਖਣੇ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੯੬)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
ਮ															ਸ ਸ
ਰ	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਧ	—	ਮ	ਮ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨੁ̣	ਸ	—	ਨੁ̣
ਜ	ਣ	ਮੈ	ਡਾ	ਚਾ	ऽ	ऽ	ਈ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਹ
				ਰ											
ਧ̣	ਸ	—	ਸ	ਮ	—	ਮ	—	ਪਧ	ਸਂਰਂ	ਸਂਨੁ	ਧਪ	ਮਪ	ਧਪ	ਮਰ	
ऽ	ਭ	ऽ	ਕ	ਹੀ	ऽ	ਦਾ	ऽ	ਮਿऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਤऽ	ऽऽ	ऽऽ	

ਅੰਤਰਾ

		ਪ													
ਮ	—	ਧ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	—	ਧ	—
ਹ	ऽ	ਭੇ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਣ	ਨ	ਆ	ऽ	ऽ	ਪ	ਣਾ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਮ	—	ਰ	ਮ	ਪਧ	ਸਂਰਂ	ਸਂਨੁ	ਧਪ	ਮਧ	ਧਪ	ਮਰ	
ਕ	ਹੀ	ऽ	ਨ	ਠਾ	ऽ	ਹੇ	ऽ	ਚਿऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਤऽ	ऽऽ	ऽऽ	

੫. ਰਾਗ ਗੌਰਖ-ਕਲਿਆਨ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਨਿ ਤਨਿ ਜਾਪੀਐ ਭਗਵਾਨ ॥
ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ ਭਏ ਸਦਾ ਸੂਖ ਕਲਿਆਨ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸਰਬ ਕਾਰਜ ਸਿਧਿ ਭਏ ਗਾਇ ਗੁਨ ਗੁਪਾਲ ॥
ਮਿਲਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰੇ ਨਾਠਿਆ ਦੁਖ ਕਾਲ ॥ ੧ ॥
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਮੇਰਿਆ ਕਰਉ ਦਿਨੁ ਰੈਨਿ ਸੇਵ ॥
ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਸਰਣਾਗਤੀ ਹਰਿ ਪੁਰਖ ਪੂਰਨ ਦੇਵ ॥ ੨ ॥

(ਕਲਿਆਨ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੨੨)

ਅਸਤਾਈ

੧		੨		⊕			੧		੨		⊕		
ਮ ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	—	ਸ	ਮ ਰ	—	ਮ	ਮ	ਪ	ਧ	ਧ
ਮ	ਨ	ਤ	ਨ	ਜਾ	ऽ	ਪੀ	ਐ	ऽ	ਭ	ਗ	ਵਾ	ऽ	ਨ
ਪ ਮ	ਰ	ਸ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨ਼	ਧ	—	ਪ ਮ	ਮ	ਰ	ਮ	ਰ
*	*	*	*	ਗੁ	ਰ	ਪੂ	ਰੇ	ऽ	ਸੁ	ਪ੍ਰ	ਸੰ	ऽ	ਨ
ਸ	—	ਸ	—	ਨ਼	ਧ਼	ਸ	ਮ ਰ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਧ	ਧ
ਭ	ऽ	ਏ	ऽ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ਸੂ	ਖ	ਕ	ਲਿ	ਆ	ऽ	ਨ

ਅੰਤਰਾ

×			੧		੨		×			੧		੨	
ਮ	ਮ	ਮ	ਪ ਧ	—	ਨ਼	ਧ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	—
ਸ	ਰ	ਬ	ਕਾ	ऽ	ਰ	ਜ	ਸਿ	ऽ	ਧ	ਭ	ऽ	ਏ	ऽ
ਸੰ	—	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ਼	ਧ	ਸੰ	—	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ
ਗਾ	ऽ	ਇ	ਗੁ	ਨ	ਗੁ	ऽ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ਮਿ	ਲ
ਨ਼	—	ਸੰ	ਤੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਨ਼	ਨ੍ਧ	ਧ	ਪ ਮ	ਮ	ਮ	—
ਸ਼ਾ	ऽ	ਧ	ਸੰ	ऽ	ਗ	ਤ	ਪ੍ਰ	ਭੂ	ऽ	ਸਿ	ਮ	ਰੇ	ऽ
ਪ	ਧ	ਧ	ਮ	—	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ				
ਨਾ	ऽ	ਠਿ	ਆ	ऽ	ਦੁ	ਖ	ਕਾ	ऽ	ਲ	ਮਨ ਤਨ...			

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਗੋਰਖ-ਕਲਿਆਨ, ਤਾਲ-ਸੂਲਫਾਕ (ਦਰੁੱਤ, ਲਯ)

ਡਿਠੇ ਸਭੇ ਥਾਵ ਨਹੀ ਤੁਧੁ ਜੇਹਿਆ ॥
ਬਧੋਹੁ ਪੁਰਖਿ ਬਿਧਾਤੈ ਤਾਂ ਤੂ ਸੋਹਿਆ ॥
ਵਸਦੀ ਸਘਨ ਅਪਾਰ ਅਨੂਪ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ॥
ਹਰਿਹਾਂ ਨਾਨਕ ਕਸਮਲ ਜਾਹਿ ਨਾਇਐ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰ ॥੧੦॥

(ਫੁਨਹੇ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੬੨)

ਅਸਥਾਈ

X		੦		੨		੩		੦	
ਮ									
ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਧ਼	ਸ	—	—	—
ਡਿ	ਠੇ	ਸ	ਭੇ	ਥਾ	S	ਵ	S	S	S
ਰ		ਪ							
ਮ	ਮ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨ਼	ਧ	ਪ	ਮ
ਨ	ਹੀ	ਤੂ	ਧ	ਜੇ	ਹਿS	ਆ	S	S	S

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਮ	ਧ	ਧ	ਨ਼	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਬ	ਧੋਹੁ	ਪੁ	ਰੰ	ਖ	ਬਿ	ਧਾ	S	ਤੈ	S
ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਨ਼ਸਂ	ਧਨ਼	ਪਧ	ਮ
ਤਾਂ	S	ਤੂ	S	ਸੋ	ਹਿ	ਆS	SS	SS	S

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਗੋਰਖ-ਕਲਿਆਨ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਅਗਮੁ ਅਨੰਤੁ ਅਨਾਦਿ ਆਦਿ ਜਿਸੁ ਕੋਇ ਨ ਜਾਣੈ ॥
ਸਿਵ ਬਿਰੰਚਿ ਧਰਿ ਧ੍ਯਾਨੁ ਨਿਤਹਿ ਜਿਸੁ ਬੇਦੁ ਬਖਾਣੈ ॥
ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਵਰੁ ਨਹੀ ਦੂਸਰ ਕੋਈ ॥
ਭੰਜਨ ਗੜ੍ਹਣ ਸਮਥੁ ਤਰਣ ਤਾਰਣ ਪ੍ਰਭੁ ਸੋਈ ॥
ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਿਨਿ ਜਗੁ ਕੀਓ ਜਨੁ ਮਥਰਾ ਰਸਨਾ ਰਸੈ ॥
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਚਿਤਹ ਬਸੈ ॥੧॥

(ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ, ਪੰਨਾ ੧੪੦੪)

ਅਸਥਾਈ

X		੦		੨		੦		੩		੪	
				ਪ		ਮ					
ਸਂ	—	ਨ਼	ਧ	ਮ	ਮ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਸ
ਆ	S	ਦਿ	S	ਜਿ	ਸ	ਕੋ	S	ਇ	ਨ	ਜਾ	ਣੈ
ਮ									ਧ		
ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਮ	—
ਅ	ਗ	ਮ	ਅ	ਨੰ	S	ਤ	ਅ	ਨਾ	S	ਦ	S

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਧ	ਸਂ	—
ਸਿ	ਵ	ਬਿ	ਰੰ	S	ਚ	ਧ	ਰ	ਧਜਾ	S	ਨ	S
										ਪ	
ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਨ਼	ਧ	—	ਮ	—
ਨਿ	ਤਹਿ	ਜਿ	ਸ	ਬੇ	S	ਦ	ਬ	ਖਾ	S	ਨੈ	S
			ਸ						ਧ		
ਰ	ਮ	ਰ	ਨ਼	—	ਸ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਮ	—
ਸਿ	ਵ	ਬਿ	ਰੰ	S	ਚ	ਧ	ਰ	ਧਜਾ	S	ਨ	S
ਸਂ											
ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਧ	ਮ	ਮ	ਰ	ਮ	ਪ	ਧ
ਨਿ	ਤਹਿ	ਜਿ	ਸ	ਬੇ	S	ਦ	ਬ	ਖਾ	S	ਨੈ	S

ਨੋਟ :—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਦੋ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਉਣੀਆਂ ਹਨ ।

(ਗੋਰਖ-ਕਲਿਆਨ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ

ਵਾਦੀ—ਪ	ਠਾਟ—ਕਲਿਆਨ	ਸਮਾਂ—ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਦੋਹਾਂ ਮੱਧਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ।

ਆਰੋਹ—ਸ,ਮ ਗ, ਗ ਮੱ ਪ, ਪ ਨ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨ ਧ ਪ, ਮੱਗ, ਰ ਸ।

ਗ ਸ

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਸ ਮ ऽ ਗ, ਗ ਮੱ ਪ, ਪ ਨ ਧ ਪ, ਮੱਗ, ਰ ਰ ਸ।

ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਗ ਹੈ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਅਜ-ਕਲ ਰੇਡੀਓ-ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਗਾਇਕ ਗਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਬਿਲੰਬਿਤ ਖਯਾਲ "ਰਸੀਯਾ ਹੋ ਨ ਜਾ" ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਕਲਿਆਨ ਠਾਟ ਤੋਂ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਪੰਚਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਰਿਖਭ ਤੇ ਧੈਵਤ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਅਤੇ ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸ਼ੁੱਧ ਮੱਧਮ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—"ਪ਼ਨ਼ਸ—ਨ਼ਸਮऽਗ, ਜਾਂ ਸਮ, ਮਗ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਗਾਈਦਾ ਹੈ। ਬਿਹਾਗ ਅੰਗ ਦਾ ਰਾਗ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਹ ਅਨੁਚਿਤ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ, ਬਿਹਾਗ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਮੱਧਮ ਅਧਿਕ ਅਤੇ ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਘਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦਾ ਜਨਯ ਰਾਗ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਤਿਵੇਂ, ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ ਵਿਚ ਤੀਵਰ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਧਿਕ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਲਿਆਨ ਠਾਟ ਦਾ ਜਨਯ ਰਾਗ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਮੱਧਮ ਤੀਵਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਮਾਰਗ ਬਿਹਾਗ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਂਜ ਕਈ ਗਾਇਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਰਾਗ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਦੰਦ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੁਣ ਤੋਂ ਸੱਠ-ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਬਈ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਉਸਤਾਦ ਅੱਲਾ ਦੀਆ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬਿਹਾਗ ਤੇ ਕਲਿਆਨ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਐਸਾ ਇਸ ਦੇ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਭੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਬਿਹਾਗ ਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕਲਿਆਨ ਅੰਗ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਬਿਹਾਗ ਦੇ ਦਵਾਰਾ ਕਲਿਆਨ ਤੇ ਕਲਿਆਨ ਦਵਾਰਾ ਬਿਹਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। "ਸ ਗ ਪ ਨਂ" ਇਸ ਦੇ ਨਿਯਾਸ

ਧ ਮੱ ਗ ਸ

ਸੁਰ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ "ਸਮऽਗ, ਗਮੱ ਪਮੱ ਪ—ਨ. ਮੱਪ, ਮੱਗ, ਗ, ਰ, ਰ, ਸ" ਇਹ ਸੁਰ

ਬਾਰ-ਬਾਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਗਾਇਕ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਮੱਧਮਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਭੀ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ ਦੇ ਸਮਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਕ ਰਾਗ ਮਾਰਗ ਬਿਹਾਗ, ਬਿਹਾਗ ਤੇ ਕਲਿਆਨ ਹਨ। ਪਰ ਮਾਰਗ ਬਿਹਾਗ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਲਿਆਣ ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਹਾਗ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭੀ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਰਾਗ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਹੈ, ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਅਧਿਕਤਰ ਚੰਗੇ ਗਾਇਕ ਹੀ ਗਾਉਂਦੇ-ਬਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਵਿਦਵਾਨ ਜਨ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦਾ ਰਾਗ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ ਸ
੧ ਸ, ਨ਼ਸਗ, ਮੱਗ ਰ, ਸ—ਸਨ਼—ਪ਼, ਨ਼ਸਮ ऽਗ, ਮੱਗ ਰਸ—।

ਗ ਰ ਮੱ
੨. ਨ਼ਸਗ, ਮੱਗਰਸਰ, ਸ—ਸਨ਼, ਧ਼ਪ਼, ਪ਼ਨ਼ਸਗ, ਸਗਮੱਪ, ਮੱਪਮੱਗ, ਰ, ਸ—ਨ਼ਸਮ ऽਗ, ਗਮੱ ਪ—

ਸ
ਮੱਪਧਪ, ਮੱਪਮੱਗ, ਮੱਗ ਰ, ਸ—।

ਮੱ ਗ ਰ
੩. ਸਮ—ਗ, ਸਗਮੱਪ, ਮੱਪ ਗਮੱਪ, ਧਪ, ਨਧਪ, ਗਮੱਗਪ, ਮੱਧਪ, ਨ, (ਪ) ਮੱਗ, ਗ, ਰ, ਸ—ਸਮ

ਗਮੱਪ, ਮੱਪਨ, ਧਪ, ਗਮੱਪਨ, ਸਂ—ਸਂਨ, ਨਧਪ ਗਮੱਪਨ—ਪ, ਪ—ਗ, ਮੱਗਰਸ—।

ਮੱ ਮੱ ਗਂ
੪. ਸ, ਗਮੱਪ, ਮੱਗ, ਮੱਪਨਸਂ—ਪਨਸਂਰਂਸਂ—ਨਧਪ—ਸਮਗਮੱਪਨਸਂ—ਨਸਂਰਂਸਂ, ਪਨਸਂਗਂ, ਗਂ ਰਂ,

ਸਂ ਧ ਧ
ਰਂਸਂ—ਸਂਰਂਨ—ਪ, ਨਧਪ, ਗਮੱਪ, ਗਮੱਪਨਸਂ, ਨਰਂਸ—(ਸਂ) ਨ, ਨਧਪ, ਗਮੱਪ, ਗਮੱਪਨ, ਪਨਸਂ,

ਮੱ
ਸਂਰਂਨਸਂਨ, ਧਪ, ਪਮੱ, ਮੱਗ, ਗਰ, ਰਸ—ਨ਼ਸਮ ऽਗ, ਸ ਗਮੱਪ—।

੫. ਪ, ਮੱਗਮੱਪਨਸਂ—ਪਨਸਂਰਂਸਂ—(ਸਂ) ਨਧਪ, ਮੱਪਧਪ, ਨਧਪ, ਸਂਨਧਪ, ਮੱਗ, ਮੱਗਰਸ—ਗਮੱਪਨ, ਨਸਂ—ਨਸਂਗਂ, ਮੱਗਂ, ਰਂਸਂ, ਗਂਰਂਸਂ, ਰਂਸਂਨ, ਨਧਪ, ਗਮੱਪਨ, (ਪ) ਮੱਗ, ਪਨਸਂ—ਰਂਸਂ, ਨਸਂਗਂ,

ਸਂ ਸਂ ਧ
ਰਂਸਂ, ਨਸਂਮੱਂ ऽਗਂ, ਮੱਂਗਂ ਰਂ, ਸਂਗਂਮੱਂਪਂ, ਮੱਂਗਂਰਂਸਂ, ਨਸਂਰਂਸਂ, ਨਸਂਨ, ਧਪ, ਧਮੱਪ, ਨਮੱ ਪ—ਗਮੱਪ

ਮੱ ਸ ਮੱ ਸ
ਮੱਗ, ਗ ਰ, ਸ—ਸਮ ऽਗ, ਗਮੱਪ—ਮੱਗ, ਰ, ਸ—।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਨ਼ਸ ਗਮੱ ਪਨ ਧਪ ਮੱਗ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਗਮੱ ਪਨ ਸੰਰੰ ਸੰਨ ਧਪ ਮੱਗ ਰਸ ।

੨. ਸਸ ਮਮ ਗਗ ਪਪ ਮੱਮੱ ਨਨ ਧਪ ਸੰਸੰ ਨਨ ਗੰਗੰ ਰੰਸੰ ਰੰਰੰ ਸੰਨ, ਸੰਸੰ ਨਧ, ਨਨ ਧਪ, ਮੱਗ ਮੱਗ ਰਸ ।

੩. ਨ਼ਸ ਗਰ ਨ਼ਸ, ਨ਼ਸ ਗਮੱ ਗਰ ਨ਼ਸ, ਨ਼ਸ ਗਮੱ ਪਮੱ ਗਰ ਨ਼ਸ, ਨ਼ਸ ਗਮੱ ਪਨ, ਨਧ ਪਮ ਗਰ ਨ਼ਸ, ਨ਼ਸ ਗਮੱ ਪਨ ਸੰਨ ਧਪ ਮੱਗ ਰਸ ।

੪ ਨ਼ਸ ਗਮੱ, ਮੱ,ਗ ਮੱਮੱ ਗਰ ਨ਼ਸ, ਗਮੱ ਪਨ ਨ,ਪ ਨਨ ਧਪ ਮੱਗ ਰਸ, ਗਮੱ ਪਨ ਸੰਰੰ ਰੰ,ਸੰ ਰੰਰੰ ਸੰਨ ਧਪ ਮੱਗ ਰਸ, ਗਮੱ ਪਨ ਸੰਗੰ ਗੰ,ਸੰ ਗੰਗੰ ਰੰਸੰ ਨਧ ਪਮੱ ਗਰ ਨ਼ਸ ।

੫. ਸਮ ਗਮੱ ਪਨ ਧਪ, ਗਮੱ ਪ,ਗ ਮੱਪ ਧਪ, ਸੰਨ ਧਪ ਨਧ ਪਗ ਮੱਪ, ਨਸੰ ਰੰਸੰ ਨਪ ਮੱਪ, ਗਮੱ ਪਨ ਸੰਗੰ ਰੰਸੰ ਨਧ ਪਮੱ ਗਰ ਮੱਗ ਰਸ ।

੬. ਪਪ ਮੱਗ ਰਸ, ਨਨ ਧਪ ਮੱਗ ਰਸ, ਸੰਨ ਧਪ ਮੱਗ ਰਸ, ਗੰਗੰ ਰੰਪੰ, ਰੰਰੰ ਸੰਨ, ਸੰਸੰ ਨਧ, ਨਨ ਧਪ, ਧਧ ਪਮੱ, ਪਪ ਮੱਗ, ਮੱਮੱ ਗਰ, ਗਗ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਮਗ ਪਮੱ ਧਪ ਨਧ ਸੰਨ ਰੰਸੰ ਗੰਰੰ ਸੰਨ ਧਪ ਮੱਗ ਰਸ ।

੧. ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਲ ਲਯ)

ਰਿਧ ਸਿਧਿ ਜਾ ਕਉ ਫੁਰੀ ਤਬ ਕਾਹੂ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕਾਜ ॥
ਤੇਰੇ ਕਹਨੇ ਕੀ ਗਤਿ ਕਿਆ ਕਹਉ ਮੈਂ ਬੋਲਤ ਹੀ ਬਡ ਲਾਜ ॥੧॥
ਰਾਮੁ ਜਿਹ ਪਾਇਆ ਰਾਮ ॥ ਤੇ ਭਵਹਿ ਨ ਬਾਰੈ ਬਾਰ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਝੂਠਾ ਜਗੁ ਡਹਕੈ ਘਨਾ ਦਿਨ ਦੁਇ ਬਰਤਨ ਕੀ ਆਸ ॥
ਰਾਮ ਉਦਕ ਜਿਹ ਜਨ ਪੀਆ ਤਿਹਿ ਬਹੁਰਿ ਨ ਭਈ ਪਿਆਸ ॥੨॥
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਜਿਹ ਬੂਝਿਆ ਆਸਾ ਤੇ ਭਇਆ ਨਿਰਾਸੁ ॥
ਸਭੁ ਸਚੁ ਨਦਰੀ ਆਇਆ ਜਉ ਆਤਮ ਭਇਆ ਉਦਾਸੁ ॥੩॥
ਰਾਮ ਨਾਮ ਰਸੁ ਚਾਖਿਆ ਹਰਿ ਨਾਮਾ ਹਰ ਤਾਰਿ ॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਕੰਚਨੁ ਭਇਆ ਭ੍ਰਮੁ ਗਇਆ ਸਮੁਦ੍ਰੈ ਪਾਰਿ ॥੪॥

(ਰਾਗ ਮਾਰੂ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੧੦੩)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਨ਼				ਰ											
ਸ	ਮ	ਗ	—	ਸ	ਗਮੱ	ਪ	ਮੱ	ਪ	—	—	ਮੱ	ਗ	ਰ	ਸ	ਸ
ਰਾ	S	ਮ	S	ਜਿਹ	ਪਾS	S	ਇਆ	ਰਾ	S	S	S	S	S	S	ਮ
ਨ਼				ਰ											
ਸ	ਮ	ਗ	—	ਸ	ਗਮੱ	ਪ	ਮੱ	ਪ	—	—	—	—	ਪ	ਪ	ਮੱ
ਰਾ	S	ਮ	S	ਜਿਹ	ਪਾS	S	ਇਆ	ਰਾ	S	S	S	S	ਮ	ਤੇ	S
ਪ	ਨ	—	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਪ	—	ਮੱ	ਧ	ਪ	ਮੱ	ਗ	ਰ	ਸ	ਸ
ਭ	ਵਹਿ	S	ਨ	ਬਾ	S	ਰੈ	S	ਬਾ	S	S	S	S	S	S	ਰ

ਅੰਤਰਾ

		ਮੱ		ਮੱ											
*	ਪ	ਗ	ਗ	ਪ	—	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	—	—
*	ਰਿ	S	ਧ	ਸਿ	S	ਧ	S	ਜਾ	ਕਉ	S	ਫੁ	ਰੀ	S	S	S
ਸਂ	ਗਂ	—	ਮੱ	ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨ	-ਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਪ	ਮੱ	ਗ
ਤਬ	ਕਾ	S	ਹੁ	ਜਿਉ	S	ਕਿਆ	S	ਕਾ	SS	S	S	S	S	ਜ	S
	ਮੱ								ਨ						
ਗ	ਪ	ਪ	ਪ	ਨ	—	ਨ	ਨ	*	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	—	—
ਤੇਰੇ	ਕ	ਹ	ਨੇ	ਕੀ	S	ਗ	ਤ	*	ਕਿਆ	S	ਕ	ਹਉ	S	S	S
ਸਂ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਪ	ਪ	ਮੱ	ਧ	ਪ	ਮੱ	ਗ	ਰ	ਸ	ਸ
ਮੈ	ਬੋ	ਲ	ਤ	ਹੀ	S	ਬ	ਡ	ਲਾ	S	S	S	S	S	S	ਜ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਡਰਪੈ ਧਰਤਿ ਅਕਾਸੁ ਨਖ੍ਹਤ੍ਰਾ ਸਿਰ ਊਪਰਿ ਅਮਰੁ ਕਰਾਰਾ ॥
ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੁ ਡਰਪੈ ਡਰਪੈ ਇੰਦ੍ਰੁ ਬਿਚਾਰਾ ॥੧॥
ਏਕਾ ਨਿਰਭਉ ਬਾਤ ਸੁਨੀ ॥
ਸੋ ਸੁਖੀਆ ਸੋ ਸਦਾ ਸੁਹੇਲਾ ਜੋ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਗਾਇ ਗੁਨੀ ॥੧॥
ਦੇਹਧਾਰੀ ਅਰੁ ਦੇਵਾ ਡਰਪਹਿ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਡਰਿ ਮੁਇਆ ॥
ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਮਰਿ ਮਰਿ ਜਨਮੇ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜੋਨੀ ਜੋਇਆ ॥੨॥
ਰਾਜਸੁ ਸਾਤਕੁ ਤਾਮਸੁ ਡਰਪਹਿ ਕੇਤੇ ਰੂਪ ਉਪਾਇਆ ॥
ਛਲ ਬਪੁਰੀ ਇਹ ਕਉਲਾ ਡਰਪੈ ਅਤਿ ਡਰਪੈ ਧਰਮ ਰਾਇਆ ॥੩॥
ਸਗਲ ਸਮਗ੍ਰੀ ਡਰਹਿ ਬਿਆਪੀ ਬਿਨੁ ਡਰ ਕਰਣੈਹਾਰਾ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭਗਤਨ ਕਾ ਸੰਗੀ ਭਗਤ ਸੋਹਹਿ ਦਰਬਾਰਾ ॥੪॥

(ਰਾਗ ਮਾਰੂ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੯੯੮)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਸ	ਨ਼
														ਏ	ਕਾ
ਸ	ਮ	ਗ	—	ਸ	ਗਮੱ	ਪ	ਮੱ	ਪ	—	—	ਮੱ	ਗ	ਰ	ਸ	ਨ਼
ਨਿ	ਰ	ਭਉ	ऽ	ऽ	ਬਾऽ	ਤ	ਸੁ	ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਏ	ਕਾ
ਸ	ਮ	ਗ	—	ਸ	ਗਮੱ	ਪ	ਮੱ	ਪ	—	—	—	—	—	—	—
ਨਿ	ਰ	ਭਉ	ऽ	ऽ	ਬਾऽ	ਤ	ਸੁ	ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
ਪ	ਨ	ਨ	ਧ	ਧ	ਪ	ਪ	—	ਮੱ	ਗ	—	ਗ	ਮੱ	—	ਪ	ਪ
ਸੋ	ऽ	ਸੁ	ਖੀ	ਆ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ਸੁ	ਹੇ	ऽ	ਲਾ	ਜੋ
ਪ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਪ	ਪਨ	ਸਂਰਂ	ਸਂਨ	ਧਪ	ਮੱਗ	ਰਸ		
ਗੁ	ਰ	ਮਿ	ਲ	ਗਾ	ऽ	ਇ	ਗੁ	ਨੀऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ		

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਪ	ਮੱ	ਗ	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ
ਡ	ਰ	ਪੈ	ऽ	ਧ	ਰ	ਤ	ਅ	ਕਾ	ऽ	ਸ	ਨ	ਖ੍ਹ	ਤ੍ਰ	ਰਾ	ਸਿਰ
ਸਂ	—	ਗਂ	ਗਂ	ਮੱਂ	ਮੱਂ	ਗਂ	ਗਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	—	—
ਊ	ऽ	ਪ	ਰ	ਅ	ਮ	ਰ	ਕ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ

ਨ	—	ਨ	ਧ	ਧ	ਪ	ਪ	—	ਮੱ	ਗ	ਗ	ਗ	ਮੱ	ਮੱ	ਪ	—
ਪਉ	ऽ	ਣ	ਪਾ	ਣੀ	ऽ	ਬੈ	ऽ	ਸੰ	ऽ	ਤ	ਰ	ਡ	ਰ	ਪੈ	ऽ
ਪ	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਪਨ	ਸਂਰਂ	ਸਂਨ	ਧਪ	ਮੱਗ	ਰਸ		
ਡ	ਰ	ਪੈ	ऽ	ਇੰ	ऽ	ਦ੍ਰ	ਬਿ	ਚਾ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਗਾऽ	ऽऽ	ਏਕਾ...	

੩. ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮੁਲ ਖਰੀਦੀ ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਸੁਭਾਗਾ ॥
ਗੁਰ ਕੀ ਬਚਨੀ ਹਾਟਿ ਬਿਕਾਨਾ ਜਿਤੁ ਲਾਇਆ ਤਿਤੁ ਲਾਗਾ ॥੧॥
ਤੇਰੇ ਲਾਲੇ ਕਿਆ ਚਤੁਰਾਈ ॥
ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਰਣਾ ਜਾਈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮਾ ਲਾਲੀ ਪਿਉ ਲਾਲਾ ਮੇਰਾ ਹਉ ਲਾਲੇ ਕਾ ਜਾਇਆ ॥
ਲਾਲੀ ਨਾਚੈ ਲਾਲਾ ਗਾਵੈ ਭਗਤਿ ਕਰਉ ਤੇਰੀ ਰਾਇਆ ॥੨॥
ਪੀਅਹਿ ਤ ਪਾਣੀ ਆਣੀ ਮੀਰਾ ਖਾਹਿ ਤ ਪੀਸਣ ਜਾਉ ॥
ਪਖਾ ਫੇਰੀ ਪੈਰ ਮਲੋਵਾ ਜਪਤ ਰਹਾ ਤੇਰਾ ਨਾਉ ॥੩॥
ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਨਾਨਕੁ ਲਾਲਾ ਬਖਸਿਹਿ ਤੁਧੁ ਵਡਿਆਈ ॥
ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਦਇਆ ਪਤਿ ਦਾਤਾ ਤੁਧੁ ਵਿਣੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਈ ॥੪॥

(ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੯੯੧)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਮੱ
															ਤੇ
	ਸ			ਨ਼						ਮੱ					
ਗ	ਰ	—	ਸ	ਸ	—	—	—	ਨ਼	ਸ	ਗ	ਮੱ	ਪ	—	ਪ	—
ऽ	ਰੇ	ऽ	ਲਾ	ਲੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ਕਿਆ	ऽ	ਚ	ਤੁ	ਰਾ	ऽ	ਈ,	ऽ
						ਧ									
ਗ	ਮੱ	ਪ	ਨ	ਨ	ਨ	ਮੱ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮੱ	ਗ	ਗਰ	ਰਸ	ਸ	
ਸਾ	ਹਿ	ਬ	ਕਾ	ਹੁ	ਕ	ਮ	ਨ	ਕ	ਰ	ਣਾ	ऽ	ਜਾऽ	ऽऽ	ਈ	

ਅੰਤਰਾ

ਮੱ															
ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਰਂ	—	ਸਂ	—
ਮੁ	ऽ	ਲ	ਖ	ਰੀ	ऽ	ਦੀ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਗੋ	ऽ	ਲਾ	ऽ
*	ਪ	—	ਪ	ਨ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਨ	ਧ	ਪ	—	ਮੱ	ਗ
•	ਮੇ	ऽ	ਰਾ	ਨਾ	ऽ	ਉ	ਸੁ	ਭਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗਾ	ऽ	ऽ	ऽ

*	ਗਂ	ਗਂ	ਮੱਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	—	ਨ	ਨ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
*	ਗੁ	ਰ	ਕੀ	ਬ	ਚ	ਨੀ	ऽ	ऽ	ਹਾ	ਟ	ਬਿ	ਕਾ	ऽ	ਨਾ	ऽ
—	ਨ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਨ	ਧ	ਪਮੱ	ਧ	ਪ	ਮੱ	ਗਰ	-ਸ	—	ਮੱ
ऽ	ਜਿ	ਤ	ਲਾ	ਇਆ	ऽ	ਤਿ	ਤ	ਲਾऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗਾऽ	ऽऽ	ऽ	ਤੇ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਉਦਕ ਸਮੁੰਦ ਸਲਲ ਕੀ ਸਾਖਿਆ ਨਦੀ ਤਰੰਗ ਸਮਾਵਹਿਗੇ ॥
ਸੁੰਨਹਿ ਸੁੰਨੁ ਮਿਲਿਆ ਸਮਦਰਸੀ ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਹਿਗੇ ॥੧॥
ਬਹੁਰਿ ਹਮ ਕਾਹੇ ਆਵਹਿਗੇ ॥
ਆਵਨ ਜਾਨਾ ਹੁਕਮੁ ਤਿਸੈ ਕਾ ਹੁਕਮੈ ਬੁਝਿ ਸਮਾਵਹਿਗੇ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜਬ ਚੂਕੈ ਪੰਚ ਧਾਤੁ ਕੀ ਰਚਨਾ ਐਸੇ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਵਹਿਗੇ ॥
ਦਰਸਨੁ ਛੋਡਿ ਭਏ ਸਮਦਰਸੀ ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਹਿਗੇ ॥੨॥
ਜਿਤੁ ਹਮ ਲਾਏ ਤਿਤ ਹੀ ਲਾਗੇ ਤੈਸੇ ਕਰਮ ਕਮਾਵਹਿਗੇ ॥
ਹਰਿ ਜੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇ ਜੀਉ ਅਪਨੀ ਤੌ ਗੁਰ ਕੇ ਸਬਦਿ ਸਮਾਵਹਿਗੇ ॥੩॥
ਜੀਵਤ ਮਰਹੁ ਮਰਹੁ ਫੁਨਿ ਜੀਵਹੁ ਪੁਨਰਪਿ ਜਨਮੁ ਨ ਹੋਈ ॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਜੋ ਨਾਮਿ ਸਮਾਨੇ ਸੁੰਨ ਰਹਿਆ ਲਿਵ ਸੋਈ ॥੪॥

(ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੧੦੩)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
			ਮੱ	ਗ	ਰ	ਸ	ਸ	ਮ	—	ਗ	—	ਸ	ਗਮੱ	ਪ	ਮੱ
			ਬਹੁ	ऽ	ਰ	ਹ	ਮ	ਕਾ	ऽ	ਹੇ	ऽ	ऽ	ਆऽ	ऽ	ਵਹਿ
			ਗ												
ਪ	—	ਗ	ਮੱ	ਗ	ਰ	ਸ	ਸ	ਮ	—	ਗ	—	ਸ	ਗਮੱ	ਪ	ਮੱ
ਗੇ	ऽ	ऽ,	ਬਹੁ	ऽ	ਰ	ਹ	ਮ	ਕਾ	ऽ	ਹੇ	ऽ	ऽ	ਆऽ	ऽ	ਵਹਿ
						ਧ				ਪ				ਮੱ	
ਪ	—	—	—	ਨ	—	ਪ	ਪ	ਧ	—	ਮੱ	—	ਪ	ਪ	ਗ	ਰ
ਗੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ਆ	ऽ	ਵ	ਨ	ਜਾ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਹੁ	ਕ	ਮ	ਤਿ
				ਨ਼		ਮੱ									
ਗ	ਰ	ਸ	—	ਸ	ਸ	ਗ	—	ਮੱ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਨ	ਧ
ਸੈ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ਹੁ	ਕ	ਮੈ	ऽ	ਬੁ	ऽ	ਝ	ਸ	ਮਾ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ
ਪਮੱ	ਗਰ	ਸ													
ਗੇऽ	ऽऽ	ऽ													

ਅੰਤਰਾ

				ਪ	ਪ	ਮੱ	ਗ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—
				ਉ	ਦ	ਕ	ਸ	ਮੁੰ	ऽ	ਦ	ਸ	ਲ	ਲ	ਕੀ	ऽ
ਨ															
ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਧ	ਪ
ਸਾ	ऽ	ਖਿਆ	ऽ	ਨ	ਦੀ	ऽ	ਤ	ਰੰ	ऽ	ਗ	ਸ	ਮਾ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ
ਨ	—	ਸਂ	—	ਗਂ	—	ਗਂ	ਮੱ	ਗਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
ਗੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸੁੰ	ऽ	ਨਹਿ	ऽ	ਸੁੰ	ऽ	ਨ	ਮਿਲਿ	ਆ	ऽ	ਸ	ਮ
						ਧ									
ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨ	—	ਪ	—	ਗ	ਮੱ	ਪ	ਨ	ਸਂ	—	ਨ	ਧ
ਦ	ਰ	ਸੀ	ऽ	ਏ	ऽ	ਕੋ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਧਿ	ਆ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ

ਪਮੱ ਗਰ ਸ
ਗੇऽ ऽऽ ऽ ਬਹੁਰ... ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੫. ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਿਨਿ ਗੜ ਕੋਟ ਕੀਏ ਕੰਚਨ ਕੇ ਛੋਡਿ ਗਇਆ ਸੋ ਰਾਵਨੁ ॥੧॥
ਕਾਹੇ ਕੀਜਤੁ ਹੈ ਮਨਿ ਭਾਵਨੁ ॥
ਜਬ ਜਮੁ ਆਇ ਕੇਸ ਤੇ ਕਪਰੈ ਤਹ ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਛਡਾਵਨ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਕਾਲੁ ਅਕਾਲੁ ਖਸਮ ਕਾ ਕੀਨਾ ਇਹੁ ਪਰਪੰਚੁ ਬਧਾਵਨੁ ॥
ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਤੇ ਅੰਤੇ ਮੁਕਤੇ ਜਿਨ ਹਿਰਦੈ ਰਾਮ ਰਸਾਇਨੁ ॥੨॥
(ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੧੦੪)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਸ	ਨ਼	ਸ	ਮ	ਗ	ਗ	ਗਮੱ	ਪਮੱ	ਗਰ	ਗਰ	ਸ	ਸ
ਕਾ	ਹੇ	ऽ	ਕੀ	ਜ	ਤ	ਹੈऽ	ऽऽ	ਮਨ	ਭਾऽ	ਵ	ਨ
			ਗ								
ਸਨ਼	ਨ਼	ਸ	ਰ	ਰ	—	ਸ	ਰ	ਸ	[illegible]	ਗ	—
ਜਬ	ਜ	ਮ	ਆ	ਇ	ऽ	ਕੇ	ਸ	ਤੇ	ਪਕ	ਰੈ	ऽ
				ਧ							
ਗਮੱ	ਪਨ	ਸਂ	ਨ	ਮੱ	ਪ	ਗਮ	ਪਮੱ	ਗਰ	ਗਰ	ਸ	ਸ
ਤਹ	ऽऽ	ऽ	ਹਰਿ	ਕੋ	ऽ	ਨਾऽ	[illegible]	ਛऽ	ਡਾऽ	ਵ	ਨ

ਮੱ			ਨ			ਨ					
ਪੰ	ਪ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਜਿਨ	ਗ	ੜ	ਕੋ	ਟ	ਕੀ	ਏ	ऽ	ਕੰ	ਚ	ਨ	ਕੇ
ਰਂ	ਨ	ਧ	ਪ	ਮੱ	ਗ	ਗਮੱ	ਪਮ	ਗਰ	ਗਰ	ਸ	ਸ
ਛੋ	ਡ	ਗ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ਸੋऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਰਾऽ	ਵ	ਨ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮੂ ਥੀਆਊ ਸੇਜ ਨੈਣਾ ਪਿਰੀ ਵਿਛਾਵਣਾ ॥
ਜੇ ਡੇਖੈ ਹਿਕ ਵਾਰ ਤਾ ਸੁਖ ਕੀਮਾਹੂ ਬਾਹਰੇ ॥੨॥

(ਮਾਰੂ, ਵਾਰ ਡਖਣੇ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੯੮)

ਅਸਥਾਈ

x		੨			੦		੩		
							ਪ		
ਮੱ	ਗ	ਸਰ	ਸਨ	ਸ	ਮ	ਗ	ਮੱ	ਪ	—
ਮੂ	ਥੀ	ਆऽ	ऽऽ	ਊ	ਸੇ	ऽ	ਜ	ऽ	ऽ
								ਸ	
ਪ	ਨ	ਸਂ	ਨਧ	ਮੱਪ	ਧਪ	ਮੱਗ	ਮੱਗ	ਰ	ਸ
ਨੈ	ਣਾ	ਪਿ	ਰੀऽ	ऽਵਿ	ਛਾऽ	ਵऽ	ਣਾऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਗ	ਮੱ	ਪ	ਨ	ਨਨ	ਸਂ	-ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਜੇ	ਡੇ	ਖੈ	ऽ	ਹਿਕ	ਵਾ	ऽऽ	ਰ	ऽ	ਤਾ
				ਧ					
ਸਂਸ	ਗਂਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਮੱਪ	ਨ	ਧਪ	ਮੱਗ	ਰਸ	—
ਸੁਖ	ਕੀऽ	ਮਾ	ऽ	ਹੂऽ	ਬਾ	ਹऽ	ਰੇऽ	ऽऽ	ऽ

(ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਭਿੰਨਖੜਜ

ਵਾਦੀ—ਮ	ਠਾਟ—ਬਿਲਾਵਲ	ਸਮਾਂ—ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਓਡਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਧ—ਗ ਤੇ ਮ—ਨ ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤੀ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਗ ਮ, ਧ ਨ ਸੰ।

ਅਵਰੋਹ—ਸੰ ਨ ਧ ਮ, ਗ ਸ।

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਸ, ਗ ਮ, ਧ ਮ, ਗ ਸ।

ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੇ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਤੋਂ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਾਤੀ ਇਸ ਦੀ ਓਡਵ-ਓਡਵ, ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਗ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧੈਵਤ, ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਦਿਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਂਜ ਅਕਸਰ ਗਾਇਕ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਸਿੱਧਾ ਤੇ ਸਰਲ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਰੇ-ਪਾ' ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਰਾਗੇਸ਼ਰੀ ਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਬਿਹਾਗ ਦਾ ਅੰਗ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ—"ਸਗ, ਮਧ, ਨਸੰ ਰਾਗੇਸ਼ਰੀ ਤੇ ਸੰ, ਨਧਗ, ਮਗ—ਸ" ਇਹ ਬਿਹਾਗ ਅੰਗ। ਪਰ 'ਰੇ-ਪਾ' ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਰਾਗ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ 'ਗਾ-ਧਾ ਤੇ ਨੀ' ਸੁਰ ਕੋਮਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਾਲਕੌਂਸ ਰਾਗ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਮੱਧਮ ਸੁਰ ਤੀਵਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਹਿੰਡੋਲ ਰਾਗ ਬਣ ਜਾਏਗਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਕਈ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਦਿਵਜ ਹਿੰਡੋਲ ਜਾਂ ਹਿੰਡੋਲੀ ਰਾਗ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ "ਸਗ, ਗਮ, ਗ—ਸ, ਗਮ, ਮਧ, ਨਧਮ, ਗਮਗ—ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਭਿੰਨਾਂ, ਭਿੰਨਪੰਚਮ ਤੇ ਭਿੰਨਮੱਧਮ ਆਦਿ ਨਾਮ ਭੀ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਪਰ ਭਿੰਨਖੜਜ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲਾ, ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਰਾਗ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਗਾਇਆ-ਬਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਮੱਧਮ ਤੇ ਧੈਵਤ ਮਹੱਤਵ ਸੁਰ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

੧. ਸ—ਨ਼ਧ਼ਸ—ਸਗ, ਮ—ਮਗਸ—ਸਨ਼ਧ਼ਮ਼—ਧ਼ਨ਼ਸ—ਗਮ, ਗਮਗਸ— ।

੨. ਸਗ, ਗਮ—ਧਮ, ਗਮਗਸ—ਨ਼ਧ਼, ਮ਼ਧ਼ਨ਼ਸ—ਸਗ, ਗਮਧ—ਗਮ, ਗਸ—ਸਗਮ, ਮਧਮ, ਮਗਸ—ਸਗ, ਨ਼ਸਗ ਮ਼ਧ਼ਨ਼ਸਗ, ਮਗ, ਸਗਮ, ਮਗ਽ਸ ।

੩. ਸਗਮ, ਧ—ਮ, ਮਧਨ, ਧ਽ਗ, ਗਮਗਸ—ਨ਼ਸਗ, ਮਗ, ਸਮਗ, ਮਨ, ਨਧਮ, ਮਗ, ਧਗ, ਮਗ, ਮਗਧ, ਮਗ਽ਸ—ਧ਼ਨ਼ਸਗਮਗ਽ਸ ।

੪. ਸ—ਸਗਮਧ, ਗਮਧ, ਗਧ, ਮਧ, ਨਧ, ਮਨਧ, ਨਧ਽ਮ, ਨਧਗ, ਧਗ, ਮਗ,ਮਗ਽ਸ, ਧ਼ਨ਼, ਸਗ ਮਧ, ਨਸੰ—ਨਧ, ਮਗ, ਮਧ, ਨਸੰ—ਨਸੰ, ਧਨਸੰ, ਮਧਨਸੰ, ਗਮਧਨਸੰ—ਸੰ ਧ, ਗਮ, ਮਧਮ, ਗਮਗ਽ਸ ।

੫. ਸਗ, ਗਮ, ਮਧ, ਧਨਸੰ—ਨਧਸੰ, ਸੰ—ਧਗ, ਗਮ, ਧਨਸੰ—ਨਸੰਗੰ਽ਸੰ—ਸੰਗੰ, ਮੰਗੰ਽ਸੰ, ਸੰ. ਨਧ, ਮਧਨਸੰਨਧ, ਮਨਧ, ਗਮਮਧ, ਸ, ਗਮਨਧ, ਨਧ਽ਮ, ਗਮਧਨਸੰ—ਨਸੰਗੰ, ਗੰਮੰ, ਮੰਗੰ ਸੰ, ਸੰ, ਨਧ਽ਮ, ਗਮਧਮਗ, ਸਮ, ਗਮਗੰ਽ਸੰ ।

ਤਾਨਾਂ (ਸ਼ਬਦ ਨੰ: ੧)

੧. ਨ਼ਸ ਗਮ ਧਨ ਸੰ਽ । ਸੰਨ ਧਨ ਧਮ ਗਸ । ਧੀਰਉ...

੨. ਨ਼ਸ ਗਮ ਗਸ ਨ਼ਸ । ਗਮ ਧਨ ਧਮ ਗਮ । ਧਨ ਸੰਗੰ ਸੰਨ ਧਨ ! ਸੰਗੰ ਗੰਮੰ ਗੰਸੰ ਨਸੰ । ਨਧ ਮਧ ਗਮ ਗਸ । ਧੀਰਉ...

੩. ਧ਼ਨ਼ ਸਗ ਮਗ ਸ਽ । ਨ਼ਸ ਗਮ ਧਮ ਗ਽ । ਗਮ ਧਨ ਸੰਨ ਧ਽ । ਧਨ ਸੰਗੰ ਮੰਗੰ ਸੰ਽ । ਨਸੰ ਨਧ ਮਧ ਗਮ ।

੪. ਧ਼ਨ਼ ਨ਼ਸ, ਸਗ ਗਮ । ਮਧ ਧਨ, ਨਸੰ ਸੰਗੰ । ਗਮੰ ਗੰਸੰ, ਨਸੰ ਨਧ । ਧਨ ਧਮ, ਮਧ ਮਗ । ਗਮ ਗਸ, ਨ਼ਸ ਨ਼ਧ਼ । ਨ਼ਸ ਗਮ ਧਨ ਸੰ਽ ।

੫. ਗਮ ਮ,ਗ ਮਮ ਗਸ । ਮਧ ਧ,ਮ ਧਧ ਮਮ । ਧਨ ਨ,ਧ ਨਨ ਧਧ । ਸੰਗੰ ਗੰ,ਸੰ ਗੰਗੰ ਸੰਨ । ਧਨ ਨ,ਧ ਨਨ ਧਮ । ਮਧ ਧ,ਮ ਧਧ ਮਗ । ਗਮ ਮ,ਗ ਮਮ ਗਸ ।

੬. ਗਗ ਸਸ, ਮਮ ਗਗ । ਧਧ ਮਮ, ਨਨ ਧਧ । ਸੰਸੰ ਨਨ ਗੰਗੰ ਸੰਸੰ । ਨਨ ਧਧ ਮਮ ਗਗ । ਸਗ ਮਧ, ਗਮ ਧਨ । ਮਧ ਨਸੰ, ਧਨ ਸੰਗੰ । ਮੰਗੰ ਸੰਗੰ ਸੰਨ ਧਨ । ਧਮ ਗਮ ਗਸ ਨ਼ਸ ।

੭. ਧ਼ਨ਼ ਸ,ਧ਼ ਨ਼ਸ ਧ਼ਨ਼ । ਗਮ, ਧ,ਗ ਮਧ ਗਮ । ਧਨ ਸੰਧ ਨਸੰ ਧਨ । ਸੰਨ ਧਮ ਗਗ ਸਸ । ਨ਼ਸ ਗ,ਸ ਗਮ, ਗਮ । ਧ,ਮ ਧਨ, ਧਨ ਸੰ਽ । ਨ਼ਸ ਗ,ਸ ਗਮ, ਗਮ । ਧ,ਮ ਧਨ, ਧਨ ਸੰ਽ । ਨ਼ਸ ਗ,ਸ ਗਮ, ਗਮ । ਧ,ਮ ਧਨ, ਧਨ ਸੰ਽ ।

੮. ਨ਼ਸ ਗਮ ਗਸ, ਨ਼ਸ । ਗਮ ਧਮ ਗਸ, ਨ਼ਸ । ਗਮ ਧਨ ਧਮ ਗਸ । ਨ਼ਸ ਗਮ ਧਨ ਸੰਨ । ਧਮ ਗਸ, ਨ਼ਸ ਗਮ । ਧਨ ਸੰਗੰ ਸੰਨ ਧਮ । ਗਸ, ਨ਼ਸ ਗਮ ਧਨ । ਸੰਗੰ ਮੰਗੰ ਸੰਨ ਧਮ । ਗਸ, ਨ਼ਸ ਗਮ ਧਨ । ਸੰ਽, ਨ਼ਸ ਗਮ ਧਨ । ਸੰ਽, ਨ਼ਸ ਗਮ ਧਨ । ਧੀਰਉ...

੧. ਰਾਗ ਭਿੰਨਖੜਜ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਧੀਰਉ ਦੇਖਿ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਰੰਗਾ ॥
ਤੁਹੀ ਸੁਆਮੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਤੂਹੀ ਵਸਹਿ ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਖਿਨ ਮਹਿ ਥਾਪਿ ਨਿਵਾਜੇ ਠਾਕੁਰ ਨੀਚ ਕੀਟ ਤੇ ਕਰਹਿ ਰਾਜੰਗਾ ॥੧॥
ਕਬਹੂ ਨ ਬਿਸਰੈ ਹੀਏ ਮੋਰੇ ਤੇ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਇਹੀ ਦਾਨੁ ਮੰਗਾ ॥੨॥
(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੨੪)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਧ ਨ ਧੀ	ਧ ਰਉ	— ऽ	ਗ ਦੇ	ਮ ऽ	ਨ ਧ ਖ	— ऽ	ਨ ਤੁ	ਸੰ ਮ੍ਹਾ	— ऽ	ਸੰ ਰੇ	ਨ ऽ	ਧਨ ਰੰऽ	ਸੰਨ ऽऽ	ਧ ਗਾ	— ऽ
— ऽ	ਸੰ ਤੁ	ਸੰ ਹੀ	ਸੰ ਸੁ	ਨਧ ਆऽ	ਨ ऽ	ਧ ਮੀ	— ऽ	ਗ ਅੰ	— ऽ	ਗ ਤ	ਮ ਰ	ਗ ਜਾ	— ऽ	ਸ ਮੀ	— ऽ
— ऽ	ਨ̣ ਤੂ	ਧ̣ ऽ	ਨ̣ ਹੀ	ਸ ਵ	ਸ ਸਹਿ	ਗ ऽ	ਗ ਸਾ	ਮ ऽ	ਮ ਧ	ਧ ਕੈ	ਨ ऽ	ਸੰਨ ਸੰऽ	ਧਨ ऽऽ	ਧ ਗਾ	— ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਗ ਖਿ	ਮ ਨ	ਨ ਧ ਮਹਿ	ਨ ऽ	ਸੰ ਥਾ	— ऽ	ਸੰ ਪ	ਸੰ ਨਿ	ਨ ਸੰ ਵਾ	— ऽ	ਸੰ ਜੇ	ਸੰ ऽ	ਗੰ ਠਾ	— ऽ	ਸੰ ਕੁ	ਸੰ ਰ
— *	ਨ ਨੀ	ਨ ਚ	ਸੰ ਕੀ	ਨਧ ऽऽ	ਨ ਟ	ਧ ਤੇ	— ऽ	ਗ ਕ	ਗ ਰਹਿ	— ऽ	ਮ ਰਾ	ਗ ਜੰ	— ऽ	ਸ ਗਾ	— ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਭਿੰਨਖੜਜ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਭੂਲੇ ਮਾਰਗਿ ਜਿਨਹਿ ਬਤਾਇਆ ॥ ਐਸਾ ਗੁਰੁ ਵਡਭਾਗੀ ਪਾਇਆ ॥
ਸਿਮਰ ਮਨਾ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਚਿਤਾਰੇ ॥ ਬਸਿ ਰਹੇ ਹਿਰਦੈ ਗੁਰ ਚਰਨ ਪਿਆਰੇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਕਾਮਿ ਕ੍ਰੋਧਿ ਲੋਭਿ ਮੋਹਿ ਮਨੁ ਲੀਨਾ ॥ ਬੰਧਨਿ ਕਾਟਿ ਮੁਕਤਿ ਗੁਰਿ ਕੀਨਾ ॥੨॥
ਦੁਖ ਸੁਖ ਕਰਤ ਜਨਮਿ ਫੁਨਿ ਮੂਆ ॥ ਚਰਨ ਕਮਲ ਗੁਰਿ ਆਸ੍ਰਮੁ ਦੀਆ ॥੩॥
ਅਗਨਿ ਸਾਗਰ ਬੂਡਤ ਸੰਸਾਰਾ ॥ ਨਾਨਕ ਬਾਹ ਪਕਰਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਨਿਸਤਾਰਾ ॥੪॥
(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੦੩)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਗ
															ਸਿ
	ਨ											ਨ			ਧ
ਮ	ਧ	—	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਧ	ਨ
ਮ	ਰ	ऽ	ਮ	ਨਾ	ऽ	ਰਾ	ਮ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਚਿ	ਤਾ	ऽ	ਰੇ,	ਬ
		ਮ													
ਧ	ਧ	ਗ	ਗਮ	ਗ	—	ਸ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਸ	ਮ	ਗ	
ਸ	ਰ	ਹੇ	ਹਿਰ	ਦੈ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਚ	ਰ	ਨ	ਪਿ	ਆ	ऽ	ਰੇ	

ਅੰਤਰਾ

ਗ		ਨ													
ਮ	—	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਗਂ	—	ਮਂ	ਗਂ	—	ਸਂ	—
ਝੂ	ऽ	ਲੇ	ऽ	ਮਾ	ऽ	ਰ	ਗ	ਜਿ	ਨਹਿ	ऽ	ਬ	ਤਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ
				ਨ				ਧ							
ਨ	—	ਨਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਧ	ਧ	ਗ	—	ਮ	—	ਗ	—	ਸ	
ਐ	ऽ	ਸਾ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਵ	ਡ	ਭਾ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ਪਾ	ऽ	ਇਆ ..	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਭਿੰਨਖੜਜ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸੁਖ ਨਿਧਾਨ ਪੂਰਨ ਗੁਰਦੇਵ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਨਰ ਜੀਵੇ ॥ ਮਰਿ ਖੁਆਰੁ ਸਾਕਤੁ ਨਰ ਥੀਵੈ ॥੧॥
ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਹੋਆ ਰਖਵਾਰਾ ॥ ਝਖ ਮਾਰਉ ਸਾਕਤ ਵੇਚਾਰਾ ॥੨॥
ਨਿੰਦਾ ਕਰਿ ਕਰਿ ਪਚਹਿ ਘਨੇਰੇ ॥ ਮਿਰਤਕ ਫਾਸ ਗਲੈ ਸਿਰਿ ਪੈਰੇ ॥੩॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਪਹਿ ਜਨ ਨਾਮ ॥ ਤਾ ਕੇ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ ਜਾਮ ॥੪॥

(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੦੬)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦				
	ਨ		ਧ													ਨ ਸ ਨ̣
ਸੰ	ਧ	—	ਗ	ਮ	—	ਮ	ਮ	ਗ	ਮ	ਧ	ਮ	ਗ	—	ਸ	ਸ	
ਰ	ਬ	ऽ	ਨਿ	ਧਾ	ऽ	ਨ	ਪੂ	ਰ	ਨ	ਗੁ	ਰ	ਦੇ	ऽ	ਵ,	ਸ	
	ਨ̣															
ਸ	ਧ̣	—	ਨ̣	ਸ	—	ਗ	ਗ	ਗ	ਮ	ਧ	ਨ	ਧਨ	ਸੰ	ਸੰ		
ਰ	ਬ	ऽ	ਨਿ	ਧਾ	ऽ	ਨ	ਪੂ	ਰ	ਨ	ਗੁ	ਰ	ਦੇऽ	ऽ	ਵ		

ਅੰਤਰਾ

ਗ				ਨ											
ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਧ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	—	ਸੰ	—
ਹ	ਰਿ	ਹ	ਰਿ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਜ	ਪ	ਤ	ਨ	ਰ	ਜੀ	ऽ	ਵੇ	ऽ
								ਨ				ਨ			
—	ਗੰ	ਗੰ	ਮੰ	ਗੰ	ਗੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਨ	ਧ	
*	ਮ	ਰ	ਖੁਆ	ऽ	ਰ	ਸਾ	ऽ	ਕ	ਤ	ਨ	ਰ	ਥੀ	ऽ	ਵੇ	

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੪. ਰਾਗ ਭਿੰਨਖੜਜ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਐਸੀ ਦੀਖਿਆ ਜਨ ਸਿਉ ਮੰਗਾ ॥
ਤੁਮ੍ਹ੍ਰੋ ਧਿਆਨੁ ਤੁਮ੍ਹਾਰੋ ਰੰਗਾ ॥ ਤੁਮ੍ਹ੍ਰੀ ਸੇਵਾ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਅੰਗਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜਨ ਕੀ ਟਹਲ ਸੰਭਾਖਨੁ ਜਨ ਸਿਉ ਊਠਨੁ ਬੈਠਨੁ ਜਨ ਕੈ ਸੰਗਾ ॥
ਜਨ ਚਰ ਰਜ ਮੁਖਿ ਮਾਥੈ ਲਾਗੀ ਆਸਾ ਪੂਰਨ ਅਨੰਤ ਤਰੰਗਾ ॥੧॥
ਜਨ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਜਾ ਕੀ ਨਿਰਮਲ ਮਹਿਮਾ ਜਨ ਕੇ ਚਰਨ ਤੀਰਥ ਕੋਟਿ ਗੰਗਾ ॥
ਜਨ ਕੀ ਧੂਰਿ ਕੀਓ ਮਜਨੁ ਨਾਨਕ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਹਰੇ ਕਲੰਗਾ ॥੨॥

(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੨੮)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਗ	ਸ
														ਐ	ਸੀ
ਮ										ਗ					
ਗ	ਮ	ਗ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਸ	—	ਮ	—	—	—	—	—
ਦੀ	S	ਖਿਆ	S	ਜ	ਨ	ਸਿਉ	S	ਮੰ	S	ਗਾ	S	S	S,	S	S
				ਧ											
ਗ	ਮ	ਧ	—	ਨ	ਧ	ਮ	ਮ	ਧਨ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਨ	—	ਸੰ	—
ਤੁ	ਮ	ਰੋ	S	ਧਿਆ	S	ਨ	ਤੁ	ਮ੍ਹੁS	S	ਰੋ	S	ਰੰ	S	ਗਾ	S
		ਨ		ਧ											
ਨ	ਸੰ	ਧ	—	ਨ	ਧ	ਮ	ਮ	ਗਮ	ਧਨ	ਸੰਨ	ਧਮ	ਗਮ	ਗਸ		
ਤੁ	ਮ	ਰੀ	S	ਸੇ	S	ਵਾ	ਤੁ	ਮਾS	SS	ਰੇS	SS	ਅੰS	ਗਾS		

ਅੰਤਰਾ

	ਗ			ਨ											
	ਮ	ਮ	ਮ	ਧ	ਧ	ਨ	ਧ	ਧਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—
	ਜ	ਨ	ਕੀ	ਟ	ਹ	ਲ	ਸੰ	ਭਾS	S	ਖ	ਨ	ਜ	ਨ	ਸਿਉ	S
				ਨ											
—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਨ	ਧ	ਧ	ਮ	ਮ	ਧ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	—
S	ਉ	ਠ	ਨ	ਬੈ	S	ਠ	ਨ	ਜ	ਨ	ਕੈ	S	ਸੰ	S	ਗਾ	S
	ਸ														
—	ਨ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਗੰ	—	ਮੰ	ਗੰ	—	ਸੰ	—
S	ਜਨ	ਚ	ਰ	ਰ	ਜ	ਮੁ	ਖ	*	ਮਾ	S	ਥੈ	ਲਾ	S	ਗੀ	S
				ਨ											
—	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਧ	ਨ	ਧ	ਧ	ਗਮ	ਧਨ	ਸੰਨ	ਧਮ	ਗਮ	ਗਸ		
S	ਆ	S	ਸਾ	ਪੂ	S	ਰ	ਨ	ਅS	ਨੰS	ਤS	ਤS	ਰੰS	ਗਾS		

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੫. ਰਾਗ ਭਿੰਨਖੜਜ, ਤਾਲ-ਸੂਲਫਾਕ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਬਿਖੈ ਬਨੁ ਫੀਕਾ ਤਿਆਗਿ ਰੀ ਸਖੀਏ ਨਾਮੁ ਮਹਾ ਰਸੁ ਪੀਓ ॥
ਬਿਨੁ ਰਸ ਚਾਖੇ ਬੁਡਿ ਗਈ ਸਗਲੀ ਸੁਖੀ ਨ ਹੋਵਤ ਜੀਓ ॥
ਮਾਨੁ ਮਹਤੁ ਨ ਸਕਤਿ ਹੀ ਕਾਈ ਸਾਧਾ ਦਾਸੀ ਥੀਓ ॥
ਨਾਨਕ ਸੇ ਦਰਿ ਸੋਭਾਵੰਤੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭਿ ਅਪੁਨੈ ਕੀਓ ॥੧॥

(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੦੨)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੩		੦	
ਸ		ਨ							
ਨ਼	ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਸ	ਮ	ਗ	—	—	—
ਬਿ	ਖੈ	ਬ	ਨ	ਫੀ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ऽ	ऽ
ਗ	ਮ	ਧ	ਨ	ਧਨ	ਸਂ	ਨ	ਧ	—	—
ਤਿਆ	ऽ	ਗ	ਰੀ	ਸऽ	ਖੀ	ਏ	ऽ	ऽ	ऽ
ਨ									
ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	—
ਨਾ	ऽ	ਮ	ਮ	ਹਾ	ऽ	ਰ	ਸ	ऽ	ऽ
ਨ	ਧ	ਧ	ਨ	ਧ	ਮ	ਗ	—	ਸ	—
ਪੀ	ऽ	ਓ	ऽ	ਪੀ	ऽ	ਓ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਗ									
ਮ	ਮ	ਧ	ਧ	ਨ	—	ਸਂ	—	—	—
ਬਿ	ਨ	ਰ	ਸ	ਚਾ	ऽ	ਖੇ	ऽ	ऽ	ऽ
ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ	ਧ	—	—	—
ਬੁ	ਡ	ਗ	ਈ	ਸ	ਗ	ਲੀ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸਂ	ਸਂ	ਗਂ	ਗਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਗਂ	ਸਂ	—	—
ਸੁ	ਖੀ	ऽ	ਨ	ਹੋ	ऽ	ਵ	ਤ		ऽ
ਨ	ਧ	ਧ	ਨ	ਧ	ਮ	ਗ	—	ਸ	—
ਹੋ	ऽ	ਵ	ਤ	ਜੀ	ऽ	ਓ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਭਿੰਨਖੜਜ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਐਸੀ ਕਿਰਪਾ ਮੋਹਿ ਕਰਹੁ ॥
ਸੰਤਹ ਚਰਨ ਹਮਾਰੋ ਮਾਥਾ ਨੈਨ ਦਰਸੁ ਤਨਿ ਧੂਰਿ ਪਰਹੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਗੁਰ ਕੋ ਸਬਦੁ ਮੇਰੈ ਹੀਅਰੈ ਬਾਸੈ ਹਰਿ ਨਾਮਾ ਮਨ ਸੰਗਿ ਧਰਹੁ ॥
ਤਸਕਰ ਪੰਚ ਨਿਵਾਰਹੁ ਠਾਕੁਰ ਸਗਲੋ ਭਰਮਾ ਹੋਮਿ ਜਰਹੁ ॥੧॥
ਜੋ ਤੁਮ ਕਰਹੁ ਸੋਈ ਭਲ ਮਾਨੈ ਭਾਵਨੁ ਦੁਬਿਧਾ ਦੂਰਿ ਟਰਹੁ ॥
ਨਾਨਕ ਕੇ ਪ੍ਰਭ ਤੁਮ ਹੀ ਦਾਤੇ ਸੰਤ ਸੰਗਿ ਲੇ ਮੋਹਿ ਉਧਰਹੁ ॥੨॥

(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੨੮)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਨ											
ਸਂ	—	ਨ	ਧ	ਮ	ਮ	ਗ	ਗ	ਮ	ਗ	ਸ	—
ਐ	ऽ	ਸੀ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	ਮੋ	ਹਿ	ਕ	ਰਹੁ	ऽ	ऽ
									ਨ		
ਨ਼	ਧ਼	ਨ਼	ਸ	ਗ	ਗ	ਮ	—	ਮ	ਧ	ਧ	ਨ
ਸੰ	ਤਹ	ऽ	ਚਰ	ਣ	ਹ	ਮਾ	ऽ	ਰੋ	ਮਾ	ਥਾ	ऽ
ਸਂ	ਸਂ	ਮਂ	ਗਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧ	—
ਨੈ	ਨ	ਦ	ਰ	ਸ	ਤਨ	ਧੂ	ਰ	ਪ	ਰਹੁ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਗ	ਮ	ਮ	ਨਧ	ਨ	ਨ	ਧਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—
ਗੁਰ	ਕੋ	ਸ	ਬਦ	ਮੇ	ਰੈ	ਹੀਅ	ਰੈ	ऽ	ਬਾ	ਸੈ	ऽ
ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਨ	ਧ	—	—
ਹ	ਰਿ	ਨਾ	ਮਾ	ਮ	ਨ	ਸੰ	ਗ	ਧ	ਰਹੁ	ऽ	ऽ
ਸਂ	ਗਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਗਂ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਤਸ	ਕ	ਰ	ਪੰ	ਚ	ਨਿ	ਵਾ	ਰਹੁ	ऽ	ਠਾ	ਕੁ	ਰ
									ਨ		
ਨ	ਸਂ	ਨ	ਧ	ਮ	ਮ	ਗ	ਮ	ਮ	ਧ	—	ਨ
ਸ	ਗ	ਲੋ	ਭ	ਰ	ਮਾ	ਹੋ	ਮ	ਜ	ਰਹੁ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਭਿੰਨਖੜਜ, ਖਟ-ਤਾਲ (ਲਗ-ਭਗ ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਨਰੂ ਮਰੈ ਨਰੁ ਕਾਮਿ ਨ ਆਵੈ ॥ ਪਸੂ ਮਰੈ ਦਸ ਕਾਜ ਸਵਾਰੈ ॥੧॥
ਅਪਨੇ ਕਰਮ ਕੀ ਗਤਿ ਮੈ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ॥ ਮੈ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਬਾਬਾ ਰੇ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਹਾਡ ਜਲੇ ਜੈਸੇ ਲਕਰੀ ਕਾ ਤੂਲਾ ॥ ਕੇਸ ਜਲੇ ਜੈਸੇ ਘਾਸ ਕਾ ਪੂਲਾ ॥੨॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਤਬ ਹੀ ਨਰੁ ਜਾਗੈ ॥ ਜਮ ਕਾ ਡੰਡੁ ਮੂੰਡ ਮਹਿ ਲਾਗੈ ॥੩॥

(ਰਾਗ ਗੋਂਡ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੮੭੦)

ਅਸਥਾਈ

×	੦	੨	੩	੦	੪	੫	੬	੦
ਨ	ਨ			ਸ		ਨ਼		
ਧਨ ਸਂ	ਧ ਨ	ਧ ਗ	ਮ ਗ	ਗ ਸ	ਨ਼ ਸ	ਧ਼ ਨ਼	ਸ ਗ	ਮ —
ਅऽ ਪ	ਨੇ ऽ	ਕ ਰ	ਮ ਕੀ	ਗ ਤ	ਮੈ ऽ	ਕਿਆ ऽ	ਜਾ ऽ	ਨਉ ऽ
ਮ		ਨ				ਨ		
ਗ ਮ	ਧ ਮ	ਧ ਨ	ਸਂ —	ਸਂ —	ਨ ਸਂ	ਧ ਨ	ਧ ਮ	— —
ਮੈ ऽ	ਕਿਆ ऽ	ਜਾ ऽ	ਨਉ ऽ	ਬਾ ऽ	ਬਾ ऽ	ਰੇ ऽ	ऽ ऽ	ऽ ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ		ਨ				ਨ		
ਗ ਮ	ਧ —	ਮ ਧ	ਨ ਨ	ਸਂ —	ਸਂ ਸਂ	ਸਂ ਧ	ਨ ਧ	— —
ਨ ਰੂ	ऽ ऽ	ਮ ਰੈ	ऽ ਨ	ਰ ऽ	ਕਾ ਮ	ਨ ਆ	ऽ ਵੈ	ऽ ऽ
				ਨ		ਨ		
ਸਂ ਗਂ	ਗਂ ਮਂ	— ਗਂ	ਸਂ —	ਸਂ —	ਨ —	ਸਂ ਧ	ਨ ਧ	ਮ —
ਪ ਸੂ	ਮ ਰੈ	ऽ ਦ	ਸ ऽ	ਕਾ ऽ	ਜ ऽ	ਸ ਵਾ	ऽ ਰੈ	ऽ ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਭਿੰਨਖੜਜ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਨਾਰਾਇਣੀ

ਵਾਦੀ—ਰ	ਠਾਟ—ਖਮਾਜ	ਸਮਾਂ—ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਪ	ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਖਾਡਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ।

ਆਰੋਹ—ਸ ਰ, ਮ ਪ, ਧ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਰਂਸਂ, ਨੁਧਪ, ਰਮਪਨੁਧਪ, ਮਰ, ਸ।

ਮੁਖ ਅੰਗ – ਪ, ਨੁਧਪ, ਰੇਮਪਨੁਧਪ, ਮਪਮਰ, ਨੁਧ਼ ਸ।

ਦੱਖਣੀ (ਕਰਨਾਟਕ) ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਕਈ ਐਸੇ ਰਾਗ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਗਾਇਕ-ਵਾਦਕਾਂ ਨੇ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਸਮੇਂ ਕਾਫ਼ੀ ਪਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਾਰਾਇਣੀ ਭੀ ਇਕ ਐਸਾ ਹੀ ਮਧੁਰ ਰਾਗ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚ ਕਾਂਭੋਜੀ ਮੇਲ ਦਾ ਰਾਗ ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤਿ ਆਏਗਾ। ਜਾਤੀ ਇਸ ਦੀ ਓਡਵ-ਖਾਡਵ, ਵਾਦੀ ਰਿਖਭ, ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ 'ਗਾ-ਨੀ' ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗੰਧਾਰ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਰਹੇਗਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਨਾਰਾਇਣੀ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਗ ਹੈ, ਪਰ ਤਾਂ ਭੀ ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਸਾਰੰਗ, ਦੁਰਗਾ ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਸੂਰ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਦੇਸ ਤੇ ਗੌਰਖ ਕਲਿਆਣ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਛਾਇਆ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—'ਸ ਰ, ਮ ਰ, ਪ ਮ ਰ' ਸਾਰੰਗ ਅਤੇ 'ਸ ਰ ਮ ਪ ਧ, ਮ ਪ' ਦੁਰਗਾ। ਪਰ 'ਸ ਰ ਮ ਪ, ਨੁ ਧ ਪ, ਮਰ, ਨੁਧ਼ਸ' ਇੰਜ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਰਾਗ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਸੁਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਦੇਸ ਅਤੇ ਸੂਰ ਮਲ੍ਹਾਰ ਵੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਗੇ। ਬਾਕੀ ਇਸ ਨੂੰ ਗੋਰਖ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਭੇਦ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੌਰਖ ਕਲਿਆਣ ਵਿਚ ਮਧਮ-ਖੜਜ ਅਤੇ ਨਾਰਾਇਣੀ ਵਿਚ ਰਿਖਭ-ਪੰਚਮ ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਹਨ। ਭਾਵ, ਗੌਰਖ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਅਲਪ ਤੇ ਮੱਧਮ ਪ੍ਰਬਲ ਰਹੇਗਾ, ਪਰ ਨਾਰਾਇਣੀ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਅਲਪ ਤੇ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਪਰਬਲ ਰਹੇਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ :—ਰਮਪਨੁ ਧਪ, ਮਪਨੁਧਪ, ਮਪਮਰ, ਨੁਧ਼ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ।

ਇਹ ਇਕ ਸਰਲ ਤੇ ਮਧੁਰ ਰਾਗ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਬਾਖੂਬੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਅਧਿਕਤਰ ਛੋਟੇ ਖਯਾਲ, ਤਰਾਨਾ, ਠੁਮਰੀ ਆਦਿ ਹੀ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ

੧. ਸ—ਰਮਰ, ਨ਼ਧ਼, ਸ—ਸਨ਼ਧ਼ਪ਼—ਮ਼ਪ਼, ਮ਼ਪ਼ਧ਼ਸ—ਧ਼ਸ, ਧ਼ਸਰ, ਰਸ, ਰਸਨ਼ਧ਼ਪ਼, ਮ਼ਪ਼ਧ਼ਸ— ।

ਸ

੨. ਸ, ਰਮਪ, ਨੁਧਪ, ਮਰ, ਨ਼ਧ਼, ਧ਼ਪ਼, ਮ਼ਪ਼ਧ਼ਸ—ਧ਼ਸਰ, ਰਮਰ, ਰਮਪ, ਮਪਮਰ, ਰਸਨ਼, ਧ਼ਪ਼—ਧ਼ਸ

—ਧ਼ਸਰਨ਼ਧ਼ਪ਼, ਮ਼ਪ਼ਧ਼ਸ— ।

੩. ਸ—ਧ਼ਸਰਮ, ਰਸ—ਸਧ਼ਸਰ, ਮਰ, ਰਸਨ਼ਧ਼, ਧ਼ਸ—ਸਰਮਪ, ਮਪਮਰ, ਨ਼ਧ਼ਸ—ਸਰਮਪ, ਨੁਧਪ,

ਧਪਮਪ, ਰਮਰ, ਸਰ, ਰਸਨ਼ਧ਼, ਮ਼ਪ਼ਧ਼ਸ—ਰਮਪ, ਮਪਨੁਧਪ, ਰਮਪਨੁ—ਧਪ, ਮਪਧਨੁਧਪ, ਧਪਮਰ,

ਨ਼ਧ਼ਸ— ।

੪. ਸ—ਰਮਪਧ, ਨੁਧਪ, ਰਮਪਨੁਧਪ, ਮਨੁਧਪ, ਸਂ—ਨੁਧਪ, ਰਮਪ, ਧਨੁਧਪ, ਧਪ, ਨੁਧਮਪਮਰ, ਸਰ

ਮਪਨੁਧਪ, ਮਪਧਸਂ—ਸਂਧ, ਧਸਂ ਧਰਂਸਂ—ਰਂਸਂ, ਨੁਧਪ, ਧਪ, ਧਮਪਧਸਂ—ਰਂਸਂਨੁ, ਨੁਧ, ਧਪ, ਪਮ,

ਮਰ, ਰਸਨ਼—ਧ਼ਸ—ਰਮਰ, ਮਪਮ, ਪਧਪ, ਮਪਧਸਂ—ਧਸਂਰਂਸਂਨੁਧਪ, ਮਰ, ਸ— ।

ਸਂ ਸਂ

੫. ਮਪਧਸਂ—ਰਂਸਂ—ਧਰਂਸਂ—ਧਸਂਰਂ, ਰਂਮਂਰਂ—ਰਂਸਂਨੁਧ, ਮਪਧਸਂ—ਰਂਮਂਰਂਸਂ—ਧਸਂਰਂ—ਨੁ, ਨੁਧਸਂ—

ਮਪਧਸਂ—ਰਮਪਧਸਂ—ਸ—ਰਮਰ. ਮਪਮ, ਪਧਪ, ਧਨੁਧਸਂ—ਸਂਰਂ, ਧਰਂਸਂ, ਰਂਸਂ, ਸਂਨੁ, ਧਪ, ਪਮ,

ਸ ਸ

ਮਰ, ਰਸ—ਮਪਧਸਂਰਂਸਂ—ਮਂਰਂਸਂਨੁਧਪ, ਧਮਪਧਸਂ—ਰਂਮਂਰਂਸਂਨੁਧ, ਧਪ, ਮਰ, ਨ਼, ਨ਼, ਧ਼ਸ— ।

ਤਾਨਾਂ (ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤ ਨੰ: ੧)

੧. ਰਮ ਰਸ, ਰਮ ਪਨੁ । ਧਪ ਮਪ ਧਸਂ ਰਂਸਂ । ਨੁਧ ਪਮ ਰਸ, ਗੁਰ...

੨. ਸਰ ਮ,ਰ ਮਪ, ਮਪ । ਧ,ਪ ਧਸਂ ਧਸਂ ਰਂ,ਰਂ । ਸਂਨੁ ਸਂਨੁ ਧ,ਨੁ ਧਪ । ਧਪ ਮ,ਪ ਮਰ ਸS । ਗੁ...

੩. ਸਰ ਮਪ ਮਰ, ਰਮ । ਪਨੁ ਧਪ, ਮਪ, ਧਸਂ । ਨੁਧ, ਸਂਰਂ ਮਂਰਂ ਸਂਨੁ । ਧਸਂ ਨੁਧ, ਪਨੁ, ਧਪ ।
ਮਧ ਪਮ ਰਮ ਰਸ । ਗੁ...

੪. ਸਰ ਮਮ ਰਸ ਧ਼ਸ । ਸਰ ਮਪ ਧਪ ਮਪ । ਮਰ ਧ਼ਸ, ਸਰ ਮਪ । ਧਨੁ ਧਪ ਮਪ ਮਰ ।
ਧ਼ਸ, ਸਰ ਮਪ ਧਸਂ । ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਮਪ ਮਰ । ਧ਼ਸ, ਸਰ ਮਪ ਧਸਂ । ਰਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਪਮ ।
ਰਮ ਰਸ ਧ਼ਸ ਗੁਰ...

੫. ਰਮ ਪਨੁ ਧਪ ਮਪ । ਧਸਂ ਨੁਧ ਪਮ ਰਸ । ਸਰ ਮਮ, ਰਮ ਪਪ । ਮਪ ਧਧ ਪਧ ਸਂਸਂ ।
ਧਸਂ ਰਂਰਂ ਸਂਰਂ ਮਂਮਂ, । ਮਂਰਂ ਸਂਸਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ । ਸਂਨੁ ਧਪ ਨੁਧ ਪਮ । ਧਪ ਮਰ ਸS ਗੁਰ...

੬. ਸਰ ਸਰ ਮਰ, ਰਮ । ਰਮ ਪਮ, ਮਪ ਮਪ । ਧਪ, ਪਧ ਪਧ ਨੁਧ, । ਧਸਂ ਧਸਂ ਰਂਸਂ, ਸਂਰਂ ।
ਸਂਰਂ ਮਂਰਂ, ਰਂਮਂ ਰਂਸਂ । ਨੁਧ, ਪਨੁ ਧਪ ਮਰ । ਪਧ ਪਮ ਰਸ, ਗੁਰ...

੭. ਧ਼ਸ ਰਸ, ਸਰ ਮਰ, । ਰਮ ਪਮ, ਮਪ ਧਪ । ਧਸਂ ਰਂਸਂ ਸਂਰਂ ਮਂਰਂ । ਰਂਰਂ ਸਂ,ਰਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ।
ਸਂਸਂ ਨੁ,ਸਂ ਸਂਨੁ ਧਧ : ਨੁਨੁ ਧ,ਨੁ ਨੁਧ ਪਪ । ਧਧ ਪ,ਧ, ਧਪ ਮਰ, । ਮਮ ਰ,ਮ ਮਰ ਸਸ...

੮. ਰਮ ਰਮ ਪਮ ਰਸ, । ਪਧ ਪਧ ਸਂਨੁ ਧਪ । ਧਸਂ ਧਸਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ, । ਸਂਰਂ ਸਂਰਂ ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ ।
ਰਂਮਂ ਰਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ । ਧਸਂ ਧਰਂ ਸਂਨੁ ਧਪ । ਮਪ ਮਨੁ ਧਪ ਮਰ । ਰਮ ਰਪ ਮਮ ਰਸ ।

੧. ਰਾਗ ਨਾਰਾਇਣੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹਮ ਅਵਗੁਣਿ ਭਰੇ ਏਕੁ ਗੁਣੁ ਨਾਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਛਾਡਿ ਬਿਖੈ ਬਿਖੁ ਖਾਈ ॥
ਮਾਯਾ ਮੋਹ ਭਰਮ ਪੈ ਭੂਲੇ ਸੁਤ ਦਾਰਾ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਲਗਾਈ ॥
ਇਕੁ ਉਤਮ ਪੰਥੁ ਸੁਨਿਓ ਗੁਰ ਸੰਗਤਿ ਤਿਹ ਮਿਲੰਤ ਜਮ ਤ੍ਰਾਸ ਮਿਟਾਈ ॥
ਇਕ ਅਰਦਾਸਿ ਭਾਟ ਕੀਰਤਿ ਕੀ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਰਾਖਹੁ ਸਰਣਾਈ ॥੪॥
(ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ, ਪੰਨਾ ੧੪੦੬)

ਅਸਥਾਈ

3				x				२				०			
															ਮ
															ਰ
															ਗੁ
			ਸਂ				ਪ	⌐	¬		ਮ	ਮ			
ਮ	ਪ	ਧ	ਨ਼	ਧ	ਪ	ਪ	ਨ਼	ਧ	ਮ	ਮ	ਪ	ਰ	—	ਸ	ਸ
ਰ	ਗਾ	S	ਮ	ਦਾ	S	ਸ	ਰਾ	ਖਹੁ	S	ਸ	ਰ	ਣਾ	S	ਈ,	ਇ
		ਧ਼						ਮ			⌐	¬			
(ਸ)	ਨ਼	ਪ਼	ਧ਼	ਸ	—	ਸ	ਸ	ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	
ਕ	ਅ	S	ਰ	ਦਾ	S	ਸ	ਭਾ	S	ਟ	ਕੀ	S	ਰ	ਤ	ਕੀ	

ਅੰਤਰਾ

ਪ			ਸਂ					ਸਂ							
ਮ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—
ਹਮ	ਅਵ	ਗੁ	ਣ	ਭ	ਰੇ	S	ਏ	S	ਕ	ਗੁ	ਣ	ਨਾ	S	ਹੀ	S
	ਪ		ਸਂ					ਸਂ							
ਸਂ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਨ਼
ਹਮ	ਅਵ	ਗੁ	ਣ	ਭ	ਰੇ	S	ਏ	S	ਕ	ਗੁ	ਣ	ਨਾ	S	ਹੀ	ਅੰ
	ਪ			ਮ				ਮ							
ਧ	ਮ	—	ਪ	ਰ	—	ਸ	ਸ	ਰ	ਮ	ਪ	ਨ਼	ਧ	ਪ	ਪ	
ਮ੍ਰਿ	ਰ	S	ਤੁ	ਛਾ	S	ਡ	ਬਿ	ਖੈ	S	ਬਿ	ਖ	ਖਾ	S	ਈ	

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਨਾਰਾਇਣੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸਰਣਿ ਸਗਲ ਭੈ ਲਾਥੇ ਦੁਖ ਬਿਨਸੇ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ॥
ਦਇਆਲੁ ਹੋਆ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਸੁਆਮੀ ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰ ਧਿਆਇਆ ॥੧॥
ਪ੍ਰਭ ਜੀਉ ਤੂ ਮੇਰੋ ਸਾਹਿਬੁ ਦਾਤਾ ॥
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਦੀਨ ਦਇਆਲਾ ਗੁਣ ਗਾਵਉ ਰੰਗਿ ਰਾਤਾ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸਤਿਗੁਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ਚਿੰਤਾ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੀ ॥
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਅਪੁਨੋ ਕਰਿ ਲੀਨਾ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਅਬਿਨਾਸੀ ॥੨॥
ਤਾ ਕਉ ਬਿਘਨੁ ਨ ਕੋਊ ਲਾਗੈ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਿ ਅਪੁਨੈ ਰਾਖੇ ॥
ਚਰਨ ਕਮਲ ਬਸੇ ਰਿਦ ਅੰਤਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹਰਿ ਰਸੁ ਚਾਖੇ ॥੩॥
ਕਰਿ ਸੇਵਾ ਸੇਵਕ ਪ੍ਰਭ ਅਪੁਨੇ ਜਿਨਿ ਮਨ ਕੀ ਇਛ ਪੁਜਾਈ ॥
ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਤਾ ਕੈ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਿਨਿ ਪੂਰਨ ਪੈਜ ਰਖਾਈ ॥੪॥

(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੧੫)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
ਪ				ਮ											
ਨੁ	ਧਪ	ਮਰ	ਸ	ਰ	—	ਮ	ਮ	ਧ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ	—
ਪ੍ਰ	ਭS	ਜੀS	ਉ	ਤੂ	S	ਮੇ	ਰੋ	ਸਾ	S	ਹਿ	ਬੁ	ਦਾ	S	ਤਾ	S
ਮ	ਰ	ਰ	ਰ	ਸ	—	ਸ	ਸ	ਨ਼ੁ	—	ਧ਼	ਪ਼	ਧ਼	ਸ	ਸ	—
ਕ	ਰ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	S	ਪ੍ਰ	ਭ	ਦੀ	S	ਨ	ਦ	ਇਆ	S	ਲਾ	S
ਸ				ਮ											
ਧ਼	ਸ	ਸ	—	ਰ	ਮ	ਪ	ਧ	ਪਧ	ਸਂਰਂ	ਸਂਨੁ	ਧਪ	ਮਪ	ਧਪ	ਮਰ	ਸ
ਗੁ	ਣ	ਗਾ	S	ਵਉ	S	ਰੰ	ਗ	ਰਾS	SS	SS	SS	ਤਾS	SS	SS	S

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਨੁ	ਧ	ਸਂ	—
ਪ੍ਰ	ਭ	ਕੀ	S	ਸ	ਰ	ਣ	ਸ	ਗ	ਲ	ਭੈ	S	ਲਾ	S	ਥੇ	S
												ਸਂ			
ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	—	ਧ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	—
ਦੁ	ਖ	ਬਿ	ਨ	ਸੇ	S	ਸੁ	ਖ	ਪਾ	S	S	S	ਇਆ	S	S	S
ਪ	—	ਧ	ਸਂ	ਨੁ	—	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਰ	ਰ	ਸ।	—	ਸ	—
ਦਯਾ	S	ਲ	ਹੋ	ਆ	S	ਪਾ	ਰ	ਬ੍ਰ	ਹ	ਮ	ਸੁ	ਆ	S	ਮੀ	S

ਨ਼̱	ਧ਼	ਸ	—	(ਮ)ਰ	ਮ	ਪ	ਧ	ਪਧ	ਸਂਰਂ	ਸਂਨ̱	ਧਪ	ਮਪ	ਧਪ	ਮਰ	ਸ
ਪ੍ਰ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਸ	ਤਿ	ਗੁ	ਰ	ਧਿਆ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਇਆ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਨਾਰਾਇਣੀ, ਤ੍ਰਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਅੰਤਰ ਕੀ ਗਤਿ ਤੁਮ ਹੀ ਜਾਨੀ ਤੁਝ ਹੀ ਪਾਹਿ ਨਿਬੇਰੋ ॥
ਬਖਸਿ ਲੈਹੁ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੇ ਲਾਖ ਖਤੇ ਕਰਿ ਫੇਰੋ ॥੧॥
ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਤੂ ਮੇਰੋ ਠਾਕੁਰੁ ਨੇਰੋ ॥
ਹਰਿ ਚਰਣ ਸਰਣ ਮੋਹਿ ਚੇਰੋ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਬੇਸੁਮਾਰ ਬੇਅੰਤ ਸੁਆਮੀ ਊਚੋ ਗੁਨੀ ਗਹੇਰੋ ॥
ਕਾਟਿ ਸਿਲਕ ਕੀਨੋ ਅਪੁਨੋ ਦਾਸਰੋ ਤਉ ਨਾਨਕ ਕਹਾ ਨਿਹੋਰੋ ॥੨॥

(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੧੮)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
												ਸਂ	ਨ̱ਧ	ਪਮ	ਰਸ
												ਪ੍ਰ	ਭऽ	ਜੀऽ	ऽऽ
(ਮ)ਰ	—	(ਪ)ਮ	ਮ	ਪ	—	ਪ	ਨ̱	ਧ	ਪ	ਪ	—	(ਮ)ਰ	ਮ	ਪ	ਧ
ਤੂ	ऽ	ਮੇ	ਰੋ	ਠਾ	ऽ	ਕੁ	ਰ	ਨੇ	ऽ	ਰੋ	ऽ	ਹਰਿ	ਚ	ਰ	ਣ
ਸਂ	ਨ̱	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਨ̱	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ				
ਸ	ਰ	ਣ	ऽ	ਮੋ	ऽ	ਹਿ	ऽ	ਚੇ	ऽ	ਰੋ	ऽ				

ਅੰਤਰਾ

(ਪ)ਮ	—	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—
ਅੰ	ऽ	ਤ	ਰ	ਕੀ	ऽ	ਗ	ਤ	ਤੁ	ਮ	ਹੀ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਨੀ	ऽ
ਸਂ	ਨ̱	ਧ	ਪ	ਰ	ਮ	ਪ	ਨ̱	ਧ	ਪ	ਮਰ	ਸ				
ਤੁ	ਝ	ਹੀ	ऽ	ਪਾ	ऽ	ਹਿ	ਨਿ	ਬੇ	ऽ	ਰੋऽ	ऽ	ਪ੍ਰਭ...			

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੪. ਰਾਗ ਨਾਰਾਇਣੀ, ਤ੍ਰਿੰਤਾਲ (ਮੱਧਮ ਲਯ)

ਐਸਾ ਨਾਮੁ ਰਤਨੁ ਨਿਰਮੋਲਕੁ ਪੁੰਨਿ ਪਦਾਰਥ ਪਾਇਆ ॥
ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਕਰਿ ਹਿਰਦੈ ਰਾਖਿਆ ਰਤਨੁ ਨ ਛਪੈ ਛਪਾਇਆ ॥੧॥
ਹਰਿ ਗੁਨ ਕਹਤੇ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਈ ॥
ਜੈਸੇ ਗੂੰਗੇ ਕੀ ਮਿਠਿਆਈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਰਸਨਾ ਰਮਤ ਸੁਨਤ ਸੁਖੁ ਸ੍ਰਵਨਾ ਚਿਤ ਚੇਤੇ ਸੁਖੁ ਹੋਈ ॥
ਕਹੁ ਭੀਖਨ ਦੁਇ ਨੈਨ ਸੰਤੋਖੇ ਜਹ ਦੇਖਾਂ ਤਹ ਸੋਈ ॥੨॥

(ਸੋਰਠਿ ਭਗਤ ਭੀਖਨ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੫੯)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
											ਮ		ਸ		
											ਰ	ਰ	ਨੁ	—	ਧ
											ਹ	ਰਿ	ਗੁ	ऽ	ਨ
				ਮ											
ਸ	ਸ	ਸ	—	ਰ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ	—	ਧ	ਮ	ਪ	ਧ
ਕ	ਹ	ਤੇ	ऽ	ਕ	ਹ	ਨ	ਨ	ਜਾ	ऽ	ਈ,	ऽ	ਜੈ	ऽ	ਸੇ	ऽ
ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ					
ਗੂੰ	ऽ	ਗੇ	ऽ	ਕੀ	ऽ	ਮਿ	ਠਿ	ਆ	ऽ	ਈ					

ਅੰਤਰਾ

ਪ						ਧ									
ਮ	—	ਮ	—	ਪ	—	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਐ	ऽ	ਸਾ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਰ	ਤ	ਨ	ਨਿ	ਰ	ਮੋ	ऽ	ਲ	ਕ
ਨੁ	—	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—
ਪੁੰ	ऽ	ਨ	ਪ	ਦਾ	ऽ	ਰ	ਥ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸਂ															
ਧ	ਧ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ	ਮ	ਰ	ਰ	—	ਸ	—	ਸ	—
ਅ	ਨਿ	ਕ	ਜ	ਤ	ਨ	ਕ	ਰ	ਹਿ	ਰ	ਦੈ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਖਿਆ	ऽ
				ਮ											
ਨੁ	ਧ	ਸ	ਸ	ਰ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ					
ਰ	ਤ	ਨ	ਨ	ਛ	ਪੈ	ऽ	ਛ	ਪਾ	ऽ	ਇਆ	ਹਰਿ				

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਨਾਰਾਇਣੀ, ਤਾਲ-ਦਾਦਰਾ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਸੁਨਹੁ ਬਿਨੰਤੀ ਠਾਕੁਰ ਮੇਰੇ ਜੀਅ ਜੰਤ ਤੇਰੇ ਧਾਰੇ ॥
ਰਾਖੁ ਪੈਜ ਨਾਮ ਅਪੁਨੇ ਕੀ ਕਰਨ ਕਰਾਵਨਹਾਰੇ ॥੧॥
ਪ੍ਰਭ ਜੀਉ ਖਸਮਾਨਾ ਕਰਿ ਪਿਆਰੇ ॥ ਬੁਰੇ ਭਲੇ ਹਮ ਥਾਰੇ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰ ਸਮਰਥ ਸੁਆਮੀ ਬੰਧਨ ਕਾਟਿ ਸਵਾਰੇ ॥
ਪਹਿਰਿ ਸਿਰਪਾਉ ਸੇਵਕ ਜਨ ਮੇਲੇ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟ ਪਹਾਰੇ ॥੨॥

(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੩੧)

ਅਸਥਾਈ

×			੦			×			੦		
ਮ	ਪ		ਧ								
ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮਪ	ਨੁਪ	ਪਮ	ਰ	ਸ	—
ਪ੍ਰਭ	ਜੀ	ਉ	ਖਸ	ਮਾ:	ਨਾ	ਕऽ	ਰऽ	ऽऽ	ਪਿਆ	ਰੇ	ऽ
ਨੁ̣	ਧ̣	ਪ̣ਧ̣	ਸ	ਸ	ਸ	ਰ	ਮ	ਪ	ਸੰਨੁ	ਧਪ	ਮਰਸ
ਬੁ	ਰੇ	ਭऽ	ਲੇ	ਹ	ਮ	ਥਾ	ऽ	ऽ	ਰੇऽ	ऽऽ	ऽऽऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਪ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਧ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	—
ਸੁ	ਨਹੁ	ਬਿ	ਨੰ	ਤੀ	ऽ	ਠਾ	ਕੁ	ਰ	ਮੇ	ਰੇ	ऽ
ਮੰ											
ਰੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਨੁ	ਧਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸੰਨੁ	ਧਪ	ਮਰਸ
ਜੀ	ਅ	ऽ	ਜੰ	ਤ	ਤੇਰੇ	ਧਾ	ऽ	ऽ	ਰੇऽ	ऽऽ	ऽऽऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੬. ਰਾਗ ਨਾਰਾਇਣੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਮਨ ਰੇ ਕਉਨੁ ਕੁਮਤਿ ਤੈ ਲੀਨੀ ॥
ਪਰ ਦਾਰਾ ਨਿੰਦਿਆ ਰਸ ਰਚਿਓ ਰਾਮ ਭਗਤਿ ਨਹਿ ਕੀਨੀ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮੁਕਤਿ ਪੰਥੁ ਜਾਨਿਓ ਤੈ ਨਾਹਨਿ ਧਨ ਜੋਰਨ ਕਉ ਧਾਇਆ ॥
ਅੰਤਿ ਸੰਗ ਕਾਹੂ ਨਹੀ ਦੀਨਾ ਬਿਰਥਾ ਆਪੁ ਬੰਧਾਇਆ ॥੧॥
ਨਾ ਹਰਿ ਭਜਿਓ ਨ ਗੁਰ ਜਨੁ ਸੇਵਿਓ ਨਹ ਉਪਜਿਓ ਕਛੁ ਗਿਆਨਾ ॥
ਘਟ ਹੀ ਮਾਹਿ ਨਿਰੰਜਨੁ ਤੇਰੈ ਤੈ ਖੋਜਤ ਉਦਿਆਨਾ ॥੨॥
ਬਹੁਤੁ ਜਨਮ ਭਰਮਤ ਤੈ ਹਾਰਿਓ ਅਸਥਿਰ ਮਤਿ ਨਹੀ ਪਾਈ ॥
ਮਾਨਸ ਦੇਹ ਪਾਇ ਪਦ ਹਰਿ ਭਜੁ ਨਾਨਕ ਬਾਤ ਬਤਾਈ ॥੩॥

(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੬੩੧)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਪ						ਮ					
ਮ	ਪ	ਨ̲	ਧ	ਪ	ਪ	ਰ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—
ਮ	ਨ	ਰੇ	ਕਉ	ਨ	ਕੂ	ਮ	ਤ	ਤੈ	ਲੀ	ਨੀ	ऽ
ਰ	ਸ	ਨ਼̲	ਧ਼	ਮ਼	ਪ਼	ਧ਼	ਸ	ਸ	ਰ	ਸ	ਸ
ਧ	ਰ	ਦਾ	ਰਾ	ऽ	ਨਿੰ	ਦਿਆ	ਰ	ਸ	ਰ	ਚਿ	ਓ
ਰ	ਮ	ਪ	ਨ̲	ਧ	ਪ	ਸਂ	ਨ̲	ਧਪ	ਮ	ਰ	ਸ
ਰਾ	ਮ	ਭ	ਗ	ਤ	ਨਹਿ	ਕੀ	ऽ	ऽऽ	ਨੀ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

						ਸਂ					
ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਮੁ	ਕ	ਤ	ਪੰ	ਥ	ऽ	ਜਾ	ਨਿਓ	ਤੈ	ਨਾ	ਹ	ਨ
ਮਂ									ਸਂ		
ਰਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ̲	ਧ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—
ਧ	ਨ	ਜੋ	ਰ	ਨ	ਕੋ	ਧਾ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ
ਪ	ਧ	ਸਂ	ਨ̲	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	ਸ	—
ਅੰ	ਤ	ऽ	ਸੰ	ਗ	ਕਾ	ਹੂ	ਨ	ਹੀ	ਦੀ	ਨਾ	ऽ
ਸ			ਮ								
ਧ਼	ਸ	ਸ	ਰ	ਮ	ਪ	ਨ̲	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ
ਬਿ	ਚ	ਥਾ	ਆ	ਪ	ਬੰ	ਧਾ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਨਾਰਾਇਣੀ, ਤਾਲ–ਫਰੋਦਸਤ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਲ ਕੀ ਭੀਤਿ ਪਵਨ ਕਾ ਥੰਭਾ ਰਕਤ ਬੂੰਦ ਕਾ ਗਾਰਾ ॥
ਹਾਡ ਮਾਸ ਨਾੜੀ ਕੋ ਪਿੰਜਰੁ ਪੰਖੀ ਬਸੈ ਬਿਚਾਰਾ ॥੧॥
ਪ੍ਰਾਨੀ ਕਿਆ ਮੇਰਾ ਕਿਆ ਤੇਰਾ ॥
ਜੈਸੇ ਤਰਵਰ ਪੰਖਿ ਬਸੇਰਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਰਾਖਹੁ ਕੰਧ ਉਸਾਰਹੁ ਨੀਵਾਂ ॥
ਸਾਢੇ ਤੀਨਿ ਹਾਥ ਤੇਰੀ ਸੀਵਾਂ ॥੨॥

ਬੰਕੇ ਬਾਲ ਪਾਗ ਸਿਰਿ ਡੇਰੀ ॥
ਇਹੁ ਤਨੁ ਹੋਇਗੋ ਭਸਮ ਕੀ ਢੇਰੀ ॥੩॥
ਊਚੇ ਮੰਦਰ ਸੁੰਦਰ ਨਾਰੀ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਬਾਜੀ ਹਾਰੀ ॥੪॥
ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਕਮੀਨੀ ਪਾਂਤਿ ਕਮੀਨੀ ਓਛਾ ਜਨਮੁ ਹਮਾਰਾ ॥
ਤੁਮ ਸਰਨਾਗਤਿ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਚੰਦ ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰਾ ॥੫॥

(ਸੋਰਠਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੫੯)

ਅਸਥਾਈ

×		੨		੩		੪		੫			੬		
						ਧਪ	ਮਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ
						ਪ੍ਰਾ	ਨੀS	ਕਿਆ	S	ਮੇ	ਰਾ	S	ਕਿਆ
ਸਂ	—	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	—	—	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	ਸ	ਸ
ਤੇ	S	ਰਾ	S	S	S	*	*	ਜੈ	S	ਸੇ	ਤਰ	ਵ	ਰ
ਨੁਧ਼	ਪ਼	ਧ਼	ਸ	—	ਸ								
ਪੰS	ਖ	ਬ	ਸੇ	S	ਰਾ								

ਅੰਤਰਾ

								ਪ					
								ਮ	ਪ	ਪ	ਨੁਧ	ਪ	ਧ
								ਜ	ਲ	ਕੀ	ਭੀS	ਤ	ਪ
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	—	—	ਨੁ	ਧ	ਪਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਵ	ਨ	ਕਾ	ਥੰ	ਭਾ	S	*	*	ਰਕ	ਤ	ਬੂੰS	S	ਦ	ਕਾ
								ਸਂ					
ਧਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	—	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ
ਗਾS	S	S	ਰਾ	S	S	*	*	ਹਾ	S	ੜ	ਮਾ	ਸ	ਨਾ
ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	—	ਧ	ਸਂ	ਨੁ	ਧਪ	ਮ	ਪ
ਡੀ	ਕੌ	S	ਪਿੰ	ਜ	ਰ	*	*	ਪੰ	ਖੀ	S	ਬS	ਸੈ	ਖਿ
ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ								
ਚਾ	S	S	ਰਾ	S	S	ਪ੍ਰਾਨੀ...							

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਨਾਰਾਇਣੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਕਲਾਵਤੀ

ਵਾਦੀ—ਪ	ਠਾਟ—ਖਮਾਜ	ਸਮਾਂ—ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਓਡਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਅੰਦੋਲਿਤ ।

ਸਂ ਸਂ
ਆਰੋਹ—ਸ, ਗ ਪ, ਧ ਨੁਸ ਨੁਸ ਧਪ, ਧ ਸਂ ।

ਸਂ ਸਂ
ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨੁਸ ਨੁਸ ਧਪ, ਗਪ, ਗSSਸ ।

ਸਂ ਸਂ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਗ ਪ ਧ ਨੁਸ ਨੁਸ ਧਪ, ਗਪਧਪ, ਗSSਸ ।

ਕਲਾਵਤੀ ਦੱਖਣ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਇਕ ਮਨੋਹਰ ਰਾਗ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਪੰਡਿਤ ਰਾਵ ਨਾਗਰਕਰ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਇਕਾ ਰੋਸ਼ਨਆਰਾ ਬੇਗਮ ਤੇ ਗੰਗੂਬਾਈ ਹੰਗਲ ਨੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਵਲਜੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਲਾਵਤੀ ਜਾਂ ਕਲਾਵਤੀ-ਕਲਿਆਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ, ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਓਡਵ ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਇਕ-ਇਕ ਸੁਰ ਦੇ ਅੰਤਰ ਤੋਂ 'ਰੇ-ਮਾਂ' ਵਰਜਿਤ ਕਰ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਹੀ ਇਕ ਐਸਾ ਸੁਰ ਹੈ ਜੋ ਕਲਾਵਤੀ ਵਿਚ ਕੋਮਲਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਇਕ ਅੰਦੋਲਿਤ ਸੁਰ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਅਲਪ ਜਾਂ ਵਰਜਿਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਧੈਵਤ-ਖੜਜ ਦੀ ਸੁਰ-ਸੰਗਤੀ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ :—"ਸ, ਗ ਪ ਧ ਨੁਸ ਨੁਸ ਧਪ, ਧਸਂ—ਸਂ ਨੁਸ ਨੁਸ ਧਪ, ਗਪਧਪ ਗSSਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਧੁਰ ਅਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਰਾਗ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆਂ ਭਾਵੇਂ ਤ੍ਰੀਹ-ਪੈਂਤੀਹ ਸਾਲ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਅੱਜ-ਕਲ ਇਹ ਕਾਫੀ ਗਾਇਆ-ਵਜਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਓਡਵ ਜਾਤੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਦੂਜੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਛਾਇਆ ਘੱਟ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਨੂੰ ਖੜਜ ਮੰਨ ਕੇ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਕਰੋ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਰਾਗ ਬਣ ਜਾਣਗੇ। ਜਿਵੇਂ :—ਕਲਾਵਤੀ ਦੇ ਪੰਚਮ ਸੁਰ ਨੂੰ ਖੜਜ ਨੀਅਤ ਕਰ ਆਰੋਹ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ ਰਾਗ ਬਣ ਜਾਏਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲਕੌਂਸ ਦੇ ਮੱਧਮ ਨੂੰ ਖੜਜ ਮੰਨ ਕੇ ਆਰੋਹ ਕਰੋ ਤਾਂ ਧਾਨੀ ਰਾਗ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇੰਜ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਰਾਗ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਰਾਗ

ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਆਮ ਵੇਖਣ-ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ (ਗੁਰੂ ਕੇ ਕੀਰਤਨੀਏ) ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਆਲਾਪ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਦਾ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ (ਟਿਯੂਨ) ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰਾਗ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਐਸਾ ਅਕਸਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸੁਣੀ-ਸੁਣਾਈ ਟਿਯੂਨ ਜਾਂ ਫਿਲਮੀ ਟਿਯੂਨਾਂ ਉਤੇ ਬੇਸਮਝ ਰਾਗੀ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਮੈਂ ਆਪ ਸੁਣਿਆ ਜਿਹੜਾ 'ਬਸੰਤ ਮੁਖਾਰੀ' ਰਾਗ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਵਿਚ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਸਿੰਧ-ਭੈਰਵੀ ਦਾ ਆਲਾਪ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਦੋਸ਼ ! ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ-ਕਲ ਹਰ ਥਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀਆਂ, ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਗਾਏ ਗੰਦੇ ਗਾਣਿਆਂ ਤੇ ਕੇਵਲ ਸੁਰੀਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਨ ਕਰ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਗੱਫੇ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹਨ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ ਸ ਸ
੧ ਸ—ਨੁऽ ਨੁऽ ਧਸ—ਸਗऽਸ, ਨੁऽ ਧਪ ਧਸ—ਗਪ, ਗਪਗऽਸ।

ਸ ਸ ਸ
੨. ਸਗ, ਪਗਸ ਗਪ, ਪਗऽਸ ਨੁ, ਨੁਧਸ—ਸਗਪ—ਗਪ, ਧਪ, ਗਧਪਗऽਸ ਨੁऽਨੁ ਧਸ।

ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸ
੩. ਸ—ਗਪਧ ਨੁऽ ਨੁऽ ਧਪ, ਸਂਨੁ ਨੁऽਧਪ, ਗਪ, ਗਧਪਗ, ਧਗਪਗऽਸ, ਨੁ ਨੁਧਸ—ਸਗਪਧ,

ਸਂ ਸਂ
ਨੁऽ ਨੁऽ ਧਪ, ਗਪਧਪਗऽਸ।

ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਸਂ
੪. ਸ—ਗਪਧ ਨੁऽ ਨੁਧਸਂ—ਪਧ ਨੁਧਸਂ—ਗਪਧਸਂ—ਸਂ ਨੁऽ ਨੁऽ ਧਪ, ਧਨੁਧਪ, ਗਧਪ, ਗਪਗऽਸ

ਸ ਸ ਸਂ ਸਂ ਸਂ
ਨੁऽ ਨੁਧਸ—ਗਪਧ ਨੁऽ ਧਪ, ਗਪ ਧਸਂ—ਗਂਸਂਨੁ, ਨੁऽ ਧਪ, ਗਪਧਨੁਧਪ, ਗਪਗऽऽਸ।

ਸਂ
੫. ਸਗ, ਗਪ, ਪਧ, ਧ ਨੁऽ ਧਸਂ—ਸਂਨੁਧ, ਨੁਧਪ, ਗਪਧ ਗਪਗ, ਸ—ਗਪਧਨੁਧਪਧਸਂ—ਸਂਗਂ—

ਸਂ ਸਂ
ਗਂਪਂਗਂऽਸਂ ਨੁऽ ਨੁऽ ਧਪ, ਸਗਸ, ਗਪਗ, ਪਧਪ, ਧਨੁਧਸਂ—ਸਂਨੁ ਨੁਪ ਧਪ ਪਗ ਗਪਧਪਗऽਸ,

ਸਂ ਸ ਸ
ਗਪਧਨੁਧਪ ਧਸਂ—ਸਂਨੁਧਪ, ਗਧਪਗਪਗऽ ਨੁऽ ਨੁऽ ਧਸ—।

ਤਾਨਾਂ (ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਨੰ: ੧)

੧. ਗਪ ਗਸ, ਗਪ ਧਪ । ਗਪ ਗਸ, ਗਪ ਧਨੁ । ਧਪ ਗਪ ਗਸ, ਗਪ । ਧਸਂ ਨੁਧ ਗਪ, ਗਸ ।

੨ ਸਗ ਪਧ, ਗਪ ਧਨੁ । ਪਧ ਨੁਧ ਸਂਨ ਧਪ । ਪਧ ਪਗ ਗਪ ਗਸ । ਗਪ ਧਨੁ ਧਪ ਧਸਂ ।
ਗਂਗਂ ਸਂਸਂ ਨੁਨੁ ਧਪ । ਗਪ ਧਪ ਗਪ ਗਸ । ਤਿਲਕ...

੩. ਨ਼ੁਸ ਗਪ ਧਸਂ ਧਨੁ । ਧਪ ਗਸ, ਗਪ ਗਗ, । ਪਧ, ਪਪ, ਧਨੁ ਧਧ, । ਸਂਗਂ ਸਂਸਂ, ਨੁਸਂ ਨੁਨੁ, ।

ਧਨੁ ਧਧ, ਪਧ ਪਪ, । ਗਪ ਗਗ ਸਗ ਸਸ । ਤਿਲਕ...

੪ ਨ਼ੁਨ਼ੁ ਧ਼,ਨ਼ੁ ਨ਼ੁਧ਼ ਸਸ । ਪਪ ਗ,ਪ ਪਗ ਪਪ । ਨੁਨੁ ਧ,ਨੁ ਨੁਧ ਸਂਸਂ । ਗਂਗਂ ਸਂ,ਗਂ ਗਂਸਂ ਗਂਗਂ ।

ਸਂਨੁ, ਸਂਸਂ ਨੁਧ, ਨੁਨੁ । ਧਪ, ਧਧ ਪਗ, ਪਪ । ਗਸ ਤਿਲਕ ..

੫. ਸਗ ਪਪ ਗਸ, ਗਪ । ਧਨੁ ਧਪ ਗਸ, ਗਪ । ਧਨੁ ਸਂਨੁ ਧਪ ਗਪ । ਗਸ, ਗਪ ਧਨੁ ਸਂਗਂ ।
ਸਂਨੁ ਧਪ ਗਪ ਗਸ, । ਗਪ ਧਨੁ ਸਂਗਂ ਪਂਪਂ । ਗਂਪਂ ਗਂਗਂ ਸਂਸਂ ਨੁਨੁ । ਧਧ ਪਪ ਗਪ ਗਸ ।

੬. ਸਨ਼ੁ ਧ਼ਪ਼ ਧ਼ਸ, ਗਪ । ਗਗ ਸਨ਼ੁ ਧ਼ਪ਼ ਧ਼ਸ, । ਗਪ ਧਪ ਗਪ ਗਗ । ਸਨ਼ੁ ਧ਼ਪ਼ ਧ਼ਸ, ਗਪ ।

ਧਨੁ ਧਪ ਗਪ ਗਗ । ਸਨ਼ੁ ਧ਼ਪ਼ ਧ਼ਸ, ਗਪ । ਧਸਂ ਧਨੁ ਧਪ ਗਪ । ਗਗ ਸਨ਼ੁ ਧ਼ਪ਼ ਧ਼ਸ, ।

ਗਪ ਧਸਂ ਗਂਗਂ ਸਂਨੁ । ਧਪ ਗਪ ਧਪ ਗਸ । ਤਿਲਕ...

੭. ਨ਼ੁਸ ਸਗ, ਸਗ ਗਪ, । ਗਪ ਪਧ, ਪਧ, ਧਨੁ, । ਧਨੁ ਨੁਸਂ, ਨੁਸਂ ਸਂਗਂ, ਸਂਗਂ ਗਂਪਂ ਪਂਗਂ ਗਂਸਂ ।

ਗਂਸਂ ਸਂਨੁ, ਸਂਨੁ ਨੁਧ, । ਨੁਧ ਧਪ, ਧਪ ਪਗ, । ਪਗ ਗਸ ਗਪ ਧਨੁ । ਸਂS ਸS ਗਪ ਧਨੁ ।
ਸਂS ਸS ਗਪ ਧਨੁ । ਸਂS ਤਿਲਕ...

੮. ਗਧ ਗ,ਪ ਧਪ, ਧਨੁ । ਧ,ਨੁ ਸਂਨੁ, ਸਂਗਂ ਸਂ,ਨੁ । ਸਂਨੁ, ਧਨੁ ਧ,ਪ ਧਪ, । ਗਪ, ਗ,ਸ ਗਸ S ।
ਗਪ ਧਪ, ਗਪ ਧਨੁ । ਧਪ, ਗਪ ਧਨੁ ਸਂਨੁ । ਧਪ, ਗਪ ਧਨੁ ਸਂਗਂ । ਸਂਨੁ ਧਪ ਗਪ ਗਸ ।
ਗਪ ਧਨੁ ਧਸਂ, ਗਪ । ਧਨੁ ਧਸਂ, ਗਪ ਧਨੁ । ਧਸਂ ਤਿਲਕ...

੧. ਰਾਗ ਕਲਾਵਤੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਤਿਲਕ ਜੰਞੂ ਰਾਖਾ ਪ੍ਰਭ ਤਾ ਕਾ ॥ ਕੀਨੋ ਬਡੋ ਕਲੂ ਮਹਿ ਸਾਕਾ ॥
ਸਾਧਨਿ ਹੇਤਿ ਇਤੀ ਜਿਨਿ ਕਰੀ ॥ ਸੀਸੁ ਦੀਆ ਪਰ ਸੀ ਨ ਉਚਰੀ ॥੧੩॥
ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਜਿਨਿ ਕੀਆ ॥ ਸੀਸੁ ਦੀਆ ਪਰ ਸਿਰਰੁ ਨ ਦੀਆ ॥
ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ ਕੀਏ ਕੁਕਾਜਾ ॥ ਪ੍ਰਭ ਲੋਗਨ ਕਹ ਆਵਤ ਲਾਜਾ ॥੧੪॥
ਦੋਹਰਾ ॥ ਠੀਕਰਿ ਫੋਰਿ ਦਿਲੀਸਿ ਸਿਰਿ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰ ਕੀਯਾ ਪਯਾਨ ॥
ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰੀ ਨ ਕਿਨਹੂੰ ਆਨ ॥੧੫॥
ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੇ ਚਲਤ ਭਯੋ ਜਗਤ ਕੋ ਸੋਕ ॥
ਹੈ ਹੈ ਹੈ ਸਭ ਜਗ ਭਯੋ ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਸੁਰ ਲੋਕ ॥੧੬॥ (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਪਾ: ੧੦)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
								ਸਂ							
	ਪ	ਗ	ਪ	ਧ	—	ਪ	ਧ	ਨੁ	—	ਧ	ਪ	ਗ	—	ਸ	—
	ਤਿਲ	ਕ	ਜੰ	ਞੂ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਖਾ	ऽ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਤਾ	ऽ	ਕਾ	ऽ
—	ਨੁ	—	ਧ	ਸ	ਸ	—	ਸ	ਗ	—	ਪ	ਧ	ਪਧ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ
ऽ	ਕੀ	ऽ	ਨੋ	ਬ	ਡੋ	ऽ	ਕ	ਲੂ	ऽ	ਮਹਿ	ऽ	ਸਾऽ	ऽ	ਕਾ	ऽ
ਪ	ਪ	ਗ	ਪ												
ऽ	ਤਿਲ	ਕ	ਜੰ												

ਅੰਤਰਾ

	ਪ														
	ਗ	ਪ	ਪ	ਧਨੁ	—	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	—
	ਸਾ	ਧ	ਨ	ਹੇऽ	ऽ	ਤ	ਇ	ਤੀ	ऽ	ਜਿ	ਨ	ਕ	ਕੀ	ऽ	ऽ
—	ਨੁ	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਗਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	—	ਧ	ਪ
ऽ	ਸੀ	ਸ	ਦੀ	ਆ	ऽ	ਪ	ਰ	ਸੀ	ऽ	ਨ	ਉਚ	ਰੀ	ऽ	ऽ	ऽ
—															
ऽ	ਤਿਲਕ...														

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਕਲਾਵਤੀ, ਤ੍ਰਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਅਪਨੀ ਕਲ ਧਾਰੀ ਸਭ ਘਟ ਉਪਜੀ ਦਇਆ ॥
ਆਪੇ ਮੇਲਿ ਵਡਾਈ ਕੀਨੀ ਕੁਸਲ ਖੇਮ ਸਭ ਭਇਆ ॥੧॥
ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਮੇਰੈ ਨਾਲਿ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਜਪਿ ਸਦਾ ਨਿਹਾਲ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਥਾਨ ਥਨੰਤਰਿ ਜਤ ਕਤ ਪੇਖਉ ਸੋਈ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰੁ ਪਾਇਓ ਵਡਭਾਗੀ ਤਿਸੁ ਜੇਵਡੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਈ ॥੨॥

(ਸੋਰਠ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੧੮)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਗ ਸ
ਪ	ਧਨੁ	ਧਸਂ	ਨੁ	ਧ	—	ਪ	—	ਗ	ਪ	ਧ	ਪ	ਗ	ਸ	ਸ	ਸ
ਤ	ਗੁS	SS	ਰ	ਪੂ	S	ਰਾ	S	ਮੇ	S	ਰੈ	S	ਨਾ	S	ਲ,	ਪਾ
—	ਨੁ਼	—	ਧ਼	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਗ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	
S	ਰ	S	ਬ੍ਰ	ਹ	ਮ	ਜ	ਪ	ਸ	ਦਾ	S	ਨਿ	ਹਾ	S	ਲ	

ਅੰਤਰਾ

	ਪ			ਧ											
	ਗ	ਪ	ਪ	ਨੁ	—	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
	ਗੁ	ਰ	ਪੂ	ਰੈ	S	ਅ	ਪ	ਨੀ	S	ਕ	ਲ	ਧਾ	S	ਰੀ	S
—	ਨੁ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਗਂ	ਗਂ	ਸਂ	—	ਨੁ	—	ਧ	ਪ
S	ਸਭ	ਘ	ਟ	ਉ	ਪ	ਜੀ	S	ਦ	ਇਆ	S	S	S	S	S	S
—	ਸਂ	—	ਨੁ	ਧ	—	ਪ	ਪ	ਗ	—	ਧ	ਪ	ਗ	—	ਸ	—
S	ਆ	S	ਪੇ	ਮੇ	S	ਲ	ਵ	ਡਾ	S	ਈ	S	ਕੀ	S	ਨੀ	S
								ਸਂ	ਸਂ						
—	ਗ	ਪ	ਪ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਸਂ	ਨੁ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਗ	ਸ	—	
S	ਕੁ	ਸ	ਲ	ਖੇ	ਮ	ਸ	ਭ	ਭ	ਇਆ	S	S	S	S	S	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੩. ਰਾਗ ਕਲਾਵਤੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਐਸਾ ਨਾਮੁ ਰਤਨੁ ਨਿਰਮੋਲਕ ਪੁੰਨਿ ਪਦਾਰਥ ਪਾਇਆ ॥
ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਕਰਿ ਹਿਰਦੈ ਰਾਖਿਆ ਰਤਨੁ ਨ ਛਪੈ ਛਪਾਇਆ ॥ ੧ ॥
ਹਰਿ ਗੁਨ ਕਹਤੇ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਈ ॥
ਜੈਸੇ ਗੂੰਗੇ ਕੀ ਮਿਠਿਆਈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਰਸਨਾ ਰਮਤ ਸੁਨਤ ਸੁਖੁ ਸ੍ਰਵਨਾ ਚਿਤ ਚੇਤੇ ਸੁਖੁ ਹੋਈ ॥
ਕਹੁ ਭੀਖਨ ਦੁਇ ਨੈਨ ਸੰਤੋਖੇ ਜਹ ਦੇਖਾਂ ਤਹ ਸੋਈ ॥ ੨ ॥

(ਸੋਰਠ ਭ: ਭੀਖਨ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੫੯)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
											ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਗ
											ਹ	ਰਿ	ਗੁ	ऽ	ਨ
ਪ	ਪ	ਪ	—	ਗ	ਗ	ਗ	ਪ	ਗ	ਸ	ਸ	ਨੁ	—	ਧ	ਧ	ਧ
ਕ	ਹ	ਤੇ	ऽ	ਕ	ਹ	ਨ	ਨ	ਜਾ	ऽ	ਈ,	ਜੈ	ऽ	ਸੇ	ऽ	ऽ
ਸ	—	ਸ	—	ਗ	ਸ	ਗ	ਪ	ਗਪ	ਧਨੁ	ਧ					
ਗੂੰ	ऽ	ਗੇ	ऽ	ਕੀ	ऽ	ਮਿ	ਠਿ	ਆऽ	ऽऽ	ਈ...					

ਅੰਤਰਾ

•	ਪ	—	ਪ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
•	ਆ	ऽ	ਪੇ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਰ	ਤ	ਨ	ਨਿ	ਰ	ਮੋ	ऽ	ਲ	ਕ
•	ਨੁ	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਗਂ	—	ਸਂ	—	ਨੁ	—	ਧ	ਪ
•	ਪੁੰ	ਨ	ਪ	ਦਾ	ऽ	ਰ	ਥ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ
—	ਸਂ	ਨੁ	ਨੁ	ਧ	ਧ	ਪ	ਪ	ਗ	ਗ	ਗ	ਪ	ਗ	ਸ	ਸ	—
ऽ	ਅਨਿ	ਕ	ਜ	ਤ	ਨ	ਕ	ਰ	ਹਿ	ਰ	ਦੈ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਖਿਆ	ऽ
—	ਗ	ਪ	ਪ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ					
ऽ	ਰਤ	ਨ	ਨ	ਛ	ਪੈ	ऽ	ਛ	ਪਾ	ऽ	ਇਆ	—				

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਕਲਾਵਤੀ, ਤਾਲ-ਕਹਿਰਵਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮੀਰਾਂ ਦਾਨਾਂ ਦਿਲ ਸੋਚ ॥
ਮੁਹਬਤੇ ਮਨਿ ਤਨਿ ਬਸੈ ਸਚੁ ਸਾਹ ਬੰਦੀ ਮੋਚ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਦੀਦਨੇ ਦੀਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਕਛੁ ਨਹੀ ਇਸ ਕਾ ਮੋਲੁ ॥
ਪਾਕ ਪਰਵਰਦਗਾਰ ਤੂ ਖੁਦਿ ਖਸਮੁ ਵਡਾ ਅਤੋਲੁ ॥੧॥
ਦਸਤਗੀਰੀ ਦੇਹਿ ਦਿਲਾਵਰ ਤੂਹੀ ਤੂਹੀ ਏਕ ॥
ਕਰਤਾਰ ਕੁਦਰਤਿ ਕਰਣ ਖਾਲਕ ਨਾਨਕ ਤੇਰੀ ਟੇਕ ॥੨॥

(ਤਿਲੰਗ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੭੨੪)

ਅਸਥਾਈ

×				੦				×				੦			
												ਗ	ਗ	ਪ	ਧ
												ਦਾ	ਨਾਂ	ਦਿ	ਲ
ਸਂ ਨ਼	—	—	—	ਧ	ਪ	ਧ	ਗ	ਪ	—	—	—	ਗ	ਗ	ਪ	ਧ
ਸੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਚ	ਮੀ	ਰਾਂ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਦਾ	ਨਾਂ	ਦਿ	ਲ
*	ਪ ਗ	ਗ	ਪ	ਗ	—	ਸ	ਸ	—	ਨ਼	ਨ਼	ਧ਼	ਸ	—	—	—
*	ਮੁ	ਹ	ਬ	ਤੇ	ऽ	ਮ	ਨ	ऽ	ਤ	ਨ	ਬ	ਸੈ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸ	ਗ	ਗ	—	ਪ	—	ਧਨ਼	ਧ	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਪ ਗ	ਗ	ਪ	ਧ
ਸਚ	ਸਾ	ਹ	ऽ	ਬੰ	ऽ	ਦੀऽ	ऽ	ਮੋ	ऽ	ऽ	ਚ	ਦਾ	ਨਾਂ	ਦਿ	ਲ

ਅੰਤਰਾ

	ਪ	—	ਪ	ਧ	ਨ਼	ਧ	—	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
	ਦੀ	ऽ	ਦ	ਨੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ਦੀ	ਦਾ	ऽ	ਰ	ਸਾ	ऽ	ਹਿ	ਬ
—	ਨ਼	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਗਂ	—	—	—	ਸਂ	—	ਨ਼	ਧ
ऽ	ਕਛ	ਨ	ਹੀ	ਇ	ਸ	ਕਾ	ऽ	ਮੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ
—	ਪ	—	ਪ	ਧ	ਨ਼	ਧ	ਧ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	—	—
ऽ	ਪਾ	ऽ	ਕ	ਪ	ਰ	ਵ	ਦ	ऽ	ਗਾ	ऽ	ਰ	ਤੂ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸਂ	ਨ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਧ	ਧ.	ਪ	ਧ	ਪ	—	—	ਪ	ਗ	ਗ	ਪ	ਧ
ਖੁਦ	ਖ	ਸ	ਮ	ਵ	ਡਾ	ऽ	ਅ	ਤੋ	ऽ	ऽ	ਲ,	ਦਾ	ਨਾਂ	ਦਿ	ਲ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਕਲਾਵਤੀ, ਤਾਲ-ਸੂਲਫਾਕ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਬਹੁ ਪਰਪੰਚ ਕਰ ਪਰ ਧਨੁ ਲਿਆਵੈ ॥ ਸੁਤ ਦਾਰਾ ਪਹਿ ਆਨਿ ਲੁਟਾਵੈ ॥੧॥
ਮਨ ਮੇਰੇ ਭੂਲੇ ਕਪਟੁ ਨ ਕੀਜੈ ॥
ਅੰਤਿ ਨਿਬੇਰਾ ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਪਹਿ ਲੀਜੈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਛਿਨੁ ਛਿਨੁ ਤਨੁ ਛੀਜੈ ਜਰਾ ਜਨਾਵੈ ॥
ਤਬ ਤੇਰੀ ਓਕ ਕੋਈ ਪਾਨੀਓ ਨ ਪਾਵੈ ॥ ੨ ॥
ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਕੋਈ ਨਹੀ ਤੇਰਾ ॥
ਹਿਰਦੈ ਰਾਮੁ ਕੀ ਨ ਜਪਹਿ ਸਵੇਰਾ ॥ ੩ ॥

(ਸੋਰਠ ਭ: ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੫੬)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੩		੦	
ਸਂ									
ਨੁ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ	ਗ	ਪ	—	—	ਧ
ਮ	ਨ	ਮੇ	ਰੇ	ਭੁ	ऽ	ਲੇ	ऽ	ऽ	ऽ
ਪ									
ਗ	ਗ	ਗ	ਪ	ਗ	ਸ	ਸ	—	—	—
ਕ	ਪ	ਟ	ਨ	ਕੀ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ऽ	ऽ
ਨੁ	—	ਧ	ਪ	ਧ	ਸ	ਸ	ਸ	—	ਸ
ਅਂ	ऽ	ਤ	ਨਿ	ਬੇ	ऽ	ਰਾ	ਤੇ	ऽ	ਰੇ
ਗ	ਗ	ਪ	ਧ	ਪਧ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ
ਜੀ	ਅ	ਪਹਿ	ऽ	ਲੀऽ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

		ਸਂ							
ਪ	—	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	—
ਬਹੁ	ऽ	ਪ	ਰ	ਪਂ	ਚ	ਕ	ਰ	ऽ	ऽ
ਨੁ									
ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਗਂ	—	ਸਂ	—	ਨੁ	ਧ
ਪ	ਰ	ਧ	ਨ	ਲਿਆ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ऽ	ऽ
ਪ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਨੁ	—	ਧ	—	ਪ	—
ਸੁ	ਤ	ਦਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਪਹਿ	ऽ	ऽ	ऽ
ਗ	—	ਗ	ਪ	ਗ	ਸ	ਸ	—	—	—
ਆ	ऽ	ਨ	ਲੁ	ਟਾ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਕਲਾਵਤੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਜੋਨਿ ਛਾਡਿ ਜਉ ਜਗ ਮਹਿ ਆਇਓ ॥
ਲਾਗਤ ਪਵਨ ਖਸਮੁ ਬਿਸਰਾਇਓ ॥ ੧ ॥
ਜੀਅਰਾ ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਨਾ ਗਾਉ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਗਰਭ ਜੋਨਿ ਮਹਿ ਉਰਧ ਤਪੁ ਕਰਤਾ ॥
ਤਉ ਜਠਰ ਅਗਨਿ ਮਹਿ ਰਹਤਾ ॥ ੨ ॥
ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਜੋਨਿ ਭ੍ਰਮਿ ਆਇਓ ॥
ਅਬ ਕੇ ਛੁਟਕੇ ਠਉਰ ਨ ਠਾਇਉ ॥ ੩ ॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਭਜੁ ਸਾਰਿਗ ਪਾਨੀ ॥
ਆਵਤ ਦੀਸੈ ਜਾਤ ਨ ਜਾਨੀ ॥ ੪ ॥

(ਗਉੜੀ ਭ: ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੩੩੭)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਪ				ਧ							
ਗ	ਗ	ਪ	—	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	ਗ	ਸ
ਜੀ	ਅ	ਰਾ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਕੇ	ਗੁ	ਨਾ	ਗਾ	ऽ	ਉ
				ਪ							
ਨੁ̣	ਧ̣	ਸ	—	ਗ	ਪ	ਧ	ਸੰ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ
ਜੀ	ਅ	ਰਾ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਕੇ	ਗੁ	ਨਾ	ਗਾ	ऽ	ਉ

ਅੰਤਰਾ

ਗ			ਧ								
ਪ	—	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ
ਜੋ	ऽ	ਨ	ਛਾ	ਡ	ਜਉ	ਜ	ਗ	ਮਹਿ	ਆ	ऽ	ਇਓ
ਧ	ਨੁ	ਨੁ	ਪ	ਧ	ਧ	ਗ	ਗ	ਪ	ਗ	ਸ	ਸ
ਲਾ	ਗ	ਤ	ਪਵ	ਨ	ਖ	ਸ	ਮ	ਬਿਸ	ਰਾ	ऽ	ਇਓ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਕਲਾਵਤੀ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਮੋਤੀ ਤ ਮੰਦਰ ਊਸਰਹਿ ਰਤਨੀ ਤ ਹੋਹਿ ਜੜਾਉ ॥
ਕਸਤੂਰਿ ਕੁੰਗੂ ਅਗਰਿ ਚੰਦਨਿ ਲੀਪਿ ਆਵੈ ਚਾਉ ॥
ਮਤੁ ਦੇਖਿ ਭੂਲਾ ਵੀਸਰੈ ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ ॥ ੧ ॥
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਜੀਉ ਜਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ ॥
ਮੈ ਆਪਣਾ ਗੁਰੁ ਪੂਛਿ ਦੇਖਿਆ ਅਵਰੁ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਧਰਤੀ ਤ ਹੀਰੇ ਲਾਲ ਜੜਤੀ ਪਲਘਿ ਲਾਲ ਜੜਾਉ ॥
ਮੋਹਣੀ ਮੁਖਿ ਮਣੀ ਸੋਹੈ ਕਰੇ ਰੰਗਿ ਪਸਾਉ ॥
ਮਤੁ ਦੇਖਿ ਭੂਲਾ ਵੀਸਰੈ ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਨ ਨਾਉ ॥ ੨ ॥
ਸਿਧੁ ਹੋਵਾ ਸਿਧਿ ਲਾਈ ਰਿਧਿ ਆਖਾ ਆਉ ॥
ਗੁਪਤੁ ਪਰਗਟੁ ਹੋਇ ਬੈਸਾ ਲੋਕੁ ਰਾਖੈ ਭਾਉ ॥
ਮਤੁ ਦੇਖਿ ਭੂਲਾ ਵੀਸਰੈ ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ ॥ ੩ ॥
ਸੁਲਤਾਨੁ ਹੋਵਾ ਮੇਲਿ ਲਸਕਰ ਤਖਤਿ ਰਾਖਾ ਪਾਉ ॥
ਹੁਕਮੁ ਹਾਸਲੁ ਕਰੀ ਬੈਠਾ ਨਾਨਕਾ ਸਭ ਵਾਉ ॥
ਮਤੁ ਦੇਖਿ ਭੂਲਾ ਵੀਸਰੈ ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ ॥ ੪ ॥

(ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੪)

ਅਸਥਾਈ

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
													ਪ
													ਗਗ
													ਮਤ
ਧ			ਸਂ				ਗ						
ਪ	—	-ਧ	ਨੁ	ਧਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ	—	-ਧ	ਪਗ	—	—	ਗਗ
ਦੇ	ऽ	ऽਖ	ਭੂ	ऽऽ	ਲਾ	ऽ	ਵੀ	ऽ	ऽਸ	ਰੇऽ	ऽ	ऽ	ਤੇਰਾ
ਰ			ਸ										
ਸ	ਸ	-ਰ	ਨੁ	—	ਸ	ਗ	ਗ	ਰ	ਸ	ਸ	—	—	ਸਸ
ਚਿ	ਤ	ऽਨ	ਆ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ਉ	ऽ	ऽ	ਤੇਰਾ
					ਧ								
ਗ	ਪ	-ਪ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	—	ਸਂ	—	—	ਸਂਸਂ
ਚਿ	ਤ	ऽਨ	ਆ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ਉ	ऽ	ऽ	ਤੇਰਾ
ਸਂ													
ਨੁ	ਨੁ	-ਨੁ	ਧਨੁ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਨੁ	—	—	ਧ	ਪ	ਗਟ	ਸਸ
ਚਿ	ਤ	ऽਨ	ਆऽ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ਉ	ऽ	ऽऽ	ਮਤ

ਅੰਤਰਾ

ਪ					ਧ								
ਗ	ਪ	-ਪ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	—	—
ਮੋ	ਤੀ	Sਤ	ਮਂ	S	ਦ	ਰ	ਉ	S	Sਸ	ਰਹਿ	S	S	S
ਸਂ										ਸਂ			
ਨੁਨੁ	ਧ	-ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	-ਰਂ	ਗਂ	—	—	ਨੁ	—	ਧ	ਧ
ਰਤ	ਨੀ	Sਤ	ਹੇ	S	ਹਿੰ	Sਜ	ਝਾ	S	S	ਉ	S	S	S
ਪ					ਧ								
ਗ	ਪ	-ਪ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	-ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
ਕਸ	ਤੂ	Sਰ	ਕੂੰ	S	ਛੂ	S	ਅ	ਗ	Sਰ	ਚੰ	S	ਦ	ਨ
ਸਂ										ਸਂ			
ਨੁ	ਧ	-ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਗਂ	—	—	ਨੁ	—	ਧਪ	ਗਗ
ਲੀ	S	Sਪ	ਆ	S	ਵੇ	S	ਚਾਂ	S	S	ਉ	S	SS	ਮਤ

ਨੋਟ—ਇਹ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਖਭ ਸੁਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਕਲਾਵਤੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਰਾਗੇਸ਼੍ਵਰੀ (ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ)

ਵਾਦੀ—ਮ	ਠਾਟ—ਖਮਾਜ	ਸਮਾਂ— ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਖਾਡਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਧ-ਗ ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤੀ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਵੱਕ੍ਰ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਗ ਮ, ਧ ਨੁ ਸਂ, ।

ਮ
ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨੁ ਧ ਮ, ਗ ਰ ਸ।

ਸ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਧ਼ਨੁ਼ਸ, ਗਮ, ਮਧ-ਗ, ਮ, ਰ ਸ।

ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਲੰਕੇਸ਼੍ਰੀ ਬੰਕੇਸ਼੍ਰੀ ਰਾਜੇਸ਼੍ਵਰੀ ਬਾਗੇਸ਼੍ਵਰੀ ਰਾਗੇਸ਼੍ਵਰੀ ਇਤਿਆਦਿ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਤੇ ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਰਾਗ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਦਾ ਠਾਟ ਖਮਾਜ, ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਖਾਡਵ, ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ 'ਰਿਖਭ-ਪੰਚਮ' ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਪੰਚਮ ਵਰਜਿਤ, ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਨੂੰ ਵੱਕ੍ਰ ਕਰਕੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਦਾ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਗ-ਭਗ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਭੀ ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਸੀ. ਪਰ ਅਜ-ਕਲ ਇਹ ਕਾਫੀ ਠਾਟ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਂਜ ਵਰਜ-ਆਵਰਜ ਸੁਰ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਹਨ, ਪਰ ਕੁਝ ਸੁਰ-ਸਮੂਹ ਸਮਾਨ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :—"ਮਧ, ਨੁਸਂ-ਨੁਸਂਰਂਸਂ ਨੁਧ, ਮਧ ਨੁਧ ਸਂ" ਇਹ ਸੁਰ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਤੇ ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹਨ। ਅੱਗੇ "ਮਧ, ਨੁਧ ਮਗ, ਰਸ" ਐਸਾ ਤੀਵਰ ਗੰਧਾਰ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਤੇ ਕੋਮਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੰਜ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਰਾਗ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਅੱਜ ਕਲ ਰਾਗੇਸ਼੍ਵਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਧ੍ਰੁਰਪਦ ਗਾਇਕ ਨਿਖਾਦ ਤੀਵਰ ਜਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨਿਖਾਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖਯਾਲ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਲਾ ਕੇ ਹੀ ਗਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਧੈਵਤ-ਗੰਧਾਰ ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਗੰਧਾਰ-ਧੈਵਤ ਨੂੰ ਵਾਦੀ-ਸੰਵਾਦੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਮੱਧਮ-ਖੜਜ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਸੰਮਤੀ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਧਿਕ ਸੰਗਤੀ-ਯੁਕਤ ਰਹੇਗਾ। ਉਂਜ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ 'ਗ-ਮ-ਧ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ: "ਸ, ਰਸ

ਨ੍ਹਧ, ਨ੍ਹਸ, ਗ ਮ, ਮਧਗ, ਗਮਰ ਸ, ਗਮਧ, ਨੁਧ ਸੰ, ਨੁਧ-ਗ, ਮਰ, ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ। ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਰਾਗ ਦਾ ਹੀ ਦੂਜਾ ਮਨੋਹਰ ਰੂਪ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਰ-ਸੰਗਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗਾਇਕ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਮਨ-ਮੁਗਧ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ
੧. ਸ, ਰਸਨ੍ਹਧ, ਨ੍ਹਸ—ਗਮ, ਗਮਰ ਨ੍ਹਧਸ—ਸਗ, ਮਗਮਰਸ— ।

ਸ
੨. ਧਨ੍ਹਸ—ਗਮਧ, ਗਮਰ ਨ੍ਹਧ, ਮ੍ਹਧਨ੍ਹਸ—ਸਗਮਧ—ਗ, ਗਮਧਮ, ਗਮਰ, ਸ—ਰਨ੍ਹਧ, ਨ੍ਹਸ— ।

ਸ
੩. ਸ—ਧਨ੍ਹਸਗ, ਸਰਨ੍ਹਸ ਧਨ੍ਹਧਮ੍ਹ, ਧਨ੍ਹਸ—ਗਮਧ, ਨੁਧ, ਮਧਗ, ਮਰ ਨ੍ਹਧਸ—ਸਗਮ, ਮਗS ਰਸ

ਸੰ ਸੰ
—ਸਗਮਧ, ਧਨੁਧਮ, ਗਮਧਗਮ, ਸਗਮਧ, ਮਧ ਨੁS ਨੁS ਧਨੁਸੰ—ਨੁਧਮ, ਧਗਮਰ ਨ੍ਹਧਸ— ।

ਸੰ ਸੰ
੪. ਸਗਮ, ਧਨੁਧਸੰ—ਨੁS ਨੁਧ, ਮਧਨੁਸੰ—ਰੰਸੰਨੁਧ, ਮਧਨੁਧ ਨੁਸੰ—ਨੁਸੰਰੰਸੰ (ਸੰ) ਨੁ, ਨੁਧ, ਮਧ

ਮ
ਨੁਧSਗ, ਰਸ—ਮਗਮਧਨੁਸੰ—ਧਨੁਸੰਰੰਸੰ, ਰੰਸੰਨੁਸੰਨੁਧ, ਨੁਧਮ, ਗਮਨੁਧਨੁਸੰ—ਸੰਨੁ, ਨੁਧ, ਧਮ, ਗਮਰ ਨ੍ਹਧਨ੍ਹਸ— ।

ਮੰ
੫. ਸ, ਗਮਧਨੁਸੰ—ਨੁਧਮ, ਗਮਧ, ਮਧਨੁਸੰ—ਧਨੁਸੰਗੰ, ਰੰ—ਸੰ, ਸੰਨੁਧ, ਨੁਧਮ, ਗਮਰਸ, ਗਮਧਨੁ

ਸੰ ਸ
ਧਸੰ—ਸੰਗੰਮੰ, ਗੰ—ਮੰਰੰ, ਨੁਧ, ਨੁਸੰ, ਧਨੁ, ਮਧ, ਗਮਰ, ਨ੍ਹਧਸ—ਗਮਧਨੁਸੰ—ਨੁਸੰ ਧਨੁਸੰ,

ਸੰ
ਮਧਨੁਸੰ, ਗਮਧਨੁਸੰ, ਗੰਮੰਰੰਸੰ—(ਸੰ) ਨੁS ਨੁਧਗ, ਗਮਰਸ, ਗਮਗ, ਮਧਮ, ਧਨੁਧਸੰ—ਸੰਨੁਧਮ, ਮਧਮਗ, ਗਮਰSਸ— ।

ਤਾਨਾਂ (ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਨੰ: ੨)

੧. ਧਨੁ ਸਗ ਮਧ ਨੁਸੰ । ਰੰਸੰ ਨੁਧ ਗਮ ਰਸ । ਇਹ ਜਗ...

੨. ਧਨੁ ਸਗ ਮਗ ਰਸ, । ਸਗ ਮਧ ਗਮ ਰਸ, । ਗਮ ਧਨੁ ਧਮ ਗਮ । ਰਸ, ਮਧ ਨੁਸੰ ਨੁਧ ।

ਸੰਨੁ ਧਮ ਗਮ ਰਸ । ਇਹ ਜਗ...

੩. ਸਗ ਮਧ, ਗਮ ਧਨੁ । ਮਧ ਨੁਸੰ, ਧਨੁ ਸੰਗੰ । ਮੰਗੰ ਰੰਸੰ, ਗੰਰੰ ਸੰਨੁ, । ਰੰਸੰ ਨੁਧ, ਸੰਨੁ ਧਮ, ।
ਨੁਧ ਮਗ ਮਗ ਰਸ । ਇਹ ਜਗ...

੪. ਸਸ ਨੁਸ ਸ,ਨੁ ਧਮ, ।ਮਮ ਗਮ ਮ,ਗ ਰਸ, । ਧਧ ਮਧ ਧ,ਮ ਰਸ, । ਨੁਨੁ ਧਨੁ ਨੁ,ਧ ਗਮ, ।

ਸੰਸੰ ਨੁਸੰ ਸੰ,ਨੁ ਧਨੁ । ਧਮ ਗਮ ਰਸ ਨੁਸ । ਇਹ ਜਗ...

੫. ਗਮ ਗ,ਗ ਮਗ ਰਸ, । ਧਨੁ ਧ,ਧ ਨੁਧ ਮਗ, । ਨੁਸੰ ਨੁ,ਨੁ ਸੰਨੁ ਧਮ, । ਗੰਮੰ ਗੰ,ਗੰ ਮੰਗੰ ਰੰਸੰ ।
ਸੰਰੰ ਸੰ,ਸੰ ਰੰਸੰ ਨੁਧ । ਧਨੁ ਧ,ਧ ਨੁਧ ਮਗ । ਗਮ ਗ,ਗ ਮਗ ਰਸ । ਇਹ ਜਗ...

੬. ਧਨੁ ਨੁਧ, ਨੁਨੁ ਧਮ । ਨੁਸ ਸ,ਨੁ ਸਸ ਨੁਧ । ਗਮ ਮ,ਗ ਮਮ ਰਸ । ਮਧ ਧ,ਮ ਧਧ ਮਗ ।

ਧਨੁ ਨੁ,ਧ ਨੁਨੁ ਧਮ । ਨੁਸੰ ਸੰ,ਨੁ ਸੰਸੰ ਨੁਧ । ਗੰਮੰ ਮੰ,ਗੰ ਮੰਮੰ ਰੰਸੰ । ਸੰਰੰ ਸੰਸੰ, ਨੁਸੰ ਨੁਨੁ ।

ਧਨੁ ਧਧ, ਮਧ ਮਮ । ਗਮ ਰਰ ਸਰ ਸਸ । ਇਹ ਜਗ...

੭. ਨੁਸ ਗਮ ਧਨੁ ਸੰਗੰ । ਮੰਮੰ ਰੰਸੰ ਨੁਧ ਮਗ । ਮਮ ਰਸ, ਨੁਸ ਗਮ । ਧਨੁ ਸੰਗੰ ਰੰਸੰ ਨੁਧ ।

ਮਗ ਰਸ, ਨੁਸ ਗਮ । ਧਨੁ ਸੰਰੰ ਸੰਨੁ ਧਮ । ਗਮ ਰਸ, ਨੁਸ ਗਮ । ਧਨੁ ਸੰਨੁ ਧਮ ਗਮ ।

ਰਸ, ਨੁਸ ਗਮ ਧਨੁ । ਧਮ ਗਮ ਰਸ, ਨੁਸ । ਗਮ ਧਮ ਗਮ ਰਸ । ਇਹ ਜਗ...

੧. ਰਾਗ ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸੁਣਿ ਸਾਜਨ ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਦੇਸਰਾ ਅਖੀ ਤਾਰ ਲਗੰਨਿ ॥
ਗੁਰਿ ਤੁਠੈ ਸਜਣੁ ਮੇਲਿਆ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਸਵੰਨਿ ॥੧॥

(ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੩੦੨)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਸ	
														ਧ਼	ਨੁ਼
														ਸੁ	ਣ
														ਸ	
ਸ	ਗ	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਗ	ਮ	ਗ	—	—	ਮ	ਰ	ਸ	ਧ਼	ਨੁ਼
ਸਾ	ਜ	ਨ	ਪ੍ਰੇ	ਮ	ਸੰ	ਦੇ	ਸ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਸੁ	ਣ
ਸ	ਗ	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਗ	ਮ	ਗ	—	—	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਸਾ	ਜ	ਨ	ਪ੍ਰੇ	ਮ	ਸੰ	ਦੇ	ਸ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
—	ਸ	ਧ਼	ਨੁ਼	ਸ	ਗ	ਮ	ਧ	ਧਨੁ	ਸੰਨੁ	ਧਮ	ਗਮ	ਰਸ	ਨੁ਼ਸ		
ऽ	ਅ	ऽ	ਖੀ	ਤਾ	ऽ	ਰ	ਲ	ਗੰऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਨऽ		

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਗ	ਗ	ਮ	ਧ	—	ਨੁ	ਧ	ਸੰ	—	—	ਸੰ	ਸੰ	—	—	—
ਗੁਰ	ਤੁ	ਠੈ	ऽ	ਸ	ऽ	ਜ	ਣ	ਮੇ	ऽ	ऽ	ਲਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸੰ	ਗੰ	ਗੰ	ਮੰ	ਰੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਧਨੁ	ਸੰਨੁ	ਧਮ	ਗਮ	ਰਸ	ਨੁ਼ਸ		
ਜਨ	ਨ	ਨ	ਕ	ਸੁ	ऽ	ਖ	ਸ	ਵੰऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਨऽ		

ਨੋਟ—ਇਹ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਹੈ।

੨. ਰਾਗ ਰਾਗੇਸ੍ਰੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਇਹ ਜਗਿ ਮੀਤੁ ਨ ਦੇਖਿਓ ਕੋਈ ॥
ਸਗਲ ਜਗਤੁ ਅਪਨੈ ਸੁਖਿ ਲਾਗਿਓ ਦੁਖ ਮੈ ਸੰਗਿ ਨ ਹੋਈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਦਾਰਾ ਮੀਤ ਪੂਤ ਸਨਬੰਧੀ ਸਗਰੇ ਧਨ ਸਿਉ ਲਾਗੇ ॥
ਜਬ ਹੀ ਨਿਰਧਨ ਦੇਖਿਓ ਨਰ ਕਉ ਸੰਗੁ ਛਾਡਿ ਸਭ ਭਾਗੇ ॥੧॥
ਕਹਉ ਕਹਾ ਜਿਆ ਮਨ ਬਉਰੇ ਕਉ ਇਨ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਲਗਾਇਓ ॥
ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਸਗਲ ਭੈ ਭੰਜਨ ਜਸੁ ਤਾ ਕੋ ਬਿਸਰਾਇਓ ॥੨॥
ਸੁਆਨ ਪੂਛ ਜਿਉ ਭਇਓ ਨ ਸੂਧਉ ਬਹੁਤੁ ਜਤਨੁ ਮੈ ਕੀਨਉ ॥
ਨਾਨਕ ਲਾਜ ਬਿਰਦ ਕੀ ਰਾਖਹੁ ਨਾਮੁ ਤੁਹਾਰਉ ਲੀਨਉ ॥੩॥

(ਸੋਰਠ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੬੩੩)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	(ਸ)	—	ਧ̣	ਨੁ̣	ਸ	—	ਗ	—	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ
ਇ	ਹ	ਜ	ਗ	ਮੀ	ऽ	ਤ	ਨ	ਦੇ	ऽ	ਖਿਓ	ऽ	ਕੋ	ऽ	ਈ	ऽ
ਧ̣	ਨੁ̣	ਸ	ਗ	ਮ	ਗ	ਮ	ਮ	ਧ	—	ਗ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਸ	ਗ	ਲ	ਜ	ਤ	ਗ	ਅ	ਪ	ਨੈ	ऽ	ਸੁ	ਖ	ਲਾ	ऽ	ਗਿਓ	ऽ
								ਨੁ							
ਸ	ਗ	ਮ	—	ਧ	—	ਨੁ	ਸਂ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਮ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ
ਦੁ	ਖ	ਮੈ	ऽ	ਸੰ	ऽ	ਗ	ਨ	ਹੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਈ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਗ								ਨ							
ਮ	—	ਮ	—	ਧ	—	ਨੁ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਦਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਮੀ	ऽ	ਤ	ਪੂ	ऽ	ਤ	ਸ	ਨ	ਬੰ	ऽ	ਧੀ	ऽ
ਨੁ	ਨੁ	ਧ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਗਂ	—	—	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—
ਸ	ਗ	ਲੇ	ऽ	ਧ	ਨ	ਸਿਉ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗੇ	ऽ
ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	—	ਧ	ਧ	ਮ	ਮ	ਗ	—	ਗ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—
ਜ	ਬ	ਹੀ	ऽ	ਨਿ	ਰ	ਧ	ਨ	ਦੇ	ऽ	ਖਿਓ	ऽ	ਨ	ਰ	ਕਉ	ऽ
ਸ	—	ਗ	ਮ	ਧ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਮ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ
ਸੰ	ऽ	ਗ	ਛਾ	ऽ	ਡ	ਸ	ਭ	ਭਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗੇ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੩. ਰਾਗ ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਨ ਕੀ ਮਨ ਹੀ ਮਾਹਿ ਰਹੀ ॥
ਨਾ ਹਰਿ ਭਜੇ ਨ ਤੀਰਥ ਸੇਵੇ ਚੋਟੀ ਕਾਲਿ ਗਹੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਦਾਰਾ ਮੀਤ ਪੂਤ ਰਥ ਸੰਪਤਿ ਧਨ ਪੂਰਨ ਸਭ ਮਹੀ ॥
ਅਵਰ ਸਗਲ ਮਿਥਿਆ ਏ ਜਾਨਉ ਭਜਨੁ ਰਾਮੁ ਕੋ ਸਹੀ ॥ ੧ ॥
ਫਿਰਤ ਫਿਰਤ ਬਹੁਤੇ ਜੁਗ ਹਾਰਿਓ ਮਾਨਸ ਦੇਹ ਲਹੀ ॥
ਨਾਨਕ ਕਹਤ ਮਿਲਨ ਕੀ ਬਰੀਆ ਸਿਮਰਤ ਕਹਾ ਨਹੀ ॥ ੨ ॥

(ਸੋਰਠ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੬੩੧)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਸਂ
															ਮ
ਨੁ	ਧ	ਗ	ਮ	ਗ	—	—	—	ਮ	—	ਧ	ਮ	ਧਨੁ	ਸਂ	—	—
ਨ	ਕੀ	ਮ	ਨ	ਹੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮਾ	ऽ	ਹਿ	ਰ	ਹੀऽ	ऽ	ऽ,	ऽ
—	ਸਂ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਧ	ਗ	ਮ	ਰ	—	ਸ	ਧ਼	ਨੁ਼	ਸ	ਸ	—
ऽ	ਨਾ	ਹ	ਰਿ	ਭ	ਜੇ	ऽ	ਨ	ਤੀ	ऽ	ਰ	ਥ	ਸੇ	ऽ	ਵੇ	ऽ
—	ਗ	—	ਗ	ਮ	—	ਧ	ਧ	ਧਨੁ	ਸਂਨੁ	ਧਮ	ਗਮ	ਰਸ	ਨੁ਼ਸ	—	
ऽ	ਚੋ	ऽ	ਟੀ	ਕਾ	ऽ	ਲ	ਗ	ਹੀऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ	

ਅੰਤਰਾ

				ਗ											
	ਗ	—	ਗ	ਮ	—	ਧ	ਨੁਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
	ਦਾ	ऽ	ਰਾ	ਮੀ	ऽ	ਤ	ਪੂऽ	ऽ	ਤ	ਰ	ਥ	ਸੰ	ऽ	ਪ	ਤ
—	ਗਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨੁ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਮ	—	—
ऽ	ਧ	ਨ	ਪੂ	ਰ	ਨ	ਸ	ਭ	ਮ	ਹੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
—	ਗ	ਗ	ਗ	ਮ	ਮ	ਧ	ਧ	ਧਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ऽ	ਅਵ	ਰ	ਸ	ਗ	ਲ	ਮਿ	ਥਿ	ਆऽ	ऽ	ਏ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਨਉ	ऽ
—	ਗਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਧਨੁ	ਸਂਨੁ	ਧਮ	ਗਮ	ਰਸ	ਨੁ਼ਸ	—	
ऽ	ਭ	ਜ	ਨ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਕੋ	ਸऽ	ਹੀऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਰਾਗੇਸ੍ਰੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਫੁਰਮਾਨੁ ਤੇਰਾ ਸਿਰੈ ਊਪਰਿ ਫਿਰਿ ਨ ਕਰਤ ਬੀਚਾਰ ॥
ਤੁਹੀ ਦਰੀਆ ਤੁਹੀ ਕਰੀਆ ਤੁਝੈ ਤੇ ਨਿਸਤਾਰ ॥ ੧ ॥
ਬੰਦੇ ਬੰਦਗੀ ਇਕਤੀਆਰ ॥
ਸਾਹਿਬੁ ਰੋਸੁ ਧਰਉ ਕਿ ਪਿਆਰੁ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਆਧਾਰੁ ਮੇਰਾ ਜਿਉ ਫੂਲੁ ਜਈ ਹੈ ਨਾਰਿ ॥
ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਗੁਲਾਮੁ ਘਰ ਕਾ ਜੀਆਇ ਭਾਵੈ ਮਾਰਿ ॥ ੨ ॥

(ਗਉੜੀ ਭ: ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੩੩੮)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਗ
															ਬੈਂ
ਮ	ਧ	—	ਨ਼	ਧ	—	ਮ	ਗ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	ਰ	ਸ	ਸ	—
ऽ	ਦੇ	ऽ	ऽ	ਬੰ	ऽ	ऽ	ਦ	ਗੀ	ऽ	ਇਕ	ਤੀ	ਆ	ऽ	ਰ,	ऽ
												ਗ			
—	ਸ	ਧ	ਨ਼	ਸ	—	ਗ	ਮ	ਧਨ਼	ਸਂ	ਨ਼	ਧ	ਮ	ਰ	ਸ	
ऽ	ਸਾ	ਹਿ	ਬੁ	ਰੋ	ऽ	ਸੁ	ਧ	ਰਉ	ऽ	ਕਿ	ऽ	ਪਿਆ	ऽ	ਰੁ	

ਅੰਤਰਾ

	ਗ														
	ਮ	ਧ	ਨ਼	ਸਂ	—	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨ਼	—	ਧ	ਧ
	ਫੁਰ	ਮਾ	ਨੁ	ਤੇ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ਸਿ	ਰੈ	ऽऽ	ਊ	ऽ	ਪ	ਰਿ
												ਗ			
—	ਗਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧਨ਼	ਸਂ	ਨ਼	ਧ	ਮ	ਰ	ਸ	
ऽ	ਫਿ	ਰਿ	ਨ	ਕ	ਰ	ਤ	ਬੀ	ਚਾऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਾਤ ਗਰਭ ਮਹਿ ਆਪਨ ਸਿਮਰਨੁ ਦੇ ਤਹ ਤੁਮ ਰਾਖਨਹਾਰੇ ॥
ਪਾਵਕ ਸਾਗਰ ਅਥਾਹ ਲਹਰਿ ਮਹਿ ਤਾਰਹੁ ਤਾਰਨਹਾਰੇ ॥ ੧ ॥
ਮਾਧੌ ਤੂ ਠਾਕੁਰੁ ਸਿਰਿ ਮੋਰਾ ॥
ਈਹਾ ਊਹਾ ਤੁਹਾਰੋ ਧੋਰਾ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਕੀਤੇ ਕਉ ਮੇਰੈ ਸੰਮਾਨੈ ਕਰਣਹਾਰੁ ਤ੍ਰਿਣੁ ਜਾਨੈ ॥
ਤੂ ਦਾਤਾ ਮਾਗਨ ਕਉ ਸਗਲੀ ਦਾਨੁ ਦੇਹਿ ਪ੍ਰਭ ਭਾਨੈ ॥ ੨ ॥
ਖਿਨ ਮਹਿ ਅਵਰੁ ਖਿਨੈ ਮਹਿ ਅਵਰਾ ਅਚਰਜ ਚਲਤ ਤੁਮਾਰੇ ॥
ਰੂੜੋ ਗੂੜੋ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰੋ ਊਚੌ ਅਗਮ ਅਪਾਰੇ ॥ ੩ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਜਉ ਤੁਮਹਿ ਮਿਲਾਇਓ ਤਉ ਸੁਨੀ ਤੁਮਾਰੀ ਬਾਣੀ ॥
ਅਨਦੁ ਭਇਆ ਪੇਖਤ ਹੀ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਤਾਪ ਪੁਰਖ ਨਿਰਬਾਣੀ ॥ ੪ ॥

(ਸੋਰਠ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੧੩)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	ਧ਼	ਨੁ਼	ਸ	ਗ	ਗ	ਗ	ਮ	—
ਮਾ	ਧੋ	ਙ	ਤੂ	ਙ	ਠਾ	ਕੁ	ਰ	ਸਿਰ	ਮੋ	ਰਾ	ਙ
ਧ	ਮ	ਗ	ਮ	ਧ	ਨੁਧ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਮਗ	ਰਸ	ਨੁ਼ਸ
ਈ	ਹਾ	ਊ	ਹਾ	ਙ	ਤੂਙ	ਹਾ	ਰੋ	ਙ	ਧੋਙ	ਰਾਙ	ਙਙ

ਅੰਤਰਾ

ਗ	ਮ	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਮਾ	ਤ	ਗ	ਰਭ	ਮਹਿ	ਆ	ਪ	ਨ	ਸਿਮ	ਰਨ	ਦੇ	ਙ
ਸ	ਗਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨੁ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਮ
ਤਹ	ਤ	ਮ	ਰਾ	ਖ	ਨ	ਹਾ	ਙ	ਙ	ਰੇ	ਙ	ਙ
ਗ	ਮ	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਮਂ	ਸਂ
ਪਾ	ਵ	ਕ	ਸਾ	ਗਰ	ਅ	ਥਾਹ	ਙ	ਲ	ਹ	ਰ	ਮਹਿ
ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਧ	ਧਨੁ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਮਗ	ਰਸ
ਤਾ	ਰਹੁ	ਙ	ਤਾ	ਰ	ਨ	ਹਾਙ	ਙ	ਙ	ਰੇ	ਙਙ	ਙਙ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਿਰਤਕ ਕਉ ਪਾਇਓ ਤਨਿ ਸਾਸਾ ਬਿਛੁਰਤ ਆਨਿ ਮਿਲਾਇਆ ॥
ਪਸੂ ਪਰੇਤ ਮੁਗਧ ਭਏ ਸ੍ਰੋਤੇ ਹਰਿ ਨਾਮਾ ਮੁਖਿ ਗਾਇਆ ॥ ੧ ॥
ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਕੀ ਦੇਖੁ ਵਡਾਈ ॥
ਤਾ ਕੀ ਕੀਮਤਿ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਦੂਖ ਸੋਗ ਕਾ ਢਾਹਿਓ ਡੇਰਾ ਅਨਦ ਮੰਗਲ ਬਿਸਰਾਮਾ ॥
ਮਨ ਬਾਂਛਤ ਫਲ ਮਿਲੇ ਅਚਿੰਤਾ ਪੂਰਨ ਹੋਏ ਕਾਮਾ ॥ ੨ ॥
ਈਹਾ ਸੁਖੁ ਆਗੈ ਮੁਖ ਊਜਲ ਮਿਟਿ ਗਏ ਆਵਣ ਜਾਣੇ ॥
ਨਿਰਭਉ ਭਏ ਹਿਰਦੈ ਨਾਮੁ ਵਸਿਆ ਅਪੁਨੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਮਨਿ ਭਾਣੇ ॥੩॥
ਊਠਤ ਬੈਠਤ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਦੂਖੁ ਦਰਦੁ ਭ੍ਰਮੁ ਭਾਗਾ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਾ ਕੇ ਪੂਰ ਕਰੰਮਾ ਜਾ ਕਾ ਗੁਰ ਚਰਨੀ ਮਨੁ ਲਾਗਾ ॥੪॥

(ਸੋਰਠ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੧੯)

ਅਸਥਾਈ

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
				ਸਂ									
ਧਨ਼	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ਼	ਧ	—	ਗ	ਗ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਪੂS	S	ਰੇ	ਗੁ	ਰ	ਕੀ	S	ਦੇ	ਖ	ਵ	ਡਾ	S	ਈ	S
ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਸ	—	ਗ	ਗ	ਮ	ਧ	ਮ	ਧਨ਼	ਸਂ	ਨ਼	ਧ
ਤਾ	ਕੀ	S	ਕੀ	S	ਮ	ਤ	ਕਹ	ਣ	ਨ	ਜਾS	S	ਈ	S

ਅੰਤਰਾ

ਗ	ਮ	ਮ	ਧ	—	ਧ	ਮ	ਧਨ਼	ਸਂ	ਸਂਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਮਿਰ	ਤ	ਕ	ਕਉ	S	ਪਾ	S	ਇਓ	S	ਤਨ	ਸਾ	S	ਸਾ	S
ਸਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ਼	ਸਂ	ਨ਼	—	ਧ	—
ਬਿਛ	ਰ	ਤ	ਆ	S	ਨ	ਮਿ	ਲਾ	S	S	ਇਆ	S	S	S
ਗ	ਮ	—	ਧ	—	ਧ	ਮ	ਧਨ਼	ਸਂ	ਸਂਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਪ	ਸੂ	S	ਪਰੇ	S	ਤ	ਮੁ	ਗS	ਧ	ਭਏ	ਸ੍ਰੋ	S	ਤੇ	S
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ਼	—	ਧ	ਧ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	—	—	—
ਹ	ਰਿ	ਨਾ	ਮਾ	S	ਮੁ	ਖ	ਗਾ	S	S	ਇਆ	S	S	S

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੭. ਰਾਗ ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਰੂਪ ਹੀਨ ਕੁਲ ਹੀਨ ਗੁਨ ਹੀਨ ਗਿਆਨ ਹੀਨ,
ਸੋਭਾ ਹੀਨ ਭਾਗ ਹੀਨ ਤਪ ਹੀਨ ਬਾਵਰੀ ॥
ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਰਸ ਹੀਨ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਹੀਨ,
ਬੁਧਿ ਬਲ ਹੀਨ ਸੂਧੇ ਹਸਤ ਨ ਪਾਵਰੀ ॥
ਪ੍ਰੀਤ ਹੀਨ ਰੀਤਿ ਹੀਨ ਭਾਇ ਭੈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੀਨ,
ਚਿਤ ਹੀਨ ਬਿਤ ਹੀਨ ਸਹਜ ਸੁਭਾਵਰੀ ॥
ਅੰਗ ਅੰਗ ਹੀਨ ਦੀਨਾ ਧੀਨ ਪਰਾਚੀਨ ਲਗਿ,
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਕੈਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੁਇ ਰਾਵਰੀ ॥ ੨੨੦ ॥

(ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਸ	ਗ	ਮ	ਗ
ਰੂ	ਪ	ਹੀ	ऽ	ਨ	ਕੁ	ਲ	ਹੀ	ऽ	ਨ
ਸ	ਸ	ਨ਼	ਧ਼	ਮ਼	ਧ਼	ਨ਼ਧ਼	ਸ	—	ਸ
ਗੁ	ਨ	ਹੀ	ऽ	ਨ	ਗਿਆ	ਨऽ	ਹੀ	ऽ	ਨ
ਗ	ਗ	ਮ	—	ਮ	ਧ	ਨੁਧ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਸੋ	ਭਾ	ਹੀ	ऽ	ਨ	ਭਾ	ਗऽ	ਹੀ	ऽ	ਨ
		ਸਂ							
ਸਂ	ਰਂ	ਨੁ	ਧ	ਧ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਤ	ਪ	ਹੀ	ऽ	ਨ	ਬਾ	ਵ	ਰੀ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

			ਸਂ						
ਗ	ਮ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਦ੍ਰਿ	ऽਸ਼	ਟਿ	ऽ	ਦ	ਰ	ਸ	ਹੀ	ऽ	ਨ
ਧ	ਨੁ	ਸਂ	ਗਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਸ਼	ਬ	ਦ	ऽ	ਸੁ	ਰ	ਤਿ	ਹੀ	ऽ	ਨ
ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਧ	ਗ	—	ਮ
ਬੁ	ਧਿ	ਬ	ऽ	ਲ	ਹੀ	ਨ	ਸੂ	ऽ	ਧੇ
ਰ	ਸ	ਨ਼ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਸ	ਗ	ਮ	—	—
ਹ	ऽਸ	ਤऽ	ऽ	ਨ	ਪਾ	ਵ	ਰੀ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

(ਰਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਝਿੰਝੋਟੀ

ਵਾਦੀ—ਗ	ਠਾਟ—ਖਮਾਜ	ਸਮਾਂ—ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਧ	ਜਾਤੀ—ਸੰਪੂਰਣ-੨	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਆਰੋਹ ਵਿਚ 'ਗ—ਨ' ਦਾ ਅਲਪ ਪ੍ਰਯੋਗ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨੁ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨੁ ਧ, ਪ ਮ ਗ, ਰ ਸ।

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਸ, ਨੁਧ, ਪ ਧ ਸ, ਧ ਸ ਰ ਮ ਗ।

ਝਿੰਝੋਟੀ ਰਾਗ ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਣ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ, ਸੰਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਝਿੰਝੋਟੀ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਇਕ—ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋ ਗੰਧਾਰ ਲਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜਾ—ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੀ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਅੱਜਕਲ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ।

ਝਿੰਝੋਟੀ, ਖਮਾਜ, ਗਾਰਾ ਤੇ ਖੰਬਾਵਤੀ ਸਮਪਰਕ੍ਰਿਤਿਕ ਰਾਗ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਸਮਝ ਲਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਗਾਉਣਾ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸੌਖਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—ਝਿੰਝੋਟੀ ਦਾ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਰਾਗ ਖਮਾਜ ਹੈ। ਖਮਾਜ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਸੁਰ ਪ੍ਰਬਲ ਤੇ ਨਿਖਾਦ ਤੀਵਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਝਿੰਝੋਟੀ ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਆਰੋਹ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਅਕਸਰ ਗੰਧਾਰ ਨਿਖਾਦ ਛੱਡ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਗ ਗਾਰਾ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ-ਨਿਖਾਦ ਤੀਵਰ ਤੇ ਅਵਰੋਹ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਨਿਖਾਦ-ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ ਲਾਈਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਖੰਬਾਵਤੀ ਰਾਗ ਦਾ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਸਮਪਰਕ੍ਰਿਤਿਕ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :—

ਖਮਾਜ—ਗ, ਮ ਪ ਧ ਨੁ ਧ, ਮ ਪ ਧ ਮਗ, ਗਮਪ ਧਨੁਧ, ਪਧਨਸਂ ਨੁਧ, ਮਪਧ, ਮਗ—ਸ।

ਝਿੰਝੋਟੀ—ਸ, ਨੁਧ ਪ ਧ ਸ, ਧ ਸ ਰ ਮ ਗ, ਰਸ, ਰਸਨੁਧਪ ਧਸ, ਧਸਰਮਗ।

ਗਾਰਾ—ਮ ਗ ਰ ਗੁ ਰ ਸ, ਰ ਨ ਸ ਨੁ ਧ, ਮ ਧ ਨ ਸ, ਧਨੁਗ, ਮਪਮਗਰ, ਗੁਰਸ, ਨਸਧਨੁਗ।

ਖੰਬਾਵਤੀ—ਸ, ਰ ਮ ਪ ਧ ਨੁ ਧ, ਨੁ ਪ ਧ ਸਂ, ਨੁਧਪ, ਧਮ, ਪਗ, ਮ ਸ।

ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਖ ਆਧਾਰਾਂ ਤੋਂ ਚਾਰੇ ਰਾਗ ਵਖੋ-ਵਖ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣਗੇ। ਖਯਾਲ, ਠੁਮਰੀ ਤੇ ਗ਼ਜ਼ਲ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਤੀਵਰ ਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ

ਦਾ ਥੋੜਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਅਧਿਕਤਰ ਮੰਦ੍ਰ ਤੇ ਮੱਧ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਸੁਰ-ਰੂਪ "ਸਰਗੁਰ ਸਨ਼ਧ਼ਪ਼, ਧ਼ਸਰਮਗ, ਰਸ, ਨ਼ਸਰਸਨ਼ਧ਼ਪ਼ਧ਼ਸ, ਧ਼ਸਰਮਗ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ। ਪਰ ਧ੍ਰੁਪਦ-ਧਮਾਰ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਮੱਧ ਤੇ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ "ਸ, ਨ਼ਧ਼ਪ਼, ਧ਼ਸਰਮਗ, ਰਗਰਸ, ਰਮਪਧਸੰ, ਸੰਨੁਧ, ਪਧ
ਪ
ਮਗ, ਰਸ" ਇੰਜ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਸੁਰਤੋ ਮਧੁਰ ਰਾਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਧਿਕ ਗਾਇਆ-ਬਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

੧. ਸ—ਰਮਗ, ਰਸ ਨ਼ਧ਼ਪ਼, ਧ਼ਨ਼ਧ਼ਸ—ਧ਼ਸਰਮਗ, ਸ—ਰਗਮ, ਗਰਸ—ਨ਼ਧ਼ਪ਼ਧ਼ਸ—।

੨. ਸਰਮਗ, ਸ—ਗਮ, ਪਧ, ਗਪਮਗ, ਰਗਰਸ—ਨ਼ਧ਼ਪ਼, ਮ਼ਪ਼ਧ਼ਸ—ਧ਼ਸਰਮਗ, ਰਸ—ਰਗਮਗ, ਸ—।

੩. ਸਗਮਪ, ਗਮਧਪ ਮਗ, ਗਪਮਗ, ਰਸ—ਰਸਨ਼ਧ਼ਪ਼ਧ਼ਸ—ਸਰਮਪਧਨੁਧ, ਧਪਮਗਰਸ—ਸਰਗਮਪ, ਧਪਮਗਪ, ਮਗਰਸਰਮਗ, ਰਸ—।

੪. ਰਮਪਧ, ਪਮਗ, ਰਮਪਧਨੁਧ, ਪਧਸੰ—ਨੁਧ, ਧਪਮਗ, ਰਸ—ਧ਼ਸਰਮਪਧਨੁਧਪ, ਧਸੰ—ਪਧਸੰ—ਰੰਸੰਨੁਧਸੰ—ਰੰਗੰਸੰ—ਨੁਨੁਧਸੰ—ਸੰਰੰਗੰਸੰਰੰਨੁਧਪਧਸੰ—ਨੁਧਪ, ਧਪਮਗ, ਰਗਰਸਨ਼ਧ਼ਸ—।

੫. ਪਮਪਧਨੁਨੁਧ—ਪ, ਧਮਗ ਰਮਪ, ਰਮਪਧਨੁਧ—ਪ, ਧਮਗ, ਪਮਗਰਸ—ਰਮਪਧਨੁਧ, ਪਧਸੰ—ਧਸੰਰੰਨੁਧਸੰ—ਧਸੰਰੰਗੰਸੰਰੰਨੁਧਪਧਸੰ—ਧਸੰਰੰਮੰਗੰ, ਰੰਸੰਰੰਨੁਧ, ਪਧਸੰ—ਨੁਧ, ਧਪ, ਪਮ, ਮਗ, ਰਸ। ਪ਼ਧ਼ ਸਰ ਗਮ ਗਰ ਸਨ਼ ਧ਼ਪ਼ ਧ਼ਸ—ਪ਼ਧ਼ ਸਰ ਗਮ ਪਧ ਪਮ ਗਰ ਸਨ਼ ਧ਼ਪ਼ ਧ਼ਸ—ਰਮ ਪਧ ਨੁਧ ਪਮ ਗਰ ਸਨ਼ ਧ਼ਪ਼ ਧ਼ਸ—ਗਮ ਪਧ ਨੁਧ ਸੰਨੁ ਧਪ ਮਗ ਰਸ ਨ਼ਧ਼ ਪ਼ਧ਼ਸ—ਰਮ ਪਧ ਸੰਰੰ ਸੰਨੁ ਧਪ ਮਗ ਰਸ ਨ਼ਧ਼ ਪ਼ਧ਼ਸ—।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਸਰ ਮਗ ਰਸ ਨੁਧ । ਪਧ ਸਰ ਮਗ ਰਸ । ਰਮ ਪਧ ਨੁਧ ਪਮ । ਗਰ ਮਪ ਧਸਂ ਨੁਧ ।

ਪਮ ਗਰ ਸਨੁ ਧਸ ।

੨. ਪਮ ਗਰ ਸਰ ਮਪ । ਧਨੁ ਧਪ ਪਧ ਸਂਰਂ । ਨੁਧ ਪਮ ਪਧ ਸਂਸਂ । ਨੁਧ ਪਧ ਨੁਧ ਪਮ ।

ਗS, ਪਮ ਗਰ ਸਨੁ । ਧਪ ਧਸ ਰਮ ਪਧ । ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਗ ਰਸ ।

੩. ਰਮ ਪਧ ਸਂਨੁ ਧਪ । ਮਗ ਰਸ, ਧਸ ਰਮ । ਪਧ ਸਂਰਂ ਸਂਨੁ ਧਪ । ਮਗ ਰਸ ਧਸ ਰਮ ।

ਪਧ ਸਂਰਂ ਮਂਗਂ ਰਂਸਂ । ਨੁਧ ਪਮ ਗਰ ਸS ।

੪. ਨੁਧ ਪਮ ਗਰ ਸਨੁ । ਧਪ ਧਸ ਰਮ ਰਮ । ਪਧ ਪਧ ਨੁਧ ਪਮ । ਗਰ ਮਪ ਧਸਂ ਧਸਂ ।

ਰਂਗਂ ਮਂਗਂ ਰਂਸਂ ਰਂਪਂ । ਮਂਗਂ ਰਂਸਂ, ਗਂਰਂ ਸਂਨੁ । ਧਪ ਮਗ ਰਮ ਪਧ । ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਗ ਰਸ ।

੫. ਸਰ ਗਮ, ਰਗ ਮਪ, । ਗਮ ਪਧ, ਮਪ ਧਨੁ, । ਪਧ ਨੁਸਂ, ਧਨੁ ਸਂਰਂ, । ਸਂਰਂ ਗਂਮਂ, ਪਂਮਂ ਗਂਰਂ, ।

ਮਂਗਂ ਰਂਸਂ, ਗਂਰਂ ਸਂਨੁ । ਸਂਨੁ ਧਪ, ਨੁਧ ਪਮ, । ਧਪ ਮਗ, ਮਗ ਰਸ, । ਗਰ, ਸਨੁ ਧਪ ਧਸ ।

੬. ਸਰ ਸਨੁ ਧਪ ਧਸ, । ਰਮ ਗਰ ਸਨੁ ਧਪ । ਧਸ, ਰਮ ਪਮ ਗਰ । ਸਨੁ ਧਪ ਧਸ, ਰਮ ।

ਪਧ ਪਮ ਗਰ ਸਨੁ । ਧਪ ਧਸ, ਰਮ ਪਧ । ਨੁਧ ਪਮ ਗਰ ਸਨੁ । ਧਪ ਧਸ, ਰਮ ਪਧ ।

ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਗ ਰਸ, । ਮਪ ਧਸਂ ਗਂਮਂ ਗਂਰਂ । ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਗ ਰਸ, ।

੧. ਰਾਗ ਝਿੰਝੋਟੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਮਾਤ ਗਰਭ ਮਹਿ ਆਪਨ ਸਿਮਰਨੁ ਦੇ ਤਹ ਤੁਮ ਰਾਖਨਹਾਰੇ ॥
ਪਾਵਕ ਸਾਗਰ ਅਥਾਹ ਲਹਰਿ ਮਹਿ ਤਾਰਹੁ ਤਾਰਨਹਾਰੇ ॥ ੧ ॥
ਮਾਧੌ ਤੂ ਠਾਕੁਰੁ ਸਿਰਿ ਮੋਰਾ ॥
ਈਹਾ ਊਹਾ ਤੁਹਾਰੋ ਧੋਰਾ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਕੀਤੇ ਕਉ ਮੇਰੈ ਸੰਮਾਨੈ ਕਰਣਹਾਰੁ ਤ੍ਰਿਣੁ ਜਾਨੈ ॥
ਤੂ ਦਾਤਾ ਮਾਗਨ ਕਉ ਸਗਲੀ ਦਾਨੁ ਦੇਹਿ ਪ੍ਰਭ ਭਾਨੈ ॥ ੨ ॥
ਖਿਨ ਮਹਿ ਅਵਰੁ ਖਿਨੈ ਮਹਿ ਅਵਰਾ ਅਚਰਜ ਚਲਤ ਤੁਮਾਰੇ ॥
ਰੂੜੋ ਗੂੜੋ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰੋ ਊਚੌ ਅਗਮ ਅਪਾਰੇ ॥ ੩ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਜਉ ਤੁਮਹਿ ਮਿਲਾਇਓ ਤਉ ਸੁਨੀ ਤੁਮਾਰੀ ਬਾਣੀ ॥
ਅਨਦੁ ਭਇਆ ਪੇਖਤ ਹੀ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਤਾਪ ਪੁਰਖ ਨਿਰਬਾਣੀ ॥ ੪ ॥

(ਸੋਰਠ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੧੩)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਰ ਮਾ
		ਧ॒													
ਸ	ਨ॒	ਪ॒	ਧ॒	ਸ	—	—	ਸ	ਧ॒	ਸ	ਰ	ਮ	ਗ	ਸਰ	ਸ	—
ऽ	ਧੋ	ऽ	ऽ	ਤੂ	ऽ	ऽ	ਠਾ	ਕੁ	ਰ	ਸਿ	ਰ	ਮੋ	ऽऽ	ਰਾ,	ऽ
ਰ	ਮ	ਪ	ਧ	ਨ॒	—	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮਗ	ਰਗ	ਸ	
ਈ	ऽ	ਹਾ	ऽ	ਊ	ऽ	ਹਾ	ਤੁ	ਹਾ	ऽ	ਰੋ	ऽ	ਧੋऽ	ऽऽ	ਰਾ	

ਅੰਤਰਾ

												ਸਂ			
ਮ	ਪ	ਧਨ॒	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ॒	ਨ॒	ਧ	ਪ
ਮਾ	ऽ	ਤऽ	ਗ	ਰ	ਭ	ਮਹਿ	ऽ	ਆ	ऽ	ਪ	ਨ	ਸਿਮ	ਰਨ	ਦੇ	ऽ
								ਸਂ							
ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਗਂ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਨ॒	—	ਧ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	—
ਤਹ	ऽ	ਤੁ	ਮ	ਰਾ	ऽ	ਖ	ਨ	ਹਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ऽ
										ਪ					
ਪ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਨ॒	ਨ॒	ਧ	ਪ	ਧ	—	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ
ਪਾ	ऽ	ਵ	ਕ	ਸਾ	ਗ	ਰ	ਅ	ਥਾਹ	ऽ	ऽ	ਲ	ਹ	ਰ	ਮਹਿ	ऽ
ਰ	ਮ	ਪ	ਧ	ਨ॒	—	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮਗ	ਰਗ	ਸ	
ਤਾ	ऽ	ਰਹੁ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ਰ	ਨ	ਹਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰੇऽ	ऽऽ	ऽ	

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਝਿੰਝੋਟੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਨ ਰੇ ਕਉਨੁ ਕੁਮਤਿ ਤੈ ਲੀਨੀ ॥
ਪਰ ਦਾਰਾ ਨਿੰਦਿਆ ਰਸ ਰਚਿਓ ਰਾਮ ਭਗਤਿ ਨਹਿ ਕੀਨੀ ॥ ੧ ॥ਰਹਾਉ॥
ਮੁਕਤਿ ਪੰਥੁ ਜਾਨਿਓ ਤੈ ਨਾਹਨਿ ਧਨ ਜੋਰਨ ਕਉ ਧਾਇਆ ॥
ਅੰਤਿ ਸੰਗ ਕਾਹੂ ਨਹੀ ਕੀਨਾ ਬਿਰਥਾ ਆਪੁ ਬੰਧਾਇਆ ॥ ੧ ॥
ਨਾ ਹਰਿ ਭਜਿਓ ਨ ਗੁਰ ਜਨੁ ਸੇਵਿਓ ਨਹ ਉਪਜਿਓ ਕਛੁ ਗਿਆਨਾ ॥
ਘਟ ਹੀ ਮਾਹਿ ਨਿਰੰਜਨੁ ਤੇਰੈ ਤੈ ਖੋਜਤ ਉਦਿਆਨਾ ॥ ੨ ॥
ਬਹੁਤ ਜਨਮ ਭਰਮਤ ਤੈ ਹਾਰਿਓ ਅਸਥਿਰ ਮਤਿ ਨਹੀ ਪਾਈ ॥
ਮਾਨਸ ਦੇਹ ਪਾਇ ਪਦ ਹਰਿ ਭਜੁ ਨਾਨਕ ਬਾਤ ਬਤਾਈ ॥ ੩ ॥

(ਸੋਰਠ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੬੩੧)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਨ਼̱
															ਮ
ਧ਼													ਰ		
ਪ਼	ਧ਼	ਸ	ਰ	ਮ	ਗ	ਰ	ਪ	ਮ	ਗਰ	ਸਰ	ਗ	—	ਸ	—	—
ਨ	ਰੇ	ऽ	ਕਉ	ऽ	ਨ	ਕੁ	ਮ	ਤ	ਤੈਂऽ	ऽऽ	ਲੀ	ऽ	ਨੀ	ऽ,	ऽ
								ਰ		ਨ̱					
ਸ	ਸ	ਗ	—	ਗ	ਮ	ਰ	ਗ	ਸ	—	ਸ	ਰਸ	ਧ਼	ਨ਼̱	ਧ਼	—
ਪ	ਰ	ਦਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਨਿੰ	ऽ	ਦਿਆ	ऽ	ਰ	ਸऽ	ਰ	ਚਿ	ਓ	ऽ
ਪ਼	ਧ਼	ਸ	ਰ	ਗਮ	ਪ	ਮਪ	ਧ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ	—	
ਰਾ	ऽ	ਮ	ਭ	ਗऽ	ਤ	ਨਹਿ	ऽ	ਕੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ऽ	

ਅੰਤਰਾ

ਸ	ਸ	ਰ	ਗਮ	ਧ	ਪ	ਪ	—	ਮ	ਪ	ਧ	ਪ	ਗ	ਪ	ਮ	ਗ
ਮੁ	ਕ	ਤ	ਪੰऽ	ऽ	ਥ	ਜਾ	ऽ	ਨਿਓ	ऽ	ਤੈ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਹ	ਨ
ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਨ̱	ਨ̱	ਧ	ਪ	ਧ	—	ਪ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ	—
ਧ	ਨ	ਜੋ	ऽ	ਰ	ਨ	ਕਉ	ऽ	ਧਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ
								ਸ							
ਸ	—	ਰ	ਪ	ਮ	ਗ	ਸ	ਰ	ਨ਼̱	—	ਧ਼	ਪ਼	ਧ਼	ਸ	ਸ	—
ਅੰ	ऽ	ਤ	ਸੰ	ऽ	ਗ	ਕਾ	ऽ	ਹੂ	ऽ	ਨ	ਹੀ	ਕੀ	ऽ	ਨਾ	ऽ

ਪ਼	ਧ਼	ਸ	—	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ
ਬਿ	ਰ	ਬਾ	ऽ	ਆ	ऽ	ਪ	ਬੰ	ਧਾऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਝਿੰਝੋਟੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਦੁਇ ਦੁਇ ਲੋਚਨ ਪੇਖਾ ॥ ਹਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਉਰੁ ਨ ਦੇਖਾ ॥
ਨੈਨ ਰਹੇ ਰੰਗੁ ਲਾਈ ॥ ਅਬ ਬੇਗਲ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਈ ॥ ੧ ॥
ਹਮਰਾ ਭਰਮੁ ਗਇਆ ਭਉ ਭਾਗਾ ॥ ਜਬ ਰਾਮ ਨਾਮ ਚਿਤੁ ਲਾਗਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਬਾਜੀਗਰ ਡੰਕ ਬਜਾਈ ॥ ਸਭ ਖਲਕ ਤਮਾਸੇ ਆਈ ॥
ਬਾਜੀਗਰ ਸ੍ਵਾਂਗੁ ਸਕੇਲਾ ॥ ਅਪਨੇ ਰੰਗ ਰਵੈ ਅਕੇਲਾ ॥ ੨ ॥
ਕਥਨੀ ਕਹਿ ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਈ ॥ ਸਭ ਕਥਿ ਕਥਿ ਰਹੀ ਲੁਕਾਈ ॥
ਜਾ ਕਉ ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਪਿ ਬੁਝਾਈ ॥ ਤਾ ਕੇ ਹਿਰਦੈ ਰਹਿਆ ਸਮਾਈ ॥ ੩ ॥
ਗੁਰ ਕਿੰਚਤ ਕਿਰਪਾ ਕੀਨੀ ॥ ਸਭ ਤਨੁ ਮਨੁ ਦੇਹ ਹਰਿ ਲੀਨੀ ॥
ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਰੰਗਿ ਰਾਤਾ ॥ ਮਿਲਿਓ ਜਗ ਜੀਵਨ ਦਾਤਾ ॥ ੪ ॥

(ਸੋਰਠ ਭ:ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੫੫)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਪ	ਮ
														ਹਮ	ਰਾ
				ਧ਼				ਗ							
ਗ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਪ਼	ਧ਼	ਸ	ਰ	ਮ	—	ਗ	—	ਰ	ਸ	ਸ	ਸ
ਭ	ਰ	ਮ	ਗ	ਇਆ	ऽ	ਭਉ	ऽ	ਭਾ	ऽ	ਗਾ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਜ	ਬ
ਰ	—	ਗਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਧ	ਨ਼	ਧ	—	ਪ	—	ਮਗ	ਰਸ		
ਰਾ	ऽ	ਮऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਚਿ	ਤ	ਲਾ	ऽ	ਗਾ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ		

ਅੰਤਰਾ

								ਸਂ							
ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਨ਼	ਧ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	—	—	—	—	ਸਂ
ਦੁ	ਇ	ਦੁ	ਇ	ਲੋ	ऽ	ਚ	ਨ	ਪੇ	ऽ	ਖਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹਉ
				ਸਂ											
ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ਼	—	ਧ	ਪ	ਧ	—	ਪ	—	ਮਗ	ਰਸ		
ਹ	ਰਿ	ਬਿ	ਨ	ਅਉ	ऽ	ਰ	ਨ	ਦੇ	ऽ	ਖਾ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਹਮਰਾ...	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਝਿੰਝੋਟੀ, ਕਹਿਰਵਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮੀਤਾ ਐਸੇ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਾਏ ॥
ਛੋਡਿ ਨ ਜਾਈ ਸਦ ਹੀ ਸੰਗੇ ਅਨਦਿਨ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਗਾਏ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਮਿਲਿਓ ਮਨੋਹਰੁ ਸਰਬ ਸੁਖੈਨਾ ਤਿਆਗਿ ਨ ਕਤਹੂ ਜਾਏ ॥
ਅਨਿਕ ਅਨਿਕ ਭਾਤਿ ਬਹੁ ਪੇਖੇ ਪ੍ਰਿਅ ਰੋਮ ਨ ਸਮਸਰਿ ਲਾਏ ॥੧॥
ਮੰਦਰਿ ਭਾਗੁ ਸੋਭ ਦੁਆਰੈ ਅਨਹਤ ਰੁਣੁ ਝੁਣੁ ਲਾਏ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਰੰਗੁ ਮਾਣੇ ਗ੍ਰਿਹ ਪ੍ਰਿਅ ਥੀਤੇ ਸਦ ਥਾਏ ॥੨॥

(ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੫੩੩)

ਅਸਥਾਈ

○				×				○				×			
				ਰ				ਸ							
ਸ	ਮ	ਗ	—	ਸ	ਗ	ਰ	ਸ	ਨੁ̣	ਧ̣	ਪ̣	ਧ̣	ਸ	—	ਸ	—
ਮੀ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ਐ	ऽ	ਸੇ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਜੀ	ਉ	ਪਾ	ऽ	ਏ	ऽ
												ਪ			
ਸ	—	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਪ	—	ਮ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ
ਛੋ	ऽ	ਡ	ਨ	ਜਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ਸ	ਦ	ਹੀ	ऽ	ਸੰ	ऽ	ਗੇ	ऽ
						ਰ		ਸ				ਧ̣			
ਮ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਸ	ਰ	ਨੁ̣	ਧ̣	ਪ̣	—	ਸ	ਮ	ਗ	—
ਅ	ਨ	ਦਿ	ਨ	ਗੁ	ਰ	ਮਿ	ਲ	ਗਾ	ऽ	ਏ	ऽ	ਮੀ	ऽ	ਤਾ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ															
ਮ	ਪ	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	—	ਧ	—
ਮਿ	ਲਿ	ਓ	ਮ	ਨੋ	ऽ	ਹ	ਰ	ਸ	ਰ	ਬ	ਸੁ	ਖੈ	ऽ	ਨਾ	ऽ
								ਸ							
ਪ	ਧਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਸ	ਰ	ਨੁ̣	ਧ̣	ਪ̣	—				
ਤਿਆ	ऽऽ	ਗ	ਨ	ਕ	ਤ	ਹੂ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਏ	ऽ	ਮੀਤਾ...			

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਝਿੰਝੋਟੀ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਬ ਹਮ ਹੋਤੇ ਤਬ ਤੂ ਨਾਹੀ ਅਬ ਤੂਹੀ ਮੈ ਨਾਹੀ ॥
ਅਨਲ ਅਗਮ ਜੈਸੇ ਲਹਰਿ ਮਹਿ ਓਦਧਿ ਜਲ ਕੇਵਲ ਜਲ ਮਾਂਹੀ ॥੧॥
ਮਾਧਵੇ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ਭ੍ਰਮੁ ਐਸਾ ॥
ਜੈਸਾ ਮਾਨੀਐ ਹੋਇ ਨ ਤੈਸਾ ॥੨॥ਰਹਾਉ॥
ਨਰਪਤਿ ਏਕੁ ਸਿੰਘਾਸਨਿ ਸੋਇਆ ਸੁਪਨੇ ਭਇਆ ਭਿਖਾਰੀ ॥
ਅਛਤ ਰਾਜ ਬਿਛੁਰਤ ਦੁਖੁ ਪਾਇਆ ਸੋ ਗਤਿ ਭਈ ਹਮਾਰੀ ॥੨॥
ਰਾਜ ਭੁਇਅੰਗ ਪ੍ਰਸੰਗ ਜੈਸੇ ਹਹਿ ਅਬ ਕਛੁ ਮਰਮੁ ਜਨਾਇਆ ॥
ਅਨਿਕ ਕਟਕ ਜੈਸੇ ਭੂਲਿ ਪਰੇ ਅਬ ਕਹਤੇ ਕਹਨੁ ਨ ਆਇਆ ॥੩॥
ਸਰਬੇ ਏਕੁ ਅਨੇਕੈ ਸੁਆਮੀ ਸਭ ਘਟ ਭੁੋਗਵੈ ਸੋਈ ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਹਾਥ ਪੈ ਨੇਰੈ ਸਹਜੇ ਹੋਇ ਸੁ ਹੋਈ ॥੪॥

(ਸੋਰਠ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੫੭)

ਅਸਥਾਈ

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
ਨ਼	ਧ਼ਪ਼	ਧ਼	ਸ	—	ਸ	—	ਗ	ਰ	ਮ	ਗ	—	ਰਸ	—
ਮਾ	ਧS	ਵੇ	ਕਿਆ	S	ਕਹੀ	S	ਐ	ਭ੍ਰ	ਮ	ਐ	S	ਸਾS	S
ਸ	ਗ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	—	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰਸ
ਜੈ	ਸਾ	S	ਮਾ	ਨੀ	ਐ	S	ਹੋ	ਇ	ਨ	ਤੈ	S	ਸਾ	SS

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	—	ਧਨੁ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਜਬ	ਹ	ਮ	ਹੋ	S	ਤੇS	S	ਤਬ	ਤੂ	S	ਨਾ	S	ਹੀ	S
							ਸ						
ਨੁ	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਨੁ	—	—	ਧ	—	ਪ	—
ਅ	ਬ	ਤੂ	ਹੀ	S	ਮੈ	S	ਨਾ	S	S	ਹੀ	S	S	S
ਧ	ਨੁ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਧ	—	ਪ	ਪ
ਅਨ	ਲ	ਅ	ਗ	ਮ	ਜੈ	ਸੇ	ਲਹ	ਰ	ਮਇ	ਓ	S	ਦ	ਧਿ
ਪ	ਧ	ਧ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	—	-ਪ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ
ਜ	ਲ	ਕੇ	ਵ	ਲ	ਜ	ਲ	ਮਾਂ	S	SS	ਹੀ	S	S	S

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੬. ਰਾਗ ਝਿੰਝੋਟੀ. ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਅੰਤਰ ਕੀ ਗਤਿ ਤੁਮ ਹੀ ਜਾਨੀ ਤੁਝ ਹੀ ਪਾਹਿ ਨਿਬੇਰੋ ॥
ਬਖਸਿ ਲੈਹੁ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੇ ਲਾਖ ਖਤੇ ਕਰਿ ਫੇਰੋ ॥੧॥
ਪ੍ਰਭੁ ਜੀ ਤੂ ਮੇਰੋ ਠਾਕੁਰੁ ਨੇਰੋ ॥
ਹਰਿ ਚਰਣ ਸਰਣ ਮੋਹਿ ਚੇਰੋ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਬੇਸੁਮਾਰ ਬੇਅੰਤ ਸੁਆਮੀ ਊਚੋ ਗੁਨੀ ਗਹੇਰੋ ॥
ਕਾਟਿ ਸਿਲਕ ਕੀਨੋ ਅਪੁਨੋ ਦਾਸਰੋ ਤਉ ਨਾਨਕ ਕਹਾ ਨਿਹੋਰੋ ॥੨॥

(ਸੋਰਠ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੧੮)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਮ											
ਗ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਰਸ	ਨੁ਼	ਧ਼	—
ਪ੍ਰਭ	ਜੀ	ऽ	ਤੂ	ਮੇ	ਰੋ	ਠਾ	ਕੁ	ਰऽ	ਨੇ	ਰੋ	ऽ
ਪ਼	ਧ਼	—	ਸ	ਸ	ਸ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ	—
ਹ	ਰਿ	ऽ	ਚਰ	ਣ	ਸ	ਰਣ	ਮੋ	ਹਿ	ਚੇ	ਰੋ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਪ	ਪ	ਧਨੁ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਅੰ	ਤ	ਰ	ਕੀऽ	ਗ	ਤ	ਤੁ	ਮ	ਹੀ	ਜਾ	ਨੀ	ऽ
ਨੁ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	—	ਧ	ਪ	—
ਤੁ	ਝ	ਹੀ	ਪਾ	ਹਿ	ਨਿ	ਬੇ	ऽ	ऽ	ਰੋ	ऽ	ऽ
ਪ	ਧ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਪ	ਮ	—
ਬਖ	ਸ	ਲੈ	ਹੁ	ऽ	ਸਾ	ਹਿਬ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਅਪ	ਨੇ	ऽ
ਗ	ਰ	ਸ	ਰ	ਪ	ਮ	ਗਮ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰ	ਸ
ਲਾ	ਖ	ਖ	ਤੇ	ਕ	ਰ	ਫੇऽ	ऽ	ऽ	ਰੋ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਝਿੰਝੋਟੀ, ਤਾਲ–ਚੰਚਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਬਹੁ ਪਰਪੰਚ ਕਰਿ ਪਰ ਧਨੁ ਲਿਆਵੈ ॥
ਸੁਤ ਦਾਰਾ ਪਹਿ ਆਨਿ ਲੁਟਾਵੈ ॥ ੧ ॥
ਮਨ ਮੇਰੇ ਭੂਲੇ ਕਪਟੁ ਨ ਕੀਜੈ ॥
ਅੰਤਿ ਨਿਬੇਰਾ ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਪਹਿ ਲੀਜੈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਛਿਨੁ ਛਿਨੁ ਤਨੁ ਛੀਜੈ ਜਰਾ ਜਨਾਵੈ ॥
ਤਬ ਤੇਰੀ ਓਕ ਕੋਈ ਪਾਨੀਓ ਨ ਪਾਵੈ ॥ ੨ ॥
ਕਹਤੁ ਕਬੀਰੁ ਕੋਈ ਨਹੀ ਤੇਰਾ ॥
ਹਿਰਦੈ ਰਾਮੁ ਕੀ ਨ ਜਪਹਿ ਸਵੇਰਾ ॥ ੩ ॥

(ਸੋਰਠ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੫੬)

ਅਸਥਾਈ

×			੨				੦			੩			
			ਸ	ਸ	ਰ	ਪ	ਮ	—	—	ਗ	—	—	—
			ਮ	ਨ	ਮੇ	ਰੇ	ਭੂ	ऽ	ऽ	ਲੇ	ऽ	ऽ	ऽ
										ਸ			
ਰ	ਸ	—	ਧ਼	ਨੁ਼	ਧ਼	ਪ਼	ਧ	—	—	ਧ਼	ਸ	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਕ	ਪ	ਟ	ਨ	ਕੀ	ऽ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ऽ	ऽ
—	—	—	ਸ	—	ਗ	ਮ	ਪ	ਪ	ਮ	ਧ	ਧ	ਪ	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਅੰ	ऽ	ਤ	ਨਿ	ਬੇ	ਰਾ	ऽ	ਤੇ	ਰੇ	ऽ	ऽ
—	—	—	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	—	ਪ	ਮ	—	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਜੀਅ	ऽ	ਪਹਿ	ऽ	ਲੀ	ऽ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ऽ	ऽ
ਗ	—	ਸ											
ऽ	ऽ	ऽ											

ਅੰਤਰਾ

			ਸ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਮ	ਧ	ਧ	ਪ	—
			ਬਹੁ	ऽ	ਪ	ਰ	ਪੰ	ਚ	ऽ	ਕ	ਰ	ऽ	ऽ
							ਸਂ						
—	—	—	ਮ	ਮ	ਪਧ	ਧ	ਨੁ	—	—	ਧ	—	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਪ	ਰ	ਧऽ	ਨ	ਲਿਆ	ऽ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ऽ	ऽ

ਪ	—	—	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਗਂ	ਰਂ	ਗਂ	ਰਂ ਸਂ	—	ਨ਼	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਸੁ	ਤ	ਦਾ	ऽ	ਗਾ	ऽ	ऽ	ਪਹਿ	ऽ	ऽ	ऽ
ਧ	—	—	ਪ ਧ	—	ਧ	ਨ਼	ਪ	ਧ	—	ਪ	—	ਮ	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਆ	ऽ	ਨ	ਲੁ	ਟਾ	ऽ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ऽ	ऽ
ਗ	—	ਸ											
ऽ	ऽ	ऽ	ਮਨ ਮੇਰੇ...		—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)								

੮. ਰਾਗ ਝਿੰਝੋਟੀ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਿਲਿ ਪੰਚਹੁ ਨਹੀ ਸਹਸਾ ਚੁਕਾਇਆ ॥ ਸਿਕਦਾਰਹੁ ਨਹ ਪਤੀਆਇਆ ॥
ਉਮਰਾਵਹੁ ਆਗੈ ਝੇਰਾ ॥ ਮਿਲਿ ਰਾਜਨ ਰਾਮ ਨਿਬੇਰਾ ॥ ੧ ॥
ਅਬ ਢੂਢਨ ਕਤਹੁ ਨ ਜਾਈ ॥ ਗੋਬਿਦ ਭੇਟੇ ਗੁਰ ਗੋਸਾਈ ॥ਰਹਾਉ॥
ਆਇਆ ਪ੍ਰਭ ਦਰਬਾਰਾ ॥ ਤਾ ਸਗਲੀ ਮਿਟੀ ਪੂਕਾਰਾ ॥
ਲਬਧਿ ਆਪਣੀ ਪਾਈ ॥ ਤਾ ਕਤ ਆਵੈ ਕਤ ਜਾਈ ॥ ੨ ॥
ਤਹ ਸਾਚ ਨਿਆਇ ਨਿਬੇਰਾ ॥ ਊਹਾ ਸਮ ਠਾਕੁਰੁ ਸਮ ਚੇਰਾ ॥
ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜਾਨੈ ॥ ਬਿਨੁ ਬੋਲਤ ਆਪਿ ਪਛਾਨੈ ॥ ੩ ॥
ਸਰਬ ਥਾਨ ਕੋ ਰਾਜਾ ॥ ਤਹ ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਅਗਾਜਾ ॥
ਤਿਸੁ ਪਹਿ ਕਿਆ ਚਤੁਰਾਈ ॥ ਮਿਲੁ ਨਾਨਕ ਆਪੁ ਗਵਾਈ ॥ ੪ ॥

(ਸੋਰਠ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੨੧)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਗ ਮ	ਗ	ਸ	ਸ	ਰ	ਨ਼ਨ਼	ਧ਼ਪ਼	ਧ਼	ਸ	ਸ
ਅ	ਬ	ਢੂ	ਢ	ਨ	ਕਤ	ਹੁਨ	ਜਾ	ऽ	ਈ
ਗਮ	ਪ	ਮਪ	ਧਨ਼	ਧ	ਪਧ	ਪਮ	ਪਮ	ਗਰ	ਸ
ਗੋऽ	ਬਿਦ	ਭੇऽ	ऽऽ	ਟੇ	ਗੁਰ	ਗੋऽ	ਸਾऽ	ऽऽ	ਈ

ਅੰਤਰਾ

ਸ	ਸਰ	ਸ ਨ਼	ਧ਼	ਪ਼	ਮ਼	ਮ਼ਪ਼	ਸ ਧ਼	ਸ	ਸ
ਮਿਲ	ਪੰऽ	ਚਹੁ	ਨ	ਹੀ	ਸਹ	ਸਾਚੁ	ਕਾ	ऽ	ਇਆ

ਸ	ਗ	ਗ	ਮ	ਮ	ਗ	ਮਪ	ਮ	ਗ	ਗ
ਸਿ	ਕ	ਦਾ	਽	ਰਹੁ	ਨਹ	ਪਤੀ	ਆ	਽	ਇਆ
ਧ									
ਮ	ਧ	ਮਪ	ਧਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਉ	ਮ	ਰਾ਽	਽਽	ਵਹੁ	ਆ	ਗੈ	ਛੇ	਽	ਰਾ
ਨ									
ਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਧ	ਪਮ	ਪਮ	ਗਰ	ਸ
ਮਿ	ਲ਽	ਰਾ	ਜ	ਨ	ਰਾ	ਮਨਿ	ਬੇ਽	਽਽	ਰਾ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

(ਝਿੰਝੋਟੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਪਟਮੰਜਰੀ

ਵਾਦੀ—ਸ	ਠਾਟ —ਕਾਫੀ	ਸਮਾਂ—ਦਿਨ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਪ	ਜਾਤੀ—ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਆਰੋਹ ਵਿਚ "ਗਾ–ਧਾ" ਸੁਰ ਅਲਪ, ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ "ਧਾ–ਗਾ" ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤੀ।

ਆਰੋਹ—ਨ਼ਸ, ਰ ਮ ਪ, ਧ ਪ, ਮ ਪ, ਨ਼ ਸੰ।

ਮ
ਅਵਰੋਹ—ਸੰ, ਨ਼ਧਪ, ਮਪ ਧ ਗ਼ਰ, ਗ਼ਮਗ਼ ऽ ਰਸ।

ਮ ਪਮ
ਮੁਖ–ਅੰਗ—ਸ,ਰਸ, ਨ਼ਧ਼ਪ਼, ਸ—ਰਮਪ, ਧ ਗ਼ਰ, ਗ਼ਮਗ਼ ऽ ਰਸ।

ਪਟਮੰਜਰੀ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੇ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ–ਚਾਰ ਸਰੂਪ ਲਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕਾਫੀ ਠਾਟ ਦੀ ਪਟਮੰਜਰੀ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ, ਉਸੇ ਦਾ ਉਲੇਖ ਇਥੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਟਮੰਜਰੀ ਕਾਫੀ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ (ਲਗ-ਭਗ ਤਿੰਨ ਵਜੇ) ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ-ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਮਤਭੇਦ ਭੀ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :—ਕੋਈ ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਕੋਈ ਖਾਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸੰਪੂਰਣ-ਸੰਪੂਰਣ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਆਰੋਹ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਅਕਸਰ ਗਾਇਕ ਧੈਵਤ ਜਾਂ "ਗੰਧਾਰ–ਧੈਵਤ" ਸੁਰ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਚੰਗੇ ਗਾਇਕ-ਵਾਦਕ ਆਲਾਪ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਅਧਿਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ

ਸ
ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਣ ਹੀ ਮੰਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੁਰ-ਰੂਪ "ਸ, ਨ਼ਧ਼ਪ਼, ਸ—ਰਗ਼ ਰਸ, ਰਮਪ, ਮਪਧ.

ਮ ਮ
ਗ਼ਰ, ਗ਼ਮਗ਼ ऽ ਰਸ, ਮਪ, ਧਪ, ਨ਼ਧਪ—ਸੰ, ਨ਼ਸੰ ਰੰਸੰ, ਨ਼ਧਪ, ਧਮਪ, ਨ਼ਧਪ ਮਪਧ ਗ਼ਰ, ਗ਼ਮਗ਼ ऽ ਰਸ" ਇੰਜ ਰਹੇਗਾ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਤੋਂ ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪਟਮੰਜਰੀ "ਸਾਰੰਗ ਤੇ ਭੀਮਪਲਾਸੀ" ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੋਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਆਰੋਹ ਵਿਚ "ਗੰਧਾਰ–ਧੈਵਤ" ਸੁਰ ਦੁਰਬਲ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਸ ਵਿਚ ਮਧੁਮਾਦ ਸਾਰੰਗ ਦੀ ਛਾਇਆ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। "ਸ, ਨ਼ਸਰਸ, ਰਮਪ, ਮਪ, ਨ਼ਸੰ, ਸਾਰੰਗ ਤੇ ਸੰ,

ਮ
ਨੁਧਪ, ਮਪ ਗੁS ਰਸ" ਇਹ ਭੀਮਪਲਾਸੀ । ਉਂਜ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਦੇਸੀ ਰਾਗ ਦਾ

ਸ ਮ
ਰੂਪ ਭੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—"ਸਰਗੁ, ਰਨੁਸ, ਰਮਪ, ਮਪਧ ਗੁਰਸ" ਇੰਜ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ,

ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਪਟਮੰਜਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਚਮੰਜਰੀ ਰਾਗ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ, ਪੰਜ ਰਾਗ ਦੇ ਮਿਸਰਣ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਰਾਗ। ਹੁਣ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਪਟਮੰਜਰੀ ਦੇ ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਕਾਰਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ :—

ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਕਾਰ—ਪਟਮੰਜਰੀ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭੀ ਕਾਫੀ ਠਾਟ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਾਂਗ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਤਾਂ ਖੜਜ-ਪੰਚਮ ਹੀ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ 'ਗਾ-ਨੀ' ਤੀਵਰ ਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਲਾਈਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਸਰੂਪ "ਸ, ਨੁਧਪ,

ਮ
ਨੁSਸ, ਨੁਰਸ, ਸਰਗS ਮਪ, ਮਪਧ ਗੁਰ, ਗੁਮਗੁS ਰਸ—ਰਸਨੁਧਪ, ਨੁS ਨੁਸ—

ਗਮਪ, ਧਪ, ਸੰ—ਨੁਧਪ, ਨਸੰ—ਨਸੰਰੰਸੰ, ਨੁਧਪ, ਮਪਧ ਗੁਰ, ਗੁਮਗੁS ਰਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ।

ਤੀਜਾ ਪ੍ਰਕਾਰ—ਪਟਮੰਜਰੀ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰਾਂ ਦ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਾਤੀ ਖਾਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਂ ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਖੜਜ-ਪੰਚਮ, ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਰਾਗ ਦਾ ਅੰਗ ਵਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ

ਗ ਗ
ਇਸ ਦੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ : ਸਰੂਪ "ਸ, ਸਰ, ਰਸ—ਨੁਧੁਨੁਪ, ਰ, ਰਗਮਰS ਰਸ, ਗਮ

ਗ ਗ
ਰਗਮਪ, ਮਗ ਰਗਮਰS ਰਸਧੁਪ, ਰੰS ਰਸ—ਪ—ਪਸੰ, ਨਧਸੰ, ਨਧਨਪ, ਪਮਧਪ, ਮਗ ਰਗਮਰS ਰਸ—ਨੁਧੁਨੁਪ, ਪੁਰS ਰਗਮਰS ਰਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ।

ਚੌਥਾ ਪ੍ਰਕਾਰ—ਪਟਮੰਗਰੀ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ

ਗ
ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ-ਰੂਪ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :—"ਸਰਸ, ਗਰ ਮਗ, ਤੋਂ 'ਗੌਂਡ' ਮਗ

ਰ ਨ
ਮਰਗ ਸਰ, ਸਧੁਪੁਸ—ਰਗਮਪ, ਤੋਂ 'ਨਟ' ਸੰ ਧ, ਪਮਗ, ਤੋਂ 'ਬਿਲਾਵਲ' ਪਨਸੰਰੰSਨਪ,

ਮ ਮ
ਤੋਂ 'ਹੰਸਧੁਨੀ' ਅਤੇ ਮ—ਰ ਰਪ, ਤੋਂ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ

ਗ ਰ ਗ
ਪੰਜਾਂ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਸਰੂਪ "ਸਰਸ, ਗਰ ਮਗ ਮਗਮਰਗ ਸਰ, ਸ—ਗਰ ਮਗ,

ਸ
ਸਰਸਧੁਪੁ, ਸ—ਸਰਗਮਗ ਰ ਸ; ਮਪ, ਪਸੰ—ਧ, ਪਮਗ, ਮਗਮਰਗ "ਸਰSਸ, ਪ—

ਗਾਂ ਨ ਮ ਮ
ਪਸਂ, ਪਨਸਂਰਂ ऽ ਰਂਸਂ ਨਸਂ, ਨਪਸਂ—ਧ, ਪਮਗ, ਮ—ਰ ਰਪ, ਗਮਧऽਪ, ਪਗਮਰਗ
ਰ ਗ
ਸਰ ऽ ਗਰ ਮਗ, ਸਰਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ । ਉਂਜ ਪਟਮੰਜਰੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਗਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਕੇਵਲ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਕਦੇ-ਕਦਾ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਉਸੇ ਦਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ :—

੧. ਸ, ਰਸਨ਼ਸ, ਸਨ਼ਧ਼ਪ਼ਸ—ਨ਼ਸਰਸ, ਨ਼ਸਨ਼ਧ਼ਪ਼, ਸਰਨ਼ਸ, ਨ਼ਸਰਸ— ।

ਮ ਮ ਮ
੨. ਪ ਗੁਰ, ਰਗੁਮਗੁ ऽ ਰਸ, ਨ਼ਸਰਸ, ਰਮਪ, ਰਮਪ, ਪਧਪ, ਮਪਧ ਗੁਰ, ਪ ਗੁਰ, ਰਗੁਮਗੁ ऽ ਰਸ, ਰਸਨ਼ਸ, ਨ਼ਧ਼ਪ਼, ਪ਼ਨ਼ਸ—ਰਗੁਮਗੁ ऽ ਰਸ— ।

ਮ ਮ ਮ
੩. ਮਪਧਪ, ਰਮਪਧ ਗੁ, ਰਗੁਮਗੁ ऽ ਰਸ ਰਮਪ, ਸਂਨ਼ਸਂ, ਪਨ਼ਧਪ, ਧ ਗੁऽਰ, ਰਮਪ ਗੁ, ਰਗੁਮਗੁऽ
ਪ
ਰਸ, ਰਸਨ਼ਸ—ਰਮਪ, ਧਪ, ਧਮਪ, ਨ਼ਧਪਸਂ ਨ਼ਧਪ, ਧਗੁ, ਰਗੁਮਗੁਰਸ ।

ਮ
੪. ਮਪਸਂ—ਰੇਸਂਨ਼ਸਂ, ਨ਼ਧਪ, ਪਸਂ—ਨ਼ਸਂਰਂਸਂ, ਰਂਗੁਂਰਂਸਂ, ਪਨ਼ਸਂਰਂਸਂ—ਨ਼ਸਂਨ਼ਧਪ, ਰਮਪਧ ਗੁ, ਰਗੁऽ ਰਸ—ਰਮਪਧਪ, ਮਪਨ਼ਸਂ—ਰਂਸਂ, ਰਂਗੁਂਮਂਗੁਂਰਂ, ਸਂਰਂਨ਼ਸਂ, ਪਨ਼ਧਪ, ਮਪਧਗੁऽ ਰਮਪਗੁऽ ਰਗੁਮਗੁऽ ਰਸ ।

ਪ
੫. ਮਪ, ਧਪ, ਸਂਨ਼ਸਂ, ਰਂਨ਼ਸਂ, ਪਨ਼ਧਪ, ਪਸਂ—ਨ਼ਸਂਰਂਸਂ, ਰਂਨ਼ਸਂਨ਼ਧਪ, ਮਪਸਂ, ਨ਼ਸਂ, ਪਨ਼ਸਂ, ਧਮਪਸਂ—
ਮ
ਰਂਸਂ, ਗੁਂਰਂਸਂ, ਰਂਗੁਂਮਂਗੁਂऽ ਰਂਨ਼ਸਂ—ਸਂਰਂਨ਼ਸਂ ਪਨ਼ਧਪ, ਧਮਪ, ਮਪਧ ਗੁ, ਰਗੁਮਗੁऽ ਰਸ— ।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਸਰ ਰ,ਰ ਮਮ, ਮਪ ਪ,ਪ ਧਧ, ਪਸਂ ਸਂ,ਸਂ ਰਂਰਂ, ਰਂਗੁਂ ਗੁਂ,ਸਂ ਰਂਰਂ, ਨ਼ਸਂ ਸਂ,ਪ ਧਧ, ਮਪ ਪ,ਰ ਗੁਗੁ, ਸਰ ਰਨ਼ ਸਸ ।

੨. ਰਗੁਰ ਰਗੁਰ ਨ਼ਸ, ਪਧਧ ਪਧਧ ਮਪ, ਸਂਰਂਸਂ ਸਂਰਂਸਂ ਨ਼ਸਂ, ਰਂਗੁਂਰਂ ਰਂਗੁਂਰਂ ਨ਼ਸ, ਪਧਧ ਪਧਧ ਮਗੁ ਰਗੁਰ ਰਗੁਰ ਨ਼ਸ ।

੩. ਸਰ ਗੁਰ ਸਨ਼ ਧ਼ਪ਼, ਰਮ ਪਮ ਗੁਰ ਸਨ਼, ਰਮ ਪਧ ਮਗੁ ਰਗੁ, ਪਧ ਮਪ ਸਂਨ਼ ਧਪ, ਸਂਰਂ ਗੁਂਰਂ ਸਂਨ਼ ਧਪ, ਮਪ ਧਪ ਗੁਰ ਸਨ਼, ਸਰ ਮਗੁ ਰਸ ਨ਼ਸ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਤਾਨਾਂ, ਅਸਥਾਈ-ਅੰਤਰੇ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਵੋ ।

੧. ਰਾਗ ਪਟਮੰਜਰੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਨ ਜੀਅ ਕਾ ਨਿਸਤਾਰਾ ॥
ਸਮੁੰਦੁ ਸਾਗਰੁ ਜਿਨਿ ਖਿਨਿ ਮਹਿ ਤਾਰਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਕੋਈ ਹੋਆ ਕ੍ਰਮ ਰਤੁ ਕੋਈ ਤੀਰਥ ਨਾਇਆ ॥
ਦਾਸੀਂ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ॥੧॥
ਬੰਧਨ ਕਾਟਨਹਾਰੁ ਸੁਆਮੀ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਸਿਮਰੈ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ॥੨॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੮੪)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਮ
															ਗੁ
				ਨੁ.											
ਗੁ	ਰ	—	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਨੁ	ਧੁਪੁ	ਨੁ	ਨੁ	ਸ	—	ਸ	—
ਰ	ਕੇ	ऽ	ऽ	ਚ	ਰ	ਨ	ਜੀਅ	ਕਾ	ऽऽ	ਨਿ	ऽਸ	ਤਾ	ऽ	ਰਾ,	ऽ
ਮ												ਮ			
ਰ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਰ	ਮ	ਪ	ਧ	ਗੁ	—	ਰ	
ਸ	ਮੁੰ	ਦ	ਸਾ	ਗ	ਰ	ਜਿ	ਨ	ਖਿ	ਨ	ਮਹਿ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ਰਾ	

ਅੰਤਰਾ

		ਸਂ													
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—
ਕੋ	ਈ	ਹੋ	ਆ	ਕ੍ਰ	ਮ	ਰ	ਤ	ਕੋ	ਈ	ਤੀ	ਰਥ	ਨਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ
												ਮ			
ਸਂ	ਰਂਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—	ਰ	ਮ	ਪਧ	ਪ	ਗੁ	—	ਰ	
ਦਾ	ऽऽ	ਸੀਂ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਕਾ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਮऽ	ਧਿ	ਆ	ऽ	ਇਆ	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਪਟਮੰਜਰੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਬੰਦਨਾ ਹਰਿ ਬੰਦਨਾ ਗੁਣ ਗਾਵਹੁ ਗੋਪਾਲ ਰਾਇ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਵਡੈ ਭਾਗਿ ਭੇਟੇ ਗੁਰਦੇਵਾ ॥ ਕੋਟਿ ਪਰਾਧ ਮਿਟੇ ਹਰਿ ਸੇਵਾ ॥੧॥
ਚਰਨ ਕਮਲ ਜਾ ਕਾ ਮਨੁ ਰਾਪੈ ॥ ਸੋਗ ਅਗਨਿ ਤਿਸੁ ਜਨ ਨ ਬਿਆਪੈ ॥੨॥
ਸਾਗਰੁ ਤਰਿਆ ਸਾਧੂ ਸੰਗੇ ॥ ਨਿਰਭਉ ਨਾਮੁ ਜਪਹੁ ਹਰਿ ਰੰਗੇ ॥੩॥
ਪਰ ਧਨ ਦੋਖ ਕਿਛੁ ਪਾਪ ਨ ਫੇੜੇ ॥ ਜਮ ਜੰਦਾਰੁ ਨ ਆਵੈ ਨੇੜੇ ॥੪॥
ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਅਗਨਿ ਪ੍ਰਭਿ ਆਪਿ ਬੁਝਾਈ ॥ ਨਾਨਕ ਉਧਰੇ ਪ੍ਰਭ ਸਰਣਾਈ ॥੫॥
(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੮੩)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਮ	
														ਰ	ਮ
														ਬੰ	ਦ
			ਮ												
ਪਧ	ਪ	—	ਗੁ	ਗੁ	ਰ	—	ਸਨੁ̣	ਸ	—	—	—	—	—	—	—
ਨਾS	S	S	ਹ	ਰਿ	ਬੰ	S	ਦS	ਨਾ	S	S	S	S	S,	S	S
ਨੁ̣	ਨੁ̣	ਧ̣	ਪ̣	ਸ	—	ਸ	—	ਰ	ਗੁ	ਮ	ਗੁ	ਰ	ਸ		
ਗੁ	ਣ	ਗਾ	S	ਵਹੁ	S	ਗੋ	S	ਪਾ	S	ਲ	ਰਾ	ਇ	S		

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਨੁ	—	ਸਂ	ਰਂਗੁਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—
ਵ	ਡੈ	S	ਭਾ	S	ਗ	ਭੇ	S	ਟੇ	S	ਗੁ	ਰS	ਦੇ	S	ਵਾ	S
				ਸਂ				ਮ							
ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ਗੁ	ਰ	ਸ		
ਕੋ	S	ਟ	ਪ	ਰਾ	S	ਧ	ਮਿ	ਟੇ	S	ਹ	ਰਿ	ਸੇ	ਵਾ	ਬੰਦਨਾ..	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਪਟਮੰਜਰੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਭਈ ਸਚੁ ਭੋਜਨੁ ਖਾਇਆ ॥ ਮਨਿ ਤਨਿ ਰਸਨਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ॥੧॥
ਜੀਵਨਾ ਹਰਿ ਜੀਵਨਾ ॥ ਜੀਵਨ ਹਰਿ ਜਪਿ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਾਏ ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਕੀਰਤਨੁ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਏ ॥੨॥
ਹਸਤੀ ਰਥ ਅਸੁ ਅਸਵਾਰੀ ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਮਾਰਗੁ ਰਿਦੈ ਨਿਹਾਰੀ ॥੩॥
ਮਨ ਤਨ ਅੰਤਰਿ ਚਰਨ ਧਿਆਇਆ ॥ ਹਰਿ ਸੁਖ ਨਿਧਾਨ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਪਾਇਆ ॥੪॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੮੪)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਰਗੁ	ਮਗੁ
														ਜੀS	ਵS
ਧ਼	ਸ	—	ਨ਼ੁ	ਧ਼	ਪ਼	—	ਪ਼	ਸ	—	—	—	—	—	—	—
ਨਾ	S	S	ਹ	ਰਿ	ਜੀ	S	ਵ	ਨਾ	S	S	S	S	S,	S	S
ਮ												ਮ			
ਰ	—	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰ		
ਜੀ	S	ਵ	ਨ	ਹ	ਰਿ	ਜ	ਪ	ਸਾ	S	ਧ	ਸ	S	ਗ		

ਅੰਤਰਾ

			ਧ												
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂਰਂ	ਮਂਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—
ਤ੍ਰਿ	ਪ	ਤ	ਭ	ਈ	S	ਸ	ਚ	ਭੋS	SS	ਜ	ਨ	ਖਾ	S	ਇਆ	S
												ਮ			
ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਰ	ਮ	ਪ	ਧ	ਗੁ	ਰ		
ਮ	ਨ	ਤ	ਨ	ਰ	ਸ	ਨਾ	S	ਨਾ	S	ਮ	ਧਿ	ਆ	ਇਆ	ਜੀਵ...	

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ 'ਤੇ ਲਾਓ।

੪. ਰਾਗ ਪਟਮੰਜਰੀ, ਤਾਲ–ਰੂਪਕ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਮਾਂਗਉ ਰਾਮ ਤੇ ਇਕੁ ਦਾਨੁ ॥
ਸਗਲ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰਨ ਹੋਵਹਿ ਸਿਮਰਉ ਤੁਮਰਾ ਨਾਮੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਚਰਨ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਹਿਰਦੈ ਵਾਸਹਿ ਸੰਤਨ ਕਾ ਸੰਗੁ ਪਾਵਉ ॥
ਸੋਗ ਅਗਨਿ ਮਹਿ ਮਨੁ ਨ ਵਿਆਪੈ ਆਠ ਪਹਰ ਗੁਣ ਗਾਵਉ ॥੧॥
ਸ੍ਵਾਸਤਿ ਬਿਵਸਥਾ ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵਾ ਮਧ੍ਯੰਤ ਪ੍ਰਭ ਜਾਪਣ ॥
ਨਾਨਕ ਰੰਗੁ ਲਗਾ ਪਰਮੇਸਰ ਬਾਹੁੜਿ ਜਨਮ ਨ ਛਾਪਣ ॥੨॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੮੨)

ਅਸਥਾਈ

×			੧		੨		×			੧		੨	
										ਰ		ਮ	
										ਸ	—	ਰ	ਮ
										ਮਾਂ	ऽ	ਗਉ	ऽ
					ਪ		ਮ			ਰ		ਮ	
ਪ	—	ਪ	ਪ	ਮ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	ਸ	—	ਰ	ਮ
ਰਾ	ऽ	ਮ	ਤੇ	ऽ	ਇ	ਕ	ਦਾ	ऽ	ਨ,	ਮਾਂ	ऽ	ਗਉ	ऽ
					ਪ		ਮ			ਰ			
ਪ	—	ਪ	ਪ	ਮ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	ਸ	—	—	—
ਰਾ	ऽ	ਮ	ਤੇ	ऽ	ਇ	ਕ	ਦਾ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸ	ਰ	ਸ	ਨੁ਼	ਧ਼	ਪ	ਪ਼	ਧ਼ਪ਼	ਮ਼	ਪ਼	ਸ	—	ਸ	—
ਸਗ	ਲ	ਮ	ਨੋ	ऽ	ਰ	ਥ	ਪੂऽ	ਰ	ਨ	ਹੋ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ
							ਮ						
ਸਂ	ਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਮਪ	ਧਪ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ				
ਸਿ	ਮ	ਰਉ	ਤੁ	ਮ	ਰਾऽ	ऽऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ				

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਨੁ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਚਰ	ਨ	ਤੁ	ਮ੍ਹਾ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ਹਿ	ਰ	ਦੈ	ਬਾ	ऽ	ਸਹਿ	ऽ
ਪ	ਨੁ	ਨੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—
ਸੰ	ਤ	ਨ	ਕਾ	ऽ	ਸੰ	ਗ	ਪਾ	ऽ	ऽऽ	ਵਉ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸਂ	ਰਂ	ਗੁਂਮਂ	ਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਨੁ	ਸਂਰਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਸੋ	ਗ	ਅऽ	ਗ	ਨ	ਮਹਿ	ऽ	ਮ	ਨ	ਨऽ	ਵਿਆ	ऽ	ਪੈ	ऽ

							ਮ			
ਨੁ	ਧ	ਪ	ਰ	ਮ	ਪ	ਧ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	
ਆ	ਠ	ਪ	ਹ	ਰ	ਗੁ	ਣ	ਗਾ	ऽ	ਵਉ	ਮਾਂਗਉ...

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਪਟਮੰਜਰੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸੋ ਕਤ ਡਰੈ ਜਿ ਖਸਮੁ ਸਮ੍ਾਰੈ ॥ ਡਰਿ ਡਰਿ ਪਚੇ ਮਨਮੁਖ ਵੇਚਾਰੇ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸਿਰ ਊਪਰਿ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਗੁਰਦੇਵ ॥ ਸਫਲ ਮੂਰਤਿ ਜਾ ਕੀ ਨਿਰਮਲ ਸੇਵ ॥
ਏਕੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਜਾ ਕੀ ਰਾਸਿ ॥ ਮਿਲਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੋਵਤ ਪਰਗਾਸ ॥੧॥
ਜੀਅਨ ਕਾ ਦਾਤਾ ਪੂਰਨ ਸਭ ਠਾਇ ॥ ਕੋਟਿ ਕਲੇਸ ਮਿਟਹਿ ਹਰਿ ਨਾਇ ॥
ਜਨਮ ਮਰਨ ਸਗਲਾ ਦੁਖੁ ਨਾਸੈ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾ ਕੈ ਮਨਿ ਤਨਿ ਬਾਸੈ ॥੨॥
ਜਿਸ ਨੋ ਆਪਿ ਲਏ ਲੜਿ ਲਾਇ ॥ ਦਰਗਹਿ ਮਿਲੈ ਤਿਸੈ ਹੀ ਜਾਇ ॥
ਸੇਈ ਭਗਤ ਜਿ ਸਾਚੇ ਭਾਣੇ ॥ ਜਮਕਾਲ ਤੇ ਭਏ ਨਿਕਾਣੇ ॥੩॥
ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਚੁ ਦਰਬਾਰੁ ॥ ਕੀਮਤਿ ਕਉਣੁ ਕਹੈ ਬੀਚਾਰੁ ॥
ਘਟਿ ਘਟਿ ਅੰਤਰਿ ਸਗਲ ਅਧਾਰੁ ॥ ਨਾਨਕੁ ਜਾਚੈ ਸੰਤ ਰੇਣਾਰੁ ॥੪॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੭੭)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਸ	ਰ	ਸ	ਨ਼ੁ	ਧ਼	ਪ਼	ਧ਼ਪ਼	ਮ਼	ਪ਼	ਸ	ਸ	—
ਸੋ	ਕ	ਤ	ਡ	ਰੈ	ਜਿ	ਖਸ	ਮ	ਸ	ਮ੍ਾ	ਰੈ	ऽ
ਮ									ਮ		
ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਗੁ	ਰ	—
ਡਰ	ਡ	ਰ	ਪ	ਚੇ	ਮਨ	ਮੁ	ਖ	ਵੇ	ਚਾ	ਰੇ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਪ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਸਿਰ	ਊ	ਪਰ	ਮਾ	ਤ	ਪਿ	ਤਾ	ਗੁ	ਰ	ਦੇ	ਵ	ऽ
ਰਂ	ਮਂ	ਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਸਫ	ਲ	ਮੂ	ਰਤ	ਜਾ	ਕੀ	ਨਿਰ	ਮ	ਲ	ਸੇ	ਵ	ऽ
						ਮ					
ਪ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ
ਏ	ਕ	ਨਿ	ਰੰ	ਜ	ਨ	ਜਾ	ਕੀ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ਸ

									ਮ		
ਸ	ਰ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਗੁ	ਰ	ਸ
ਮਿਲ	ਸਾ	ਧ	ਸੈ	ਗ	ਤ	ਹੋ	ਵਤ	ਪਰ	ਗਾ	S	ਸ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੬. ਰਾਗ ਪਟਮੰਜਰੀ, ਆਡਾ ਚੌਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਚਿਤ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਉ ਨੈਨ ਅਵਿਲੋਕਨੋ ਸ੍ਰਵਨ ਬਾਨੀ ਸੁਜਸੁ ਪੂਰਿ ਰਾਖਉ ॥
ਮਨੁ ਸੁ ਮਧੁਕਰੁ ਕਰਉ ਚਰਨ ਹਿਰਦੇ ਧਰਉ ਰਸਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਾਮ ਨਾਮ ਭਾਖਉ ॥੧॥
ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਉ ਜਿਨਿ ਘਟੈ ॥
ਮੈ ਤਉ ਮੋਲਿ ਮਹਗੀ ਲਈ ਜੀਅ ਸਟੈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾ ਭਾਉ ਨਹੀ ਉਪਜੈ ਭਾਵ ਬਿਨੁ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਹੋਇ ਤੇਰੀ ॥
ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸੁ ਇਕ ਬੇਨਤੀ ਹਰਿ ਸਿਉ ਪੈਜ ਰਾਖਹੁ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੇਰੀ ॥੨॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਭ: ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੯੪)

ਅਸਥਾਈ

×		੨		੦		੩		੦		੪		੦	
		ਸ					ਮ				ਸ		
		ਨੁ̣	ਸ	ਰਮ	ਪਧ	ਪਮ	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਰ	ਨੁ̣	ਧ̣	ਪ̣
		ਮੇ	ਰੀ	ਪ੍ਰੀS	ਤS	ਗੋS	ਬਿੰ	ਦ	ਸਿ	ਉ	ਜਿ	ਨ	ਘ
ਸ	—	ਸ	ਸ	ਰ	ਗੁ	ਮ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ਪ	ਪਸੰ	—	ਨੁਧ
ਟੇ	S,	ਮੈ	ਤਉ	ਮੋ	ਲ	ਮਹ	ਗੀ	S	ਲ	ਈ	ਜੀਅ	S	Sਸ
ਪਮ	ਗੁਰ												
ਟੇS	SS												

ਅੰਤਰਾ

				ਮ	ਪ	ਪ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਗੁੰ	ਰੰਸੰ
				ਚਿਤ	ਸਿ	ਮ	ਰ	ਨ	ਕ	ਰਉ	ਨੈ	ਨ	ਅਵਿ
ਨੁ	ਧ	ਪ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰਸੰ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਪ	ਰ	ਮ	ਪਧ
ਲੋ	ਕ	ਨੋ	S	ਸ੍ਰਵ	ਨ	ਬਾS	ਨੀ	ਸੁ	ਜ	ਸ	ਪੂ	ਰ	ਰਾS
ਮ		ਸ											
ਗੁ	ਰ	ਨੁ̣	ਸ										
ਖਉ	S	ਮੇ	ਰੀ	ਪ੍ਰੀ...									

ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਪਟਮੰਜਰੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ

ਵਾਦੀ—ਪ	ਠਾਟ—ਕਾਫੀ	ਸਮਾਂ—ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਓਡਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—'ਪਾ-ਰੇ' ਤੇ 'ਧਾ-ਗੁ' ਦੀ ਸੁਰ-ਸੰਗਤੀ।

ਸਂ
ਆਰੋਹ—ਸਰਗੁਫ, ਗੁਪ, ਧ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਧਸਂ ਧਪ, ਗੁਰ, ਗੁ ਰ ਸ।

ਰ ਰ ਪ ਪ
ਮੁਖ-ਅੰਗ—ਗੁਰਸਧ੍, ਸ ਗੁ, ਰ—ਗੁਪ, ਧ ਗੁ ਰ, ਗੁਰਸ।

ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਦੋ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ :—
(੧) ਕਰਣਾਟਕੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, (੨) ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਤੇ ਉੱਤਰੀ-ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਠਾਟ ਉਤਪੱਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਗ ਗਾਏ-ਬਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਗਾਇਕ-ਵਾਦਕ ਦੱਖਣੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਐਸੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਮਨੋਹਰ ਨਜ਼ਰ ਆਏ। ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਭੀ ਕਈ ਐਸੇ ਰਾਗ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਦੱਖਣੀ, ਵਡਹੰਸ ਦੱਖਣੀ, ਬਿਲਾਵਲ ਦੱਖਣੀ, ਰਾਮਕਲੀ ਦੱਖਣੀ, ਮਾਰੂ ਦੱਖਣੀ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਹ-ਸੱਠ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਦੱਖਣੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਕਈ ਰਾਗ ਸਾਡੇ ਗਾਇਕ-ਵਾਦਕ ਗਾ-ਬਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—ਰਾਗ ਸੋਭਾਵਰੀ, ਨਿਲਾਂਮਬਰੀ, ਅਭੋਗੀ, ਕਲਾਵਤੀ, ਨਾਰਾਇਣੀ ਆਦਿ। ਇੰਜ ਦੱਖਣੀ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ ਰਾਗ ਭੀ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਅ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਕਾਫੀ ਠਾਟ ਤੋਂ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਾਤੀ ਓਡਵ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਪਰ ਕਈ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਰਿਖਭ-ਪੰਚਮ, ਜਾਂ ਰਿਖਭ ਧੈਵਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਹਨ।

ਸ ਸਂ
ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਚਲਣ "ਸ, ਧ੍, ਸਰਗੁऽਰ, ਗੁਰਸ, ਸਰਗੁਪ, ਧਪਗੁऽਰ, ਸਧ੍, ਸਰਗੁਪ, ਧਸਂ, ਧਪਗੁऽਰ, ਗੁਰਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ। ਇਸ ਦੀ ਰੰਜਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਮੀਂਡ ਰਾਹੀਂ ਧੈਵਤ ਪੰਚਮ ਤੋਂ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਆਉਣ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੀਵਰ ਫਿਰ ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਹੁਤ ਕਲਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ—

ਸੰ
"ਸਰਗੁਪ ਧਪ ਗ ਤ ਗੁ, ਰਸ ਧ਼ਸਰਗੁ ਤ ਰਸ—ਗੁਪ, ਧਸੰ, ਸੰਰੰਗੁੰ ਰੰਗੰ ਤ ਗੁੰ ਤ ਰੰ, ਸੰਧਪ, ਧਸੰ, ਧਪਗਗੁ ਤ ਰ, ਗੁਰਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ। ਪਰ ਇਹ ਸਰੂਪ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਗੁਰਮੁਖ ਤੋਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਐਸੇ ਸੁਰ ਲਾਉਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਰਹੇਗਾ।

ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ ਬਹੁਤ ਸੁਰਤੀ-ਮਨੋਹਰ ਰਾਗ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਅੱਜ-ਕਲ ਸਾਡੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਭੀ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਰਾਗ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਬਾ-ਖ਼ੂਬੀ ਗਾਇਆ-ਬਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਰ
੧. ਸ—ਸਧ਼, ਸਰ ਗੁਰ, ਗੁਰਸ, ਗੁਰਸਧ਼, ਪ਼ਧ਼ ਸ, ਧ਼ਸ ਗੁਰ, ਗੁਪ, ਗੁਰਸ—।

੨. ਸਧ਼ ਸਰਗੁ ਤ ਰ, ਧ਼ਸ, ਧ਼ਸਰਗੁ ਤ ਰ, ਗੁਪਗੁ ਤ ਰ, ਗੁਪਗੁਰ, ਗੁਰਸਧ਼, ਰਸ—ਰਗੁ ਤ ਰਸਧ਼, ਪ਼—
ਸ
ਧ਼ਸਰਗੁ ਤ ਰਸਧ਼, ਰਸ—।

ਪ
੩. ਸਰਗੁਪ, ਗੁਰਗੁਪ—ਗਗੁ ਤ ਰ, ਗੁਪਧਪਗੁ ਤ ਰ, ਧ਼ਸਰਗੁ ਤ ਰ, ਸਰਗੁਪ—ਗੁਪਧਪ, ਧਪਗੁਰ, ਗੁਪ,
ਸੰ ਸ
ਗੁਪਧ, ਪਧਪਗੁ ਤ ਰ, ਗੁਪ, ਧਸੰ—ਧਪ, ਧਪਗੁਰ, ਗੁਪਧਸੰ—ਧਸੰਧਪ, ਧਪ—ਗਗੁ ਤ ਰ, ਧ਼ਰਸ—।

ਪ ਸੰ ਸੰ
੪ ਸਰਗੁਪ, ਗੁਪ, ਗੁ ਧ ਤ ਪ, ਧਪਗੁਪਗੁ ਤ ਰ, ਗੁਪ, ਗੁਪਧਸੰ, ਧਪ, ਪ ਧਸੰ—ਧਸੰਧਪ, ਧਪਗੁ ਤ ਰ, ਗੁਰਸ—ਪਧ, ਪਧਸੰ, ਧਸੰ, ਰੰਗੁੰਰੰ, ਗੁੰਰੰਸੰਧਰੰਸੰ—ਧਪ, ਧਸੰ—ਸੰਰੰਗੁੰ ਤ ਰੰ, ਰੰਗੰਗੁੰ ਤ ਰੰ, ਗੁੰਰੰਸੰਧ,
ਸੰ
ਰੰਸੰ—ਧਸੰਧਪਗੁ ਤ ਰ, ਗੁਪਧਪ—ਗਗੁ ਤ ਰ, ਗੁਰਸਧ਼, ਰਸ—।

ਸੰ
੫. ਪਧਸੰਰੰਗੁੰ ਤ ਰੰਗੁੰ, ਸੰਰੰ, ਧਸੰ, ਧਪਗੁ ਤ ਰ, ਗੁਪਧਸੰ, ਧਪਧਸੰਰੰਗੁੰ ਤ ਰੰਗੰ ਤ ਗੁੰਰੰ, ਰੰਗੁੰਰੰਸੰ, ਸੰਰੰਗੁੰਪੰ
ਰੰ ਸੰ
ਗੁੰ ਤ ਰੰ, ਰੰਗੁੰ, ਸੰਰੰ, ਧਸੰ, ਧਪਗੁਰ, ਸਰਗੁਪ, ਗੁਪਧ, ਪਧਸੰ, ਧਸੰਰੰਗੁੰ ਤ ਰੰਗੰ ਤ ਗੁੰਰੰ, ਗੁੰਰੰਸੰਧਪ, ਧਸੰ,
ਸੰ
ਧਪਗੁ ਤ ਰ, ਗੁਰਸ, ਸਰਗੁ, ਰਗੁਪ, ਗੁਪਧ, ਪਧਸੰ, ਧਸੰਰੰ, ਸੰਰੰਗੁੰ, ਪੰ ਤ ਗੁੰ ਤ ਰੰ, ਧਸੰਧਪਗੁ ਤ ਰ, ਗੁਰ ਸਧ਼, ਸਰਗੁ ਤ ਰਗੁਰਸ—।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਸਰ ਗੁਰ. ਸਰ ਗੁਪ । ਗੁਰ, ਸਰ ਗੁਪ ਧਪ ! ਗੁਰ, ਸਰ ਗੁਪ ਧਸਂ । ਧਪ ਗੁਰ, ਗੁਰ ਸS ।

੨. ਧ਼ਸ ਰਸ, ਧ਼ਸ ਰਗੁ । ਰਸ, ਧ਼ਸ ਰਗੁ ਪਗੁ । ਰਸ, ਧ਼ਸ ਰਗੁ ਪਧ । ਪਗੁ ਰਸ, ਧ਼ਸ ਰਗੁ ।
ਪਧ ਸਂਧ ਪਗੁ ਰਸ ।

੩. ਸਰ ਗੁ,ਰ ਗੁਪ, ਗੁਪ । ਧ.ਪ ਧਸਂ, ਧਸਂ ਰਂ,ਸਂ ! ਗੁਂ,ਰਂ ਗੁਂਰਂ, ਸਂਰਂ ਸਂ,ਧ । ਸਂਧ, ਪਧ ਪ,ਗੁ ਪਗੁ, ।
ਰਗੁ ਰ,ਸ ਰਸ ਧ਼ਸ।

੪. ਧ਼ਸ ਸ,ਧ਼ ਸਸ ਧ਼ਸ । ਰਗੁ ਗੁ,ਰ ਗੁਗੁ ਰਗੁ । ਗੁਪ ਪ,ਗੁ ਪਪ ਗੁਪ । ਧਸਂ ਸਂ,ਧ ਸਂਸਂ ਧਸਂ ।
ਰਂਗੁਂ ਗਂ,ਰਂ ਗੁਂਗੁਂ ਰਂਗੁਂ । ਸਂਰਂ ਧਸਂ ਪਧ ਗੁਪ । ਰਗੁ ਸਰ ਧ਼ਸ ਰਸ ।

੫. ਸਰ ਗੁਰ ਸS, ਸਰ । ਗੁਪ ਗੁਰ ਸS, ਸਰ । ਗੁਪ ਧਪ ਗੁਰ ਸS । ਸਰ ਗੁਪ ਧਸਂ ਧਪ ।
ਗੁਰ ਸS ਸਰ ਗੁਪ । ਧਸਂ ਰਂਸਂ ਧਸਂ ਧਪ । ਗੁਰ ਸS ਸਰ ਗੁਪ । ਧਸਂ ਰਂਗੁਂ ਰਂਸਂ ਧਸਂ ।
ਧਪ ਗੁਪ ਗੁਰ ਸS ।

੬. ਸਰ ਰ,ਰ ਗੁਗੁ, ਗੁਪ । ਪ,ਪ ਧਧ, ਧਸਂ ਸਂ,ਸਂ । ਰਂਰਂ, ਰਂਗੁਂ ਗੁਂ,ਗੁਂ ਪਂਪਂ । ਰਂਗੁਂ ਗੁਂ,ਸਂ ਰਂਰਂ ਧਸਂ ।
ਸਂ,ਪ ਧਧ, ਗੁਪ ਪ,ਰ । ਗੁਗੁ, ਸਰ ਰ,ਧ਼ ਸਸ । ਸਰ ਗੁਰ, ਗੁਪ ਧਪ । ਧਸਂ ਰਂਸਂ, ਰਂਗੁਂ ਰਂਸਂ ।
ਧਸਂ ਧਪ ਗੁਰ ਸS ।

੧. ਰਾਗ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਅਉਖਧੁ ਤੇਰੋ ਨਾਮੁ ਦਇਆਲ ॥
ਮੋਹਿ ਆਤੁਰ ਤੇਰੀ ਗਤਿ ਨਹੀ ਜਾਨੀ ਤੂੰ ਆਪਿ ਕਰਹਿ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਧਾਰਿ ਅਨੁਗ੍ਰਹੁ ਸੁਆਮੀ ਮੇਰੇ ਦੁਤੀਆ ਭਾਉ ਨਿਵਾਰਿ ॥
ਬੰਧਨ ਕਾਟਿ ਲੇਹੁ ਅਪੁਨੇ ਕਰਿ ਕਬਹੂ ਨ ਆਵਹ ਹਾਰਿ ॥੧॥
ਤੇਰੀ ਸਰਨਿ ਪਇਆ ਹਉ ਜੀਵਾਂ ਤੂੰ ਸੰਮ੍ਰਥ ਪੁਰਖੁ ਮਿਹਰਵਾਨੁ ॥
ਆਠ ਪਹਰ ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਆਰਾਧੀ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨੁ ॥੨॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੭੫)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
								ਸੰ							
—	ਰਗੁ	ਰ	ਸ	ਰ	ਗੁ	ਪ	—	ਧ	ਸੰ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	ਸ
ऽ	ਅਉ	ਖ	ਧ	ਤੇ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਦ	ਇਆ	ऽ	ਲ	ऽ
—	ਰ	ਰ	ਗੁ	ਸਰ	ਗੁਰ	ਸਧ਼	ਪ਼	—	ਧ਼	ਸ	ਸ	ਰ	—	ਸ	—
ऽ	ਮੋ	ਹਿ	ਆ	ਤੁऽ	ਰऽ	ਤੇऽ	ਰੀ	ऽ	ਗਤ	ਨ	ਹੀ	ਜਾ	ऽ	ਨੀ	ऽ
				ਸੰ											
—	ਰਗੁ	ਪ	—	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਧ	ਸੰ	ਰੰਸੰ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਸ
ऽ	ਤੂੰऽ	ऽ	ऽ	ਆ	ऽ	ਪ	ऽ	ਕ	ਰਹਿ	ਪ੍ਰऽ	ਤ	ਪਾ	ऽ	ਲ	ऽ
—															
ऽ															

ਅੰਤਰਾ

				ਸੰ											
	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	—	—	ਰੰ	—	ਗੁੰ	ਸੰਰੰ	ਗੁੰਰੰ	ਸੰ	—
	ਧਾ	ਰ	ਅ	ਨੁ	ऽਗ	ਰਹੁ	ऽ	ऽ	ਸੁ	ऽ	ਮੀ	ਮੇऽ	ऽऽ	ਰੇ	ऽ
—	ਰੰ	ਰੰ	ਗੁੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—	—	ਧ	ਧ	ਰੰ	ਸੰ	—	—	—
ऽ	ਦੁ	ਤੀ	ਆ	ਭਾ	ऽ	ਉ	ऽ	ऽ	ਨਿ	ਵਾ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ	ऽ
—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਸੰ	ਧ	ਪ	ਗੁ	—	ਰ	ਗੁ	ਰ	—	ਸ	ਸ
ऽ	ਬੰ	ਧ	ਨ	ਕਾ	ऽ	ਟ	ਲੇ	ਹੁ	ऽ	ਅ	ਪ	ਨੇ	ऽ	ਕ	ਰ
—	ਧ਼	ਸ	ਸ	ਰ	ਗੁ	ਪ	—	ਧ	ਸੰ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	ਸ
ऽ	ਕਬ	ਹੂ	ਨ	ਆ	ऽ	ਵਹ	ऽ	ਹਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ	ऽ

—
ऽ —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਰੇ ॥
ਹਰਿ ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਆਰਾਧਿਆ ਦਰਗਹ ਸਚਿ ਖਰੇ ॥
ਸਰਬ ਸੁਖਾ ਨਿਧਿ ਚਰਣ ਹਰਿ ਭਉਜਲੁ ਬਿਖਮੁ ਤਰੇ ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਤਿਨ ਪਾਈਆ ਬਿਖਿਆ ਨਾਹਿ ਜਰੇ ॥
ਕੂੜ ਗਏ ਦੁਬਿਧਾ ਨਾਸੀ ਪੂਰਨ ਸਚਿ ਭਰੇ ॥
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪ੍ਰਭੁ ਸੇਵਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰਿ ਏਕੁ ਧਰੇ ॥
ਮਾਹ ਦਿਵਸ ਮੂਰਤ ਭਲੇ ਜਿਸ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ॥
ਨਾਨਕੁ ਮੰਗੈ ਦਰਸ ਦਾਨੁ ਕਿਰਪਾ ਕਰਹੁ ਹਰੇ ॥੧੪॥

(ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ ਮਾਂਝ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੬)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
	ਸ														
—	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਧ਼	ਸ	ਰ	ਗੁ	ਪ	—	—	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਸ
ऽ	ਜਿਨ	ਜਿ	ਨ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਧਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ਇ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ
								ਸੰ							
—	ਰ	ਰ	ਗੁ	ਪ	—	ਧ	ਸੰ	ਧ	ਸੰ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਸ	—
ऽ	ਤਿ	ਨ	ਕੇ	ਕਾ	ऽ	ਜ	ਸ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

				ਸੰ											
ਸ	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਸੰ	—	—	ਸੰ	ਰੰ	—	ਗੁੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—
ਹਰਿ	ਗੁ	ਰ	ਪੂ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਆ	ਰਾ	ऽ	ਧਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ
—	ਪ	ਧ	ਧ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਸੰ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਸ	—
ऽ	ਦ	ਰ	ਗਹ	ਸ	ऽ	ਚ	ਖ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੩. ਰਾਗ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਮ ਲਯ)

ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਨ ਜੀਅ ਕਾ ਨਿਸਤਾਰਾ ॥
ਸਮੁੰਦੁ ਸਾਗਰੁ ਜਿਨਿ ਖਿਨ ਮਹਿ ਤਾਰਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਕੋਈ ਹੋਆ ਕ੍ਰਮ ਰਤੁ ਕੋਈ ਤੀਰਥ ਨਾਇਆ ॥
ਦਾਸੀਂ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ॥੧॥
ਬੰਧਨ ਕਾਟਨਹਾਰੁ ਸੁਆਮੀ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਸਿਮਰੈ ਅੰਤਰਜਾਮੀ॥੨॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫ ਪੰਨਾ ੬੭੪)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
								ਰ							
ਪਧ	ਸੰ	ਧ਼	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਰ	ਗੁ	—	ਰ	ਸ	ਰ	ਧ਼	ਸ	—
ਗੁS	ਰ	ਕੇ	S	ਚ	ਰ	ਨ	ਜੀਅ	ਕਾ	S	ਨਿ	Sਸ	ਤਾ	S	ਰਾ	S
ਰ	ਗੁ	ਪ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਪਧ	ਸੰਰੰ	ਗੁੰਰੰ	ਸੰਧ	ਪਧ	ਸੰਧ	ਪਗੁ	ਰਸ
ਸ	ਮੁੰ	ਦ	ਸਾ	ਗ	ਰ	ਜਿ	ਨਿ	ਖਿS	ਨS	ਮਹਿ	SS	ਤਾS	SS	ਰਾS	SS

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਗੁੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਧ	ਸੰ	—
ਕੋ	ਈ	ਹੋ	ਆ	ਕ੍ਰ	ਮ	ਰ	ਤ	ਕੋ	ਈ	ਤੀ	ਰਥ	ਨਾ	S	ਇਆ	S
ਸੰ															
ਧ	—	ਸੰ	—	ਧ	ਧ	ਪ	—	ਪਧ	ਸੰਰੰ	ਗੁੰਰੰ	ਸੰਧ	ਪਧ	ਸੰਧ	ਪਗੁ	ਰਸ
ਦਾ	S	ਸੀਂ	S	ਹ	ਰਿ	ਕਾ	S	ਨਾS	SS	ਮS	ਧਿS	ਆS	SS	ਇਆ	SS

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੪. ਰਾਗ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਅਬ ਮੈ ਕਉਨੁ ਉਪਾਉ ਕਰਉ ॥
ਜਿਹ ਬਿਧਿ ਮਨ ਕੋ ਸੰਸਾ ਚੂਕੈ ਭਉ ਨਿਧਿ ਪਾਰਿ ਪਰਉ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜਨਮ ਪਾਇ ਕਛੁ ਭਲੋ ਨ ਕੀਨੋ ਤਾ ਤੇ ਅਧਿਕ ਡਰਉ ॥
ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਹਰਿ ਗੁਨ ਨਹੀ ਗਾਏ ਯਹ ਜੀਅ ਸੋਚ ਧਰਉ ॥੧॥
ਗੁਰਮਤਿ ਸੁਨਿ ਕਛੁ ਗਿਆਨੁ ਨ ਉਪਜਿਓ ਪਸੁ ਜਿਉ ਉਦਰੁ ਭਰਉ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਬਿਰਦੁ ਪਛਾਨਉ ਤਬ ਹਉ ਪਤਿਤ ਤਰਉ ॥੨॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੬੮੫)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਸੰ
															ਧ
															ਅ
ਸੰ	ਰੰ	ਗੁੰ	ਸੰ	ਰੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਸੰ	ਧ	ਪ	ਗੁਰ	ਸ	—	—
ਬ	ਮੈ	ऽ	ऽ	ਕਉ	ऽ	ਨ	ਉ	ਪਾ	ऽ	ਉ	ਕ	ਰਉ	ऽ	ऽ,	ऽ
												ਸ			
—	ਰ	ਰ	ਗੁ	ਸ	ਰ	ਸ	—	ਪ̣	ਪ̣	ਪ	ਧ̣	ਧ	ਸ	ਸ	—
ऽ	ਜਿਹ	ਬਿ	ਧ	ਮ	ਨ	ਕਉ	ऽ	ऽ	ਸੰ	ਸਾ	ऽ	ਚੂ	ऽ	ਕੈ	ऽ
—	ਰ	ਰ	ਗੁ	ਪ	—	ਧ	ਸੰ	ਧਸੰ	ਧਪ	ਧਪ	ਗੁਰ	ਗੁਰ	ਸ	—	
ऽ	ਭਉ	ਨਿ	ਧ	ਪਾ	ऽ	ਰ	ਪ	ਰਉ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	

ਅੰਤਰਾ

				ਸੰ											
	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਰੰ	ਰੰ	ਗੁੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—
	ਜਨ	ਮ	ਪਾ	ਇ	ऽ	ਕ	ਛ	ऽ	ਭ	ਲੋ	ਨ	ਕੀ	ऽ	ਨੋ	ऽ
	ਰੰ														
—	ਗੁੰ	—	ਗੁੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧਸੰ	ਧਪ	ਧਪ	ਗੁਰ	ਗੁਰ	ਸ	—	
ऽ	ਤਾ	ऽ	ਤੇ	ਅ	ਧਿ	ਕ	ਡ	ਰਉ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ ਅਬ...	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ, ਤਾਲ–ਕਹਿਰਵਾ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਸਾਧੋ ਇਹੁ ਜਗੁ ਭਰਮ ਭੁਲਾਨਾ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛੋਡਿਆ ਮਾਇਆ ਹਾਥਿ ਬਿਕਾਨਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਸੁਤ ਬਨਿਤਾ ਤਾ ਕੈ ਰਸਿ ਲਪਟਾਨਾ ॥
ਜੋਬਨੁ ਧਨੁ ਪ੍ਰਭਤਾ ਕੈ ਮਦ ਮੈ ਅਹਿਨਿਸਿ ਰਹੈ ਦਿਵਾਨਾ ॥੧॥
ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਸਦਾ ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਤਾ ਸਿਉ ਮਨੁ ਨ ਲਗਾਨਾ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਕੋਟਨ ਮੈ ਕਿਨਹੂ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਪਛਾਨਾ ॥੨॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੬੮੫)

ਅਸਥਾਈ

×				0				×				0			
						ਪ̣	ਧ̣	ਸ ਧ̣	ਸ	—	—	—	—	ਰ	ਗੁ
						ਸਾ	ਙ	ਧੋ	ਙ	ਙ	ਙ	ਙ	ਙ	ਸਾ	ਙ
ਰ ਗੁ	ਪ	—	—	—	—	ਪ	ਧ	ਸਂ ਧ	ਸਂ	—	—	—	—	—	—
ਧੋ	ਙ	ਙ	ਙ	ਙ	ਙ	ਸਾ	ਙ	ਧੋ	ਙ	ਙ	ਙ	ਙ	ਙ	ਙ	ਙ
ਸਂ ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਰ	ਗੁ	ਸ	ਰ	ਸ	—	—	—	—	—
ਇ	ਹੁ	ਜ	ਗ	ਭ	ਰ	ਮ	ਭੁ	ਲਾ	ਙ	ਨਾ	ਙ	ਙ	ਙ,	•	•

ਅੰਤਰਾ

—	ਪ	ਪ	ਧ	ਸਂ ਧ	ਸਂ	ਸਂ	—	—	ਰਂ	ਰਂ	ਗੁਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
•	ਰਾ	ਮ	ਨਾ	ਙ	ਮ	ਕਾ	ਙ	ਙ	ਸਿਮ	ਰ	ਨ	ਛੋ	ਙ	ਡਿਆ	ਙ
ਸਂ ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਰ	ਗੁ	ਸ	ਰ	ਸ	—	—	—	ਪ̣	ਧ̣
ਮਾ	ਙ	ਇਆ	ਙ	ਹਾ	ਙ	ਥ	ਬਿ	ਕਾ	ਙ	ਨਾ	ਙ	ਙ	ਙ	ਸਾ	ਙ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੬. ਰਾਗ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ, ਤਾਲ–ਕਹਿਰਵਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਦਰਸਨ ਕਉ ਲੋਚੈ ਸਭੁ ਕੋਈ ॥ ਪੂਰੈ ਭਾਗਿ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਤਜਿ ਨੀਦ ਕਿਉ ਆਈ ॥ ਮਹਾ ਮੋਹਨੀ ਦੂਤਾ ਲਾਈ ॥੧॥
ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਛੋਹਾ ਕਰਤ ਕਸਾਂਈ ॥ ਨਿਰਦੈ ਜੰਤੁ ਤਿਸੁ ਦਇਆ ਨ ਪਾਈ ॥੨॥
ਅਨਿਕ ਜਨਮ ਬੀਤੀਅਨ ਭਰਮਾਈ ॥ ਘਰਿ ਵਾਸੁ ਨ ਦੇਵੈ ਦੁਤਰ ਮਾਈ ॥੩॥
ਦਿਨੁ ਰੈਨਿ ਅਪਨਾ ਕੀਆ ਪਾਈ ॥ ਕਿਸੁ ਦੋਸੁ ਨ ਦੀਜੈ ਕਿਰਤੁ ਭਵਾਈ ॥੪॥
ਸੁਣਿ ਸਾਜਨ ਸੰਤ ਜਨ ਭਾਈ ॥ ਚਰਣ ਸਰਣ ਨਾਨਕ ਗਤਿ ਪਾਈ ॥੫॥

(ਸੂਹੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੭੪੫)

ਅਸਥਾਈ

੦				×				੦				×			
															ਪ
															ਸਿਆ
ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਗੁਂ	—	—	—	ਰਂ	ਗੁਂ	—	—	—	—	ਰਂ
ऽ	ਮ	ऽ	ਸੁੰ	ਦ	ਰ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤ	ਜ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨੀ
—	ਸਂ	ਧ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂਰਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	—	—	—	—	—
ऽ	ਦ	ऽ	ਕਿਉ	ਆ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ऽ
—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਪ	ਗੁ	—	—	—	—	—	—
ऽ	ਮ	ਹਾ	ऽ	ਮੋ	ऽ	ਹ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
—	ਰ	—	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਰ	—	ਸ	ਸ	—	—	—	—	—	
ऽ	ਦੂ	ऽ	ਤਾ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	

ਅੰਤਰਾ

×				੦				×				੯			
				ਸਂ											
	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਗੁਂ	ਗੁਂ	—
	ਦਰ	ਸ	ਨ	ਕਉ	ऽ	ऽ	ऽ	ਲੋ	ਚੈ	ਸ	ਭ	ਕੋ	ऽ	ਈ	ऽ
—	ਰਂ	—	ਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਧ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ऽ	ਪੂ	ऽ	ਰੈ	ਭਾ	ऽ	ਗ	ऽ	ਪ	ਰਾ	ਪ	ਤ	ਹੋ	ऽ	ਈ	ऽ
—	—	—	ਪ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ								
ऽ	ऽ	ऽ	ਸਿਆ	ऽ	ਮ	ऽ	ਸੁੰਦਰ...								

ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

ਨੋਟ—ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਰਾ 'ਸਮ' ਤੋਂ ਇਕ ਮਾਤਰਾ ਬਾਦ ਫੜਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਧੁਰ ਟਿਯੂਨ ਹੈ।

੭ ਰਾਗ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ, ਤਾਲ–ਦਾਦਰਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਾਧਉ ਜਲ ਕੀ ਪਿਆਸ ਨ ਜਾਇ ॥ ਜਲ ਮਹਿ ਅਗਨਿ ਉਠੀ ਅਧਿਕਾਇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਤੂੰ ਜਲਨਿਧਿ ਹਉ ਜਲ ਕਾ ਮੀਨੁ ॥ ਜਲ ਮਹਿ ਰਹਉ ਜਲਹਿ ਬਿਨੁ ਖੀਨੁ ॥੧॥
ਤੂੰ ਪਿੰਜਰੁ ਹਉ ਸੂਅਟਾ ਤੋਰ ॥ ਜਮੁ ਮੰਜਾਰੁ ਕਹਾ ਕਰੈ ਮੋਰ ॥੨॥
ਤੂੰ ਤਰਵਰੁ ਹਉ ਪੰਖੀ ਆਹਿ ॥ ਮੰਦਭਾਗੀ ਤੇਰੋ ਦਰਸਨੁ ਨਾਹਿ ॥੩॥
ਤੂੰ ਸਤਿਗੁਰੁ ਹਉ ਨਉਤਨੁ ਚੇਲਾ ॥ ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਮਿਲੁ ਅੰਤ ਕੀ ਬੇਲਾ ॥੪॥

(ਗਉੜੀ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੩੨੩)

ਅਸਥਾਈ

×			०			×			०		
ਸ									ਸ		
ਧ੍	ਸ	ਧ੍ਸ	ਰਗੁ	ਗੁ	—	ਰ	ਰ	-ਗੁ	ਰ	ਸ	ਸ
ਮਾ	ਧਉ	ऽऽ	ਜਲ	ਕੀ	ऽ	ਪਿਆ	ਸ	ऽਨ	ਜਾ	ऽ	ਇ
			ਸਂ						ਸ		
ਪ	ਪ	—	ਧਸਂ	ਧ	ਪ	ਗਗੁ	—	ਰਗੁ	ਰ	ਸ	ਸ
ਜਲ	ਮਹਿ	ऽ	ਅਗ	ਨ	ऽਉ	ਠੀऽ	ऽ	ਅਧਿ	ਕਾ	ऽ	ਇ

ਅੰਤਰਾ

			ਸਂ						ਸਂ		
ਪ	ਪ	-ਧ	ਧਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂਰਂ	ਰਂ	-ਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	-ਸਂ
ਤੂੰ	ਜ	ऽਲ	ਨਿਧ	ਹਉ	ऽ	ਜਲ	ਕਾ	ऽऽ	ਮੀ	ऽ	ऽਨ
									ਸ		
ਧਸਂ	ਧ	ਪ	ਗਗੁ	ਗੁ	-ਗੁ	ਰ	—	ਰਗੁ	ਰ	ਸ	-ਸ
ਜਲ	ਮਹਿ	ऽ	ਰऽ	ਹਉ	ऽਜ	ਲੈ	ऽ	ਬਿਨ	ਖੀ	ऽ	ऽਨ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੮. ਰਾਗ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ, ਤਾਲ–ਦਾਦਰਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਭ ਕਿਛੁ ਘਰਿ ਮਹਿ ਬਾਹਰਿ ਨਾਹੀ ॥ ਬਾਹਰਿ ਟੋਲੈ ਸੋ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਹੀ ॥
ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਜਿਨੀ ਅੰਤਰਿ ਪਾਇਆ ਸੋ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਸੁਹੇਲਾ ਜੀਉ ॥੧॥
ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ ਵਰਸੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰਾ ॥ ਮਨੁ ਪੀਵੈ ਸੁਨਿ ਸਬਦੁ ਬੀਚਾਰਾ ॥
ਅਨਦ ਬਿਨੋਦ ਕਰੇ ਦਿਨ ਰਾਤੀ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਰਿ ਕੇਲਾ ਜੀਉ ॥੨॥
ਜਨਮ ਜਨਮ ਕਾ ਵਿਛੁੜਿਆ ਮਿਲਿਆ ॥ ਸਾਧ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਸੂਕਾ ਹਰਿਆ ॥
ਸੁਮਤਿ ਪਾਏ ਨਾਮੁ ਧਿਆਏ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਏ ਮੇਲਾ ਜੀਉ ॥੩॥
ਜਲ ਤਰੰਗੁ ਜਿਉ ਜਲਹਿ ਸਮਾਇਆ ॥ ਤਿਉ ਜੋਤੀ ਸੰਗਿ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਇਆ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭ੍ਰਮ ਕਟੇ ਕਿਵਾੜਾ ਬਹੁੜਿ ਨ ਹੋਈਐ ਜਉਲਾ ਜੀਉ ॥੪॥

(ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੨)

ਅਸਥਾਈ

×			੦			×			੦		
ਸ	ਰ										
ਧ਼ਸ	ਗੁ	-ਗੁ	ਰ	ਗੁ	—	ਰ	ਰ	-ਗੁ	ਸਰ	ਸ	—
ਝਿਮਿ	ਝਿ	ऽਮਿ	ਵਰ	ਸੈ	ऽ	ਅੰ	ਮ੍ਰਿ	ऽਤ	ਧਾऽ	ਰਾ	ऽ
ਪ	ਪ	ਪ	ਧਪ	ਗਗੁ	ਗੁ	ਰ	ਰ	-ਗੁ	ਸਰ	ਸ	—
ਮ	ਨ	ਪੀ	ਵੈऽ	ऽऽ	ਸੁਨ	ਸਬ	ਦ	ऽਬੀ	ਚਾऽ	ਰਾ	ऽ,
			ਸਂ						ਸ		
ਪ	ਪ	-ਪ	ਧਸਂ	ਧਪ	-ਪ	ਗਗੁ	—	ਰਗੁ	ਰ	ਸ	—
ਅਨ	ਦ	ऽਬਿ	ਨੋऽ	ਦऽ	ऽਕ	ਰੇऽ	ऽ	ਦਿਨ	ਰਾ	ਤੀ	ऽ
ਸ											
ਧ਼	ਸ	ਧ਼ਸ	ਰਗੁ	—	ਗਗੁ	ਰ	ਰ	-ਗੁ	ਸਰ	ਸ	—
ਸ	ਦਾ	ऽਸ	ਦਾऽ	ऽ	ਹਰਿ	ਕੇ	ਲਾ	ऽऽ	ਜੀऽ	ਉ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

			ਸਂ								
ਪ	ਪ	-ਧ	ਧਸਂ	ਸਂ	—	ਰਂ	ਰਂ	-ਗੁਂ	ਸਂਰਂ	ਸਂ	—
ਸਭ	ਕਿ	ऽਛ	ਘਰ	ਮਹਿ	ऽ	ਬਾ	ਹ	ऽਰ	ਨਾऽ	ਹੀ	ऽ
ਬਾ	ਹ	ऽਰ	ਟੋऽ	ਲੈ	ਸੋ	ਭਰ	ਮ	ऽਭੁ	ਲਾऽ	ਹੀ	ऽ
ਸਂ	ਸਂ	-ਸਂ	ਧਸਂ	ਧਪ	ਪਪ	ਗਗੁ	ਰ	-ਗੁ	ਸਰ	ਸ	ਸ
ਗੁਰ	ਪ	ऽਰ	ਸਾऽ	ਦੀ	ਜਿਨੀ	ਅੰऽ	ਤ	ऽਰ	ਪਾऽ	ਇਆ	ऽਸੋ
ਪ	ਪ	-ਪ	ਧਸਂ	ਧਪ	-ਪ	ਗਗੁ	ਗੁ	ਰਗੁ	ਸਰ	ਸ	—
ਅੰ	ਤ	ऽਰ	ਬਾऽ	ਹਰ	ऽਸੁ	ਹੇऽ	ਲਾ	ऽऽ	ਜੀऽ	ਉ	ऽ

ਨੋਟ—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਭੀ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਗਾਓ।

੯. ਰਾਗ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਕਿਤੈ ਪ੍ਰਕਾਰਿ ਨ ਤੂਟਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥ ਦਾਸ ਤੇਰੇ ਕੀ ਨਿਰਮਲ ਰੀਤਿ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜੀਅ ਪ੍ਰਾਨ ਮਨ ਧਨ ਤੇ ਪਿਆਰਾ ॥ ਹਉਮੈ ਬੰਧੁ ਹਰਿ ਦੇਵਣਹਾਰਾ ॥੧॥
ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਿਉ ਲਾਗਉ ਨੇਹੁ ॥ ਨਾਨਕ ਕੀ ਬੇਨੰਤੀ ਏਹੁ ॥੨॥
(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੮੪)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਧ	ਪ	ਧ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	ਸ	ਰ	ਗੁ	ਪ	ਪ
ਕਿ	ਤੈ	ਪ੍ਰ	ਕਾ	ਰਿ	ਨ	ਤੂ	ऽ	ਟਉ	ਪ੍ਰੀ	ऽ	ਤ
ਗੁ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਧਪ	ਗੁ	ਰ	ਗੁਰ	ਸ	ਸ
ਦਾ	ਸ	ਤੇ	ਰੇ	ऽ	ਕੀ	ਨਿਰ	ਮ	ਲ	ਰੀऽ	ऽ	ਤ

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਧ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
ਜੀ	ਅ	ऽ	ਪ੍ਰਾ	ਨ	ਮਨ	ਧਨ	ਤੇ	ऽ	ਪਿਆ	ਰਾ	ऽ
ਧ	ਸਂ	—	ਧ	ਪ	ਧਪ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	ਰ	ਸ	—
ਹਉ	ਮੈ	ऽ	ਬੰ	ਧ	ਹਰਿ	ਦੇ	ਵ	ਣ	ਹਾ	ਰਾ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੧੦. ਰਾਗ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ, ਤਾਲ-ਭਾਨਮਤੀ (ਸਵਾਰੀ ਚਾਰਤਾਲ) ਮੱਧਯ ਲਯ

ਗੁਰੁ ਦਾਤਾ ਗੁਰੁ ਹਿਵੈ ਘਰੁ ਗੁਰੁ ਦੀਪਕ ਤਿਹ ਲੋਇ ॥
ਅਮਰ ਪਦਾਰਥੁ ਨਾਨਕਾ ਮਨਿ ਮਾਨਿਐ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥੧॥
(ਵਾਰ ਮਾਂਝ ਕੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੩੭)

ਅਸਥਾਈ

×				੨		੩		੪		
ਸ										
ਧ੍	ਸ	ਸ	ਧ੍ਸ	ਰਗੁ	ਰਰ	ਪ	ਧਪ	ਗੁਰ	ਸਰ	ਸ
ਗੁ	ਰ	ਦਾ	ਤਾऽ	ऽऽ	ਗੁਰ	ਹਿ	ਵੈऽ	ਘऽ	ऽऽ	ਰ
ਗੁ			ਸਂ							
ਰ	ਗੁ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਧਸਂ	ਧਪ	ਗੁਪ	ਗੁਰ	ਸ
ਗੁ	ਰ	ਦੀ	ਪ	ਕ	ਤਿਹ	ਲੋऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਇ

ਅੰਤਰਾ

ਗ॒	ਪ	ਧ	ਸ਼ੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਧ	ਪ	—
ਅਮ	ਰ	ਪ	ਦਾ	ਰ	ਥ	ਨਾ	ਨ	ਕਾ	ऽ	ऽ
ਧੰ	ਗ॒ੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਧ	ਸੰ	ਧਸੰ	ਰੰਸੰ	ਧਪ	ਗ॒ਰ	ਸ
ਮ	ਨ	ਮਾ	ऽ	ਨਿਐ	ऽ	ਸੁऽ	ਖऽ	ਹੋऽ	ऽऽ	ਇ

(ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਮਧੁਰੰਜਨੀ

ਵਾਦੀ—ਪ	ਠਾਟ—ਕਾਫ਼ੀ	ਸਮਾਂ—ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (ਸ਼ਾਮ ਵੇਲਾ)
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਓਡਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—'ਗੁ—ਸ ਤੇ ਨ—ਪ' ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤੀ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਗੁ ਮ ਪ, ਪਨ, ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਨ—ਪ, ਗੁਮਪ, ਗੁਮਗੁ—ਸਨ਼ ऽ ਸ।

ਮੁਖ ਅੰਗ—ਨਸਂਨ—ਪ, ਗੁਮਪ, ਗੁਮਗੁ—ਸਨ਼ ऽ ऽ ਸ।

ਸੰਗੀਤ ਇਕ ਐਸੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਮਹਾਨ ਕਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਭਿੰਨ-ਭਿਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਇੰਜ ਕਹਿ ਲਵੋ ਕਿ ਪ੍ਰਵੀਣ ਕਲਾਕਾਰ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਰਾਗ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਅਦਲ-ਬਦਲ ਕਰਕੇ ਨਵੀਨ ਨਾਮਕਰਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੋ, ਐਸੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਹ ਮਧੁਰੰਜਨੀ ਰਾਗ ਹੈ।

ਮਧੁਰੰਜਨੀ ਰਾਗ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਕਾਫ਼ੀ ਠਾਟ ਤੋਂ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਓਡਵ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ) ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਰਿਖਭ-ਧੈਵਤ' ਵਰਜਿਤ ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਰਿਖਵ ਵਰਜਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਾਲਕੌਂਸ ਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬਿਹਾਗ ਅੰਗ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਇਹ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਮੁਜਬ ਇਕ ਨਵੀਨ ਤੇ ਮਧੁਰ ਰਾਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਬਿਹਾਗ ਤੇ ਮਾਲਕੌਂਸ ਦਾ ਰੂਪ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੰਦ੍ਰ ਤੇ ਮੱਧ ਸਪਤਕ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਖਾਦ ਤੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਨਯਾਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਰਾਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—

"ਨ਼ਸ, ਗੁਮਪ, ਪ, ਗੁਮਪਨ, ਨਸਂ—ਪ੍ਰਦੀਪ। ਪਨ, ਨਸਂਨ—ਪ, ਬਿਹਾਗ ਅਤੇ ਸਗੁ, ਗੁਮਗੁ—ਸ, ਜਾਂ ਸਮ, ਗੁਮਗੁਸ" ਇਹ ਮਾਲਕੌਂਸ। ਪਰ "ਸਨ਼, ਨ਼ਸਗੁऽਸਨ, ਨ਼—ਪ਼, ਪ਼ਨ਼ऽਸ, ਪ਼ਨ਼ਸਗੁ, ਗੁਸਨ਼ऽऽ ਨ਼ਸ—ਗੁਮਪ, ਗੁਮਗੁਸਨ਼ऽऽ ਨ਼ਸ" ਇੰਜ ਸੁਰ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਚ ਕਦੇ ਪੀਲੂ, ਕਦੇ ਚੰਦ੍ਰਕੌਂਸ, ਪ੍ਰਦੀਪ, ਬਿਹਾਗ ਆਦਿ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਛਾਇਆ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਤਾਂ ਭੀ ਇਹ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਇਸ ਛਾਇਆ ਨੂੰ ਸਮੇਟਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਵੀਨ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਬੱਸ ਇਹੋ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖੂਬੀ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੈ।

ਮਧੁਰੰਜਨੀ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੁਰ-ਰੂਪ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਤੇ ਮਨੋਹਰ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਬਾਖੂਬੀ ਗਾਇਆ-ਬਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ

੧. ਸ—ਸਨ਼, ਨ਼ਸ—ਨ਼ਸਨ਼—ਪ਼ਨ਼, ਪ਼ਨ਼ਝਸ—ਪ਼ਨ਼ਸਗੁ, ਗੁਸਨ਼, ਨ਼ਸਗੁਨ਼, ਪ਼ਨ਼ਝਸਨ਼ਝਪ਼, ਪ਼ਨ਼ਸ
ਗੁਝਝਸਨ਼ਝਸ।

ਮ ਮ ਮ

੨. ਸ—ਗੁਮ, ਮਗੁਸਨ਼, ਨ਼ਸ ਗੁ ਗੁਮ, ਸਗੁਮਪ, ਗੁਝਗੁਮ, ਗੁਮਪ, ਗੁਮਗੁਸਨ਼ਝ, ਪ਼ਨ਼ਝਨ਼ਸ—ਨ਼ਸਗੁਮ,
ਸਗੁਮ ਗੁਮਪ, ਮਪ, ਗੁਮਗੁਝਸਨ਼ਝ ਨ਼ਸ।

ਮ ਮ ਮ ਮ ਸ

੩. ਨ਼ਸ, ਗੁਮਪ, ਮਪ ਗੁਮਪ, ਸ—ਗੁਮਪ, ਨ਼ਸ ਗੁਮਪ, ਗੁਮਗੁਸਨ਼ਝ ਨ਼ਪ਼, ਪ਼ਨ਼ਝ ਨ਼ਸਗੁਝਝਸਨ਼ਝਸ।
ਮ ਮ ਮ ਸ ਸ ਮ
ਗੁਮਪਨ, ਨ—ਪ, ਮਪ ਗੁਮਪਨਝ ਨਸੰਨਝਪ, ਗੁਮਪ, ਪਗੁਮਗੁਝ ਗੁਝਝਸਨ਼ਝ, ਨ਼ਸ—ਗੁਮਪਨਝ
ਪ ਮ ਮ ਮ ਸ
ਨਪ, ਮਪ ਗੁਮਪਨਝ ਨਸੰ—ਨਸੰਨਝਪ, ਗੁਮਪ, ਨਸੰਨਝਪ ਗੁਮਗੁਝ ਸਨ਼ਝ ਨ਼ਸ।

ਮ ਮ ਮ ਮ

੪. ਗੁਮਪ, ਪਝਪ, ਪ਼ਨ਼ਝ ਨ਼ਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮਪਨ—ਨ਼ਝ ਨ਼ਸ ਗੁਮਪਨਝ ਪਨ, ਮਪਨ, ਗੁਮਪਨ, ਨਸੰ—
ਮ ਮ ਮ
ਸੰਨਝਪ, ਮਪ ਗੁਮਪਨਝਸੰ,—ਨਸੰਨਝਪ, ਗੁਝ ਸਨ਼ਝਝ ਨ਼ਸ। ਨ਼ਸ ਗੁਮਪਨ, ਪਨਸੰਗੁੰਝਝਸੰਨਝ
ਮ ਮ
ਨਸੰਨਝਝਪ, ਮਪ ਗੁਮਪਨਝ ਸੰ—ਸੰਗੁੰਝਝ ਸੰ, ਸੰਨ, ਨਪ, ਮਪ ਗੁਮਗੁਸਨ਼ ਨ਼ਸ ਗੁਮਪਨਝ ਸੰ।

ਮ

੫. ਨਸੰ, ਨਸੰਗੁੰਝਸੰਨ, ਪਨਸੰਨਝਪ, ਗੁਮਪਨਸੰ, ਪਨਸੰਗੁੰਝ ਸੰਨ, ਗੁੰਮੰਗੁੰਝ ਸੰਨਝ ਸੰ, ਨਸੰ, ਗੁੰਸੰ, ਗੁੰਮੰ
ਨ ਮ
ਗੁੰਸੰਨਝ ਪ, ਸੰਨਝਝ ਪ, ਪਨਝ ਪ, ਪਮ, ਮਗੁ, ਗੁਸ, ਸਨ਼ਝ ਨ਼ਸ ਗੁਮਪਨ, ਪਨਸੰਗੁੰਝ ਸੰ, ਸੰਗੁੰ,
ਮੰ
ਗੁੰਮੰ, ਗੁੰਮੰਪੰ, ਗੁੰਮੰਗੁੰਸੰਨ, ਗੁੰਮੰਗੁੰਝਝ ਸੰਨ, ਨਸੰਨਪ, ਗੁਮਪਨਸੰਨਝ ਪ, ਪਨਪਮ, ਗੁਮਪਨ, ਨਸੰ
ਮ ਮ ਸ
ਨਝ ਪ, ਗੁਮਪ ਗੁਮਗੁਝ ਸਨ਼ਝ ਨ਼ਸ।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਨ਼ਸ ਗੁਮ ਗੁਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮ ਪਪ ਗੁਮ ਗੁਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮ ਪਨ ਪਪ ਗੁਮ ਗੁਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮ ਪਨ ਸੰਨ ਪਪ ਗੁਮ ਗੁਸ ਨ਼ਸ ।

੨. ਪ਼ਨ਼ ਨ਼,ਪ਼ ਨ਼ਨ਼ ਨ਼ਸ, ਗੁਮ ਮ,ਗੁ ਮਮ ਮਪ, ਪਨ ਨ,ਪ ਨਨ ਨਸੰ, ਗੁੰਮੰ ਮੰ,ਗੁੰ ਮੰਮੰ ਗੁੰਮੰ ਗੁੰਸੰ, ਨਸੰ ਨਪ, ਮਪ ਮਗੁ, ਸਗੁ ਸਨ਼ ਸS ।

੩. ਪ਼ਨ਼ ਪ਼ਪ਼, ਨ਼ਸ ਨ਼ਨ਼, ਸਗੁ ਸਸ, ਗੁਮ ਗੁਗੁ, ਮਪ ਮਮ, ਪਨ ਪਪ, ਨਸੰ ਨਨ, ਸੰਗੁੰ ਸੰਸੰ, ਗੁੰਮੰ ਗੁੰਗੁੰ, ਮੰਗੁੰ ਗੁੰਸੰ ਸੰਨ ਨਪ ਪਮ ਮਗੁ ਗੁਸ ਨ਼ਸ ।

੪. ਨ਼ਸ ਗੁਗੁ ਸਗੁ ਸਨ਼, ਸਗੁ ਮਮ ਗੁਮ ਗੁਸ, ਗੁਮ ਪਪ ਮਪ ਮਗੁ, ਮਪ ਨਨ ਪਨ ਪਮ, ਪਨ ਸੰਸੰ ਨਸੰ ਨਪ, ਨਸੰ ਗੁੰਗੁੰ ਸੰਗੁੰ ਸੰਨ, ਸੰਗੁੰ ਮੰਮੰ ਗੁੰਮੰ ਗੁੰਸੰ, ਪਨ ਪਪ ਗੁਮ ਗੁਸ ।

੫. ਨ਼ਸ ਸ,ਨ਼ ਸਸ ਨ਼ਸ, ਸਗੁ, ਗੁ,ਸ ਗੁਗੁ ਸਗੁ, ਗੁਮ ਮ,ਗੁ ਮਮ ਗੁਮ, ਮਪ ਪ,ਮ ਪਪ ਮਪ, ਪਨ ਨ,ਪ ਨਨ ਪਨ, ਨਸੰ ਸੰ,ਨ ਸੰਸੰ ਨਸੰ, ਸੰਗੁੰ ਗੁੰ,ਸੰ ਗੁੰਗੁੰ ਸੰਗੁੰ, ਗੁੰਮੰ ਮੰ,ਗੁੰ ਮੰਮੰ ਗੁੰਮੰ, ਗੁੰਗੁੰ ਸੰਸੰ ਨਨ ਪਪ, ਮਮ ਗੁਗੁ ਸਸ ਨ਼ਨ਼ ।

੬. ਸੰਗੁੰ ਮੰਮੰ ਗੁੰਸੰ, ਨਸੰ ਗੁੰਗੁੰ ਸੰਨ, ਪਨ ਸੰਸੰ ਨਪ, ਮਪ ਨਨ ਪਮ, ਗੁਮ ਪਪ ਮਗੁ, ਸਗੁ ਮਮ ਗੁਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਗੁ ਸਨ਼, ਨ਼ਨ਼ ਨ਼ਸ ਸਸ, ਗੁਗੁ ਗੁਮ ਮਮ, ਪਪ ਪਨ ਨਨ, ਸੰਸੰ ਸੰਗੁੰ ਗੁੰਗੁੰ, ਮੰਮੰ ਮੰ,ਗੁੰ ਗੁੰਗੁੰ, ਸੰਸੰ ਸੰਨ ਨਨ, ਪਪ ਪਮ ਮਮ, ਗੁਗੁ ਗੁ,ਸ ਸਸ ਨ਼ਨ਼ ਨ਼ਸ ਸਸ ।

੧. ਰਾਗ ਮਧੁਰੰਜਨੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਿਸ ਕਉ ਬਿਸਰੈ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ ਦਾਤਾ ਸੋਈ ਗਨਹੁ ਅਭਾਗਾ ॥
ਚਰਨ ਕਮਲ ਜਾ ਕਾ ਮਨੁ ਰਾਗਿਓ ਅਮਿਅ ਸਰੋਵਰ ਪਾਗਾ ॥੧॥
ਤੇਰਾ ਜਨੁ ਰਾਮ ਨਾਮ ਰੰਗਿ ਜਾਗਾ ॥
ਆਲਸੁ ਛੀਜਿ ਗਇਆ ਸਭੁ ਤਨ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਉ ਮਨੁ ਲਾਗਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜਹ ਜਹ ਪੇਖਉ ਤਹ ਨਾਰਾਇਣ ਸਗਲ ਘਟਾ ਮਹਿ ਤਾਗਾ ॥
ਨਾਮ ਉਦਕੁ ਪੀਵਤ ਜਨ ਨਾਨਕ ਤਿਆਗੇ ਸਭਿ ਅਨੁਰਾਗਾ ॥੨॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੮੨)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			ਮ ਗੁ ਤੇ
ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਨ	—	ਪ	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਸ	—
ਰਾ	ਜ	S	ਨ	ਰਾ	S	ਮ	ਨਾ	S	ਮ	ਰੈਂ	ਗ	ਜਾ	S	ਗਾ,	S
ਨ਼															
ਪ਼	—	ਨ਼	ਨ਼	ਸ	—	ਸ	ਸ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਗੁ	ਸ	ਸ	—
ਆ	S	ਲ	ਸ	ਛੀ	S	ਜ	ਗ	ਇਆ	S	ਸ	ਭ	ਤ	ਨ	ਤੇ	S
ਨ਼	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਗੁਂ	ਸਂ	—	ਨ	—	ਪ	ਮ	ਗੁਸ	
ਪ੍ਰੀ	S	ਤ	ਮ	ਸਿਉ	S	ਮ	ਨ	ਲਾ	S	S	S	ਗਾ	S	SS	

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਸਂ	—
ਜਿ	ਸ	ਕਉ	S	ਬਿ	ਸ	ਰੈ	S	ਪ੍ਰਾ	ਨ	ਪ	ਤਿ	ਦਾ	S	ਤਾ	S
ਨ	—	ਸਂ	ਮਂ	ਗੁਂ	ਗੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	—	—	ਸਂ	—	—	—
ਸੋ	S	ਈ	S	ਗ	ਨਹੁ	S	ਅ	ਭਾ	S	S	S	ਗਾ	S	S	S
ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਨ	ਪ	—	ਮਗੁ	—	ਮ	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਸ	—
ਚ	ਰ	ਨ	ਕ	ਮ	ਲ	ਜਾ	S	ਕਾS	S	ਮ	ਨ	ਰਾ	S	ਗਿਓ	S
							ਨ								
ਨ਼	ਨ਼	ਸ	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਸਂ	ਨ	—	ਪ	—	ਮ	ਗੁ	ਸ	
ਅ	ਮਿਅ	S	ਸ	ਰੋ	S	ਵ	ਰ	ਪਾ	S	S	S	ਗਾ	S	S ਤੇਰਾ...	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੨. ਰਾਗ ਮਧੁਰੰਜਨੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ ਮੁਹਲਤਿ ਮੁਹਤੁ ਨ ਜਾਣਾ ॥
ਨਾਨਕ ਬਿਨਵੈ ਤਿਸੈ ਸਰੇਵਹੁ ਜਾ ਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣਾ ॥੧॥
ਅੰਧੇ ਜੀਵਨਾ ਵੀਚਾਰਿ ਦੇਖਿ ਕੇਤੇ ਕੇ ਦਿਨਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸਾਸੁ ਮਾਸੁ ਸਭ ਜੀਉ ਤੁਮਾਰਾ ਤੂ ਮੈ ਖਰਾ ਪਿਆਰਾ ॥
ਨਾਨਕੁ ਸਾਇਰੁ ਏਵ ਕਹਤੁ ਹੈ ਸਚੇ ਪਰਵਦਗਾਰਾ ॥੨॥
ਜੇ ਤੂ ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਹੀ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਕਿਆ ਕੋ ਕਢੈ ਗਹਣਾ ॥
ਨਾਨਕ ਬਿਨਵੈ ਸੋ ਕਿਛੁ ਪਾਈਐ ਪੁਰਬਿ ਲਿਖੇ ਕਾ ਲਹਣਾ ॥੩॥
ਨਾਮੁ ਖਸਮ ਕਾ ਚਿਤਿ ਨ ਕੀਆ ਕਪਟੀ ਕਪਟੁ ਕਮਾਣਾ ॥
ਜਮ ਦੁਆਰਿ ਜਾ ਪਕੜਿ ਚਲਾਇਆ ਤਾ ਚਲਦਾ ਪਛੁਤਾਣਾ ॥੪॥
ਜਬ ਲਗੁ ਦੁਨੀਆ ਰਹੀਐ ਨਾਨਕ ਕਿਛੁ ਸੁਣੀਐ ਕਿਛੁ ਕਹੀਐ ॥
ਭਾਲਿ ਰਹੇ ਹਮ ਰਹਣੁ ਨ ਪਾਇਆ ਜੀਵਤਿਆ ਮਰਿ ਰਹੀਐ ॥੫॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੬੬੦)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਪ
															ਜੋ
ਮ	ਗੁ	—	ਸ ਨ਼	ਸ	—	—	ਨ਼	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗੁ	—	ਪ
ਵ	ਨਾ	ऽ	ਵੀ	ਚਾ	ऽ	ऽ	ਰ	ਅੰ	ऽ	ਧੇ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜ਼ੀ
ਮ	ਗੁ	—	ਸ ਨ਼	ਸ	—	—	—	—	—	—	ਸ	ਨ਼ ਪ਼	—	ਨ਼	ਨ
ਵ	ਨਾ	ऽ	ਵੀ	ਚਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ਦੇ	ऽ	ऽ	ਖ
ਸ	—	ਸ	—	ਗੁ	—	ਮ	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਪ	ਮ	ਗੁ	—	ਸ	
ਕੇ	ऽ	ਛੇ	ऽ	ਕੇ	ऽ	ऽ	ਦਿ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਮ ਗੁ	—	ਮ	ਪ	—	ਨ	—	*	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	—	—
ਹਮ	ਆ	ऽ	ਦ	ਮੀ	ऽ	ਹਾਂ	ऽ	*	ਇ	ਕ	ਦ	ਮੀ	ऽ	ऽ	ऽ
—	ਨ	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਮੰ	ਗੁੰ	—	ਸੰ	—	ਨ	—	ਸੰ	—
ऽ	ਮੁਹ	ਲ	ਤ	ਮੁ	ਹ	ਤ	ਨ	ਜਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਣਾ	ऽ	ऽ	ऽ

—	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	*	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਨ	—	ਪ	—	
ऽ	ਨਾ	ਨ	ਕ	ਬਿ	ਨ	ਵੈ	ऽ	*	ਤਿ	ਸੈ	ਸ	ਰੇ	ऽ	ਵਹੁ	ऽ	
—	ਨ	—	ਸਂ	ਨ	—	ਪ	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਪ	ਮ	ਗੁ	—	ਸ		
ऽ	ਜਾ	ऽ	ਕੇ	ਜੀਅ	ऽ	ऽ	ਪ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਣਾ	ऽ	ऽ	ਜੀ...	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਮਧੁਰੰਜਨੀ, ਛੋਟੀ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਕਾਹੇ ਰੇ ਬਨ ਖੋਜਨ ਜਾਈ ॥
ਸਰਬ ਨਿਵਾਸੀ ਸਦਾ ਅਲੇਪਾ ਤੋਹੀ ਸੰਗਿ ਸਮਾਈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਪੁਹਪ ਮਧਿ ਜਿਉ ਬਾਸੁ ਬਸਤੁ ਹੈ ਮੁਕਰ ਮਾਹਿ ਜੈਸੇ ਛਾਈ ॥
ਤੈਸੇ ਹੀ ਹਰਿ ਬਸੇ ਨਿਰੰਤਰਿ ਘਟ ਹੀ ਖੋਜਹੁ ਭਾਈ ॥੧॥
ਬਾਹਰਿ ਭੀਤਰਿ ਏਕੋ ਜਾਨਹੁ ਇਹੁ ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਬਤਾਈ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਆਪਾ ਚੀਨੈ ਮਿਟੈ ਨ ਭ੍ਰਮ ਕੀ ਕਾਈ ॥੨॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੬੮੪)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਮ	ਗੁ
														ਕਾ	ऽ
ਮ			ਮ												
ਧ	—	—	ਗੁ	—	ਸ	—	ਨ਼	ਸ	—	—	—	—	—	ਸ	ਨ਼
ਹੇ	ऽ	ऽ	ਰੇ	ऽ	ਬ	ऽ	ਨ	ਖੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਬ	ਨ
ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	—	ਮਗੁ	—	ਸ	ਨ਼	—	ਸ	—	—	—		
ਖੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜऽ	ऽ	ਨ	ਜਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ	ऽ		

ਅੰਤਰਾ

														ਪ	ਧ
														ਸ	ਰ
ਮ															
ਗੁ	—	ਮ	ਪ	—	ਨ	—	—	ਸਂ	—	—	—	—	—	ਨ	—
ਬ	ऽ	ਨਿ	ਵਾ	ऽ	ਸੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸ	ऽ
ਸਂ	—	ਮਂ	ਗੁਂ	—	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	—	—	—	—	—	ਪ	ਨ
ਦਾ	ऽ	ਅ	ਲੇ	ऽ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਤੋ	ऽ
ਸਂ	—	—	ਨ	—	ਪ	—	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਸ	ਨ਼	ਸ	—		
ਹੀ	ऽ	ऽ	ਸੰ	ऽ	ਗਿ	ऽ	ਸ	ਮਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਈ	ऽ	ਕਾਹੇ...	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੪. ਰਾਗ ਮਧੁਰੰਜਨੀ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਬੰਦਨਾ ਹਰਿ ਬੰਦਨਾ ਗੁਣ ਗਾਵਹੁ ਗੋਪਾਲ ਰਾਇ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਵਡੈ ਭਾਗਿ ਭੇਟੇ ਗੁਰਦੇਵਾ ॥ ਕੋਟਿ ਪਰਾਧ ਮਿਟੇ ਹਰਿ ਸੇਵਾ ॥੧॥
ਚਰਨ ਕਮਲ ਜਾ ਕਾ ਮਨੁ ਰਾਪੈ ॥ ਸੋਗ ਅਗਨਿ ਤਿਸੁ ਜਨ ਨ ਬਿਆਪੈ ॥੨॥
ਸਾਗਰੁ ਤਰਿਆ ਸਾਧੂ ਸੰਗੇ ॥ ਨਿਰਭਉ ਨਾਮੁ ਜਪਹੁ ਹਰਿ ਰੰਗੇ ॥੩॥
ਪਰ ਧਨ ਦੋਖ ਕਿਛੁ ਪਾਪ ਨ ਫੇੜੇ ॥ ਜਮ ਜੰਦਾਰੁ ਨ ਆਵੈ ਨੇੜੇ ॥੪॥
ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਅਗਨਿ ਪ੍ਰਭਿ ਆਪਿ ਬੁਝਾਈ ॥ ਨਾਨਕ ਉਧਰੇ ਪ੍ਰਭ ਸਰਣਾਈ ॥੫॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੮੩)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਪ	ਮ
														ਬੰ	ਦ
ਪ	—	—	ਮ	ਗੁ	ਸ	—	ਨ਼	ਸ	—	—	—	—	—	—	—
ਨਾ	ऽ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਬੰ	ऽ	ਦ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ऽ	ऽ
ਨ਼ ਪ਼	ਪ਼	ਨ਼	—	ਸ	—	ਗੁ	—	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮ	ਗੁ		
ਗੁ	ਣ	ਗਾ	ऽ	ਵਹੁ	ऽ	ਗੋ	ऽ	ਪਾ	ऽ	ਲ	ਰਾ	ऽ	ਇ		

ਅੰਤਰਾ

	ਮਗੁ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਸਂ	—
	ਵ	ਡੈ	ਭਾ	ऽ	ਗ	ਭੇ	ऽ	ਟੇ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਦੇ	ऽ	ਵਾ	ऽ
—	ਸਂ	ਸਂ	ਗੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਪ	ਪ	ਮ	ਗੁ		
ऽ	ਕੋ	ਟ	ਪ	ਰਾ	ऽ	ਧ	ਮਿ	ਟੇ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਸੇ	ਵਾ	ਬੰਦਨਾ...	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਮਧੁਰੰਜਨੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਅਉਖਧੁ ਤੇਰੋ ਨਾਮੁ ਦਇਆਲ ॥
ਮੋਹਿ ਅਤੁਰ ਤੇਰੀ ਗਤਿ ਨਹੀ ਜਾਨੀ ਤੂੰ ਆਪਿ ਕਰਹਿ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਧਾਰਿ ਅਨੁਗ੍ਰਹੁ ਸੁਆਮੀ ਮੇਰੇ ਦੁਤੀਆ ਭਾਉ ਨਿਵਾਰਿ ॥
ਬੰਧਨ ਕਾਟਿ ਲੇਹੁ ਅਪੁਨੇ ਕਰਿ ਕਬਹੂ ਨ ਆਵਹ ਹਾਰਿ ॥੧॥
ਤੇਰੀ ਸਰਨਿ ਪਇਆ ਹਉ ਜੀਵਾਂ ਤੂੰ ਸੰਮ੍ਰਥੁ ਪੁਰਖੁ ਮਿਹਰਵਾਨੁ ॥
ਆਠ ਪਹਰ ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਆਰਾਧੀ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨੁ ॥੨॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੭੫)

ਅਸਥਾਈ

x		੦		੨		੦		੩		੪	
ਨ	ਸੰ	ਨ	ਪ	—	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਗੁ	ਸ	—	ਸ
ਅਉ	ਖ	ਧ	ਤੇ	ઽ	ਰੋ	ਨਾ	ਮ	ਦ	ਇਆ	ઽ	ਲ
ਨ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਸ	ਸ	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਸ
ਮੋ	ਹਿ	ਆ	ਤੁਰ	ਤੇ	ਰੀ	ਗਤ	ਨ	ਹੀ	ਜਾ	ਨੀ	ઽ
ਗੁ	ਮ	—	ਪ	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਗੁੰ	ਸੰ	—	ਸੰ
ਤੂੰ	ઽ	ઽ	ਆ	ઽ	ਪ	ਕ	ਰਹਿ	ਪ੍ਰਤ	ਪਾ	ઽ	ਲ

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਧ	ਪ	ਨ	ਨ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਸੇ	—
ਧਾ	ਰ	ਅ	ਨੁ	ਗ੍ਰਹੁ	ઽ	ਸੁਆ	ਮੀ	ઽ	ਮੇ	ਰੇ	ઽ
ਬੰ	ਧ	ਨ	ਕਾ	ਟ	ਲੇ	ਹੁ	ઽ	ਅਪ	ਨੇ	ਕ	ਰ
ਗੁੰ	ਮੰ	ਗੁੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	—	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਸ
ਦੁ	ਤੀ	ਆ	ਭਾ	ਉ	ਨਿ	ਵਾ	ઽ	ઽ	ਰ	ઽ	ઽ
ਕ ਬ	ਹੂ	ਨ	ਆ	ਵਹ	ઽ	ਹਾ	ઽ	ઽ	ਰ	ઽ	ઽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਮਧੁਰੰਜਨੀ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਰਾਮ ਸਿਮਰਿ ਰਾਮ ਸਿਮਰਿ ਰਾਮ ਸਿਮਰਿ ਭਾਈ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਬਿਨੁ ਬੂਡਤੇ ਅਧਿਕਾਈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਬਨਿਤਾ ਸੁਤ ਦੇਹ ਗ੍ਰੇਹ ਸੰਪਤਿ ਸੁਖਦਾਈ ॥
ਇਨੁ ਮੈ ਕਛੁ ਨਾਹਿ ਤੇਰੋ ਕਾਲ ਅਵਧ ਆਈ ॥੧॥
ਅਜਾਮਲ ਗਜ ਗਨਿਕਾ ਪਤਿਤ ਕਰਮ ਕੀਨੇ ॥
ਤੇਊ ਉਤਰਿ ਪਾਰਿ ਪਰੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਲੀਨੇ ॥੨॥
ਸੂਕਰ ਕੂਕਰ ਜੋਨਿ ਭ੍ਰਮੇ ਤਊ ਲਾਜ ਨ ਆਈ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮ ਛਾਡਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾਹੇ ਬਿਖੁ ਖਾਈ ॥੩॥
ਤਜਿ ਭਰਮ ਕਰਮ ਬਿਧਿ ਨਿਖੇਧ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਲੇਹੀ ॥
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਜਨ ਕਬੀਰ ਰਾਮੁ ਕਰਿ ਸਨੇਹੀ ॥੪॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਭ: ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੯੨)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
								ਮ			
ਨ	—	ਨ	ਸੰ	ਨ	ਨ	ਪ	—	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਪ
ਰਾ	਽	ਮ	ਸਿ	ਮ	ਰ	ਰਾ	਽	ਮ	ਸਿ	ਮ	ਰ
ਮ	ਗੁ	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਗੁ	ਸ	—	—
ਰਾ	਽	ਮ	ਸਿ	ਮ	ਰ	ਭਾ	਽	਽	ਈ	਽	਽,
ਨ̣	ਪ̣	ਪ̣	ਨ̣	—	ਨ̣	ਸ	ਸ	ਸ	ਗੁ	ਸ	ਸ
ਰਾ	਽	ਮ	ਨਾ	਽	ਮ	ਸਿ	ਮ	ਰ	ਨ	ਬਿ	ਨ
ਨ̣	ਸ	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਮ	—	ਗੁ	ਸ	—	—
ਬੂ	਽	ਡ	ਤੇ	ਅ	ਧਿ	ਕਾ	਽	਽	ਈ	਽	਽

ਅੰਤਰਾ

ਗੁ	ਮ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	—
ਬ	ਨਿ	ਤਾ	਽	ਸੁ	ਤ	ਦੇ	ਹ	਽	ਗ੍ਰੇ	ਹ	਽
ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਗੁੰ	ਸੰ	—	ਨ	ਸੰ	—	—
ਸੰ	਽	ਪ	ਤ	ਸੁ	ਖ	ਦਾ	਽	਽	ਈ	਽	਽
ਗੁੰ	ਮੰ	ਗੁੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	—	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ
ਇ	ਨ	ਮੈ	਽	ਕ	ਛੁ	ਨਾ	਽	ਹਿ	ਤੇ	਽	ਰੋ

ਨ	ਸਂ	ਨ	ਪ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਗੁ	ਸ	—	—
ਕਾ	ऽ	ਲ	ਅ	ਵ	ਧ	ਆ	ऽ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਮਧੁਰੰਜਨੀ, ਤਾਲ–ਚੰਚਲ (ਮੱਧਜ ਲਜ)

ਹਮ ਸਰਿ ਦੀਨੁ ਦਇਆਲੁ ਨ ਤੁਮ ਸਰਿ ਅਬ ਪਤੀਆਰੁ ਕਿਆ ਕੀਜੈ ॥
ਬਚਨੀ ਤੋਰ ਮੋਰ ਮਨੁ ਮਾਨੈ ਜਨ ਕਉ ਪੂਰਨੁ ਦੀਜੈ ॥੧॥
ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ ਰਮਈਆ ਕਾਰਨੇ ॥ ਕਾਰਨ ਕਵਨ ਅਬੋਲ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਬਹੁਤ ਜਨਮ ਬਿਛੁਰੇ ਥੇ ਮਾਧਉ ਇਹੁ ਜਨਮੁ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਲੇਖੇ ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਆਸ ਲਗਿ ਜੀਵਉ ਚਿਰ ਭਇਓ ਦਰਸਨੁ ਦੇਖੇ ॥੨॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਭ: ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੯੪)

ਅਸਥਾਈ

×			੨				੦			੩			
			ਸ										
			ਨ̣	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	ਪ	—	—
			ਹਉ	ऽ	ਬ	ਲ	ਬ	ਲ	ऽ	ਜਾ	ਉ	ऽ	ऽ
—	—	—	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਨ	—	ਨ	ਪ	—	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ਮਈ	ਆ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ਰ	ਨੇ	ऽ	ऽ	ऽ
ਮ	ਗੁ	ਸ	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ	—	ਸ	—	—	ਨ̣
ऽ	ऽ	ऽ,	ਕਾ	ऽ	ਰ	ਨ	ਕ	ਵ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ਅ
ਸ	—	ਸ											
ਬੋ	ऽ	ਲ											

ਅੰਤਰਾ

			ਪ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	—	—	—
			ਹ	ਮ	ਸ	ਰ	ਦੀ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ
—	—	ਸਂ	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਗੁਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	—
ऽ	ऽ	ਦ	ਇਆ	ऽ	ਲ	ਨ	ਤੁ	ਮ	ऽ	ਸ	ਰ	ऽ	ऽ
—	—	—	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਨ	ਪ	—	—	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਪ
ऽ	ऽ	ऽ	ਅ	ਬ	ਪ	ਤਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ	ਕਿਆ
ਮ	ਗੁ	ਸ											
ਕੀ	ऽ	ਜੈ	ਹਉ...										

ਨੋਟ—ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਦੋ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਭੀ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।

(ਮਧੁਰੰਜਨੀ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ

ਵਾਦੀ —ਮ	ਠਾਟ —ਕਾਫੀ	ਸਮਾਂ —ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ – ਸ	ਜਾਤੀ —ਓਡਵ-ਓਡਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਗੰਧਾਰ ਸੁਰ ਅੰਦੋਲਿਤ।

ਮ
ਆਰੋਹ—ਸ, ਰ, ਗੁ ਮ, ਧ ਸਂ।

ਸਂ ਮ ਮ ਮ
ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਧ ਮ, ਗੁ ਗੁ ꞉ਮ, ਰ ਸ।

ਸ ਸ ਮ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਸ, ਧ਼ ਧ਼ ਸਰ ਗੁ ꞉ ਗੁ ਮ ਰ ਸ।

ਅਭੋਗੀ ਜਾਂ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ ਦੱਖਣ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ-ਕਲ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਇਤਨਾ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੈ, ਗੋਯਾ ਦੱਖਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਕਾਨੜਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਠਾਟ ਕਾਫੀ, ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਓਡਵ, ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਨੜੇ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਪੰਚਮ-ਨਿਖਾਦ ਵਰਜਿਤ, ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਹਨ।

ਦੱਖਣੀ ਅਭੋਗੀ ਤੇ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਰਾਗ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਅਭੋਗੀ ਵਿਚ ਖੜਜ ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ ਸੰਵਾਦੀ ਤੇ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਵਾਦੀ ਤੇ ਖੜਜ ਸੰਵਾਦੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਰਨਾਟਕੀ ਅਭੋਗੀ ਵਿਚ 'ਮਗੁਰਸ' ਅਤੇ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ ਵਿਚ 'ਗੁਮਰਸ' ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ ਵਿਚ ਜੇ 'ਗੁਮਰਸ' ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਅਭੋਗੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਅੱਜ-ਕਲ

ਮ
ਅਭੋਗੀ ਵਿਚ 'ਗੁਮਰਸ' ਸੁਰ-ਸਮੂਹ ਇਤਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਲਾਪ ਤੇ ਤਾਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਸੁਰ-ਸਮੂਹ ਦੇ ਅਭਾਵ ਤੋਂ ਕਾਨੜਾ ਅੰਗ ਦਾ ਰਾਗ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਹਿਚਕਚਾਹਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸ
ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ "ਸ ਰ ਧ਼ ਸ" ਸੁਰ-ਸੰਗਤੀ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ 'ਸਰਧ਼' ਸੁਰ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਖੜਜ ਤੇ ਰੁਕਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਰੁਕਣ ਨਾਲ ਦੁਰਗਾ ਰਾਗ ਸਾਹਮਣੇ

ਰ ਰ
ਆਏਗਾ। ਇਸ ਲਈ "ਸਰਧ਼, ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਸ ਰ ਗੁ ऽ ਗੁ ꞉ਮ—ਰਸ" ਇਹ ਸੁਰ ਅਵੱਸ਼ ਜੋੜਨੇ

ਸ ਰ ਸ ਰ
ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਸਰ ਧ਼ ਸਰਗੁ, ਗੁਰਸ, ਰ ਧ਼ਰ ਗੁ" ਇੰਜ ਗੰਧਾਰ ਨੂੰ ਅੰਦੋਲਿਤ-ਰਹਿਤ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਐਸਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਸ
"ਧ ਮ ਗੁ ਰ ਗੁ ਮ, ਗੁ ਰਸ" ਗੰਧਾਰ ਨੂੰ ਅੰਦੋਲਿਤ-ਰਹਿਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਦੀ ਛਾਇਆ ਆਏਗੀ। ਸੋ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਗੰਧਾਰ ਸੁਰ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰੀ ਵਾਂਗ ਅੰਦੋਲਿਤ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਮੱਧਮ ਨੂੰ ਅਧਿਕ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਖੇਲ ਹੈ। ਯਾਨੀ ਗੰਧਾਰ ਅੰਦੋਲਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕਾਨੜਾ ਅੰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਨੂੰ ਮੱਧਮ ਦਾ ਮੁਕਤ ਭਾਵ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਦੇ ਮੁਕਤ ਭਾਵ ਤੋਂ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਦੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਅੰਦੋਲਿਤ ਗੰਧਾਰ ਬਦਰੰਗ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਦੱਖਣ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਆਪਣੀ ਸਰਲਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਅ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪਰਕ੍ਰਿਤੀ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਰਸ ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਗਾਇਆ-ਬਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ ਸ ਮ ਮ ਸ ਸ ਮ ਸ ਸ
੧. ਸ, ਰਸ, ਧ਼ ਸਰ ਗੁ ਗੁ ऽ ਰਸ—ਰ ਧ਼, ਸਰ ਗੁ ऽ ਮਰਸ—ਧ਼ਮ਼, ਮ਼ਧ਼ ਧ਼ਸ—।

ਰ ਰ ਸ ਸ ਮ ਮ ਸ ਸ ਸ ਰ ਰ
੨. ਸਰ ਗੁ ऽ ਸਰ ऽ ਸ ਧ਼, ਧ਼ਸ—ਸਰ ਗੁ ऽ ਗੁ ऽ ਮ, ਰਸ—ਧ਼ਮ਼, ਮ਼ਧ਼ ਧ਼ਸਰ ਗੁ ऽ ਗੁਮਰਸ—।

ਮ ਮ ਮ ਮ ਰ ਸ ਮ
੩ ਸਰ ਗੁ ऽ ਮ, ਸਰਮ, ਮਧਮ, ਗੁਮਧਮ, ਮਧਮ, ਗੁ ऽ ਗੁਰ ਗੁਮਰਸਧ਼, ਸਰਗੁਮ, ਰਸ—ਧ਼ਸਰ, ਗੁਮ,
ਮ ਮ ਗੁ ਸ ਮ
ਮਧ, ਗੁਮਗੁ, ਸਰਮਧ ਮ—ਗੁਮਧ, ਗੁ ऽ ਮ, ਰ ਮਗੁ, ਮਰਸ—ਰਧ਼ਸਰ ਗੁਮਰਸ—।

ਮ ਮ ਸਂ ਸਂ ਮ ਮ ਮ ਮ ਸ
੪. ਸਰਮ, ਗੁਮਧ, ਗੁਮਰ ਮ—ਧਸਂ—ਮਧਸਂ, ਧਮ, ਗੁਮਧਮ, ਗੁਧ, ਮਧਮ, ਗੁ ऽ ਗੁ ऽ ਮਰ ਰਧ਼ਸਰ
ਮ ਮ ਸ ਸਂ ਸਂ ਮ ਮ ਸ ਸ ਰ
ਗੁ ऽ ਗੁ ਰਸ—ਮ, ਮਧ (ਮ) ਗੁਮਧਸਂ—ਮ ਧਸਂ, ਧਮ, ਮਧ—ਗੁ ऽ ਗੁਮ, ਰਸ—ਰਧ਼ਸਰ ਗੁ
ਰ
ਗੁਮਰਸ—।

ਮ ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਮਂ ਸਂ ਮ ਸਂ ਸਂ ਸਂ
੫. ਗੁਮਧ, ਧਸਂ, ਧਮ, ਮਧ, ਧਸਰਂ ਗੁਂ ऽ ਮਂਰਂਸਂ—(ਸਂ) ਧਮ, ਧਮ ਧਸਂ, ਰਂਧਸਂ—ਧਮਧਸਂ, ਗੁਮ, ਮਧ,
ਸਂ ਰਂ ਰਂ ਸਂ ਸਂ ਮਂ ਮਂ ਮ
ਧਸਂ, ਸਰਂ ਗੁਂ ऽ ਗੁਂਮਂਰਂ, ਰਂਧਸਂ—ਮ ਧਸਂ, ਰਂਸਂ, ਰਂ ਗੁਂ ऽ ਗੁਂਮਂਰਂਸਂਧਮ, ਸਗੁਮਧਸਂ, ਧਮ, ਗੁਰਮਧਸਂ—
ਮਂ ਸਂ ਮ ਮ ਸ ਸ ਸ ਮ ਮ ਰ ਸ ਮ ਮ ਸ
ਗੁਂਮਂਰਂਸਂ, ਰਂਸਂਧਮ, ਗੁ ऽ ਗੁਮ—ਰਸ ਧ਼ ਧ਼ਸਰ ਗੁ ऽ ਗੁਰ, ਗੁਮਰ, ਧ਼ਸਰ ਗੁ ऽ ਗੁ ਰਸ—।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਸਰ ਗੁਮ ਰਸ, ਧ਼ਸ ਰਗੁ ਮਮ ਰਸ, ਗੁਮ ਧਧ ਮਧ ਮਗੁ ਰਗੁ ਮਮ ਰਸ, ਮਗੁ ਮਧ ਸਂਸਂ ਧਸਂ ਰਂਸਂ ਧਮ ਧਸਂ ਧਮ ਗੁਮ ਰਸ ।

੨. ਮਮ ਗੁਮ ਰਸ, ਧਧ ਮਧ ਮਗੁ ਮਮ ਰਸ, ਸਂਸਂ ਧਸਂ ਧਧ ਮਧ ਮਗੁ ਮਮ ਰਸ, ਗੁਂਗੁਂ ਰਂਸਂ ਧਨਂ ਰਂਰਂ ਸਂਧ, ਮਧ ਸਂਸਂ ਧਮ, ਗੁਮ ਧਧ ਮਗੁ ਮਮ ਰਸ ।

੩ ਸਰ ਗੁ,ਰ ਗੁਮ, ਗੁਮ ਧ,ਮ ਧਸਂ, ਧਸਂ ਰਂ,ਸਂ ਰਂਗੁਂ, ਰਂਗੁਂ ਮਂ,ਸਂ ਰਂਗੁਂ, ਧਸਂ ਰਂ,ਮ ਧਸਂ, ਗੁਮ ਧ,ਰ ਗੁਮ, ਰਸ । ਗੁਮ ਧ,ਮ ਗੁ,ਮ ਧਸਂ ਧਮ, ਧਸਂ ਰਂ,ਗੁਂ ਰਂਸਂ, ਧਮ ਗੁਮ ਧਸਂ ਧਮ ਰਸ ।

੪. ਮਗੁ ਰਸ ਧ਼ਸ ਰਗੁ ਮਮ ਰਸ, ਧਮ ਗੁਮ ਧਸਂ ਰਂਸਂ ਧਮ ਗੁਮ ਰਸ, ਗੁਂਰਂ ਸਂਧ ਮਧ ਸਂਰਂ ਗੁਂਰਂ ਸਂਰਂ ਗੁਮਂ ਰਂਸਂ, ਧਸਂ ਗੁਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਮ, ਗੁਮ ਧਸਂ ਧਮ ਗੁਮ, ਧਮ ਗੁਮ ਰਸ ਧ਼ਸ ।

੫. ਸਰ ਰ,ਰ ਮਮ ਮਧ ਧ,ਧ ਸਂਸਂ ਸਂਰਂ ਰਂ,ਰਂ ਮਂਮਂ ਸਂਰਂ ਰਂ,ਧ ਸਂਸਂ, ਮਧ ਧ,ਗੁ ਮਮ ਰਸ । ਮਮ ਰ,ਮ ਮਰ ਮਮ, ਧਧ ਮ,ਧ ਧਮ ਧਧ, ਸਂਸਂ ਧ,ਸਂ ਸਂਧ ਸਂਸਂ, ਰਂਰਂ ਸਂ,ਰਂ ਰਂਸਂ ਰਂਰਂ, ਧਸਂ ਧਮ ਗੁਮ ਰਸ ।

੬. ਮਮ ਰਸ, ਧਧ ਮਮ ਸਂਸਂ ਧਧ, ਰਂਰਂ ਸਂਸਂ, ਮਂਮਂ ਰਂਰਂ, ਸਂਸਂ ਧਧ ਗੁਗੁ ਮਮ ਰਰ ਸਸ ਧ਼ਧ਼ ਸਸ ਰਰ ਗੁਗੁ ਮਮ ਧਧ ਸਂਸਂ ਰਂਰਂ ਗੁਂਗੁਂ ਮਂਮਂ ਸਂਰਂ ਸਂਸਂ, ਧਸਂ ਧਧ, ਮਧ ਮਮ, ਗੁਮ ਰਰ, ਸਰ ਸਸ ।

੧. ਰਾਗ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਾਜਨਾ ਸੰਤ ਆਉ ਮੇਰੈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥੧॥
ਆਨਦਾ ਗੁਨ ਗਾਇ ਮੰਗਲ ਕਸਮਲਾ ਮਿਟਿ ਜਾਹਿ ਪਰੇਰੈ ॥
ਸੰਤ ਚਰਨ ਧਰਉ ਮਾਥੈ ਚਾਂਦਨਾ ਗ੍ਰਿਹਿ ਹੋਇ ਅੰਧੇਰੈ ॥ ੨ ॥
ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਮਲੁ ਬਿਗਸੈ ਗੋਬਿੰਦ ਭਜਉ ਪੇਖਿ ਨੇਰੈ ॥ ੩ ॥
ਪ੍ਰਭ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਸੰਤ ਪਾਏ ਵਾਰਿ ਵਾਰਿ ਨਾਨਕ ਉਹ ਬੇਰੈ ॥ ੪ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੧)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
				ਸ				ਮ		ਮ					
			ਰ	ਧ਼	ਸ	ਰ	ਸਰ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
			ਸਾ	ਜ	ਨਾ	ਸੰ	ਤS	ਆ	S	ਉ	S	ਮੇ	S	ਰੇ	S
—	—	—													
S	S	S													

ਅੰਤਰਾ

	ਮ	—	ਮ	ਧ	—	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
	ਆ	S	ਨ	ਦਾ	S	ਗੁ	ਨ	ਗਾ	S	ਇ	S	ਮੰ	S	ਗ	ਲ
				ਮਂ								ਮ			
—	ਸਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
S	ਕ	ਸ	ਮ	ਲਾ	S	ਮਿ	ਟ	ਜਾ	S	ਇ	ਪ	ਰੇ	S	ਰੇ	S
—	—	—													
S	S	S													

ਸਾਜਨਾ... —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਅਭੋਗੀ ਕਾਨੜਾ. ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਨਾਰਦ ਸੇ ਚਤੁਰਾਨਨ ਸੇ, ਰੁਮਨਾ ਰਿਖ ਸੇ ਸਭ ਹੂ ਮਿਲਿ ਗਾਇਓ ॥
ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਨ ਭੇਦ ਲਖਿਓ, ਸਭ ਹਾਰਿ ਪਰੇ ਹਰਿ ਹਾਥ ਨ ਆਇਓ ॥
ਪਾਇ ਸਕੈ ਨਹੀ ਪਾਰ ਉਮਾਪਤਿ, ਜਿਧ ਸਨਾਥ ਸਨੰਤਨ ਧਿਆਇਓ ॥
ਧਿਆਨ ਧਰੋ ਤਿਹ ਕੋ ਮਨ ਮੈਂ, ਜਿਹ ਕੋ ਅਮਿਤੋਜ ਸਭੈ ਜਗੁ ਛਾਇਓ ॥੮॥੨੫੦॥
(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਪਾ: ੧੦)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
								ਮ							
—	ਰਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਧ਼	ਸ	ਰ	ਗੁ	-ਮ	ਰ	ਸ	ਰ	—	ਸ	—
S	ਧਿਆ	ਨ	ਧ	ਰੋ	S	ਤਿ	ਹ	ਕੋ	SS	ਮ	ਨ	ਮੈ	S	S	S
				ਧ				ਮ		ਮ					
—	ਮ	ਧ	ਸਂਧ	ਸਂ	—	ਧ	ਧ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
S	ਜਿਹ	ਕੋ	ਅਮਿ	ਤੋ	S	ਜ	ਸ	ਭੈ	S	ਜ	ਗ	ਛਾ	S	ਇਓ	S

ਅੰਤਰਾ

	ਮ	ਮ	ਮਂ	ਧ	—	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਰਂ	ਸਂ	—
	ਨਾ	ਰ	ਦ	ਸੇ	ऽ	ਚ	ਤੁ	ਰਾ	ऽ	ਨ	ਨ	ਸੇ	ऽ	ऽ	ऽ
				ਸਂ				ਮ		ਮ					
ਸਂਞ	ਰਂਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਧ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਰੁਮ	ਨਾऽ	ਰਿ	ਖ	ਸੇ	ऽ	ਸ	ਭ	ਹੂ	ऽ	ਮਿ	ਲਿ	ਗਾ	ऽ	ਇਓ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਕੀਰਤਿ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਗਾਉ ਮੇਰੀ ਰਸਨਾ ॥
ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਕਰਿ ਬੰਦਨ ਸੰਤਨ ਊਹਾਂ ਚਰਨ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਕੇ ਬਸਨਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਕਰਿ ਦੁਆਰੁ ਨ ਪਾਵਉ ॥
ਹੋਇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਤ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਵਉ ॥ ੧ ॥
ਕੋਟਿ ਕਰਮ ਕਰਿ ਦੇਹ ਨ ਸੋਧਾ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਹਿ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧਾ ॥ ੨ ॥
ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਨ ਬੂਝੀ ਬਹੁ ਰੰਗ ਮਾਇਆ ॥ ਨਾਮੁ ਲੈਤ ਸਰਬ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ॥ ੩ ॥
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਜਬ ਭਏ ਦਇਆਲ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਉ ਛੂਟੇ ਜੰਜਾਲ ॥ ॥ ੪ ॥
(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੯੮)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
	ਸ			ਸ	ਮ							ਮ			
—	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਧ਼	ਧ਼	ਸ	—	ਮ	ਮ	ਮਧ	ਧ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ऽ	ਕੀ	ਰ	ਤ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਕੀ	ऽ	ਗਾ	ਉ	ਮੇऽ	ਰੀ	ਰ	ਸ	ਨਾ	ऽ
	ਸ							ਮ		ਮ					
—	ਧ਼	ਸ	ਸ	ਰ	ਰ	ਸ	ਰ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	ਸ
ऽ	ਅਨਿ	ਕ	ਬਾ	ऽ	ਰ	ਕ	ਰ	ਬੰ	ऽ	ਦ	ਨ	ਸੰ	ऽ	ਤ	ਨ
								ਮ		ਮ					
—	ਮ	—	ਮ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—
ऽ	ਊ	ऽ	ਹਾਂ	ਚ	ਰ	ਨ	ਗੋ	ਬਿੰ	ਦ	ਜੀ	ਕੇ	ਬ	ਸ	ਨਾ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

				ਮ											
	ਮ	ਮ	ਮ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ਮ	ਧ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧਸਂ	ਰਂਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ
	ਅਨਿ	ਕ	ਭਾ	ऽ	ਤ	ਕ	ਰ	ਦੁਆ	ऽ	ਰ	ਨ	ਪਾऽ	ऽऽ	ਵਉ	ऽ

	ਸਂ			ਮਂ								ਮ			
—	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ऽ	ਹੋ	ਇ	ਕ੍ਰਿ	ਪਾ	ऽ	ਲ	ਭ	ਹ	ਰਿ	ਹ	ਰਿ	ਧਿਆ	ऽ	ਵਉ	ऽ

—
ऽ ਕੀਰਤ... —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੪. ਰਾਗ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਠਾਕੁਰ ਜੀਉ ਤੁਹਾਰੋ ਪਰਨਾ ॥
ਮਾਨੁ ਮਹਤੁ ਤੁਮ੍ਹਾਰੈ ਊਪਰਿ ਤੁਮ੍ਹਰੀ ਓਟ ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਸਰਨਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਤੁਮ੍ਹਰੀ ਆਸ ਭਰੋਸਾ ਤੁਮ੍ਹਰਾ ਤੁਮਰਾ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਲੈ ਧਰਨਾ ॥
ਤੁਮਰੋ ਬਲੁ ਤੁਮ ਸੰਗਿ ਸੁਹੇਲੇ ਜੋ ਜੋ ਕਹਹੁ ਸੋਈ ਸੋਈ ਕਰਨਾ ॥ ੧ ॥
ਤੁਮਰੀ ਦਇਆ ਮਇਆ ਸੁਖੁ ਪਾਵਉ ਹੋਹੁ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਤ ਭਉਜਲੁ ਤਰਨਾ ॥
ਅਭੈ ਦਾਨ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਪਾਇਓ ਸਿਰ ਡਾਰਿਓ ਨਾਨਕ ਸੰਤ ਚਰਨਾ ॥ ੨ ॥
(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੯੯)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
	ਮ							ਮ		ਮ					
—	ਗੁਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਧ਼	ਸ	ਰ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—
ऽ	ਠਾऽ	ਕੁ	ਰ	ਜੀ	ऽ	ਉ	ਤੁ	ਹਾ	ऽ	ਰੋ	ऽ	ਪ	ਰ	ਨਾ	ऽ
	ਸ							ਮ							
—	ਧ਼	ਧ਼	ਧ਼	ਸ	—	ਸ	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਰ	—	ਸ	ਸ
ऽ	ਮਾ	ਨ	ਮ	ਹ	ऽ	ਤ	ਤੁ	ਮ੍ਹਾ	ऽ	ਰੈ	ऽ	ਉ	ऽ	ਪ	ਰ
				ਸਂ				ਮ		ਮ					
—	ਮ	ਧ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਧ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—
ऽ	ਤੁ	ਮ	ਰੀ	ਓ	ऽ	ਟ	ਤੁ	ਮ੍ਹਾ	ऽ	ਰੀ	ऽ	ਸ	ਰ	ਨਾ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

	ਮ	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਧ	ਧ	ਮ	—	ਧ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—
	ਤੁ	ਮ	ਰੀ	ਆ	ऽ	ਸ	ਭ	ਰੋ	ऽ	ਸਾ	ऽ	ਤੁ	ਮ	ਰਾ	ऽ
	ਸਂ							ਸਂ				ਮ			
—	ਧ	ਸਂ	ਰਂਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਧ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ऽ	ਤੁ	ਮ	ਰਾऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਰਿ	ਦੈ	ऽ	ਲੈ	ऽ	ਧ	ਰ	ਨਾ	ऽ

—
ऽ ਠਾਕੁਰ... —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਅਭੋਗੀ–ਕਾਨੜਾ, ਤਾਲ–ਸੂਲਫਾਕ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਸਾਜਨ ਮੀਤ ਸੁਆਮੀ ਨੇਰੋ ॥
ਪੇਖਤ ਸੁਨਤ ਸਭਨ ਕੈ ਸੰਗੇ ਥੋਰੈ ਕਾਜ ਬੁਰੋ ਕਹ ਫੇਰੋ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਜੇਤੋ ਲਪਟਾਇਓ ਕਛੂ ਨਹੀ ਨਹੀ ਕਛੁ ਤੇਰੋ ॥
ਆਗੈ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਆਵਤ ਸਭ ਪਰਗਟ ਈਹਾ ਮੋਹਿਓ ਭਰਮ ਅੰਧੇਰੋ ॥ ੧ ॥
ਅਟਕਿਓ ਸੁਤ ਬਨਿਤਾ ਸੰਗ ਮਾਇਆ ਦੇਵਨਹਾਰੁ ਦਾਤਾਰੁ ਬਿਸੇਰੋ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਏਕੈ ਭਾਰੋਸਉ ਬੰਧਨ ਕਾਟਨਹਾਰੁ ਗੁਰੁ ਮੇਰੋ ॥ ੨ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੩)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੩		੦	
								ਰ	ਰਮ
								ਸਾ	ਜਨ
ਮ									
ਗੁ	—	ਰ	ਸ	ਰ	ਧ਼	ਸ	—	ਰ	ਰਮ
ਮੀ	S	ਤ	ਸੁ	ਆ	S	ਮੀ	S,	ਸਾ	ਜਨ
ਮ									
ਗੁ	—	ਰ	ਸ	ਰ	ਧ਼	ਸ	—	—	—
ਮੀ	S	ਤ	ਸੁ	ਆ	S	ਮੀ	S	S	S
ਸ									
ਧ਼	—	ਸ	—	ਰ	—	ਗੁ	—		
ਨੇ	S	ਰੋ	S	S	S	S	S		

ਅੰਤਰਾ

ਮ	—	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	—	ਸਂ
ਪੇ	S	ਖ	ਤ	ਸੁ	ਨ	ਤ	S	S	ਸ
		ਮਂ							
ਧ	ਸਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—	—	—
ਭ	ਨ	ਕੈ	S	ਸੰ	S	ਗੇ	S	S	S,
ਧ				ਮ					
ਸਂ	—	ਧ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	ਸ
ਥੋ	S	ਰੈ	S	ਕਾ	S	ਜ	S	S	ਬੁ
				ਮ					
ਧ਼	ਸ	ਰ	ਮ	ਗੁ	—	ਰ	ਸ	ਰ	ਰਮ
ਰੋ	S	ਕ	ਹ	ਫੇ	S	ਰੋ	S	ਸਾ	ਜਨ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਐਸੀ ਮਾਂਗੁ ਗੋਬਿਦ ਤੇ ॥
ਟਹਲ ਸੰਤਨ ਕੀ ਸੰਗੁ ਸਾਧੂ ਕਾ ਹਰਿ ਨਾਮਾਂ ਜਪਿ ਪਰਮ ਗਤੇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਪੂਜਾ ਚਰਨਾ ਠਾਕੁਰ ਸਰਨਾ ॥ ਸੋਈ ਕੁਸਲੁ ਜੁ ਪ੍ਰਭ ਜੀਉ ਕਰਨਾ ॥੧॥
ਸਫਲ ਹੋਤ ਇਹ ਦੁਰਲਭ ਦੇਹੀ ॥ ਜਾ ਕਉ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਇਆ ਕਰੇਹੀ ॥੨॥
ਅਗਿਆਨ ਭਰਮੁ ਬਿਨਸੈ ਦੁਖ ਡੇਰਾ ॥ ਜਾ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਬਸਹਿ ਗੁਰ ਪੈਰਾ ॥੩॥
ਸਾਧਸੰਗਿ ਰੰਗਿ ਪ੍ਰਭੁ ਧਿਆਇਆ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਨਿ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ ॥੪॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੯੮)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਮ											
ਗ਼ੁ	ਮ	ਰ	ਸ	—	ਸ	ਧ਼	ਸ	ਰ	ਧ਼	ਸ	—
ਐ	ऽ	ਸੀ	ਮਾ	ऽ	ਗ	ਗੋ	ਬਿ	ਦ	ਤੇ	ऽ	ऽ
						ਮ	ਮ				
ਮ	ਮ	ਮ	ਧ	ਧ	ਧ	ਗ਼ੁ	ਗ਼ੁ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਟਹ	ਲ	ਸੰ	ਤ	ਨ	ਕੀ	ਸੰ	ਗ	ਸਾ	ਧੂ	ਕਾ	ऽ
						ਮ	ਮ				
ਮ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਹ	ਰਿ	ਨਾ	ਮਾਂ	ਜ	ਪ	ਪਰ	ਮ	ਗ	ਤੇ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਧ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਪੂ	ਜਾ	ऽ	ਚਰ	ਨਾ	ऽ	ਠਾ	ਕੁ	ਰ	ਸਰ	ਨਾ	ऽ
ਮਂ						ਮ	ਮ				
ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਗ਼ੁ	ਗ਼ੁ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਸੋ	ਈ	ਕੁ	ਸ	ਲ	ਜੁ	ਪ੍ਰਭ	ਜੀ	ਉ	ਕਰ	ਨਾ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਚਰਨ ਸਰਨ ਗੋਪਾਲ ਤੇਰੀ ॥
ਮੋਹ ਮਾਨ ਧੋਹ ਭਰਮ ਰਾਖਿ ਲੀਜੈ ਕਾਟਿ ਬੇਰੀ ॥ ੧ ॥ਰਹਾਉ ॥
ਬੂਡਤ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ॥ ਉਧਰੇ ਹਰਿ ਸਿਮਰਿ ਰਤਨਾਗਰ ॥ ੧ ॥
ਸੀਤਲਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ॥ ਪੂਰਨੋ ਠਾਕੁਰ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰਾ ॥ ੨ ॥
ਦੀਨ ਦਰਦ ਨਿਵਾਰਿ ਤਾਰਨ ॥ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਿ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ ॥੩॥
ਕੋਟਿ ਜਨਮ ਦੂਖ ਕਰਿ ਪਾਇਓ ॥ ਸੁਖੀ ਨਾਨਕ ਗੁਰਿ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਓ ॥੪॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੧)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
						ਮ	ਮ				
ਮ	ਮ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਧ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਚ	ਰ	ਨ	ਸ	ਰ	ਨ	ਗ	ਪਾ	ਲ	ਤੇ	ਰੀ	ऽ
ਮ	ਮ										
ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	ਧ਼	ਸ	ਧ਼	ਰ	ਸ	ਸ
ਮੋ	ਹ	ऽ	ਮਾ	ऽ	ਨ	ਧੋ	ਹ	ऽ	ਭ	ਰ	ਮ
						ਮ					
ਮ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਮ	ਮ	ਗੁ	—	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਰਾ	ऽ	ਖ	ਲੀ	ऽ	ਜੈ	ਕਾ	ऽ	ਟ	ਬੇ	ਰੀ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਗੁ	ਮ	ਧ	ਧ	ਮ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਬੂ	ऽ	ऽ	ਡ	ਤ	ऽ	ਸੰ	ਸਾ	ਰ	ਸਾ	ਗ	ਰ
						ਮ					
ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ
ਉ	ਧ	ਰੇ	ਹ	ਰਿ	ਸਿ	ਮ	ਰ	ਰਤ	ਨਾ	ਗ	ਰ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੮. ਰਾਗ ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜੀਅ ਪ੍ਰਾਨ ਮਾਨ ਦਾਤਾ ॥ ਹਰਿ ਬਿਸਰਤੇ ਹੀ ਹਾਨਿ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਗੋਬਿੰਦ ਤਿਆਗਿ ਆਨ ਲਾਗਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੋ ਡਾਰਿ ਭੂਮਿ ਪਾਗਹਿ ॥
ਬਿਖੈ ਰਸ ਸਿਉ ਆਸਕਤ ਮੂੜੇ ਕਾਹੇ ਸੁਖ ਮਾਨਿ ॥ ੧ ॥
ਕਾਮਿ ਕ੍ਰੋਧਿ ਲੋਭਿ ਬਿਆਪਿਓ ਜਨਮ ਹੀ ਕੀ ਖਾਨਿ ॥
ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਸਰਨਿ ਆਇਓ ਉਧਰੁ ਨਾਨਕ ਜਾਨਿ ॥ ੨ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੩)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਮ									
ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	ਰ	ਧ	ਸ	—	ਰ
ਜੀ	ਅ	ਪ੍ਰਾ	ऽ	ਨ	ਮਾ	ਨ	ਦਾ	ऽ	ਤਾ
ਮ					ਮ				
ਗੁ	ਮ	ਮ	ਧ	ਧ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ
ਹ	ਰਿ	ਬਿ	ਸ	ਰ	ਤੇ	ਹੀ	ਹਾ	ऽ	ਨ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਮ	ਧ	—	ਮ	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਗੋ	ਬਿੰਦ	ਤਿਆ	ऽ	ਗ	ਆ	ਨ	ਲਾ	ऽ	ਗਹਿ
ਸਂ									
ਧ	ਸਂ	ਰਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਅੰ	ਮ੍ਰਿ	ਤੋऽ	ਡਾ	ਰ	ਭੂ	ਮ	ਪਾ	ऽ	ਗਹਿ
ਮਂ									
ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਮ	ਮ
ਬਿ	ਖੈ	ਰ	ਸ	ਸਿਉ	ਆ	ਸ	ਕ	ऽ	ਤ
ਮ					ਮ				
ਗੁ	ਮ	ਧ	—	ਧ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ
ਮੂ	ੜੇ	ਕਾ	ऽ	ਹੇ	ਸੁ	ਖ	ਮਾ	ऽ	ਨ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

(ਅਭੋਗੀ-ਕਾਨੜਾ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਅੜਾਨਾ-ਕਾਨੜਾ

ਵਾਦੀ—ਸਂ (ਤਾਰ ਸ:)	ਠਾਟ —ਆਸਾਵਰੀ	ਸਮਾਂ—ਰਾਤ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਪ	ਜਾਤੀ—ਖਾੜਵ-ਖਾੜਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਰਾਤ ਦਾ ਸਾਰੰਗ

ਆਰੋਹ—ਸ ਰ ਮ ਪ, ਧੁ ਨ ਸਂ ।

ਨੁ
ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਧੁ ਨੁ ਪ, ਮ ਪ, ਗੁ ਮ, ਰਸ ।

ਨੁ   ਮ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਸਂ ਧੁ ਨ ਸਂ, ਰਂ ਨੁਸਂ ਧੁ ਨੁ ਪ, ਮ ਪ, ਗੁਮ-ਰ ਸ ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਅੜਾਨਾ-ਕਾਨੜਾ ਰਾਗ ਦਾ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਮੱਧਜ ਕਾਲੀਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਚਨ ਨੇ "ਰਾਗ ਤਰੰਗਣੀ" ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਿਰਦੈ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇਵ ਤੇ ਭਾਵਭੱਟ ਨੇ "ਮੇਘ ਰਾਗੇਣ ਸੰਯੁਕਤ" ਕਹਿ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਇਸ ਨੂੰ ਯਾਵਨਿਕ ਜਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਗ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਪਰ ਅਜੇ ਤਕ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲਿਆ ਕਿ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰਕ ਕੌਣ ਸੀ ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਟ ਤੋਂ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ : ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਾਤੀ ਖਾੜਵ ਜਾਂ ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਦਾ ਖੜਜ, ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ (ਮੱਧਜ ਰਾਤ) ਹੈ। ਅੜਾਨਾ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦਰਬਾਰੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਦਰਬਾਰੀ ਦਾ ਸਮਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਕ ਰਾਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਇਚ ਸਮਾਨਤਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਤੇ ਸੁਰਤੀ-ਭੇਦ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ :—ਦਰਬਾਰੀ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਾਦੀ ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਅੜ੍ਹਾਨਾ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਾਦੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦਰਬਾਰੀ ਦਾ "ਗੰਧਾਰ-ਧੈਵਤ" ਅਤੀ ਕੋਮਲ ਤੇ ਅੰਦੋਲਿਤ ਹਨ, ਪਰ ਅੜਾਨਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸੁਰ ਅੰਦੋਲਿਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ "ਗੰਧਾਰ ਧੈਵਤ ਤੇ ਨਿਖਾਦ" ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਕੋਮਲ ਤੋਂ ਥੋੜੇ ਉੱਚੇ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਹੋ ਸੁਰਤੀ-ਭੇਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਰਤੀਯ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਹੋ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗੀਤਕ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕੇਵਲ ਉਸਤਾਦ (ਗੁਰੂ) ਹੀ ਐਸੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸੂਖਮ ਸੁਰਤੀ-ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਦਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਰਬਾਰੀ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਅੜਾਨਾ-ਕਾਨੜਾ ਚੰਚਲ ਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ
ਨੁ   ਨੁ   ਮ ਸ   ਨੁ
ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਸੁਰ-ਰੂਪ "ਸਂ, ਧੁਨਸਂ, ਰਂਸਂ-ਧੁਨੁਪ, ਮਪ, ਗੁਮ, ਰਸ-ਸਰਮਪ ਧੁ,
ਮਂ   ਨੁ   ਨੁ ਮ ਮ   ਮਂ   ਨੁ
ਰਂਸਂ—ਗੁਮਂਰਂਸਂ. ਨਸਂ ਧੁਨਸਂ ਪਨੁਮਪਸਂ—ਧੁਨੁਪ, ਗੁਮ, ਰਸ—ਰਮਪਨੁਸਂਰਂ ਗੁਮਂਰਂਸਂ, ਰਂਨਸਂ ਧੁਨਸਂ" ਇਸ

ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ। ਅਰੋਹ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਲਗ-ਭਗ ਤੀਵਰ ਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ, ਧੈਵਤ-ਗੰਧਾਰ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਰੁਕੇ ਬਗੈਰ ਝਟਕੇ ਨਾਲ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਅੜਾਨਾ ਗਾਉਣ ਵਿਚ ਆਸਾਨੀ ਰਹੇਗੀ। ਅੜਾਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਅ ਰਾਗ ਹੈ, ਕਦੇ-ਕਦੇ ਚੰਗੇ ਗਾਇਕ ਅਪਨਾ ਗਾਇਨ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਤੇਜ਼-ਲਯ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਬਾਦ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਨਾ ਜਮਾ ਸਕੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਵਾਜ਼ ਉੱਚਾ ਪਤਲਾ ਤੇ ਸੁਰੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਅਧਿਕਤਰ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਨ਼ ਸ ਪ ਮ ਨ਼ ਨ ਸਂ ਪ ਮ ਸ
੧. ਸ, ਰऽਸ, ਮਪ, ਗ਼ऽਮਰऽਸ—ਮਪ ਧ਼ऽਨ਼ਪ, ਮਪ ਸਂ—ਧ਼ऽ ਨ਼ਪ, ਮਪ ਗ਼ऽਮ ਰऽਸ—।

ਨ਼ ਨ਼ ਮ ਸ ਨ਼
੨. ਸਰਮਪ ਧ਼ऽਨ਼ਪ, ਮਪਸਂ—ਧ਼ऽਨ਼ਪ, ਮਪਸ—ਰਂਨਸਂ, ਸਂਧ਼ऽਨ਼ਪ, ਮਪ, ਗ਼ਮ, ਰऽਸ—ਮਪ ਧ਼ऽ

ਨ਼ ਨ਼ ਮ ਮ
ਨਸਂ, ਨਸਂऽਰਂਨਸਂ ਧ਼ऽਨ਼ਪ, ਮਪਸਂ, ਮਪਨਸਂ ਧ਼ਨ਼ਪ, ਮਪ ਗ਼ऽਮ, ਪ ਗ਼ਮਰਸ।

ਨ਼ ਨ਼ ਪ ਨ ਨ਼ ਪ ਸਂ ਨ਼ ਨ ਨ਼
੩. ਸਰਮਪ ਧ਼ऽ ਧ਼ਨ਼ऽਪ, ਮਪ ਸਂ—ਧ਼ऽਨ਼ਪ, ਮਪਰਂਸਂ—ਰਂਨਸਂ—ਧ਼ऽਨਸਂ—ਸਂऽਨ਼ਪ, ਮਪਸਂ—ਧ਼ਨਸਂ,

ਪ ਮ ਸ ਪ ਨ ਨ਼ ਨ਼ ਨ਼
ਨ਼ਪ, ਮਪ ਗ਼ऽਮ ਰऽਸ—ਮਪ ਸਂ—ਧ਼ਨਸਂ—ਨਸਂऽ (ਸਂ) ਧ਼ऽਨ਼ਮਪਸਂ—ਮਪ ਧ਼ਨਸਂ, ਰਂਨਸਂ ਧ਼ऽ

ਪ ਮ ਮ
ਨ਼ਪ, ਮਪ ਗ਼ऽ ਗ਼ਮਰਸ—।

ਨ਼ ਮਂ ਨ਼ ਪ ਮ ਮ
੪. ਮਪਨਸਂਰਂਨਸਂ ਧ਼ਨਸਂ—ਧ਼ਨਸਂਰਂਨਸਂ—ਗ਼ਂऽਮਂਰਂਸਂ, ਨਸਂਰਂਨਸਂ ਧ਼ऽ ਨ਼ਪ, ਮਪਨ਼ਪ ਗ਼ऽ ਗ਼ऽਮ,

ਸ ਪ ਨ਼ ਨ ਮਂ ਨ਼ ਸਂ ਪ ਮ ਮ
ਰਸ—ਮਪਸਂ—ਧ਼ਨ਼ਮਪਸਂ—ਸਂ ਗ਼ਂऽਮਂऽ ਰਂਨਸਂ ਧ਼ऽਨਸਂ—ਧ਼ਨ਼ਮਪਸਂ—ਨ਼ਪ,ਮਪ ਗ਼ऽ ਗ਼ਮऽਰऽਸ

ਨ਼ ਮ ਸ
—ਪਨ਼ਸਂਰਂ (ਸਂ)—ਪਨ਼ਸਂਰਂਮਂऽ ਰਂਸਂ, ਪਨ਼ਸਂਰਂਸਂऽ ਰਂਸਂ, ਪਨ਼ਸਂਰਂਨਸਂ ਧ਼ऽ ਨ਼ਪ, ਮਪ ਗ਼ऽ ਮऽਰऽ

ਸ—।

ਪ ਨ ਮਂ ਨ਼ ਪ
੫. ਸਂ—ਧ਼ਨਸਂ, ਨ਼ਪ ਮਪਸਂ—ਸਂ ਗ਼ਂऽ ਮਂਰਂਸਂ, ਸਂਰਂਨਸਂऽ ਧ਼ऽ ਨ਼ਪ, ਮਪਸਂ—ਪਨ਼ਮਪਰਂਸਂ—ਸਂऽਧ਼ਨਸਂ

ਪ ਮ ਮ ਮਂ ਮਂ
—ਨ਼ਪ, ਮਪ ਗ਼ऽਮ, ਪ ਗ਼ਮਰਸ—ਸਰਮਪਨ਼ਸਂ ਗ਼ਂऽਮਂऽਰਂऽਸਂ—ਪਨ਼ਮਪਸਂ ਗ਼ਂऽਮਂਰਂਸਂ, ਮਪ

ਨ਼ ਨ਼ ਨ਼ ਮ ਮ ਪ ਮ ਮ
ਧ਼ऽਨਸਂ, ਨਸਂ—ਰਂਨਸਂਧ਼ਨ਼ਮਪਸਂ—ਧ਼ऽਨਸਂ, ਧ਼ਨ਼ਪਮਪ ਗ਼ऽ ਗ਼ਮ, ਨ਼ਪ, ਮਪ ਗ਼ऽ ਗ਼ਮ ਰऽ ਸ—।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਮਪ ਨਸਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ ਪਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੨. ਨਸਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ ਰਂਰਂ ਨਸਂ ਧੁਨ ਸਂਸਂ ਧੁਨੁ ਮਪ ਨੁਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੩, ਮਪ ਨੁਪ ਨਸਂ ਰਂਸਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ ਸਂਰਂ ਨਸਂ ਧੁਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਰਮ ਪਨੁ ਮਪ ਰਂਸਂ ।

ਨੁ
੪. ਮਪ ਧੁS ਨੁਪ ਮਪ ਸਂਧੁ ਨੁਪ, ਮਪ ਸਂਨ ਰਂਸਂ ਨਸਂ ਧੁਨੁ ਪS, ਮਪ ਨਸਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ ਰਂਸਂ ਧੁਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੫, ਸਂਸਂ ਨੁਧੁ ਨੁਪ, ਰਂਰਂ ਸਂਨ ਸਂਸਂ ਨੁਧੁ ਨੁਪ, ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ, ਰਂਸਂ ਰਂਰਂ ਸਂਨ ਸਂਸਂ ਨੁਧੁ ਨੁਨੁ ਪਮ ਪਪ ਮਗੁ ਮਮ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਰਮ ਪਨੁ ਸਂਰਂ ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ ਧੁਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੬. ਸਂਰਂ ਨਸਂ ਧੁਨੁ ਮਪ ਸਂਰਂ ਨਸਂ ਧੁਨੁ ਮਪ ਨਸਂ ਰਂਮਂ ਰਂਸਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ ਧੁਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਸਰ ਰ,ਰ ਮਮ ਮਪ ਪ,ਪ ਨੁਨੁ ਨੁਸਂ ਸਂS, ਰਂਰਂ ਨਸਂ ਧੁਧੁ ਨੁਪ ਮਪ ਸਂS, ਰਂਰਂ ਨਸਂ ਧੁਧੁ ਨੁਪ ਮਪ ਸਂS,ਰਂਰਂ ਨਸਂ ਧੁਧੁ ਨੁਪ ਮਪ ਸਂS ।

੧. ਰਾਗ ਅੜਾਨਾ-ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਐਸੀ ਮਾਂਗੁ ਗੋਬਿਦ ਤੇ ॥
ਟਹਲ ਸੰਤਨ ਕੀ ਸੰਗੁ ਸਾਧੂ ਕਾ ਹਰਿ ਨਾਮਾਂ ਜਪਿ ਪਰਮ ਗਤੇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਪੂਜਾ ਚਰਨਾ ਠਾਕੁਰ ਸਰਨਾ ॥ ਸੋਈ ਕੁਸਲੁ ਜੁ ਪ੍ਰਭ ਜੀਉ ਕਰਨਾ ॥੧॥
ਸੁਫਲ ਹੋਤ ਇਹ ਦੁਰਲਭ ਦੇਹੀ ॥ ਜਾ ਕਉ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਇਆ ਕਰੇਹੀ ॥੨॥
ਅਗਿਆਨ ਭਰਮੁ ਬਿਨਸੈ ਦੁਖ ਡੇਰਾ ॥ ਜਾ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਬਸਹਿ ਗੁਰ ਪੈਰਾ ॥੩॥
ਸਾਧਸੰਗਿ ਰੰਗਿ ਪ੍ਰਭੁ ਧਿਆਇਆ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਨਿ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ ॥੪॥
(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੯੮)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਪ
															ਨੁ
															ਐ
	ਮ	ਮ		ਪ								ਨੁ			
ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	—
S	ਸੀ	S	S	ਮਾਂ	S	S	ਗ	ਗੋ	S	ਬਿ	ਦ	ਤੇ	S	S,	S

						ਪ		ਮ		ਮ					
ਮ	ਮ	ਪ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਟਹ	ਲ	ਸੰ	S	ਤ	ਨ	ਕੀ	S	ਸੰ	ਗ	ਸਾ	S	ਧੂ	S	ਕਾ	S
ਸ		ਮ				ਸੰ									
ਨੁ	ਸ	ਰ	ਮ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਨੁ	ਰੰ	ਸੰ	—	—	
ਹ	ਰਿ	ਨਾ	S	ਮਾਂ	S	ਜ	ਪ	ਪ	ਰ	ਮ	ਗ	ਤੇ	S	S	

ਅੰਤਰਾ

		ਪ		ਨ											
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਨੁ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—
ਪ	S	ਜਾ	S	ਚ	ਰ	ਨਾ	S	ਠਾ	S	ਕੁ	ਰ	ਸ	ਰ	ਨਾ	S
ਸੰ		ਮੰ										ਨੁ			
ਨੁ	ਸੰ	ਗੁੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਸੰ	—	ਨੁ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	
ਸੋ	S	ਈ	ਕੁ	ਸ	ਲ	ਜੁ	S	ਪ੍ਰ	ਭ	ਜੀ	ਉ	ਕ	ਰ	ਨਾ	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੨. ਰਾਗ ਅੜਾਨਾ-ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਥ ਗੋਬਿਦਹ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ ਜਗਦ ਗੁਰੋ ॥
ਹੇ ਸੰਸਾਰ ਤਾਪ ਹਰਣਹ ਕਰੁਣਾ ਮੈ ਸਭ ਦੁਖ ਹਰੋ ॥
ਹੇ ਸਰਣਿ ਜੋਗ ਦਯਾਲਹ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਮਯਾ ਕਰੋ ॥
ਸਰੀਰ ਸ੍ਵਸਤ ਖੀਣ ਸਮਏ ਸਿਮਰੰਤਿ ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਦਾਮੋਦਰ ਮਾਧਵਹ ॥੫੦॥

(ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੫੮)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
								ਪ						ਨੁ	
			ਨੁ	ਪ	ਨੁ	ਮ	ਪ	ਸੰ	—	—	ਸੰ	ਨੁਸੰ	ਰੰਸੰ	ਧੁ	ਨੁ
			ਸ	ਭ	ਦੁ	ਖ	ਹ	ਰੋ	S	S	ਕਰੁ	ਣਾS	SS	ਮੈ	S
								ਪ				ਨੁ			
ਪ	—	—	ਨੁ	ਪ	ਨੁ	ਮ	ਪ	ਸੰ	—	—	—	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	—
S	S	S,	ਸ	ਭ	ਦੁ	ਖ	ਹ	ਰੋ	S	S	S	S	S	S	S
				ਪ				ਮ		ਮ					
—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—
S	ਹੇ	S	ਸੰ	ਸਾ	S	S	ਰ	ਤਾ	S	S	ਪ	ਹ	ਰ	ਣਹ	S

—	‘ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਮ	ਪ	ਰੰ	ਰੰ	—	ਰੰ	ਸੰ	—	ਨੁਸੰ	ਰੰਸੰ
ऽ	ਕ	ਰੁ	ਣਾ	ਮੈ	ऽ	ਸ	ਭ	ਦੁ	ਖ	ऽ	ਹ	ਰੋ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ
ਨੁ	ਪ	—													
ऽ	ऽ	ऽ													

ਅੰਤਰਾ

				ਨੁ		ਸੰ	ਸੰ								
	ਮ	—	ਪ	ਧੁ	—	ਨੁ	ਨੁ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	—
	ਹੇ	ऽ	ऽ	ਪ੍ਰਾ	ऽ	ਣ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਥ	ਗੋ	ਬਿ	ऽ	ਦਹ	ऽ
								ਮੰ		ਮੰ					
—	ਪ	ਨੁ	ਸੰ	ਰੰ	—	ਸੰ	ਰੰ	ਗੁੰ	ਗੁੰ	ਗੁੰ	ਮੰ	ਰੰ	—	ਸੰ	—
ऽ	ਕ੍ਰਿ	ਪਾ	ਨਿ	ਧਾ	ऽ	ਨ	ऽ	ਜ	ਗ	ਦ	ਗੁ	ਰੋ	ऽ	ऽ	ऽ
				ਪ				ਮ		ਮ					
—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—
ऽ	ਹੇ	ऽ	ਸੰ	ਸਾ	ऽ	ऽ	ਰ	ਤਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹ	ਰ	ਣਹ	ऽ

—
ऽ ਕਰੁਣਾ... —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਭੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੩. ਰਾਗ ਅੜਾਨਾ–ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਾ ਕਉ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਲਾਗੋ ਇਸੁ ਜੁਗ ਮਹਿ, ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ ॥
ਆਤਮ ਜਿਣੈ ਸਗਲ ਵਸਿ ਤਾ ਕੈ ਜਾ ਕਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ॥੧॥
ਠਾਕੁਰੁ ਗਾਈਐ ਆਤਮ ਰੰਗਿ ॥
ਸਰਣੀ ਪਾਵਨ ਨਾਮ ਧਿਆਵਨ ਸਹਜਿ ਸਮਾਵਨ ਸੰਗਿ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜਨ ਕੇ ਚਰਨ ਵਸਹਿ ਮੇਰੈ ਹੀਅਰੈ ਸੰਗਿ ਪੁਨੀਤਾ ਦੇਹੀ ॥
ਜਨ ਕੀ ਧੂਰਿ ਦੇਹੁ ਕਿਰਪਾ ਨਿਧਿ ਨਾਨਕ ਕੈ ਸੁਖੁ ਏਹੀ ॥੨॥
(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੭੯)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
													ਪ		
													ਨੁ	ਮ	ਪ
													ਠਾ	ਕੁ	ਰ
ਪ								ਨੁ					ਪ		
ਸ	ਸੰ	ਸੰ	—	—	ਰੰ	ਨੁ	ਸੰ	ਧੁ	ਨੁ	ਨੁ	ਪ	—	ਮ	ਮ	ਪ
ਗਾ	ऽਈ	ਐ	ऽ	ऽ	ਆ	ਤ	ਮ	ਰੰ	ऽ	ਗ	ऽ	ऽ,	ਸ	ਰ	ਣੀ

ਨ		ਪ		ਮ		ਮ							ਸ		
ਸੰ	—	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	ਸ	—	ਨ਼	ਸ	ਸ
ਪਾ	ऽ	ਵ	ਨ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਧਿ	ਆ	ऽ	ਵ	ਨ	ऽ	ਸਹ	ਜ	ਸ
ਮ				ਸ						ਨੁ					
ਰ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨ	ਸੰ	—	—	ਨੁਸੰ	ਰੰਸੰ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ			
ਮਾ	ऽ	ਵ	ਨ	ਸੰ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਗ	ऽ	ऽ			

ਅੰਤਰਾ

				ਪ		ਸੰ									
*	ਮ	—	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—
*	ਜਾ	ऽ	ਕਉ	ਹ	ਰਿ	ਰੰ	ਗ	ਲਾ	ਗੋ	ਇ	ਸ	ਜੁ	ਗ	ਮਹਿ	ऽ
												ਨੁ	ਨੁ		
*	ਰੰ	—	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਨੁ	ਰੰ	ਸੰ	ਧੁ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ
*	ਸੋ	ऽ	ਕਹੀ	ਅ	ਤ	ਹੈ	ऽ	ਸੂ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ
	ਪ			ਪ		ਪ		ਮ	ਮ	ਮ					
*	ਮ	ਮ	ਪ	ਸੰ	ਸੰ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
*	ਆ	ਤ	ਮ	ਜਿ	ਨੈ	ऽ	ਸ	ਗ	ਲ	ਵ	ਸ	ਤਾ	ऽ	ਕੈ	ऽ
	ਸੰ			ਮੰ						ਨੁ					
*	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਗੁੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਨੁਸੰ	ਰੰਸੰ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ			
*	ਜਾ	ऽ	ਕਾ	ਸ	ਤ	ਗੁ	ਰ	ਪੂऽ	ऽऽ	ਰਾ	ऽ	ऽ			

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਅੜਾਨਾ-ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਕਵਨ ਗੁਨ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ ਮਿਲਉ ਮੇਰੀ ਮਾਈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਰੂਪ ਹੀਨ ਬੁਧਿ ਬਲ ਹੀਨੀ ਮੋਹਿ ਪਰਦੇਸਨਿ ਦੂਰ ਤੇ ਆਈ ॥ ੧ ॥
ਨਾਹਿਨ ਦਰਬੁ ਨ ਜੋਬਨ ਮਾਤੀ ਮੋਹਿ ਅਨਾਥ ਕੀ ਕਰਹੁ ਸਮਾਈ ॥੨॥
ਖੋਜਤ ਖੋਜਤ ਭਈ ਬੈਰਾਗਨਿ ਪ੍ਰਭ ਦਰਸਨ ਕਉ ਹਉ ਫਿਰਤ ਤਿਸਾਈ ॥੩॥
ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਪ੍ਰਭ ਨਾਨਕ ਸਾਧਸੰਗਿ ਮੇਰੀ ਜਲਨਿ ਬੁਝਾਈ ॥੪॥

(ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੨੦੪)

੦				੩				×				੨			
														ਰੰ	ਸੰ
														ਕ	ਵ
								ਨ				ਨ਼			
ਰੰ	ਨ਼	ਸੰ	ਪ	ਨ਼	ਮ	ਪ	ਸੰ	ਸੰ	—	—	—	ਧ਼	ਨ਼	ਪ	—
ਨ	ਗੁ	ਨ	ਪ੍ਰਾ	ऽ	ਨ	ਪ	ऽ	ਤ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ऽ	ऽ
						ਮ									
ਮ	—	ਪ	—	ਪਨ਼	ਮਪ	ਗੁ	—	ਮਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਸ		
ਹਾਂ	ऽ	ਜੀ	ऽ	ਮਿऽ	ऽऽ	ਲਉ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ਮੇ	ਰੀ	ਮਾ	ਈ		

ਅੰਤਰਾ

		ਨ਼													
ਮ	ਪ	ਧ਼	ਨ਼	ਸੰ	—	ਸੰ	—	ਨ਼	ਸੰ	ਨ਼ਸੰਰੰ	ਸੰ	ਨ਼ਸੰ	ਨ਼ਧ਼	ਧ਼ਨ਼	ਪ
ਰੂ	ऽ	ਪ	ऽ	ਹੀ	ऽ	ਨ	ऽ	ਬੁ	ਧ	ਬऽऽ	ਲ	ਹੀऽ	ऽऽ	ਨੀऽ	ऽ
ਪ		ਸੰ		ਮੰ											
ਮ	ਪ	ਨ਼	ਸੰ	ਗੁੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਨ਼	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਪਨ਼	ਪ		
ਮੋ	ਹਿ	ਪ	ਰ	ਦੇ	ऽ	ਸ	ਨ	ਦੂ	ऽ	ਰ	ਤੇ	ਆऽ	ਈ		

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੀਤ ਸ੍ਰੀ [illegible]

੫. ਰਾਗ ਅੜਾਨਾ–ਕਾਨੜਾ, ਤਾਲ–ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਤੇਰੋ ਜਨੁ ਹਰਿ ਜਸੁ ਸੁਨਤ ਉਮਾਹਿਓ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮਨਹਿ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਪੇਖਿ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸੋਭਾ ਜਤ ਕਤ ਪੇਖਉ ਆਹਿਓ ॥ ੧ ॥
ਸਭ ਤੇ ਪਰੈ ਪਰੈ ਤੇ ਊਚਾ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਅਥਾਹਿਓ ॥ ੨ ॥
ਓਤਿ ਪੋਤਿ ਮਿਲਿਓ ਭਗਤਨ ਕਉ ਜਨ ਸਿਉ ਪਰਦਾ ਲਾਹਿਓ ॥ ੩ ॥
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗਾਵੈ ਗੁਣ ਨਾਨਕ ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਮਾਹਿਓ ॥ ੪ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੯੯)

ਅਸਥਾਈ

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
										ਮ		ਪ	
										ਗੁ	ਮ	ਨ਼	ਪ
										ਤੇ	ਰੋ	ਜ	ਨ
ਪ							ਨ਼						
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ਼	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਧ਼	ਨ਼	ਪ	ਪ	ਸੰ	ਨ਼	ਸੰ
ਹਰਿ	ਜ	ਸ	ਸੁ	ਨ	ਤ	ਉ	ਮਾ	ਹਿਓ	ऽ,	ਤੇ	ਰੋ	ਜ	ਨ
			ਮ										
ਧ਼ਨ਼	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਸ	—				
ਹਰਿ	ਜ	ਸ	ਸੁ	ਨ	ਤ	ਉ	ਮ	ਹਿਓ	ऽ				

ਅੰਤਰਾ

ਮ ਮ	ਪ ਨਹਿ	ਨੁਪ ਪ੍ਰS	ਨੁ ਸਂ ਗਾ	— S	ਸਂ ਸ	— S	ਸਂਰਂ ਪ੍ਰS	ਸਂ ਭ	ਸਂ ਕੀ	ਨੁ ਧੁ ਸੇ	ਨੁ S	ਪ ਭਾ	— S
ਸਂ ਨੁ ਜਤ	ਸਂ ਕ	ਸਂ ਤ	ਮਂ ਗੁਂ ਪੇ	ਮਂ S	ਰਂ ਖਉ	ਸਂ S	ਨੁ ਧੁ ਆ	ਨੁ ਹਿਓ	ਪ S	ਤੇਰੋ...			

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੬. ਰਾਗ ਅੜਾਨਾ-ਕਾਨੜਾ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਰੰਗਾ ਰੰਗ ਰੰਗਨ ਕੇ ਰੰਗਾ ॥
ਕੀਟ ਹਸਤ ਪੂਰਨ ਸਭ ਸੰਗਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਬਰਤ ਨੇਮ ਤੀਰਥ ਸਹਿਤ ਗੰਗਾ ॥ ਜਲੁ ਹੇਵਤ ਭੂਖ ਅਰੁ ਨੰਗਾ ॥
ਪੂਜਾਚਾਰ ਕਰਤ ਮੇਲੰਗਾ ॥ ਚਕ੍ਰ ਕਰਮ ਤਿਲਕ ਖਾਟੰਗਾ ॥
ਦਰਸਨੁ ਭੇਟੇ ਬਿਨੁ ਸਤਸੰਗਾ ॥੧॥ ਹਠਿ ਨਿਗ੍ਰਹਿ ਅਤਿ ਰਹਤ ਬਿਟੰਗਾ ॥
ਹਉ ਰੋਗੁ ਬਿਆਪੈ ਚੁਕੈ ਨ ਭੰਗਾ ॥ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਅਤਿ ਤ੍ਰਿਸਨ ਜਰੰਗਾ ॥
ਸੋ ਮੁਕਤੁ ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਚੰਗਾ ॥ ੨ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੫)

ਅਸਥਾਈ

×		0		੨		0		੩		੪	
ਰਂ ਰਂ	ਸਂ ਗਾ	— S	ਸਂ ਰਂ	ਸਂ ਗ	ਰਂ ਰਂ	ਸਂ ਨੁ ਗ	ਸਂ ਨ	ਸਂ ਕੇ	ਨੁ ਪਨੁ ਰਂS	ਪ ਗਾ	— S
ਮ ਕੀ	— S	ਪ ਟ	ਪ ਨੁ ਹਸ	ਪ ਤ	ਪ ਪੂ	ਮ ਗੁ ਰ	ਮ ਗੁ ਨ	ਗੁਮ ਸਭ	ਰ ਸਂ	ਸ ਗਾ	— S

ਅੰਤਰਾ

ਪ ਮ ਬ	ਮ ਰ	ਪ ਤ	ਨੁ ਧੁ ਨੇ	ਸਂ ਨੁ ਮ	ਸਂ ਨੁ ਤੀ	ਸਂ ਰ	ਸਂ ਥ	ਸਂ ਸਹਿ	ਨੁ ਤ	ਰਂ ਗਂ	ਸਂ ਗਾ
ਮਂ ਗੁਂ ਜ	ਮਂ ਲ	ਰਂ ਹੇ	ਸਂ ਵ	ਧੁਨੁ ਤS	ਪ S	ਮ ਗੁ ਭੂ	ਗੁ ਖ	ਗੁਮ ਅਰ	ਰ ਨਂ	ਸ ਗਾ	— S

ਨੋਟ—ਅਗਲੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੋ-ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਲਗਾਓ।

੭. ਰਾਗ ਅੜਾਨਾ-ਕਾਨੜਾ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਗਾਈਐ ਗੁਣ ਗੋਪਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਿ ॥
ਦੂਖ ਬਿਦਾਰਨ ਸੁਖਦਾਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਜਾ ਕਉ ਭੇਟਤ ਹੋਇ ਸਗਲ ਸਿਧਿ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਸਿਮਰਤ ਨਾਮੁ ਮਨਹਿ ਸਾਧਾਰੈ ॥ ਕੋਟਿ ਪਰਾਧੀ ਖਿਨ ਮਹਿ ਤਾਰੈ ॥ ੧ ॥
ਜਾ ਕਉ ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਗੁਰੁ ਅਪਨਾ ॥ ਤਾ ਕਉ ਦੂਖੁ ਨਹੀ ਤਿਲੁ ਸੁਪਨਾ ॥ ੨ ॥
ਜਾ ਕਉ ਸਤਿਗੁਰੁ ਅਪਨਾ ਰਾਖੈ ॥ ਸੋ ਜਨੁ ਹਰਿ ਰਸੁ ਰਸਨਾ ਚਾਖੈ ॥ ੩ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰਿ ਕੀਨੀ ਮਇਆ ॥ ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ ਮੁਖ ਊਜਲ ਭਇਆ ॥ ੪ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੯੮)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਪ						ਸਂ			ਨੁ		
ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਰਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ
ਗਾਈ	ਐ	ऽ	ਗੁ	ਣ	ਗੋ	ਪਾ	ਲ	ਕ੍ਰਿ	ਪਾ	ਨਿ	ਧਿ
ਪ						ਮ	ਮ				
ਮ	ਮ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ
ਦੂ	ਖ	ਬਿ	ਦਾ	ਰ	ਨ	ਦਾ	ਤੇ	ऽ	ਸਤਿ	ਗੁ	ਰ
	ਸ		ਮ			ਨੁ	ਨੁ				
ਰ	ਨੁ	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਧੁ	ਨੁ	ਨੁਰਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਜਾ	ਕਉ	ऽ	ਭੇਂ	ਟ	ਤ	ਹੋ	ਇ	ਸ	ਗਲ	ਸਿ	ਧਿ

ਅੰਤਰਾ

ਪ			ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ						
ਮ	ਮ	ਪ	ਧੁ	ਨੁ	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਸਿਮ	ਰ	ਤ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਮ	ਨਹਿ	ਸਾ	ਧਾ	ਰੈ	ऽ
ਮਂ	ਮਂ								ਨੁ		
ਗੁਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨੁ	ਸ	ਰਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ
ਕੋ	ਟਿ	ਪ	ਰਾ	ਧੀ	ऽ	ਖਿ	ਨ	ਮਹਿ	ਤਾ	ਰੈ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੮. ਰਾਗ ਅੜਾਨਾ-ਕਾਨੜਾ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਬਿਸਰਿ ਗਈ ਸਭ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ ॥
ਜਬ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮੋਹਿ ਪਾਈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ ॥ ੧ ॥
ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੀਨੋ ਸੋ ਭਲ ਮਾਨਿਓ ਏਹ ਸੁਮਤਿ ਸਾਧੂ ਤੇ ਪਾਈ ॥ ੨ ॥
ਸਭ ਮਹਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਏਕੈ ਪੇਖਿ ਪੇਖਿ ਨਾਨਕ ਬਿਗਸਾਈ ॥ ੩ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੯੯)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
					ਸਂ		ਨੁ		
ਪ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਰਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ
ਬਿ	ਸ	ਰ	ऽ	ਗ	ਈ	ऽ	ਸ	ऽ	ਭ
					ਮ				
ਪ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ
ਤਾ	ऽ	ਤ	ऽ	ਪ	ਰਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ
ਸ		ਮ					ਨੁ		
ਨ਼	ਸ	ਰ	ਮ	—	ਪ	—	ਧੁ	ਨੁ	ਪ
ਜ	ਬ	ਤੇ	ऽ	ऽ	ਸਾ	ऽ	ਧ	ऽ	ਸੰ
		ਸਂ			ਸਂ		ਪ		
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਸਂ	ਰਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	—
ਗ	ਤ	ਮੋ	ऽ	ਹਿ	ਪਾ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ			ਪ		ਪ				
ਮ	—	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	—
ਨਾ	ऽ	ਕੋ	ऽ	ऽ	ਬੈ	ऽ	ਰੀ	ऽ	ऽ
ਸਂ	ਸਂ				ਸਂ				
ਨੁ	ਨੁ	ਸਂ	—	ਰਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਧੁਨੁ	ਪ	—
ਨ	ऽ	ਹੀ	ऽ	ਬਿ	ਗਾ	ऽ	ਨਾऽ	ऽ	ऽ
ਸਂ		ਮਂ	ਮਂ						
ਨੁ	ਸਂ	ਗੁਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਸ	ਗ	ਲ	ऽ	ਸੰ	ऽ	ਗ	ਹ	ऽ	ਮ
ਸਂ					ਸਂ		ਪ		
ਨੁ	ਸਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	—
ਕਉ	ऽ	ਬ	ऽ	ਨ	ਆ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੯. ਰਾਗ ਅੜਾਨਾ–ਕਾਨੜਾ, ਪੜਤਾਲ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਵਹੁ ਜਗਦੀਸ ॥ ਏਕਾ ਜੀਹ ਕੀਚੈ ਲਖ ਬੀਸ ॥
ਜਪਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਸਬਦਿ ਜਪੀਸ ॥ ਹਰਿ ਹੋ ਹੋ ਕਿਰਪੀਸ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਰਿ ਕਿਰਪਾ ਕਰਿ ਸੁਆਮੀ ਹਮ ਲਾਇ ਹਰਿ ਸੇਵਾ,
ਹਰਿ ਜਪਿ ਜਪੇ, ਹਰਿ ਜਪਿ ਜਪੇ ਜਪੁ ਜਾਪਉ ਜਗਦੀਸ ॥
ਤੁਮਰੇ ਜਨ ਰਾਮੁ ਜਪਹਿ ਤੇ ਊਤਮ ਤਿਨ ਕਉ,
ਹਉ ਘੁਮਿ ਘੁਮੇ ਘੁਮਿ ਘੁਮਿ ਜੀਸ ॥ ੧ ॥
ਹਰਿ ਤੁਮ ਵਡ ਵਡੇ ਵਡੇ ਵਡ ਊਚੇ, ਸੋ ਕਰਹਿ ਜਿ ਤੁਧੁ ਭਾਵੀਸ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਆ ਗੁਰਮਤੀ,
ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਗੁਰੂ ਸਾਬੀਸ ॥ ੨ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੪, ਪੜਤਾਲ, ਪੰਨਾ ੧੨੯੬)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
								ਪ				ਮ		ਪ	
						ਪਸੰ	ਨੁਸੰ	ਨੁ	ਪ	ਮਪ	ਨੁਪ	ਗੁ	ਮ	-ਨੁ	-ਪ
						ਹऽ	ਰਿऽ	ਗੁ	ਨ	ਗਾऽ	ऽऽ	ਵਹੁ	ऽ	ऽਜ	ऽਗ
ਪ				ਧੁ								ਪ			
ਸੰ	—	—	—	ਨੁ	ਪ	—	—	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਨੁ	ਪ	ਮਪ	ਨੁਪ
ਦੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸ	ऽ,	ऽ	ऽ	ऽ	ਏ	ऽ	ਕਾ	ਜੀਹ	ऽ	ਕੀऽ	ऽऽ
ਮ		ਮ													
ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—	ਸ	ਸ	ਰ	ਰ	ਰ	ਸ	ਰ	ਪ
ਚੈ	ऽ	ਲ	ਖ	ਬੀ	ऽ	ਸ	ऽ	ਜਪ	ਹਰਿ	ਹ	ਰਿ	ਸ	ਬ	ਦ	ਜ
ਮ		ਮ								ਸੰ		ਮੰ			
ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	ਸ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਸੰ	ਗੁੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਸੰ
ਪੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਹੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹੋ	ऽ	ਕਿ	ਰ
ਨ				ਪ											
ਸੰ	—	—	—	ਨੁ	ਪ										
ਪੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸ	ऽ	ਹਰਿ ਗੁਨ...									

ਅੰਤਰਾ–ਇਕਤਾਲਾ (ਤਿੰਨਤਾਲ ਦੀ ਦੁਗੁਣ ਲਯ ਵਿਚ)

×		੦		੨		੦		੩		੪	
										ਪ ਨੁ ਹ	ਪ ਰਿ
ਪ ਕਿ	ਪ ਰ	ਪ ਪਾ	ਮ ਕ	ਮ ਰ	ਮ ਸੁ	ਪ ਆ	— ऽ	ਪ ਮੀ	— ऽ	ਪ ਹ	ਪ ਮ
ਨੁ ਧੁ ਲਾ	— ऽ	ਸਂ ਨੁ ਇ	— ऽ	ਸਂ ਹ	ਰਂ ਰਿ	ਸਂ ਸੇ	— ऽ	ਸਂ ਵਾ	— ऽ,	ਪ ਨੁ ਹ	ਪ ਰਿ
ਮ ਗੁ ਜ	— ऽ	— ऽ	ਮ ਗੁ ਪ	— ऽ	ਮ ਜ	ਰ ਪੇ	— ऽ	— ऽ	ਸ ਹ	— ऽ	ਸ ਰਿ
ਸ ਜ	— ऽ	— ऽ	ਰ ਪ	— ऽ	ਪ ਜ	ਮ ਗੁ ਪੇ	— ऽ	ਮ ऽ	ਰ ऽ	ਸ ऽ	— ऽ
ਮ ਜ	ਪ ऽ	— ऽ	ਸਂ ਨੁ ਪ	— ऽ	ਸਂ ਨੁ ਜ	ਸਂ ਪਉ	— ऽ	— ऽ	ਰਂ ਜ	— ऽ	ਸਂ ਨੁ ਗ
ਸਂ ਦੀ	— ऽ	— ऽ	— ऽ	— ऽ	— ऽ	ਪ ਨੁ ਸ	— ऽ	— ऽ	ਪ ऽ	— ऽ	— ऽ
ਮ ਤੁ	ਪ ਮ	ਨੁ ਧੁ ਰੇ	— ऽ	ਸਂ ਨੁ ਜ	ਸਂ ਨੁ ਨ	ਸਂ ਰਾ	— ऽ	ਸਂ ਮ	ਸਂ ਜ	ਸਂ ਪਹਿ	— ऽ,
ਸਂ ਤੇ	— ऽ	ਸਂ ਉ	— ऽ	ਸਂ ਤ	ਰਂ ਮ	ਨੁ ਤਿ	ਸਂ ਨ	— ऽ	ਪ ਨੁ ਕਉ	ਪ ऽ	ਪ ਹਉ
ਮ ਗੁ ਘੁ	— ऽ	— ऽ	ਮ ਗੁ ਮ	— ऽ	ਮ ਘੁ	ਰ ਮੇ	— ऽ	— ऽ	ਸ ऽ	— ऽ	— ऽ
ਮ ਘੁ	ਪ ऽ	— ऽ	ਸਂ ਨੁ ਮ	ਸਂ ਨੁ ऽ	ਸਂ ऽ	ਰਂ ਘੁ	ਮਂ ऽ	— ऽ	ਰਂ ਮ	— ऽ	ਸਂ ਨੁ ऽ

×							
				ਪ			
ਸਂ	—	—	—	ਨ਼	ਪ		
ਜੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸ	ऽ	ਅਸਥਾਈ ਤਿੰਨਤਾਲ ਠਾਅ ਲਯ ਵਿਚ	

ਅੰਤਰਾ–ਦੂਜਾ, ਤਾਲ–ਰੂਪਕ (ਤਿੰਨਤਾਲ ਬਰਾਬਰ ਲਯ)

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
			ਪ	ਪ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	—	—	ਮ
			ਹ	ਰਿ	ਤੁ	ਮ	ਵ	ਡ	ਵ	ਡੇ	ऽ	ऽ	ਵ
ਪ	—	—	ਪ	—	ਪ	ਸਂ	ਨ਼ਧ਼	ਨ਼	ਪ	ਪ	ਪ	ਮ	ਮ
ਡੇ	ऽ	ऽ	ਵ	ऽ	ਡ	ऽ	ਊ	ऽ	ਚੇ,	ਹ	ਰਿ	ਤੁ	ਮ
ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	—	—	ਮ	ਪ	—	—	ਪ	—	ਪ	ਸਂ
ਵ	ਡ	ਵ	ਡੇ	ऽ	ऽ	ਵ	ਡੇ	ऽ	ऽ	ਵ	ऽ	ਡ	ऽ
							ਮ					ਮ	
ਨ਼ਧ਼	ਨ਼	ਪ	ਪ	—	ਪ	—	ਗ਼	ਗ਼	ਗ਼	ਮ	ਮ	ਗ਼	ਮ
ਊऽ	ऽ	ऽ	ਚੇ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ਕ	ਰਹਿ	ਜਿ	ਤੁ	ਧ	ਭਾ	ऽ
										ਨ਼		ਸਂ	ਸਂ
ਰ	—	—	ਸ	—	—	—	ਮ	—	ਪ	ਧ਼	—	ਨ਼	ਨ਼
ਵੀ	ऽ	ऽ	ਸ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜ	ऽ	ਨ	ਨਾ	ऽ	ਨ	ਕ
										ਨ਼		ਸਂ	ਸਂ
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਮ	ਮ	ਪ	ਧ਼	—	ਨ਼	ਨ਼
ਅੰ	ਮ੍ਰਿ	ਤ	ਪੀ	ਆ	ਜ	ਨ	ਨਾ	ਨ	ਕ	ਅੰ	ऽ	ਮ੍ਰਿ	ਤ

ਤਿੰਨਤਾਲ (ਦੁਗੁਨ ਲਯ ਵਿਚ ਅਸਥਾਈ ਦੀ)

×												ਨ		ਸਂ	ਸਂ
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਮ	ਮ	ਪ	ਧ਼	—	ਨ਼	ਨ਼
ਪੀ	ਆ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ਤੀ	ਜ	ਨ	ऽ	ਨਾ	ਕ	ਕ	ਅੰ	ऽ	ਮ੍ਰਿ	ਤ
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	—	ਰਂ	ਰਂ	ਰਂ	—	ਰਂ	ਸਂ	ਰਂ
ਪੀ	ਆ	ਗੁ	ਰ	ਮ	ऽ	ਤੀ	ऽ	ऽ	ਧ	ਨ	ਧੰ	ऽ	ਨ	ਧ	ਨ
ਮਂ		ਮਂ										ਪ			
ਗ਼ਂ	—	ਗ਼ਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਪ
ਧੰ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਧੰ	ਨ	ਗੁ	ਰੂ	ऽ	ਸਾ	ऽ
ਮ									ਨ						
ਗ਼	—	—	ਮ	ਰ	—	ਸ	—	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ
ਬੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਧੰ	ਨ	ਗੁ	ਰੂ	ऽ	ਸਾ	ऽ
×				ਪ											
ਸਂ	—	—	—	ਨ਼	ਪ										
ਬੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸ	ऽ	ਹਰਿ ਗੁਨ...									

(ਅੜਾਨਾ-ਕਾਨੜਾ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜਾ

ਵਾਦੀ—ਮ | ਠਾਟ—ਆਸਾਵਰੀ | ਸਮਾਂ—ਲਗ-ਭਗ ਮੱਧਰ ਰਾਤ (੧੧ ਵਜੇ ਰਾਤੀਂ)
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ | ਜਾਤੀ—ਖਾਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ | ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਮਾਲਕੌਂਸ ਅੰਗ ।

ਆਰੋਹ—ਸ. ਗੁ ਮ, ਧੁ ਨੁ ਸਂ ।

ਮ
ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨੁ ਧੁ ਮ, ਪ ਗੁS ਮ ਰ, ਸ ।

ਮ
ਮੁਖ-ਅੰਗ—ਨੁ ਸ ਮ, ਗੁਮ ਧੁ-ਮ, ਪ ਗੁS ਮਰ ਸ ।

ਕੌਂਸੀ ਕਾਨੜਾ ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਖਾਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ (੧੧-੧੨ ਵਜੇ) ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਰਿਖਭ ਅਲਪ, ਪੰਚਮ ਵਰਜਿਤ, 'ਗੰਧਾਰ ਧੈਵਤ ਤੇ ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ' ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ ।

ਕੌਂਸੀ ਕਾਨੜਾ ਦੋ ਅੰਗਾਂ ਨਾਲ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਾਲਕੌਂਸ ਤੇ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ :—

ਮਾਲਕੌਂਸ ਅੰਗ ਤੋਂ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਟ ਤੋਂ ਅਤੇ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਅੰਗ ਦਾ ਕਾਫੀ ਠਾਟ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਧਿਕਤਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਮਾਲਕੌਂਸ ਅੰਗ ਦਾ ਹੀ ਕੌਂਸੀ ਕਾਨੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਮਾਲਕੌਂਸ ਅਤੇ ਕਾਨੜਾ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਅੰਗ ਤੋਂ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਤੇ ਕਾਨੜਾ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ

ਮ ਮ ਮ ਨੁ ਨੁ
"ਗੁਮਰਸ, ਰਨੁਸ, ਗੁਮ, ਧਨੁਪ, ਮਧ ਨੁਰਸਂ, ਧਨੁਪ, ਮਪਧਮ, ਪਗੁ : ਮਰ, ਸ—ਨੁਸ ਗੁਮ, ਧ ਧ ਨੁਪ,

ਧ ਮ
ਮਪਧਮ, ਨੁਸਂ, ਰਂਨੁਸਂਨੁਪ, ਮਧਨੁਰਂਨੁਸਂ—ਧਨੁਪ, ਧਮ, ਪ ਗੁS ਮਰਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ। ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਅੰਗ ਦੇ ਇਸ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਮਾਲਕੌਂਸ ਅੰਗ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਜੋ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜਾ ਰਾਗ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਹਾਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਨੜੇ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਾਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜੇ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੌਂਸ ਦਾ ਕੋਈ ਲੱਛਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨੋਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਲਕੌਂਸ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਰਚਲਿਤ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੌਂਸ ਜਾਂ ਕੌਂਸੀ ਨਾਮ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—ਚੰਦ੍ਰ ਕੌਂਸ, ਜੋਗ ਕੌਂਸ, ਨੰਦ ਕੌਂਸ, ਮਧੁਕੌਂਸ ਇਤਿਆਦਿ। ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਕਰਤਾ ਕੌਂਸੀ ਤੇ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜਾ ਨੂੰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰਾਗ ਮੰਨਦੇ

ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕੌਂਸ਼ਿਕ, ਕੌਂਸਕੀ ਜਾਂ ਕੌਂਸੀ, ਕਾਨੜੇ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਮਾਲਕੌਂਸ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕੌਂਸ ਤੇ ਭੀਮਪਲਾਸੀ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ

ਸ ਮ ਸ ⎴ ਮ
ਸੁਰ-ਰੂਪ "ਸ, ਨੁਸ, ਧੁਨੁਸ, ਗੁ ਰਸ, ਸਮ, ਗੁਮਧੁਮ, ਪ ਗੁਮ, ਗੁ ਰਸ, ਧੁਨੁਗੁ—ਸ, ਧੁਨੁਸਮ, ਪ ਗੁਮ,

ਮ ਮ ਮ ਸ
ਧੁਨੁਧੁਮ, ਪ ਗੁ ਮ, ਗੁਮਧੁਨੁਸਂ, ਧੁਨੁਸਂਰਂਸਂ, ਧਨੁਸਂਗੁਂਰਂਸਂ, ਧੁਨੁਧੁਮ, ਪ ਗੁSਮ, ਗੁ ਰSਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਕੌਂਸ਼ਿਕ ਜਾਂ ਕੌਂਸੀ ਦਾ ਰੂਪ, ਬਾਕੀ ਕਾਨੜਾ ਵਿਚ ਮਾਲਕੌਂਸ ਮਿਲਾਉਣ ਨਾਲ ਜੋ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜਾ ਰਾਗ ਬਣਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ :—ਸ, ਨੁਸ, ਧੁਨੁਰਸ,

⎴ ਰ ਨੁ. ਮ ਮ ਸ ⎴ ਮ
ਨੁਸਗੁ—ਸ, ਰਨੁਸ, ਸਰ ਗੁS ਮਰਸ, ਧੁS ਨੁਸ, ਗੁਮ, ਪ ਗੁS ਗੁSਮ, ਰਸ, ਨੁਸਮ, ਗੁਮਧੁ—ਮ ਪ ਗੁSਮ,

ਮ ਨੁ ⎴ ਨੁ ਮ ਮ ਸ
ਰਸ—ਗੁਮ, ਧੁਨੁਸਂ, ਨੁਗੁਂ—ਸਂ, ਰਂਨੁਸਂ, ਧੁS ਨੁਪ, ਮਪ ਗੁSਮ, ਜਾਂ ਸਂ, ਨੁਧੁਮ, ਪ ਗੁSਮ ਰਸ" ਇੰਜ ਪੰਚਮ ਤੇ ਰਿਖਵ ਕਾਨੜੇ ਦਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਦੋਹਾਂ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਜਦੋਂ ਗੰਧਾਰ ਸੁਰ ਨੂੰ ਅੰਦੋਲਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਾਨੜਾ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮੀਂਡ ਰਾਹੀਂ ਲਗੇਗਾ, ਤਾਂ

ਮ ਮ ਸ ⎴
ਮਾਲਕੌਂਸ ਦਾ ਗੰਧਾਰ ਸੁਣਾਈ ਦੇਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ :—ਗੁS ਗੁSਮ, ਰਸ, ਕਾਨੜਾ ਅਤੇ ਨੁਸ, ਨੁਗੁ—ਸ,

ਮਾਲਕੌਂਸ। ਅਕਸਰ ਰਾਗ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਮਾਲਕੌਂਸ ਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕਾਨੜੇ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ "ਨੁਸ, ਗੁਮਪ, ਤੇ ਪਧੁਨੁਸਂ ਜਾਂ ਸਂਨੁਧੁਪ" ਇੰਜ ਸੁਰ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ।

ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੁਰ ਭੀਮਪਲਾਸੀ ਤੇ ਭੈਰਵੀ ਦਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿਚ ਮਾਲਕੌਂਸ ਤੇ ਕਾਨੜਾ ਦੋ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਣ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੋ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਮਧੁਰ ਸੁਆਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਗਤੀ-ਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਪਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਗਾਇਕ ਤੇ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਲਈ ਅਤੀ ਅਨੰਦ-ਦਾਇਕ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਨੁ. ⎴ ਮ ਸ ⎴ ਨੁ. ਨੁ.
੧. ਸ ਧੁਨੁਸ, ਨੁਸਗੁ—ਸ, ਗੁSਮ, ਰਸ—ਧੁਨੁਗੁ—ਸ, ਧੁਨੁਰSਸ, ਧੁS ਨੁਧੁਮੁ, ਧੁਨੁਸ—।

ਮ ਮ ਮ ਮ ⎴ ਮ ਸ
੨. ਨੁਸ, ਸਰ ਗੁSਮ, ਰਸਨੁਧੁS ਨੁਰਸ, ਗੁਮ, ਪ ਗੁS ਮਧੁ—ਮ, ਪ ਗੁS ਰਗੁਮ, ਰਸ—ਧੁਨੁਧੁ, ਨੁਸ,

ਮ ਮ ਸ
ਧੁਨੁਸਮ, ਗੁਮਧੁਮ, ਸਗੁਮ ਪ ਗੁS ਗੁS ਰS ਸ।

ਮ ਮ ਨ.
੩. ਸਮ, ਮਗੁਮਧੁ—ਮ, ਸਗੁਮ, ਨ਼ਸਮ, ਮਗੁS ਗੁS ਮ ਪ, ਗੁਮਧੁਮ, ਮਧੁਨ਼ਧੁਮ, ਪ—ਮ, ਧੁਨ਼ਸਮ,

ਮ ਮ ਮ ਮ ਸ
ਗੁਮਧੁਨ਼ ਪਮ, ਗੁਮਧੁਨ਼ਸਂ—ਸਂਨ਼ਧੁਮ, ਪ ਗੁSਮ, ਮਧੁਮ, ਧੁਨ਼ਪ ਗੁS ਗੁSਮ, ਰਸ, ਰਨ਼ਸ ਧੁਨ਼ਸ
ਗੁ—ਸ ।

ਮ ਮ ਮ ਸਂ
੪. ਗੁਮਧੁਨ਼ਸਂ, ਧੁਨ਼ਰਂਸਂ, ਧੁਨ਼ ਪਮ, ਧੁ ਧੁਮਗੁਮ, ਧੁਨ਼ਸਂ, ਧੁਨ਼ਸਂਗੁਂ—ਸਂ—ਰਂਨ਼ਸਂ, ਧੁਨ਼ਸਂਗੁਂਮਂ, ਰਂਸਂ,

ਮ ਮ ਮ ਮ
ਧੁਧੁਨ਼ਗੁਂ—ਸਂ, ਧੁਨ਼ਧੁਮ, ਪ ਗੁSਮ, ਧੁ—ਮ, ਗੁਮਧੁਨ਼ਪ, ਪ ਗੁS ਗੁS ਮ, ਰਸਨ਼ਧੁS ਨ਼ਸ, ਗੁਮਧੁ

ਮਂ ਸਂ ਨ ਮ ਮ ਰ ਸ ਨ.
ਨ਼ਸਂ, ਰਂਨ਼ਸਂਧੁਨ਼ਸਂਗੁਂ – ਸਂ, ਗੁਂSਮਂ ਰਂਸਂ, ਧੁS ਨ਼ਧੁਮ, ਪ ਗੁS ਗੁਮ ਰSਸ ਧੁS ਨ਼ਸ — ।

ਤਾਨਾਂ

੧, ਸਨ਼ ਧੁਨ਼ ਸਗੁ ਮਮ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਗੁਮ ਪਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਗੁਮ ਧੁਨ਼ ਧੁਮ ਪਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਗੁਮ ਧੁਨ਼ ਸਂਨ਼ ਧੁਮ ਪਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨ਼ਸ ।

੨ ਧੁਨ਼ ਸਗੁ ਨ਼ਸ, ਸਗੁ ਮਪ ਗੁਮ, ਮਧੁ ਨ਼ਸਂ ਧੁਨ਼, ਨ਼ਸਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ, ਧੁਨ਼ ਸਂਗੁਂ ਸਂਨ਼, ਮਧੁ ਨ਼ਸਂ ਨ਼ਧੁ, ਗੁਮ ਧੁਨ਼ ਧੁਮ, ਸਗੁ ਮਮ ਰਸ ।

੩. ਨ਼ਸ ਗੁ,ਸ ਗੁਮ ਗੁਮ ਧੁ,ਮ ਧੁਨ਼ ਧੁਨ਼ ਸਂ,ਨ਼ ਸਂਗੁਂ ਸਂਗੁਂ ਮਂS, ਰਂਸਂ ਨ਼ਸਂ, ਸਂਨ਼ ਧੁਨ਼, ਨ਼ਧੁ ਮਧੁ, ਧੁਮ ਗੁਮ, ਗੁਮ ਧੁਨ਼ ਸਂਰਂ ਨ਼ਸਂ ਧੁਨ਼ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨ਼ਸ ।

੪. ਸਰ ਨ਼ਸ ਧੁਨ਼ ਸਸ ਗੁਮ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮ ਧੁਮ ਪਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮ ਧੁਨ਼ ਧੁਮ ਪਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਗੁਮ ਧੁਨ਼ ਸਂਨ਼ ਧੁਮ ਪਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਗਮ ਧੁਨ਼ ਸਗੁਂ ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ ਧੁਨ਼ ਧੁਮ ਪਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੫, ਸਮ ਗੁਪ ਮਨ਼ ਧੁਸਂ, ਨ਼ਰਂ ਸਂਮਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਗੁਂ, ਸਂਰਂ ਨ਼ਸਂ ਧੁਨ਼ ਮਪ, ਗੁਮ ਰਗੁ ਸਰ ਨ਼ਸ, ਰਗੁ ਮਗੁ ਮਧੁ ਨ਼ਸਂ, ਰਂਸਂ ਨ਼ਸਂ ਰਂਗੁਂ ਮਂਗੁਂ ਮਂਮਂ ਰਂਰਂ ਸਂਸਂ ਨ਼ਨ਼ ਧੁਧੁ ਮਮ ਗੁਗੁ ਸਸ ।

੬. ਨ਼ਸ ਗੁਮ ਧੁਧੁ, ਮਧੁ ਧੁ,ਮ ਧੁਧੁ ਮਗੁ, ਗੁਮ ਧੁਨ਼ ਸਂਸਂ, ਨ਼ਸਂ ਸਂ,ਨ਼ ਸਂਸਂ ਨ਼ਧੁ, ਧੁਨ਼ ਸਂਗੁਂ ਮਂਮਂ, ਗੁਂਮਂ ਮਂ,ਗੁਂ ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ, ਨ਼ਸਂ ਨ਼ਧੁ, ਗੁਮ ਧੁਨ਼ ਨ਼,ਧੁ ਨ਼ਨ਼ ਧੁਮ, ਗੁਮ ਪਪ ਮਪ ਪ,ਮ ਪਪ ਮਗੁ, ਸਗੁ ਮਮ ਗੁਮ ਮ,ਗੁ ਮਮ ਰਸ ।

੧. ਰਾਗ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਿਮਰਤ ਨਾਮੁ ਮਨਹਿ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ ॥
ਸਾਧ ਜਨਾ ਮਿਲਿ ਹਰਿ ਜਸੁ ਗਾਈਐ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਰਿਦੈ ਬਸੇਰੋ ॥ ਚਰਨ ਸੰਤਨ ਕੈ ਮਾਥਾ ਮੇਰੋ ॥ ੧ ॥
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕਉ ਸਿਮਰਹੁ ਮਨਾਂ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜਸੁ ਸੁਨਾਂ ॥ ੨ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੩)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਸਂ
															ਸਿ
	ਨੁ								ਮ	ਮ		ਸ			
-ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	ਮ	—	ਮ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	-ਰ	ਸ	—
Sਮ	ਰ	S	ਤ	ਨਾ	S	ਮ	ਮ	ਨਹਿ	S	ਸੁ	ਖ	ਪਾ	Sਈ	ਐ,	S
		ਨੁ.		ਗੁ											
ਰ	ਸ	ਧੁ	ਨੁ	ਸ	ਮ	ਮ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਧੁਨੁ	ਸਂਗੁਂ	ਸਂਨੁ	ਧੁਨੁ	ਧੁਮ	
ਸਾ	S	ਧ	ਜ	ਨਾ	S	ਮਿ	ਲ	ਹ	ਰਿ	ਜS	ਸS	ਗਾS	Sਈ	ਐS	

ਅੰਤਰਾ

ਮ		ਨੁ						ਨੁ	ਮਂ	ਮਂ					
ਗੁ	ਮ	ਧੁ	ਨੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਗੁਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—
ਕ	ਰ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	S	ਪ੍ਰ	ਭ	ਰਿ	ਦੈ	S	ਬ	ਸੇ	S	ਰੋ	S
ਨੁ					ਮ										
ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ	—	ਗੁ	ਮ	ਧੁਨੁ	ਸਂਗੁਂ	ਸਂਨੁ	ਧੁਨੁ	ਧੁਮ	
ਚ	ਰ	ਨ	ਸੰ	ਤ	ਨ	ਕੈ	S	ਮਾ	S	ਬਾS	SS	ਮੇS	SS	ਰੋS	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਧਨਿ ਉਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਚਰਨ ਸੰਗਿ ਲਾਗੀ ॥
ਕੋਟਿ ਜਾਪ ਤਾਪ ਸੁਖ ਪਾਏ ਆਇ ਮਿਲੇ ਪੂਰਨ ਬਡਭਾਗੀ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਮੋਹਿ ਅਨਾਥੁ ਦਾਸੁ ਜਨੁ ਤੇਰਾ ਅਵਰ ਓਟ ਸਗਲੀ ਮੋਹਿ ਤਿਆਗੀ ॥
ਭੋਰ ਭਰਮ ਕਾਟੇ ਪ੍ਰਭ ਸਿਮਰਤ ਗਿਆਨ ਅੰਜਨ ਮਿਲਿ ਸੋਵਤ ਜਾਗੀ ॥੧॥
ਤੂ ਅਥਾਹੁ ਅਤਿ ਬਡੋ ਸੁਆਮੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧੁ ਪੂਰਨ ਰਤਨਾਗੀ ॥
ਨਾਨਕੁ ਜਾਚਕੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਮਾਂਗੈ ਮਸਤਕੁ ਆਨਿ ਧਰਿਓ ਪ੍ਰਭ ਪਾਗੀ ॥੨॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ. ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੧)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਸੰਰੰ	ਸੰ
														ਧਨ	ਉਹ
ਨੁ				ਮ		ਨੁ				ਨੁ					
ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਧੁ	ਨੁ	ਸੰ	—	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਸੰਰੰ	ਸੰ
ਪ੍ਰੀ	ऽ	ਤ	ਚ	ਰ	ਨ	ਸੰ	ਗ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗੀ	ऽ,	ਧਨ	ਉਹ
ਨੁ				ਮ		ਨੁ				ਨੁ					
ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਧੁ	ਨੁ	ਸੰ	—	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	—	ਮ	—
ਪ੍ਰੀ	ऽ	ਤ	ਚ	ਰ	ਨ	ਸੰ	ਗ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ऽ	ऽ
ਗੁ										ਮ					
ਸ	—	ਗੁ	—	ਮ	—	ਮ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਗ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਕੋ	ऽ	ਟ	ऽ	ਜਾ	ऽ	ਪ	ਤਾ	ऽ	ਪ	ਸੁ	ਖ	ਪਾ	ऽ	ਏ	ऽ
ਨੁ.						ਨੁ				ਨੁ					
ਧੁ	ਨੁ	ਸ	ਗੁ	ਮ	—	ਧੁ	ਨੁ	ਸੰ	ਸੰ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਮ		
ਆ	ऽ	ਇ	ਮਿ	ਲੇ	ऽ	ਪੂ	ऽ	ਰ	ਨ	ਵ	ਡ	ਭਾ	ਗੀ		

ਅੰਤਰਾ

	ਮ			ਨੁ											
	ਗੁ	ਮ	ਮ	ਧੁ	—	ਨੁ	ਨੁ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨੁ	—	ਸੰ	—
	ਮੋ	ਹਿ	ਅ	ਨਾ	ऽ	ਥ	ਦਾ	ऽ	ਸ	ਜ	ਨ	ਤੇ	ऽ	ਰਾ	ऽ
	ਮੰ							ਨੁ		ਸੰ					
—	ਗੁੰ	ਗੁੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧੁ	—	ਨੁ	ਨੁ	ਸੰ	—	ਸੰ	—
ऽ	ਅਵ	ਰ	ਓ	ऽ	ਟ	ਸ	ਗ	ਲੀ	ऽ	ਮੋ	ਹਿ	ਤਿਆ	ऽ	ਗੀ	ऽ

				ਨੁ					ਮ			ਮ			
—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	ਸ
ऽ	ਭੋ	ਰ	ਭ	ਰ	ਮ	ਕਾ	ऽ	ਟੇ	ऽ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਸਿ	ਮ	ਰ	ਤ
ਸ		ਮ						ਨੁ		ਨੁ					
ਨੁ	ਸ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਧੁ	—	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਮ		
ਗਿਆ	ऽ	ਨ	ਅੰ	ਜ	ਨ	ਮਿ	ਲ	ਸੋ	ऽ	ਵ	ਤ	ਜਾ	ਗੀ		

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਕੁਹਕਤ ਕਪਟ ਖਪਟ ਖਲ ਗਰਜਤ ਮਰਜਤ ਮੀਚੁ ਅਨਿਕ ਬਰੀਆ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਅਹੰ ਮਤ ਅਨ ਰਤ ਕੁਮਤਿ ਹਿਤ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪੇਖਤ ਭ੍ਰਮਤ ਲਾਖ ਗਰੀਆ ॥੧॥
ਅਨਿਤ ਬਿਉਹਾਰ ਅਚਾਰ ਬਿਧਿ ਹੀਨਤ ਮਮ ਮਦ ਮਾਤ ਕੋਪ ਜਰੀਆ ॥
ਕਰੁਣ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਗੁੋਪਾਲ ਦੀਨ ਬੰਧੁ ਨਾਨਕ ਉਧਰੁ ਸਰਨਿ ਪਰੀਆ ॥ ੨ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੩)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
														ਮ	ਪ
														ਕਹੁ	ਕਤ
ਮ		ਨੁ				ਨੁ									
ਗੁ	ਮ	ਧੁ	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	—	—
ਕ	ਪ	ਟ	ਖ	ਪ	ਟ	ਖ	ਲ	ਗ	ਰ	ਜ	ਤ	ऽ	ऽ,	ऽ	ऽ
		ਨੁ.													
ਰ	ਸ	ਧੁ.	ਨੁ.	ਸ	ਮ	ਮ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਧੁਨੁ	ਸਂਗੁਂ	ਸਂਨੁ	ਧੁਨੁ		
ਮ	ਰ	ਜ	ਤ	ਮੀ	ऽ	ਚ	ਅ	ਨਿ	ਕਾ	ਬऽ	ਰੀऽ	ਆऽ	ऽऽ	ਕੁਹ...	

ਅੰਤਰਾ

ਮ		ਨੁ						ਸਂ		ਮਂ					
ਗੁ	ਮ	ਧੁ	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਸਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
ਅ	ਹੰ	ਮ	ਤ	ਅ	ਨ	ਰ	ਤ	ਕੁਮਿ	ਤ	ਹਿ	ਤ	ਪ੍ਰੀ	ऽ	ਤ	ਮ
ਸਂ		ਨੁ													
ਗੁਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਮ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਧੁਨੁ	ਸਂਗੁਂ	ਸਂਨੁ	ਧੁਨੁ		
ਪੇ	ऽ	ਖ	ਤ	ਭ੍ਰ	ਮ	ਤ	ਲਾ	ऽ	ਖ	ਗऽ	ਰੀऽ	ਆऽ	ऽऽ	ਕੁਹ ਕਤ...	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਐਸੀ ਮਾਂਗੁ ਗੋਬਿਦ ਤੇ ॥
ਟਹਲ ਸੰਤਨ ਕੀ ਸੰਗੁ ਸਾਧੂ ਕਾ ਹਰਿ ਨਾਮਾਂ ਜਪਿ ਪਰਮ ਗਤੇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਪੂਜਾਂ ਚਰਨਾ ਠਾਕੁਰ ਸਰਨਾ ॥ ਸੋਈ ਕੁਸਲੁ ਜੁ ਪ੍ਰਭ ਜੀਉ ਕਰਨਾ ॥ ੧ ॥
ਸਫਲ ਹੋਤ ਇਹ ਦੁਰਲਭ ਦੇਹੀ ॥ ਜਾ ਕਉ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਇਆ ਕਰੇਹੀ ॥ ੨ ॥
ਅਗਿਆਨੁ ਭਰਮੁ ਬਿਨਸੈ ਦੁਖ ਡੇਰਾ ॥ ਜਾ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਬਸਹਿ ਗੁਰ ਪੈਰਾ ॥ ੩ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਰੰਗਿ ਪ੍ਰਭੁ ਧਿਆਇਆ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਨਿ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ ॥ ੪ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੯੮)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਸ ਰ ਐ
	ਨੁ.			ਗੁ											
ਸ	ਧੁ.	—	ਨੁ.	ਸ	ਮ	—	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਗੁਮ	ਮ	ਗੁ	ਰ	ਸ	—
ऽ	ਸੀ	ऽ	ऽ	ਮਾਂ	ऽ	ऽ	ਗ	ਗੋ	ऽ	ਬਿऽ	ਦ	ਤੇ	ऽ	ऽ,	ऽ
										ਨੁ					
ਨੁ.	ਸ	ਗੁ	—	ਮ	ਮ	ਮ	—	ਗੁ	ਮ	ਧੁ	ਨੁ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਟਹ	ਲ	ਸੰ	ऽ	ਤ	ਨ	ਕੀ	ऽ	ਸੰ	ਗ	ਸਾਂ	ऽ	ਧੂ	ऽ	ਕਾ	ऽ
		ਨੁ													
ਗੁਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	—	ਮ	ਮ	ਗੁਮ	ਧੁਨੁ	ਸਂਨੁ	ਧੁਮ	ਗੁਮ	ਗੁਰ	ਸ	
ਹ	ਰਿ	ਨਾ	ऽ	ਮਾਂ	ऽ	ਜ	ਪ	ਪऽ	ਰऽ	ਮऽ	ਗऽ	ਤੇऽ	ऽऽ	ऽ	

ਅੰਤਰਾ

੩				×				੨				੦			
ਮ		ਨੁ								ਨੁ					
ਗੁ	ਮ	ਧੁ	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਮ	—
ਪੂ	ऽ	ਜਾਂ	ऽ	ਚ	ਰ	ਨਾ	ऽ	ਠਾ	ऽ	ਕੁ	ਰ	ਸ	ਰ	ਨਾ	ऽ
ਸਂ		ਮਂ													
ਨੁ	ਸਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਧੁਨੁ	ਸਂਗੁਂ	ਸਂਨੁ	ਧੁਮ	ਗੁਮ	ਗੁਰ	ਸ	
ਸੋ	ऽ	ਈ	ਕੁ	ਸ	ਲ	ਜੁ	ऽ	ਪ੍ਰऽ	ਭऽ	ਜੀਉ	ਉऽ	ਕऽ	ਰऽ	ਨਾ	ਐਸੀ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜਾ, ਤਾਲ-ਸੂਲਫਾਕ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਸੰਤਨ ਪਹਿ ਆਪਿ ਉਧਾਰਨ ਆਇਓ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਦਰਸਨ ਭੇਟਤ ਹੋਤ ਪੁਨੀਤਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਮੰਤ੍ਰੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਓ ॥ ੧ ॥
ਕਾਟੇ ਰੋਗ ਭਏ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਹਰਿ ਹਰਿ ਅਉਖਧੁ ਖਾਇਓ ॥ ੨ ॥
ਅਸਥਿਤ ਭਏ ਬਸੇ ਸੁਖ ਥਾਨਾ ਬਹੁਰਿ ਨ ਕਤਹੂ ਧਾਇਓ ॥ ੩ ॥
ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤਰੇ ਕੁਲ ਲੋਗਾ ਨਾਨਕ ਲਿਪਤ ਨ ਮਾਇਓ ॥ ੪ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੯੯)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੩		੦	
		ਨ̱							
ਸੰ	—	ਧ̱	ਨ̱	ਪ	ਮ	ਖ	ਗ̱	ਮ	ਮ
ਸੰ	ऽ	ਤ	ਨ	ਪਹਿ	ऽ	ਆ	ऽ	ਪ	ਉ
ਮ				ਨ̱̣					
ਰ	—	ਸ	ਸ	ਧ̱̣	ਨ̱̣	ਸ	ਗ̱	ਮ	—
ਧਾ	ऽ	ਰ	ਨ	ਆ	ऽ	ਇਓ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ		ਨ̱							
ਗ̱	ਮ	ਧ̱	ਨ̱	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	—	—
ਦ	ਰ	ਸ	ਨ	ਭੇ	ऽ	ਟ	ਤ	ऽ	ऽ
		ਮੰ							
ਸੰ	ਗ̱ੰ	ਗ̱ੰ	ਮੰ	ਰੰ	—	ਸੰ	—	—	—
ਹੋ	ऽ	ਤ	ਪੁ	ਨੀ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ऽ	ऽ
		ਨ̱							
ਸੰ	ਸੰ	ਧ̱	ਨ̱	ਪ	ਮ	ਗ̱	ਮ	ਰ	ਸ
ਹ	ਰਿ	ਹ	ਰਿ	ਮੰ	ऽ	ਤ੍ਰ	ਦ੍ਰਿ	ੜਾ	ਇਓ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜਾ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਚਰਨ ਸਰਨ ਗੋਪਾਲ ਤੇਰੀ ॥
ਮੋਹ ਮਾਨ ਧੋਹ ਭਰਮ ਰਾਖਿ ਲੀਜੈ ਕਾਟਿ ਬੇਰੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਬੂਡਤ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ॥ ਉਧਰੇ ਹਰਿ ਸਿਮਰਿ ਰਤਨਾਗਰ ॥ ੧ ॥
ਸੀਤਲਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ॥ ਪੂਰਨੋ ਠਾਕੁਰ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰਾ ॥ ੨ ॥
ਦੀਨ ਦਰਦ ਨਿਵਾਰਿ ਤਾਰਨ ॥ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਿ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ ॥ ੩ ॥
ਕੋਟਿ ਜਨਮ ਦੂਖ ਕਰਿ ਪਾਇਓ ॥ ਸੁਖੀ ਨਾਨਕ ਗੁਰਿ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਓ ॥ ੪ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੧)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਮ											
ਗੁ	ਮ	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਸ	ਨੁ	ਸ	ਗੁ	ਸਗੁ	ਮਧੁ	ਮ
ਚ	ਰ	ਨ	ਸ	ਰ	ਨ	ਗੋ	ਪਾ	ਲ	ਤੇS	SS	ਰੀ
ਮ			ਨੁ			ਨੁ					
ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਧੁ	ਨੁ	ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	—	ਪ	ਮ	ਮ
ਮੋ	ਹ	S	ਮਾ	S	ਨ	ਧੋਹ	S	S	ਭ	ਰ	ਮ
									ਮ		
ਮ	ਧੁ	ਧੁ	ਮ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਮ	ਰ	—	ਸ
ਰਾ	S	ਖ	ਲੀ	S	ਜੈ	ਕਾ	S	ਟ	ਬੇ	S	ਰੀ

ਅੰਤਰਾ

ਮ			ਨੁ								
ਗੁ	—	ਮ	ਧੁ	ਧੁ	ਨੁ	ਸਂ	—	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਬੂ	S	S	ਡ	ਤ	ਸੰ	ਸਾ	S	ਰ	ਸਾ	ਗ	ਰ
ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	ਮ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ
ਉ	ਧ	ਰੇ	ਹ	ਰਿ	ਸਿ	ਮ	ਰ	ਰਤ	ਨਾ	ਗ	ਰ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜਾ ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਪਤਿਤ ਪਾਵਨੁ ਭਗਤਿ ਬਛਲੁ ਭੈ ਹਰਨ ਤਾਰਨ ਤਰਨ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਨੈਨ ਤ੍ਰਿਪਤੇ ਦਰਸੁ ਪੇਖਿ ਜਸੁ ਤੋਖਿ ਸੁਨਤ ਕਰਨ ॥ ੧ ॥
ਪ੍ਰਾਨ ਨਾਥ ਅਨਾਥ ਦਾਤੇ ਦੀਨ ਗੋਬਿਦ ਸਰਨ ॥
ਆਸ ਪੂਰਨ ਦੁਖ ਬਿਨਾਸਨ ਗਹੀ ਓਟ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਚਰਨ ॥ ੨ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੬)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਗੁ						ਨੁ.					
ਮ	ਮ	ਮ	ਗੁਮ	ਗੁਰ	ਸ	ਧੁ.	ਨੁ.	ਸ	ਗੁ	ਮ	ਮ
ਪ	ਤਿ	ਤ	ਪਾऽ	ਵऽ	ਨ	ਭ	ਗ	ਤ	ਬ	ਛ	ਲ
ਮ			ਨੁ			ਨੁ			ਮ		
ਗੁ	ਮ	—	ਧੁ	ਨੁ	ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਧੁ	ਪ	ਮ	ਮ
ਭੈ	ऽ	ऽ	ਹ	ਰ	ਨ	ਤਾ	ਰ	ਨ	ਤ	ਰ	ਨ

ਅੰਤਰਾ

ਮ			ਨੁ			ਸਂ					
ਗੁ	ਮ	ਮ	ਧੁ	ਧੁ	ਨੁ	ਨੁ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਨੈ	ऽ	ਨ	ਤ੍ਰਿ	ਪ	ਤੇ	ਦ	ਰ	ਸ	ਪੇ	ऽ	ਖ
ਸਂ			ਨੁ.								
ਗੁਂ	ਸਂ	—	ਧੁ	ਨੁ	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਮ	ਗੁ	ਮ	ਮ
ਜ	ਸ	ऽ	ਤੋ	ऽ	ਖ	ਸੁ	ਨ	ਤ	ਕ	ਰ	ਨ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੮. ਰਾਗ ਕੌਂਸੀ-ਕਾਨੜਾ ਤਾਲ ਝੂਮਰਾ (ਲਗ-ਭਗ ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਹਉ ਢੂੰਢੇਂਦੀ ਸਜਣਾ ਸਜਣੁ ਮੈਡੈ ਨਾਲਿ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਅਲਖੁ ਨ ਲਖੀਐ ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੇਹਿ ਦਿਖਾਲਿ ॥੧॥

(ਕਾਨੜੇ ਕੀ ਵਾਰ ਸਲੋਕ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੧੩੧੮)

ਅਸਥਾਈ

×			੨				੦			੩			
			ਸ		ਨੁ			ਮ		ਮ			
ਸਂ	—	-ਨੁ	ਗੁਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਹਉ	ऽ	ऽਢੂੰ	ਢੇ	ऽ	ਦੀ	ऽ	ਸ	ऽ	ਜ	ਣਾ	ऽ	ऽ	ऽ

	ਨੁ.		|	ਗੁ				|	ਨੁ			|	ਨੁ			
ਸ	ਧੁ	-ਨੁ	|	ਸ	—	ਮ	—	|	ਧੁ	ਨੁ	ਸਂ	|	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਮ
ਸ	ਜ	ऽਣ	|	ਮੈ	ऽ	ਡੇ	ऽ	|	ਨਾ	ऽ	ऽ	|	ਲ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

			|					|				|				ਮਮ ਜਨ
ਮ			|	ਨੁ		ਸਂ		|				|	ਸਂ			
ਗੁ	ਗੁ	ਮ	|	ਧੁ	ਧੁ	ਨੁ	ਨੁ	|	ਸਂ	—	-ਨੁ	|	ਗੁਂ	ਸਂ	—	—
ਨਾ	ਨ	ਕ	|	ਅ	ਲ	ਖ	ਨ	|	ਲ	ऽ	ऽਖੀ	|	ਐ	ऽ	ऽ	ऽ
			|	ਨੁ				|	ਮ			|	ਮ			
ਸਂਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	|	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਪ	|	ਗੁ	—	ਮ	|	ਰ	—	ਸ	—
ਗੁਰ	ਮੁ	ਖ	|	ਦੇ	ਹਿ	ऽ	ਦਿ	|	ਖਾ	ऽ	ऽ	|	ਲ	ऽ	ऽ	ऽ

(ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

ਝੂਮਰਾ ਤਾਲ ਦਾ ਠੇਕਾ

ਤਾਲੀ-	|	×			|	੨				|	੦			|	੩			
ਠੇਕਾ-	|	ਧੀਂ	ऽ	ਧਾ,ਤ੍ਰਕ	|	ਧੀਂ	ਧੀਂ	ਧਾਗੇ	ਤ੍ਰਕ	|	ਤੀਂ	ऽ	ਤਾ,ਤ੍ਰਕ	|	ਧੀਂ	ਧੀਂ	ਧਾਗੇ	ਤ੍ਰਕ

(ਕੌਂਸੀ ਕਾਨੜਾ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਨੜਾ

ਵਾਦੀ—ਪ	ਠਾਟ—ਕਾਫੀ	ਸਮਾਂ—ਲਗ-ਭਗ ਮੱਧਯ ਰਾਤ ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਸੰਪੂਰਣ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਖੜਜ ਤੋਂ ਧੈਵਤ ਦੀ ਸੁਰ ਸੰਗਤੀ ।

ਮ
ਆਰੋਹ—ਰਨੁ ਸ, ਗੁ ਮ ਧ ਨੁ ਪ, ਮਪ, ਸਂ ।

ਮ
ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨੁ ਧ ਨੁ ਪ, ਗੁ ਮ ਰ ਸ ।

ਨੁ ਨੁ ਮ ਮ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਸ,—ਧ—ਨੁ ਪ, ਮਪਸਂ, ਧਨੁਪ, ਮਪ, ਗੁਮਧ, ਨੁਪ, ਗੁS ਮਰ ਸ ।

ਇਹ ਕਾਫੀ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਣ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲਗ-ਭਗ ਅੱਧੀ ਰਾਤ (੧੧-੧੨ ਵਜੇ) ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਗੰਧਾਰ-ਨਿਖਾਦ' ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਰਾਗ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ 'ਫਾਰਸ' ਦਾ (ਪ੍ਰਸ਼ਿਯਨ) ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਗਾਇਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਇਥੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੋਭਨਾ ਰਾਗ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਜ-ਕਲ ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਦੋਹਾਂ ਮਤਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਕੋਈ ਠੋਸ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਹ ਰਾਗ ਅਕਸਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਾਇਆ-ਬਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਾਨਾ ਵਿਚ ਚਾਰ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਹੈ :—ਬਹਾਰ, ਅੜਾਨਾ, ਮਲਾਰ ਤੇ ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਰਾਗ ਹਨ :—ਸੂਹਾ, ਸੁਘੜਈ, ਨਾਇਕੀ ਤੇ ਦੇਵਸਾਖ। ਪਰ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਦਾ ਵਾਦੀ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਦਾ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਇਕੀ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੇਵਸਾਖ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ-ਪੰਚਮ ਦੀ ਸੁਰ-ਸੰਗਤੀ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਦੇਵਸਾਖ ਦੂਰ ਰਹੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਰਿਖਭ ਅਲਪ, ਪੰਚਮ ਵਾਦੀ ਤੇ ਧੈਵਤ ਦਾ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸੂਹਾ ਨੂੰ ਭੀ ਵੱਖ ਕਰੇਗਾ। ਬਾਕੀ ਸੁਘੜਈ (ਸੁਘੜਾਈ) ਇਸ ਦਾ ਸਮ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਕ ਰਾਗ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਤਾਂ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਅੰਗ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਜੋ ਸ਼ਹਾਨਾ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ''ਪ, ਮਪ ਰ ਰ (ਮ ਮ) ਮ—ਰ, ਸ—'' ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਸੁਰ-ਸਮੂਹ ਸੁਘੜਈ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਣੀ ਲੋਗਾਂ ਨੇ ਰੱਖੇ ਹਨ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਖੜਜ ਤੋਂ ਧੈਵਤ ਦੀ ਸੁਰ-ਸੰਗਤੀ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਮੱਧਮ ਤੋਂ ਅਧਿਕ 'ਪੰਚਮ' ਪ੍ਰਬਲ ਰਹੇਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਆਰੋਹ ਸੰਪੂਰਣ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਕਈ ਵੇਰ ਰਿਖਭ

ਮ
ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—ਨ਼ਸ, ਗੁ ਮ ਪ, ਪਰ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ "ਨ਼ਸ, ਰਮਰਸ" ਇੰਜ

ਰਿਖਭ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਮੱਧਜ ਤੇ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਅਧਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਪੰਚਮ ਤੋਂ ਸਿੱਧਾ ਤਾਰ ਖੜਜ ਤੇ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :— "ਮ ਪ ਸਂ, ਜਾਂ ਮ ਪ ਨੁਪ ਸਂ" ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਭੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਵਰਤੋਂ "ਮਪਨੁਪ, ਨਸਂ—ਮਪ, ਨਸਂ, ਸਰਂ ਨਸਂ" ਇੰਜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਸੁਰ-ਰੂਪ "ਨੁਧ ਨੁਪ,

ਮ ਮ ਸ ਮ ਨ਼ ਮ ਮ
ਮਪਸਂ, ਧਨੁਪ, ਮਪ ਗੁ ਨ਼ ਮਪ, ਗੁ ਨ਼ ਮ ਰਸ—ਮਪ ਗੁਮਧ, ਧਨੁਪ, ਮਪਨਸਂ, ਸਂਰਂਨਸਂ, ਨੁਧਨੁਪ, ਮਪ ਰ ਰ

ਮ ਮ ਸ
ਮ—ਰਪ, ਗੁ ਨ਼ ਗੁਮ ਰਸ" ਇੰਜ ਰਹੇਗਾ।

ਸ਼ਹਾਨਾ ਇਕ ਸੰਕੀਰਣ ਜਾਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਅਤਿਅੰਤ ਮਧੁਰ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਅ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗਾਇਕ ਬਹਾਰ, ਬਾਗੇਸ਼੍ਰੀ ਮਲਾਰ, ਸਾਰੰਗ ਆਦਿ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਮ ਸ ਮ ਮ ਸ
੧. ਸ—ਨ਼ਸ ਰਸ, ਪ ਗੁ ਨ਼ ਮ ਰਸ, ਨੁਧਨੁਪ, (ਪ) ਗੁ ਨ਼ ਮ ਨੁਪ, ਗੁ ਨ਼ ਮ ਰ ਨ਼ ਸ—।

ਮ ਮ ਮ ਮ ਸ ਮ
੨. ਸ, ਰ ਗੁ ਨ਼ ਮ ਨੁਧਨੁਪ, ਧਮਪ, ਰ ਨ਼ ਰ ਨ਼ ਮ—ਰ ਪ ਗੁ ਨ਼ ਮ ਰਸ—ਨੁਨੁਪਮਪ, ਗੁ ਨ਼ ਮਧ, ਧਨੁਪ,

ਮ ਮ ਮ ਮ ਸ
ਨੁਮਪ ਗੁ ਨ਼ ਮ ਨੁਪ, ਰ ਰ ਮਪ ਗੁ ਨ਼ ਮ ਰ ਨ਼ ਸ—।

ਮ ਨ਼ ਮ
੩. ਮਪਨੁਪ, ਨਸਂ, ਨਸਂਰਂਸਂ, ਪਨੁਪ, ਗੁਮਧ, ਧਨੁਪ, ਨੁਨੁਪਮਪਸਂ—ਰਂਨਸਂਨੁਧਨੁਪ—ਧਮਪ ਗੁ ਨ਼ ਮ ਨੁਪ,

ਮ ਸ ਮਂ
ਧਧਮਪ ਗੁ ਨ਼ ਮ ਰਸ ਸਧ, ਧਨੁਪ, ਮਪਸਂ, ਰਂਨ—ਗੁਂ ਨ਼ ਮਂਰਂਸਂ, ਰਂਰਂਸਂਨਸਂ, ਨੁਧਨੁਪ, ਧਮ, ਪਨੁਪਮਪ

ਮ
ਗੁ ਨ਼ ਮਰਸ—।

ਨ਼ ਨ਼ ਸਂ ਮਂ ਸਂ
੪. ਸ—ਧ, ਧਨੁਪ, ਮਪਸਂ—ਸਂਰਂਨਸਂ ਨੁਧਨੁਪ, ਧਮ, ਪਨੁਪਮਪਸਂ—ਰਂਮਂਰਂਸਂ, ਨੁਸਂ ਗੁਂ ਨ਼ ਮਂ ਰਂਸਂ, ਸਂਨਸਂ,

ਮ ਨ਼ ਮ ਮ ਮ ਸ
ਨੁਧਨੁਮਪਸਂ, ਨਸਂ ਪਨੁਪ, ਮਪ ਗੁ ਨ਼ ਮਧ, ਪਨੁਪ, ਮਪਸਂ—ਨੁਧਨੁਪ—ਰ ਰ ਮਪ ਗੁ ਨ਼ ਮ ਰਸ—।

ਮਂ ਸਂ ਮ
੫. ਮਪਸਂ, ਨਸਂ, ਨੁਧਨੁਮਪਸਂ, ਪਨੁਪ, ਮਪਨਸਂ, ਰਂਮਂਰਂਸਂ, ਗੁਂSਮਂ ਰਂਸਂ, ਧਨੁਪ, ਮਧ, ਨੁਧਨੁਪ ਮਪ ਗੁS ਮ

ਮਂ ਮਂ ਮਂ
ਨੁਪ, ਮਪਨੁਪ, ਮਪਨਸਂਰਂਸਂ—ਮਪਸਂ, ਨਸਂ, ਰਂਨਸਂ ਗੁਂS ਮਂ, ਰਂ ਰ ਮਂਰਂS ਸਂ—ਧਨੁਪਮਪਸਂ, ਨੁਧਨੁਪ,

ਮ ਮ ਮ ਮ ਮ ਸ
ਮਪ ਗੁS ਮਧ, ਨੁਪ—ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਮਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁS ਮ ਰਸ— ।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਪਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨੁਸ, ਧਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨੁਸ, ਸਂਸਂ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨੁਸ ।

੨. ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨੁਸ, ਰਮ ਪਨੁ ਮਪ ਨਸਂ, ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਧਧ ਨੁਪ ਮਪ, ਸਂਸਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ, ਨਧ ਨੁਪ ਮਪ ਸਂਸਂ ਧਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨੁਸ ।

੩. ਸਂS ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਧਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਧਧ ਨੁਪ ਮਪ ਸਂS, ਰਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ, ਰਂਰਂ ਸਂਨ ਸਂਸਂ ਨੁਧ ਨੁਪ ਗੁਮ ਧਨੁ ਮਪ ਸਂS, ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੪. ਮਮ ਰਸ ਨੁਸ, ਨੁਨੁ ਪਮ ਗੁਮ, ਸਂਸਂ ਨੁਪ ਮਪ ਰਂਰਂ ਨੁਧ ਨੁਪ, ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ, ਪਂਪਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ ਧਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ, ਧਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ, ਰਮ ਪਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨੁਸ ।

੫. ਰਮ ਰਸ ਨੁਸ, ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨੁਸ, ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨੁਸ, ਮਪ ਨਸਂ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨੁਸ, ਮਪ ਨਸਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨੁਸ, ਮਪ ਨਸਂ ਰਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨੁਸ ।

੬. ਮਰ ਮਮ ਰਸ, ਪਪ ਮਪ ਰਮ ਰਸ, ਧਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਨਸਂ ਰਂਸਂ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਰਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਰਮ ਰਮ ਨੁਧ ਨੁਧ ਮਪ ਨਸਂ ਨਸਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੧. ਰਾਗ ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹੀਏ ਕੋ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਬਿਸਰਿ ਨ ਜਾਇ ॥
ਤਨ ਮਨ ਗਲਤ ਭਏ ਤਿਹ ਸੰਗੇ ਮੋਹਨੀ ਮੋਹਿ ਰਹੀ ਮੋਰੀ ਮਾਇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜੈ ਜੈ ਪਹਿ ਕਹਉ ਬਿਰਥਾ ਹਉ ਅਪੁਨੀ ਤੇਊ ਤੇਊ ਗਹੇ ਰਹੇ ਅਟਕਾਇ ॥
ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਕੀ ਏਕੈ ਜਾਲੀ ਤਾ ਕੀ ਗੰਠਿ ਨਹੀਂ ਛੋਰਾਇ ॥ ੧ ॥
ਫਿਰਤ ਫਿਰਤ ਨਾਨਕ ਦਾਸੁ ਆਇਓ ਸੰਤਨ ਹੀ ਸਰਨਾਇ ॥
ਕਾਟੇ ਅਗਿਆਨ ਭਰਮ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਲੀਓ ਕੰਠਿ ਲਗਾਇ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੨)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਮ	
—	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	—
ਾ	ਹੀ	ਏ	ਕੋ	ਪ੍ਰੀ	ਾ	ਤ	ਮ	ਬਿ	ਸ	ਰ	ਨ	ਜਾ	ਾ	ਇ	ਾ
						ਮ									
ਮ	ਪਨੁ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	—	ਰ	ਸ	ਰ	—	ਸ	—
ਾ	ਤਨ	ਮ	ਨ	ਗ	ਲ	ਤ	ਭ	ਏ	ਾ	ਤਿ	ਹ	ਸੰ	ਾ	ਗੇ	ਾ
										ਮ					
—	ਸ	ਮ	ਮ	ਧ	—	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	—
ਾ	ਮੋ	ਹ	ਨੀ	ਮੋ	ਾ	ਹਿ	ਰ	ਹੀ	ਾ	ਮੋ	ਰੀ	ਮਾ	ਾ	ਇ	ਾ

ਅੰਤਰਾ

													ਸਂ		
	ਮ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	—
	ਜੈ	ਾ	ਜੈ	ਪਹਿ	ਾ	ਕ	ਹਉ	ਬਿ	ਰ	ਥਾ	ਹਉ	ਅ	ਪ	ਨੀ	ਾ
												ਮ			
—	ਰਂਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁਧ	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ਾ	ਤੇਾ	ਾ	ਊ	ਤੇ	ਊ	ਗ	ਹੇ	ਰਾ	ਹੇ	ਅ	ਟ	ਕਾ	ਾ	ਇ	ਾ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਐਸੀ ਕਉਨ ਬਿਧੇ ਦਰਸਨ ਪਰਸਨਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਆਸ ਪਿਆਸ ਸਫਲ ਮੂਰਤਿ ਉਮਗਿ ਹੀਉ ਤਰਸਨਾ ॥੧॥
ਦੀਨ ਲੀਨ ਪਿਆਸ ਮੀਨ ਸੰਤਨਾ ਹਰਿ ਸੰਤਨਾ ॥
ਹਰਿ ਸੰਤਨਾ ਕੀ ਰੇਨ ॥ ਹੀਉ ਅਰਪਿ ਦੇਨ ॥
ਪ੍ਰਭ ਭਏ ਹੈ ਕਿਰਪੇਨ ॥
ਮਾਨ ਮੋਹੁ ਤਿਆਗਿ ਛੋਡਿਓ ਤਉ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜੀਉ ਭੇਟਨਾ ॥੨॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੫)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਧ
															ਐ
												ਮ			
—	ਨ̱	ਮਪ	ਪ	ਸਂ	—	—	—	ਨ̱	ਧ	ਨ̱	ਪ	ਗ̱	—	ਮ	ਨ̱
ऽ	ਸੀ	ऽऽ	ऽ	ਕਉ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਬਿ	ਧੇ	ऽ	ऽ,	ਦ
	ਮ														
ਪ	ਗ̱	ਮ	ਰਸ	ਰ	ਰ	—	ਰ	ਸ	—	—	—	ਮ	—	—	
ਰ	ਸ	ऽ	ਨऽ	ਪ	ਰ	ऽ	ਸ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਪ	ਨ̱	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ̱ਧ	ਨ̱	ਪ	ਪ
ਆ	ऽ	ਸ	ਪਿ	ਆ	ऽ	ਸ	ऽ	ਸ	ਫ	ऽ	ਲ	ਮੂऽ	ऽ	ਰ	ਤ
				ਸਂ				ਮ	ਮ						
ਪ	ਰਂ	—	ਗਂ	ਨ	ਸਂ	ਨ̱	ਪ	ਗ̱	ਗ̱	—	ਮ	ਰ	—	ਸ	
ਉ	ਮ	ऽ	ਗ	ਹੀ	ऽ	ਉ	ऽ	ਤ	ਰ	ऽ	ਸ	ਨਾ	ऽ	ऽ	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਨੜਾ, ਤ੍ਰਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਤੇਰੋ ਜਨੁ ਹਰਿ ਜਸੁ ਸੁਨਤ ਉਮਾਹਿਓ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਮਨਹਿ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਪੇਖਿ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸੋਭਾ ਜਤ ਕਤ ਪੇਖਉ ਆਹਿਓ ॥੧॥
ਸਭ ਤੇ ਪਰੈ ਪਰੈ ਤੇ ਊਚਾ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਅਥਾਹਿਓ ॥੨॥
ਓਤਿ ਪ੍ਰੋਤਿ ਮਿਲਿਓ ਭਗਤਨ ਕਉ ਜਨ ਸਿਉ ਪਰਦਾ ਲਾਹਿਓ ॥੩॥
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗਾਵੈ ਗੁਣ ਨਾਨਕ ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਮਾਹਿਓ ॥੪॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੯੯)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਧ	ਧ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	—
ਤੇ	ਰੋ	ਜ	ਨ	ਹ	ਰਿ	ਜ	ਸ	ਸੁ	ਨ	ਤ	ਉ	ਮਾ	ऽ	ਹਿਓ	ऽ
								ਮ		ਮ					
ਪ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਤੇ	ਰੋ	ਜ	ਨ	ਹ	ਰਿ	ਜ	ਸ	ਸੁ	ਨ	ਤ	ਉ	ਮਾ	ऽ	ਹਿਓ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

								ਨ		ਮੰ					
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਗੁੰ	ਮੰ	ਰੰ	—	ਸੰ	—
ਮ	ਨਹਿ	ਪ	ਰ	ਗਾ	ऽਸ	ਪੇ	ਖ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਕੀ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ਭਾ	ऽ
												ਮ			
ਪ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ਜ	ਤ	ਕ	ਤ	ਪੇ	ऽ	ਖਉ	ऽ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹਿਓ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੪. ਰਾਗ ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਕੀਰਤਿ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਗਾਉ ਮੇਰੀ ਰਸਨਾਂ ॥
ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਕਰ ਬੰਦਨ ਸੰਤਨ ਊਹਾਂ ਚਰਨ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਕੇ ਬਸਨਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਕਰਿ ਦੁਆਰੁ ਨ ਪਾਵਉ ॥
ਹੋਇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਤ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਵਉ ॥੧॥
ਕੋਟਿ ਕਰਮ ਕਰਿ ਦੇਹ ਨ ਸੋਧਾ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਹਿ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧਾ ॥੨॥
ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਨ ਬੂਝੀ ਬਹੁ ਰੰਗ ਮਾਇਆ ॥ ਨਾਮੁ ਲੈਤ ਸਰਬ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ॥੩॥
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਜਬ ਭਏ ਦਇਆਲ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਉ ਛੂਟੇ ਜੰਜਾਲ ॥੪॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੯੮)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਸ
															ਕੀ
						ਮ		ਮ							
ਧ	ਧ	ਧ	ਨੁ	ਪ	—	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—	—	—
ਰ	ਤ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਕੀ	ऽ	ਗਾ	ਉ	ਮੇ	ਰੀ	ਰ	ਸ	ਨਾ	ऽ	ऽ,	ऽ
								ਮ							
ਨੁ̣	ਪ̣	ਮ̣	ਪ̣	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਗੁ	—	ਮ	ਮ	ਧ	—	ਪ	ਪ
ਅ	ਨਿ	ਕ	ਬਾ	ऽ	ਰ	ਕ	ਰ	ਬੰ	ऽ	ਦ	ਨ	ਸੰ	ऽ	ਤ	ਨ
								ਮ		ਮ					
ਪ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	
ਉ	ऽ	ਹਾਂ	ऽ	ਚ	ਰ	ਨ	ਗੋ	ਬਿੰ	ਦ	ਜੀ	ਕੇ	ਬ	ਸ	ਨਾ	

ਅੰਤਰਾ

				ਨ				ਮੰ							
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਗੁੰ	—	ਗੁੰ	ਮੰ	ਰੰ	—	ਸੰ	—
ਅ	ਨਿ	ਕ	ਭਾਂ	ऽ	ਤ	ਕ	ਰ	ਦੁਆ	ऽ	ਰ	ਨ	ਪਾ	ऽ	ਵਉ	ऽ
								ਮ		ਮ					
ਪ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	
ਹੋ	ऽ	ਇ	ਕ੍ਰਿ	ਪਾ	ऽ	ਲ	ਤ	ਹ	ਰਿ	ਹ	ਰਿ	ਧਿਆ	ऽ	ਵਉ	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਨੜਾ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਕੀਰਤਿ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਗਾਉ ਮੇਰੀ ਰਸਨਾ ॥ (ਦੂਜੀ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
—	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	—	ਧ	ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ
ऽ	ਕੀ	ਰ	ਤ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਕੀ	ऽ	ਗਾ	ਉ	ਮੇ	ਰੀ	ਰ	ਸ	ਨਾ	ऽ
								ਮ							
ਨ਼	ਪ਼	ਮ਼	ਪ਼	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਗੁ	—	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	ਸ
ਅ	ਨਿ	ਕ	ਬਾ	ऽ	ਰ	ਕ	ਰ	ਬੰ	ऽ	ਦ	ਨ	ਸੰ	ऽ	ਤ	ਨ
												ਮ			
ਸ	—	ਮ	—	ਪ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਨ਼	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ਉ	ऽ	ਹਾਂ	ऽ	ਚ	ਰ	ਨ	ਗੋ	ਬਿੰ	ਦ	ਜੀ	ਕੇ	ਬ	ਸ	ਨਾ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

	ਪ	ਨ਼	ਪ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	(ਸੰ)	—	—	ਸੰ	ਧ	ਨ਼	ਪ	—
	ਕੋ	ਟਿ	ਕ	ਰ	ਮ	ਕ	ਰ	ਦੇਹ	ऽ	ऽ	ਨ	ਸੋ	ऽ	ਧਾ	ऽ
		ਮੰ						ਨ਼				ਮ			
—	ਨਸੰ	ਗੁੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਸੰ	—	ਧ	ਨ਼	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ऽ	ਸਾऽ	ਧ	ਸੰ	ਗ	ਤ	ਮਹਿ	ऽ	ਮ	ਨ	ਪ	ਰ	ਬੋ	ऽ	ਧਾ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੬. ਰਾਗ ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਨੜਾ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਵਾਰਿ ਵਾਰਉ ਅਨਿਕ ਡਾਰਉ ॥
ਸੁਖ ਪ੍ਰਿਅ ਸੁਹਾਗ ਪਲਕ ਰਾਤ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਕਨਿਕ ਮੰਦਰ ਪਾਟ ਸੇਜ ਸਖੀ ਮੋਹਿ ਨਾਹਿ ਇਨ ਸਿਉ ਤਾਤ॥ ੧ ॥
ਮੁਕਤ ਲਾਲ ਅਨਿਕ ਭੋਗ ਬਿਨੁ ਨਾਮ ਨਾਨਕ ਹਾਤ ॥
ਰੂਖੋ ਭੋਜਨੁ ਭੂਮਿ ਸੈਨ ਸਖੀ ਪ੍ਰਿਅ ਸੰਗਿ ਸੂਖਿ ਬਿਹਾਤ ॥ ੨ ॥
(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੬)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
						ਮ	ਮ				
ਸ	ਧ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ
ਵਾ	ऽ	ਰ	ਵਾ	ऽ	ਰਉ	ਅ	ਨਿ	ਕ	ਡਾ	ऽ	ਰਉ
						ਮ					
ਪ਼	ਨੁ਼	ਪ਼	ਸ	—	ਰ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ
ਸੁ	ਖ	ਪ੍ਰਿਅ	ਸੁਹਾ	ऽ	ਗ	ਪ	ਲ	ਕ	ਰਾ	ऽ	ਤ

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਨੁ	ਪ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—
ਕ	ਨਿ	ਕ	ਮੰ	ਦਰ	ਪਾ	ਟ	ਸੇ	ਜ	ਸ	ਖੀ	ऽ
ਮੰ						ਮ					
ਗੁੰ	—	ਮੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ
ਮੋ	ऽ	ਹਿ	ਨਾ	ऽ	ਹਿ	ਇ	ਨ	ਜਿਉ	ਤਾ	ऽ	ਤ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੭. ਰਾਗ ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਨੜਾ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਰੰਗਾ ਰੰਗ ਰੰਗਨ ਕੇ ਰੰਗਾ ॥ ਕੀਟ ਹਸਤ ਪੂਰਨ ਸਭ ਸੰਗਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਬਰਤ ਨੇਮ ਤੀਰਥ ਸਹਿਤ ਗੰਗਾ ॥ ਜਲੁ ਹੇਵਤ ਭੂਖ ਅਰੁ ਨੰਗਾ ॥
ਪੂਜਾਚਾਰ ਕਰਤ ਮੇਲੰਗਾ ॥ ਚਕ੍ਰ ਕਰਮ ਤਿਲਕ ਖਾਟੰਗਾ ॥
ਦਰਸਨੁ ਭੇਟੇ ਬਿਨੁ ਸਤਸੰਗਾ ॥੧॥
ਹਠਿ ਨਿਗ੍ਰਹਿ ਅਤਿ ਰਹਤ ਬਿਟੰਗਾ ॥ ਹਉ ਰੋਗੁ ਬਿਆਪੈ ਚੁਕੈ ਨ ਭੰਗਾ ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਅਤਿ ਤ੍ਰਿਸਨ ਜਰੰਗਾ ॥ ਸੋ ਮੁਕਤੁ ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਚੰਗਾ ॥ ੨ ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੫)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
									ਮ		
ਧ	—	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮ	ਮ	ਪ	ਗੁ	—	ਮ
ਰੰ	ऽ	ਗਾ	ਰੰ	ਗ	ਰੰ	ਗ	ਨ	ਕੇ	ਰੰ	ऽ	ਗਾ
ਰ	—	ਸ	ਮ	ਮ	ਮ	ਨੁ	ਧ	ਧਨੁ	ਪ	—	ਮ
ਕੀ	ऽ	ਟ	ਹਸ	ਤ	ਪੂ	ਰ	ਨ	ਸਭ	ਸੰ	ऽ	ਗਾ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਬ	ਰ	ਤ	ਨੇ	ਮ	ਤੀ	ਰ	ਥ	ਸਹਿ	ਤ	ਗੰ	ਗਾ
			ਸਂ			ਮ					
ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ
ਜ	ਲ	ਹੇ	ਵ	ਤ	ਭੂ	ऽ	ਖ	ਅਰ	ਨੰ	ऽ	ਗਾ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੮ ਰਾਗ ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਨੜਾ, ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਦ੍ਰਿਗਨ ਮੈ ਦੇਖਤ ਹੋ ਦ੍ਰਿਗ ਹੂੰ ਜੋ ਦੇਖਿਓ ਚਾਹੈ, ਪਰਮ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਸੁੰਦਰ ਦਿਖਾਈਐ ॥
ਸ੍ਰਵਨ ਮੈ ਸੁਨਤ ਜੁ ਸ੍ਰਵਨ ਹੂੰ ਸੁਨਿਓ ਚਾਹੈ, ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁਇ ਸੁਨਾਈਐ ॥
ਰਸਨਾ ਮੈ ਰਟਤ ਜੁ ਰਸਨਾ ਹੂੰ ਰਸੈ ਚਾਹੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚੁਆਇ ਕੈ ਚਖਾਈ ॥
ਮਨ ਮਹਿ ਬਸਹੁ ਮਲਿ ਮਯਾ ਕੀਜੈ ਮਹਾਰਾਜ,ਧਾਵਤ ਬਰਜ ਉਨਮਨ ਲਿਵ ਲਾਈਐ ॥੬੨੨॥
(ਕਬਿੱਤ ਸਵਈਏ, ਭਾ: ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	—	ਪ
ਮ	ਨ	ਮਹਿ	ऽ	ਬ	ਸਹੁ	ऽ	ਮ	ऽ	ਲਿ
ਨ							ਮ	ਮ	
ਸਂ	ਸਂ	ਨੁਧ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ
ਮ	ਯਾ	ਕੀऽ	ऽ	ਜੈ	ਮ	ਹਾ	ਰਾ	ऽ	ਜ
		ਮ							
ਧ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰਸ	ਰ	ਰ	ਸ	—	ਸ
ਧਾ	ਵ	ਤ	ऽ	ਬऽ	ਰ	ਜ	ਉ	ऽ	ਨ
							ਮ	ਮ	
ਮ	ਮ	ਪ	—	ਪ	ਮਪ	ਨੁਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ
ਮ	ਨ	ਲਿ	ऽ	ਵ	ਲਾऽ	ਈऽ	ਐ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਦ੍ਰਿ	ਗ	ਨ	ऽ	ਮੈ	ਦੇ	ਖ	ਤ	ऽ	ਹੋ
ਸਂ					ਸਂ				
ਨ	ਸਂ	ਨਸਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	ਨੁਧ	ਨੁ	ਪ
ਦ੍ਰਿ	ਗ	ਹੂੰऽ	ऽ	ਜੋ	ਦੇ	ਖਿਓ	ਚਾऽ	ऽ	ਹੈ

		ਮਂ							
ਨ	ਸਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂਸਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਪ	ਰ	ਮ	ऽ	ਅਃ	ਨੂ	ਪ	ਤੂ	ऽ	ਪ
ਨ਼					ਮ				
ਧ਼	ਨ਼	ਪ	—	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ
ਸੁੰ	ਦ	ਰ	ऽ	ਦਿ	ਖਾ	ਈ	ਐ	ऽ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

(ਸ਼ਹਾਨਾ ਕਾਨੜਾ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ

ਵਾਦੀ—ਮ	ਠਾਟ—ਖਿਲਾਵਲ	ਸਮਾਂ—ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਓਡਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—"ਮ-ਰ, ਸ-ਧ, ਦੀ ਮੀਂਡ ਅਤੇ 'ਰ-ਪ ਜਾਂ ਪ-ਰ" ਤੇ ਲਾਗ ਰਾਹੀਂ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹ—ਸ ਰ ਮ, ਰ ਪ, ਮ ਪ ਧ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਧ ਪ ਮ, ਮ—ਰ, ਸ।

ਮੁਖ-ਅੰਗ ਰ ਮ, ਰ ਪ, ਮ ਪ, ਧ ਸਂ ਧ ਪ ਮ ਸ।

ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਇਕ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਤੋਂ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਓਡਵ, ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ-ਨਿਖਾਦ ਵਰਜਿਤ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਦੰਤ ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਕਈ ਰਾਗ ਐਸੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਨਾਇਕ-ਗਾਇਕ ਜਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰਕਾਰਾਂ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਅਮਰ ਹੋ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ :—ਦੀਪਕ, ਮੇਘ, ਮਲਾਰ, ਬਸੰਤ, ਦਰਬਾਰੀ, ਬਹਾਰ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਕੁਝ ਰਾਗ ਐਸੇ ਭੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ 'ਸ਼ੁੱਧ' ਲਕਬ ਜੁੜਿਆ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—ਸ਼ੁੱਧ ਨਾਟ, ਸ਼ੁੱਧ ਸਾਵਰੀ, ਸ਼ੁੱਧ ਵਟਾਟੀ, ਸ਼ੁੱਧ ਸਾਰੰਗ, ਸ਼ੁੱਧ ਬਿਲਾਵਲ, ਸ਼ੁੱਧ ਕਲਿਆਨ ਆਦਿ। ਪਰ ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨੋਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ 'ਸ਼ੁੱਧ' ਲਕਬ ਵਾਲੇ ਲਗ-ਭਗ ਸਾਰੇ ਰਾਗ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਹਾਲ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਦਾ ਹੈ; ਭਾਵੇਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗਾਇਕ-ਵਾਦਕ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਕੀਰਤਨੀਏਂ (ਰਾਗੀ-ਰਬਾਬੀ) ਮਲਾਰ ਦੇ ਇਸ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਗਾਉਂਦੇ-ਵਜਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਅੱਜ-ਕਲ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਹਾਂ, ਇਕ-ਅੱਧ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਕਿਸੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਰਾਗੀ-ਰਬਾਬੀ ਪਾਸੋਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਵਰਤਮਾਨ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਨਾਦ ਰੂਪ ਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਗਿਆਨ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਸਰੂਪ ਕੀ ਸੀ, ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਹਿਰਦੇ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇਵ ੧੬੬੦ ਈ: ਦਾ ਇਕ ਲੇਖਕ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਦਾ ਸਰੂਪ "ਸ ਰ ਪ, ਮ ਪ ਨੁ ਨ ਸਂ। ਸਂ, ਪ, ਨੁ ਪ, ਮ ਮ, ਮ ਰ ਸ" ਇੰਜ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਮੱਲਾਰ ਦਾ ਇਹ ਸਰੂਪ

ਵਧੇਰੇ ਪੁਰਾਤਨ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਰੂਪ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਮੇਘ ਜਾਂ ਮੇਘ ਮਲਾਰ ਦਾ ਹੈ' ਹਾਂ, ਰਾਜਾ ਸੁਰੇਂਦਰ ਮੋਹਨ 'ਟੈਗੋਰ' ਨੇ ਆਪਣੇ 'ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸੰਗ੍ਰਹਿ' ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ :—"ਸ ਰ ਮ, ਮਮ ਰ ਰ ਪ, ਮਪ ਧ ਸਂ। ਸਂ ਧ ਪ, ਮਮ, ਪਮ, ਰਸ, ਅੱਗੇ ਅੰਤਰੇ ਦਾ ਉਠਾਵ "ਮਪ, ਪ ਧ ਸਂ, ਸਂ ਸਂ ਰਂ ਸਂ, ਸਂ ਰਂ ਮਂ ਮਂ ਰਂ ਸਂ, ਸਂ ਸਂ ਧ ਪ, ਮ ਪ ਧ ਸਂ ਧ ਪ ਮ, ਮ ਰ ਸ" ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਦਾ ਇਹ ਸਰੂਪ ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਸਹੀ ਹੈ। ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਮੱਧ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਨਾਇਕਾਂ-ਗਾਇਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅੰਗ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੀਯਾਂ ਮਲਾਰ, ਸੂਰ ਮਲਾਰ ਤੇ ਮੇਘ ਮਲਾਰ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

ਮਲਾਰ ਇਕ ਰੁਤਕਾਲੀਨ ਜਾਂ ਮੌਸਮੀ ਰਾਗ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਭੂਗੋਲਕ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸਾਵਣ-ਭਾਦਰੋਂ ਮਾਹ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਬਰਖਾ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਗਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਦਾ ਚਲਣ "ਸਰਸ, ਸਰਮ, ਰਮ,

ਮਂ ਸਂ

ਰਪ, ਮਪ, ਧ ਸਂ ਧ ਪ ਮ, ਪਮ—ਰ ਸ, ਮSS ਪ ਧ ਸਂ, ਸਂਰਂਸਂ, ਸਂਰਂਮਂ, ਰਂਮਂSਰਂ, ਸਂ: ਧ ਸਂ ਧ ਪ ਮ, ਮ ਪ, ਮ—ਰ ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਸਮਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਕ ਰਾਗ ਦੁਰਗਾ ਅਤੇ ਜਲਧਰ ਕੇਦਾਰ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਗੰਧਾਰ-ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਪਰ ਦੁਰਗਾ ਦਾ ਚਲਣ 'ਪ, ਰ ਮ ਪ ਧ ਮਪ, ਮਰ,

ਸ

ਧ਼ ਸ, ਮ ਪ ਧ ਸਂ ਰਂ ਧ ਸਂ, ਸਂ ਧ, ਮ ਪ ਮਰ, ਧ਼, ਸ" ਇੰਜ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਵੱਕ੍ਰ ਤੇ ਮੰਦ੍ਰ ਸਪਤਕ ਦੇ ਧੈਵਤ ਤੇ ਬਿਸਰਾਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦੁਰਗਾ ਮਲਾਰ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਬਾਕੀ ਜਲਧਰ ਕੇਦਾਰ ਵਿਚ ਕੇਦਾਰ ਅੰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ "ਸ ਰ ਸ ਮ, ਮ ਪ ਮ, ਮ ਪ ਧ ਪ ਮ—ਸਰ,

ਸਂ ਸਂ

ਸ—ਸਮ, ਮਪ, ਧ—ਸਂ, ਸਂ ਰਂ ਸਂ, ਸਂ ਧ, ਪਮ ਮ ਪ ਮ—ਸਰ, ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ। ਪਰ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਦਾ ਨਾਦ ਰੂਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਮਲਾਰ ਵਿਚ "ਰ ਮ, ਰ ਪ, ਮ ਪ, ਧ ਸਂ ਧ ਪ ਮ' ਇਹ ਸੁਰ ਸਮੂਹ ਅਤੇ 'ਮ—ਰ' ਦੀ ਇਸ ਮੀਂਡ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਰਹੱਸ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਰਸ ਭਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਅਧਿਕਤਰ ਮੱਧਜ ਤੇ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਮ

ਸ ਰਰ, ਸ—ਮਮ, ਰਪ, ਮ, ਮ ਰ, ਸ—ਸ ਧ਼ ਪ਼, ਸ—ਰਮ, ਮ ਰਸ ।

ਮ

੨. ਰਸ, ਧ਼ਪ਼, ਧ਼ਸ, ਸ ਰਸ, ਮ ਮਪ—ਰ, ਰਪ, ਧਪ, ਮ ਮ ਰ, ਸ—ਸ ਰਮ, ਰ ਮਰ, ਮਪ, ਧਪਮ

ਮ ਮ

ਰਪ, ਮਮ ਰ, ਸ ।

ਮ ਸਂ ਮ

੩. ਸਰਮ ਰਪ, ਮਪ, ਧਸਂਧਪਮ, ਰਮ, ਮਪ ਧਪਮ, ਧਸਂ, ਧਪਮ, ਮਪਰ, ਰਪ, ਮਪ, ਮਪਧਸਂ, ਰਂਸਂ,

ਮ

ਧਪਮ, ਪਧ, ਧਸਂਧਪਮਰਮ, ਮਮ ਰ, ਸ—ਮਮਰ, ਮਰਪ—ਮਪਧਸਂ, ਧਪ, ਧਸਂਰਂਸਂਧਪਮ, ਰਮਮਰਪ

ਮਰਮ—ਰ, ਸ— ।

ਮ

੪ ਮਮਰ, ਰਮਰਪ, ਮਪ, ਧਸਂ, ਰਂਰਂ ਸਂ, ਧਪਮ, ਮਪਮਮਰ, ਰਪਰ ਮਪਧਪਧਸਂ, ਸਂਰਂਸਂਧ, ਪਮਪ, ਧਪ

ਧਸਂ—ਸਂਰਂਸਂ, ਸਂਰਂਮਂ, ਮਂਮਂ ਰਂ, ਸਂਰਂ ਧਸਂਧਪਮ, ਮਂਪ, ਪਧ, ਧਸਂ, ਸਂਰਂ, ਰਂਮਂ, ਮਂਮਂਰਂਸਂਧਪਮ, ਧਸਂਧ

ਪਮ, ਪ ਰ, ਰਪ, ਮ ਰ, ਸ— ।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਸਰ ਮਮ ਰਸ, ਸਰ ਮਪ ਮਮ ਰਸ, ਸਰ ਮਪ ਧਪ ਮਮ ਰਸ, ਸਰ ਮਪ ਧਸਂ ਧਪ ਮਮ ਰਸ ।

੨. ਸਰ ਸਸ ਰਮ ਰਰ, ਮਪ ਮਮ ਪਧ, ਪਪ ਧਸਂ ਧਧ ਸਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਸਂ ਧਪ ਮਮ ਰਸ ।

੩. ਮਮ ਰ,ਮ ਮਰ ਸS, ਧਧ ਪ,ਧ ਧਪ ਮS, ਮਂਮਂ ਰਂ,ਮਂ ਮਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਸਂ ਧਧ ਪਧ ਪਪ ਮਪ ਮਮ ਰਮ ਰਰ ਸਰ ਸਸ ।

੪. ਸਰ ਸ,ਰ ਮਰ, ਮਪ਼ ਮ,ਪ ਧਪ਼' ਧਸਂ ਧ,ਸਂ ਰਂਸਂ, ਰਂਮਂ ਰਂ,ਮਂ ਮਂਰਂ ਮਂਮਂ, ਰਂਸਂ ਰਂਰਂ, ਸਂਧ ਮਂਸਂ ਧਪ ਧਧ ਪਮ ਪਪ ਮਂਰ ਮਮ ਰਸ ਮਰ ਪਮ ਧਪ ਸਂਧ ਰਂਸਂ ਧਪ ਮਰ ਸS ।

੧. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਬਰਸੁ ਮੇਘ ਜੀ ਤਿਲੁ ਬਿਲਮੁ ਨ ਲਾਉ ॥
ਬਰਸੁ ਪਿਆਰੇ ਮਨਹਿ ਸਧਾਰੇ ਹੋਇ ਅਨਦੁ ਸਦਾ ਮਨਿ ਚਾਉ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਮ ਤੇਰੀ ਧਰ ਸੁਆਮੀਆ ਮੇਰੇ ਤੂ ਕਿਉ ਮਨਹੁ ਬਿਸਾਰੇ ॥
ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੇਰੀ ਕੀ ਨਿਆਈ ਸੋਭ ਨਹੀ ਬਿਨੁ ਭਰਤਾਰੇ ॥੧॥
ਬਿਨਉ ਸੁਨਿਓ ਜਬ ਠਾਕੁਰ ਮੇਰੈ ਬੇਗਿ ਆਇਓ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੇ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਮੇਰੋ ਬਨਿਓ ਸੁਹਾਗੋ ਪਤਿ ਸੋਭਾ ਭਲੇ ਅਚਾਰੇ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੬੭)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
	ਗਮ	ਰ	ਸ	ਧ਼ਸ	ਸ	ਸ	ਸਰ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਰਮ	ਪਧ	ਮਪ	—
	ਬਰ	ਸ	ਮੇ	ss	ਘ	ਜੀ	ਤਿਲ	ਬਿ	ਲ	ਮ	ਨ	ਲਾs	ss	ss	s
ਮ					ਪ							ਧ			
ਰ	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
s,	ਬਰ	ਸ	ਪਿ	ਆ	s	ਰੇ	s	ਮ	ਨਹਿ	s	ਸ	ਧਾ	s	ਰੇ	s
—	ਧਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਮ	ਰ	ਮ	—	ਮ	ਮ	ਰਮ	ਪਧ	ਮਪ	—
s	ਹੋs	ਇ	ਅ	ਨ	s	ਦ	ਸ	ਦਾ	s	ਮ	ਨ	ਚਾs	ss	ss	s
ਮ															
ਰ															
ਉ															

ਅੰਤਰਾ

								ਸਂ							
	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
	ਹ	ਮ	ਤੇ	ਰੀ	s	ਧ	ਰ	ਸੁਆ	s	ਮੀ	ਆ	ਮੇ	s	ਰੇ	s
—	ਰਂ	—	ਮਂ	ਤਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	—	ਸਂ	—	ਧ	ਪ	ਮ	—
s	ਤੂ	s	ਕਿਉ	ਮ	ਨਹੁ	s	ਬਿ	ਸਾ	s	s	s	ਰੇ	s	s	s
—	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਮ	ਰ	—	ਮ	—	ਪ	ਧ	ਸਂ	—
s	ਇ	sਸ	ਤ੍ਰੀ	ਰੂ	s	ਪ	ਚੇ	ਰੀ	s	ਕੀ	s	ਨਿਆ	s	ਈ	s
	ਧ														
—	ਪ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	ਧ	ਪ	ਮ	ਮ	ਮ	ਰ	ਮ	ਪ	ਮ	—
s	ਸੋ	ਭ	ਨ	ਹੀ	s	s	s	ਬਿ	ਨ	ਭ	ਰ	ਤਾ	s	ਰੇ	s

ਮ
ਰ
s ਬਰਸ... —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਿਨਿ ਧਨਪਿਰ ਕਾ ਸਾਦੁ ਨ ਜਾਨਿਆ ਸਾ ਬਿਲਖ ਬਦਨ ਕੁਮਲਾਨੀ ॥
ਭਈ ਨਿਰਾਸੀ ਕਰਮ ਕੀ ਫਾਸੀ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਨੀ ॥੧॥
ਬਰਸੁ ਘਨਾ ਮੇਰਾ ਪਿਰ ਘਰਿ ਆਇਆ ॥
ਬਲਿ ਜਾਵਾਂ ਗੁਰ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਆਣਿ ਮਿਲਾਇਆ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਨਉਤਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸਦਾ ਠਾਕੁਰ ਸਿਉ ਅਨਦਿਨੁ ਭਗਤ ਸੁਹਾਵੀ ॥
ਮੁਕਤਿ ਭਏ ਗੁਰਿ ਦਰਸੁ ਦਿਖਾਇਆ ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਭਗਤਿ ਸੁਭਾਵੀ ॥੨॥
ਹਮ ਥਾਰੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਜਗੁ ਤੁਮਰਾ ਤੂ ਮੇਰਾ ਹਉ ਤੇਰਾ ॥
ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਨਿਰੰਜਨੁ ਪਾਇਆ ਬਹੁਰਿ ਨ ਭਵਜਲਿ ਫੇਰਾ ॥੩॥
ਅਪੁਨੇ ਪਿਰ ਹਰਿ ਦੇਖਿ ਵਿਗਾਸੀ ਤਉ ਧਨ ਸਾਚੁ ਸੀਗਾਰੋ ॥
ਅਕੁਲ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿਉ ਸਚਿ ਸਾਚੀ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੋ ॥੪॥
ਮੁਕਤਿ ਭਈ ਬੰਧਨ ਗੁਰਿ ਖੋਲ੍ਹੇ ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਪਤਿ ਪਾਈ ॥
ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਰਿਦ ਅੰਤਰਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਈ ॥੫॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੨੫੫)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
ਮ								ਸਂ							ਰ
ਰ	ਮ	ਪਧ	ਪ	ਮ	—	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਸ
ਬ	ਰ	ਸS	ਘ	ਨਾ	S	ਮੇ	ਰਾ	ਪਿ	ਰ	ਘ	ਰ	ਆ	S	ਇਆ	S
ਸ	ਧ਼	ਸ	ਰ	ਮ	—	ਮ	ਮ	ਰ	ਰ	ਪ	—	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ
ਬ	ਲ	ਜਾ	S	ਵਾਂ	S	ਗੁ	ਰ	ਅ	ਪ	ਨੇ	S	ਪ੍ਰੀ	ਤਮ	ਜਿ	ਨਿ
ਸ	ਰ	ਮ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮਪ	ਧਸਂ	ਰਂਸਂ	ਧਪ	ਮਪ	ਧਪ	ਮਰ	ਸ
ਹ	ਰਿ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਆ	S	ਣ	ਮਿ	ਲਾS	SS	SS	SS	ਇਆ	SS	SS	S

ਅੰਤਰਾ

		ਧ													
ਮ	ਪ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਧ	—	ਸ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਧ	ਪ
ਜਿ	ਨ	ਧ	ਨ	ਪਿ	ਰ	ਕਾ	S	ਸਾ	S	ਦ	ਨ	ਜਾ	S	ਣਿਆ	S
															ਸਾ
ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	—	—	ਰਂ	ਸਂ	—	—	—
ਬਿ	ਲ	ਖ	ਬ	ਦ	ਨ	ਕੁ	ਮ	ਲਾ	S	S	S	ਨੀ	S	S	S
ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਸ	ਸ	ਰ	ਮ	ਰ	ਪ	—	ਪ	—
ਭ	ਈ	S	ਨਿ	ਰਾ	S	ਸੀ	S	ਕ	ਰ	ਮ	ਕੀ	ਫਾ	S	ਸੀ	S

ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮਪ	ਧਸਂ	ਰਸਂ	ਧਪ	ਮਪ	ਧਪ	ਮਰ	ਸ
ਬਿ	ਨ	ਗੁ	ਰ	ਭ	ਰ	ਮ	ਭੁ	ਲਾऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਨੀऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਲੋਕ ਮ: ੨ ॥ ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਹੇ ਸਖੀ ਜਲਹਰੁ ਬਰਸਨਹਾਰੁ ॥
ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਸਵਨੁ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨੑ ਸਹ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੁ ॥੨॥
(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੧੨੮੦)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਮ				ਮ				ਸਂ							
ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਪ	ਪ	—	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਸ
ਸਾ	ऽ	ਵ	ਣ	ਆ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ਹੇ	ऽ	ऽ	ਸ	ਖੀ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸ															
ਧ̣	ਧ̣	ਸ	ਸ	ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਮਪ	ਧਜਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਜ	ਲ	ਹ	ਰ	ਬ	ਰ	ਸ	ਨ	ਹਾऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ		ਧ						ਸਂ							
ਪ	—	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਨਾ	ऽ	ਨ	ਕ	ਸੁ	ਖ	ऽ	ਸ	ਵ	ਨ	ਸੋ	ऽ	ਹਾ	ਗ	ਣੀ	ऽ
ਧ								ਸਂ							
ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਜਿ	ਨ	ਸ	ਹ	ਨਾ	ऽ	ਲ	ਪਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ

੪. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਚਿਤਵਤ ਬਰਸਤ ਮੇਂਹ ॥
ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧੁ ਕਰੁਣਾ ਪ੍ਰਭ ਧਾਰਹੁ ਹਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਕੋ ਨੇਂਹ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਅਨਿਕ ਸੂਖ ਚਕਵੀ ਨਹੀ ਚਾਹਤ ਅਨਦ ਪੂਰਨ ਪੇਖਿ ਦੇਂਹ ॥
ਆਨ ਉਪਾਵ ਨ ਜੀਵਤ ਮੀਨਾ ਬਿਨੁ ਜਲ ਮਰਨਾ ਤੇਂਹ ॥੧॥
ਹਮ ਅਨਾਥ ਨਾਥ ਹਰਿ ਸਰਣੀ ਅਪੁਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇਂਹ ॥
ਚਰਣ ਕਮਲ ਨਾਨਕੁ ਆਰਾਧੈ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਆਨ ਨ ਕੇਂਹ ॥੨॥

(ਰਾਗ ਜੈਤਸਰੀ ਮ: ੫, ੭੦੨)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਮ								ਸਂ							
ਰ	ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਮ	ਰ	ਸ
ਚਾ	ਙ	ਤ੍ਰਿ	ਕ	ਚਿ	ਤ	ਵ	ਤ	ਬ	ਰ	ਸ	ਤ	ਮੇਂ	ਹ	ਙ	ਙ
ਸ	ਸ	ਧ਼	ਧ਼	ਪ਼	ਪ	ਪ਼	ਧ਼	ਸ	—	ਰ	ਪ	ਮ	—	ਮ	—
ਕ੍ਰਿ	ਪਾ	ਙ	ਸਿੰ	ਙ	ਧ	ਕ	ਰੁ	ਣਾ	ਙ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਧਾ	ਙ	ਰਹੁ	ਙ
				ਸਂ											
ਮ	ਰ	ਪ	—	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਮ	ਰ	ਸ
ਹ	ਙ	ਰਿ	ਙ	ਪ੍ਰੇ	ਙ	ਮ	ਭ	ਗ	ਤ	ਕੋ	ਙ	ਨੇਂ	ਹ	ਙ	ਙ

ਅੰਤਰਾ

ਮ								ਧ							
ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਅ	ਨਿ	ਕ	ਸੂ	ਙ	ਖ	ਚ	ਕ	ਵੀ	ਙ	ਨ	ਹੀ	ਚਾ	ਙ	ਹ	ਤ
		ਮਂ						ਸਂ							
ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਸ
ਅ	ਨ	ਦ	ਪੂ	ਰ	ਨ	ਪੇ	ਖ	ਦੇ	ਹ	ਙ	ਙ	ਙ	ਙ	ਙ	ਙ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ, ਤਾਲ–ਦਾਦਰਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਬਾਬੀਹਾ ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਕਰੇ ਜਲਨਿਧਿ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰੁ ॥
ਗੁਰ ਮਿਲੇ ਸੀਤਲ ਜਲੁ ਪਾਇਆ ਸਭਿ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਣਹਾਰੁ ॥
ਤਿਸ ਚੁਕੈ ਸਹਜੁ ਊਪਜੈ ਚੁਕੈ ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਂਤਿ ਹੋਇ ਨਾਮ ਰਖਹੁ ਉਰਿ ਧਾਰਿ ॥੫੪॥

(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੪੧੯)

ਅਸਥਾਈ

×			੦			×			੦		
ਰ											
ਮ	ਰ	ਰ	ਪ	—	—	ਮਪ	ਧਸਂ	ਧਪ	ਮ	ਰ	ਸ
ਬਾ	ਬੀ	ਹਾ	ਪ੍ਰਿਉ	ऽ	ऽ	ਪ੍ਰਿਉ	ऽऽ	ਕऽ	ਰੇ	ऽ	ऽ
ਸਰ	ਸ	ਸਧ਼	ਸ	ਰ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਸ	—	—
ਜਲ	ਨਿ	ਧਿऽ	ਪ੍ਰੇ	ਮ	ਪਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ											
ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਗੁਰ	ਮਿ	ਲੇ	ਸੀ	ਤ	ਲ	ਜਲ	ਪਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ਸਭ
ਰਂਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ
ਦੂऽ	ਖ	ਨਿ	ਵਾऽ	ਰ	ਣ	ਹਾ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ, ਤਾਲ–ਸੂਲਫਾਕ (ਲਗ-ਭਗ ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਸਭ ਕਿਛੁ ਘਰ ਮਹਿ ਬਾਹਰਿ ਨਾਹੀ ॥ ਬਾਹਰਿ ਟੋਲੈ ਸੋ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਹੀ ॥
ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਜਿਨੀ ਅੰਤਰਿ ਪਾਇਆ ਸੋ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਸੁਹੇਲਾ ਜੀਉ ॥੧॥
ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ ਵਰਸੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰਾ ॥ ਮਨੁ ਪੀਵੈ ਸੁਨਿ ਸਬਦੁ ਬੀਚਾਰਾ ॥
ਅਨਦ ਬਿਨੋਦ ਕਰੇ ਦਿਨ ਰਾਤੀ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਰਿ ਕੇਲਾ ਜੀਉ ॥੨॥
ਜਨਮ ਜਨਮ ਕਾ ਵਿਛੁੜਿਆ ਮਿਲਿਆ ॥ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਸੂਕਾ ਹਰਿਆ ॥
ਸੁਮਤਿ ਪਾਏ ਨਾਮੁ ਧਿਆਏ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਏ ਮੇਲਾ ਜੀਉ ॥੩॥
ਜਲ ਤਰੰਗੁ ਜਿਉ ਜਲਹਿ ਸਮਾਇਆ ॥ ਤਿਉ ਜੋਤੀ ਸੰਗਿ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਇਆ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭ੍ਰਮ ਕਟੇ ਕਿਵਾੜਾ ਬਹੁੜਿ ਨ ਹੋਈਐ ਜਉਲਾ ਜੀਉ ॥੪॥

(ਰਾਗ ਮਾਂਝ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੨)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੩		੦	
ਮ	ਮ								
ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	—	—	—
ਝਿ	ऽਮ	ਝਿ	ऽਮ	ਵ	ਰ	ਸੈ	ऽ	ऽ	ऽ
ਮ	—	ਮ	ਰ	ਪ	—	ਪ	—	—	—
ਅੰ	ऽ	ਮ੍ਰਿ	ਤ	ਧਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ
				ਸੰ					
ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸੰ	—	—	ਸੰ	ਸੰ
ਮ	ਨ	ਪੀ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ऽ	ऽ	ਸੁ	ਨ
ਸੰ									
ਧ	ਧ	ਧ	ਸੰ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਸ
ਸ	ਬ	ਦ	ਬੀ	ਚਾ	ऽ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

		ਧ							
ਪ	ਪ	ਸੰ	ਧ	ਸੰ	—	ਸੰ	—	—	ਸੰ
ਅ	ਨ	ਦ	ਬਿ	ਨੋ	ऽ	ਦ	ऽ	ऽ	ਕ
ਧ									
ਸੰ	—	ਧ	ਧ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—	—	—
ਰੇ	ऽ	ਦਿ	ਨ	ਰਾ	ऽ	ਤੀ	ऽ	ऽ	ऽ
ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਮੰ	ਮੰ	ਰੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ
ਸ	ਦਾ	ऽ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹ	ਰ

ਸੰ									
ਧ	—	ਧ	ਸੰ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਸ
ਕੇ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਜੀ	ऽ	ਉ	ऽ	ऽ	ऽ

ਨੋਟ—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਅਗੋਂ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਤੁਕਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਉਣੀਆਂ ਹਨ ।

੭. ਰਾਗ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ, 'ਪੜਤਾਲ' ਝਪਤਾਲ (ਲਗ-ਭਗ ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਰਾਮ ਰਾਮ ਬੋਲਿ ਬੋਲਿ ਖੋਜਤੇ ਬਡਭਾਗੀ ॥
ਹਰਿ ਕਾ ਪੰਥੁ ਕੋਊ ਬਤਾਵੈ ਹਉ ਤਾ ਕੈ ਪਾਇ ਲਾਗੀ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਰਿ ਹਮਾਰੋ ਮੀਤੁ ਸਖਾਈ ਹਮ ਹਰਿ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਲਾਗੀ ॥
ਹਰਿ ਹਮ ਗਾਵਹਿ ਹਰਿ ਹਮ ਬੋਲਹਿ ਅਉਰੁ ਦੁਤੀਆ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹਮ ਤਿਆਗੀ ॥੧॥
ਮਨਮੋਹਨ ਮੋਰੋ ਪ੍ਰੀਤਮ ਰਾਮੁ ਹਰਿ ਪਰਮਾਨੰਦੁ ਬੈਰਾਗੀ ॥
ਹਰਿ ਦੇਖੇ ਜੀਵਤ ਹੈ ਨਾਨਕੁ ਇਕ ਨਿਮਖ ਪਲੋ ਮੁਖਿ ਲਾਗੀ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੪, ਪੜਤਾਲ, ਪੰਨਾ ੧੨੬੫)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
		ਮ							
ਸ	ਸ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ	ਧ਼	—	ਪ਼
ਰਾ	ਮ	ਰਾ	ऽ	ਮ	ਬੋ	ਲ	ਬੋ	ऽ	ਲ
		ਮ			ਮ	ਮ			
ਸ	ਸ	ਰ	ਪ	ਪ	ਰ	ਰ	ਮ	—	ਰ
ਖੋ	ਜ	ਤੇ	ਬ	ਡ	ਭਾ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ऽ
ਸਰ	ਸ	ਮ	—	ਰ	ਪ	ਪਪ	ਧ	ਪ	ਪ
ਹਰਿ	ਕਾ	ਪੰ	ऽ	ਥ	ਕੋ	ਊਬ	ਤਾ	ऽ	ਵੈ
ਪ		ਸੰ							
ਮ	ਪ	ਧ	ਸੰ	ਧਸੰ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਰ
ਹਉ	ਤਾ	ਕੈ	ऽ	ਪਾਇ	ਲਾ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ—ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਝਪ ਦੀ ਦੁਗੁਣ ਲਯ ਵਿਚ)

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
ਪ			ਧ		ਧ								
ਮ	ਮ	-ਮ	ਪ	—	ਸੰ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	-ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	—
ਹ	ਰਿ	ऽਹ	ਮਾ	ऽ	ਰੋ	ऽ	ਮੀ	ਤ	ऽਸ	ਖਾ	ऽ	ਈ	ऽ
ਸੰ	ਸੰ	ਸੰਸੰ	ਧ	—	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—	ਧ	ਸੰ	—	—	—
ਹ	ਮ	ਹਰਿ	ਜਿਉ	ऽ	ਪ੍ਰੀ	ਤ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ऽ	ऽ

ਸੂਲਫਾਕ (ਝਪ ਦੀ ਚੌਗੁਨ ਲਯ ਭਾਵ, ਰੂਪਕ ਦੀ ਦੁਗੁਨ)

×		o		੨		੩		o		
ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—	—	—	
ਹ	ਰਿ	ਹ	ਮ	ਗਾ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ	ऽ	ऽ	
ਸਂ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	—	—	—	
ਹ	ਰਿ	ਹ	ਮ	ਬੋ	ऽ	ਲਹਿ	ऽ	ऽ	ऽ	
ਮ										
ਰ	—	ਪ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ	—	—	—	
ਅਉ	ऽ	ऽ	ਰ	ਦੁ	ਤੀ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	
ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਸ	
ਪ੍ਰੀ	ਤ	ਹ	ਮ	ਤਿਆ	ऽ	ਗੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰਾਮ ਰਾਮ ਬੋ: ਅਸਥਾਈ

ਦੂਜਾ ਅੰਤਰਾ–ਤਾਲ-ਦਾਦਰਾ (ਝਪ ਦੀ ਦੁਗੁਨ)

×			o			×			o		
ਸ	ਸ	ਰ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਮ
ਮ	ਨ	ਮੋ	ਹਨ	ਮੋ	ਰੋ	ਪ੍ਰੀ	ਤ	ਮ	ਰਾ	ऽ	ਮ
ਮ	ਮ					ਮ	ਮ				
ਰ	ਰ	ਪ	ਮ	ਮ	ਮ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ
ਹ	ਰਿ	ऽ	ਪ	ਰ	ਮਾ	ਨੰ	ਦ	ਬੈ	ਰਾ	ऽ	ਗੀ

ਤਿੰਨਤਾਲ (ਝਪ ਦੀ ਚੌਗੁਨ ਲਯ)

×				੨				o				੩			
				ਸਂ				ਧ							
*	ਪ	—	ਪ	ਧ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
*	ਹ	ऽ	ਰਿ	ਦੇ	ऽ	ਖ	ਜੀ	ਵ	ਤ	ਹੈ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਨ	ਕ
*	ਰਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ	—
*	ਇ	ਕ	ऽ	ਨਿ	ਮ	ਖ	ਪ	ਲੋ	ऽ	ਮੁ	ਖ	ਲਾ	ऽ	ਗੀ	ऽ

ਨੋਟ—'ਪੜਤਾਲ' ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਲਯ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

(ਪੜਤਾਲ ਦੀ ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਮੇਘ ਮਲਾਰ

ਵਾਦੀ—ਸ ਸੰਵਾਦੀ – ਪ	ਠਾਟ—ਕਾਫੀ ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਓਡਵ	ਸਮਾਂ—ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ, ਦੁਪਹਿਰ ਦਿਨ ਜਾਂ ਮੱਧ ਰਾਤੀਂ । ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਰਿਖਭ ਅੰਦੋਲਿਤ, ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ ਤੇ ਪੰਚਮ ਜਾਂ ਧੈਵਤ ਦਾ ਕਣ ।

ਮ
ਆਰੋਹ—ਸ, ਰ, ਮ—ਰ ਪ, ਮ ਪ, ਨ ਸਂ ।

ਪ
ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਨੁ ਪ, ਮ ਰ, ਸ ।

ਮ ਮ ਮ ਪ ਮ
ਮੁਖ-ਅੰਗ – ਰ ਰ, ਰ ਮ— ਰ ਸ, ਨੁ ਪ, ਨੁਸ, ਰਮ—ਰ, ਪ—ਰਮ—ਰ ਸ ।

ਮੇਘ ਜਾਂ ਮੇਘ ਮਲਾਰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਐਸਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਛੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਠਾਟ ਕਾਫੀ, ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਓਡਵ, ਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਜਾਂ ਮੱਧਮ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ, ਮੱਧ ਦਿਨ ਜਾਂ ਮੱਧ ਰਾਤੀਂ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ-ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ, ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ ।

ਮੇਘ ਮਲਾਰ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਲਿਖਣਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਗ੍ਰਾਮ ਪੱਧਤੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ। (ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕੀਤਾ ਹੈ) ਜੋ ਤਿੰਨ ਗ੍ਰਾਮ ਇੱਕੀਸ ਮੂਰਛਨਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੀ ਉੱਤਮ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਰ-ਵਰਗ (ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ) ਪੱਧਤੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਛੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੁਰਸ਼ ਰਾਗ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਜਾਂ ਛੇ-ਛੇ ਰਾਗਣੀਆਂ (ਇਸਤੀਆਂ) ਅੱਠ-ਅੱਠ ਪੁੱਤ੍ਰ ਤੇ ਪੁੱਤ੍ਰ-ਵਧੂ ਆਦਿ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਡਤ ਦਮੋਦਰ ਦਾ 'ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਣ' ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਜੋ ਕੇਵਲ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀਆਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਾਂਗ ਅੱਖ, ਨੱਕ, ਮੂੰਹ, ਉਮਰ ਤੇ ਬਸਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਐਸਾ ਨਹੀਂ; ਇਹ ਤਾਂ ਨਾਦ-ਕਲਾ (ਕੋਮਲ ਵਿਦਿਆ) ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਪਿਛੇ ਵੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਧਾਨ ਹੈ।

ਸੰਨ ੧੩ ਤੋਂ ੧੮ ਈ: ਤਕ ਜਿਥੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸੁਰ-ਰੂਪ ਭੀ ਅਦਲ-ਬਦਲ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਛੇ ਰਾਗ ਉਹ ਭੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਵਾਰ-ਵਰਗ (ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ) ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਨ। ਉਹ ਹਨ : - ਭੈਰਉ, ਮਾਲਕੌਂਸ, ਹਿੰਡੋਲ, ਦੀਪਕ, ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਤੇ ਮੇਘ। ਭਾਵ, ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹੋ ਛੇ ਰਾਗ ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤੀ ਦੇ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ

ਸੰਪੂਰਣ (ਸੱਤ ਸੁਰਾਂ) ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਪੂਰਣ, ਖਾੜਵ ਤੇ ਓਡਵ ਜਾਤੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਜ ਜਾਂ ਛੇ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਰਾਗ (ਠਾਟ) ਤੋਂ ਸੱਤ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਰਾਗ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦਾ ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੈ।

ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਦਾ ਸਾਰ-ਅੰਸ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਠਾਟ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਲਕੌਂਸ, ਹਿੰਡੋਲ ਤੇ ਮੇਘ, ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਣ ਸਨ, ਪਰ ਅੱਜ-ਕਲ ਇਹ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਸੁਰਾਂ ਦੇ, ਭਾਵ ਓਡਵ-ਜਾਤੀ ਦੇ ਰਾਗ ਹਨ। ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਅੱਜ-ਕਲ ਸ਼ਬਦ (ਗੁਰਬਾਣੀ) ਗਾਇਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਮੇਘ ਮਲਾਰ ਦੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ :—(੧) ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (੨) ਜਿਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਤੀਵਰ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ-ਕਦੇ ਕੋਈ ਗਾਇਕ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਧੈਵਤ ਦਾ 'ਕਣ' ਲਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਕੁਝ ਗਾਇਕ-ਵਾਦਕ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਵੱਕ੍ਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ

ਮ ਮ ਮ

ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :—ਰ ਰ, ਗੁ ਮ—ਰ, ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੇਘ ਮਲਾਰ ਤੇ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨੀ ਸਾਰੰਗ ਦੇ ਸੁਰ ਸਮਾਨ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਅੰਗ ਦੀ ਛਾਇਆ ਤੇ ਰਿਖਭ ਸੁਰ ਤੇ ਅੰਦੋਲਿਤ ਦਾ

ਮ ਮ ਮ

ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਹੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ—"ਰ ਰ, ਰ ਮ - ਰ ਸ" ਇੰਜ ਰਿਖਭ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਾਰੰਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ

ਪ ਧ

ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ "ਰ ਮ, ਰ ਪ, ਤੇ ਨੁ ਨੁ ਪ" ਇਹ ਸੁਰ-ਸਮੂਹ ਵਲ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੇਘ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਨੂੰ ਖਯਾਲ ਗਾਇਕ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਅਲੰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਤਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਪਾਟ ਤਾਨ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਉਣੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਧ੍ਰੁਪਦ-ਧਮਾਰ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਭਗਤੀ-ਰਸ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਰਾਗ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਗਾਇਕ ਦਾ ਗਲਾ (ਕੰਠ) ਭਾਰੀ-ਭਰਕਮ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਮ ਪ਼ ਮ ਪ਼ ਧ਼

੧. ਸ, ਨ਼ਸ ਰ, ਨ਼ਪ਼. ਪ਼ਰ, ਰ, ਸ—ਨ਼ਪ਼, ਮਪ਼ ਨ਼ਪ਼ਸ—ਨ਼ ਨ਼ਪ਼, ਮ਼ਪ਼ਸ—।

ਮ ਮ ਮ ਮ ਪ਼ ਧ਼ ਮ ਪ ਪ ਮ

੨. ਸ, ਨ਼ਸ, ਰਮ—ਰ, ਸ, ਰਪ, ਮ ਰ ਰਮ—ਰ, ਸ ਨ਼ ਨ਼ਪ਼, ਮ਼ਪ਼ ਸ, ਰਮ ਰ, ਨ਼ਪਸਂ—ਨ਼ਪ, ਰ

ਮ

ਰਮ—ਰ ਸ।

ਮ ਮ ਪ ਧ ਪ ਮ ਮ ਮ ਪ

੩. ਸ ਰ ਰ, ਪ ਮ ਰ, ਨ਼ ਨ਼ਪ, ਮਪਸਂ, ਨ਼ਪ, ਮ ਰ, ਰ ਰ, ਰਮ—ਰ ਸ, ਮਪ, ਨ਼ਪ, ਨਸਂ—ਰਂਸਂ ਨ਼

ਧ ਮ ਮਮ ਪ ਮ ਮ ਪਧ ਸਂ ਪ ਮ ਮ

ਨ਼ਪ, ਮਪ ਰ, ਰ ਰਪ, ਮਪ ਨ਼ਪ ਰ, ਰਮਰਪ, ਮਪਸਂ, ਰਂਸਂ ਨ਼ ਨ਼ ਨਸਂ ਸਂਰਂਸਂ ਨ਼ਪ ਰ, ਰ

ਰਮ—ਰ ਸ ।

ਪ ਸਂ ਪ ਧ ਮਂਮਂ ਪ ਮ ਮ ਸਂ ਮਂਮਂ

੪. ਮਪ, ਨ਼ਪ ਨਸਂ, ਸਂਰਂਨਸਂ ਨ਼ ਨ਼ਪ, ਮਪਸਂ ਰਂ ਰਂ ਮਂ ਰਂ, ਸਂ—ਨ਼ਪ ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਨਸਂਰਂ, ਰਂ ਰਂ ਮਂ—ਰਂ

ਪ ਧ ਪ ਮ ਮ ਮ ਮ ਪ ਧ ਮਂ ਮਂਮਂ ਮਂ

ਸਂ—ਰਂਸਂ ਨ਼ ਨ਼ਪ ਮਪਸਂ, ਨ਼ਪ ਰ, ਰ ਰ, ਰਮ—ਰਸ—ਨ਼ ਨ਼ਪ, ਮਪਨਸਂਰਂ, ਰਂਪਂ, ਰਂ ਰਂ, ਰਂਮਂ—ਰਂ

ਪ ਧ ਮ ਮ ਮ

ਸਂ—ਨ਼ ਨ਼ਪ, ਮਪ ਰ ਰ, ਰਮ—ਰਸ ।

੧. ਰਾਗ ਮੇਘ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਘਨਿਹਰ ਬਰਸਿ ਸਗਲ ਜਗੁ ਛਾਇਆ ॥
ਭਏ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭ ਮੇਰੇ ਅਨਦ ਮੰਗਲ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਮਿਟੇ ਕਲੇਸ ਤ੍ਰਿਸਨ ਸਭ ਬੂਝੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਮਨਿ ਧਿਆਇਆ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਨਿਵਾਰੇ ਬਹੁਰਿ ਨ ਕਤਹੂ ਧਾਇਆ ॥੧॥
ਮਨੁ ਤਨੁ ਨਾਮਿ ਨਿਰੰਜਨਿ ਰਾਤਉ ਚਰਨ ਕਮਲ ਲਿਵ ਲਾਇਆ ॥
ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਓ ਪ੍ਰਭਿ ਅਪਨੈ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਸਰਣਾਇਆ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੬੮)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ								ਪ	ਧ		
ਰ	ਰ	ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਨ਼	ਨ਼	ਪ	—
ਘ	ਨ	ਹ	ਰ	ਬ	ਰ	ਸ	ਸ	ਗ	ਲ	ਜ	ਗ	ਛਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ
ਸ								ਮ	ਮ						
ਨ਼	ਸ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਰ	ਰ	ਮ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਭ	ਏ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	ऽ	ਲ	ਪ੍ਰੀ	ਤ	ਮ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਮੇ	ऽ	ਰੇ	ऽ
ਮ								ਪ				ਮ			
ਰ	ਮ	ਰ	ਪ	ਮ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਪ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ
ਅ	ਨ	ਦ	ਮਂ	ਗ	ਲ	ਸੁ	ਖ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

				ਪ		ਸੰ						ਸੰ			
ਮ	ਪ	—	ਪ	ਨ਼	ਪ	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	—
ਮਿ	ਟੇ	ऽ	ਕ	ਲੇ	ऽ	ਸ	ਤ੍ਰਿ	ਸ	ਨ	ਸ	ਭ	ਨਾ	ऽ	ਸੀ	ऽ
ਮੰ						ਪ		ਮ				ਮ			
ਰੰ	ਰੰਮੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ਼	ਪ	ਰ	—	ਪ	—	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ
ਪਾ	ऽऽ	ਰ	ਬ੍ਰ	ਹ	ਮ	ਮ	ਨ	ਧਿਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਮੇਘ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਊਂਨਵਿ ਊਂਨਵਿ ਆਇਆ ਵਰਸੈ ਲਾਇ ਝੜੀ ॥
ਨਾਨਕ ਭਾਣੈ ਚਲੈ ਕੰਤ ਕੈ ਸੁ ਮਾਣੇ ਸਦਾ ਰਲੀ ॥੧॥

(ਵਾਰ ਮਲਾਰ ਕੀ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੨੮੦)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਨ		ਪ		ਮ				ਮ	ਮ	ਮ					
ਸੰ	—	ਨ਼	ਪ	ਰ	—	ਪ	ਪ	ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਊ	ऽ	ਨ	ਵਿ	ਊਂ	ऽ	ਨ	ਵਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ
								ਨ							
ਸ	ਸ	ਮ	ਰ	ਪ	—	ਨ	ਸੰਰੰ	ਸੰ	—	—	—	ਪਨ਼	ਪਮ	ਰਸ	ਨ਼ਸ
ਵ	ਰ	ਸੈ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਇ	ਝऽ	ੜੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ

ਅੰਤਰਾ

				ਪ	ਧ										
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਨ਼	ਨ਼	ਨ	—	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ
ਨਾ	ऽ	ਨ	ਕ	ਭਾ	ऽ	ਣੈ	ऽ	ਚ	ਲੈ	ऽ	ਕੰ	ऽ	ਤ	ਕੈ	ਸੁ
ਸੰ		ਮੰ						ਨ							
ਨ	ਸੰ	ਰੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—	—	—	ਪਨ਼	ਪਮ	ਰਸ	ਨ਼ਸ
ਮਾ	ऽ	ਣੇ	ऽ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ਰ	ਲੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ

(ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਮੇਘ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਮੀਨ ਜਲ ਹੀ ਤੇ ਸੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ਸਾਰਿੰਗ ਸਬਦਿ ਸੁਹਾਈ ॥੧॥
ਰੈਨਿ ਬਬੀਹਾ ਬੋਲਿਓ ਮੇਰੀ ਮਾਈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਪ੍ਰਿਅ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਉਲਟੈ ਕਬਹੂ ਜੋ ਤੈ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ॥੨॥
ਨੀਂਦ ਗਈ ਹਉਮੈ ਤਨਿ ਥਾਕੀ ਸਚ ਮਤਿ ਰਿਦੈ ਸਮਾਈ ॥੩॥
ਰੂਖੀਂ ਬਿਰਖੀਂ ਊਡਉ ਭੂਖਾ ਪੀਵਾ ਨਾਮੁ ਸੁਭਾਈ ॥੪॥
ਲੋਚਨ ਤਾਰ ਲਲਤਾ ਬਿਲਲਾਤੀ ਦਰਸਨ ਪਿਆਸ ਰਜਾਈ ॥੫॥
ਪ੍ਰਿਅ ਬਿਨੁ ਸੀਗਾਰੁ ਕਰੀ ਤੇਤਾ ਤਨੁ ਤਾਪੈ ਕਾਪਰੁ ਅੰਗਿ ਨ ਸੁਹਾਈ ॥੬॥
ਅਪਨੇ ਪਿਆਰੇ ਬਿਨੁ ਇਕੁ ਖਿਨੁ ਰਹਿ ਨ ਸਕਉਂ ਬਿਨ ਮਿਲੇ ਨੀਂਦ ਨ ਪਾਈ ॥੭॥
ਪਿਰੁ ਨਜੀਕਿ ਨ ਬੂਝੈ ਬਪੁੜੀ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦੀਆ ਦਿਖਾਈ ॥੮॥
ਸਹਜਿ ਮਿਲਿਆ ਤਬ ਹੀ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਸਬਦਿ ਬੁਝਾਈ ॥੯॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤੁਝ ਤੇ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ਕੀਮਤਿ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਈ ॥੧੦॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੭੪)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਮ ਪ ਰੈ
	ਰ			ਪ਼		ਧ਼									
—	ਮ	ਰ	ਸ	ਨੁ਼	—	ਨੁ਼	—	ਪ਼	ਪ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਸ	—	ਸ	—
ऽ	ਨ	ऽ	ਬ	ਬੀ	ऽ	ਹਾ	ऽ	ਬੋ	ਲਿਓ	ਮੇ	ਰੀ	ਮਾ	ऽ	ਈ,	ऽ
								ਪ		ਮ	ਰ				
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ	
ਰੈ	ऽ	ਨ	ਬ	ਬੀ	ऽ	ਹਾ	ऽ	ਬੋ	ਲਿਓ	ਮੇ	ਰੀ	ਮਾ	ऽ	ਈ	

ਅੰਤਰਾ

		ਪ		ਨ								ਪ	ਧ		
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਨੁ	ਪ	—
ਚਾ	ऽ	ਤ੍ਰਿ	ਕ	ਮੀ	ਨ	ਜ	ਲ	ਹੀ	ਤੇ	ਸੁ	ਖ	ਪਾ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ
ਮਂ	ਮਂ	ਮਂ						ਨ		ਧ		ਮ			
ਰਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨੁ	ਪ	ਰ	ਮ	ਰਸ	
ਸਾ	ऽ	ਰਿੰ	ਗ	ਸ	ਬ	ਦ	ਸੁ	ਹਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਈ	ऽ	ऽऽ	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਮੇਘ ਮਲਾਰ, ਤਾਲ–ਸੂਲਫਾਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਘੰਟਕਾ ਬਿਰਾਜੈ ਰੁਣ ਝੁਣ ਬਾਜੈ ਭ੍ਰਮ ਭੈ ਭਾਜੈ ਸੁਨਤ ਸੁਰੰ ॥
ਕੋਕਲ ਸੁਨ ਲਾਜੈ ਕਿਲ ਬਿਖ ਭਾਜੈ ਸੁਖ ਉਪਰਾਜੈ ਮੱਧ ਉਰੰ ॥
ਦੁਰਜਨ ਦਲ ਦਜੈ ਮਨ ਤਨ ਰਿਝੈ ਸਭੈ ਨ ਭਜੈ ਰੋਹ ਰਣੰ ॥
ਜੈ ਜੈ ਹੋਸੀ ਮਹਖਾਸੁਰ ਮਰਦਨ ਚੰਡ ਚਕ੍ਰਦਨ ਆਦਿ ਗੁਰੰ ॥੧੩॥੨੨੩॥

(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ, ਪਾ: ੧੦)

ਅਸਥਾਈ

×		0		੨		੩		0	
							ਪ		
							ਨ਼	ਮ	ਪ
							ਘੰ	ऽ	ਟ
ਸਂ							ਪ		
ਨ	—	—	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਨ਼	ਮ	ਪ
ਕਾ	ऽ	ऽ	ਬਿ	ਰਾ	ऽ	ਜੈ	ਘੰ	ऽ	ਟ
ਸਂ							ਪ		
ਨ	—	—	ਨ	ਸਂ	—	—	ਨ਼	ਪ	—
ਕਾ	ऽ	ऽ	ਬਿ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ऽ
ਮ	ਮ			ਮ	ਮ	ਮ			
ਰ	ਰ	ਪ	ਪ	ਰ	ਰ	ਰ	ਸ	—	—
ਰੁ	ਣ	ਝੁ	ਣ	ਬਾ	ऽ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ऽ
ਮ	ਮ								
ਰ	ਰ	ਮ	—	ਪ	ਨ਼	—	ਪ	—	—
ਭ੍ਰ	ऽਮ	ਭੈ	ऽ	ਭਾ	ऽ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ऽ
ਰਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂਨ	ਸਂ	—			
ਸੁ	ਨ	ਤ	ਸੁ	ਰੰऽ	ऽ	ऽ			

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	—	—	—
ਕੋ	ਕਲ	ਸੁ	ਨ	ਲਾ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ऽ	ऽ
						ਪ			
ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂਨ	ਸਂ	ਨ਼	—	ਪ	—
ਕਿ	ਲ	ਬਿ	ਖ	ਭਾऽ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ऽ	ऽ

ਮ	ਮ					ਪ⁀			
ਰ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਨ਼	—	ਪ	—
ਸੁ	ਖ	ਉ	ਪ	ਰਾ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ऽ	ऽ

ਰਂ	—	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂਨ	ਸਂ	—	
ਮ	ऽ	ਧ	ਉ	ਰੰऽ	ऽ	ऽ	ਘੰਟਕਾ... —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

ਨੋਟ—ਇਹ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਸੀਨੇ-ਬਸੀਨੇ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।

੫. ਰਾਗ ਮੇਘ ਮਲਾਰ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਜ)

ਬਾਬੀਹਾ ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਕਰੇ ਜਲਨਿਧਿ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰਿ ॥
ਗੁਰ ਮਿਲੇ ਸੀਤਲ ਜਲੁ ਪਾਇਆ ਸਭਿ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਣਹਾਰੁ ॥
ਤਿਸ ਚੁਕੈ ਸਹਜੁ ਊਪਜੈ ਚੁਕੈ ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਂਤਿ ਹੋਇ ਨਾਮੁ ਰਖਹੁ ਉਰਿ ਧਾਰਿ ॥੫੪॥

(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੪੧੯)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
			ਮ			ਮ	ਮ		ਮ		
ਨ਼	ਸ	ਸ	ਰ	ਪ	—	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ
ਬਾ	ਬੀ	ਹਾ	ਪ੍ਰਿਉ	ऽ	ऽ	ਪ੍ਰਿਉ	ऽ	ਕ	ਰੇ	ऽ	ऽ
						ਮ	ਮ	⏞			
ਪ਼	ਨ਼	ਪ਼	ਨ਼	ਸ	ਸ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ
ਜਲ	ਨਿ	ਧ	ਪ੍ਰੇ	ਮ	ਪਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

			ਪ								
ਮ	ਪ	ਪ	ਨ਼ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਗੁਰ	ਮਿ	ਲ	ਸੀऽ	ਤ	ਲ	ਜ	ਲ	ਪਾ	ਇਆ	ऽ	ਸਭ
ਨ						ਮ	ਮ	⏞			
ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਪ	ਨ਼	ਪ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ
ਦੂ	ਖ	ਨਿ	ਵਾ	ਰ	ਣ	ਹਾ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਮੇਘ ਮਲਾਰ, ਸੂਲਫਾਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਭਾਦਉ ਭਰਮਿ ਭੁਲੀ ਭਰਿ ਜੋਬਨਿ ਪਛੁਤਾਣੀ ॥
ਜਲ ਥਲ ਨੀਰਿ ਭਰੇ ਬਰਸ ਰੁਤੇ ਰੰਗੁ ਮਾਣੀ ॥
ਬਰਸੈ ਨਿਸਿ ਕਾਲੀ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਬਾਲੀ ਦਾਦਰ ਮੋਰ ਲਵੰਤੇ ॥
ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਚਵੈ ਬਬੀਹਾ ਬੋਲੇ ਭੁਇਅੰਗਮ ਫਿਰਹਿ ਡਸੰਤੇ ॥
ਮਛਰ ਡੰਗ ਸਾਇਰ ਭਰ ਸੁਭਰ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ ॥
ਨਾਨਕ ਪੂਛਿ ਚਲਉ ਗੁਰ ਅਪੁਨੇ ਜਹ ਪ੍ਰਭੁ ਤਹ ਹੀ ਜਾਈਐ ॥੧੦॥

(ਰਾਗੁ ਤੁਖਾਰੀ ਛੰਤ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੧੦੮)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੩		੦	
ਸਂ				ਸਂ			ਪ	ਪ	
ਨ	—	ਸਂ	—	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਨ਼	ਪ
ਭਾ	ऽ	ਦਉ	ऽ	ਭ	ਰ	ਮ	ਭੁ	ਲੀ	ऽ
ਪ				ਪ			ਮ		
ਮ	ਪ	ਸਂ	—	ਨ਼	ਪ	ਮਪ	ਪ	—	ਰ
ਭ	ਰ	ਜੋ	ऽ	ਬ	ਨ	ਪਛ	ਤਾ	ऽ	ਣੀ
ਮ	ਮ			ਮ	ਮ				
ਰ	ਰ	ਪ	ਪ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ
ਜ	ਲ	ਥ	ਲ	ਨੀ	ऽ	ਰ	ਭ	ऽ	ਰ
ਸਂ	ਸਂ			ਸਂ				ਨ	
ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	—	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ਼
ਬਰ	ਸ	ਰੁ	ਤੇ	ਰੰ	ऽ	ਗ	ਮਾ	ऽ	ਣੀ

ਅੰਤਰਾ

	ਪ									
	ਮ	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
	ਬ	ਰ	ਸੈ	ऽ	ਨਿ	ऽ	ਸ	ਕਾ	ऽ	ਲੀ
→	ਪ੍ਰਿ	ਉ	ਪ੍ਰਿ	ਉ	ਚ	ਵੈ	ऽ	ऽ	ऽ	ਬ
	ਸਂ									
	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	ਨ਼	—
	ਕਿਉ	ऽ	ਸੁ	ਖ	ਬਾ	ऽ	ऽ	ਲੀ	ऽ	ऽ,
	ਬੀ	ऽ	ਹਾ	ऽ	ਬੋ	ऽ	ऽ	ਲੇ	ऽ	ऽ,

ਮੰ	ਮੰ	ਮੰ							
ਰੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਸੰ	—	ਸੰ
ਦਾ	S	ਦ	ਰ	ਮੋ	ਰ	ਲ	ਵੰ	S	ਤੇ →
ਭੁਇ	ਅੰ	ਗ	ਮ	ਫਿ	ਰਹਿ	ਡ	ਸੰ	S	ਤੇ
ਸੰ						ਨੁ	ਰੰ		
ਨ	ਸੰ	ਰੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨੁ	—
ਭਾ	S	ਦਉ	S	ਭ	ਰ	ਮ	ਭੁ	ਲੀ	S
ਸੰ									
ਨ	—	ਸੰ	—						
ਭਾ	S	ਦਉ	S...						

ਬਾਕੀ ਦੋਵੇਂ ਤੁਕਾਂ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

ਨੋਟ—ਮੇਘ ਮਲਾਰ ਦੀ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਮਨੋਹਰ ਸ਼ਬਦ ਗੀਤ ਹੈ।

੭. ਰਾਗ ਮੇਘ ਮਲਾਰ, ਚਾਰਤਾਲ (ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਨਾਚਤ ਫਿਰਤ ਮੋਰ ਬਾਦਰ ਕਰਤ ਘੋਰ,
ਦਾਮਨੀ ਅਨੇਕ ਭਾਉ ਕਰਿਓ ਈ ਕਰਤ ਹੈ ॥
ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਤੇ ਸੀਤਲ ਨ ਸੂਰਜ ਤੇ ਤਪਤ ਤੇਜ,
ਇੰਦ੍ਰ ਸੋ ਨ ਰਾਜਾ ਭਵ ਭੂਮ ਕੋ ਭਰਤ ਹੈ ॥
ਸ਼ਿਵ ਸੇ ਤਪਸੀ ਆਦਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸੇ ਨ ਬੇਦਚਾਰੀ,
ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ ਸੀ ਤਪੱਸਿਆ ਨ ਅਨਤ ਹੈ ॥
ਗਿਆਨ ਕੇ ਬਿਹੀਨ ਕਾਲ ਫਾਸ ਕੇ ਅਧੀਨ ਸਦਾ,
ਜੁਗਨ ਕੀ ਚਉਕਰੀ ਫਿਰਾਏ ਈ ਫਿਰਤ ਹੈ ॥੬॥੭੬॥

(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ ਪਾ: ੧੦)

ਅਸਥਾਈ

X		੦		੨		੦		੩		੪	
ਨ						ਨ			ਪ		
ਸੰ	—	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਨੁ	—	ਪ
ਨਾ	S	ਚ	ਤ	S	ਫਿS	ਰ	ਤ	S	ਮੋ	S	ਰ
ਪ				ਪ		ਮ	ਮ				
ਮ	—	ਪ	ਸੰ	ਨੁ	ਪ	ਰ	ਰ	—	ਸ	—	ਸ
ਬਾ	S	ਦ	ਰ	S	ਕ	ਰ	ਤ	S	ਘੋ	S	ਰ
ਮ	ਮ			ਰ	ਰ	ਮ					
ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਮ	ਮ	ਰ	—	ਸ	ਰ	ਸ	ਸ
ਦਾ	S	ਮ	ਨੀ	S	ਅ	ਨੇ	S	ਕ	ਭਾ	S	ਉ

ਨ਼			ਸ	ਮ		ਮ	ਮ					
ਸ	ਸ	ਰ	ਰ	ਰ	ਪ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	—	
ਕ	ਰਿਓ	S	ਈ	S	ਕ	ਰ	ਤ	S	ਹੈ	S	S	

ਅੰਤਰਾ

ਪ												
ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	
ਚੰ	S	ਦ੍ਰ	ਮਾ	S	ਤੇ	ਸੀ	S	S	ਤ	ਲ	ਨ	

ਮਂ	ਮਂ					ਮ	ਮ					
ਰਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ	
ਸੂ	S	S	ਰ	ਜ	ਤੇ	ਤ	ਪ	ਤ	ਤੇ	S	ਜ,	

ਨ		ਸਂ	ਸਂ						ਸਂ			
ਸਂ	—	ਰਂ	ਰਂ	—	ਪਂ	ਮਂਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	
ਇੰ	S	ਦ੍ਰ	ਸੋ	S	ਨ	ਰਾS	S	ਜਾ	ਭ	ਵ	S	

			ਸ	ਮ		ਮ	ਮ					
ਸ	—	ਸ	ਰ	ਰ	ਪ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	—	
ਭੂ	S	ਮ	ਕੋ	S	ਭ	ਰ	ਤ	S	ਹੈ	S	S	ਨਾਚਤ...

ਸੰਚਾਰੀ

ਨ਼		ਸਂ	ਸਂ				ਸਂ		ਸਂ	ਸਂ	
ਸ	ਸ	ਨ਼	ਨ਼	—	ਨ਼	ਨ਼	ਨ਼	—	ਨ਼	ਨ਼	ਪ
ਸਿ	ਵ	S	ਸੋ	S	ਤ	ਪ	ਸੀ	S	ਆ	S	ਦਿ

			ਮ			ਸਂ		ਸਂ	ਸਂ		
ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ਼	—	ਨ਼	ਨ਼	ਪ	ਪ
ਬ੍ਰਹ	ਮਾ	S	ਸੇ	S	ਨ	ਬੇ	S	ਦ	ਚਾ	S	ਰੀ

ਮ	ਮ	ਮ				ਮ	ਮ			ਸ	
ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਪ	ਪ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਰ	-ਸ
ਸ	ਨ	S	ਤ	S	ਕੁ	ਮਾ	S	ਰ	ਸੀ	S	Sਤ

ਨ਼			ਸ	ਮ		ਮ					
ਸ	ਸ	—	ਰ	ਰ	ਪ	ਰ	ਮਰ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਪ	ਸਿਆ	S	ਨ	S	ਅ	ਨੰ	ਤS	S	ਹੈ	S	S

ਅਭੋਗ

ਪ			ਨ								
ਮ	ਪ	ਪ	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਗਿਆ	S	ਨ	ਕੇ	S	ਬਿ	ਹੀ	S	ਨ	ਕਾ	S	ਲ
									ਪ	ਧ	
ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਨ̱	ਨ̱	ਪ
ਫਾ	S	ਸ	ਕੇ	S	ਅ	ਧੀ	S	ਨ	ਸ	ਦਾ	S
ਨ			ਸਂ	ਮਂ		ਮਂ	ਮਂ				
ਸਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਪਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	-ਸਂ
ਜੁ	ਗ	ਨ	ਕੀ	S	S	ਚਉ	S	ਕ	ਰੀ	S	Sਫਿ
ਨ਼			ਸ	ਮ		ਮ	ਮ				
ਸ	ਸ	—	ਰ	ਰ	ਪ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਰਾ	ਏ	S	ਈ	S	ਫਿ	ਰ	ਤ	S	ਹੈ	S	S

ਨੋਟ—ਸੰਚਾਰੀ-ਅਭੋਗ ਨੂੰ ਕੱਠਾ ਗਾਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਯ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਦੁਗੁਨ-ਤਿਗੁਨ-ਚੌਗੁਨ ਆਦਿ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਤਿਹਾਈ ਲਾ ਕੇ ਮੁਕਾਅ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਠਾਅ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਦਾ ਨਾਮ ਧ੍ਰੁਪਦ ਗਾਉਣਾ ਨਹੀਂ।

(ਮੇਘ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ

ਵਾਦੀ—ਮ	ਠਾਟ—ਬਿਲਾਵਲ	ਸਮਾਂ—ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਸੰਪੂਰਣ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਨਿਖਾਦ ਸੁਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਲਪ ।

ਮ ਨ
ਆਰੋਹ—ਰ ਗ ਰ ਮ, ਗਰ ਸ, ਰ ਪ ਮ ਪ, ਧ ਸਂ ।

ਨ
ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਧ, ਨੁਪ ਮਪ ਮਗ, ਮ—ਰ ਸ ।

ਮ ਮ
ਮੁਖ-ਅੰਗ—ਸ, ਰ ਗ ਰ ਮ, ਗਰ ਸ, ਰ ਰ ਪ, ਮ ਪ ਧ ਸਂ, ਸਂ ਧ ਪ ਮ, ਜਾਂ ਸਂਧ, ਨੁਪ, ਮਪ ਮਗ ਰਗਰਮ— ।

ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਠਾਟ ਬਿਲਾਵਲ, ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਅਲਪ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਬਾਤ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਤੇ ਮਲਾਰ ਦੇ ਮਿਸ਼੍ਰਣ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ । ਉਂਜ ਜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਧਿਕਤਰ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਬਤੌਰੇ ਉਦਾਹਰਣ :—ਨਟ ਦਾ ਅੰਗ ਮਿਲਾਉਣ ਨਾਲ ਨਟ ਮਲਾਰ, ਸੁਘੜਈ ਮਿਲਾਉਣ ਤੋਂ ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ, ਕਾਨੜਾ ਮਿਲਾਉਣ ਨਾਲ ਮੀਆਂ ਮਲਾਰ, ਅੜਾਨਾ ਅੰਗ ਤੋਂ ਮੀਰਾਂ ਕੀ ਮਲਾਰ ਇਤਿਆਦਿ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਣੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਨੜਾ ਰਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਮਾਲਕੌਂਸ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਗ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ । ਬਿਲਾਵਲ ਅੰਗ ਤੇ ਕਾਫੀ ਅੰਗ । ਖਯਾਲ-ਗਾਇਕ ਤਾਂ ਅਕਸਰ ਬਿਲਾਵਲ ਅੰਗ ਦਾ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਹੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਕੁਝ ਧਰੁਪਦ-ਗਾਇਕ ਕਾਫੀ ਅੰਗ ਦੇ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਕਦੇ-ਕਦਾ ਕੋਈ ਗਾਇਕ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਤੇ ਕੇਵਲ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਲਾ ਕੇ ਭੀ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਸੁਣੀਦੇ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦੇ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ "ਸ, ਰਗਰਮ, ਗਰਸ, ਰਗਮ, ਰਗਰਮ, ਮਪਮਗ ऽ

ਗ ਮ ਮ ਮ ਮ
ਰਗਮ" ਇੰਜ ਗੌਂਡ ਅੰਗ ਵਿਖਾ ਕੇ ਅਗੋਂ ਰ ਰ ਪ, ਮਪ, ਮਪਧਸਂ—ਧਪਮਪਮ, ਜਾਂ ਰ ਰ ਮਮ ਪ—ਮਪ, ਧਸਂਧਪਮਪਮ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਦਾ ਅੰਗ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਦੇ ਇਹ

ਸੁਰ-ਸਮੂਹ ਇਤਨੇ ਚਮਤਕਾਰ-ਪੂਰਣ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਰ ਲਗਾਦੀਏ ਜਾਣਗੇ ਉਸੇ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਨਜ਼ਰ ਆਏਗਾ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਚਲਣ "ਸ, ਰਗਰਮ, ਗਰਸ, ਸਰ ਰਗ, ਗਮ,

ਸਂ ਨ ਨ ਨ
ਮਰਪ, ਮਪਧਸਂSS ਧ, ਨੁਪ, ਮਪ ਧ, ਸਂS ਸਂ ਧਨੁਪਮਪਮ, ਪਧਸਂS ਧਪਮ" ਇੰਜ ਸ਼ੁੱਧ ਮਲਾਰ ਦਾ ਅੰਗ

ਗ ਮ
ਵਿਖਾ ਕੇ ਮੁੜ "ਰਗਰਮ, ਰਗਮਗS ਰ ਸ" ਇਹ ਸੁਰ ਜੋੜਨ ਨਾਲ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ।

ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਮੌਰ ਮੀਆਂ ਮਲਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਤੇ ਮੇਘ ਮਲਾਰ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ! ਪਰ ਇਹ ਕੋਈ ਸੰਗੀਤਕ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਤੇ ਰਾਗ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਲਈ ਅਭਿਆਸ ਕਰਕੇ ਗਾਉਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੱਲਾਂ ਹਨ। ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਬਹੁਤ ਮਨੋਹਰ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦੇ ਗਾਇਕ ਹੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਗ ਸ ਸ
੧. ਸ—ਰਗਮ, ਮSSਗ, ਰਗਰਮS ਗਰਸ—ਰਗSਮ, ਮਪਮਗSS ਰਮਗਰਸ, ਸ—ਧ਼ਨ਼ੁਪ਼ ਮ਼ਪ਼ ਧ਼ਸ।

ਰ ਗ ਗ ਮ ਗ ਗ ਗ
੨. ਸ—ਰਗਮS ਰਗਮ, ਰ ਰਪSS ਮਪਮਗ, ਰਗਰਮਗਰਸ, ਸ ਰਗਮ, ਮਪ ਮਗਰਗਸਰਗਮ, ਮ—

ਮ ਗ ਗ ਰ ਗ
ਰਪ, ਮਪਧਸਂSS ਧਪਮ, ਰਗਮ, ਮ ਗਪਮ, ਗਰਗSਸ, ਰਗਮ।

ਗ ਗ ਮ ਸਂ ਨ ਸਂ
੩. ਸS ਰS ਗS ਮ, ਰਗਮ, ਮਪਮਗ, ਰਪਮਗਰਮ, ਮਪ ਧਸਂSS ਧਪਮ, ਪ ਧਸਂਰਂਸਂSS ਧS ਨੁਪਮ

ਸਂ ਨ ਮ ਗ ਗ ਮ ਮ
ਪਮ, ਪਧਸਂSS ਧS ਧਨੁਪਧਗਪਮS ਗਰਮਗS ਰS ਸ—ਸ, ਰS ਰਗS ਗਮ, ਰ ਰਪ, ਮਪਧ(ਨੁ)

ਪ ਗ
ਪ, ਧਗਪਮ, ਰਗਰਮS ਗਰਸ।

ਨ
੪. ਮਪਧਸਂSS(ਸਂ) ਧਨੁਪ, ਧਨਸਂ, ਨੁਧਨੁਪ, ਮਪਨੁਧਸਂS ਰਂਸਂ(ਸਂ) ਧਨੁਪਮਪਸਂ—ਮਪ ਧਨਸਂ, ਸਂਰਂਸਂ—

ਗ ਗ
(ਸਂ) ਧਪਮ, ਮਪਮਗ, ਰਗਰ ਗਮਪਮਗS ਰਗਮ, ਮਪਸਂS ਸਂਰਂਗਂਮਂ, (ਮਂ) ਰਂਸਂ—(ਸਂ) ਧਨੁਪਮਪ

ਗ
ਸਂSS ਰਂਗਂਰਂਮਂ, ਗਂਰਂਸਂ, ਸਂ—(ਸਂ) ਧਨੁਪSS ਧਸਂSS ਧਪਮ, ਮਪਮਗSS ਰਮਗਰਸ, ਰਗਮ—।

ਗ ਸਂ ਗਂ
੫. ਮਪਧਪਮ, ਸਂ—ਧ, ਨਪਧS ਗਪਮ, ਮਪ ਧਸਂS ਮਂਰਂਸਂ, ਗਂਰਂਮਂS ਗਂਰਂਸਂ, ਗਂਰਂਗਂਮਂ, ਗਂਰਂਸਂ, ਰਂਗਂਮਂਪਂ
ਗਂ ਗ ਗ ਮ
ਮਂਗਂ ਰਂਗਂਰਂਮਂ, ਗਂਰਂਸਂ, ਸਂS ਧS ਨੁਪ ਧਗਪਮਗS ਰਗਮ, ਧਪਮਗਰਗਸਰਗਮ, ਰਗਰਮਪਮਗ, ਰ
ਮ ਮ
ਰਪ, ਮਪਸਂਧਪਮ, ਪਮਗ, ਰਪ, ਮਪਧਸਂ ਰਂਗਂਰਂਮਂS, ਗਂਰਂਸਂ, (ਸਂ)S ਨੁਪਮਪਧਸਂ, ਰਂਗਂਰਂਪਂਮਂਗਂ
ਗਂ ਗਂ ਗਂ ਸਂ ਗ
ਮਂS ਰਂS ਸਂ, ਰਂਗਂਮਂ, ਮਂਰਂਸਂ, ਧS ਸਂSS ਧਪਮਪਮਗ, ਰਗਰਗਸSਰਪਮ, ਗਰਸ, ਰS ਗਮ—।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਸਰ ਗਮ ਰਗ ਮਪ ਧਪ ਮਪ ਧਨ ਸਂਸਂ ਧਪ ਧਨ ਸਂਰਂ ਗਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਪ ਮਗ ਰਸ ।

੨. ਸਰ ਗਮ, ਰਗ ਮਪ, ਧਪ ਮਪ ਧਨ ਸਂਸਂ ਧਪ ਧਨ ਸਂਰਂ ਸਂਸਂ ਗਂਰਂ ਮਂਗਂ ਰਂਸਂ ਸਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਪ ਮਗ ਰਸ ।

੩. ਪਮ ਗਰ ਸਸ ਮਰ ਪਪ ਮਪ ਧਨ ਸਂਸਂ ਧਪ ਮਗ ਰਸ, ਮਰ ਪਪ ਧਨ ਸਂਰਂ ਗਂਰਂ ਮਂਗਂ ਰਂਸਂ ਗਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਨੁ ਮਪ ਧਸਂ ਧਪ ਮਗ ਰਸ ।

੪. ਮਪ ਧਨ ਸਂS, ਧਨ ਸਂਰਂ ਸਂS, ਗਂਰਂ ਮਂਗਂ ਰਂਸਂ, ਸਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਪ ਮਪ ਧਨ ਸਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਪ ਮਗ ਰਗ ਮਪ ਮਗ ਰਸ, ਗਰ ਮਗ ਪਮ ਧਪ ਨਧ ਸਂਨ ਰਂਸਂ ਧਪ ਮਗ ਰਸ ।

੫. ਮਗ ਰਸ ਰਗ ਮS, ਮਪ ਧਪ ਗਪ ਮS, ਮਪ ਧਸਂ ਧਪ ਗਪ ਮS, ਮਪ ਧਸਂ ਰਂਸਂ ਧਪ ਗਪ ਮS, ਧਨ ਸਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਪ ਗਪ ਮS, ਧਨ ਸਂਰਂ ਗਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਪ ਗਪ ਮS, ਧਨ ਸਂਰਂ ਗਂਰਂ ਮਂਗਂ ਰਂਸਂ ਧਪ ਗਪ ਮS ।

੬. ਧਨੁ ਪਧ ਮਪ ਗਮ ਰਗ ਰਮ ਗਰ ਸS, ਮਰ ਪਮ ਧਪ ਸਂS, ਸਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਨੁ ਮਪ ਧਪ ਮਪ ਮਗ ਰਗ ਰਮ ਗਰ ਸS, ਮਪ ਧਨ ਸਂS ਸਂਰਂ ਸਂS, ਗਂਰਂ ਮਂਗਂ ਰਂਸਂ, ਮਂਰਂ ਪਂਪਂ ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ, ਸਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਪ ਮਗ ਰਸ ।

੧. ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਲਾਰੁ ਸੀਤਲ ਰਾਗੁ ਹੈ ਹਰਿ ਧਿਆਈਐ ਸਾਂਤਿ ਹੋਇ ॥
ਹਰਿ ਜੀਉ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਵਰਤੈ ਸਭ ਲੋਇ ॥
ਵੁਠੈ ਜੀਆ ਜੁਗਤਿ ਹੋਇ ਧਰਣੀ ਨੋ ਸੀਗਾਰੁ ਹੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਇਹੁ ਜਗਤੁ ਸਭ ਜਲੁ ਹੈ ਜਲ ਹੀ ਤੇ ਸਭ ਕੋਇ ॥
ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਕੋ ਵਿਰਲਾ ਬੂਝੈ ਸੋ ਜਨੁ ਮੁਕਤੁ ਸਦਾ ਹੋਇ ॥ ੨ ॥
(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੨੮੩)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
	ਮ													ਰ	
ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	*	ਗ	ਰ	ਮ	ਗ	—	ਸ	—
ਮ	ਲਾ	ऽ	ਰ	ਸੀ	ऽ	ਤ	ਲ	*	ਰਾ	ऽ	ਗ	ਹੈ	ऽ	ऽ	ऽ
								ਗ				ਗ	ਮ	ਗ	
ਮ	ਰ	ਪ	—	ਪਧ	ਸ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ
ਹ	ऽ	ਰਿ	ऽ	ਧਿਆ	ऽਈ	ਐ	ऽ	ਸਾਂ	ऽ	ऽ	ਤ	ਹੋ	ऽ	ਇ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

				ਨ				ਨ				ਨ			
ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—
ਹ	ਰਿ	ਜੀ	ਉ	ਅ	ਪ	ਣੀ	ऽ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	ਕ	ਰੇ	ऽ	ऽ	ऽ
ਨ				ਨ				ਗ				ਗ	ਮ	ਗ	
ਸੰ	—	—	—	ਧ	ਧ	ਧਨੁ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ
ਤਾਂ	ऽ	ऽ	ऽ	ਵ	ਰ	ਤੈऽ	ऽ	ਸ	ऽ	ਭ	ऽ	ਲੋ	ऽ	ਇ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੨. ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸੀ ਕਾਮਣੀ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਵੀਚਾਰਿ ॥
ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਸੁਹਾਗਣੀ ਗੁਰ ਕੈ ਹੇਤਿ ਅਪਾਰਿ ॥ ੧ ॥
(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਸਲੋਕ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੨੮੫)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਮ							ਰ	ਗ							
ਗ	ਗ	ਸ	ਸ	—	ਗ	ਗ	ਗ	ਪ	ਪ	ਮ	—	—	—	—	—
ਸਾ	ऽ	ਵ	ਣ	ऽ	ਸ	ਰ	ਸੀ	ਕਾ	ਮ	ਣੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
ਗ								ਸਂ				ਗ	ਮ		
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਪ	—	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	—
ਗੁ	ਰ	ਸ	ਬ	ਦੀ	ऽ	ਵੀ	ऽ	ਚਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

				ਸਂ								ਨ			
ਪ	—	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
ਨਾ	ऽ	ਨ	ਕ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ਸੁ	ਹਾ	ऽ	ऽ	ਗ	ਣੀ	ऽ	ऽ	ऽ
ਰਂ				ਸਂ								ਗ	ਮ		
ਗਂ	ਗਂਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧਨ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	—
ਗੁ	ਰऽ	ਕੈ	ऽ	ਹੇ	ऽ	ਤ	ਅ	ਪਾऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ

੩. ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਮਾਈ ਮੋਹਿ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਦੇਹੁ ਮਿਲਾਈ ॥
ਸਗਲ ਸਹੇਲੀ ਸੁਖ ਭਰਿ ਸੂਤੀ ਜਿਹ ਘਰਿ ਲਾਲੁ ਬਸਾਈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਮੋਹਿ ਅਵਗਨ ਪ੍ਰਭੁ ਸਦਾ ਦਇਆਲਾ ਮੋਹਿ ਨਿਰਗੁਨਿ ਕਿਆ ਚਤੁਰਾਈ ॥
ਕਰਉ ਬਰਾਬਰਿ ਜੋ ਪ੍ਰਿਅ ਸੰਗਿ ਰਾਤੀ ਇਹ ਹਉਮੈ ਕੀ ਢੀਠਾਈ ॥੧॥
ਭਈ ਨਿਮਾਣੀ ਸਰਨਿ ਇਕ ਤਾਕੀ ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਸੁਖਦਾਈ ॥
ਏਕ ਨਿਮਖ ਮਹਿ ਮੇਰਾ ਸਭੁ ਦੁਖੁ ਕਾਟਿਆ ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਰੈਨਿ ਬਿਹਾਈ ॥੨॥
(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੬੩)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
						ਸ			ਗ		ਰ		ਧ		
—	ਗ	ਗ	ਗਮ	ਗ	ਰ	ਨ਼	ਸ	•	ਮ	ਗ	ਗ	ਗਮ	ਪ	ਮ	ਗ
ऽ	ਮਾ	ਈ	ਮੋਹਿ	ਪ੍ਰੀ	ऽ	ਤ	ਮ	•	ਦੇ	ਹੁ	ਮਿ	ਲਾऽ	ऽ	ਈ	ऽ
						ਸ			ਗ				ਧ		
—	ਗ	ਗ	ਗਮ	ਗ	ਰ	ਨ਼	ਸ	•	ਮ	ਗਰ	ਗ	ਗਮ	ਪ	ਮ	ਗ
ऽ	ਮਾ	ਈ	ਮੋਹਿ	ਪ੍ਰੀ	ऽ	ਤ	ਮ	•	ਦੇ	ਹੁऽ	ਮਿ	ਲਾऽ	ऽ	ਈ	ऽ

ਗ									ਮ			ਧ			
ਮ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਪ	—	ਮ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਧ	(ਮ)	—
ਸ	ਗ	ਲ	ਸ	ਹੇ	ऽ	ਲੀ	ऽ	ਸੁ	ਖ	ਭ	ਰ	ਸੂ	ऽ	ਤੀ	ऽ
ਮ				ਸਂ											
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧਨ	ਸਂਰਂ	ਸਂਨ	ਧਪ	ਗਮ	ਧਪ	ਮਗ	ਰਸ
ਜਿ	ਹ	ਘ	ਰ	ਲਾ	ऽ	ਲ	ਬ	ਸਾऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਈऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ				ਨ	ਨ			ਨ				ਨ			
ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਮੋ	ਹਿ	ਅ	ਵ	ਗ	ਣ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ਦ	ਇਆ	ऽ	ਲਾ	ਮੋਹਿ
ਸਂ	ਨ	ਨ	ਨ	ਧ								ਸਂ			
ਧ	ਧ	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਧ	ਨੁ	ਪ	—
ਨਿ	ਰ	ਗੁ	ਨ	ਕਿਆ	ऽ	ਚ	ਤੁ	ਰਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਈ	ऽ
ਗ						ਪ						ਗ		ਗ	
ਮ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਮ	ਪ	ਧਨ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਮ	ਰਸ
ਕ	ਰਉ	ऽ	ਬ	ਰਾ	ऽ	ਬਰ	ਜੋ	ਪ੍ਰਿਅ	ऽ	ਸੰ	ਗ	ਰਾ	ऽ	ਤੀ	ਇਹ
				ਸਂ											
ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧਨ	ਸਂਰਂ	ਸਂਨ	ਧਪ	ਗਮ	ਧਪ	ਮਗ	ਰਸ
ਹਉ	ऽ	ਮੈ	ऽ	ਕੀ	ऽ	ਢੀ	ऽ	ਠਾऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਈऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਚਿਤਵਤ ਬਰਸਤ ਮੇਂਹ ॥
ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧੁ ਕਰੁਣਾ ਪ੍ਰਭ ਧਾਰਹੁ ਹਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਕੋ ਨੇਂਹ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਅਨਿਕ ਸੂਖ ਚਕਵੀ ਨਹੀ ਚਾਹਤ ਅਨਦ ਪੂਰਨ ਪੇਖਿ ਦੇਂਹ ॥
ਆਨ ਉਪਾਵ ਨ ਜੀਵਤ ਮੀਨਾ ਬਿਨੁ ਜਲ ਮਰਨਾ ਤੇਂਹ ॥੧॥
ਹਮ ਅਨਾਥ ਨਾਥ ਹਰਿ ਸਰਣੀ ਅਪੁਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇਂਹ ॥
ਚਰਨ ਕਪਲ ਨਾਨਕੁ ਆਰਾਧੈ ਤਿਸੁ ਬਿਨ ਆਨ ਨ ਕੇਂਹ ॥੨॥

(ਜੈਤਸਰੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੭੦੨)

ਅਸਥਾਈ

३				×				२				०			
															ਪ
															ਚਾ
	ਨ਼			ਨ				ਸਂ					ਗ		
—	ਧ	ਨ਼	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	ਰ	ਪ
ऽ	ਤ੍ਰਿ	ऽ	ਕ	ਚਿ	ਤ	ਵ	ਤ	ਬ	ਰ	ਸ	ਤ	ਮੇਂ	ऽ	ਹ,	ਚਾ
	ਨ਼			ਨ				ਸਂ					ਗ		
—	ਧ	ਨ਼	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ	—
ऽ	ਤ੍ਰਿ	ऽ	ਕ	ਚਿ	ਤ	ਵ	ਤ	ਬ	ਰ	ਸ	ਤ	ਮੇਂ	ऽ	ਹ	ऽ
ਮ		ਗ				ਨ਼		ਮ				ਨ	ਸਂ		
ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	—	ਸ	ਸ	ਸ	ਰ	—	ਪ	ਪ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—
ਕ੍ਰਿ	ਪਾ	ऽ	ਸਿੰ	ऽ	ਧ	ਕ	ਰੁ	ਣਾ	ऽ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਧਾ	ऽ	ਰਹੁ	ऽ
ਨ				ਸਂ						ਸਂ		ਗ			
ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਧ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਪਧ	ਨਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	—	ਰ	
ਹ	ऽ	ਰਿ	ऽ	ਪ੍ਰੋ	ऽ	ਮ	ਭ	ਗऽ	ਤऽ	ਕੋ	ऽ	ਨੇਂ	ऽ	ਹ	

ਅੰਤਰਾ

ਮ				ਸਂ	ਨ			ਨ							
ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
ਅ	ਨਿ	ਕ	ਸੂ	ऽ	ਖ	ਚ	ਕ	ਵੀ	ऽ	ਨ	ਹੀ	ਚਾ	ऽ	ਹ	ਤ
ਨ		ਸਂ	ਨ					ਨ				ਸਂ			
ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਧ	ਨ਼	ਪ	—
ਅ	ਨ	ਦ	ਪੂ	ਰ	ਨ	ਪੇ	ਖ	ਦੇਂ	ਹ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
ਗ						ਨ਼					ਨ				
ਮ	—	ਮ	ਰ	ਪ	—	ਧ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਆ	ऽ	ਨ	ਉ	ਪਾ	ऽ	ਵ	ਨ	ਜੀ	ऽ	ਵ	ਤ	ਮੀ	ऽ	ਨਾ	ऽ
ਮਂ				ਸਂ	ਨ			ਸਂ				ਗ			
ਗਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧ	ਧ	ਸਂ	—	ਧ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਮ	—	ਰ	
ਬਿ	ਨ	ਜ	ਲ	ਮ	ਰ	ਨਾ	ऽ	ਤੇਂ	ਹ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੫. ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਬਾਬੀਹਾ ਤੂੰ ਸਹਜਿ ਬੋਲਿ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਸੁਭਾਇ ॥
ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਤੇਰੈ ਨਾਲਿ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦੀਆ ਦਿਖਾਇ ॥
ਆਪੁ ਪਛਾਣਹਿ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਮਿਲੈ ਵੁਠਾ ਛਹਬਰ ਲਾਇ ॥
ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਵਰਸਦਾ ਤਿਸਨਾ ਭੁਖ ਸਭ ਜਾਇ ॥
ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ ਨ ਹੋਵਈ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਸਵਨ੍ਹਿ ਸੋਹਾਗਣੀ ਸਚੈ ਨਾਮਿ ਸਮਾਇ ॥੫੬॥

(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੪੨੦)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਮ					ਪ	ਪ		ਗ			
ਰ	ਮ	ਰ	ਪ	—	ਨ਼	ਮ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਸ
ਬਾ	ਬੀ	ਹਾ	ਤੂੰ	਽	ਸ	ਹ	ਜ	ਬੋ	਽	਽	ਲ
ਨ਼		ਸ						ਗ			
ਸ	—	ਧ਼	ਪ਼	ਸ	ਸ	ਗ	ਰ	ਮ	—	ਗ	ਗ
ਸ	਽	ਚੈ	਽	ਸ	ਬ	ਦ	ਸੁ	ਭਾ	਽	਽	ਇ
ਰ		ਗ				ਨ		ਨ			
ਸ	ਸ	ਮ	ਰ	ਪ	—	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—
ਸ	ਭੁ	ਕਿ	ਛ	ਤੇ	਽	ਰੈ	਽	ਨਾ	ਲ	ਹੈ	਽
ਸੰ	ਨ			ਸੰ				ਗ			
ਧ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਸ
ਸ	ਤਿ	ਗੁ	ਰ	ਦੀ	ਆ	਽	ਦਿ	ਖਾ	਽	਽	ਇ

ਅੰਤਰਾ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਪ			ਨ		ਨ						
ਮ	ਪ	ਪ	ਧ	ਸੰ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—
ਆ	ਪੁ	ਪ	ਛਾ	਽	ਣਹਿ	ਪ੍ਰੀ	ਤ	ਮ	ਮਿ	ਲੈ	਽
ਨ		ਸੰ		ਨ		ਨ					
ਸੰ	ਸੰ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਸੰ	—	ਧ	ਨ਼	ਪ	—
ਵੁ	ਠਾ	਽	ਛਹ	ਬ	ਰ	ਲਾ	਽	਽	ਇ	਽	਽
ਗ			ਗ			ਮ					
ਮ	ਮ	ਮ	ਰ	ਗ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	—	—
ਝਿਮ	ਝਿ	ਮ	ਅੰ	ਮ੍ਰਿ	ਤ	ਵ	ਰ	ਸ	ਦਾ	਽	਽

ਮ			ਨ			ਨ			ਗ		
ਰ	ਪ	ਪ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮਪ	ਮ	—	ਗ
ਤਿ	ਸ	ਨਾ	ਭੁਖ	ਸ	ਭ	ਜਾ	ऽ	ऽऽ	ਇ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ, ਚਾਰਤਾਲ (ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਨਾਚਿਓ ਈ ਕਰਤ ਮੋਰ ਦਾਦਰ ਕਰਤ ਸੋਰ,
ਸਦਾ ਘਨਘੋਰ ਘਨ ਕਰਿਓ ਈ ਕਰਤ ਹੈਂ ॥
ਏਕ ਪਾਇ ਠਾਢੇ ਸਦਾ ਬਨ ਮੈ ਰਹਤ ਬ੍ਰਿਛ,
ਫੂਕ ਫੂਕ ਪਾਵ ਭੂਮ ਸ੍ਰਾਵਗ ਧਰਤ ਹੈਂ ॥
ਪਾਹਨ ਅਨੇਕ ਜੁਗ ਏਕ ਠਉਰ ਬਾਸੁ ਕਰੈ,
ਕਾਗ ਅਉਰ ਚੀਲ ਦੇਸ ਦੇਸ ਬਿਚਰਤ ਹੈਂ ॥
ਗਿਆਨ ਕੇ ਬਿਹੀਨ ਮਹਾ ਦਾਨ ਮੈ ਨ ਹੂਜੈ ਲੀਨ,
ਭਾਵਨਾ ਯਕੀਨ ਦੀਨ ਕੈਸੇ ਕੈ ਤਰਤ ਹੈ ॥੧੧॥੮੧॥

(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ ਪਾ: ੧੦)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
ਸਂ			ਸਂ			ਸਂ	ਨ				
ਨ	ਸਂ	—	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਧ	ਨ਼	ਪ	—	ਪ
ਨਾ	ਚਿਓ	ऽ	ਈ	ऽ	ਕ	ਰ	ਤ	ऽ	ਮੋ	ऽ	ਰ
ਮ				ਸ		ਗ			ਮ		
ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਰ	ਗ	ਰ	ਗ	ਮ	ਮ
ਦਾ	ਦ	ऽ	ਰ	ऽ	ਕ	ਰ	ਤ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ਰ
ਗ			ਰ			ਨ਼			ਪ		
ਮ	ਰ	—	ਪ	—	ਪ	ਧ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਪ	—
ਸ	ਦਾ	ऽ	ਘ	ऽ	ਨ	ਘੋ	ऽ	ਰ	ਘ	ਨ	ऽ
ਸਂ			ਸਂ			ਪ		ਗ	ਗ		
ਧ	ਸਂ	—	ਧ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	ਮ	ਰ	ਸ
ਕ	ਰਿਓ	ऽ	ਈ	ऽ	ਕ	ਰ	ਤ	ऽ	ਹੈਂ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ			ਪ			ਨ			ਸਂ		
ਪ	—	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
ਏ	ऽ	ਕ	ਪਾ	ऽ	ਇ	ਠਾ	ऽ	ਢੇ	ਸ	ਦਾ	ऽ

ਨ			ਮਂ			ਨ			ਸਂ		
ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਧ	ਨ̱	ਪ
ਬ	ਨ	ऽ	ਮੀ	ऽ	ਰ	ਹ	ਭ	ऽ	ਬ੍ਰਿ	ऽ	ਛ
ਗ		ਪ	ਨ̱			ਸਂ			ਸਂ		
ਮ	—	ਧ	ਧ	ਨ̱	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨ̱	ਪ
ਫੂ	ऽ	ਕ	ਫੂ	ऽ	ਕ	ਪਾ	ऽ	ਵ	ਭੂ	ऽ	ਮ
ਮ			ਗ			ਮ			ਗ		
ਗ	ਮ	—	ਰ	ਗ	ਪ	ਗ	ਮ	—	ਮ	ਰ	ਸ
ਸ੍ਵਾ	ਵ	ऽ	ਗ	ऽ	ਧ	ਰ	ਤ	ऽ	ਹੈਂ	ऽ	ऽ

ਸੰਚਾਰੀ

ਨ਼			ਗ			ਗ			ਗ		
ਸ	ਸ	—	ਰ	ਗਰ	ਗ	ਮ	—	ਮ	ਮ	—	ਮ
ਪਾ	ਹ	ऽ	ਨ	ऽऽ	ਅ	ਨੇ	ऽ	ਕ	ਜੁ	ऽ	ਗ
ਗ			ਸਂ			ਨ			ਸਂ		
ਮ	—	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਧ	ਨ̱	ਪ
ਏ	ऽ	ਕ	ਠਉ	ऽ	ਰ	ਬਾ	ऽ	ਸ	ਕ	ਰੈ	ऽ
ਪ			ਮ						ਰ		
ਮ	ਪ	ਧ	ਗ	ਪ	ਮ	ਗ	ਰ	ਗ	ਸ	—	ਸ
ਕਾ	ऽ	ਗ	ਅਉ	ऽ	ਰ	ਚੀ	ऽ	ਲ	ਦੇ	ऽ	ਸ
ਗ			ਰ	ਪ		ਸਂ			ਸਂ		
ਮ	ਰ	—	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	—	ਧ	ਨ̱	ਪ
ਦੇ	ਸ	ऽ	ਖਿ	ਚ	ऽ	ਰ	ਤ	ऽ	ਹੈਂ	ऽ	ऽ

ਅਭੋਗ

ਧ						ਨ			ਸਂ		
ਜਂ	—	ਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
ਗਿਆ	ऽ	ਨ	ਗੇ	ऽ	ਬਿ	ਹੀ	ऽ	ਨ	ਮ	ਹਾ	ऽ
ਨ			ਮਂ			ਨ			ਸਂ		
ਸਂ	—	ਸਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਧ	ਨ̱	ਪ
ਦਾ	ऽ	ਨ	ਮੈ	ऽ	ਨ	ਹੂ	ਜੈ	ऽ	ਲੀ	ऽ	ਨ
ਨ			ਮਂ		ਗਂ				ਸਂ		
ਸਂ	ਸਂ	—	ਗਂ	ਪਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਧ	ਨ̱	ਪ
ਭਾ	ਵ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਯ	ਕੀ	ऽ	ਨ	ਦੀ	ऽ	ਨ

ਪ			ਨ਼			ਮ			ਗ		
ਮ	ਪ	—	ਧ	ਨ਼	ਪ	ਗ	ਮ	—	ਮ	ਰ	ਸ
ਕੋ	ਸੇ	ऽ	ਕੇ	ऽ	ਤ	ਰ	ਤ	ऽ	ਹੈਂ	ऽ	ऽ

ਨੋਟ—ਸੰਚਾਰੀ ਅਭੋਗ ਨੂੰ ਕੱਠਾ ਗਾਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਗੁਨ ਤਿਗੁਨ ਚੌਗੁਨ ਆਦਿ ਵੀ ਕਰਨੀ ਹੈ।

੭. ਰਾਗ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ 'ਪੜਤਾਲ' ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਹਰਿ ਜਨ ਬੋਲਤ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਨਾਮਾ ਮਿਲਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਤੋਰ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਰਿ ਧਨੁ ਬਨਜਹੁ ਹਰਿ ਧਨੁ ਸੰਚਹੁ ਜਿਸੁ ਲਾਗਤ ਹੈ ਨਹੀ ਚੋਰ ॥੧॥
ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਮੋਰ ਬੋਲਤ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ਸੁਨਿ ਘਨਿਹਰ ਕੀ ਘੋਰ ॥੨॥
ਜੋ ਬੋਲਤ ਹੈ ਮ੍ਰਿਗ ਮੀਨ ਪੰਖੇਰੂ ਸੁ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਜਾਪਤ ਹੈ ਨਹੀ ਹੋਰ ॥੩॥
ਨਾਨਕ ਜਨ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਗਾਈ ਛੂਟਿ ਗਇਓ ਜਮ ਕਾ ਸਭ ਸੋਰ ॥੪॥
(ਮਲਾਰ ਮ: ੪ ਪੜਤਾਲ, ਪੰਨਾ ੧੨੬੫)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
				ਗ				ਮ					ਸ		
				ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—
				ਹ	ਰਿ	ਜ	ਨ	ਬੋ	ऽ	ਲ	ਤ	ਸਿ	ਰੀ	ਰਾ	ऽ
ਗ				ਗ				ਮ					ਸ		
ਮ	ਗ	—	ਮ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—
ਮ	ਨਾ	ऽ	ਮਾ,	ਹ	ਰਿ	ਜ	ਨ	ਬੋ	ऽ	ਲ	ਤ	ਸਿ	ਰੀ	ਰਾ	ऽ
ਗ				ਮ											
ਮ	ਗ	—	ਮ	ਰ	—	ਪ	ਪ	ਮ	—	ਪ	ਪ	ਧਨ	ਸਂ	ਧਨ਼	ਪ
ਮ	ਨਾ	ऽ	ऽ	ਮਾ	ऽ	ਮਿ	ਲ	ਸਾ	ऽ	ਧ	ਸੰ	ਗऽ	ਤ	ਹऽ	ਰਿ
ਗ															
ਮ	—	ਗ	ਮ												
ਤੋ	ऽ	ऽ	ਰ												

ਅੰਤਰਾ—ਤਾਲ-ਸੂਲਫਾਕ (ਤਿੰਨਤਾਲ ਦੀ ਦੁਗੁਨ ਲਯ ਵਿਚ)

×		੦		੨		੩		੦	
ਮ									
ਰ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	—	—	—
ਹ	ਰਿ	ਧ	ਨ	ਬ	ਨ	ਜਹੁ	ऽ	ऽ	ऽ

ਪ						ਗ			
ਸੰ	ਸੰ	ਧਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	—	—	—
ਹ	ਰਿ	ਧS	ਨ	ਸੰ	S	ਚਹੁ	S	S	S,

ਮ							ਸ		
ਗ	ਮ	—	ਰ	ਸ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—
ਜਿ	ਸ	S	ਲਾ	ਗ	ਤ	ਹੈ	ਨ	ਹੀ	S

ਪ	—	—	—	ਮ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਰੇ	S	S	S	S	S	ਰ	S	S	S

ਇਕਤਾਲ–ਲਯ ਬਰਾਬਰਾ

ਮ			ਨ								
ਪ	—	—	ਧ	—	ਨ	ਸੰ	—	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ
ਚਾ	S	S	ਤ੍ਰਿ	S	ਕ	ਮੇ	S	S	ਰ	S	ਬੇ

ਨ						ਸੰ			ਸੰ		
ਧ	ਨ	—	ਸੰ	—	ਰੰ	ਨ	ਸੰ	—	ਧ	ਨੁ	ਪ
ਲ	ਤ	S	ਵਿ	S	ਨ	ਰਾ	S	S	ਤੀ	S	S,

ਮ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	ਸੰ	—	ਧ	ਪ
ਸੁ	ਨ	ਘ	ਨ	ਹ	ਰ	ਕੀ	S	ਘੋ	S	S	ਰ

ਮ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	ਸੰ	—	ਧ	ਪ
ਸੁ	ਨ	ਘ	ਨ	ਹ	ਰ	ਕੀ	S	ਘੋ	S	S	ਰ

ਅਸਥਾਈ–ਤਿੰਨਤਾਲ

×				
ਗ				
ਮ	—	ਗ	ਮ	
ਘੋ	S	S	ਰ	ਹਰਿ ਜਨ ਬੋ...

ਸੰਚਾਰੀ–ਅਭੋਗ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਤਿੰਨਤਾਲ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਲਯ)

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
									ਸ				
						ਸ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—	ਸ	ਮ
						ਜੋ	ਬੋ	ਲ	ਤ	ਹੈਂ	S	ਮ੍ਰਿ	ਗ
									ਸ				
ਗ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਗਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—	ਸ	ਸ
ਮੀ	ਨ	ਪੰ	ਖੇ	S	ਰੂS,	ਜੋ	ਬੋ	ਲ	ਤ	ਹੈਂ	S	ਮਿ	ਗ

					ਮ		ਗ			ਸ			
ਗ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	—	ਧ਼	—	ਨ਼	ਪ਼
ਮੀ	ਨ	ਪੰ	ਖੇ	ऽ	ਰੂ	ਸੋ	ਖਿ	ਨ	ऽ	ਹ	ऽ	ਰਿ	ऽ
			ਗ			ਮ				ਮ			
ਸ	ਸ	ਸ	ਰ	ਗ	ਪ	ਗ	ਮ	—	ਗ	ਰ	—	ਸ	—
ਜਾ	ਪ	ਤ	ਹੈ	ऽ	ਨ	ਹੀ	ਹੋ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅਗੋਂ—ਤਿੰਨਤਾਲ (ਦੁਗੁਨ ਲਯ ਵਿਚ)

×				੨				੦				੩			
				ਨ				ਨ							
*	ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਧ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	—
*	ਨਾ	ਨ	ਕ	ਜ	ਨ	ਹ	ਰਿ	ਕੀ	ऽ	ਰ	ਤ	ਗਾ	ऽ	ਈ	ऽ
	ਮੰ					ਸੰ									
*	ਰੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਸੰ	—	ਧ	ਧ	ਸੰ	—	ਧ	ਪ	ਮ	—	—	ਮ
*	ਛੂ	ਟ	ਗ	ਇਓ	ऽ	ਜ	ਮ	ਕਾ	ऽ	ਸ	ਭ	ਸੋ	ऽ	ऽ	ਰ
ਮ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਮ	ਪ	ਸੰ	—	ਧ	ਪ	ਮ	—	—	ਮ
ਛੂ	ऽ	ਟ	ਗ	ਇਓ	ऽ	ਜ	ਮ	ਕਾ	ऽ	ਸ	ਭ	ਸੋ	ऽ	ऽ	ਰ
ਗ															
ਮ	—	ਗ	ਮ												
ਸੋ	ऽ	ऽ	ਰ												

ਹਰਿ ਜਨ ਬੋਲਤ... ਲਯ ਠਾਅ ਵਿਚ ਅਸਥਾਈ ਵਾਲੀ।

ਨੋਟ—ਇਹ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਪੜਤਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਾਗੀ-ਰਬਾਬੀ ਅਕਸਰ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਅਸਥਾਈ ਦੀ ਲਯ ਬੈਠਵੀਂ ਰੱਖੋਗੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਰਸ ਆਵੇਗਾ।

(ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਸੂਰ-ਮਲਾਰ

ਵਾਦੀ—ਮ	ਠਾਟ—ਕਾਫ਼ੀ	ਸਮਾਂ—ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਖਾਡਵ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—"ਰ ਮ—ਰ ਪ, ਰ ਮ—ਰ" ਦੀ ਸੁਰ-ਸੰਗਤੀ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਰ ਮ—ਰ ਮ ਪ, ਨ ਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਨ਼ ਧ ਮ, ਪਨ਼ ਧ ਪ, ਮ—ਰ ਮ—ਰ ਸ।

ਮੁਖ-ਅੰਗ—ਸ, ਰ ਮ, ਪ ਮ, ਨ਼ ਧ ਪ, ਰ ਮ—ਰ ਸ।

ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਖਾਡਵ, ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਦਿਨ ਦੇ ੧੧-੧੨ ਵਜੇ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਧੈਵਤ ਦੋਵੇਂ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗੰਧਾਰ ਵਰਜਿਤ ਰਹੇਗਾ। ਦੋਹਾਂ ਨਿਖਾਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਤੀਵਰ ਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਸੂਰ ਮਲਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ "ਮਲਾਰ, ਸਾਰੰਗ ਤੇ ਸੋਰਠ" ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਮਲਾਰ, ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਸਾਰੰਗ ਤੇ ਅਵਰੋਹ ਦੇ ਮੱਧਜ ਵਿਚ ਸੋਰਠ ਦਾ ਅੰਗ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—ਸਂ, ਨ਼ਧਮ, ਪਨ਼ਧਪ, ਰਮਪਨ਼ਧਪ, ਮ—ਰ, ਸੋਰਠ ਅੰਗ। ਫਿਰ ਇਸੇ ਦੇ ਨਾਲ "ਰਮ, ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਪਮਪਰਮ—ਰਸ" ਇੰਜ ਮਲਾਰ ਦੇ ਸੁਰ ਜੋੜ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ "ਨ਼ਧ ਮਪ, ਰਮਪਨ਼ਮਪ, ਨਸਂਰਂਸਂ" ਸਾਰੰਗ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ "ਸਂ ਰਂ ਨ਼ਧਮ, ਪਨ਼ਧਪ, ਮ—ਰ, ਸੋਰਠ ਅਤੇ ਫਿਰ ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਰਮ—ਰ, ਨ਼ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੁੜ ਮਲਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਈ ਗਾਇਕ-ਵਾਦਕ ਧੈਵਤ ਸੁਰ ਲਾਏ ਬਿਨਾਂ ਭੀ ਸੂਰ ਮਲਾਰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਵਿਚ "ਰ ਰ ਗੁ—ਮਰ, ਰਮਪ ਗੁ—ਮਰ, ਜਾਂ ਰਗੁਰਸ" ਇੰਜ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਭੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੱਜ-ਕਲ ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ, ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਚਮ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਿਕਟ ਵਡਹੰਸ ਸਾਰੰਗ, ਸਾਮੰਤ ਸਾਰੰਗ, ਸੋਰਠ-ਦੇਸ ਰਾਗ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸੂਰ ਮਲਾਰ ਦਾ ਮੱਧਮ ਤੇ ਨਯਾਸ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹ ਰਾਗ ਅਲੱਗ

ਰਹਿਣਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਰਿਖਭ-ਪੰਚਮ ਪ੍ਰਬਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਲੇ ਸੂਰ ਮਲਾਰ ਕੇਵਲ ਬਰਸਾਤ ਵਿਚ ਹੀ ਗਾਈਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਰਾਗ ਹਰ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਂਜ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੇਵਲ "ਖੜਜ-ਪੰਚਮ" ਸੁਰ ਹੀ ਮਹੱਤਵ ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ :—"ਸਰਮ, ਰ ਰਪ, ਰਮ, ਰਮਪਨੁਮਪ, ਨੁਧਪ, ਮਪਰਮ—ਰ ਨ਼ਸ, ਰਮ, ਪਨੁਧਪ, ਮਪ ਨਸਂਰਂਸਂ, ਨੁਧਮ, ਪਨੁਧਪ, ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਰਮ—ਰਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਇਕ ਦੰਤ ਕਥਾ ਭੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਕਿ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਇਕ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਮਲਾਰ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸੂਰਦਾਸੀ ਮਲਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਗ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਗਾਇਆ-ਬਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

੧. ਸ, ਰਸ, ਪ਼ਨ਼ਸ—ਨ਼, ਧ਼ਮ਼, ਪ਼ਨੁਧ਼ਪ਼, ਮ਼ਪ਼ਨ਼ਸ, ਨ਼ਸਰਮ, ਰ ਰਮ, ਰਸ।

੨. ਨ਼ਸਮ, ਰਮ, ਪ਼ਨ਼ਸਰਮ, ਰਪ, ਮਪਰਮ, ਰ ਰਮ—ਰ ਸ—ਰਪ, ਮਪ, ਮਨੁਧਪ, ਮਪਮ, ਰਮਪਨੁਧਪ, ਮਰਮ—ਰ ਸ।

੩. ਸਰਮ, ਰਮਪ, ਮਪ, ਮਨੁਧਪ, ਮਪਨਸਂ, ਮਨੁਧਪ, ਮਪਮਰਮ, ਰ ਰਪ, ਮਪਨੁਧਮ, ਮਪਨਸਂ, ਰਂਨੁ, ਧਮ, ਪਨੁਧਪ ਮਪਮਰਮ, ਮ—ਰ ਨ਼ਸ।

੪. ਮਮਰਸਨ਼ਸਰਮ, ਪਨੁਧਪਮ, ਪਨਸਂ, ਰਂਨੁਧਪ, ਮਪ ਨੁਧਮਪਰਮ, ਰ ਰ ਮ, ਨੁਧਪ, ਮਰਮ, ਰ ਰਮ—ਰਸ, ਨ਼ਸ, ਨ਼ਸਰਮਪਨ, ਮਪਨੁਧਮਪ, ਮਪਨਸਂ, ਨਸਂਰਂਨੁਧਮ, ਪਨੁਧਪ, ਮਪ, ਰ ਰਪ ਰ ਰਮ—ਰ ਨ਼ਸ।

੫. ਸਰਮਪ, ਰਮਪਨੁਧਪ, ਮਪਨਸਂ, ਪਨਸਂਰਂਨੁਧਮ, ਨੁਧਪ, ਮਪਨ, ਨਸਂ ਰਂਸਂ, ਰਂਮਂ, ਰਂ ਰਂਮਂ, ਰਂਸਂ—ਰਂਨੁਧਪਮ, ਪਨਸਂ ਰਂ ਰਂਮਂ—ਰਂਸਂ, ਸਂਨੁ, ਮਪ, ਨੁਧਪ, ਮ—ਰ, ਰਪ, ਮਮਪ, ਨਨਸਂ, ਸਂਰਂਨਸਂ, ਨਸਂ ਰਂਮਂ—ਰਂਸਂ, ਨਸਂਨੁ, ਮਪ, ਮਪਨੁਧਪ, ਧ—ਮ—ਰ, ਰ ਰਪ, ਰਮ—ਰਸ, ਨ਼ਸਰ, ਸਰਮ, ਰਮਪ, ਮਪਨ, ਪਨਸਂ, ਨਸਂਰਂ, ਸਂਰਂਮਂ ਰਂਮਂ—ਰਂਨੁ, ਮਪ, ਨੁਧਪ, ਮਪਰਮ—ਰ ਨ਼ਸ।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਮਮ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਰਮ ਪਨੁ ਧਪ ਮਮ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਰਮ ਪਨ ਸਂਰਂ ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਮ ਰਸ ।

੨. ਨ਼ਸ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਰਮ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਰਮ ਪਮ ਰਮ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਰਮ ਪਨੁ ਧਪ ਰਮ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਰਮ ਪਨ ਸਂਰਂ ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਪ ਨੁਨੁ ਧਪ ਮਪ ਰਮ ਰਸ ।

੩. ਪਨ ਸਂਰਂ ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਮਪ ਰਮ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਰਮ ਪਨ ਸਂਰਂ ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਮ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਰਮ ਪਨ ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਪ ਨੁਨੁ ਧਪ ਰਮ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਰਮ ਪਨੁ ਧਪ ਰਮ ਰਸ ।

੪. ਮਮ ਰ,ਮ ਮਰ ਸਸ, ਨੁਨੁ ਪ,ਨੁ ਨੁਪ ਮਪ, ਰਂਰਂ ਸਂ,ਰਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ, ਮਂਮਂ ਰਂ,ਮਂ ਮਂਰਂ ਸਂਸਂ, ਨੁਨੁ ਪ,ਨੁ ਨੁਪ ਮਪ, ਨਸਂ ਰਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਮਪ ਨੁਨੁ ਧਪ ਮਪ ਰਮ ਪਨੁ ਧਪ ਮਪ ਰਮ ਰਸ ।

੫. ਮਮ ਰਸ ਨ਼ਸ ਰਮ, ਪਪ ਰਮ ਰਸ ਨ਼ਸ ਰਮ, ਨੁਨੁ ਧਪ ਰਮ ਰਸ ਨ਼ਸ ਰਮ, ਸਂਸਂ ਨੁਧ ਪਮ ਪਨੁ ਧਪ ਰਮ ਰਸ ਨ਼ਸ ਰਮ, ਰਂਰਂ ਸਂਨੁ ਧਪ ਮਪ ਨੁਧ ਪਮ ਰਮ ਰਸ ਨ਼ਸ ਰਮ, ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਪਮ ਪਨੁ ਧਪ ਰਮ ਰਸ ਨ਼ਸ ਰਮ ।

੬. ਨ਼ਸ ਰਮ ਪਨੁ ਧਪ, ਰਮ ਪਨ ਸਂਰਂ ਸਂਨੁ ਧਪ, ਨਸਂ ਰਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ ਰਂਰਂ ਸਂਨੁ ਧਪ, ਮਪ ਮਨੁ ਧਪ ਮਪ ਰਮ ਪਨੁ ਧਪ ਮਪ ਰਮ ਪਮ ਰਮ ਰਸ ਨ਼ਸ ਰਮ ਪਨੁ ਧਪ, ਮਪ ਨਸਂ ਨਸਂ ਰਂਸਂ, ਨੁਧ ਨੁਧ ਮਪ ਰਮ ਰਮ ਪਪ ਮਰ ਸਸ ।

੧. ਰਾਗ ਸੂਰ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਨਾਨਕ ਬਿਜੁਲੀਆ ਚਮਕੰਨਿ ਘੁਰਨਿ ਘਟਾ ਅਤਿ ਕਾਲੀਆ ॥
ਬਰਸਨਿ ਮੇਘ ਅਪਾਰ ਨਾਨਕ ਸੰਗਮਿ ਪਿਰੀ ਸੁਹੰਦੀਆ ॥੨॥
(ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਡਖਣੇ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੧੦੨)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				x				੨			
	ਪ			ਧ				ਨ਼							
—	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਨਸਂ	ਰਂਮਂ	ਨੁਧ	ਨੁ
਽	ਬਿ	ਜੁ	ਲੀ	ਆ	਽	ਚ	ਮ	ਕੰ	਽	਽	ਨ	ਨਾ਽	਽਽	ਨ਽	ਕ
	ਪ			ਧ				ਨ							
ਪ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਸਂ	—	—	—	ਨ	—	ਸਂ	—
਽,	ਬਿ	ਜੁ	ਲੀ	ਆ	਽	ਚ	ਮ	ਕੰ	਽	਽	਽	਽	਽	ਨ	਽

						ਪ		ਮ	ਮ	ਮ					
—	ਨ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਨੁ	ਪ	ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ऽ	ਘੁਰ	ਨ	ਘ	ਟਾ	ऽ	ਅ	ਤਿ	ਕਾ	ऽ	ऽ	ਲੀ	ਆਂ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

	ਪ			ਪ									ਸਂ		
	ਮ	ਮ	ਮ	ਨੁ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	—	—	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	—
	ਬਰ	ਸ	ਨ	ਮੇ	ऽ	ਘ	ਅ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ
	ਪ			ਪ									ਸਂ		
—	ਮ	ਮ	ਮ	ਨੁ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ
ऽ	ਬਰ	ਸ	ਨ	ਮੇ	ऽ	ਘ	ਅ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ਰ	ਨਾ	ऽ	ਨ	ਕ
	ਸਂ			ਮਂ	ਰਂ										
—	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਮ	ਪ
ऽ	ਸੰ	ਗ	ਮ	ਪਿ	ਰੀ	ऽ	ਸੁ	ਹੰ	ऽ	ऽ	ਦੀ	ਆਂ	ऽ	ऽ	ऽ

੨. ਰਾਗ ਸੂਰ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਮ ਲਯ)

ਬਾਬੀਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੈ ਬੋਲਿਆ ਤਾਂ ਦਰਿ ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰ ॥
ਮੇਘੈ ਨੋ ਫੁਰਮਾਨੁ ਹੋਆ ਵਰਸਹੁ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ॥
ਹਉ ਤਿਨ ਕੈ ਬਲਿਹਾਰਣੈ ਜਿਨੀ ਸਚੁ ਰਖਿਆ ਉਰਿ ਧਾਰਿ ॥
ਨਾਨਕ ਨਾਮੇ ਸਭ ਹਰੀਆਵਲੀ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਵੀਚਾਰਿ ॥੧॥

(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ-੧੨੮੫)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਮ
															ਅਂ
				ਨ											
ਪ	ਪਨੁ	ਮ	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਨੁ	ਧ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ
ऽ	ਮ੍ਰਿऽ	ऽ	ਤ	ਵੇ	ऽ	ਲੈ	ऽ	ਬੋ	ਲਿ	ਆ	ਬਾ	ਬੀ	ऽ	ਹਾ,	ਅਂ
				ਨ											
ਪ	ਪਨੁ	ਮ	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਨੁ	ਧ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—
ऽ	ਮ੍ਰਿऽ	ऽ	ਤ	ਵੇ	ऽ	ਲੈ	ऽ	ਬੋ	ਲਿ	ਆ	ਬਾ	ਬੀ	ऽ	ਹਾ	ऽ
ਮ	ਮ	ਮ				ਸ									
ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨੁ	ਸ	ਰਮ	ਪਨੁ	ਮਪ	ਨਸਂ	ਨੁਪ	ਮਰ	ਸ	
ਤਾ	ऽ	ਦ	ਰ	ਸੁ'	ਣੀ	ऽ	ਪੁ	ਕਾऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਰ	

ਅੰਤਰਾ

				ਨ								ਧ			
ਮ	ਪ	ਨ਼	ਪ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ਼	—	ਪ	—
ਮੇ	S	ਘੈ	S	ਨੇ	S	ਫੂ	ਰ	ਮਾ	S	S	ਨ	ਹੈ	S	ਆ	S
ਸਂ		ਮਂ													
ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨ਼ਪ	ਮਪ	ਰਮ	ਰਸ	ਨ਼ਸ	
ਵ	ਰ	ਸਹੁ	S	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	S	ਧਾS	SS	SS	SS	SS	SS	ਰS	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਸੂਰ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਘਨੁ ਗਰਜਤ ਗੋਬਿੰਦ ਰੂਪ ॥ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਸੁਖ ਚੈਨ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਹਰਿ ਚਰਨ ਸਰਨ ਤਰਨ ਸਾਗਰ ਧੁਨਿ ਅਨਹਤਾ ਰਸ ਬੈਨ ॥੧॥
ਪਥਿਕ ਪਿਆਸ ਚਿਤ ਸਰੋਵਰ ਆਤਮ ਜਲੁ ਲੈਨ ॥
ਹਰਿ ਦਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਦੇਨ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੭੨)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਮ	ਪ
														ਘ	ਨ
								ਨ਼		ਮ					
ਨ਼	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ	—	ਰ	ਮ	ਮ	—	ਮ	ਪ
ਗ	ਰ	ਜ	ਤ	ਗੋ	S	ਬਿੰ	ਦ	ਰੂ	S	S	S	ਪ	S,	ਘ	ਨ
								ਨ਼		ਮ					
ਨ਼	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ	ਸ	—	ਰ	ਮ	ਮ	—	—	—
ਗ	ਰ	ਜ	ਤ	ਗੋ	S	ਬਿੰ	ਦ	ਰ	S	S	S	ਪ	S	S	S
ਮ															
ਰ	ਪ	ਪ	—	ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	—	ਨ਼	ਧਪ		
ਗੁ	ਨ	ਗਾ	S	ਵ	ਤ	ਸੁ	ਖ	ਚੈ	S	S	S	S	ਨS		

ਅੰਤਰਾ

ਪ				ਪ											
ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਨ਼	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਹਰਿ	ਚ	ਰ	ਨ	ਸ	ਰ	ਨ	S	ਤ	ਰ	S	ਨ	ਸਾ	S	ਗ	ਰ

ਸਂ				ਮਂ											
ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	(ਸਂ)	—	—	—	ਨੁ	ਧਪ		
ਧੁ	ਨਿ	ਅ	ਨ	ਹ	ਤਾ	ਰ	ਸ	ਬੈ	਽	਽	਽	਽	ਨ਽	ਘਨ...	

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੪. ਰਾਗ ਸੂਰ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਘਨਿਹਰ ਬਰਸ ਸਗਲ ਜਗੁ ਛਾਇਆ ॥
ਭਏ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭ ਮੇਰੇ ਅਨਦ ਮੰਗਲ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮਿਟੇ ਕਲੇਸ ਤ੍ਰਿਸਨ ਸਭ ਬੂਝੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਮਨਿ ਧਿਆਇਆ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਨਿਵਾਰੇ ਬਹੁਰਿ ਨ ਕਤਹੂ ਧਾਇਆ ॥੧॥
ਮਨੁ ਤਨੁ ਨਾਮਿ ਨਿਰੰਜਨਿ ਰਾਤਉ ਚਰਨ ਕਮਲ ਲਿਵ ਲਾਇਆ ॥
ਅੰਗੀਕਾਰੁ ਕੀਓ ਪ੍ਰਭਿ ਅਪਨੈ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਸਰਣਾਇਆ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੬੮)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਪ	ਧ							ਸ				ਸਂ		ਪ	
ਨੁ	ਨੁ	ਮ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸਰ	ਨੁਸ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨੁ	ਧ	ਮ	ਪ
ਘ	ਨਿ	ਹ	ਰ	ਬ	ਰ	ਸ਽	ਸ਽	ਗ	ਲ	ਜ	ਗ	ਛਾ	਽	ਇਆ	਽
ਮ	ਮ	ਮ													
ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ	ਸ	ਪ਼	ਨੁ਼	ਪ਼	ਨ਼	ਸ	—	ਸ	—
ਭ	ਏ	ਕ੍ਰਿ	ਰ	ਪਾ	਽	ਲ	ਪ੍ਰੀ	ਤ	ਮ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਮੇ	਽	ਰੇ	਽
ਮ						ਧ									
ਰ	ਮ	ਰ	ਪ	ਮ	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਮਪ	ਨਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਮ	ਪ
ਅ	ਨ	ਦ	ਮੰ	ਗ	ਲ	ਸੁ	ਖ	ਪਾ਽	਽਽	਽	਽	ਇਆ	਽	਽	਽

ਅੰਤਰਾ

ਪ						ਪ		ਨ				ਨ			
ਮ	ਮ	—	ਮ	ਪ	—	ਨੁ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਮਿ	ਟੇ	਽	ਕ	ਲੇ	਽	ਸ	ਤ੍ਰਿ	ਸ	ਨ	ਸ	ਭ	ਬੂ	਽	ਝੀ	਽
ਪ								ਸਂ							
ਨੁ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	—	ਪ	—
ਪਾ	਽	ਰ	ਬ੍ਰ	ਹ	ਮ	ਮ	ਨ	ਧਿਆ	਽	਽	਽	ਇਆ	਽	਽	਽
ਮ	ਮ														
ਰ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	—	ਮ	ਨੁ	ਪ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
ਸਾ	ਧ	ਸੰ	ਗ	ਜ	ਨ	ਮ	਽	ਮ	ਰ	ਨ	ਨਿ	ਵਾ	਽	ਰੇ	਽

ਨ		ਸਂ		ਮਂ				ਨ							
ਸਂ	—	ਮਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਰਂਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	(ਸਂ)	—	ਨੁ	ਧ	ਮ	ਪ
ਬਹੁ	ऽ	ਰ	ਨ	ਕ	ਤऽ	ਹੂ	ऽ	ਧਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੫. ਰਾਗ ਸੂਰ-ਮਲਾਰ, ਤਾਲ-ਸੂਲਫਾਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਭਗਤਿ ਬਛਲੁ ਬਿਰਦਾਇਓ ॥
ਨਿੰਦਕ ਮਾਰਿ ਚਰਨ ਤਲ ਦੀਨੇ ਅਪੁਨੋ ਜਸੁ ਵਰਤਾਇਓ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜੈ ਜੈ ਕਾਰੁ ਕੀਨੋ ਸਭ ਜਗ ਮਹਿ ਦਇਆ ਜੀਅਨ ਮਹਿ ਪਾਇਓ ॥
ਕੰਠਿ ਲਾਇ ਅਪੁਨੋ ਦਾਸੁ ਰਾਖਿਓ ਤਾਤੀ ਵਾਉ ਨ ਲਾਇਓ ॥੧॥
ਅੰਗੀਕਾਰੁ ਕੀਓ ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ ਭ੍ਰਮੁ ਭਉ ਮੇਟਿ ਸੁਖਾਇਓ ॥
ਮਹਾ ਅਨੰਦ ਕਰਹੁ ਦਾਸ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਨਕ ਬਿਸ੍ਵਾਸੁ ਮਨਿ ਆਇਓ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੭੦)

ਅਸਥਾਈ

×		०		੨		੩		०	
ਨ									
ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ
ਪ੍	ਭ	ਕੋ	ऽ	ਭ	ਗ	ਤ	ऽ	ऽ	ਬ
ਮ	ਮ	ਮ							
ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—	—	—
ਛ	ਲ	ਬਿ	ਰ	ਦਾ	ऽ	ਇਓ	ऽ	ऽ	ऽ,
ਮ									
ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—	—	ਸ
ਨਿੰ	ऽ	ਦ	ਕ	ਮਾ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ	ਚ
ਧ਼		ਧ							
ਨੁ਼	ਨੁ਼	ਨੁ਼	ਪ਼	ਨ਼	—	ਸ	—	—	—
ਰ	ਨ	ਤ	ਲ	ਦੀ	ऽ	ਨੇ	ऽ	ऽ	ऽ
ਰ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ
ਅ	ਪ	ਨੋ	ऽ	ਜ	ਸ	ਵ	ਰ	ਤਾ	ਇਓ

ਅੰਤਰਾ

		ਪ							
ਮ	—	ਨ਼	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	—	—	ਸਂ
ਜੈ	ऽ	ਜੈ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ	ਕੀ
						ਧ			
ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਪ	—	—
ਨੋ	ऽ	ਸ	ਭ	ਜ	ਗ	ਮਹਿ	ऽ	ऽ	ऽ
ਮਂ	ਮਂ	ਮਂ							
ਰਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਨ਼	ਪ
ਦ	ਇਆ	ऽ	ਜੀ	ਅ	ਨ	ਮਹਿ	ऽ	ਪਾ	ਇਓ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਸੂਰ-ਮਲਾਰ, ਪੜਤਾਲ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਪ੍ਰਿਅ ਕੀ ਸੋਭ ਸੁਹਾਵਨੀ ਨੀਕੀ ॥
ਹਾਹਾ ਹੂਹੂ ਗੰਧ੍ਰਬ ਅਪਸਰਾ ਅਨੰਦ ਮੰਗਲ ਰਸ ਗਾਵਨੀ ਨੀਕੀ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਧੁਨਿਤ ਲਲਿਤ ਗੁਨਗੵ ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਰੂਪ ਦਿਖਾਵਨੀ ਨੀਕੀ ॥੧॥
ਗਿਰਿ ਤਰ ਥਲ ਜਲ ਭਵਨ ਭਰਪੂਰਿ ਘਟਿ ਘਟਿ ਲਾਲਨ ਛਾਵਨੀ ਨੀਕੀ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਰਾਮਈਆ ਰਸੁ ਪਾਇਓ ਨਾਨਕ ਜਾ ਕੈ ਭਾਵਨੀ ਨੀਕੀ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੜਤਾਲ, ਪੰਨਾ ੧੨੭੨)

ਅਸਥਾਈ

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
ਨ਼													
ਸ	ਮ	ਰ	ਪ	—	ਮ	ਪ	ਮ	ਨ਼	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ
ਪ੍ਰਿਅ	ऽ	ਕੀ	ਸੋ	ऽ	ਭ	ਸੁ	ਹਾ	ਵ	ਨੀ	ਨੀ	ऽ	ਕੀ	ऽ
			ਧ਼		ਧ਼								
ਰਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਪ਼	ਪ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਸ	ਸ	ਸ	—
ਹਾऽ	ਹਾ	ऽ	ਹੂ	ਹੂ	ਗੰ	ऽ	ਧ੍ਰ	ਬ	ਅ	ਪ	ਸ	ਰਾ	ऽ
ਮ			ਪ										
ਰ	ਮ	ਮ	ਨ਼	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨ਼	ਧਪ	ਮਰ	ਸ
ਅਨੰ	ਦ	ਮੰ	ਗ	ਲ	ਰ	ਸ	ਗਾ	ਵ	ਨੀऽ	ਨੀ	ऽऽ	ਕੀऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਪ			ਪ										
ਮ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ
ਧੁ	ਨਿ	ਤ	ਲ	ਲਿ	ਤ	ਗੁ	ਨ	ਗਯ	ਅS	ਨਿ	ਕ	ਭਾਂ	ਤ
ਨ	ਮਂ												
ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਨੁ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧਪ	ਮਰ	ਸ
ਬਹੁ	ਬਿ	ਧ	ਰੂ	S	ਪ	ਦਿ	ਖਾ	ਵ	ਨੀ	ਨੀ	SS	ਕੀS	S

ਅੰਤਰਾ ਦੂਜਾ–ਤਿੰਨਤਾਲ (ਰੂਪਕ ਦੀ ਦੁਗੁਨ ਲਯ ਵਿਚ)

×				੨				੦				੩			
ਪ				ਪ							ਸਂ				
ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਨੁ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਗਿ	ਰ	ਤ	ਰ	ਥ	ਲ	ਜ	ਲ	ਭ	ਵ	ਨ	ਭ	ਰ	ਪੁ	S	ਰ
ਮਂ	ਮਂ	ਮਂ													
ਰਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	—	ਮ	ਪ
ਘ	ਟ	ਘ	ਟ	ਲਾ	S	ਲ	ਨ	ਛਾ	S	ਵ	ਨੀ	ਨੀ	S	ਕੀ	S

ਸੂਲਫਾਕ (ਤਿੰਨ: ਬਰਾਬਰ ਲਯ ਵਿਚ)

×		੦		੨		੩		੦	
ਨ									
ਸਂ	—	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ
ਸਾ	S	S	ਧ	ਸੰ	S	ਗ	S	S	ਰਾ
ਮ		ਮ							
ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—	—	—
ਮਈ	ਆ	ਰ	ਸ	ਪਾ	S	ਇਓ	S	S	S
ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	—
ਨਾ	S	ਨ	ਕ	ਜਾ	S	ਕੈ	S	S	S
ਨੁ	—	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ
ਭਾ	S	ਵ	ਨੀ	ਨੀ	S	ਕੀ	S	S	S

(ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੭. ਰਾਗ ਸੂਰ-ਮਲਾਰ, ਤਾਲ–ਧਮਾਰ (ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਹੇ ਸਖੀ ਜਲਹਰੁ ਬਰਸਨਹਾਰੁ ॥
ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਸਵਨੁ ਸੁਹਾਗਣੀ ਜਿਨ੍ ਸਹ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੁ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੨, ਪੰਨਾ ੧੨੮੦)

ਅਸਥਾਈ

×					੨		੦			੩			
												ਪ	
										ਮ	ਰ	ਮ	ਪ
										ਸਾ	ऽ	ਵ	ਣ
ਪ										ਮ			
ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਪ	—	ਧਪ	ਧਮ	ਮ	ਮ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ
ਆ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹੇऽ	ऽऽ	ਸ	ਖੀ	ऽ,	ਜ	ਲ	ਹ	ਰ
ਮ	ਰ	—	ਮ	ਪ	ਧਪ	ਧਮ	ਮ	ਰ	ਸ				
ਬ	ਰ	ऽ	ਸ	ऽ	ਨऽ	ऽऽ	ਹਾ	ऽ	ਰ				

ਅੰਤਰਾ

ਪ													
ਮ	—	ਪ	ਮ	ਨੁ	ਪ	—	ਨ	ਨ	—	ਸਂ	—	—	—
ਨਾ	ऽ	ऽ	ਨ	ऽ	ਕ	ऽ	ਸੁ	ਖ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
										ਮਂ	ਮਂ	ਮਂ	
ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਮਂ
ਸ	ਵ	ਨ	ऽ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ਹਾ	ਗ	ਣੀ	ਜਿ	ਨੁ	ਸ	ਹ
					ਪ								
ਰਂ	ਸਂ	—	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	ਰ	ਸ				
ਨਾ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ऽ	ਪਿ	ਆ	ऽ	ਰ	ਸਾਵਣ...			

(ਸੁਰ-ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ

ਵਾਦੀ—ਮ | ਠਾਟ—ਕਾਫੀ | ਸਮਾਂ—ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ | ਜਾਤੀ—ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ | ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਲਗਦੇ ਹਨ ।

ਮ
ਆਰੋਹ—ਸ, ਰ ਪ, ਗਮ, ਪਨੁ ਧਨ, ਸਂ ।

ਮ ਮ
ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਨੁ, ਧਨੁਪ, ਧਪਮ ਗਮ, ਪ ਗੁS ਗੁS ਮਰ ਸ ।

ਮ ਮ
ਮੁਖ ਅੰਗ—ਸ, ਰ ਗ ਮ, ਪਮਨੁਪ, ਧਪਮਗਮ, ਪ ਗੁS ਗੁS ਮ—ਰ ਸ ।

ਇਹ ਰਾਗ ਕਾਫੀ ਠਾਟ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਰਸਾਤ ਵਿਚ ਜਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ । ਰਾਮਦਾਸੀ-ਮਲਾਰ, ਸ਼ਹਾਨਾ, ਗੌਂਡ ਤੇ ਮਲਾਰ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ :—"ਸਂ, ਨੁਧਨੁਪ, ਸ਼ਹਾਨਾ ਅੰਗ,

ਮ ਗ ਮ ਮ
ਸ, ਰ ਗ ਮ, ਰਗਮਪ, ਮ, ਗੌਂਡ ਅਤੇ ਰਮ, ਰਪ ਗੁS ਗੁS ਮ—ਰ, ਸ" ਇਹ ਮਲਾਰ । ਇੰਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼੍ਰਣ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ ਹੈ । ਸਾਧਾਰਣ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਭੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਗਰ ਮੀਯਾਂ ਮਲਾਰ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ "ਰਪ, ਮਗ, ਰਗਮ" ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੱਧਮ ਨਾਲ ਤੀਵਰ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਨੂੰ ਮੀਯਾਂ ਮਲਾਰ ਵਾਂਗ ਅੰਦੋਲਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇਗਾ । ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਤੇ ਨਯਾਸ ਸੁਰ ਮੱਧਮ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥ ਕਰਤਾ ਧੈਵਤ ਵਾਦੀ ਤੇ ਗੰਧਾਰ ਸੰਵਾਦੀ ਮੰਨਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਨਵੀਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਮੱਧਮ-ਖੜਜ ਨੂੰ ਹੀ ਵਾਦ ਸੰਵਾਦ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਵੱਕ੍ਰ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ :—ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਸ, ਰ ਪ, ਗਮ, ਰਗਮ,

ਮ ਮ ਮ ਧ
ਗਮਪ, ਗੁS ਗੁS ਮਰ ਸ, ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਮਪਨੁ ਨਸੰ, ਜਾਂ ਪਨੁਧਨੁਪ, ਮਪਨਸਂ, ਧਨੁਪ" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਈ ਗਾਇਗ ਇਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਧਿਕਤਰ ਗਾਇਕ-ਵਾਦਕ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ-ਨਿਖਾਦ ਲਾ ਕੇ ਹੀ ਗਾਇਨ-ਵਾਦਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਕ ਦਰਬਾਰੀ ਗਾਇਕ ਬਾਬਾ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਮਲਾਰ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਬਹੁਤ ਸੁਰਤੀ-ਮਧੁਰ ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜ-ਕਲ ਇਸ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਮ ਮ ਨ਼. ਮ ਮ

੧. ਸ, ਰਪ, ਮਪ ਗੁS ਮਰਸ, ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਸ—ਧ਼ਨ਼ਮ਼ਪ਼, ਧ਼ਨ਼ਸਨ਼ਸ, ਰਗਮ ਰਪ ਗੁS ਗੁS ਮਰਸ ।

ਗ਼ ਨ਼. ਮ ਮ ਮ

੨. ਨ਼ਸ, ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਪ਼, ਮ਼—ਧ਼ਨ਼ਸ, ਰਗਮ, ਗਮਪਗਮ, ਰਪ ਗੁS ਗੁS ਮਰਸ—ਗਮਪ, ਧਪ ਮਪ ਗਮ,

ਮ

ਮਪ ਗੁSਮ—ਰ ਸ ।

ਗ ਮ ਮ ਮ ਨੁ

੩. ਸਮ, ਮ, ਰਪਗਮ, ਸਰਗ, ਗਮ, ਮਪ, ਗੁS ਗੁSਮ, ਰਪ, ਨੁਧਨੁਮਪਗਮ, ਮਪ, ਧਨਸਂ, ਧਨੁਪ,

ਮ ਮ ਮ ਗ

ਗਮਪ ਗਮ, ਰਪ, ਨੁਧਨੁਮਪ ਗੁS ਗੁSਮ—ਰ ਸ । ਨ਼ਸਰਗਮ, ਪਮ, ਨੁਧਨੁਪ, ਮ, ਪਧਨਸਂ, ਨਸਂ

ਮ ਮ

ਧਨੁਮਪਗਮ, ਪ ਗੁS ਗੁS ਮਰਸ ।

ਮ

੪. ਸਮਰਪ, ਪਨੁਮਪਗਮ, ਰਗਮ, ਮਪਨੁਧਨੁਪ, ਮਪਗਮ, ਪ ਗੁSਮ—ਗਸ—ਮਰਪ, ਨੁਨੁਮਪ, ਧਪਮ

ਧ ਸਂ ਮ ਮ ਨੁ ਧ ਧ

ਗਮ, ਮਪ, ਪਨੁ ਨਨਸਂ ਸਂਰਂਨਸਂ, ਧਨੁਮਪ, ਧਪਮਪਗਮ, ਪ ਗੁS ਗੁS ਮਰਸ, ਮਪ ਧ ਨ, ਨੁਪ,

ਗ ਧ ਨੁ ਨੁ ਸਂ ਸਂ ਸਂ ਨੁ ਸਂ ਨ

ਮਪਗਮ, ਰਗਮਪਮ, ਪਨੁ ਨਸਂ, ਸਂਰਂਨਸਂ ਧ ਧ ਨ ਨਸਂ ਰਂਸਂ, ਧਨੁਮਪ ਧਨਸਂਰਂਸਂ, ਨਸਂਰਂ ਸਂ, ਧਨੁਪ,

ਮ ਮ

ਮਪਗਮ, ਪ ਗੁS ਗੁS ਮਰਸ ।

ਪ ਧ ਸਂ ਗਂ ਸਂ ਨੁ

੫. ਮਪ ਨੁ ਨ ਨਸਂ, ਸਂਰਂਗਂਮਂ, ਮਂਰਂਸਂ, ਸਂਰਂ ਧਨੁਪ, ਧਪਮਪਗਮ, ਰਗਮ, ਗਮਪਗਮ, ਧਨਸਂਰਂਸਂ, ਨਸਂ

ਮਂ ਨੁ ਸਂ ਮਂ ਮਂ

ਗੁਂS ਮਂ—ਰਂ, ਸਂ—ਨਸਂਰਂਸਂ ਨੁਧਨੁਮਪਨਸਂ ਮਪਸਂ, ਧਨੁਪ, ਮਪ ਧ ਨਸਂ, ਰਂਗਂਮਂ, ਰਂਪਂ ਗੁS ਗੁਂS ਮਂ—

ਮਂ ਸਂ ਨੁ ਸਂ ਸਂ ਨੁ ਸਂ ਮ

ਰਂਸਂ, ਧਨੁਮਪਗਮ, ਨੁਧਨੁਪਮਗਮ, ਮਪ ਧ ਨਸਂ, ਨਸਂ ਰਂਸਂ ਨੁ ਧ ਨਸਂ, ਰਂਨਸਂਧਨੁਮਪ ਗਮ—ਰਪ

ਮ ਮ

ਗੁS ਗੁS ਮ—ਰ ਸ ।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਸਰ ਗਮ ਰਸ, ਮਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਧਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਨਸਂ ਰਂਸਂ ਧਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੨. ਮਮ ਰਸ ਰਗ ਮऽ, ਧਨੁ ਮਪ ਰਗ ਮऽ, ਸਂਰਂ ਨਸਂ ਧਨੁ ਮਪ ਰਗ ਮऽ, ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ ਧਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨ̣ਸ ਰਗ ਮऽ ।

੩ ਸਮ ਰਪ ਮਨੁ ਧਨੁ ਮਪ ਰਗ ਮਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਰਂਗਂ ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ ਧਨੁ ਧਪ ਮਪ ਨਸਂ ਰਂਸਂ ਨੁਨੁ ਪਮ ਗਮ ਰਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੪. ਮਮ ਰ̣ਮ ਮਰ ਮਮ ਰਸ, ਨੁਨੁ ਪ,ਨੁ ਨੁਪ ਨੁਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਰਂਰਂ ਸਂ,ਰਂ ਰਂਸਂ ਰਂਰਂ ਸਂਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਮਂਮਂ ਰਂ,ਮਂ ਮਂਰਂ ਮਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ ਰਂਸਂ ਧਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੫. ਗਮ ਪਮ ਰਸ ਨ̣ਸ, ਪਧ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ, ਮਪ ਧਨ ਸਂਤਂ ਨਸਂ, ਗਂਮਂ ਪਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ, ਸਂਰਂ ਨਸਂ ਧਨੁ ਮਪ, ਧਨ ਸਂਰਂ ਨਸਂ ਨੁਪ, ਮਪ ਗਮ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨ̣ਸ ।

੬. ਸਸ ਰਰ ਪਪ ਗਗ ਮਮ ਪਪ ਗੁਗੁ ਮਮ ਰਸ ਨ̣ਸ, ਸਸ ਰਰ ਪਪ ਗਗ ਮਮ ਪਧ ਨਸਂ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗਮ ਪਗੁ ਮਰ ਸऽ, ਸਸ ਮਰ ਪਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ, ਧਨੁ ਮਪ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੧. ਰਾਗ ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਊਂਨਵਿ ਊਂਨਵਿ ਆਇਆ ਵਰਸੈ ਨੀਰੁ ਨਿਪੰਗੁ ॥
ਨਾਨਕ ਦੁਖੁ ਲਾਗਾ ਤਿਨ੍ ਕਾਮਣੀ ਜਿਨ੍ ਕੰਤੈ ਸਿਉ ਮਨਿ ਭੰਗੁ ॥ ੨ ॥
(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੨੮੦)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
															ਮ
															ਨੁ
															ਊ
	ਮ							ਗ	ਮ			ਮ			ਮ
ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰਸ	ਰ	—	ਸ	ਸ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	—	ਨੁ
ऽ	ਨ	ऽ	ਵਿऽ	ਊ	ऽ	ਨ	ਵਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ਊ
	ਮ							ਗ	ਮ			ਮ			
ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰਸ	ਰ	—	ਸ	ਸ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	—	—
ऽ	ਨ	ऽ	ਵਿऽ	ਊ	ऽ	ਨ	ਵਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ

ਮ												ਮ			
ਨ਼	ਪ	ਨ	—	ਪਨ	ਸੰਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ਼ਧ	ਨ਼	ਪ	—	ਗ਼	ਮ	ਰਸ	
ਵ	ਰ	ਸੈ	S	ਨੀS	SS	ਰ	ਨਿ	ਪੰS	S	S	S	S	S	ਗS	

ਅੰਤਰਾ

	ਨ਼	ਸੰ						ਨ	ਸੰ	ਸੰ					
ਮ	ਧ	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਰੰ	ਨ	ਸੰ	ਨ਼ਧ	ਨ਼	ਪ	ਪ
ਨਾ	S	ਨ	ਕ	ਦੂ	ਖ	ਲਾ	S	ਗਾ	S	ਤਿ	ਨ	ਕਾS	ਮ	ਣੀ	ਜਿਨ
												ਮ			
ਮ	ਰ	ਪ	—	ਨ਼	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਨ਼	ਪ	ਮ	ਪ	ਗ਼	ਮ	ਰਸ	
ਕੰ	S	ਤੇ	S	ਜਿਉ	S	ਮ	ਨ	ਭੰ	S	S	S	S	S	ਗS	

੨. ਰਾਗ ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧ ਲਯ)

ਘਨੁ ਗਰਜਤ ਗੋਬਿੰਦ ਰੂਪ ॥ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਸੁਖ ਚੈਨ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਰਿ ਚਰਨ ਸਰਨ ਤਰਨ ਸਾਗਰ ਧੁਨਿ ਅਨਹਤਾ ਰਸ ਬੈਨ ॥੧॥
ਪਥਿਕ ਪਿਆਸ ਚਿਤ ਸਰੋਵਰ ਆਤਮ ਜਲੁ ਲੈਨ ॥
ਹਰਿ ਦਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਦੈਨ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੭੨)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਰਮ	ਪਮ
														ਘS	ਨS
			ਸ							ਮ					
ਰ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	ਰ	ਪ	ਮ	ਪ	—	ਗ	—	ਮ	—	—	—
ਗ	ਰ	ਜ	S	ਤ	ਗੋ	ਬਿੰ	ਦ	ਰੂ	S	S	S	ਪ	S,	S	S
				ਨ		ਧ		ਮ	ਮ	ਮ					
ਮ	ਪ	ਧਨ	ਸੰਰੰ	ਸੰ	ਸੰ	ਨ਼	ਪ	ਗ਼	ਗ਼	ਗ਼	ਮ	ਰ	ਸ		
ਗੁ	ਨ	ਗਾS	SS	ਵ	ਤ	ਸੁ	ਖ	ਚੈ	S	S	S	S	ਨ		

ਅੰਤਰਾ

ਪਪ
ਹਰਿ

				ਧ									ਸਂ		
ਮ	ਰ	ਪ	—	ਨੁ	ਧ	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ
ਚ	ਰ	ਨ	ऽ	ਸ	ਰ	ਨ	ऽ	ਤ	ਰ	ऽ	ਨ	ਸਾ	ऽ	ਗ	ਰ
				ਸਂ		ਪ		ਮ	ਮ	ਮ					
ਨਸਂ	ਰਂਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧ	ਨੁ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ		
ਧੁऽ	ਨੁऽ	ਅ	ਨ	ਹ	ਤਾ	ਰ	ਸ	ਬੈ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ		

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਮ ਲਯ)

ਇਹੁ ਜਲੁ ਸਭ ਤੈ ਵਰਸਦਾ ਵਰਸੈ ਭਾਇ ਸੁਭਾਇ ॥
ਸੇ ਬਿਰਖੇ ਹਰੀਆਵਲੇ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਹੇ ਸਮਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ਏਨਾ ਜੰਤਾ ਕਾ ਦੁਖ ਜਾਇ ॥ ੧ ॥
(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ. ੩, ਪੰਨਾ ੧੨੮੨)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
	ਸ			ਗ				ਗ				ਮ			
ਰ	ਨੁ	ਸ	ਸ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	ਮ	ਰ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ਇ	ਹੁ	ਜ	ਲ	ਸ	ਭ	ਤੈ	ऽ	ਵ	ਰ	ऽ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ऽ	ऽ
										ਧ		ਮ			
ਮ	ਰ	ਪ	—	ਨੁ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਨਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ਵ	ਰ	ਸੈ	ऽ	ਭਾ	ऽ	ਇ	ਸੁ	ਭਾऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

								ਮਂ						ਧ	
ਮ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨੁ	ਪ
ਸੇ	ऽ	ਬਿ	ਰ	ਖੇ	ऽ	ਹ	ਰੀ	ਆ	ऽ	ऽ	ਵ	ਲੇऽ	ऽऽ	ऽ	ਜੋ
								ਗ				ਮ			
ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ਗੁ	ਰ	ਮੁ	ਖ	ਰ	ਹੇ	ऽ	ਸ	ਮਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੪. ਰਾਗ ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ, ਇਕਤਾਲਾ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ ਹੇ ਗੋਪਾਲ ਹੇ ਦਇਆਲ ਲਾਲ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਪ੍ਰਾਨ ਨਾਥ ਅਨਾਥ ਸਖੇ ਦੀਨ ਦਰਦ ਨਿਵਾਰ ॥੧॥
ਹੇ ਸਮ੍ਰਥ ਅਗਮ ਪੂਰਨਿ ਮੋਹਿ ਮਇਆ ਧਾਰਿ ॥੨॥
ਅੰਧ ਕੂਪ ਮਹਾ ਭਇਆਨ ਨਾਨਕ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰ ॥੩॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੭੩)

ਅਸਥਾਈ

ੴ		੦		੨		੦		੩		੪	
			ਗ						ਮ		
ਸ	ਮ	ਮ	ਮ	—	ਮ	ਗ	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	ਮ
ਹੇ	ऽ	ਗੋ	ਬਿੰ	ऽ	ਦ	ਹੇ	ऽ	ਗੋ	ਪਾ	ऽ	ਲ
						ਮ	ਮ				
ਰ	ਪ	ਪ	ਮ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਹੇ	ऽ	ਦ	ਇਆ	ऽ	ਲ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

									ਸੰ		
ਮ	ਪ	ਨ	ਸੰ	-ਸੰ	ਸੰ	ਨ	ਸੰ	ਰੰ	ਨ	ਸੰ	—
ਪ੍ਰਾ	ऽ	ਨ	ਨਾ	ऽਥ	ਅ	ਨਾ	ऽ	ਥ	ਸ	ਖੇ	ऽ
						ਮ	ਮ				
ਰੰਮੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਨੁਧ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਦੀऽ	ऽ	ਨ	ਦਰ	ਦ	ਨਿ	ਵਾ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੫. ਰਾਗ ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ, ਆੜਾ ਚੌਤਾਲਾ (ਲਗ-ਭਗ ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਵੈਦੁ ਬੁਲਾਇਆ ਵੈਦਗੀ ਪਕੜਿ ਢੰਢੋਲੇ ਬਾਂਹ ॥
ਭੋਲਾ ਵੈਦੁ ਨ ਜਾਣਈ ਕਰਕ ਕਲੇਜੇ ਮਾਹਿ ॥੧॥

(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੨੭੯)

ਅਸਥਾਈ

×		੨		੦		੩		੦		੪		੦	
									ਮ	ਮ	ਮ		
									ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰਸ
									ਵੇ	ऽ	ਦ	ऽ	ਬੁऽ
ਸ	ਰ					ਸ	ਰ		ਨ਼	ਨ਼	ਗ		
ਰ	ਨ਼	ਸ	—	ਸ	—	ਰ	ਨ਼	ਸ	ਸ	ਸ	ਰ	ਗ	ਮ
ਲਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ਦ	ਗੀ	ऽ	ਪ	ਕ	ੜ	ऽ	ਦੰ
			ਮ										
ਪ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਪ	ਮ	ਨ਼	ਪ					
ਦੋ	ऽ	ऽ	ਲੇ	ऽ	ਬਾਂਹ	ऽ	ऽ	ऽ					

ਅੰਤਰਾ

		ਧ						ਸਂ			ਸਂ		
ਮ	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	—
ਭੋ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ਦ	ਨ	ਜਾਂ	ऽ	ਣ	ਈ	ऽ	ऽ
		ਧ						ਸਂ			ਸਂ		
ਮ	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	ਨ਼
ਭੋ	ऽ	ਲਾ	ऽ	ਵੈ	ऽ	ਦ	ਨ	ਜਾ	ऽ	ਣ	ਈ	ऽ	ਕ
	ਮ		⌐	⌐		ਮ							
ਪ	ਗੁ	ਮ	ਮ	ਨ਼	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰਸ					
ਰ	ਕ	ऽ	ਕ	ਲੇ	ਜੇ	ਮਾ	ऽ	ਹਿऽ					

ਨੋਟ—ਇਸ ਸਲੋਕ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮ: ੨ ਦੂਜੇ ਦਾ "ਵੇਲਾ ਵੈਦੁ ਸੁਵੈਦ ਤੂ" ਸਲੋਕ ਭੀ ਇਸ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ।

(ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਜੈਯੰਤ-ਮਲਾਰ

ਵਾਦੀ—ਪ	ਠਾਟ—ਕਾਫੀ	ਸਮਾਂ—ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਅੰਗ।

ਪ ਧ
ਆਰੋਹ—ਸ, ਮ ਰ ਪ, ਨੁ ਨ ਸਂ।

ਸਂ
ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਧਨੁ ਮਪ, ਧਪ ਮਗ, ਰ ਗੁ ਰ ਸ।

ਗ ਮ ਮ ਸ ਗ
ਮੁਖ-ਅੰਗ—ਸ, ਨੁਧ਼ਨ਼ ਸ, ਰ ਗ ਮ ਪ, ਰਪ, ਗੁ ऽ ਗੁ ऽ ਮਰਸ, ਰਨ਼ਸ ਧ਼ਨੁ਼ ਰ, ਰਗੁਰਸ।

ਇਸ ਦਾ ਠਾਟ ਕਾਫ਼ੀ, ਜਾਤੀ ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ (ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ) ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ-ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਅਤੇ ਮਲਾਰ ਦੇ ਮਿਸ਼੍ਰਣ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਗਾਇਕ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਕਸਰ ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਤਕ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿਖਾ ਕੇ ਫਿਰ ਮਲਾਰ ਦੇ ਸੁਰ ਜੋੜ ਦਿੱਤੇ

ਮ ਮ ਮ ਸ ਸ ਗ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :—"ਰਗਮ, ਪ, ਮਗ, ਰਗੁਰਸ, ਨੁਧਨ਼ਸ, ਮਰਪ, ਗੁऽ ਗੁऽ ਮਰਸ, ਰ ਨ਼ਸ ਧ਼ਨੁ਼ ਰ, ਜਾਂ

ਗ ਮ ਮ ਮ
ਰਗਮ, ਰਗੁਰ ਰਪ, ਗੁ ऽ ਗੁ ऽ ਮਰਸ" ਇੰਜ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਮਲਾਰ ਵਿਚ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਅੰਗ ਦਿਖਾਈਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਨਿਕਟ ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ-ਨਿਖਾਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਗਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ ਸਹਿਜ ਹੀ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੈਯੰਤ ਮਲਾਰ

ਸ ਗ ਗ ਸ
ਦਾ "ਰਗੁਰ, ਨੁਧ਼ਪ਼,—ਰ, ਰਗਮ, ਰਗੁਰ, ਨ਼ਸ" ਇਹ ਸੁਰ-ਸਮੂਹ ਰਾਮਦਾਸੀ ਮਲਾਰ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਣਗੇ। ਜੈਯੰਤ-ਮਲਾਰ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਇਕ ਗਲ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਲਾਰ ਅੰਗ ਵਿਖਾਓ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮਲਾਰ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੋ।

ਜੈਯੰਤ-ਮਲਾਰ ਨੂੰ ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਕਰਤਾ ਰੂਪਮੰਜਰੀ-ਮਲਾਰ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ, ਪਰ ਅਜ-ਕਲ ਇਸ ਦਾ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਮਲਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਧੁਰ ਤੇ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ ਗ ਮ ਮ ਗ
੧. ਸ, ਨ਼ਸ, ਧ਼ਨ਼ਰ, ਰਗੁਰਸ, ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਸ, ਰਪ, ਗੁऽਮਰਸ, ਰਨ਼ਸਧ਼ਨ਼ ਰ, ਸ।

ਨ਼. ਨ਼. ਧ਼ ਗ ਗ ਧ਼ ਧ਼ ਗ
੨ ਰਨ਼ਧ਼ਪ਼, ਮ਼ਪ਼ ਧ਼ ਧ਼ ਨ਼, ਸ—ਰਗਮ, ਰਗੁਰ, ਨ਼ਧ਼ਨ਼, ਸ—ਨ਼ਧ਼ਪ਼, ਮ਼ਪ਼ ਨ਼ ਨ਼ਪ਼, ਨ਼ਧ਼ ਨ਼ਸ ਰਗਮ,

ਗ ਮ ਮ
ਰਗੁਰ, ਰਪ ਗੁऽ ਗੁऽ ਮਰਸ।

ਪ ਗ ਮ ਮ ਸ ਗ ਧ਼ ਧ਼ ਧ਼
੩ ਸਮਰਪ, ਨੁਧਨੁਪ, ਗਮ, ਰਗੁਰ, ਰਪ ਗੁऽ ਗੁऽ ਮ—ਰ ਸ, ਰਨ਼ਸ ਧ਼ਨ਼ ਰ—ਨ਼ऽ ਨ਼ऽ ਨ਼ਪ਼, ਮ਼ਪ਼

ਧ਼ ਗ ਗ ਮ ਮ ਪ ਮ ਮ ਸ
ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਸ, ਰਗਮਪ, ਧਪਗਮ ਰਗੁਰ, ਰ ਰਪ, ਨੁਧਨੁਪ, ਮਪ ਗੁऽ ਗੁऽ ਮਰ, ਨ਼ਧ਼ਨ਼ਸ।

ਗ ਗ ਪ ਧ ਧ ਧ ਧ ਪ ਗ ਮ
੪. ਰਗਮ, ਮਪ, ਨੁਧਨੁਪ, ਮਪਨੁਧਨ, ਨ, ਨੁ ਨੁ ਮਪਨੁਧਨ, ਨਸਂ—ਸਂ ਨੁਪ, ਧ ਗਮ ਰਗੁਰ, ਮਪ ਗੁऽ

ਮ ਮ ਮ ਮ ਸ ਗ
ਗੁऽ ਮਰਸ, ਰਪ, ਮਪਨੁਧਨਸਂ, ਰਂਸਂ, ਰਂਨੁਧਨੁਪ, ਮਪ ਗੁऽ ਗੁऽ ਮਰਸ, ਰਨ਼ਸ ਧ਼ਨ਼ਰ, ਰਗੁਰਸ।

ਧ ਧ ਧ ਧ ਧ ਧ ਧ ਸਂ ਸਂ ਗਂ ਗਂ
੫. ਮਪਨੁਧਨ, ਨੁ ਨੁਪ, ਮਪ ਨੁ ਨੁ ਨ—ਨੁ ਨਸਂ, ਨੁਧਨਸਂ, ਰਂ ਨਸਂ ਧਨੁ ਰਂ, ਰਂਗੁਂਰਂਸ, ਨੁਧਨੁਪ, ਮਪ

ਮ ਮ ਮ ਨੁ ਸਂ ਸ ਗਂ ਗਂ ਗਂ
ਗਮ ਰਪ ਗੁऽ ਗੁऽ ਮਰऽਸ। ਮਪ ਧ ਨਸਂ, ਨੁਧਨਸਂ, ਰਂਸਂ, ਰਂਨਸਂ ਧਨੁਰਂ, ਰਂਗਂਮਂ, ਰਂਗੁਂਰਂਸਂ, ਨੁਧ

ਧ ਧ ਗਂ ਮਂ ਮਂ ਧ
ਨੁਪ, ਨੁ ਨੁਪ, ਮਪਨੁਧਨਸਂ, ਰਂਨਸਂ, ਮਪਨੁਧਨਸਂਰਂਸਂ, ਰਂਗਂਮਂ, ਰਂਪਂ ਗੁਂऽ ਗੁਂऽ ਮਂਰਂ, ਸਂ—ਨੁਪ, ਮਪ

ਗ ਮ ਮ
ਗਮ ਰਗੁਰ, ਮਰ ਪਮ ਨੁਪ ਗੁऽ ਗੁऽ ਮਰ, ਸ।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਨ਼ਸ ਰਗੁ ਰਸ, ਰਗ ਮਪ ਗਮ ਰਗੁ ਰਸ, ਨ਼ਸ ਰਗ ਮਪ ਨੁਧ ਨੁਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਮਰ ਪਮ ਨੁਧ ਨਸਂ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੨. ਮ਼ਪ਼ ਨੁ਼ਧ਼ ਨ਼ਸ ਰਗੁ ਰਸ, ਮ਼ਪ਼ ਨੁ਼ਧ਼ ਨ਼ਸ ਰਗ ਮਗ ਰਗੁ ਰਸ, ਮ਼ਪ਼ ਨੁ਼ਧ਼ ਨ਼ਸ ਰਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ,

ਮ਼ਪ਼ ਨੁ਼ਧ਼ ਨ਼ਸ ਮਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਮ਼ਪ਼ ਨੁ਼ਧ਼ ਨ਼ਸ ।

੩. ਨ਼ਸ ਰਗੁ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਨ਼ਸ ਰਗ ਮਪ ਗਮ ਰਗੁ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਨ਼ਸ ਰਗ ਮਪ ਗਮ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਨ਼ਸ ਰਗ ਮਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨ਼ਸ ।

੪. ਮਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਮਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਰਂਗੁਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਮਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਰਂਪਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੫. ਰਗ ਗ,ਰ ਮਮ ਰਗੁ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਗਮ ਮ,ਰ ਪਪ ਪਨੁ ਧਨੁ ਮਪ ਨੁਧ ਨੁਧ ਸਂਨ ਸਂਰਂ ਸਂਰਂ ਨਸਂ, ਰਂਗਂ ਰਂਗਂ ਮਂਮਂ ਰਂਗੁਂ ਰਂਸਂ ਨਸਂ ਸਂਰਂ ਰਂ,ਨ ਸਂਸਂ, ਨਸਂ ਧਨੁ ਮਪ ਪਨੁ ਨੁ,ਮ ਪਪ ਮਪ ਧਪ ਮਗ ਰਗ ਗ,ਰ ਮਮ ਰਗੁ ਰਸ ਨ਼ਸ ।

੬. ਸਰ ਸਸ, ਰਗੁ ਰਰ ਗਮ ਗਗ, ਮਪ ਮਮ, ਪਧ ਪਪ, ਨਸਂ ਨਨ ਸਂਰਂ ਸਂਸਂ, ਰਂਗੁਂ ਰਂਰਂ, ਮਂਮਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ, ਨੁਨੁ ਧਨੁ ਮਪ, ਮਮ ਗੁਮ ਰਸ ਰਗੁ ਰਸ, ਮਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਮਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਮਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ।

੧. ਰਾਗ ਜੈਜੈਵੰਤ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਕਿਆ ਉਠਿ ਉਠਿ ਦੇਖਹੁ ਬਪੁੜੇ ਇਸੁ ਮੇਘੈ ਹਥਿ ਕਿਛੁ ਨਾਹਿ ॥
ਜਿਨਿ ਏਹੁ ਮੇਘੁ ਪਠਾਇਆ ਤਿਸੁ ਰਾਖਹੁ ਮਨ ਮਾਂਹਿ ॥
ਤਿਸ ਨੋ ਮੰਨਿ ਵਸਾਇਸੀ ਜਾ ਕਉ ਨਦਰ ਕਰੇਇ ॥
ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਬਾਹਰੀ ਸਭ ਕਰਣ ਪਲਾਹ ਕਰੇਇ ॥ ੨ ॥
(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੨੮੦)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਮ	
														ਰ	ਪ
														ਕਿਆ	S
ਮ						ਮ		ਗ							
ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਰ	—	—	ਗ	ਰ	—	—	ਰਪ
ਉ	ਠਿ	ਉ	ਠਿ	ਦੇ	ਖਹੁ	ਬ	ਪੁ	ੜੇ	S	S	S	S	S	S	ਕਿਆ
ਮ						ਸ		ਗ							
ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਰ	—	—	ਗ	ਰ	—	—	—
ਉ	ਠਿ	ਉ	ਠਿ	ਦੇ	ਖਹੁ	ਬ	ਪੁ	ੜੇ	S	S	S	S	S	S	S
				ਪ		ਸਂ						ਮ			
ਮ	ਰ	ਪ	—	ਨੁ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਸਂਨ	ਰਂਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰਸ	ਰਪ
ਇ	S	ਸ	S	ਮੇ	S	ਘੇ	S	ਹS	ਥS	ਕਿ	ਛ	ਨਾ	S	ਹਿS,	ਕਿਆ

ਅੰਤਰਾ

				ਪ								ਨ			
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	—	—	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
ਜਿ	ਨ	ਦੇ	ਹੁ	ਮੇ	S	ਘ	ਪ	ਠਾ	S	S	S	ਇਆ	S	S	S
ਨ		ਸਂ		ਗਂ								ਮ			
ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਨੁ	ਰਂ	ਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂਨ	ਰਂਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰਸ	ਰਪ
ਤਿ	ਸ	ਰਾ	S	ਖਹੁ	S	ਮ	ਨ	ਮਾਂS	SS	S	S	S	S	ਹਿS,	ਕਿਆ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਜੈਜੈਵੰਤ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜਿਨਿ ਧਨ ਪਿਰ ਕਾ ਸਾਦੁ ਨ ਜਾਨਿਆ ਸਾ ਬਿਲਖ ਬਦਨ ਕੁਮਲਾਨੀ ॥
ਭਈ ਨਿਰਾਸੀ ਕਰਮ ਕੀ ਫਾਸੀ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਨੀ ॥ ੧ ॥
ਬਰਸੁ ਘਨਾ ਮੇਰਾ ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਆਇਆ ॥
ਬਲਿ ਜਾਵਾਂ ਗੁਰ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਆਣਿ ਮਿਲਾਇਆ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਨਉਤਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸਦਾ ਠਾਕੁਰ ਸਿਉ ਅਨਦਿਨੁ ਭਗਤਿ ਸੁਹਾਵੀ ॥
ਮੁਕਤਿ ਭਏ ਗੁਰਿ ਦਰਸੁ ਦਿਖਾਇਆ ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਭਗਤਿ ਸੁਹਾਵੀ ॥ ੨ ॥
ਹਮ ਥਾਰੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਜਗੁ ਤੁਮਰਾ ਤੂ ਮੇਰਾ ਹਉ ਤੇਰਾ ॥
ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਨਿਰੰਜਨੁ ਪਾਇਆ ਬਹੁਰਿ ਨ ਭਵਜਲਿ ਫੇਰਾ ॥ ੩ ॥
ਅਪੁਨੇ ਪਿਰ ਹਰਿ ਦੇਖਿ ਵਿਗਾਸੀ ਤਉ ਤਨ ਸਾਚੁ ਸੀਗਾਰੋ ॥
ਅਕੁਲ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿਉ ਸਚਿ ਸਾਚੀ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੋ ॥ ੪ ॥
ਮੁਕਤਿ ਭਈ ਬੰਧਨ ਗੁਰਿ ਖੋਲ੍ਹੇ ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਪਤਿ ਪਾਈ ॥
ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਰਿਦ ਅੰਤਰਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਈ ॥ ੫ ॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੨੫੫)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
ਨ਼		ਸ								ਧ		ਮ			
ਸ	ਰਸ	ਧ਼	ਨੁ਼	ਨੁ	—	ਪ	ਪ	ਧਨ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ਬ	ਰऽ	ਸ	ਘ	ਨਾ	ऽ	ਮੇ	ਰਾ	ਪਿ	ਰ	ਘ	ਰ	ਆ	ऽ	ਇਆ	ऽ
ਧ਼	ਧ਼	ਧ਼						ਗ			ਗ	ਤ			
ਨੁ਼	ਨੁ਼	ਨੁ਼	ਧ	ਨ਼	—	ਸ	ਸ	ਰ	ਗ	ਮ	ਰ	ਗੁ	ਰਰ	ਸ	ਸ
ਬ	ਲ	ਜਾ	ऽ	ਵਾ	ऽ	ਗੁ	ਰ	ਅ	ਪ	ਨੇ	ऽ	ਪ੍ਰੀ	ਤਮ	ਜਿ	ਨ
						ਧ		ਮ	ਮ	ਮ					
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਧਨ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਹ	ਰਿ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਆऽ	ऽ	ਣ	ਮਿ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

				ਧ											
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਨ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ
ਜਿ	ਨ	ਧ	ਨ	ਪਿ	ਰ	ਕਾ	ऽ	ਸਾ	ऽ	ਦ	ਨ	ਜਾ	ऽ	ਨਿਆ	ऽ-
															ਸਾ
								ਗਂ							
ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਧ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	—
ਬਿ	ਲ	ਖ	ਬ	ਦ	ਨ	ਕੁ	ਮ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ

		ਧ													
ਮ	ਪ	ਨੁਧ	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	—	ਨ	ਨ	ਸੰ	ਸੰ	ਨੁਧ	ਨੁ	ਪ	—
ਭ	ਈ	ऽऽ	ਨਿ	ਰਾ	ऽ	ਸੀ	ऽ	ਕ	ਰ	ਮ	ਕੀ	ਛਾऽ	ऽ	ਸੀ	ऽ
						ਧ		ਮ	ਮ	ਮ					
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਧਨ	ਸੰ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਬਿ	ਨ	ਗੁ	ਰ	ਭੁऽ	ਰ	ਮ	ਭੁ	ਲਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਜੈਯੰਤ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸੀ ਕਾਮਣੀ ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਿਉ ਪਿਆਰੁ ॥
ਮਨੁ ਤਨੁ ਰਤਾ ਸਚ ਰੰਗਿ ਇਕੋ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ ॥
ਬਿਖਿਆ ਰੰਗ ਕੂੜਾਵਿਆ ਦਿਸਨਿ ਸਭੇ ਛਾਰੁ ॥
ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਵਣੀ ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਪੀਵਣਹਾਰੁ ॥
ਵਣੁ ਤਿਣੁ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਿ ਮਉਲਿਆ ਸੰਮ੍ਰਥ ਪੁਰਖ ਅਪਾਰੁ ॥
ਹਰਿ ਮਿਲਣੈ ਨੋ ਮਨੁ ਲੋਚਦਾ ਕਰਮਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ ॥
ਜਿਨੀ ਸਖੀਏ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਇਆ ਹੰਉ ਤਿਨ ਕੈ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰ ॥
ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜੀ ਮਇਆ ਕਰਿ ਸਬਦਿ ਸਵਾਰਣਹਾਰੁ ॥
ਸਾਵਣੁ ਤਿਨਾ ਸੁਹਾਗਣੀ ਜਿਨ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਉਰਿ ਹਾਰੁ ॥ ੬ ॥

(ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ ਮਾਂਝ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੪)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਮ		ਮ						ਗ						ਮ	
ਰ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	ਧ਼	ਨੁ਼	ਰ	—	—	ਗ	ਰਗ	ਮਪ	ਗ	ਮ
ਸਾ	ऽ	ਵ	ਣ	ऽ	ਸ	ਰ	ਸੀ	ਕਾ	ऽ	ऽ	ਮ	ਣੀऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਨ	ਸੰ	ਨਸੰ	ਰੰਸੰ	ਨੁਧ	ਨੁਪ	ਮਪ	ਨੁਪ	ਗੁਮ	ਰਸ
ਚ	ਰ	ਨ	ਕ	ਮ	ਲ	ਸਿਉ	ऽ	ਪਿਆ ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ		ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽਰ

ਅੰਤਰਾ

				ਧ				ਨ							
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਨ	—	ਸੰ	—	—	ਸੰ	ਨ	—	ਸੰ	—
ਮ	ਨ	ਤ	ਨ	ਰ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ਸ	ऽ	ऽ	ਚ	ਰੰ	ऽ	ਗ	ऽ
ਨ				ਗੰ				ਗੰ							
ਸੰ	—	ਧ	ਨੁ	ਰੰ	—	ਗੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਗੁੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨ	ਸੰ	—
ਇ	ऽ	ਕੋ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਅ	ਧਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ਰ	ऽ

								ਮ	ਮ	ਮ					
ਨ	ਨ	ਸਂ	—	(ਸਂ)	—	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਬਿ	ਖਿ	ਆ	ऽ	ਰੰ	ऽ	ਗ	ਕੂ	ੜਾ	ऽ	ऽ	ਵਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ
ਰ				ਧ											
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਨ	ਸਂ	ਨਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨੁਧ	ਨੁਪ	ਮਪ	ਨੁਪ	ਗੁਮ	ਰਸ
ਦਿ	ऽ	ਸ	ਨ	ਸ	ऽ	ਭੇ	ऽ	ਛਾऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽਰ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੪. ਰਾਗ ਜੈਜੈਵੰਤ-ਮਲਾਰ, ਤ੍ਰਿਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸੀ ਕਾਮਣੀ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਵੀਚਾਰਿ ॥
ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਸੁਹਾਗਣੀ ਗੁਰ ਕੈ ਹੇਤਿ ਅਪਾਰਿ ॥ ੧ ॥

(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੨੮੫)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
	ਸ							ਗ							
	ਰ	ਸਨ਼	ਸ	—	ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਰ	—	—	ਗ	ਰਗ	ਮਪ	ਮਗ	ਰਗੁ
	ਸਾ	ਵऽ	ਣ	ऽ	ਸ	ਰ	ਸੀ	ਕਾ	ऽ	ऽ	ਮ	ਣੀऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ
	ਸ							ਗ							
ਰ	ਰ	ਸਨ਼	ਸ	—	ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਰ	—	—	ਗ	ਰਗ	ਮਪ	ਮਗ	ਰ
ऽ;	ਸਾ	ਵऽ	ਣ	ऽ	ਸ	ਬ	ਸੀ	ਕਾ	ऽ	ऽ	ਮ	ਣੀऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ
ਰ				ਪ				ਨ		ਧ		ਮ			
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਨੁਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ਗੁ	ਰ	ਸ	ਬ	ਦੀऽ	ऽ	ਵੀ	ऽ	ਚਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

						ਸਂ						ਸਂ			
ਰ	ਮ	ਰ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਨ	—	ਸਂ	—
ਨਾ	ऽ	ਨ	ਕ	ਸ	ਦਾ	ऽ	ਸੁ	ਹਾ	ऽ	ऽ	ਗ	ਣੀ	ऽ	ऽ	ऽ
ਗਂ												ਮ			
ਰਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਗਂ	ਰਂ	ਗੁਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨਸਂ	ਰਂਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
ਗੁ	ਰ	ਕੈ	ऽ	ਹੇ	ऽ	ਤ	ਪਿ	ਆऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ

੫. ਰਾਗ ਜੈਯੰਤ-ਮਲਾਰ, ਇਕਤਾਲਾ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਖੇਤਿ ਮਿਆਲਾ ਉਚੀਆ ਘਰੁ ਉਚਾ ਨਿਰਣਉ ॥
ਮਹਲ ਭਗਤੀ ਘਰਿ ਸਰੈ ਸਜਣ ਪਾਹੁਣਿਅਉ ॥
ਬਰਸਨਾ ਤ ਬਰਸੁ ਘਨਾ ਬਹੁੜਿ ਬਰਸਹਿ ਕਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕ ਤਿਨ੍ ਬਲਿਹਾਰਣੈ ਜਿਨ੍ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਇਆ ਮਨੁ ਮਾਹਿ ॥ ੧ ॥

(ਗੂਜਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੫੧੭)

ਅਸਥਾਈ

×		੦		੨		੦		੩		੪	
		ਰ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਧ਼	ਨ਼
		ਬ	ਰ	ਸ	ਨਾ	ऽ	ਤ	ਬ	ਰ	ਸ	ਘ
ਗ											
ਰ	—	ਰ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰ	ਸ	ਨ਼	ਸ	ਧ਼	ਨ਼
ਨਾ	ऽ,	ਬ	ਰ	ਸ	ਨਾ	ऽ	ਤ	ਬ	ਰ	ਸ	ਘ
ਗ			ਨ਼.						ਧ਼		
ਰ	—	ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਪ਼	ਮ਼	ਪ਼	ਪ਼	ਨ਼	ਧ਼	ਨ਼
ਨਾ	ऽ	ऽ	ਬਹੁ	ऽ	ੜ	ਬ	ਰ	ਸਹਿ	ਕਾ	ऽ	ऽ
ਸ	—										
ਹਿ	ऽ	ਬ...									

ਅੰਤਰਾ

						ਧ					
			ਮ	ਪ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਨ	ਸਂ	—	ਨ
			ਖੇ	ਤ	ਮਿ	ਆ	ऽ	ਲਾਂ	ਉ	ऽ	ਚੀ
									ਮ	ਮ	
ਸਂ	—	—	ਨਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁਧ	ਨੁ	ਪਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ
ਆ	ऽ	ऽ,	ਘऽ	ਰ	ਉ	ਚਾऽ	ऽ	ਨਿਰ	ਣਉ	ऽ	ऽ
ਰ	ਸ										
ऽ	ऽ	ਬਰਸ...									

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੬. ਰਾਗ ਜੈਯੰਤ-ਮਲਾਰ, ਝਪਤਾਲ (ਲਗ-ਭਗ ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਬਾਬੀਹਾ ਤੂੰ ਸਚੁ ਚਉ, ਸਚੇ ਸਉ ਲਿਵ ਲਾਇ ॥
ਬੋਲਿਆ ਤੇਰਾ ਥਾਇ ਪਵੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਅਲਾਇ ॥
ਸਬਦੁ ਚੀਨਿ ਤਿਖ ਉਤਰੈ ਮੰਨਿ ਲੈ ਰਜਾਇ ॥
ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ ਝੋਕਿ ਵਰਸਦਾ ਬੂੰਦ ਪਵੈ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ॥
ਜਲ ਹੀ ਤੇ ਸਭ ਊਪਜੈ ਬਿਨੁ ਜਲ ਪਿਆਸ ਨ ਜਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜਲੁ ਜਿਨਿ ਪੀਆ ਤਿਸੁ ਭੂਖ ਨ ਲਾਗੈ ਆਇ ॥੫੫॥

(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੪੨੦)

ਅਸਥਾਈ

×		੨			੦		੩		
ਨ਼			ਸ		ਗ				
ਸ	ਰ	ਸ	ਧ਼	ਨ਼	ਰ	ਗੁ	ਰ	ਸ	—
ਬਾ	ਬੀ	ਹਾ	ऽ	ਤੂੰ	ਸ	ਚ	ਚਉ	ऽ	ऽ
					ਮ	ਮ			
ਮਰ	ਪ	ਨੁਧ	ਨੁ	ਪਪ	ਗੁ	ਗੁਮ	ਰ	ਸ	—
ਸऽ	ਚੇ	ਸਉ	ऽ	ਚਿਤ	ਲਾ	ऽऽ	ਇ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਪ	ਨੁਧ	ਨੁਧ	ਨ	ਸੰ	ਸੰਨ	ਸੰ	—	—
ਬੋ	ਲਿਆ	ਤੇऽ	ऽऽ	ਰਾ	ਥਾ	ਇਪ	ਵੈ	ऽ	ऽ
ਮ	ਪ	ਨੁਧ	ਨੁਧ	ਨ	ਸੰ	ਸੰਨ	ਸੰ	—	ਧਨੁ
ਬੋ	ਲਿਆ	ਤੇऽ	ऽऽ	ਰਾ	ਥਾ	ਇਪ	ਵੈ	ऽ	ऽऽ
ਗੁੰ					ਮ	ਮ			
ਰੰ	ਰੰਗੁੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਨੁਪ	ਗੁ	ਗੁਮ	ਰ	ਸ	—
ਗੁਰ	ਮੁਖ	ਹੋ	ਇ	ऽਅ	ਲਾ	ऽऽ	ਇ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਜੈਯੰਤ-ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਮੀਰਾਂ-ਮਲਾਰ

ਵਾਦੀ—ਪ	ਠਾਟ - ਕਾਫ਼ੀ	ਸਮਾਂ—ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਮੱਧਜ ਰਾਤੀਂ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ, ਨਿਖਾਦ ਤੇ ਧੈਵਤ।

ਮਂ
ਆਰੋਹ—ਨ੍ਸ, ਰ ਮ—ਰ, ਪ, ਨ੍ਧ ਨ੍ਧ ਨਸਂ ।

ਮ
ਅਵਰੋਹ—ਸਂ ਧ੍, ਨ੍ਪ, ਮਪ ਗਮ, ਧਮਪ ਗੁ਼ਙ ਮਰ ਸ।

ਮ ਨ੍
ਮੁਖ-ਅੰਗ—ਮ ਰ ਸ ਰ ਨ੍ਸ, ਗੁ਼ਙ ਮ—ਰ, ਪ—ਨ੍ਙਧ ਨ੍ਙਧ ਨਸਂ, ਧੁ਼ਨ੍ਪ, ਮਗਮ, ਰਮਪਧਮਪ

ਮ ਮ
ਗੁ਼ਙ ਗੁ਼ਙ ਮਰ ਸ।

ਮਲਾਰ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੀਰਾਂ ਮਲਾਰ, ਜਾਂ ਮੀਰਾਂ ਕੀ ਮਲਾਰ ਅਤੇ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਕੀ ਮਲਾਰ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਗ ਕਾਫ਼ੀ ਠਾਟ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦਾ ਹੈ।

ਮੀਰਾਂ ਮਲਾਰ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਪਰ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੁਰ-ਰੂਪ ਲਿਖੇ ਹਨ :—(੧) ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋ ਨਿਖਾਜ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ। (੨) ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਦੋ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਦੋ ਨਿਖਾਦ ਲਗਦੇ ਹਨ। (੩) ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋ ਗੰਧਾਰ, ਦੋ ਧੈਵਤ, ਦੋ ਨਿਖਾਦ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੀਜਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਇਥੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ

ਇਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਮਿਸ਼੍ਰਣ ਹੈ, ਮੀਯਾਂ ਮਲਾਰ ਅੜਾਨਾ ਤੇ ਕਾਨੜਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ਼ੁੱਧ ਗੰਧਾਰ ਤੋਂ ਅਧਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਥੋੜਾ ਠਹਿਰਾਵ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਿਤ ਰਹੇਗਾ। ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ 'ਚ ਨਹੀਂ

ਨ੍.
ਲਗਦਾ, ਪਰ ਕਈ ਵੇਰ "ਸ, ਨ੍ਸ ਧੁ਼ਨ੍ਸਰਗੁ, ਮਰਸ" ਇੰਜ ਦਰਬਾਰੀ ਦਾ ਅੰਗ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਥੋੜਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੁੱਧ ਗੰਧਾਰ ਕੇਵਲ "ਪ ਗ ਮ, ਜਾਂ ਮ ਗ ਮ" ਇੰਜ ਮੱਧਮ-ਪੰਚਮ ਦੇ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਰਾਗ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿਚ

ਮ
"ਰ ਪ ਤੇ ਰ ਮ—ਰ ਪ" ਦੀ ਸੁਰ-ਸੰਗਤੀ ਅਤੇ ਵਿਚ ਵਿਚ "ਰ ਮ ਪ ਧ ਮ ਪ" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਭੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ਼ੁੱਧ ਧੈਵਤ ਤੋਂ ਅਧਿਕ

ਨੁ ਨੁ ਨੁ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁੱਧ ਧੈਵਤ ਕੇਵਲ "ਧ ਧ ਨਸੰ" ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ "ਸੰ ਧੁ ਨਸੰ, ਸੰਰੰਗੁੰ,

ਨੁ
ਮੰਰੰਸੰ, ਜਾਂ ਸੰ ਧੁ, ਨੁਪ" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ

ਮ ਸੰ ਨੁ ਨੁ ਮ ਮ
"ਨ਼ਸ, ਰ, ਮ— ਰ ਪ, ਨੁਪ, ਨੁ਽ਧ ਨੁ਽ਧ ਨ਽ਸੰ—ਧੁ਽ ਨਸੰ, ਰੰਸੰ, ਧੁ਽ ਨੁਪ, ਪ ਗਮ, ਰਮਪਧਮਪ ਗੁ਽

ਮ ਨੁ. ਨੁ.
ਗੁ਽ ਮਰਸ, ਧ਼ ਧ਼ ਨ਼ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਰਚਨਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੰਤ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਅਧਿਕਤਰ ਗਾਇਕ-ਵਾਦਕ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਰਾਮਦਾਸ ਨਾਇਕ (ਗੋਪਾਲ ਨਾਇਕ) ਦੀ ਸਪੁੱਤ੍ਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਭੀ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਬੈਜੂ (ਬੈਜੂ ਬਾਵਰਾ) ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਹੀ ਮਲਾਰ ਦੇ ਇਸ ਮਨੋਹਰ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਮ ਮ ਮ ਧ਼ ਧ਼ ਧ਼
੧. ਸ ਰ ਮ—ਰ, ਸਰਨ਼ਸ, ਮਰਪ, ਮਪਗਮ, ਰਮਪ ਗੁ਽ ਗੁ਽ ਮਰਸ, ਸ ਨ਼ੁ਽ ਨ਼ੁ਽ ਨ਼਽ ਸ—।

ਨੁ. ਨੁ ਨੁ ਨੁ ਨੁ
੨. ਸ, ਨੁਧ਼ਨ਼ਸ, ਧੁ਼਽ ਨੁਪ਼, ਮ਼ਪ਼, ਨੁਧ਼ਨ਼ਸ, ਮਰ ਪਮ ਧਪ, ਮਪ, ਧੁ ਧੁ ਨੁਪ, ਮਪ ਧ ਧ ਨਸੰ, ਰੰਸੰ—

ਨੁ ਨੁ ਮ ਮ
ਧੁ਽ ਨੁਪ, ਮਪਗਮ ਰਮਧ, ਧਨੁਪ, ਮਪ ਗੁ਽ ਗੁ਽ ਮਰਸ।

ਨੁ ਨੁ ਮੰ
੩. ਮਪਨੁਧਨਸੰਰੰਸੰ, ਧੁਨਸੰ, ਰੰਨੁਸੰ, ਸੰਰੰਗੁੰ, ਮੰਰੰਸੰ, ਧੁ਽ ਨੁਪ, ਰਮਪਧਮਪ, ਨੁਧ ਸੰਨ ਰੰਸੰ ਗੁੰ਽ ਮੰਰੰਸੰ,

ਨੁ ਨੁ ਨੁ ਨੁ ਮ ਮ
ਰੰਨੁਸੰ ਧੁਨਸੰਰੰਸੰ, ਧੁਨੁਪ, ਮਪਨੁਧਨਸੰ, ਧੁਨਸੰਰੰਗੁੰ਽ ਮੰਰੰਸੰ, ਧੁਨਸੰਰੰਸੰ, ਧੁਨੁਮਪਗਮ, ਪ ਗੁ਽ ਗੁ਽ ਮਰਸ।

ਨੁ ਨੁ ਨੁ ਮ ਨੁ
੪. ਮਪ, ਧ ਧ ਨਸੰ, ਨਸੰਰੰਨਸੰ—ਧੁ਽ ਨੁਰੰਸੰ, ਰੰਨਸੰਧੁਨੁਮਪ, ਗਮ, ਨੁਧਨਸੰ, ਸੰਰੰਗੁੰ਽ ਮੰਰੰਸੰ, ਧੁਨੁਪ,

ਮ ਨੁ ਨੁ ਮੰ ਮੰ ਮੰ
ਮਪਗਮ, ਰਮਪਧਮਪ, ਗੁ਽ ਮਰਸ, ਮਪ ਧ ਧ ਨਸੰ, ਗੁੰ਽ ਮੰਰੰਸੰ ਮੰਰੰਪੰ, ਗੁੰ਽ ਗੁੰ਽ ਮੰ—ਰੰ, ਸੰ—

ਨੁ ਮ ਮ ਮ
ਨਸੰਰੰ ਧੁ਽ ਨਸੰ, ਧੁਨੁਪ ਮਪ ਗਮ, ਰਪ, ਗੁ਽ ਗੁ਽ ਮਰਸ।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਨ਼ਸ ਰਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗਮ, ਰਮ ਪਨੁ ਧਨ ਸਂऽ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ।
੨. ਨੁਧ਼ ਨ਼ਸ ਰਮ ਰਪ ਗੁਮ ਰਸ, ਨੁਧ਼ ਨ਼ਸ ਮਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਧੁਨੁ ਮਪ ਗਮ ਰਮ ਪਨੁ ਧਨ ਸਂਰਂ ਨਸਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ।
੩ ਨ਼ਸ ਰਰ ਨ਼ਸ ਰਮ ਪਪ ਗੁਮ ਰਰ ਨ਼ਸ, ਨ਼ਸ ਰਮ ਰਪ ਨੁਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗੁਮ ਰਰ ਨ਼ਸ, ਨ਼ਸ ਰਮ ਰਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਧੁਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਰ ਨ਼ਸ।
੪. ਧੁ਼ਨੁ਼ ਮ਼ਪ਼ ਸਰ ਨ਼ਸ, ਧੁ਼ਨੁ਼ ਮ਼ਪ਼ ਸਰ ਗੁਮ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਧੁ਼ਨੁ਼ ਮ਼ਪ਼ ਸਰ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਧੁ਼ਨੁ਼ ਮ਼ਪ਼ ਸਰ ਮਪ ਧੁਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਧੁ਼ਨੁ਼ ਮ਼ਪ਼ ਸਰ ਮਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਧੁਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਧੁ਼ਨੁ਼ ਮ਼ਪ਼ ਸਰ ਮਰ ਪਪ ਨੁਧ ਨਸਂ ਗੁਂਮਂ ਰਂਸਂ ਧੁਨੁ ਮਪ ਗੁਮ ਰਸ।

੧. ਰਾਗ ਮੀਰਾਂ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਘਨ ਗਰਜਤ ਗੋਬਿੰਦ ਰੂਪ ॥ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਸੁਖ ਚੈਨ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਹਰਿ ਚਰਨ ਸਰਨ ਤਰਨ ਸਾਗਰ ਧੁਨਿ ਅਨਹਤਾ ਰਸ ਬੈਨ ॥੧॥
ਪਥਿਕ ਪਿਆਸ ਚਿਤ ਸਰੋਵਰ ਆਤਮ ਜਲੁ ਲੈਨ ॥
ਹਰਿ ਦਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਦੈਨ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੭੨)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਨੁ ਧੁ ਗ	ਨੁ ਧੁ ਰ	ਨੁ ਜ	ਪ ਤ	ਮ ਗ ਗੋ	ਮ ऽ	ਪ ਨੁ ਬਿੰ	ਪ ਦ	ਮ ਗੁ ਰ	ਮ ਗੁ ऽ	ਮ ਗੁ ऽ	ਮ ऽ	ਰ ऽ	ਸ ਪ,	ਸਂ ਰਂ ਘ — ऽ	ਸਂ ਨ — ऽ
ਧ਼ ਨ਼ ਗੁ	ਧ਼ ਨ਼ ਨ	ਧ਼ ਨ਼ ਗਾ	ਧ਼ ऽ	ਨ਼ ਵ	ਨ਼ ਤ	ਸ ਸੁ	ਸ ਖ	ਮ ਰ ਚੈ	ਪ ऽ	ਮ ऽ	ਨੁ ऽ	ਪ ऽ	ਪ ਨ		

ਅੰਤਰਾ

				ਧ		ਸਂ						ਨ			
ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	ਨ਼	ਧ	ਨ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ
ਹਰਿ	ਚ	ਰ	ਨ	ਸ	ਰ	ਨ	S	ਤ	ਰ	S	ਨ	ਸਾ	S	ਗ	ਰ
ਨ	ਮਂ			ਨ਼	ਨ਼	┌	┐	ਮ	ਮ	ਮ					
ਸਂ	ਗੁਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਧੁ	ਨ਼	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ		
ਧੁ	ਨਿ/	ਅ	ਨ	ਹ	ਤਾ	ਰ	ਸ	ਬੈ	S	S	S	S	ਨ		

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੨. ਰਾਗ ਮੀਰਾਂ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਹੇ ਸਖੀ ਜਲਹਰੁ ਬਰਸਨਹਾਰੁ ॥
ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਸਵਨੁ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨੑ ਸਹ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੁ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ ਮ: ੨, ਪੰਨਾ ੧੨੮੦)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
	ਧ਼			ਨ਼								ਮ			
*	ਨ਼	ਧ਼	ਨ਼	ਸ	—	ਸ	—	ਗੁਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ
*	ਸਾ	ਵ	ਣ	ਆ	S	ਇਆ	S	ਹੇS	S	S	ਸ	ਖੀ	S	S	S
		ਧ						ਨ਼	ਨ਼	┌	┐	ਮ	ਮ		
ਮ	ਪ	ਨ਼ਧ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਧੁ	ਨ਼	ਪ	ਗੁ	ਗੁਮ	ਰ	ਸ
ਜ	ਲ	ਹS	ਰ	ਬ	ਰ	ਸ	ਨ	ਹਾ	S	S	S	S	SS	ਰ	S

ਅੰਤਰਾ

				ਪ								ਨ			
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਨ਼	ਧ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
ਨਾ	S	ਨ	ਕ	ਸੁ	ਖ	S	ਸ	ਵ	ਨ	ਸੋ	S	ਹਾ	ਗ	ਣੀ	S
ਮਂ				ਨ਼	ਨ਼	┌	┐	ਮ	ਮ	ਮ					
ਰਂ	ਰਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਧੁ	ਨ਼	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਜਿ	ਨS	ਸ	ਹ	ਨਾ	S	ਲ	ਪਿ	ਆ	S	S	S	S	S	ਰ	S

(ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਮੀਰਾਂ-ਮਲਾਰ, ਚਾਰਤਾਲ (ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਬਾਬੀਹਾ ਤੂੰ ਸਹਜਿ ਬੋਲਿ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਸੁਭਾਇ ॥
ਸਭ ਕਿਛੁ ਤੇਰੈ ਨਾਲਿ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦੀਆ ਦਿਖਾਇ ॥
ਆਪੁ ਪਛਾਣਹਿ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਮਿਲੈ ਵੁਠਾ ਛਹਬਰ ਲਾਇ ॥
ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਵਰਸਦਾ ਤਿਸਨਾ ਭੁਖ ਸਭ ਜਾਇ ॥
ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ ਨ ਹੋਵਈ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਸਵਨਿ ਸੋਹਾਗਣੀ ਸਚੈ ਨਾਮਿ ਸਮਾਇ ॥੫੬॥

(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੪੨੦)

ਅਸਥਾਈ

×		0		੨		0		੩		੪	
ਰ			ਮ								
ਨ਼	ਸ	ਸ	ਰ	ਪ	ਮ	ਨੁਧ	ਨੁਧ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ
ਬਾ	S	ਬੀ	ਹਾ	S	ਤੂੰ	ਸS	ਹS	ਜ	ਬੋ	S	ਲ
		ਨੁ	ਨੁ	⏜					ਨੁ	⏜	
ਰਂ	ਸਂ	ਧੁ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	-ਮ	ਪ	ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ
ਸ	ਚੈ	ਸ	ਬ	ਦ	S	Sਸੁ	ਭਾ	S	ਇ	S	S
									ਮ ⎴		
ਮ	ਪ	ਗਮ	ਮ	—	ਮ	ਪ	ਗ	ਮ	ਨੁ	ਪ	—
ਸ	ਭ	ਕਿS	ਛ	S	ਤੇ	ਰੈ	ਨਾ	ਲ	ਹੈ	S	S
ਮ						ਪ	ਮ	ਮ			
ਰ	ਮ	ਪ	ਪ	ਧ	ਮ	ਨੁਪ	ਗੁ	ਗੁਮ	ਰ	ਸ	—
ਸ	ਤਿ	ਗੁ	ਰ	ਦੀ	ਆ	Sਦਿ	ਖਾ	SS	ਇ	S	S

ਅੰਤਰਾ

								ਨ			
ਮ	ਪ	-ਪ	ਨੁਧ	ਨੁਧ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	—
ਆ	ਪ	Sਪੁ	ਛਾS	SS	ਣਹਿ	ਪ੍ਰੀ	ਤ	ਮ	ਮਿ	ਲੈ	S
	ਨੁ	⏜				ਨ	ਮਂ		ਮਂ		
ਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ	ਮ	ਪ	ਸਂ	ਰਂ	ਪਂ	ਗੁਮਂ	ਰਂ	ਸਂ
ਵੂ	ਠਾ	S	ਛਹ	ਬ	ਰ	ਲਾ	S	S	ਇS	S	S

	ਨੂ								ਨੂ	⏜	
ਸਂ	ਧੁ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਰਂਸਂ	ਧੁ	ਨੁ	ਪ
ਛਿਮ	ਛਿ	ਮ	ਅੰ	ਮ੍ਰਿ	ਤ	ਵ	ਰ	ਸS	ਛਾ	S	S

				ਪ ⌐	¬	ਮ	ਮ				
ਮ	ਪ	ਗ	ਮਮ	ਨੁ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	ਰ	ਸ	—
ਤਿ	ਸ	ਨਾ	ਭੂਖ	ਸ	ਭ	ਜਾ	S	S	ਇ	S	S

—ਅਗਲੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

(ਮੀਰਾਂ-ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਨਟ-ਮਲਾਰ

ਵਾਦੀ—ਮ	ਠਾਟ—ਬਿਲਾਵਲ	ਸਮਾਂ—ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਸ	ਜਾਤੀ—ਸੰਪੂਰਣ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—ਰ ਮ, ਰ ਪ, ਦੀ ਸੁਰ-ਸੰਗਤੀ ।

ਆਰੋਹ—ਸ, ਰ, ਰ ਗ ਮ, ਰ ਮ, ਰ ਪ, ਨੁ ਧ ਨ ਸਂ ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ—ਧ, ਨੁ ਪ ਮਗ, ਰਮऽ ਰ, ਸ ।

ਮੁਖ-ਅੰਗ—ਸ, ਰ ਰ ਗ ਮ, ਮ—ਰ ਪ, ਧ ਨੁ ਪ, ਮ ਪ ਰ ਮ—ਰ, ਸ ।

ਇਹ ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਰਾਤੀਂ । ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ ।

ਇਹ ਰਾਗ ਨਟ ਤੇ ਮਲਾਰ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਨਟ ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਅੰਗ ਰਹੇਗਾ । ਜਿਵੇਂ :—"ਸ, ਰ, ਰਗ, ਰਗਮ, ਮਪ, ਨਟ, ਅਤੇ ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਨੁਧਨਸਂ" ਇਹ ਮਲਾਰ । ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਖਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਲਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਵੱਕ੍ਰ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਨਿਕਟ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਹੈ, ਪਰ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਵਿਚ ਗੌਂਡ ਅੰਗ ਤੇ ਨਟ ਮਲਾਰ ਵਿਚ ਨਟ ਰਾਗ ਦਾ ਅੰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ :—"ਨੁਸ, ਗ ਰ ਮ ਗ, ਰਸ ਜਾਂ ਰਗ ਰਮ, ਰਗਮ" ਇਹ ਗੌਂਡ ਅਤੇ "ਸਰਸ, ਰ, ਰਗ, ਰਗਮ, ਗਮਪ, ਧਪ" ਇਹ ਨਟ । ਇੰਜ ਇਹ ਸੁਰ-ਸਮੂਹ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਕੋਈ ਗਾਇਕ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਭੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਅਧਿਕਤਰ ਗੁਣੀ-ਜਨ ਸ਼ੁੱਧ ਗੰਧਾਰ ਲਾ ਕੇ ਹੀ ਨਟ ਮਲਾਰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਬਾਕੀ ਇਸ ਰਾਗ ਨੂੰ ਗੌਂਡ ਮਲਾਰ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰਕੇ ਗਾਉਣਾ ਹੀ ਗਾਇਕ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਬਹੁਤਾ ਮੱਧਜ ਅਤੇ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਸ ਗ ਗ
੧. ਸ, ਰਸ, ਧ਼ ਨ਼ੁਪ਼, ਪ਼ਸ—ਸ, ਰ, ਰਗਮ, ਮਰ ਸ ।

ਗ ਗ ਗ ਮ ਮ ਗ ਗ ਗ ਗ
੨. ਨਸ, ਰ, ਰਗਮਪ, ਮਪ ਮ, ਰ ਰ ਪ, ਧਪ ਮ ਮਰ, ਸ—ਰਗਮ, ਗਮਪ, ਧਨੁਪ, ਮਪਗਮ, ਰਗਮਪ,
ਮਰ, ਸਰਸ ।

ਮ ਮ ਨ ਨ ਗ ਗ ਗ ਮ ਸਂ ਸਂ
੩. ਰ ਰ ਪ, ਮਪ ਧਸਂ, ਧਪਮ, ਰਗਮਪ ਮ, ਮ—ਰ, ਰਮਰਸ—ਮਪ, ਨੁਧਨਸਂ, ਧਸਂਰਂਸਂ, ਧ—ਨੁਪ,
ਗ ਗ
ਧਪਮ, ਗਮ, ਰਗਮ, ਮਪ ਮ, ਮ—ਰ, ਸ— ।

ਗ ਗਂ ਗ ਮ ਮ ਪ
੪, ਨ਼ਸ, ਰਗਮਪ, ਧਨੁਪ, ਮਪ ਨੁਧਨਸਂ, ਸਂਰਂਸਂ, ਰਂਗਂਮਂਰਂ, ਸਂ—ਸਂਧਨੁਪ, ਗਮਪ ਮ, ਰਮ, ਰਪ, ਨੁਪ,
ਨ ਗਂ ਗਂ ਮਂ ਮਂ ਨ ਗ ਗ
ਧਪਮ, ਮਪ, ਧਸਂ, ਰਂਸਂ, ਰਂਗਂਮਂ, ਮਂਰਂ, ਰਂ ਰਂ ਪਂ, ਮਂਗਂਮਂ—ਰਂ, ਸਂਰਂਸਂ, ਸਂਰਂਨਸਂ, ਧਪਮ, ਰਗਮਪ ਮ,
ਮ ਗ
ਰਮਰਪ ਮ—ਰ, ਸ— ।

ਤਾਨਾਂ

੧. ਸਰ ਗਮ ਪਗ ਮਰ ਸS ਮਪ ਧਨੁ ਪਮ ਪਗ ਮਰ ਸS ਮਪ ਧਨ ਸਂਧ ਨੁਪ ਮਪ ਗਮ ਰਸ ।

੨. ਰਮਰ, ਮਪਮ, ਧਪ ਮਗ ਰਸ, ਧਨਸਂ ਧਨਸਂ ਰਂਰਂ ਨਸਂ ਗਂਗਂ ਰਂਸਂ ਧਪ ਮਗ ਰਗ ਮਪ ਗਮ ਰਸ ।

੩. ਮਮ ਗਮ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਮਰ ਪਪ ਧਨੁ ਧਪ ਗਮ ਰਸ ਨ਼ਸ, ਮਪ ਧਨ ਸਂਰਂ ਸਂਨ ਧਨੁ ਧਪ ਰਗ ਮਪ
ਗਮ ਰਸ ।

੪. ਮਮ ਰ,ਮ ਮਰ ਨ਼ਸ, ਧਧ ਪ,ਧ ਧਪ ਰਗ ਮਪ ਸਰ ਨ਼ਸ, ਰਂਰਂ ਸਂ,ਰਂ ਰਂਸਂ ਧਪ ਰਗ ਮਪ ਸਰ ਨ਼ਸ,
ਮਂਮਂ ਰਂ,ਮਂ ਮਂਰਂ ਸਂਰਂ ਸਂਸਂ ਧਪ, ਰਗ ਮਪ ਸਰ ਨ਼ਸ ।

੧. ਰਾਗ ਨਟ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਬਰਸੁ ਮੇਘ ਜੀ ਤਿਲ ਬਿਲਮੁ ਨ ਲਾਉ ॥
ਬਰਸੁ ਪਿਆਰੇ ਮਨਹਿ ਸਧਾਰੇ ਹੋਇ ਅਨਦੁ ਸਦਾ ਮਨਿ ਚਾਉ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਹਮ ਤੇਰੀ ਧਰ ਸੁਆਮੀਆ ਮੇਰੇ ਤੂ ਕਿਉ ਮਨਹੁ ਬਿਸਾਰੇ ॥
ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੇਰੀ ਕੀ ਨਿਆਈ ਸੋਭ ਨਹੀ ਬਿਨੁ ਭਰਤਾਰੇ ॥੧॥
ਬਿਨਉ ਸੁਨਿਓ ਜਬ ਠਾਕੁਰ ਮੇਰੈ ਬੇਗਿ ਆਇਓ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੇ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਮੇਰੋ ਬਨਿਓ ਸੁਹਾਗੋ ਪਤਿ ਸੋਭਾ ਭਲੇ ਅਚਾਰੇ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੬੭)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
										ਨ					
	ਰਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਮ	ਪ	ਪਧ	ਸੇ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਰਗ	ਮਪ	ਗਮ	ਰ
	ਬਰ	ਸ	ਮੇ	ਙ	ਘ	ਜੀ	ਤਿਲ	ਬਿ	ਲ	ਮ	ਨ	ਲਾS	SS	SS	S
	ਨ̣					ਰ									
ਸ	ਧ̣ਧ̣	ਨ̣ਪ̣	ਪ̣	ਸ	ਸ	ਮ	ਰਰ	ਪ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰਗ	ਮਪ	ਗਮ	ਰ
ਉ,	ਬਿਲ	ਮS	ਨ	ਲਾ	ਉ	ਜੀ	ਤਿਲ	ਬਿ	ਲ	ਮ	ਨ	ਲਾS	SS	SS	S

ਸ
ਉ

ਅੰਤਰਾ

												ਨ			
	ਮ	ਮ	ਪ	ਪਨੁ	ਧ	ਧਨ	ਸਂਨ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
	ਬਰ	ਸ	ਪਿ	ਆS	S	ਰੇS	SS	ਮ	ਨਹਿ	S	ਸ	ਧਾ	S	ਰੇ	S
		ਨ						ਨ		ਮ					
—	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਸਂਰਂ	ਗਂਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਗ	ਮ	ਰਗ	ਮਪ	ਗਮ	ਰ
S	ਹੋ	ਇ	ਅ	ਨS	SS	ਦ	ਸ	ਦਾ	S	ਮ	ਨ	ਚਾS	SS	SS	S

ਸ
ਉ, ਬਰਸ... —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੨. ਰਾਗ ਨਟ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)'

ਘਨਿਹਰ ਬਰਸਿ ਸਗਲ ਜਗੁ ਛਾਇਆ ॥
ਭਏ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭ ਮੇਰੇ ਅਨਦ ਮੰਗਲ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮਿਟੇ ਕਲੇਸ ਤ੍ਰਿਸਨ ਸਭ ਬੂਝੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਮਨਿ ਧਿਆਇਆ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਨਿਵਾਰੇ ਬਹੁਰਿ ਨ ਕਤਹੂ ਧਾਇਆ ॥
ਮਨੁ ਤਨੁ ਨਾਮਿ ਨਿਰੰਜਨਿ ਰਾਤਉ ਚਰਨ ਕਮਲ ਲਿਵ ਲਾਇਆ ॥
ਅੰਗੀਕਾਰੁ ਕੀਓ ਪ੍ਰਭਿ ਅਪਨੈ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਸਰਣਾਇਆ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੬੮)

ਅਸਥਾਈ

×				੨				੦				੩			
ਨ															
ਸ	ਸ	ਰ	ਨ̣	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਰਗ	ਮਪ	ਮਗ	ਰਗ	—	ਮਪ	ਮ	ਗ
ਘ	ਨ	ਹ	ਰ	ਬ	ਰ	ਸ	ਸ	ਗS	ਲS	ਜS	ਗS	S	ਛਾS	ਇਆ	S,
						ਪ		ਸਂ				ਗ	ਮ		
ਮ	ਰ	ਪ	ਮ	ਧ	—	ਮ	ਪ	ਪ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ
ਭ	ਏ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	S	ਲ	ਪ੍ਰੀ	ਤ	ਮ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਮੇ	S	ਰੇ	S
						ਨ		ਮ							
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਧਨ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਰ	—	—	ਗ	ਮਪ	ਧਪ	ਮਪ	ਮਗ
ਅ	ਨ	ਦ	ਮੰ	ਗS	ਲ	ਸੁ	ਖ	ਪਾ	S	S	S	ਇਆ	SS	SS	SS

ਅੰਤਰਾ

							ਸਂ					ਨ			
ਮ	ਪ	—	ਪ	ਨ̣	ਧ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—
ਮਿ	ਟੇ	S	ਕ	ਲੇ	S	ਸ	ਤ੍ਰਿ	ਸ	ਨ	ਸ	ਭ	ਬੂ	S	ਝੀ	S
ਸਂ		ਸਂ	ਸਂ					ਨ				ਸਂ			
ਨ	—	ਨ	ਨ	ਨ	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	(ਸਂ)	—	ਧ	ਨ̣	ਪ	—
ਪਾ	S	ਰ	ਬ੍ਰ	ਹ	ਮ	ਮ	ਨ	ਧਿਆ	S	S	S	ਇਆ	S	S	S
ਮ	ਮ					ਪ		ਸਂ							
ਰ	ਰ	ਪ	ਮ	ਪ	ਪ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	ਮ	ਗ
ਸਾ	S	ਧ	ਸੰ	S	ਗ	ਜਨ	ਮ	ਮ	ਰ	ਨ	ਨਿ	ਵਾ	S	ਰੇ	S
						ਨ		ਮ							
ਮ	ਰ	ਪ	ਪ	ਧਨ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਰ	—	—	ਗ	ਮਪ	ਧਪ	ਮਪ	ਮਗ
ਬਹੁ	S	ਰ	ਨ	ਕS	ਤ	ਹੂ	S	ਧਾ	S	S	S	ਇਆ	SS	SS	SS

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਨਟ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਝਿਮਿ ਝਿਮੇ ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ ਵਰਸੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰਾ ਰਾਮ ॥
ਗੁਰਮੁਖੇ ਗੁਰਮਖਿ ਨਦਰੀ ਰਾਮੁ ਪਿਆਰਾ ਰਾਮ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਪਿਆਰਾ ਜਗਤ ਨਿਸਤਾਰਾ ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਵਡਿਆਈ ॥
ਕਲਿਜੁਗਿ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਬੋਹਿਥਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਰਿ ਲਘਾਈ ॥
ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਸੁਹੇਲੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਰਣੀ ਸਾਰੀ ॥
ਨਾਨਕ ਦਾਤਿ ਦਇਆ ਕਰਿ ਦੇਵੈ ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਨਿਸਤਾਰੀ ॥੧॥

(ਆਸਾ ਛੰਤ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੪੪੨)

ਅਸਥਾਈ

੩				×				੨				੦			
	ਰ							ਨ		ਨ		ਮ		ਮ	
—	ਮ	ਰ	ਸ	ਪ	—	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਰ	ਰਮ	ਰ	ਸ
S	ਝਿ	Sਮ	ਝਿ	ਮੇ	S	ਝਿਮ	ਝਿਮ	ਵਰ	ਸੈ	ਅੰ	ਮ੍ਰਿ	ਧਾ	ਰਾS	ਰਾ	S
						ਨ਼		ਗ				ਗ		ਮ	
ਸ	ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—	ਸਸ	ਢਸ	ਰ	ਗ	ਮ	ਮਪ	ਮ	ਗਮ	ਰ	ਸ
Sਮ,	ਗੁ	ਰ	ਮੁ	ਖੇ	S	ਗੁਰ	ਮੁਖ	ਨਦ	ਰੀ	ਰਾ	ਮਪਿ	ਆ	ਰਾS	ਰਾ	ਸ

ਸ
Sਮ

ਅੰਤਰਾ

									ਨ	ਨ		ਨ			
	ਮਮ	ਪ	ਨਧ	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	ਧ	ਸਂ	ਰਂ	ਸਂ	—	ਧਨੁ	ਪ
	ਰਾਮ	ਨਾ	ਮਪਿ	ਆ	S	ਰਾ	S	ਜਗ	ਤ	ਨਿ	Sਸ	ਤਾ	S	ਰਾS	S
		ਮਂ		ਮਂ						ਨ		ਮ		ਮ	
—	ਸਂ	ਰਂ	ਪਂ	ਗਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	(ਸਂ)	—	ਧ	ਪ	ਰ	ਰਮ	ਰ	ਸ
S,	ਰਾ	S	ਮ	ਨਾ	ਮ	ਵ	ਡਿ	ਆ	S	S	S	ਈ	SS	S	S

—
S ਝਿਮ... —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੪. ਰਾਗ ਨਟ-ਮਲਾਰ, ਤਾਲ-ਰੂਪਕ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਖੇਤਿ ਮਿਆਲਾ ਉਚੀਆ ਘਰੁ ਉਚਾ ਨਿਰਣਉ ॥
ਮਹਲ ਭਗਤੀ ਘਰਿ ਸਰੈ ਸਜਣ ਪਹੁਣਿਅਉ ॥
ਬਰਸਨਾ ਤ ਬਰਸ ਘਨਾ ਬਹੁੜਿ ਬਰਸਹਿ ਕਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕ ਤਿਨ੍ ਬਲਿਹਾਰਣੈ ਜਿਨ੍ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਇਆ ਮਨ ਮਾਹਿ ॥

(ਗੂਜਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੫੧੭)

ਅਸਥਾਈ

⊕			੧		੨		⊕			੧		੨	
ਮ					ਨ		ਗ			ਮ			
ਰ	ਪ	ਪ	ਧਨ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਬ	ਰ	ਸ	ਨਾS	S	S	ਤ	ਬਰ	ਸ	ਘ	ਨਾ	S	S	S
ਨ਼							ਗ			ਗ			
ਸ	—	ਨ਼	ਰ	ਰ	ਸ	—	ਰ	ਗ	ਮਪ	ਮ	—	ਰ	ਸ
ਬਹੁ	S	ੜ	ਬ	ਰ	ਸਹਿ	S	ਕਾ	S	SS	S	S	ਹਿ	S

ਅੰਤਰਾ

ਮ													
ਰ	ਪ	ਪ	ਪਧ	ਨੁਧ	ਧਨ	ਸਂਨ	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	—	—	—
ਖੇ	ਤ	ਮਿ	ਆS	SS	ਲਾS	SS	ਉ	S	ਚੀ	ਆ	S	S	S
ਨ	ਗਂ		ਗਂ				ਨ					ਗ	
ਸਂ	ਰਂ	ਗਂਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰਗ	ਮਪ	ਮ	—
ਘ	ਰ	ਉS	ਚਾ	S	ਨਿ	ਰ	ਣਉ	S	S	SS	SS	S	S

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਨਟ-ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਸੋਰਠ-ਮਲਾਰ

ਵਾਦੀ—ਮ | ਠਾਟ—ਖਮਾਜ | ਸਮਾਂ—ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ।

ਸੰਵਾਦੀ—ਸ | ਜਾਤੀ—ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ | ਵਿਸ਼ੇਸ਼—"ਰ—ਪ, ਤੇ ਮ—ਰ" ਦੀ ਮੀਂਡ ਤੇ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਸਪ੍ਰਸ਼

ਮ ਮ
ਆਰੋਹ—ਸ, ਰ ਮ, ਰ ਮਪ, ਨ ਸਂ ।

ਸਂ ਸਂ ਮ ਮ
ਅਵਰੋਹ—ਰਂ ਨੁ ਧ ਪ, ਮ—ਰ, ਰ ਰ ਮ—ਰ ਸ ।

ਮ ਮ ਸਂ ਪ ਸ
ਮੁਖ-ਅੰਗ—ਸ ਰ ਮ, ਰ ਪ, ਮ ਪ ਨ ਸਂ, ਰਂ ਨੁ ਧ ਪ, ਧ ਮ – ਰ, ਨ਼ ਸ ।

ਇਹ ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ, ਪਰ ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਵੇਤਾ ਇਸ ਨੂੰ ਭੀ ਕਾਫੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੀ ਜਾਤੀ ਓਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ, ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਰਾਤੀਂ । ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਮਲਾਰ ਤੇ ਸੋਰਠ ਦਾ ਮਿਸ਼੍ਰ ਸਰੂਪ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਸੋਰਠ ਜਾਂ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਸੋਰਠ ਅੰਗ ਵਿਖਾ ਕੇ ਮੁੜ ਮਲਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।
ਮ ਮ ਪ
ਜਿਵੇਂ :—"ਸ, ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਮਲਾਰ ਤੇ ਮਪ ਨਸਂ, ਰਂ ਨੁਧਪ, ਧ ਮ—ਰ, ਸੋਰਠ । ਦੂਜਾ—ਸ, ਮ—ਰ,
ਸਂ ਮ ਮ ਪ ਮ ਮ
ਮਪ, ਨੁਧਪ, ਮਪਨਸਂਰਂ, ਨੁਧਪ, ਸੋਰਠ ਅਤੇ ਮਪ, ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਨੁਪ ਰ ਰਮ—ਰ, ਸ" ਇੰਜ ਮਲਾਰ ਦੇ ਸੁਰ ਜੋੜ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਤੋਂ ਰਿਖਭ ਤੇ ਆਣ ਵੇਲੇ ਸ਼ੁੱਧ ਗੰਧਾਰ ਦਾ ਸਪ੍ਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਐਸਾ ਨਾ ਕਰਨ ਤੇ ਸਾਰੰਗ ਦਾ ਅੰਗ ਆਏਗਾ ।

ਕਈ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਘੁੰਡਿਆ ਮਲਾਰ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਇਕ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਂਗ ਹੈ, ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਮਲਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਅਧਿਕਤਰ ਮੱਧਜ ਤੇ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ੑ ਮ ਮ   ਮ   ਮ ਮ   ਸ
੧, ਸ, ਰ, ਰਮ, ਮਪ ਰ—ਰ ਰਮ—ਰ, ਨ਼ਸ ।

ਮ ਮ   ਮ   ਮ ਮ   ਮ
੨. ਮ—ਰਪ, ਮਪ, ਨ਼ਧਪ, ਮ—ਰ, ਰ ਰਮ, ਰਮਪ, ਨ਼ਧਪ, ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਮਪ ਮ—ਰ, ਸ ।

ਮ ਮ
੩, ਮਰ, ਰਮ ਰਪ, ਮਪ, ਮਪਮਰਮ, ਮਪਨਸਂ, ਨ਼ਧਪ, ਮਪਰ, ਰ ਰਮ—ਰ ਸ । ਮਪਨਸਂ, ਨਸਂਰਂ,
ਸਂ   ਮ ਮ   ਸਂ   ਮਂ ਮਂ   ਸਂ
ਨ਼ਧਪ, ਮਪਸਂ, ਨ਼ਧਪ, ਧਮ—ਰ, ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਮਪਨਸਂ, ਨਸਂ, ਰਂ ਰਂ ਮਂ—ਰਂ ਨ, ਸਂ—ਨਸਂਰਂ
ਮ   ਮ ਮ   ਮ   ਪ   ਸ
ਨ਼ਧਪ, ਰਮਪਨਸਂ, ਨਸਂ, ਨਸਂਰਂਨ਼ਧਪ, ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਮਪਧ ਮ—ਰ, ਨ਼ਸ ।

ਮਂ   ਮਂ ਮਂ
੪. ਸਰਮ, ਰਮਪ, ਮਪਨ਼ਧਨਸਂ, ਰਂਸਂ, ਰਂਨਸਂ ਨ਼ਧਨਸਂ, ਰਂਮਂ—ਰਂ, ਰਂਪਂ, ਰਂ ਰਂਮਂ—ਰਂ, ਨਸਂ ਪਨਸਂਰਂ
ਪ   ਮ ਮ   ਮਂ   ਸਂ
ਨ਼ਧਪ, ਮਪਧਸਂ, ਧਪਮ—ਰ, ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਮਪਨਸਂਰਂ, ਰਂਮਂਰਂ, ਰਂਮਂਪਂ, ਮਂ—ਰਂ, ਨਸਂ, ਮਪਨ਼ਧਨਸਂ,
ਮ ਮ   ਸ
ਰਂ ਨ਼ਧਪ, ਧਪਮਰ, ਰ ਰਮ, ਰਮਪ, ਮ—ਰ, ਨ਼ ਸ— ।

੧. ਰਾਗ ਸੋਰਠ-ਮਲਾਰ, ਤ੍ਰਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਹੇ ਸਖੀ ਜਲਹਰੁ ਬਰਸਨਹਾਰੁ ॥
ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਸਵਨੁ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨੑ ਸਹ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੁ ॥੨॥
(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੨, ਪੰਨਾ ੧੨੮੦)

੩				×				੦				੨			
															ਮ ਸਾ
ਪ	ਧ	—	ਮ	ਰ	—	ਸ	—	ਮ	ਰ	ਮ	ਪ	ਨ਼	ਧ	ਪ	—
ਸ	ਵ	ਸ	ਣ	ਆ	ਸ	ਇਆ	ਸ	ਹੇ	ਸ	ਸ	ਸ	ਖੀ	ਸ	ਸ,	ਸ
ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ ਸਂ	ਸਂ	ਪ ਨ਼	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	—	ਸ	
ਜ	ਲ	ਹ	ਰ	ਬ	ਰ	ਸ	ਨ	ਹਾ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਰ	

ਅੰਤਰਾ

												ਸਂ			
ਮ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	—
ਨਾ	ऽ	ਨ	ਕ	ਸੁ	ਖ	ऽ	ਸ	ਵ	ਨ	ਸੋ	ऽ	ਹਾ	ਗ	ਣੀ	ऽ
								ਪ							
ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ	ਰ	—	ਸ	
ਜਿ	ਨ	ਸ	ਹੁ	ਨਾ	ऽ	ਲ	ਪਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	

੨. ਰਾਗ ਸੋਰਠ-ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਘਨਿਹਰ ਬਰਸ ਸਗਲ ਜਗੁ ਛਾਇਆ ॥
ਭਏ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭ ਮੇਰੇ ਅਨਦ ਮੰਗਲ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮਿਟੇ ਕਲੇਸ ਤ੍ਰਿਸਨ ਸਭ ਬੂਝੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਮਨਿ ਧਿਆਇਆ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਨਿਵਾਰੇ ਬਹੁਰਿ ਨ ਕਤਹੂ ਧਾਇਆ ॥੧॥
ਮਨੁ ਤਨੁ ਨਾਮਿ ਨਿਰੰਜਨਿ ਰਾਤਉ ਚਰਨ ਕਮਲ ਲਿਵ ਲਾਇਆ ॥
ਅੰਗੀਕਾਰੁ ਕੀਉ ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੈ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਸਰਣਾਇਆ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੬੮)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
ਪ															
ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	ਰ	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪਰ	—	ਮ	ਪ
ਘ	ਨ	ਹ	ਰ	ਬ	ਰ	ਸ	ਸ	ਗ	ਲ	ਜ	ਗ	ਛਾऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ
ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	ਰ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਪ	—	ਪ	—
ਘ	ਨ	ਹ	ਰ	ਬ	ਰ	ਸ	ਸ	ਗ	ਲ	ਜ	ਗ	ਛਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ
ਮ		ਮ	ਮ					ਮ	ਮ			ਸ			
ਰ	ਰ	ਰ	ਰ	ਪ	—	ਧ	ਮ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਨ਼	—	ਸ	—
ਭ	ਏ	ਕਿ	ਰ	ਪਾ	ऽ	ਲ	ਪ੍ਰੀ	ਤ	ਮ	ਪ੍ਰ	ਭ	ਮੇ	ऽ	ਰੇ	ऽ
ਮ	ਮ														
ਰ	ਰ	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	—	—	ਨੁਧ	ਪਮ	ਰ	ਮ
ਅ	ਨ	ਦ	ਮਂ	ਗ	ਲ	ਸੁ	ਖ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

ਮ	ਮ	—	ਮ	ਪ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	—
ਮਿ	ਟੇ	ऽ	ਕ	ਲੇ	ऽ	ਸ	ਤ੍ਰਿ	ਸ	ਨ	ਸ	ਭ	ਬੂ	ऽ	ਝੀ	ऽ
ਨ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	—
ਪਾ	ऽ	ਰ	ਬ੍ਰ	ਹ	ਮ	ਮ	ਨ	ਧਿਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ऽ	ऽ
				ਸਂ				ਮ				ਸ			
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਨੁ	ਧ	ਮ	—	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਨ੍	—	ਸ	—
ਸਾ	ਧ	ਸੰ	ਗ	ਜ	ਨ	ਮ	ऽ	ਮ	ਰ	ਨ	ਨਿ	ਵਾ	ऽ	ਰੇ	ऽ
ਮ															
ਰ	—	ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨ	—	ਸਂ	—	—	—	ਨੁਧ	ਪਮ	ਰ	ਮ
ਬਹੁ	ऽ	ਰ	ਨ	ਕ	ਤ	ਹੂ	ऽ	ਧਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇਆ	ऽऽ	ऽ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੩. ਰਾਗ ਸੋਰਠ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਰੁਤਿ ਬਰਸੁ ਸੁਹੇਲੀਆ ਸਾਵਣ ਭਾਦਵੇ ਅਨੰਦ ਜੀਉ ॥
ਘਣ ਉਨਵਿ ਵੁਠੇ ਜਲ ਥਲ ਪੂਰਿਆ ਮਕਰੰਦ ਜੀਉ ॥
ਪ੍ਰਭੁ ਪੂਰਿ ਰਹਿਆ ਸਰਬ ਠਾਈ ਹਰਿ ਨਵ ਨਿਧਿ ਗ੍ਰਿਹ ਭਰੇ ॥
ਸਿਮਰਿ ਸੁਆਮੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਕੁਲ ਸਮੂਹਾ ਸਭਿ ਤਰੇ ॥
ਪ੍ਰਿਅ ਰੰਗਿ ਜਾਗੇ ਨਹ ਛਿਦ੍ਰ ਲਾਗੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਸਦ ਬਖਸਿੰਦੁ ਜੀਉ ॥
ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੰਤੁ ਪਾਇਆ ਸਦਾ ਮਨਿ ਭਾਵੰਦੁ ਜੀਉ ॥੪॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਛੰਤ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੯੨੮)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
														ਮ	ਪ
														ਰੁ	ਤ
ਮਪ	ਨੁਧ	ਪ	—	ਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਮ	—	—	—	ਮ	ਰ	ਮ	ਪ
ਬऽ	ਰऽ	ਸ	ऽ	ਸੁ	ਹੇ	ऽ	ਲੀ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	ਰੁ	ਤ
ਮਪ	ਨੁਧ	ਪ	—	ਮ	ਰ	ਸ	ਰ	ਮ	—	—	ਪ	ਰ	—	ਸ	—
ਬऽ	ਰऽ	ਸ	ऽ	ਸੁ	ਹੇ	ऽ	ਲੀ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

ਮ	ਰ	ਮ	ਪ	ਸੰ	ਸੰ	ਨੁ	ਧ	ਮ	—	ਮ	ਪ	ਰ	—
ਸਾ	ऽ	ਵ	ਣ	ਭਾ	ਦ	ਵੇ	ਅ	ਨੰ	ऽ	ਦ	ਜੀ	ਉ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

								ਮੰ		ਮੰ					
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਪ	ਨ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਰੰ	—	ਰੰ	ਮੰ	ਰੰ	ਰੰ	ਸੰ	ਸੰ
ਘ	ऽ	ਨ	ऽ	ਉ	ऽ	ਨ	ਵ	ਵੂ	ऽ	ਠੇ	ऽ	ਜ	ਲ	ਥ	ਲ

ਪ	ਨ	—	ਨ	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰ	ਨੁ	ਧ	ਮ	ਪ	ਰ	—	
ਪੂ	ऽ	ऽ	ਰਿ	ਆ	ऽ	ਮ	ਕ	ਰੰ	ऽ	ਦ	ਜੀ	ਉ	ऽ	ਰੁਤ...

—ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੪. ਰਾਗ ਸੋਰਠ-ਮਲਾਰ, ਤਾਲ-ਚੰਚਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਦਹਦਿਸ ਛਤ੍ਰ ਮੇਘ ਘਟਾ ਘਟ ਦਾਮਨਿ ਚਮਕਿ ਡਰਾਇਓ ॥
ਸੇਜ ਇਕੇਲੀ ਨੀਦ ਨਹੁ ਨੈਨਹ ਪਿਰੁ ਪਰਦੇਸਿ ਸਿਧਾਇਓ ॥੧॥
ਹੁਣਿ ਨਹੀ ਸੰਦੇਸਰੋ ਮਾਇਓ ॥
ਏਕ ਕੋਸਰੋ ਸਿਧਿ ਕਰਤ ਲਾਲੁ ਤਬ ਚਤੁਰ ਪਾਤਰੋ ਆਇਓ। ਰਹਾਉ ॥
ਕਿਉ ਬਿਸਰੈ ਇਹੁ ਲਾਲੁ ਪਿਆਰੋ ਸਰਬ ਗੁਣਾ ਸੁਖਦਾਇਓ ॥
ਮੰਦਰਿ ਚਰਿ ਕੈ ਪੰਥਿ ਨਿਹਾਰਉ ਨੈਨ ਨੀਰਿ ਭਰਿ ਆਇਓ ॥੨॥
ਹਉ ਹਉ ਭੀਤਿ ਭਇਓ ਹੈ ਬੀਚੋ ਸੁਨਤ ਦੇਸਿ ਨਿਕਟਾਇਓ ॥
ਭਾਂਭੀਰੀ ਕੇ ਪਾਤ ਪਰਦੋ ਬਿਨੁ ਪੇਖੇ ਦੂਰਾਇਓ ॥੩।
ਭਇਓ ਕਿਰਪਾਲੁ ਸਰਬ ਕੋ ਠਾਕੁਰੁ ਸਗਰੋ ਦੂਖ ਮਿਟਾਇਓ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਉਮੈ ਭੀਤਿ ਗੁਰਿ ਖੋਈ ਤਉ ਦਇਆਰੁ ਬੀਠਲੋ ਪਾਇਓ ॥੪॥
ਸਭੁ ਰਹਿਓ ਅੰਦੇਸਰੋ ਮਾਇਓ ॥ ਜੋ ਚਾਹਤ ਸੋ ਗੁਰੂ ਮਿਲਾਇਓ ॥
ਸਰਬ ਗੁਨਾ ਨਿਧਿ ਰਾਇਓ ॥ ਰਹਾਉ ਦੂਜਾ॥ (ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੨੪)

ਅਸਥਾਈ

×			੨				੦			੩			
			ਮ				ਸੰ						
			ਰ	ਰ	ਮ	ਪ	ਨ	—	—	ਸੰ	—	—	—
			ਦ	ਹ	ਦਿ	ਸ	ਛ	ऽ	ऽ	ਤ੍ਰ	ऽ	ऽ	ऽ

							ਸੰ			ਧ			
—	—	—	ਸੰ	—	ਸੰ	ਸੰਰੰ	ਨੁ	—	ਧ	ਨੁ	ਨੁ	ਪ	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਮੇ	ऽ	ਘ	ਘऽ	ਟਾ	ऽ	ऽ	ਘ	ਟ	ऽ	ऽ

										ਪ			
—	—	—	ਪ	ਸਂ	ਨ	ਸਂ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਰ	—	ਸ	ਰ
ऽ	ऽ	ऽ	ਦਾ	ऽ	ਮ	ਨਿ	ਚ	ਮ	ऽ	ਕ	ऽ	ऽ	ਡ

ਸ		
ਨ਼	ਸ	—
ਰਾ	ਇਓ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

			ਮ	ਰ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਮ	ਪ	—	—
			ਸੇ	ऽ	ਜ	ਇ	ਕੇ	ऽ	ऽ	ਲੀ	ऽ	ऽ	ऽ
—	—	—	ਨ	—	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਨ	ਸਂ	—	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਨੀ	ऽ	ਦ	ਨਹੁ	ਨੇ	ऽ	ऽ	ਨਹ	ऽ	ऽ	ऽ
							ਸਂ						
—	—	—	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਨੁ	ਧ	ਪ	ਰ	—	ਸ	ਰ
ऽ	ऽ	ऽ	ਪਿ	ਰ	ਪ	ਬ	ਚੇ	ऽ	ऽ	ਸ	ऽ	ऽ	ਸਿ

ਸ		
ਨ਼	ਸ	—
ਧਾ	ਇਓ	ऽ

ਨੋਟ—ਅਗੋਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਦੋ-ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਲਾਓ । (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

(ਸੋਰਠ-ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)

ਰਾਗ ਚਰਜੂ ਕੀ ਮਲਾਰ

ਵਾਦੀ—ਸ	ਠਾਟ—ਕਾਫੀ	ਸਮਾਂ—ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਰਾਤੀਂ।
ਸੰਵਾਦੀ—ਮ	ਜਾਤੀ—ਖਾਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼—"ਸ—ਪ, ਧ—ਗੁ ਗੁ—ਸ" ਦੀ ਸੁਰ-ਸੰਗਤੀ।

ਆਰੋ—ਸ, ਰਨ਼ ਸ, ਰਮ, ਰਪ, ਨ਼ੁਧ ਨਸਂ।

ਅਵਰੋਹ—ਸਂ, ਨ਼ੁਧਪ, ਧ ਗੁS ਗੁS ਰ, ਗੁ—ਸ।

ਮੁਖ-ਅੰਗ—ਸ ਰਮ, ਰਪ, ਨ਼ੁਧਪ, ਮਪਧ ਗੁS ਗੁS ਰ, ਗੁ—ਸ।

ਚਰਜੂ ਕੀ ਮਲਾਰ ਇਕ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਹ ਮਲਾਰ ਅਤੇ ਬਰਵਾ ਰਾਗ ਦੇ ਮਿਸ਼ਣ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਠਾਟ ਕਾਫੀ, ਜਾਤੀ ਖਾਡਵ-ਸੰਪੂਰਣ, ਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵਰਖਾਂ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਕੋਮਲ, ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਮਲਾਰ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਆਰੋਹ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ ਬਰਵਾ, ਜਾਂ ਪੂਰਵਾਂਗ ਵਿਚ ਬਰਵਾ ਤੇ ਉਤ੍ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਮਲਾਰ ਦਾ ਅੰਗ ਦਿਖਾਈਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਚਲਣ "ਰਮ, ਰਪ, ਮਪ, ਨ਼ੁਧਪ, ਧ ਗੁS ਗੁS ਰ, ਗੁ—ਸ, ਮਰਪ, ਨ਼ੁਧ ਨਸਂ, ਪਧਪ, ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਮਪ ਗੁS ਰ, ਗੁਸ, ਸਰਨ਼, ਸ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਐਸੇ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਗਾਇਕ ਦੀ ਖ਼ੂਬੀ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਇਸੇ ਵਿਚ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰਾਗ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਾਇਨ ਕਰ ਵਿਖਾਏ। ਬਰਵਾ ਤੇ ਮਲਾਰ ਦਾ ਇਹ ਭੀ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ ਤਿੰਨੇ ਸਪਤਕਾਂ ਵਿਚ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰ-ਵਿਸਥਾਰ (ਆਲਾਪ)

ਮ ਮ ਮ

੧. ਸ, ਸਰਗੁ, ਰਗੁ, ਸਰਨ਼, ਸ—ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਮਪ ਗੁS ਰ ਗੁ—ਸ, ਰਨ਼ਸ— ।

ਮ ਮ ਮ ਮ ਮ ਮ

੨. ਸ—ਨ਼ਸ, ਪ਼ਧ਼ ਮ਼ਪ਼, ਨੁ਼ਧ਼ਨ਼ਸ, ਮਰ, ਰਪ, ਮਪ, ਨੁਧਪ, ਮਪਧ ਗੁS ਗੁS ਰ, ਰ ਰਪ, ਮਪ ਗੁS ਰ,

ਗੁ—ਸਨ਼, ਸ— ।

ਮ ਮ ਮ ਰ ਮ ਮ

੩. ਰ ਰ ਮਰਪ, ਮਪ ਨੁਧਨਸਂ, ਪਧ ਮਪ ਗੁS ਰ, ਮਰਪ, ਨੁਧਪ, ਰਮ, ਰਪ, ਮਪਧ ਗੁS ਰ, ਗੁਸ, ਮਰ

ਮ ਸਂ ਸਂ ਮ਼ ਮ ਮ

ਪਮਪ, ਰਮਰਪ, ਮਪ ਨੁਧ ਨ, ਨਸਂ ਨੁ ਧਮ, ਰ ਰਮਪ, ਮਪਨੁਧਪ, ਮਪਸਂ, ਪਧ ਮਪ ਗੁS ਰ

ਗੁ—ਸ ।

ਮਂ ਮ ਮ

੪. ਮਪ ਨਸਂ, ਨਸਂਰਂ, ਰਂਮਂਰਂ, ਸਂਰਂ ਰਂਗੁਂ—ਸਂ, ਪਧਮਪਸਂ, ਨੁਧਮ, ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਮਪ ਨੁਧਨਸਂਰਂਸਂ, ਨੁਧ

ਮ ਮ ਮ ਮਂ ਸਂ

ਮਪ, ਰਮਰਪ, ਮਪਧ ਗੁS ਗੁS ਰ, ਗੁ—ਸ, ਰਮਪ, ਮਪ ਨਸਂ, ਸਂਰਂ ਗੁਂS ਰਂਗੁਂ, ਸਂਰਂਨ, ਨਸਂ,

ਮ

ਸਂਰਂਨੁ, ਧਮਪਸਂ—ਪ, ਪਧਪ ਗੁS ਰ, ਗੁਸ । ਮਪਸਂ, ਪਧਮਪਸਂ, ਮਪਨਸਂ, ਮਪਨੁਧਨਸਂ, ਮਪਨਸਂਰਂ

ਮਂ ਮਂ ਮਂ ਮਂ ਮ ਮ ਮ

ਗੁਂS ਰਂਗੁਂ—ਸਂ, ਰਂਮਂਰਂਪਂ, ਗੁਂS ਗੁਂS ਰਂ, ਗੁਂਸਂ, ਸਂਰਂਨ, ਨਸਂ—ਸਂਰਂਨੁ, ਧਮ, ਰ ਰਮ, ਰਪ, ਮਪ, ਧਪ,

ਮ

ਧ ਗੁS ਰ, ਗੁ—ਸਰਨ਼, ਸ— ।

੧. ਰਾਗ ਚਰਜੂ ਕੀ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸੀ ਕਾਮਣੀ ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਿਉ ਪਿਆਰੁ ॥
ਮਨੁ ਤਨੁ ਰਤਾ ਸਚ ਰੰਗਿ ਇਕੋ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ ॥
ਬਿਖਿਆ ਰੰਗ ਕੂੜਾਵਿਆ ਦਿਸਨਿ ਸਭੇ ਛਾਰੁ ॥
ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਵਣੀ ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਪੀਵਣਹਾਰੁ ॥
ਵਣੁ ਤਿਣੁ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਿ ਮਉਲਿਆ ਸੰਮ੍ਰਥ ਪੁਰਖ ਅਪਾਰੁ ॥
ਹਰਿ ਮਿਲਣੈ ਨੋ ਮਨੁ ਲੋਚਦਾ ਕਰਮਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ ॥
ਜਿਨੀ ਸਖੀਏ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਇਆ ਹੰਉ ਤਿਨ ਕੈ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰ ॥
ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜੀ ਮਇਆ ਕਰਿ ਸਬਦਿ ਸਵਾਰਣਹਾਰੁ ॥
ਸਾਵਣੁ ਤਿਨਾ ਸੁਹਾਗਣੀ ਜਿਨ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਉਰਿਹਾਰੁ ॥੬॥

(ਬਾਰਹ ਬਾਹਾ ਮਾਂਝ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੪)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
	ਮ			ਰ										ਮ	
—	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਮ	ਰ	ਪ	—	ਸਂ	—	—	ਸਂ	ਪ	ਧ	ਗੁ	—
ऽ	ਸਾ	ਵ	ਣ	ਸ	ਰ	ਸੀ	ऽ	ਕਾ	ऽ	ऽ	ਮ	ਣੀ	ऽ	ऽ	ऽ
	ਮ					ਮ						ਮ			
ਰ	ਗੁ	ਗੁ	ਰ	ਰਗੁ	ਸ	ਰ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	ਸ
ऽ,	ਚਰ	ਨ	ਕ	ਮऽ	ਲ	ਜਿਉ	ऽ	ਪਿਆ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ
—															
ऽ															

ਅੰਤਰਾ

								ਨ				ਮਂ			
ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਨ	—	ਸਂ	—	ਸਂ	—	ਰਂ	—	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ
ਮ	ਨ	ਤ	ਨ	ਰ	ऽ	ਤਾ	ऽ	ਸ	ऽ	ਚ	ऽ	ਰੰ	ऽ	ਗ	ऽ
								ਮ							
ਪ	—	ਸਂ	—	ਪ	ਨੁ	ਮ	ਪ	ਗੁ	—	—	—	ਰ	ਗੁ	ਸ	—
ਇ	ऽ	ਕੋ	ऽ	ਨਾ	ऽ	ਮ	ਅ	ਧਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਰ	ऽ

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ ।

੨. ਰਾਗ ਚਰਜੂ ਕੀ ਮਲਾਰ, ਤ੍ਰਿਨਤਾਲ (ਮੱਧਜ ਲਯ)

ਜੋਰ ਘਟਾ ਘਨ ਆਏ ਜਹਾਂ ਸਖੀ ਬੂੰਦਨ ਮੇਘ ਭਲੀ ਛਬਿ ਪਾਈ ॥
ਬੋਲਤ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਦਾਦਰ ਅਉ ਘਨ ਮੋਰਨ ਪੈ ਘਨਘੋਰ ਲਗਾਈ ॥
ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਹਮ ਕਾਨ੍ਹਰ ਕੇ ਸੰਗ ਖੇਲਤ ਥੀ ਅਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਬਢਾਈ ॥
ਤਉਨ ਸਮੈ ਦੁਖਦਾਇਕ ਥੀ ਰਿਤ ਅਉਸਰ ਯਾਹਿ ਭਈ ਦੁਖਾਈ ॥੮੭੨॥

(ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਵਤਾਰ)

ਅਸਥਾਈ

੦				੩				×				੨			
	ਮ											ਮ			
	ਰ	ਮ	ਰ	ਪ	—	ਮ	ਪ	ਸਂ	—	ਪ	ਧ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	ਸ
	ਜੋ	ਰ	ਘ	ਟਾ	ऽ	ਘ	ਨ	ਆ	ऽ	ਏ	ਸ	ਖੀ	ऽ	ऽ	ऽ
	ਮ							ਮ							
—	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	ਸ	ਰ	ਸ	ਸ	ਰ	—	ਪ	ਪ	ਮ	ਨੁ	ਧ	ਪ
ऽ	ਬੂ	ਦ	ਨ	ਮੇ	ऽ	ਘ	ਭ	ਹੀ	ऽ	ਛ	ਬਿ	ਪਾ	ऽ	ਈ	ऽ
—															
ऽ															

ਅੰਤਰਾ

	ਮ	ਮ	ਪ	ਨੁ	ਧ	ਨ	ਨ	ਸਂ	—	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	ਸਂ	—
	ਬੋ	ਲ	ਤ	ਚਾ	ऽ	ਤ੍ਰਿ	ਕ	ਦਾ	ऽ	ਦ	ਰ	ਅਉ	ऽ	ਰ	ऽ
				ਮਂ								ਮ			
ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	ਰਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	ਸਂ	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਗੁ	ਰ	ਗੁ	ਸ
ਘਨ	ਮੋ	ਰ	ਨ	ਪੈ	ऽ	ਘ	ਨ	ਘੋ	ऽ	ਰ	ਲ	ਗਾ	ऽ	ਈ	ऽ
—															
ऽ	ਜੋਰ...														

—ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ। (ਸੁਰ ਰਚਨਾ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ)

੩. ਰਾਗ ਚਰਜੂ ਕੀ ਮਲਾਰ; ਤਾਲ–ਚੰਚਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਕਿਆ ਤੂ ਸੋਚਹਿ ਕਿਆ ਤੂ ਚਿਤਵਹਿ ਕਿਆ ਤੂੰ ਕਰਹਿ ਉਪਾਏ ॥
ਤਾ ਕਉ ਕਹਹੁ ਪਰਵਾਹ ਕਾਹੂ ਕੀ ਜਿਹ ਗੋਪਾਲ ਸਹਾਏ ॥੧॥
ਬਰਸੈ ਮੇਘੁ ਸਖੀ ਘਰਿ ਪਾਹੁਨ ਆਏ ॥
ਮੋਹਿ ਦੀਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਿ ਠਾਕੁਰ ਨਵ ਨਿਧਿ ਨਾਮਿ ਸਮਾਏ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭੋਜਨ ਬਹੁ ਕੀਏ ਬਹੁ ਬਿੰਜਨ ਮਿਸਟਾਏ ॥
ਕਰੀ ਪਾਕਸਾਲ ਸੋਚ ਪਵਿਤ੍ਰਾ ਹੁਣਿ ਲਾਵਹੁ ਭੋਗੁ ਹਰਿ ਰਾਏ ॥੨॥
ਦੁਸਟ ਬਿਦਾਰੇ ਸਾਜਨ ਰਹਸੇ ਇਹਿ ਮੰਦਿਰ ਘਰ ਅਪਨਾਏ ॥
ਜਉ ਗ੍ਰਿਹਿ ਲਾਲੁ ਰੰਗੀਓ ਆਇਆ ਤਉ ਮੈ ਸਭਿ ਸੁਖ ਪਾਏ ॥੩॥
ਸੰਤ ਸਭਾ ਓਟ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਧੁਰਿ ਮਸਤਕਿ ਲੇਖੁ ਲਿਖਾਏ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਕੰਤੁ ਰੰਗੀਲਾ ਪਾਇਆ ਫਿਰਿ ਦੂਖੁ ਨ ਲਾਗੈ ਆਏ ॥੪॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੬੬)

ਅਸਥਾਈ

×			੨				੦			੩			
			ਸ										
			ਰ	ਨ਼	ਸ	—	ਮ	ਰ	—	ਮ	—	ਪ	ਮ
			ਬ	ਰ	ਸੈ	ऽ	ਮੇ	ऽ	ऽ	ਘ	ऽ	ऽ	ਸ
												ਮ	
ਨ̱	ਧ	ਪ	—	—	ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਸਂ	ਪ	ਧ	ਗ̱	ਰ
ਸ	ਖੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ਘ	ਰ	ਪਾ	ਹੁ	ਨ	ਆ	ਏ	ऽ	ऽ
ਗ̱	ਸ	—	ਰ	ਨ਼	ਸ	—	ਮ	ਰ	—	ਮ	—	ਪ	ਮ
ऽ	ऽ	ऽ,	ਬ	ਰ	ਸੈ	ऽ	ਮੇ	ऽ	ऽ	ਘ	ऽ	ऽ	ਸ
							ਮ			ਮ			
ਨ̱	ਧ	ਪ	—	—	—	—	ਗ̱	ਰ	ਸ	ਗ̱	—	ਰ	ਗ̱
ਸ	ਖੀ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	•	•	•	ਮੋਂ	ऽ	ਹਿ	ਦੀ
		ਸ											
ਸ	ਰ	ਨ਼	ਸ	—	—	—	—	—	ਸ	ਪ਼	ਧ਼	ਮ਼	ਪ਼
ऽ	ਨ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਕ੍ਰਿ	ਪਾ	ऽ	ਨਿ	ਧ
		ਸ											
ਨ਼̱	ਧ਼	ਨ਼	ਸ	ਸ	—	ਨ਼	ਸ	—	—	ਮ	ਰ	ਮ	ਪ
ਠਾ	ऽ	ऽ	ਕੁ	ਰ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਨ	ਵ	ਨਿ	ਧ

ਸੰ														ਮ	
ਨ	—	—	ਸੰ	—	—	ਰੰ	ਨ	ਸੰ	—	ਪ	ਧ	ਗੁ	ਰ		
ਨਾ	ऽ	ऽ	ਮ	ऽ	ऽ	ਸ	ਮਾ	ਏ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ		

ਗੁ	ਸ	—
ऽ	ऽ	ऽ

ਅੰਤਰਾ

							ਨ						
			ਮ	ਰ	ਪ	—	ਸੰ	—	ਨ	ਸੰ	—	—	—
			ਕਿਆ	ऽ	ਤੂ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ऽ	ਚਹਿ	ऽ	ऽ	ऽ
			ਤਾ	ऽ	ਕਉ	ऽ	ਕ	ਹਹੁ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
			ਮੰ										
—	—	—	ਗੁੰ	—	ਰੰ	ਗੁੰ	ਸੰ	ਰੰ	ਨ	ਸੰ	—	—	—
ऽ	ऽ	ऽ	ਕਿਆ	ऽ	ਤੂ	ऽ	ਚਿ	ਤ	ऽ	ਵਹਿ	ऽ	ऽ	ऽ
		ਪਰ	ਵਾ	ਹ	ऽ	ਕਾ	ਹੂ	ऽ	ऽ	ਕੀ	ऽ	ऽ	ऽ
										ਮ			
—	—	—	ਨ	—	ਸੰ	—	ਪ	ਧ	ਪ	ਗੁ	—	ਰ	ਰ
ऽ	ऽ	ऽ	ਕਿਆ	ऽ	ਤੂ	ऽ	ਕ	ਰਹਿ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਉ
ऽ	ऽ	ऽ	ਜਿ	ਹ	ਗੀ	ऽ	ਪਾ	ऽ	ऽ	ਲ	ऽ	ऽ	ਸੁ

ਗੁ	ਸ	—
ਪਾ	ਏ	ऽ
ਹਾ	ਏ	ऽ

ਬਰਸੈ ਮੇਘ... —ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਭੀ ਦੋ ਦੋ ਕੱਠੀਆਂ ਅੰਤਰੇ ਤੇ ਲਾਓ।

੪. ਰਾਗ ਚਰਜੂ ਕੀ ਮਲਾਰ, ਗੁਲਦਸਤਾ, ਚਾਰਤਾਲ (ਬਿਲੰਬਿਤ ਲਯ)

ਬਰਸੁ ਸਰਸੁ ਆਗਿਆ ॥ ਹੋਹਿ ਅਨੰਦ ਸਗਲ ਭਾਗ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸੰਤ ਸੰਗੇ ਮਨੁ ਪਰਫੜੈ ਮਿਲਿ ਮੇਘ ਧਰ ਸੁਹਾਗ ॥੧॥
ਘਨਘੋਰ ਪ੍ਰੀਤਿ ਮੋਰ ॥ ਚਿਤੁ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਬੂੰਦ ਓਰ ॥
ਐਸੋ ਹਰਿ ਸੰਗੇ ਮਨੁ ਮੋਹ ॥ ਤਿਆਗਿ ਮਾਇਆ ਧੋਹ ॥
ਮਿਲਿ ਸੰਤ ਨਾਨਕ ਜਾਗਿਆ ॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, 'ਪੜਤਾਲ' ਪੰਨਾ ੧੨੭੨)

ਅਸਥ ਈ

× | ੦ | ੨ | ੦ | ੩ | ੪

ਰ ਨ̣(ਸ) | ਸ ਰ(ਮ) | ਮ ਪਧ | ਗੁ(ਮ) ਗੁ(ਮ) | -ਰ ਗੁ | ਸ —
ਬ ਰ | ਸ ਸ | ਰ ਸS | ਆ S | Sਗਿ ਆ | S S

ਰ(ਮ) ਪ | -ਮ ਮਨ੍ਹ | ਧਨ ਸਂ | ਸਂ(ਨ) ਪ | ਧ ਗੁ(ਮ) | ਰਗੁ ਸ
ਰੋਹਿੰ S | Sਅ ਨੰS | SS ਦ | ਸ ਗ | ਲ ਭਾ | SS ਗ

ਮੇਘ ਤੇ ਮੀਆਂ ਮਲਾਰ, ਸੂਲਫਾਕ (ਚਾਰਤਾਲ ਦੀ ਚੌਗੁਣ ਲਯ ਵਿਚ)

× | ੦ | ੨ | ੩ | ੦

ਨ(ਸਂ) — | ਸਂ ਰਂ | ਨ(ਸਂ) ਸਂ | ਪ ਨ੍ਹ | ਪ —
ਸੰ S | ਤ ਸੰ | ਗੇ S | ਮ ਨ | S S

ਰ(ਮ) ਰ(ਮ) | ਰ(ਮ) ਮ | ਰ(ਮ) ਰ | ਸ — | — —
ਪ ਰ | S ਫ | ਤੇ S | S S | S S

ਨ੍ਹ ਧ | ਨ੍ਹ ਧ | ਨ — | ਸ — | — —
ਮਿ S | ਲ S | ਮੇ S | ਘ S | S S

ਮ ਰ | — ਪ | ਗੁ(ਮ) — | ਮ ਰ | ਸ —
ਧ ਰ | S ਸੁ | ਹਾ S | ਗ S | S S ਬਰਸ... ਅਸਥਾਈ

ਅੰਤਰਾ–ਮੀਰਾਂ ਤੇ ਨਟ ਮਲਾਰ, ਰੂਪਕ (ਚਾਰਤਾਲ ਦੀ ਦੁਗੁਣ ਲਯ ਵਿਚ)

⊕ | ੧ | ੨ | ⊕ | ੧ | ੨

ਮ ਨ੍ਹਧ ਨ | ਸਂ — | — ਸਂ | ਨ(ਸਂ) ਸਂ ਰਂਸਂ | ਧ(ਨ੍ਹ) ਧ(ਨ੍ਹ) | ਨ੍ਹ ਪ
ਘ SS ਨ | ਘੋ S | S ਰ | ਪ੍ਰੀ S ਤS | ਮੇ S | S ਰ

ਮ ਗ ਮ | ਰ(ਗ) ਗ | ਮ ਪ | ਮ(ਗ) — ਗ | ਰ(ਮ) — | ਸ —
ਚਿ ਤ ਚਾ | ਤ੍ਰਿ ਕ | ਬੂੰ ਦ | ਓ S S | ਰ S | S S

ਸੁਰ ਤੇ ਜੈਯੰਤ ਮਲਾਰ, ਤਿੰਨਤਾਲ (ਚਾਰਤਾਲ ਦੀ ਚੌਗੁਨ ਲਯ ਵਿਚ)

x				੨				੦				੩			
								ਨ							
ਨ਼	ਧ	ਨ਼	ਪ	ਧ	ਮ	ਪ	ਧ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	—	—
ਐ	ऽ	ਸੋ	ऽ	ऽ	ऽ	ਹ	ਰਿ	ਸੰ	ਗੇ	ਮ	ਨ	ਮੋ	ਹ	ऽ	ऽ
								ਮ		ਮ					
ਸਂ	ਨ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਧ	ਪ	—	ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	—	ਸ	—
ਤਿਆ	ऽ	ऽ	ਗ	ਮਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ਧੋ	ਹ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
								ਮ		ਮ				ਸ	
ਸਂ	ਨ	ਰਂ	ਸਂ	ਨ਼	ਧ	ਪ	—	ਰ	ਰ	ਰ	ਮ	ਰ	ਸ	ਧ਼	ਨ਼
ਤਿਆ	ऽ	ऽ	ਗ	ਮਾ	ऽ	ਇਆ	ऽ	ਧੋ	ਹ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ਮਿ	ਲ
ਗ								ਗ							
ਰ	—	—	ਗ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਗੁ	ਰ	ਸ	ਧ਼	ਨ਼
ਸੰ	ऽ	ऽ	ਤ	ਨਾ	ऽ	ਨ	ਕ	ਜਾ	ऽ	ऽ	ਗਿ	ਆ	ऽ	ਮਿ	ਲ
ਗ								ਗ							
ਰ	—	—	ਗ	ਰ	ਗ	ਮ	ਪ	ਮ	—	ਰ	ਗੁ	ਰ	ਸ	—	—
ਸੰ	ऽ	ऽ	ਤ	ਨਾ	ऽ	ਨ	ਕ	ਜਾ	ऽ	ऽ	ਗਿ	ਆ	ऽ	ऽ	ऽ

ਰਨ਼ ਸ
ਬਰ ਸ...

ਨੋਟ :—ਅਸਥਾਈ ਨੂੰ ਦੁਗੁਨ, ਤਿਗੁਨ, ਚੌਗੁਨ ਆਦਿ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਤਿਹਾਈ ਲਾ ਕੇ ਮੁਕਾਅ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਰਸ ਆਵੇਗਾ ।

([illegible])

(ਚਰਜੂ ਕੀ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਸਮਾਪਤਿ)